

Zbornik Selške doline

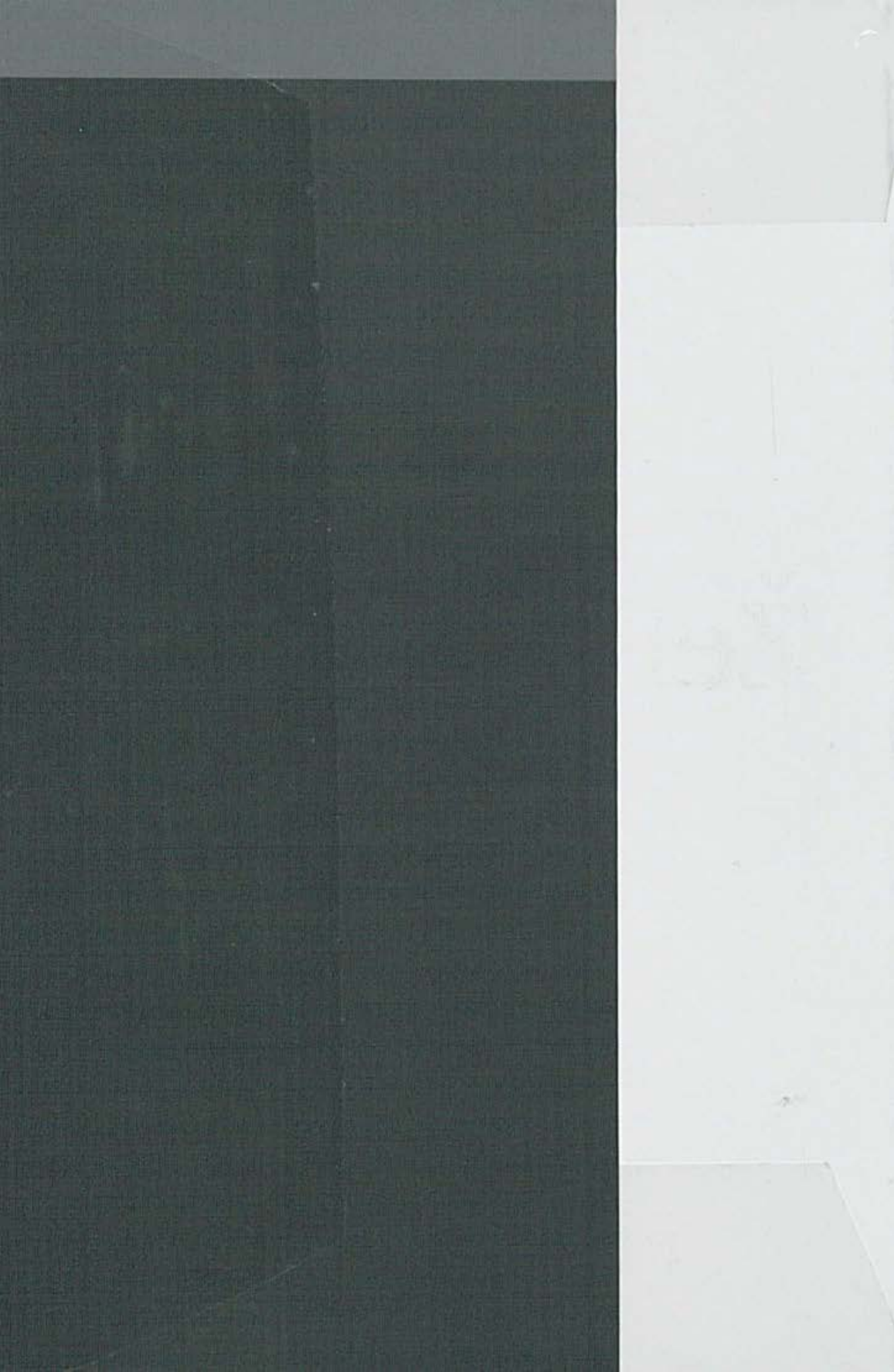
Železne niti

5
2008

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

IVAN GROHAR
SLIKAR
1867-1911

Zbornik Selške doline

Zbornik Selške doline

Železne niti

5
2008

Murška pravna družba

Zbornik Selške doline

Železniki

5
2008

Muzejsko društvo Železniki

Zbornik Selske doline

Železne niti 5

5-2008

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Železniki

Na plavžu 58, 4228 Železniki

E-mail: muzej.zelezniki@siol.net

Glavni in odgovorni urednik:

Primož Pegam

Uredniški odbor:

Peter Polajnar, Andrej Bogataj, Jaka Benedičič,
Tadeja Šuštar, Tone Sedej, Jože Dolenc, Jure Rejec,
Bojan Rihtaršič, Rudi Rejc, Katja Mohorič Bonča,
Aleš Primožič, Jernej Hudolin, Jože Bogataj

Lektoriranje:

Valerija Trojar

Fotografija na naslovnici:

Sorica. Foto: Aleksander Čufar

Oblikovanje in priprava za tisk:

DECOP, d. o. o., Železniki

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

G

Tisk:

SCHWARZ, d. o. o., Ljubljana

Naklada:

700 izvodov

ISSN 1581-9329

MESTNA
KNJIŽNICA
KRANJ

3

D 1911 03237

Kazalo

Uvod

<i>Primož Pegam</i>	Beseda urednika	7
---------------------	-----------------	---

Železne niti

<i>Primož Pegam</i>	Peter Polajnar, osemdesetletnik	9
<i>Peter Polajnar</i>	Prvi družbeni vložek, mejnik v rasti nove industrije kovinarjev v Železnikih	19
<i>Jože Bogataj</i>	Portret dr. Franca Jelenca	29
<i>Majda Tolar</i>	Tanja Polajnar, rokometašica, ki je na igrišču vselej pustila dušo	53
<i>Tadeja Šuštar</i>	Jurij Kalan, akademski slikar	69

Imeli smo ljudi

<i>Miro Kačar</i>	Razmišljanje o Groharju	95
<i>Anton Sedej</i>	Lojze in Olga Šmid, prizadevna kulturna ustvarjalca Selške doline	103
<i>Marijeta Šketa</i>	Selčan Cene Kopčavar, profesor, slavist, prevajalec	141

Zgodovina

<i>Marijan Masterl</i>	Dražgoše – januar 1942	161
<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Izgnanci iz Selške doline (2. del)	179
<i>Nikolaj Štibelj</i>	Pogorišče pri Lajbonu	187
<i>Ludvik Jelenc</i>	Obnova vasi Dražgoše	191
<i>Janko Pintar, Janko Jelenc</i>	Pokopališče v Dražgošah	195
<i>Matvž Trojar, Filip Demšar</i>	Sodarji sklenili, sodarji nar'dili, sodarji popili	205
<i>Vincencij Demšar</i>	Javhova – Demšarjeva žaga na Zadnji Smolevi	215
<i>Jože Dolenc</i>	Ob stoletnici ustanovitve Telovadnega društva Sokol v Železnikih	223
<i>Rado Golferšček</i>	Prvi polet z zmajem v Sloveniji	237

Kazalo

Naravoslovje

<i>Vida Košmelj</i>	Stoletne ujme, ki so prizadele Železnike s Selško dolino	247
<i>France Giacomelli</i>	Misli ob poplavni ogroženosti Železnikov in okolice	253
<i>Vida Košmelj</i>	Potek reke Sore in poti nekdanj v Selški dolini	263

Družboslovje

<i>Martina Markelj</i>	40 let vrtca Železniki (1968 – 2008)	269
<i>Muzejsko društvo Železniki</i>	Kratek pregled nastanka in delovanja Muzejskega društva Železniki	275
<i>Tadeja Šuštar</i>	Prireditve in dogodki, ki so Železnim nitim utirale pot med bralce	283

Kultura

<i>Aleksander Čufar</i>	Zgodovina v sedanjosti	291
<i>France Čufar,</i> <i>Ana Prevc Megušar</i>	Josip Levičnik in pesmi Frančiškove devetdnevnic	301
<i>Tomaž Šturm</i>	Mavrica neba 2008, večjezični literarni maraton	315

Osnovna šola

<i>Tadeja Šuštar</i>	Evropski program Comenius	327
<i>Marija Prevc</i>	Tekmovanje v znanju Slovenščine za Cankarjevo priznanje (Šolsko leto 2006/2007)	339
<i>Marija Prevc</i>	Tekmovanje v znanju Slovenščine za Cankarjevo priznanje (Šolsko leto 2007/2008)	347
<i>Majda Tolar</i>	Jaz, ti, on – vsak je nekaj posebnega	353
<i>Primož Šmid</i>	Uspeli učenci in učencev OŠ Železniki na državnih tekmovanjih (Šolsko leto 2006/2007 in 2007/2008)	357
<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Učiteljici Ladi Trojar in Martina Sedej se spominjata ...	363

Beseda urednika

Minilo je eno leto od katastrofalnih poplav v zgornji Selški dolini. Vodna ujma, ki je spremenila podobo dela doline, je najbolj prizadela mesto Železniki – predvsem stari del Železnikov.

Meščani Železnikov, pa tudi prebivalci ostalih krajev moramo biti hvaležni za solidarno pomoč v tistih težkih časih, ki so jo izkazali prebivalci celotne Slovenije. Posebna zahvala gre gasilcem, ki so opravili izjemno delo v prvih desetih dneh v Železnikih. Tudi Slovenska vojska zasluži vse priznanje.

Ob tej priložnosti se moramo zahvaliti tudi medijem, ki so pripravljali oddaje iz Železnikov v živo in pokazali Sloveniji in svetu tragedijo, ki je prizadela to mesto ob Sori. Zahvaliti se moramo tudi nekaterim domačinom, sodelujočim v teh oddajah, ki so smelo in odkrito spregovorili o takratnih težavah v Železnikih. Te oddaje so veliko pripomogle k hitremu in učinkovitemu čiščenju mesta.

V uredniškem odboru Železnih niti smo si pri oblikovanju vsebine za peto številko Železnih niti zadali cilj, da vodni ujmi iz leta 2007 posvetimo celoten vsebinski sklop, imenovan Poplave 2007. Imeli smo željo, da bi pridobili dva strokovna prispevka, ki bi znanstveno pojasnila dogodek in dala izhodišča za naprej, kako sanirati oziroma ukrotiti reko Soro, in nekaj poljudnih prispevkov.

Ko pišem uvodne besede k letošnji izdaji, še nimamo nobenega prispevka na temo poplave 2007, mogoče nam bo uspelo pridobiti enega.

Postavlja se mi več vprašanj:

- Zakaj ni prispevkov na to tematiko?*
- Zakaj ljudje nočejo pisati o tem?*
- Ali so poplave v Železnikih in poplavna varnost celotne doline postala tabu tema?*
- Kje je civilna družba, ki se v vseh slovenskih krajih aktivno vključuje v razreševanje takšnih problemov?*
- Kaj je z nami, da se ne organiziramo in ne postavimo zahtev do občine in države?*

Za eno najpomembnejših zadev – poplavno varnost mesta Železniki ni javnega zanimanja, v privatnih pogovorih pa je to najpomembnejša in najpogostejša tema.

Nihče si ne upa povedati na glas, da v enem letu na poplavni varnosti Železnikov ni bilo narejenega veliko. Izgradnje nekaj zaplavnih pregrad na pritokih Sore in vodnih pragov na pritokih in Sori res ne moremo imeti za urejanje poplavne varnosti.

Glavni problemi poplavne varnosti ostajajo odprti, nedotaknjeni. Od Dermotovega jezua po reki Sori proti izviru je bilo še pred nekaj desetletji devet jezov, danes žal ni nobenega več. Predvsem je velika napaka porušitev Dolenčevega jezua, ki je po starem ljudskem izročilu Železnike ščitil pred zasutjem, Dermotov jez pa pred poplavami. Po-

rušitev Dolenčevega jezusa je bila barbarsko dejanje, saj je to uničenje tehnične dediščine. Odgovorni bi morali biti za to dejanje kaznovani. Podreti večsto let star jez, ki je še popolnoma služil namenu, je nezaslišano dejanje za občino in za državo, ki je takrat že bila v Evropski uniji.

Betonski most v Ovčjo vas ostaja nedotaknjen, čeprav se je njegova pretočnost vode po izgradnji v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zmanjšala za skoraj tretjino. Sora je po tem obdobju dvakrat poplavlila prav zaradi novega betonskega mostu, dvakrat pa je le nekaj centimetrov manjkalo, da ni prestopila bregov. V preteklosti je bil most lesen in večje vode so ga večkrat odnesle. S tem se je sprostil veliko vode, ki je odtekla po strugi in ni poplavljala.

Kanalizacija skozi Železnike, ki je položena v strugi reke Sore, stalno dviguje nivo Sore, namesto da bi bilo dopuščeno poglobljanje Sore na tem odseku. Letos je bila dana izredna priložnost, da se kanalizacija umakne iz struge Sore, pa odgovorni tega že drugič v štirih letih niso naredili. Prvič je bila ta priložnost dana pri rekonstrukciji ceste skozi Železnike.

Trenutne razmere na področju struge reke Sore so po mojem mnenju alarmantne. Računati, da bodo vode "petstoletne", je lahko hudo nevarno. Država in občina morata ukrepati hitro in učinkovito, drugače bo naslednja večja voda v Železnikih povzročila veliko večjo škodo kot ta pred enim letom.

Pa tudi sicer bi morali poplavalne aktivnosti vzeti kot priložnost, da bi razrešili lokalne probleme določenim ustanovam v mestu Železniki.

Razmislimo o tem ...

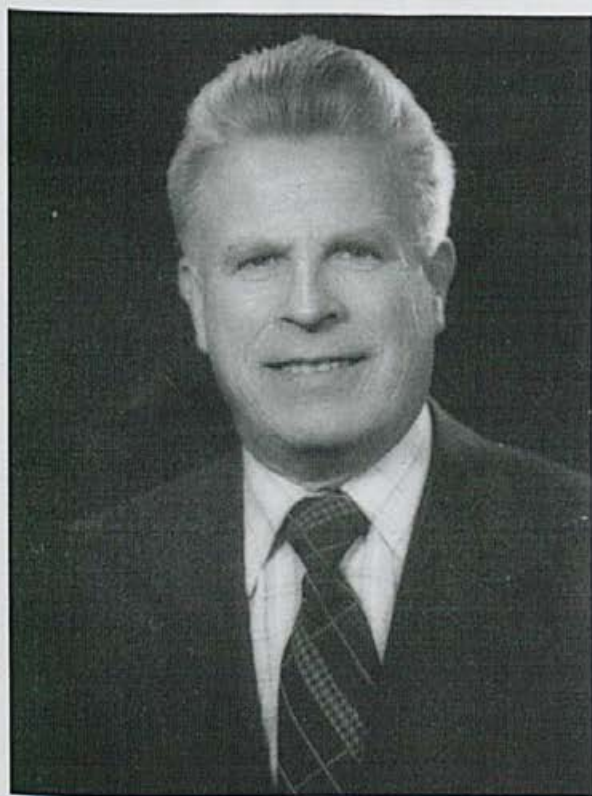
Dragi bralci Železnih niti, tudi tokrat vas vabim k sodelovanju. Pošljite nam svoje prispevke z domoznansko tematiko, predvsem pa vas vabim, da za šesto številko Železnih niti napišete prispevke o vodni ujmi 2007.

Kot vsako leto se zahvaljujem vsem piscem prispevkov in celotnemu uredniškemu odboru, lektorici, družbi Decop, d. o. o., za oblikovanje in včasih tudi kaj več kot to in hčerki Špeli za pomoč pri izdaji pete številke Železnih niti.

Primož Pegam

Peter Polajnar, osemdesetletnik

Primož Pegam

Tudi tokratno srečanje s Petrom nekaj dni po njegovem osebnem praznovanju na njegovem domu mi bo ostalo v trajnem spominu. Njegove misli in odličen spomin skozi pogovor niso dajale vedeti, da je Peter praznoval osemdeseti rojstni dan. Določeni dogodki tudi šestdeset let nazaj v preteklost so bili opisani z vsem podrobnostmi, naravnost briljantno.

Foto: arhiv
Petra Polajnarja

Peter se je rodil 20. 2. 1928 kot šesti otrok v delavski družini očetu Francu in mami Frančiški. V družini je bilo sedem otrok, in sicer najstarejši Franc, Janko, Milka, Jože, Francka in Tone, ki je umrl star tri mesece. Živel so na Česnjici.

Oče je bil razgledan, kot Maistrov borec zaveden Slovenec in socialno usmerjen človek. Po političnem prepričanju je bil krščanski socialist. Predsedoval je Združenju gozdnih in lesnih delavcev za Selško dolino. Združenje je delovalo v organizaciji krščanskih socialistov, kot Jugoslovanska strokovna zveza. Zveza je poskušala določiti vrednost delu gozdnih in lesnih delavcev in je delovala v prid delavcev.

Bil je tudi predsednik Gospodarske zadruga na Česnjici. V obdobju, ko je oče vodil zadrugo, je zadruga zgradila mlatilnico in nabavljala razne stroje kot pripomočke pri kmečkem delu. Zadruga je imela tudi trgovino z živili.

V obdobju med dvema vojnama so bili v svetu

težki gospodarski časi, v Selški dolini pa še posebej. V dolini je bila organizirana gospodarska dejavnost sodarstvo, uspešno sta delovala dva usnjarska obrata in veliko žag.

Lahko rečemo, da je Peter že v otroških letih okusil težavnost takratnega časa, posebej pa po tem, ko je prežgodaj, pri 44 letih umrl oče Franc. Mama je ostala sama s šestimi otroki. Z veliko pridnostjo, požrtvovalnostjo in zavzetostjo je sama vse otroke spravila do poklica.

V oktobru 1942, po končani osnovni šoli, ki jo je obiskoval v Selcih, se je Peter kot vajenec pričel učiti za ključavničarja v delavnici Nika Žumra. Ta njegov uk za ključavničarja pri Niku Žumru je na njem pustil izreden življenjski pečat.

V januarju 1943 je bila proizvodnja v Žumrovi delavnici ustavljena. Od takrat so izvajali usluge samo za prebivalstvo. Od sredine leta 1944 se je v Žumrovi delavnici izdelovalo pretežno za potrebe partizanskih enot: določene sklope za tiskarne in

Ustanovni člani od leve: Prva vrsta: Jože Osenčič, Jože Mohorič, Jože Kristan, Matevž Šmid, Janko Šmid, Milan Veber. Zadnja vrsta: Franc Pfajfar, Anton Dolenc, Peter Polajnar, Anton Jelenc, Niko Žumer, Jože Torkar, Niko Bertoncelj. Foto: arhiv Petra Polajnara

turbine za elektrarne v raznih grapah. Z mobilizacijo Janka Šmida st. je Peter ostal v delavnici sam. Imel je partizansko prepustnico, da je dokončal predzadnjo turbino. Zadnje turbine pa žal ni dokončal, ker je bil decembra 1944 kot 16-letni fantič mobiliziran v partizane. V partizanske enote so bili takrat že vključeni bratje Franc, Janko in Jože, ki pa je leta 1943 že padel. Sestra Milka je bila na prisilnem delu v Ravensbrucku.

Bil je borec v škofjeloškem odredu, kasneje je bil vključen v brigado, s katero je sodeloval tudi v zadnjih bojih za osvoboditev Gorice in Trsta. Na partizansko obdobje je ponosen, njegov pogled na to

obdobje zgodovine pa je za udeleženca osvobodilne vojne zelo objektiven.

Kot mladoleten je bil oktobra 1945 iz vojaške službe odpuščen, že 11. oktobra 1945 pa je Peter takoj za Jankom Šmidom st. zopet nastopil delo v Žumrovi delavnici.

Ko se je 27. aprila 1946 na pobudo Nika Žumra ustanovila zadruga z imenom Niko, proizvodna zadruga kovinarjev, z. o. j., je bil med ustanovnimi člani. Bil prvi delavec kovinar, ki je v prostem času še pred odprtjem delavnice čistil in urejal zapuščene stroje ter s tem vložil prvo prostovoljno delo za novoustanovljeno zadrugo.

Johanov hlev pred obnovitvijo.
Foto: arhiv
Petra Polajnarja

Obnovljeni prostori v Johanovem hlevu.
Foto: arhiv
Petra Polajnarja

Galvanika:
Tončka Kosem,
Zdravko Goja,
med vrati
Paul Sieben.
Foto: arhiv
Petra Polajnarja

Pomočniški izpit je Peter opravil šele oktobra 1946, ker je bila šele takrat imenovana izpitna komisija.

Kljub udeležbi v boju proti okupatorju je bil 24. oktobra 1948 po dopolnitvi polnoletnosti vpoklican na služenje vojaškega roka, in sicer v šolo tankistov v Niš.

Skupaj je takrat v Niš odšlo deset rekrutov Slovencev, ki so postali pravi prijatelji. Še danes, po 60 letih, se vsako leto srečajo. Letos so se srečali v Celju. Na srečanje so prišli le še štirje. Letošnje geslo srečanja je bilo: "Nekdaj krepki fantje mladi bili smo tankisti, danes starci sivolasli smo postali isti".

Po odsluženju vojaških obveznosti se je aprila 1950 vrnil na delo nazaj v zadrugo.

Zanimivo je, da je Peter v mladih letih igral na harmoniko in na njegove takte so plesali češenjski mladci in dekleta. Najprej je igral sicer na orglice, potem pa mu je brat priskrbel klavirsko harmoniko. Brez harmonike ni šel nikamor. Mnogo je tudi pel in služil ljudskemu odru.

Peter je s svojim vestnim in natančnim delom postal odličan orodjar in zaveden zadružnik. Tudi zaradi njegovih odličnih orodjarskih sposobnosti se je orodjarska stroka hitreje razvijala.

Montaža – od
leve proti desni:
Mohorič Joža,
Tončka Lotrič,
por. Pegam,
Tončka Kristan,
por. Bertoncelj,
Francka Tavčar,
por. Bogataj,
Ivanka Košir,
por. Pfajfar,
Matevž Šmid,
Lojze Čemažar,
Anton Dolenc.
Foto: arhiv
Petra Polajnarja

TOVARNA

KOVINSKIH IZDELKOV

PRECIZNA MEHANIKA

GLAVNI IZDELKI:

PISARNIŠKE POTREBŠČINE

RISARŠKE POTREBŠČINE

LABORATORIJSKI PRIBOR

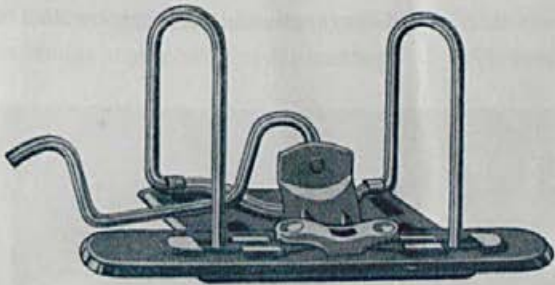

PRODUKT. ZADRUGA KOVINARJEV ZO.J.

ZELEZNIKI

SLOVENIJA

KARTONAŽNI PRIBOR

Mehanizem za registratorje
Mehanika za registratorje

Izdelan iz hladno valjanih trakov železne žice
prijne in glščate vzmeti, niklan

Brzovez za mape
Mehanika za brzoveze

Hladno valjeni trak, glščica s trakom

KARTONAŽNI PRIBOR

Zadruga Niko, z. o. j., je bila na izredni skupščini 26. junija 1954 likvidirana – nacionalizirana. Formirati se je morala kot podjetje Niko, tovarna kovinskih in elektromehanskih izdelkov, Železniki z vsemi organi, ki so jih takrat imela podjetja. Prvi predsednik delavskega sveta Janko Šmid st. je nekaj mesecev po izvolitvi odstopil z mesta predsednika delavskega sveta in na njegovo mesto je bil izvoljen Peter Polajnar.

Nacionalizirani proizvodni in pisarniški prostori v Johanovem hlevu na Racovniku so z razvojem podjetja postajali ovira nadaljnjemu razvoju podjetja. Pričele so se aktivnosti za izgradnjo novih proizvodnih in pisarniških prostorov v Otokih. Peter je pri vseh aktivnostih za izgradnjo novih prostorov kot predsednik DS sodeloval in pomagal direktorju Niku Žumru pri premagovanju problemov. Kot strokovnjak in vodja orodjarne je zagotavljal podjetju usvajanje novih proizvodnih programov.

1. maja 1959 so bili po velikih naporih dani v uporabo novi poslovni in proizvodni prostori v Otokih. To je bila za podjetje velika pridobitev, ki je zagotavljala nadaljnji razvoj kovinske in elektro-industrije v Železnikih. Prostore v Otokih so imenovali obrat I, prostore na Racovniku pa obrat II.

V podjetju Niko, tovarna kovinskih in elektromehanskih izdelkov, Železniki je vse večji delež pridobivala proizvodnja malih elektromotorjev. Za

tovrstno proizvodnjo pa je primanjkovalo tako strojev kot znanja. Tako je leta 1961 zaradi težav v poslovanju uvedena prisilna uprava, ki je podjetje Niko, tovarno kovinskih in elektromehanskih izdelkov, Železniki vključila v sistem Iskra Kranj. Prav proizvodnja elektromotorjev je sodila na področje, ki ga je kot nosilka razvoja elektroindustrije Slovenije obvladovala Iskra Kranj.

Podjetje Niko, tovarna kovinskih in elektromehanskih izdelkov, Železniki se je tako s 1. julijem 1962 preimenovalo v Iskro, tovarno elektromotorjev, Železniki in je od tega datuma poslovalo v okviru sistema Iskra Kranj.

Iskra v svojem razvojnem konceptu ni imela proizvodnje in prodaje pisarniškega programa. Rešitev, da je program pisarniškega programa ostal v Železnikih, je bila ustanovitev novega podjetja. To je bilo ustanovljeno 27. junija 1963 z nepremičnim premoženjem, ki je pripadal obratu II – prostori na Racovniku, z imenom Niko.

Vrednost dodeljenih osnovnih sredstev je bila 72 mio dinarjev, od tega samo elektrarne 56 mio dinarjev, le 16 mio pa ostale proizvodne opreme, ki je bila v veliki meri že amortizirana. Obratna sredstva je Iskra – tovarna elektromotorjev Železniki odprodala na kratkoročni kredit, ki je moral biti odplačan v pol leta.

Proizvodi zadruga Niko, z. o. j.
Foto: arhiv Petra Polajnara

Vsi so pričakovali in tudi predvideno je bilo, da podjetje Niko v novi rasti ne bo uspelo. Zagon novoustanovljenega podjetja je bila zahtevna in težka naloga, saj je delitev finančno in kapitalno slabo stoječega podjetja Iskra Železniki oteževala razvoj novemu podjetju Niko.

Zasluge za to, da je ostal program v Železnikih in da je podjetje uspelo v poslovnem smislu, ima ravno Peter. Postal je prvi direktor podjetja Niko, ki še danes – po štirih desetletjih – zagotavlja preko tristo delovnih mest.

Odločili so se za usmeritev v proizvod mehanika. Zanj je bilo treba pridobiti kupce na tujih trgih. Zato so v dveh mesecih razvili nov izdelek mehanika, ki je po kvaliteti ustrezal svetovnim merilom.

Izdelek za slovenske izvoznike ni bil zanimiv. Za prvega izvoznika so pridobili podjetje v Sarajevu, ki mu je uspel plasma na angleškem tržišču. Začetek izvoza je bil krut in ni prinašal ekonomskih koristi. Prodajati so bili prisiljeni pod lastno ceno. Z rastjo zaupanja kupcev pa se je tudi ekonomski učinek izboljšal.

Peter je s svojimi strokovnimi in organizacijskimi sposobnostmi v naslednjih letih Niko dvignil v podjetje, ki je ustvarjalo dobiček, povečevalo izvoz v države Libanon, Argentina, Italija, Iran, Španija, Vzhodna Nemčija in povečalo tržni delež v Evropi

ter zagotavljalo ustrezno socialno varnost zaposlenim.

Peter se je zavedal tudi, da brez ustreznega znanja ni možno voditi podjetja, zato se je tudi sam dodatno izobraževal ob delu.

S hitrim in ekonomsko uspešnim razvojem podjetja Niko pa je bilo treba pridobiti nove proizvodne prostore, saj prostori na Racovniku nikoli niso omogočali sodobnega tehnološkega procesa. Peter se je ponovno pričel bojevati za pridobitev novih proizvodnih prostorov, saj se je zavedal, da nadaljnji razvoj podjetja pisarniškega programa ne bo več mogoč, če jih ne bo. Zanimivo je, da je podjetje Niko za skoraj celotno investicijo imelo lastna sredstva, a to ni bilo dovolj, ker ni bilo podpore odločujočih organov, da bi se investicija realizirala.

Po skoraj desetih letih nečloveškega truda z občinskimi in bančnimi mlini mu je leta 1977 uspelo zgraditi nove prostore v Otokih – današnji Niko, d. d. V novih prostorih je bila postavljena tudi nova, prva galvanska avtomatska linija pa tudi novi, modernjši stroji. Njegova vztrajnost pri investiciji je odprla podjetju povsem nove perspektive.

Z odprtjem novih prostorov in pridobitvijo modernjših tehnologij se je torej pod Petrovim vodstvom začel nov razvoj podjetja Niko, ki pa je bil leta 1987 nasilno prekinjen. Peter je bil na neposloven,

Otvoritev novih prostorov v Otokih 1977.
Foto: arhiv Petra Polajnara

primitiven in skrajno žaljiv način kot dolgoletni direktor in najzaslužnejši za razvoj podjetja Niko odstranjen z direktorskega mesta in tako tudi iz podjetja Niko.

Podjetje Niko je bilo ob njegovem odhodu iz podjetja povsem brez dolga, investicija je bila odplačana, tehnologija dobra, prodajni trg pa solidno strukturiran.

Kaj mu pomeni podjetje Niko, sem spoznal v letu 1993, ko so se pričele priprave za postavitev denacionalizacijskega zahtevka vseh zaposlenih v nekdanji zadrugi Niko od ustanovitve 1946 do nacionalizacije premoženja leta 1954. Za ta namen je bila ponovno ustanovljena nova zadruga. Celotno dokumentacijo za pripravo programa in ustanovitve zadruga je zagotovil Peter.

Ponovno smo ga člani novoustanovljene zadruga imenovali za predsednika zadruga Niko, z. o. o. Bil je moralna avtoriteta zadruga in njemu so vsi združniki polno zaupali.

Namesto da bi takratni direktorji družb pristopili k viziji in poslanstvu zadruga, se je bilo treba preko sodišč dokopati do nacionaliziranega premoženja. Kakšna škoda je takrat nastala z nasprotovanjem lastniški viziji zadruga, je danes že možno določiti jasneje, ne pa še povsem.

Zadruga je pridobila določene lastniške deleže v podjetjih Niko, d. d., Domel, d. d., in Tehnica, d. d. Največji, 7-odstotni delež je pripadel zadrugi Niko, z. o. o., v Domelu, d. d.

Pokončno držo Petra pa sem še natančneje spoznal v letih 1996 in 1997, ko se je pričel nekakšen "prevzem" Domela, d. d., s strani družbe Ametek. Zadruga Niko, z. o. o., je bila pomemben solastnik. Peter je trdno stal na stališču, da Domel, d. d., takrat še enega najboljših slovenskih podjetij, ne smemo prodati.

Njegova dvignjena roka na zboru združnikov je bila tista, ki je preprečila prodajo Domela, d. d., družbi Ametek. Če bi svoj delež zadruga prodala, bi bil prodan tudi Domel, d. d.

"Prevzemanje" Domela, d. d., je pomenilo začetek stagnacije podjetja, ki je bil tako v tehnološkem kot

trženjskem smislu pred pričetkom te aktivnosti slovenski biser.

Namesto da bi vodstva podjetij sodelovala z novoustanovljeno zadrugo in bi realizirali skupen lastniški koncept za vsa podjetja, je zadruga postajala moteči člen. Združniki so se tako odločili, da se zadruga likvidira.

Likvidacija zadruga je Petra prizadela, saj je upal, da bo preko zadruga "domač človek" še vedno upravljal z lastnino v "naših" podjetjih.

Pomembno je Petrovo delovanje v Muzejskem društvu Železniki. Tudi v Muzejskem društvu je bil ustanovni član in gonilna sila razvoja društva. V osemdesetih in devetdesetih letih je bil večkrat predsednik MD Železniki. V obdobju njegovega predsedovanja se je MD Železniki močno okrepilo. Sodeloval je pri predlogih za postavitev spominskih obeležij pomembnim meščanom in njihovi realizaciji.

Pomembno delo pa je Peter opravil v zadnjem desetletju pri postavitvi zbirke NOB v Selški dolini v Muzeju Železniki ter z izdajo videokasete Selška dolina – trnjeva pot k svobodi. V obeh projektih je na novo ovrednotil vse do sedaj znane zbrane vire o času druge svetovne vojne v Selški dolini in jih primerjal s svojim odličnim spominom. Opravil je veliko intervjujev s še živečimi udeleženci druge svetovne vojne.

Peter se že dalj časa trudi, da bi usposobili in razstavili prve ohranjene stroje, iz katerih obratovanja so se razvila današnja podjetja. Da bi jih postavili na mesto, ki jim pripada, je njegova velika želja.

Peter je tudi član Uredniškega odbora Zbornika Selške doline Železne niti. Bil je navdušen nad idejo, da tudi Železniki dobijo svoj zbornik. Za vsako številko je pripravil najmanj en prispevek ali pa je organiziral, da so pisci pripravili prispevke z zanimivo tematiko.

V prvi in drugi številki je pripravil prispevek Napad na utrjeni nemški postojanki v Selcih in Železniki. Ta njegov prispevek ima posebno zgodovinsko vrednost, saj zelo objektivno opisuje takratne dogodke v Železniki.

V drugi številki je pripravil tudi prispevek o svojem vzorniku Niku Žumru, s katerim sta odlično sodelovala skoraj 50 let, in to na vseh področjih.

V tretji številki nam Peter opisuje, kako se je razvijalo kovinarstvo po drugi svetovni vojni v Železnikih, v četrti številki pa je organiziral, da so še živeči Dražgošani opisali svoje trpljenje po tem, ko je v vas Dražgoše vstopil okupator, postrelil nedolžne vaščane in barbarsko uničil celotno vas.

Prispevek Petra, edinega še živečega ustanovnega člana zadruga Niko, z. o. o., k razvoju Železnikov je pomemben tako na gospodarskem področju kot tudi na kulturno-muzejskem.

Lahko trdimo, da brez njegovih smelih potez v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja podjetja Niko, d. d., ne bi bilo. Peter je eden tistih direktorjev, ki so postavili podjetje za družbo, dolino in mesto, od tega pa razen osebnega zadovoljstva ni imel nič. Nikakršnega materialnega nadomestila pa tudi ne priznanja.

Ti t. i. "družbeni direktorji", ki so postavili uspešna podjetja, niso delali za povečanje lastnega premoženja, ampak so gospodarili v korist družbe in zaposlenih, za kar z današnjega zornega kota zaslužijo še posebno priznanje.

Ob navedenih dejstvih o uspehih, zaslugah in delovanju na gospodarskem in muzejskem področju za Petra velja, da je družinski človek. Po prezgodnji izgubi žene Mire ga sedaj hči Eda in sin Peter razveseljujeta z vnuki: Anžetom, Anjo, Vilijem in Saro. Z najmlajšima dvema Peter preživi veliko skupnih ur. Družina mu pomeni največ.

Viri:

Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. France Planina (ur.). Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki, 1973.

Predlog za imenovanje Petra Polajnara za častnega občana. Muzejsko društvo Železniki.

Iskra v Železnikih. Železniki: ISKRA TOZD, Tovarna elektromotorjev in gospodinjskih aparatov, Železniki (ob 35-letnici obstoja kovinarstva v Železnikih), 1981.

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Bolcen v valjarni na Jesenovcu. Valjarna je bila postavljena leta 1860, delovala pa je v sklopu podjetja Spodnja fužina. V njej je obratovala peč, veliko kladivo – norec, pa tudi prvi in edini stroj za valjano železo.

Bolcen – Volcen, kot se je imenoval stroj, je valjal šibke, iz katerih so se izdelovali žebliji.

Na fotografiji je viden celoten stroj z velikim kolesom za prenos. Vidna so vhodna vrata in del lesenega ostrešja.

Vsa oprema valjarne je bila po drugi svetovni vojni odpeljana na Jesenice in raztopljena v martinovkah, tako je verjetno končal tudi bolcen.

Prvi družbeni vložek, mejn timer v rasti nove industrije kovinarjev v Železnikih

Peter Polajnar

Nova tovarna – lepota takratne industrijske gradnje. Foto: Matevž Šmíd ml.

Povojne razmere v porušenih in osvobojenih Železnikih so kazale dokaj žalostno podobo in nakazovale slabo perspektivo za normalno življenje krajanov. Izstopalo je vprašanje, ali bodo ti deležni enake usode brezposelnosti in z njo povezane bede, kot so je bili deležni zadnjih predvojnih 40 let, vse od ugasnitve plavža in zadnjega vigenjca, oz. dejavnosti, ki je polnih 700 let dajala zaposlitev in določala utrip kraja in njegovim ljudem.

Vojne in povojne razmere so uničile še tisto malo gospodarstva, ki je dotlej v kraju utripalo in posameznikom dajalo tanko rezino kruha. Kraj in življenje v njem sta bila popolnoma ohromljena. Ljudje, vajeni bednega življenja in še vedno pod vtisom vojnih grozot, so v skromnosti trpeli in potrpežljivo čakali na pozitivne spremembe v upanju na družbeno pomoč.

Idilična enotnost in velik davek, ki so ga krajani doprinesli na oltar osvoboditve (žrtve in dobrine), naj bi bila zadosten razlog novi oblasti za hitre in nujne ukrepe in spremembe zlasti na področju gospodarstva in z njim povezane zaposlenosti. Pa ni bilo tako. Nova oblast ni bila pripravljena in ni imela moči za hitro reševanje in odpravo težav, zakoreninjeno prisotnih v kraju. Ukvarjala se je z ureditvijo razmer v večjih mestih in industrijskih središčih, da bi normalizirala stanje in zagnala obstoječe industrijske obrate. Prav za to industrijo naj bi Železniki in z njimi vsa Selška dolina kot dotlej tudi v bodoče služila kot rezervat delovne sile. K sreči je kraj premogel posameznike, ki so razmišljali drugače. Niso se sprijaznili z dejstvom, da tako je in da mora tako tudi ostati. Če dolina premore presežke v delovni sili, čemu naj bi se le-ti zaposlovali in služili drugim industrijskim centrom, zakaj ne bi služili svojemu kraju in vsej dolini. V tej smeri so se pričela snovanja in aktivnosti, ki pa s strani družbe niso naleteli na odprta ušesa, še manj pa so dobili podporo. Ideja pa je zorela, se razraščala. Nepopustljivi v svojih namerah v borbi za socialne spremembe, ki jim je pogoj stalna zaposlitev, so se izpostavili ne oziraje se na družbene usmeritve in njeno plansko gospodarstvo, ki za dolino razen kmetijstva in pašništva

ni predvidevalo nobene dejavnosti. Ideja je že na samem začetku dobila provokativen predznak.

Ker kljub vsem prizadevanjem ni bilo posluha in zato pogojev za ustanovitev podjetja splošnega značaja v družbeni lasti, so osnovali, prav tako na temeljih skupnega dela, upravljanja in lastništva, vendar na zadrugi osnovi "NIKO, produktivno za drugo kovinarjev". Za takratne razmere in politične usmeritve je bila zadruga nepojmljiv tujek. Taka je skozi ves svoj obstoj tudi ostala. Vse skozi spremljana z budnim očesom oblasti, podvržena stalnemu nadzoru in revizijam. V skladu s potrebami kraja si je zadruga ob ustanovitvi izpostavila in si prizadevala uresničiti dva življenjsko pomembna cilja: obnovitev ugasle kovinarske dejavnosti v kraju in zaposlitev domačega življa. Kljub taki usmeritvi, ki je ozko imela za cilj le odpravo brezizglednega stanja, in čeprav je zadruga imela s Pravili določeno poslovanje, se ji je vse skozi pripisovalo kapitalistični značaj in njen obstoj je bil za takratne usmeritve velik, moteč madež. Naša stremeljenja so bila enotna in zvesta ideji. Zavestno in trdno smo stali za njo ter z veliko morale, volje, odrekanja in vloženega prostovoljnega dela doprinali k njeni uresnitvi.

Zadruga, ki je imela izključno proizvodni značaj, je za začetek privzela že pred vojno usvajani in uveljavljeni program pisarniške branže obrtnika Nika Žumra, ki ga je vse skozi dopolnjevala z novimi izdelki. Velike potrebe po izdelkih so nakazovale hiter razvoj, ki pa ga je zaviralo stalno pomanjkanje reprodukcijskega materiala. Plansko gospodarstvo, ki je imelo v rokah vse vzvode oskrbe s surovinami, zadruga pa kot samonikla organizacija v to ni bila zajeta, nas je uvrstilo na sam rep prioritete lestvice, v 9. ali pa celo 11. razred. Tako stanje je narekovalo uporabo nekurantnih surovin, ki so nam bile na voljo, in pogosto ustavljanje obratovanja, kar vse je hromilo naš razvoj.

V letu 1950 je zadruga pristopila k razširitvi proizvodnega programa na področje finomehanike. Vrstila so se usvajanja programa risalnega pribora in laboratorijske opreme. V sklopu slednje pa se je pričela usvajati in razvijati nova zvrst izdelkov,

električni pogonski stroji – mali elektromotorji. S temi izdelki je zadruga dosegla zavidljiv položaj in zasedla pomembno mesto v industriji. Na vseh teh področjih smo bili edini proizvajalci v državi in zato že opaženi s strani oblasti in industrije. Naslednji korak v usvajanju novih izdelkov je bil poseg v program avtoelektrike. V okviru tega programa je bil leta 1954 usvojen izdelek vžigalni magnet za eksplozivne bencinske motorje. Žal je bil to edini izdelek, ki smo ga v okviru tega programa usvojili. Zaradi višjih interesov smo bili namreč primorani od njega odstopiti.

Gospodarska moč zadruga in njeni proizvodni uspehi so utrlj pot o razmišljanju zadruga kot celice družbe. Družba je namreč spoznala, da mora računati z nami kot z resnim proizvajalcem, in to zahtevnih tehničnih proizvodov.

V ta čas je padla tudi ideja o gradnji novega proizvodnega obrata. Ta je izhajala iz potreb, tako prostorskih kot tehnoloških. Na Racovniku smo do tedaj zasedli že vse razpoložljive objekte (skupaj 11), jih primerno adaptirali in jih usposobili za posamezne dejavnosti, ki jih je narekovala proizvodnja. Širitev v tej smeri je bila do maksimuma izkoriščena, zato je bila novogradnja nujna. V teh prizadevanjih pa nam je oblast dala jasno vedeti, da zadruga oblika organizacije ni tista, ki bi mogla to realizirati. Tudi sicer ni bilo potrebne družbene podpore, nasprotno, obtoženi smo bili posiljevanja. Bil se je boj, kdo bo koga. Pritisk na zadrugo je bil nepopustljiv. V tej smeri smo zadrugniki napravili prvi korak. Odločili smo se likvidirati zadrugno obliko organizacije in ustanoviti podjetje splošnega družbenega značaja z nazivom "NIKO, tovarna kovinskih in elektromehanskih izdelkov, Železniki". S tem naj bi bil izpolnjen prvi pogoj za realizacijo novogradnje. Izkazalo se je, da to ni bilo dovolj. Nasprotovanja so ostala nespremenjena. Vodstvo, zdaj že podjetja, je iskalo in trasiralo nove poti, vse do Beograda. In prav tu se je našla rešitev. Dr. Marjan Breclj in dr. Jože Vilfan sta omogočila obisk pri predsedniku republike ob njegovem rojstnem dnevu, ko mu je bil kot naše darilo predstavljen in podarjen naš zadnji dosežek

– vžigalni magnet, nad katerim je bil izredno navdušen in za katerega je pokazal posebno zanimanje in izrazil zahtevo po predstavitvi naše tovarne. S tem je bil led prebit. Odslej je šlo lažje. Republiški organi so spremenili svoja stališča in pokazali pripravljenost v pozitivni smeri, dočim se je okraj še vedno obotavljal. Popolnoma negativno stališče pa je bilo prisotno pri krajevnih, predvsem političnih organih. Boj proti napredku je bil neizprosno trd.

Spremenjena situacija je odslej šla nam v prid. Pristopili smo k izdelavi elaborata in zasnovi projekta. Oboje je bilo predloženo v pregled in oceno revizijski komisiji tako v Ljubljani kot v Beogradu in na obeh instancah je prejelo pozitivno mnenje. Predvidena investicija pa ni bila kategorizirana kot novogradnja tovarne, pač pa kot njena adaptacija. Skladno s tem je bil znižan tudi predvideni investicijski zahtevek. Investicija je bila odobrena le za program fino- in elektromehanike, dočim je program pisarniškega pribora izpadel. Ta je bil zato primoran obratovati še naprej v prostorih na Racovniku.

V letu 1957 se je program investicije v nov obrat pričel izvajati. Le leto je bilo potrebno, da je bil tovarniški objekt zgrajen in sposoben za vselitev. Ta je bila opravljena v mesecu juniju 1958. Sledilo je šestmesečno poskusno obratovanje, s čimer naj bi bila investicija zaključena. V obdobju od odobritve kredita do zaključka poskusnega obratovanja so se v celoti menjali predpisi o financah, to nam je povzročalo velike težave pri odplačevanju najetih kreditov, kar je kolektiv posledično občutil nekaj naslednjih let. Glavni vzrok za nastale težave pa je bil surov poseg v naš predvideni proizvodni program, iz katerega smo bili prisiljeni izločiti proizvodnjo vžigalnih magnetov, ki so bili glavni nosilec investicije.

Od takrat je preteklo polnih 50 let. Zadruga kot začetnica preporoda kovinarske dejavnosti v kraju s svojo organizacijo ni mogla zagotoviti njenega trajnega obstoja, ker ji to ni bilo dano, pa čeprav je vse skozi poslovala z lastnimi sredstvi. Tako zagotovilo je bilo pridobljeno šele z njeno likvidacijo in s prehodom v družbeni sektor, kar je bil pogoj za pridobitev investicijskih sredstev, odločujočih za naš

nadaljnji razvoj. Šele z angažiranjem družbenih sredstev v nov objekt je tovarna dobila zagotovilo za svoj obstoj, industrija pa potrditev lokacije tudi v Železnikih. S tem je zadruga izpolnila svoje poslanstvo. Stalno prisotna negotovost je bila odpravljena, šele sedaj smo se oddahnili.

1. maja 1959 smo opravili svečano otvoritev novega obrata. Govor na otvoritvi je pripadel meni, ki sem bil takrat predsednik delavskega sveta tovarne. Ker govor vsebuje pregled razvoja in rasti tovarne skozi leta njenega obstoja, ga v nadaljevanju v celoti navajam.

Slavnostna otvoritev nove tovarne, 1. maj 1959.
Na govornici predsednik DS Peter Polajnar.
Foto: arhiv avtorja

Veliki kraji in industrijska središča pri razvijanju beležijo gibanja, ki njihovega gospodarstva ne pretresajo tako globoko in posamezni dogodki nimajo tako odločujočih obsegov, kakor se spremembe javljajo v manjših naseljih. To pa ne zmanjšuje pomembnosti sprememb gospodarstva v nekem področju, ker je važno, da z napredkom mest napreduje tudi sleherni košček zemlje. V naši dolini ali še ožje v Železnikih so se spremembe v gospodarstvu zelo močno odražale. Več desetletij star železarski kraj je imel obdobja napredka in obdobja gospodarskega propadanja, ki ga je občutila vedno cela Selška dolina, pa tudi Škofja Loka kot najbližje mesto. Če pogledamo razvoj Železnikov v zadnjem času, ugotovimo, da je bil gospodarski napredek tega kraja največji ob zadnji obsežni investiciji, to je leta 1868. Tedaj so predelali še sedaj obstoječi plavž, da je bil preurejen na gorko sapo. Zelo pomembna sprememba za pridobivanje železa, ki jo zadnje beležimo v Železnikih, je bila izvršena pred polnimi 90 leti. Od izvršitve te rekonstrukcije dalje nastopa nazadovanje kraja Železniki, ki ga zopet čuti vsa Selška dolina, in propadanje gre tako daleč, da je v letih gospodarske krize med obema vojnama prišlo do velikega obubožanja, ki prinese največjo revščino v celi Sloveniji. Boj za obstanek je najmočnejši prav pri delavskem razredu, ki kot gospodarsko najšibkejši le s težavo vrši preskrbo za sredstva preživetja. Ko se prično bližati dogodki druge svetovne vojne, se je stanje radi utrjevalnih del nekoliko izboljšalo, toda trdne oblike za nov gospodarski dvig se ni na obzorju. Ko je druga svetovna vojna zajela tudi našo državo, se s pričetkom NOB prične polagati nove temelje za življenje, v katerih se zasluti več prostora za napredno miselnost in ustvarjanje delovnega človeka, zlasti ob dejstvu, da se je z osvoboditvijo zrušil tudi star gospodarski sistem.

Prav v času NOB pada tudi brušenje novih zamisli, kako naj Železniki in Selška dolina kot celota živijo v bodoče. Kot rezultat tega snovanja pride ustanovitev nove industrije kovinarjev v Železnikih, ker ni druge rešitve, v obliki produktivne zadruga, ki ima nalogo, da iz tradicije železarstva v Železnikih oživi zopet kovinarstvo, ki je prenehalo s tem, da je rekonstruirani plavž v prvem desetletju tega stoletja ugasnil. Dne 27. aprila 1946 je bil ustanovni občni zbor te zadruga, ki postavlja nov mejnik v gospodarstvu in

življenju Železnikov in Selške doline. Zametek te zadruga izhaja z razširjenjem programa pred vojno obstoječe obrtne dejavnosti v Železnikih. Ta zametek je v rokah šibke delovne enote, ki pa je s svojim namenom globoko usklajena s potrebami tukajšnjega življenja in izraža željo široke množice. Pričetek, oprt na najskromnejša sredstva, je bil zelo težak, saj proizvodnja kovinskih izdelkov zahteva obilo investicij, vendar izvajanje kovinarske dejavnosti v kratkem zagotovi zaposlitev in zaslužek, hkrati pa že odpira perspektivo, da bo tisti delavec, ki nima ne v gozdovih in ne na polju oskrbljenih življenjskih pogojev, dobil prostor za delo v domačem kraju. Zadržno podjetje v kratkem času dokaže, da bo moglo opraviti pomembno industrijsko poslanstvo in da je ugodna perspektiva proletariata v Selški dolini zagotovljena.

Prične se novo zbiranje delovne sile in po letih izgleda takole: v letu 1946 podpiše ustanovno listino za združno podjetje 15 članov, število članov se do 31. 12. istega leta poveča na 68 zaposlenih.

Dne 31. 12. 1947 se število zaposlenih dvigne na 89 delavcev.

Dne 31. 12. 1948 se število zaposlenih dvigne na 103 delavcev.

Dne 31. 12. 1949 se število zaposlenih dvigne na 131 delavcev.

Dne 31. 12. 1950 je število zaposlenih 125 delavcev.

Dne 31. 12. 1951 se število zaposlenih zopet poveča na 140 delavcev.

Dne 31. 12. 1952 se število zaposlenih dvigne na 147 delavcev.

Dne 31. 12. 1953 se število zaposlenih dvigne na 166 delavcev.

Dne 31. 12. 1954 se število zaposlenih dvigne na 234 delavcev.

Dne 31. 12. 1955 se število zaposlenih dvigne na 245 delavcev.

Dne 31. 12. 1956 se število zaposlenih dvigne na 246 delavcev.

Dne 31. 12. 1957 se število zaposlenih dvigne na 311 delavcev.

Dne 31. 12. 1958 se število zaposlenih dvigne na 402 delavca.

Sedanji stalež zaposlenih v rekonstruirani tovarni pa je 433 delavcev.

Takoj po registraciji zadruga se za obratovanje poiščejo delovni prostori, ki jih je imela v kraju narodna imovina zapuščene in neizkoriščene. Združevanje se vrši po strokovni delavnosti in delu, izdelki teh delavcev pa si hitro utrejo pot na domača tržišča. Spočetka se izdeluje samo kovinska galanterija za pisarne, prizadevanja kolektiva pa v kratkem vzbudijo pozornost pokojnega organizatorja socialističnega gospodarstva tov. Borisa Kidriča, ki je mišljenja, da bi spričo posebne lokacije mogli v Železnikih vzgojiti delovni kader, ki bi se pečal s proizvodnjo precizne in elektromehanike in zlasti preskrboval laboratorije z drugimi izdelki, ki so na razpolago samo iz uvoza. Tako se prične izdelovati poleg kovinske galanterije kvalitetne analitske tehtnice, precizne tehtnice, laboratorijske centrifuge, mešalce, risalno orodje in podobno, skratka izdelke visoke vrednosti. Poseg pokojnika je torej prinesel novo smer razvijanja proizvodnje. Spričo realizacije v državi so potrebe v stalnem naraščanju in to izziva nadaljnje sklepe, ki naj pomagajo k še večjim možnostim zaposlitve in hitrejšemu razvoju tovarne. Delovna celota je ob tem spoznanju postavljena pred odločitev, da zagotovi nov razvoj, ki pa mu mora biti temelj obsežna rekonstrukcija, ki bi razdelila proizvodnjo pisarniške galanterije in proizvod-

njo precizne mehanike in elektromehanike. Navedel sem, da je bilo izbiranje programa deležno posegov največjih faktorjev gospodarstva v državi, bilo je posledica želje, da se zasedejo taka področja, v katerih je država trošila dragocena devizna sredstva v prvi vrsti. Rekonstrukcija se je pričela s tržno analizo iz leta 1953 in 1954 in prav takrat je naša proizvodnja dobila še nov izdelek, to je magnetni vžigalnik, s katerim naj bi naša tovarna preskrbovala motorsko industrijo Jugoslavije. Ta izdelek tedaj ni usvajala nobena tovarna in naš proizvod je bil prvi v državi. Kot tak je izzval priznanje proizvodnega uspeha v industriji. Nujno je bilo zagotoviti uspešnejši razvoj in zato so bili položeni tudi novi temelji. Proizvodnja, ki je bila v letu 1954 v precejšnjem obsegu organizirana na delitvi dela, se je močno približala industrijskemu načinu in tako oddaljila od združništva, v katerem se proizvajalci združujejo kot proizvajalci posameznih izdelkov. Na izrednem občnem zboru 20. maja 1954 je zadruga sklenila ustanoviti podjetje obče družbenega sektorja z delavskim samoupravljanjem. Delavski svet je prevzel od združnikov brez odškodnine vse imetje in nadaljeval upravljanje tovarne. Doba zadružnega gospodarjenja je trajala 9 let in predstavlja prvo dobo industrijskega oživljanja v kovinarstvu v Železnikih.

Potek kapitalne izgradnje te tovarne podajam v naslednjem:

Naše prostorno in prvo delovišče je bilo napravljeno v kravjem hlevu, ki je bil last narodne imovine. Temu je pripadala tudi razpadajoča hidrocentrala in oba ta dva objekta smo oživili najprvo. V nadaljnjem smo razširjali število delavnic z adaptiranjem raznih opuščenih zgradb, in ko so bili ti prostori vsaj v glavnem prirejeni za človeško prebivanje, smo jih zasedli z delavci. V vseh adaptacijah smo se držali načel čim manjšega vlaganja sredstev, tako da v gradbene namene nismo trošili sredstev. Do konca zadružnega poslovanja se nam je nabralo 11 delavnic, ki so vse razmeščene v strnjenem naselju kraja Železniki.

V letih smo nabirali osnovna sredstva takole:

Leta 1946 nabavljenih osnovnih sredstev za 2,200.000.

Leta 1947 nabavljenih osnovnih sredstev za 2,450.000.

Leta 1948 nabavljenih osnovnih sredstev za 2,120.000.

Leta 1949 nabavljenih osnovnih sredstev za 4,400.000.

Leta 1950 nabavljenih osnovnih sredstev za 9,600.000.

Leta 1951 nabavljenih osnovnih sredstev za 11,700.000.

Leta 1952 nabavljenih osnovnih sredstev za 15,800.000.

Leta 1953 nabavljenih osnovnih sredstev za 49,000.000.

Leta 1954 nabavljenih osnovnih sredstev za 13,000.000.

Leta 1955 nabavljenih osnovnih sredstev za 9,000.000.

Leta 1956 nabavljenih osnovnih sredstev za 5,000.000.

Leta 1957 nabavljenih osnovnih sredstev za 6,750.000.

Skupna imenska vrednost vseh osnovnih sredstev je 31. 12. 1957 znašala okroglo 133 milijonov dinarjev. To je stanje osnovnih sredstev pred nastopom rekonstrukcije.

Najvažnejša investicija v tem času je izvršena z zgraditvijo hidrocentrale s predračunskim učinkom 150 kW, ki je predstavljala racionalizacijo v izkoriščanju naravne vodne energije ter je združila tri različne vodne padce v enega samega. S to elektrocentralo se je zagotovila temeljna moč za pogon tovarne, ki naj bi imela v naravni sili prednost v preskrbi s poceni energijo. V ta objekt vložena sredstva bi v tem času mogla služiti za izgradnjo obratnega posloplja, toda v našem vrstnem redu graditve smo hoteli najprvo zagotoviti nemoten pogon, nato pa šele priskrbeti delovišča.

Hidrocentrala, ki je v obratovanju od leta 1952 do danes, je izpolnila naša pričakovanja in z njo smo se izognili zastoji, izpadu električnega toka in redukciji obratovanja. Tudi danes moramo navesti, da je znatna udeležba v kapitalni izgradnji prostovoljno delo našega kolektiva, ki je iz leta v leto doprinal prav v širokem obsegu. Z izračunavanjem vseh vrst neplačanega dela je ugotovljeno, da se je do leta 1954 nabralo na člana kolektiva vsako leto približno 200 delovnih ur prostovoljnega dela. Z dograditvijo elektrarne in prehodom tovarne v obče družbeni sektor se je prostovoljno delo prekinilo. Ta današnji praznik pa smo zopet pričakali z novo delovno obvezo, v kateri je sleherni član kolektiva doprinesel tovarni novih 50 udarniških ur.

Razvijanje bruto produkta te tovarne do 31. 12. 1958 se kaže takole: Na podlagi cen iz leta 1954 vidimo, da se je do 31. 12. 1946 izdelalo za 24 milijonov dinarjev blaga.

Leta 1947 do 31. 12. se je izdelalo za 31 milijonov dinarjev.

Leta 1948 do 31. 12. se je izdelalo za 64 milijonov dinarjev.

Leta 1949 do 31. 12. se je izdelalo za 71 milijonov dinarjev.

Leta 1950 do 31. 12. se je izdelalo za 70 milijonov dinarjev.

Leta 1951 do 31. 12. se je izdelalo za 92 milijonov dinarjev.

Leta 1952 do 31. 12. se je izdelalo za 133 milijonov dinarjev.

Leta 1953 do 31. 12. se je izdelalo za 216 milijonov dinarjev.

Leta 1954 do 31. 12. se je izdelalo za 238 milijonov dinarjev.

Leta 1955 do 31. 12. se je izdelalo za 244 milijonov dinarjev.

Leta 1956 do 31. 12. se je izdelalo za 246 milijonov dinarjev.

Leta 1957 do 31. 12. se je izdelalo za 311 milijonov dinarjev.

Leta 1958 do 31. 12. se je izdelalo za 402 milijona dinarjev blaga.

Rapidni porast bruto produkta je nujno zahteval nadaljnjo razvijanje kapitalne izgradnje. Prvi poizkus načrtnega predvidevanja prostorov za novo zgradbo sta opravila tov. Matevž Smid in Jože Zupanc v letu 1953. Po njunem načrtu bi morali zgraditi celo novo tovarno. Spričo vse družbene investicijske politike, v kateri se je prišlo z gradnje novih tovarn v izvrševanje rekonstrukcije obstoječih, takega načrta nismo mogli sprovesti. Naše prizadevanje smo morali preusmeriti tako, da stare, za delo primerne prostore še obdržimo in si nove le dogradimo. Tako je bil sprejet sklep DS, da se tovarna rekonstruira v dva obrata, od katerih se v enem, to je v novem, izdeluje precizno mehanske izdelke, v drugem pa kovinsko galanterijo za pisarne. Ta sklep je bil temelj, na katerem se je pričelo izdelovati investicijski program. Izdelava tega programa je bila izvedena z zunanjimi sodelavci tovarne in celotno načrtovanje se je pripravljalo in vodilo po nas samih. Sklenili

smo pogodbo z zunanjimi sodelavci za investicijski program in ti so bili: ing. Josip Didek, Tone Hren, Darko Končar, Stane Komar, Franc Kisel, ing. Avgust Pohar, ing. Marjan Zor, Jože Pogačnik in Zdravko Zore. Investicijski program smo delali od leta 1954 in 14. 3. 1956 smo ga obravnavali pred Republiško revizijsko komisijo. Po revidiranju je bil dne 18. 4. 1956. potrjen z odločbo, izdano po predsedniku Izvršnega sveta LRS tov. Marjanu Breclju. Izdelava tega investicijskega programa je bila uspešna in program je služil kot vzorec prenekaterim industrijam, pa tudi uporabljen je bil za učne namene na raznih seminarjih. Investicijski program je predvideval skupno investicijo v iznosu 244 milijonov dinarjev, ki naj bi s staro proizvodnjo vred dajala tovarni 1 milijardo 258 milijonov bruto produkta letno.

Ko smo imeli odobritveno odločbo za investicijski program, smo naročili pri Slovenija projektu izdelavo generalnega projekta. Ta je trajala novih 10 mesecev, nakar smo februarja 1957 mogli predložiti Republiški revizijski komisiji v odobritev tudi generalni projekt. Ustvarjeni so bili predpogoji, po katerih se je moglo pristopiti k licitaciji za gradbena in gradbeno-obrtniška dela ter toplovodne in električne instalacije. Na licitaciji dne 20. aprila je kot najugodnejši ponudnik nastopil SGP Tehnik Škofja Loka, kateremu je UO nato poveril izvajanje gradbenih del. Istočasno, kot so se razvijala pripravljalna dela za gradnjo, so se vršila tudi pogajanja za najetje investicijskih kreditor. Ob teh smo morali znižati naše kreditne zahteve z 244 na 184 milijonov dinarjev, to je zmanjšati investicijo za 60 milijonov dinarjev. Skrčili smo nabavo strojne opreme, pisarniške opreme, opreme galvanike in drugih naprav. Zmanjšanje obsega investicije je imelo za posledico zmanjšanje vrednosti bruto produkta, na katerega so vplivale tudi tedanje cene. Ko smo uspešno zaključili kreditno pogodbo za najetje posojila pri Investicijski banki, smo mogli pristopiti k izvajanju gradbenih del. Dne 18. maja 1957 je Tehnik Škofja Loka pričel pripravljati gradbišče, dne 25. maja pa je buldožer začel odrivati humus zaradi odkrivanja zdravih temeljev.

Gradbeno delo je izvajalec vršil kvalitetno in hitro. Objekta upravne zgradbe in obrata sta bila do zime pod streho in zaprta. Ob času hudega mraza so se izvrševale notranje preizidave ter z zimo delo na gradilišču ni zastalo. Ob nastopu pomladi se je izdelalo tudi zunanje zgradbe in 24. junija lani se je izvršil tehnični prevzem. Gradbeni stroški so bili po predračunu določeni na 74 milijonov dinarjev. Z licitacijo se je doseglo znižanje na ceno 70,800.000, obračun pa je prinesel skupni izdatek 66,800.000 dinarjev. Iz prihranka smo na podlagi posebnega načrta dogradili še prostor lakirnice, ki bo tudi sedaj zaključena. Po izdelavi te obstaja še prihranek 1,700.000 dinarjev kredita. V nabavah opreme iz domače in uvožene proizvodnje je nastal ostanek približno 8,000.000 dinarjev. Ob tem času je na delu kolavdacijska komisija, ki bo dokončno izvršila obračune.

O proizvodnem programu te tovarne smo že govorili, vendar se vračamo na obrazložitev. Od začetka projektiranja investicijskega programa do vselitve v tovarno je minilo več kot štiri leta. Istočasno se so izvršile nove spremembe tudi v naši industriji, ki so vplivale na naše delo. Za našim investicijskim programom je bila odobrena rekonstrukcija tovarne Iskra Kranj, ki je v asortimanu svojih izdelkov razširila področja avtoelektrike in si pridržala tudi magnetne vžigalnike. Naša tovarna radi interesne povezanosti in kooperacije s tovarno Iskra ni sprožila sporov, pač pa si je obdržala že obstoječo proizvodnjo teh izdelkov brez njenega razširjanja. V zameno za izpadle proizvode pa je usvo-

jila proizvodnjo malih elektromotorjev za šivalne stroje in hladilnike, ki so bili tudi v investicijskem programu predvideni kot nadomestni izdelki. S temi izdelki smo utrdili predpogoj velike serijske industrijske proizvodnje, na kateri mora sloneti naša bodoča proizvodljivost. Malo serijsko proizvodnjo laboratorijskih aparatov bomo obdržali tudi v bodoče. Zanj je namenjen strojni park. Proizvodnjo za gospodinjstva smo razširili od mikserja še na parketni loščilec, mizni ventilator in sesalec za prah, katerega točasno že izdelujemo v okviru programa industrijske skupnosti Maris.

Dne 5. junija minulega leta se je vselila v nov obrat naša orodjarna, ob istem času pa so obratovali tudi že nekateri proizvodni stroji. Dne 16. junija so se v nove prostore preselile tudi vse pisarne in tehnično vodstvo tovarne. 1. julija lani se je pričelo poskusno obratovanje. Velike naloge so bile vsekakor v izvajanju investicije v glavnem zaključene. Nastalo pa je obdobje, v katerem se mora naravnati na nove pogoje delovno silo. Ta naloga se je pokazala težja, kakor smo mogli predvidevati. Povečanje kolektiva je mogla obvladati nova organizacija, ki je prinesla drugačne sporede. Iz mojstrov smo morali izbrati obratovodje, iz strokovnih delavcev mojstre, nastale vrzeli pa smo izpolnili s priučeno delovno silo. Tako postavljena nova delovna fronta se je morala utrditi na svojih novih položajih ter se učiti rokovanja z novimi stroji in izsiliti iz njih obvladanje toleranc do tiste mere, kot jo izdelki zahtevajo. V času poskusnega obratovanja tovarna ni dosegla pričakovanih ekonomskih uspehov, vendar pa je obratovanje potekalo z dobičkom. Celotni kolektiv ima še danes velike potrebe po učenju in strokovnem izpopolnjevanju. Dviganje priročnosti, umsko izobraževanje mora ostati dnevna naloga, če hočemo biti uspešni v tekmi z industrijo. Za kakšno ceno ali obseg naporov naj se dvigne naša proizvodnost, ne sme biti nobenega vprašanja. Vsak član našega kolektiva mora nositi visoko zavest, da smo to tovarno pridobili po uspeli NOB in iz temeljev za življenje, ki jih je ta prinesla. Ker pa so ti napojeni s krvjo naših najbližjih, nas mora to vzpodbujati k mislim za globoko predanost in delavnost. Kdor med nami stremi drugače, se je iz našega kolektiva že sam izločil ter se bodo za njim vrata tovarne z gotovostjo za stalno zaprla.

Po dosegu porprečja jugoslovanske storilnosti moramo stremeti za nivojem evropske storilnosti. Take operacije terjajo mnogo, vendar ne več kot človek, ki je predan svojim nalogam, objektivno more doseči.

Ob otvarjanju naše rekonstruirane tovarne ne gre za neko gigantsko gradnjo, temveč za obrate, ki naj bi bili uravnoteženi z razpoložljivo delovno silo Železnikov in Selške doline. Pri tem smo prepričani, da naša dela slonijo res samo v tukaj rojenih ljudeh, ki so naravno povezani z napredkom tovarne in je njihov življenjski obstanek z njo zajamčen. Naša družbena stvarnost, ki je, kakor poudarjam, omogočila ta napredek, nam daje smer naše politične orientacije v sedanjosti in bodočnosti. Vsak čas se nam je zavedati, da bi vsa naša prizadevanja v kapitalističnem družbenem redu ne imela ne razumevanj in tudi ne prostora.

Ob tem svečanem trenutku se v zaključnih mislih globoko spominjamo s spoštovanjem spomina na pokojnega Borisa Kidriča, ki je koristno posegel v naš razvoj, in mu kličemo slava.

Neomejeno hvalečnost izrekamo pozornosti, ki nam je bila izražena od predsednika republike tov. Tita, ki je naš prvi magnetni vžigalnik prevzel v množico spominskih izdelkov, ki so mu jih poklonili jugoslovanski kolektivi.

Iskreno razumevanje nam je bilo izraženo po predsedniku Izvršnega sveta LRS tov. Viktorju Avblju.

Koristne sklepe za naš razvoj je sprejel OLO Kranj s tov. Miranom Košmeljem na čelu. Ob vsaki potrebi pa nam je pomoč nudila tudi Občina Železniki.

Iskreno zahvalo smo dolžni tudi tov. Niku Žumru. Njegovo delo ob rekonstrukciji tovarne ne predstavlja le dobrin našemu kolektivu, marveč tudi celotnemu proletariatu Selske doline, za to mu s tega mesta izražam našo globoko hvaležnost.

Tu je bil govor prekinjen.

Na govornico je pristopil predsednik Občine Železniki tov. Anton Golja. Poudaril je pomen naših uspehov in pomen naše dejavnosti ne le za kraj, pač pa širše za vso občino, za vso Selsko dolino in državo kot celoto. Tov. Žumru se je zahvalil za doprinešeno nesebično žrtev in mu izročil državno odlikovanje red dela z zlatim vencem, s katerim ga je za izredne zasluge na področju razvoja gospodarstva odlikoval predsednik republike.

Z govorom sem nadaljeval:

Prvo leto našega dela bo kmalu izpolnjeno. V tem času smo odplačali približno 29 milijonov dolga. Gospodarjenje po novih ekonomskih instrumentih nas je postavilo pred nove pogoje, ki so za nas kritični. Za trdno smo odločeni, da bomo družbi povrnili sredstva, ki nam jih je dala, saj bomo z vestnim delom vsakega člana našega kolektiva služili svoj kruh, pa tudi tista sredstva, ki smo jih dolžni za napredek in dvig našega standarda, s tem pa tudi za napredek in dvig naše domovine.

Proglasam rekonstrukcijo nove industrije v Železnikih za izvršeno in odvarjam nov obrat v prazničnem slavljenju 40-letnice obstoja KPJ. Izrekam toplo dobrodošlico vsem in vas vabim k ogledu našega dela.

Predsednik DS tovarne

Peter Polajnar

Železniki, 1. maja 1959

Pripis:

Izražanje v tekstu ni isto, kot ga poznamo danes.

V 50 letih se je industrijski jezik obrusil. Prepis je dosleden.

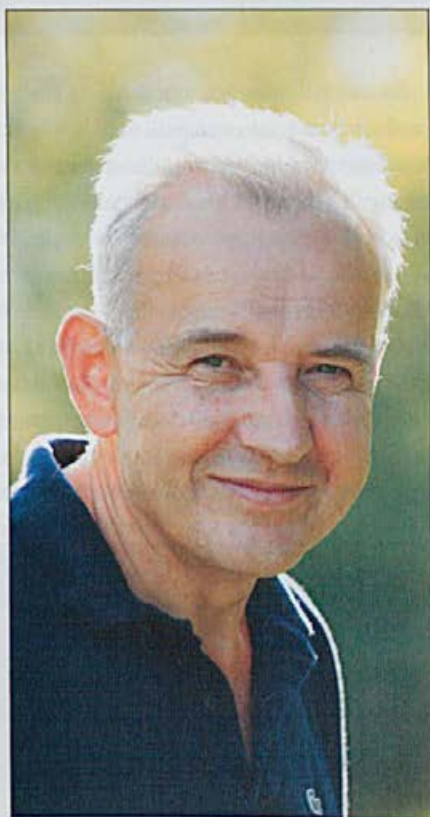
Portret dr. Franca Jelenca

Jože Bogataj

Zapis govori o profesionalni poti vrhunskega slovenskega kirurga, danes šestdesetletnika, ki izhaja iz številčne družine, kjer je bilo že v mladih letih treba poprijeti za vsakršno delo na kmetiji, se učiti spoštovati in biti odgovoren. Njegovi bratje in sestre se še živo spominjajo, kako je bilo doma, ko sta bila ata in mama še živa.

Portret dr. Franca Jelenca je slika o zdravniku, ki z velikim veseljem in predanostjo opravlja svojo službo, in očetu, ki pravi, da pri vzgoji svojih otrok ni pretirano strog. Slika dr. Jelenca nikakor ne bi bila popolna, če se v njegovo osebno pripoved ne bi vtkale pripovedi njegovih bratov in sester, s katerimi je "gor rasel". Od starejših treh: Janka, Minke in Lucije, ki se Franceta spominjajo, ko je bil še v plenici, pa do Francetovih mlajših bratov in sester: Francke, Matije, Jožeta in Bernardke, ki iz spomina priključijo svoje podobe. Vsak od njih vidi Franceta drugače in pripoveduje svojo zgodbo. To niso velike zgodbe, ampak zgodbe, v katerih se zrcali spomin na otroštvo, na ljudi, ki so se imeli in se še imajo radi, ne nazadnje je to spomin na domačijo, na veliko družino, na lep dom.

Dr. Francu Jencu je Občinski svet Občine Železniki podelil listino častnega občana za leto 2006, in sicer za uspešno delo na področju kirurgije in pristen človeški odnos do pacientov.

Doc. dr. Franc Jelenec, dr. med., Hkavšček Francelj iz Dražgoš, kirurg na Kliničnem oddelku za abdominalno kirurgijo na Kirurški kliniki Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani.
Foto: Aleksander Čufar

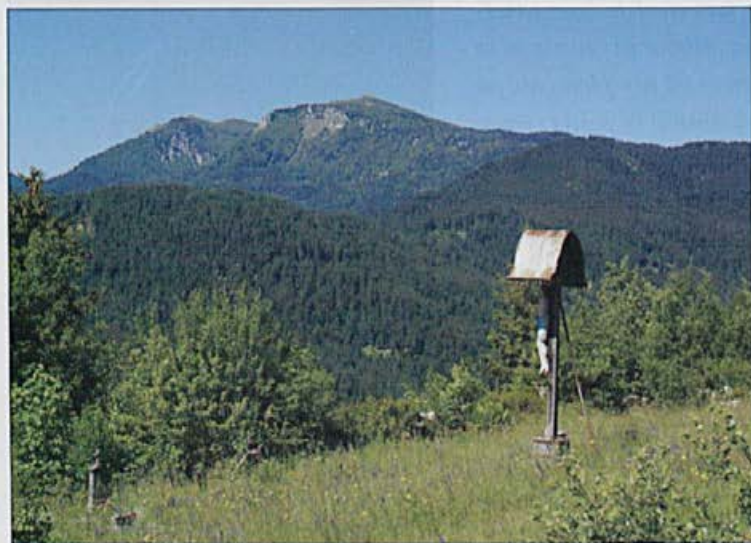
Dr. France Jelenec.
Foto: Aleksander Čufar

Ko smo bili še otroci, smo delali na kmetiji, še pred vstopom v šolo smo pasli tudi ovce in krave. Nekoč, se spomnim, star sem bil komaj pet let, sva se med pašo s sosedovo Miro znašla na vrhu Jelovice in se izgubila prav tja proti Mošenjski planini. Stemnilo se je že, ko sva srečala gozdarja, ki naju je rešil. Plazu leta 1952 se slabo spomnim, le tega, da je bil tam, kjer je sedaj trgovina, nekakšen senik, s katerega je zgrmel plaz snega na sosedovo Miro, name in na mojo sestro Rezko. Rešena sva bila le Mira in jaz.

V osnovni šoli v Dražgošah je bilo zelo po domače: z vasi so bili sosedovi, par otrok, s katerimi smo

se družili. Ko je Beštova Mira šla v šolo, sem, ker sva bila prijatelja, v šolo hotel tudi jaz, čeprav sem bil leto mlajši od nje. Toliko časa sem doma težil, da sva skupaj z mojo sestro šla skupaj v šolo in so me sprejeli v šolo. Spomnim se, da je ena učiteljica učila dva razreda.

Prestop iz dražgoške šole v osnovno šolo v Železnike se mi niti ni zdel tako težak. Sestra Lucija je hodila malo pred mano in je bilo zato malo lažje, včasih mi je kakšno stvar tudi pomagala. V sedmem in osmem razredu, se mi zdi, se je bilo treba malo bolj učiti.

Ratitovec s starega
dražgoškega pokopališča.
Foto: Aleksander Čufar

Skupinska slika
v osnovni šoli
v Dražgošah,
France je v prvi
vrsti četrta z leve.
Foto: arhiv
družine Jelenec

Med Merkurjem in banko je v Škofji Loki некоč stal dijaški dom, ki je, mislim, pogorel ali kaj. Vem, da je bilo proti koncu osnovne šole, ko smo zbirali denar, ne vem natančno in ne vem kako, vendar je bilo takrat, ko sem si rekel, da bom tudi jaz hodil v gimnazijo. V šolo sem se vozil. Oče bi se zelo rad kaj izučil in pred vojno, bil je letnik 14, na kmetiji ni bilo nikogar za delo in pravzaprav nikomur od nas otrok, ne Janku ne komur koli drugemu ni rekel, da ni denarja za uk. No, saj najbrž nismo veliko zahtevali, ampak vseeno. To so bili drugi časi.

V loško gimnazijo sem hodil v letih 1962–1966: profesorica Rozka Tanko za zgodovino, profesor matematike Branko Roblek, profesor Pivk za matematiko in fiziko, profesorica Stanka Križnar za geografijo (ki je znala biti strup), profesorica slovenščine Vida Zupanc, Ivan Križnar (kar strog profesor, ki nas je moral z orodno telovadbo), ravnatelj Rado Jan. Dijaška leta? Edine udarne akcije takrat so bile pobiranje krompirja. Zjutraj smo se dobili, šli peš na Suho, naložili so nas na traktorsko prikolico in odpeljali na polje. To je bilo dopoldne, namesto pouka. Pobirali smo tisto, kar je ostalo za stroji. V prvem letniku smo imeli še tehnični pouk, popoldne na vajenski šoli. Zanimivo je, da v gimnaziji v vseh štirih letih nisem nikoli manjkal. Niti dneva. Od doma sem hodil peš do Rudna do Špana, nato pa s kolesom do Česnjice. Spomnim se, da smo ob

koncu tedna (pouk je bil tudi v soboto) pripeljali kolesa domov in v ponedeljek smo se spustili v dolino. Mast v zavorah je kar hitro stekla, zato je bilo treba kdaj pa kdaj odsekati kakšno debelo vejo, da smo si pomagali pri zaviranju in varno prišli v dolino.

V četrtem letniku gimnazije smo šli na ekskurzijo po Jugoslaviji. Iz Ljubljane do Banja Luke, z vlakom v Jajce in v Sarajevo, po dolini Neretve v Dubrovnik, od tam z ladjo do Reke, na Reki na vlak in nazaj. Spomnim se, da so nas Dubrovčani nadržli s "švabi", kljub temu, da smo bili iz Slovenije. Že takrat sem ugotovil, da je to velika država, da so med nami velike razdalje in še večje razlike.

Zadnji avtobus iz Loke je bil ob desetih. Enkrat za silvestra, se spomnim, je imela gimnazija ples in jasno, da smo zamudili avtobus. Iz Loke smo šli peš, še dva iz Železnikov, potem pa še domov v Dražgoše. Poleti je bilo v glavnem dela dovolj doma, košnja, delo v gozdu. Očetu sem pomagal pri spravilu lesa. Z očetom sva les naložila na voz ali na posmojke, potem sem peljal in razložil. Povedati hočem, da sem pri delu doma opazil, kako so ljudje včasih znali delati po pameti, pravi kmečki pameti. Učili so se iz lastne izkušnje in izkušnje drugih in znali so delati z orodjem, ki je bilo takrat na voljo.

V tretji gimnaziji sem razmišljal o študiju veterine in medicine. To dvojce mi je bilo nekako blizu, stik z domačimi živalmi sem imel. Spomnim se Križnar-

Janko in France na Triglavu leta 1960.
Foto: arhiv dr. Franca Jelenca

Janko Jelenc, mag. strojništva

Naša starša sta bila oče Janko (1914–2002) in mama Francka (1916–2005), Ambruščeva z Rudna. Otroci: najstarejši jaz Janko, rojen 1942 (živim v Dašnici), Minka, rojena 1943 (poročena Jelenc, živi v Dražgošah), Lucija (poročena Thaler), rojena leta 1944 in živi v Dašnici, sestro Rezko je zasul plaz s strehe leta 1952, potem se je rodil Francelj leta 1948, nato je leta 1950 prišla Francka (poročena Markelj, živi v Selcih) pa Matija leta 1952, on živi v Škofji Loki. Leta 1954 se je rodil Jože, ki je gospodar doma v Dražgošah, zadnja pa je sestra Bernardka (poročena Kavčič), rojena 1957 in živi v Logu v Železnikih. Devel nas je bilo: štirje bratje in pet sester, ena je umrla pod plazom.

Ko se je Francelj rodil, sem začel hoditi v šolo, prvo leto me je učila Jegličeva, potem pa tečajnica Vida Sretek, ki nas je učila tudi ročna dela. Leta 1954 sem odšel v takrat še nižjo gimnazijo v Železnike. Spomnim se, da je bil zame prehod v nižjo gimnazijo zelo hud. Moj učitelj matematike je bil Pavle Zajc, ki je kasneje prišel k atu in mu rekel, "naj me naprej pošlje". Sestre niso šle študirat, razen najmlajše. Francelj je potem stanoval v Oražmovem domu, nato pa je prišel v Ljubljano še brat

Družina Jelenc:
oče Janko in mama
Francka s sinovi in
hčerami, na sliki
manjka sin Jože.
Foto: arhiv družine Jelenc

Matija. Dobil sem štipendijo za tehnično srednjo šolo v Ljubljani in strojno fakulteto v Ljubljani. Po petih letih sem leta 1967 diplomiral. Ko sem leta 1958 šel v Ljubljano v internat na Vidovdanski (op.: Tabor), vem, da sem domov šel šele po enem mesecu. So rekli, da se moramo aklimatizirati. In vem, da sem imel ene pumparice in šolne in eno srajco. Potem je v Ljubljano prišel z mano ata, da sva še malo nakupila.

Doma je kmetija in od nje smo živeli. Včasih smo veliko sejali žito in ata ga je vozil v mlin. Takoj po vojski je ata imel en mlin, šrotar smo mu pravili, in kruh, ki so ga mama spekli, je bil podoben današnjemu polnozrnatemu kruhu. Nič kaj dober se mi ni zdel. Same luščine so bile. Živine je bilo več kot deset in en konj in nekaj prašičev in še ovce. Pravzaprav je bila kar trda. Delati je bilo treba ves čas. Denarja ni bilo. Vem, da je ata rekel, ko so hišo nazidali na grobo, da jim je dal zlato uro z debelo verižico od starega ata in dvanajst, če ne kar šestnajst kubikov drv.

Takole se spomnim, ko sem moral Francelj na paziti: z vozičkom sem ga vozil naokoli, s takšnim lesenim, z lojtrami, in sem svoje sovrstnike naprosil, da so mi pri tem pomagali. Tako je bilo. Bratje in sestre se dobivamo skoraj vsako nedeljo popoldne doma v Dražgošah. Kdor pride, pride. Starša nista več živa. Doma je pa Joža.

Janko in France pri košnji. Foto: arhiv družine Jelenc

Medicinska fakulteta. Sprejemni izpiti so bili takrat iz biologije z nekaj anatomije, tujega jezika in kemije. Že v osnovni šoli sem imel nemščino, v gimnaziji pri profesorici Alenki Hafner pa ruščino, biologijo je predavala profesorica Lidija Cigoj. Če je bilo to dovolj za sprejemne izpite? Ja. Dobili smo še dodatna predpisana študijska gradiva. Sprejeli so nas okoli sto dvajset v prvi letnik in še okoli štiri-deset na stomatologijo.

V Ljubljani sem živel nekaj časa skupaj z bratoma Jankom in Matijem v stanovanju na Rimski cesti, kasneje pa v Oražmovem domu na Wolfovi, ki je bil takrat dijaški dom študentov medicine. V Oražmu je bilo kar živahno, kajti v domu je bilo nekaj "starih bajt", ki so študirali leta in leta, in Štajercev.

Ko sem bil na fakulteti in prihajal domov, vem, Minke in Lucije ni bilo več doma, sem kakšno soboto pač pomagal mami.

Prva tri leta so bila težka. V vsakem letniku je bil kakšen predmet, ki je bil selektiven. Aprila 1972 sem diplomiral in avgusta so me poslali za tri mesece na služenje vojaškega roka v Beograd v podoficirsko šolo. Po "obuki" so nas razporedili po vsej takratni domovini in mislim, da so Slovence takrat pošiljali nazaj v Slovenijo. Ostalo sem odslužil v Slovenski Bistrici. Nič hudega ni bilo, res pa je, da je bila to izguba časa. Ko sem prišel od vojakov, sem opravil še preostali staž na kliniki na več oddelkih Kliničnega centra. Ob koncu mojega študija so bili nekateri oddelki že preseljeni v novo stavbo klinike. Predvsem pritličje in vrhnje nadstropje. Študentski staž je bil takrat enoleten. Sledil mu je strokovni izpit, kjer je bilo treba vedeti tudi nekaj o državni ureditvi in zakonodaji. V času mojega stažiranja oz. po končanem stažu so se na kliniki odprla delovna mesta. Moja specializacija je bil predpisan štiriletni

program, ki sem ga začel najprej v okviru splošne kirurgije na travmatologiji (poškodbah), nadaljeval na abdominalni kirurgiji (trebuh, želodec, črevesje, jetra, vranica, slinavka), nekaj je bilo tudi urologije (ledvice, mehur), zraven spada še ginekologija, interna medicina, vsega skupaj štiri leta. Specialistični izpit iz splošne kirurgije sem opravil leta 1979.

Potem je bilo praktično treba začeti znova. Za tri

črt leta sem dobil službo na travmatološkem oddelku, kasneje na abdominalni kirurgiji. Za razliko od specializacije je delo na oddelku mogoče bolj sistemsko organizirati, nadgraditi znanje. Enako je, ko kot vajenec z vajeniškim izpitom zaključiš eno obdobje. Kot zdravnik specialist splošne kirurgije oz. specialist kirurg lahko samostojno operiraš, obenem pa je veliko stvari, kjer obvezno potrebuješ asistenco.

Minka Jelenc, gospodinja

Beštova Mira, Francjeva prijateljica, je bila po rasti nekoliko manjša, ampak leto starejša. "Nič," je rekel, "Mira je manjša od mene, pa bo že šla v šolo, jaz pa ne!" In jo je ucvrl za njo. Mama me je prosila: "Minka, no, pojdi za njim!" Zatekla sem ga šele pri šoli, ki je bila še v leseni baraki. Učiteljica je vprašala za njegove podatke, kdaj je rojen, jaz pa tega seveda nisem nič vedela. In so ga vpisali. In učiteljica Julci je še rekla, da se ponavadi takemu, ki gre kakšno leto prej v šolo, rado kakšno leto ustavi, ampak Francelj je bil priden. So mama rekli, da zjutraj z njim nikoli niso

imeli nobenih komedij. Je vstal, se napravil in šel. Takrat se je še peš hodilo na Češnjico.

Francelj je vedno, če je kakšna krava telila, pa smo šli v hlev, teleta vodil tehtat pred trgovino. Z Lucijo sva se veliko potepali. Če se rad potepaš, kot otrok niti ne veš, da se. In so enkrat mama rekli: "Minka, sedaj si pridna, ko se ne potepaš več." Še vedela nisem, da sem se! Ko smo z Rudna hodili v Dražgoše delat, se spomnim, da so bile v hlevu še konjske jasl in ne vem že komu so postlali kar v jasl in ga dali notri ležat. Ja, tako je bilo. Vem tudi, ko je bila Bernardka majhna, jo je Matija pazil in on se je hudo rad potepal. Ko smo prišli s polja, je Bernardka ležala na ganku (op. na balkonu) v košari, pri njenih nogah je predel maček, Matije pa nikjer. Bernardka je toliko mlajša od nas, da smo starejši, če smo se imeli kaj pogovoriti, pred njo zaprli vrata, češ, da ne bo slišala. Ponavadi smo še izza vrat pogledali, če kdo posluša.

Veliko nas je bilo, pa nikoli ni bilo nobenega "dre-na". Še potem ko smo bili zdoma, smo se radi vračali domov za konec tedna in še vedno se. Je ena rekla, da tako samo mama naredi, da se družina skupaj drži. Ne spomnim se, da bi se kdaj med seboj kregali.

Spomin na prvo sv. obhajilo.
Foto: arhiv družine Jelenc

Jaz sem bila pa doma. Rada bi šla v službo, pa so mama rekli: "Toliko nas je, na njivi je veliko dela, žeti in pleti je treba." Edino dve leti sem hodila v Kranj na krojni tečaj, tečaj šivanja in krojenja. Doma je bilo veliko dela, vse perilo je bilo treba prati na roke. Prat sem hodila na Močila. Se spominim, da smo včasih, ko smo preoblekli postelje, v enem dneru vse rjuhe oprali, posušili in zvečer dali spet nazaj. Rjuhe sem dela v koš, šlaf v roke, pa sem šla. Mamo je zelo bolet hrbet in res ni šlo drugače, kot da sem ostala doma. Sedaj mi ni nič žal za to! Fantini so iz Ljubljane nosili cunje domov, pa je bilo treba vse oprati, da so potem spet nesli s seboj. Včasih sem vsem tudi šivala. Rada sem šivala.

Ko smo imeli veliko sena, smo pustili najmlajša Jožeta in Bernardko doma, ker še nista mogla grabiti, lahko sta pa pomivala posodo. No, bolj sta pomočila kot pomila! Otroci se ne znajo paziti. Imeli smo drvanajst krav in konja, prašiče in ovce. Spomnim se, da so se pozimi ovce vedno drle. Na njivah smo imeli krompir, peso, pa njivo korenja, dve njivi repe. To je bilo treba vse opleti. Njive

so od hiše sem, Zadnja njiva, Prebernica, Pod klancem, pod šolo so Sela.

Anžetova Julka je stanovala v šoli in kuhala za otroke (v šoli). Z mamo sva na Selih pleli, spekla je kruh in poklicala: "Na, Minka, uje-mi!" in mi je vrgla velik krajec belega kruha. Kako je bil dober! Reči moram, da so vsi pomagali in za hišo smo vsi zelo delali. Lucija je stanovala v Kranju in vem, da ji je bilo zelo dolgčas. Ko sem hodila na tečaj, je šla z mano do avtobusne postaje. Obe sva jokali: ona, ker je morala ostati tam, in jaz, ker sem se morala od nje posloviti. Še vedno rada šivam.

S Francjem se še srečujeva, ampak ne toliko kot včasih. Ko so bili mama bolni, smo se večkrat.

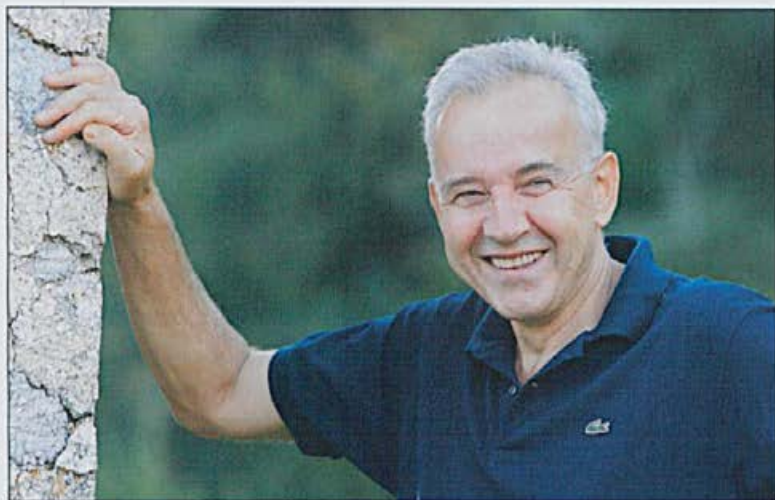

Pri Hkaušč v Dražgošah. Foto: Tončka Jelenec

Prva operacija? Ne vem. Tega ne morem tako opredeliti. Začenjaš z majhnimi operacijami, potem pa z večjimi, bolj odgovornimi. Kakšna je odgovornost, občutki? Tudi tu je tako kot pri vsakem delu: približno veš, kje boš začel, in vedeti moraš, kje boš končal. To se pravi, da je treba poiskati najkrajšo oziroma optimalno pot do konca. Včasih pa se zgodi, da naletiš na kakšne drugačne prilike ali se med operacijo kaj zaplete in potem je treba vedno najti način, da se vrneš nazaj na načrtano pot. Večina operacij ima ritem in potek. Pri nobeni operaciji te odgovornosti ne odvezujejo niti leta niti izkušnje. Če se med operacijo zgodi kak dogodek, potem

se ravnam po kmečki modrosti: Kadar ne veš, kaj bi naredil, ne stori ničesar, počakaj in premisli in šele potem nadaljuj! Najslabše je stvari počenjati v paniki. Dejstvo je, da imaš z leti izkušnje, in vsakič, ko delaš, poskušaš narediti dobro oziroma boljše. Rečeš si: danes je bilo v redu, naslednja bo boljša. Včasih tudi ni čisto tako, kot si predstavljaš, da bo.

Operacija ni nikoli delo enega samega človeka. Za operacijo potrebuješ anesteziista, ki ima ob sebi sestro, kirurg operater pri večjih operacijah potrebuje ob sebi še dva asistenta, instrumentarko, ki ji običajno streže še ena sestra pa še kakšna strežnica. Vsak od njih mora opraviti svoje delo strokovno in v

Dr. France Jelenc.
Foto: Aleksander Čufar

redu. Če kar koli ne gre tako, kot je predvideno, potem nihče ne vpraša, kdo je instrumentalni, ampak vedno le, kdo je operiral. To je res. Problem lahko kdaj nastane, če so v ekipi kratki stiki, potem je na elektreno ozračje. Kar pa je osnovna stvar: odnosi v ekipi morajo biti človeški, kljub temu da je na primer anesteziist visoko izobražen, strežnice pa so običajno priučene. Ekipo dobiš in je praviloma ne izbiraš sam. Vsak je za svoje delo profesionalno odgovoren. Glavni operater je odgovoren za delo ekipe. Kadar koli delam, se zavedam, da je treba maksimalno izključiti stranske vplive, kakšne morebitne kratke stike med člani ekipe in vedno vzeti vajeti v svoje roke.

Priprave na operacijo. Predhodno je opravljenih veliko preiskav, ki pridejo skupaj s pacientom, le-te moraš pregledati, prebrati, pregledati bolnika, ki tudi podpiše privolitev v operacijo. Pred operacijo

se z bolnikom tudi pogovarjaš, čeprav večina naših pacientov ne sprašuje veliko. To se mi zdi dobro, ker operacija sama je le del procesa. Izvidi pred operacijo so eno, potem je tu operacija in nato še mnenje patologa (ker imamo največ rakavih bolnikov). Vendar se je stvar v zadnjih desetletjih spremenila. Večina bolnikov ve za svoje stanje, pred operacijo jim tudi sam povem, da imajo raka, da izvidi kažejo na to, da bodo operirani, da bo vse, kar bomo odstranili, šlo naprej na preiskavo in da se bomo potem naprej odločali. Zdi se mi, da bolniki tak način sprejemajo. Včasih je bilo drugače. Bolnikom niso povedali vsega. Za bolnika je bilo to prvi hip v redu, vendar se je na kontrolnih pregledih izkazalo, da se je stanje tudi slabšalo. Takrat mislim, da se je večina počutila zelo ogoljufano. Danes so karte odkrite in dosti lažje se je pogovarjati.

Lucija Thaler, ekonomski tehnik

Sem tretja po vrsti. Vmes med mano in Francetom je bila Rezka, ki jo je 52. leta zasul plaz. Brinovcova Mira in Rezka sta bili enako stari. Franceta se še dobro spomnim, ko ga je Boštjanova mama, babica, prinesla v hišo, gotovo zato, da ga je po porodu "uštimala". Zelo je jokal. To imam še čisto dobro v spominu. Ko se je Francelj rodil, so nas otroke dali v hišo spat, okoli peči in na peč. Takrat smo bili še v lesenih baraki zraven hleva.

V šolo smo sicer hodili, ampak če je bilo delo doma, smo pomagali

doma. Spomnim se, da je teta Micka rekla svojemu bratu v zvezi s Pikcovim Poldetom: "Daj ga vsaj v šolo pust", da se bo vsaj takrat malo spočil!" Malo večji otroci so kar precej manjkali v šoli zaradi dela doma. Nekoč, ko smo pobirali krompir, nisem hotela iti v šolo, češ, zakaj so pa drugi doma, jaz pa ne. Ne, da ne bi rada hodila v šolo, ampak drugi so bili večkrat doma kot jaz. Učila nas je Vida Svetek, v razredu smo bili trije. Popoldne je učila 1. in 2. razred, dopoldne pa 3. in 4. razred. Rekli so, da bomo v vsak razred hodili po dve leti, tako da ne bomo v 4. razredu pet let. Ne vem, kako so to izračunali. V 2. razred sem hodila le eno leto, potem pa je prišla že Julči (Strnad). Imela sem pleten cekar, ki ga je naredila Anžetova Julka, notri pa svinčnik in radirko. V šoli so nam dajali pole papirja, tako da nisem imela niti zvezka. Čitanko pa smo imeli drug od drugega. V 1. razredu sva se s staro mamo usedli k peči in šli nekajkrat skozi besedilo. Bila je beseda in slika in otrok se to hitro zapomni na pamet. V šoli dolgo niso ugotovili, da ne znam brati. Mama se ni imela časa ukvarjati z nami. Stara mama je bila veliko vredna za nas otroke. Takrat se je zidalo. Spomnim se še razvalin stare hiše. Najprej so zidali hlev. Leta 1945 smo šli v leseno hišo. Bila je narejena še tako, da je imela spredaj na pročelju lesen gank in je skozenj rasla hruška. Hruška se sedaj stoji. Rezka in Francelj sta bila rojena še v leseni hiši, Francka in drugi pa že v novi. Nato sem šla v Železnike. V 5. razredu sem začela hoditi v prvo nižjo gimnazijo.

Z Minko sva pazili na Franceljno. Imeli smo razlog, da smo šli po vasi in se potepali. Zelo radi smo hodili k Anžetovi Julki, ki je pekla kruhke (op.: dražgoške kruhke), in če se ji je kaj zasmodilo, smo kaj dobili. Sedeli smo okoli nje in gledali, kako dela. Doma so bili včasih kar hudi, ker smo se potepali. Rekli so, da kjer imajo svoje otroke, so svojih siti, kjer jih pa nimajo, jih pa niso navajeni. Pod šolo so po vojni (op.: obnovitvena zadruga) postavili dve vrsti lesenih barak in Julka je živela v eni izmed njih. Na koncu je bila dvorana za kulturne prireditve. Ne vem točno, kako velike so

Dražgoški otroci leta 1952. France v prvi vrsti tretji z desne. Foto: arhiv družine Jelenec

bile, ampak eni so imeli še krušno peč in v njej so pekli tudi drugi. Šola je bila v baraki, kjer je sedaj pokopališče. Kjer je danes cerkev, so bile tudi barake. In v eni izmed njih je bila cerkev. Francelj je hodil že v novo šolo v Dražgošah.

Spomnim se, ko smo na polju malicali. Takrat je bila pri nas še teta Tilka. S seboj smo imeli mošt. Izgleda, da drugega ni bilo piti. Mošt je imel nekaj alkohola in tudi Francelj je pil. Čisto majhen je bil in smo se smejali, kako ga je zanašalo. No, danes bi rekli, poglej, kako so neodgovorni, takrat je bilo pa tako.

Oba starša bi se rada izučila, pa se nista mogla. Mama je rekla, da je jokala, ko je končala šolo in je morala oditi za pestrno in kasneje za deklo. V Selcih je bila žnidarija in trgovina. Imeli so eno kravo in eno njivo. Mami so prepovedali hoditi s košem na polje, češ, da je koš za hribovce, tukaj (op.: v Selcih) pa hodijo na polje s "kimpežem", da jih s košem ne bo sramotila. Služila je, dokler ni prišla v Dražgoše.

Pravijo, da mama zelo povezuje otroke. Mi smo jo imeli dolgo časa. Mislim, da smo imeli lep dom. Lačni nismo bili, kruh smo imeli, domačega žita je bilo za pol leta. Ata so vozili v mlin v Globoko k sošolcu, Podlpanikovemu Joškotu. Starša sta že ob štirih zjutraj hodila delat. Ko smo bili starejši in večji, smo tudi mi pomagali pri vezanju snopov. "No, kdo jih bo več zavezal?" nas je vzpodbujal oče. Zaradi redukcij toka smo vstali že zelo zgodaj in šli v mlatilnico. Se spominjam, kako sem bila zaspana, ko sem odvezovala snope.

Francelj je bil kar živahen fant. Pri hlevu je bila postavljena lestev, ne vem, koliko je bil star, splezal je na vrh. Mama je rekla: "Jaz sem bila samo tiho spodaj pod lestvijo, tako me je bilo strah, da ne bi dol padel."

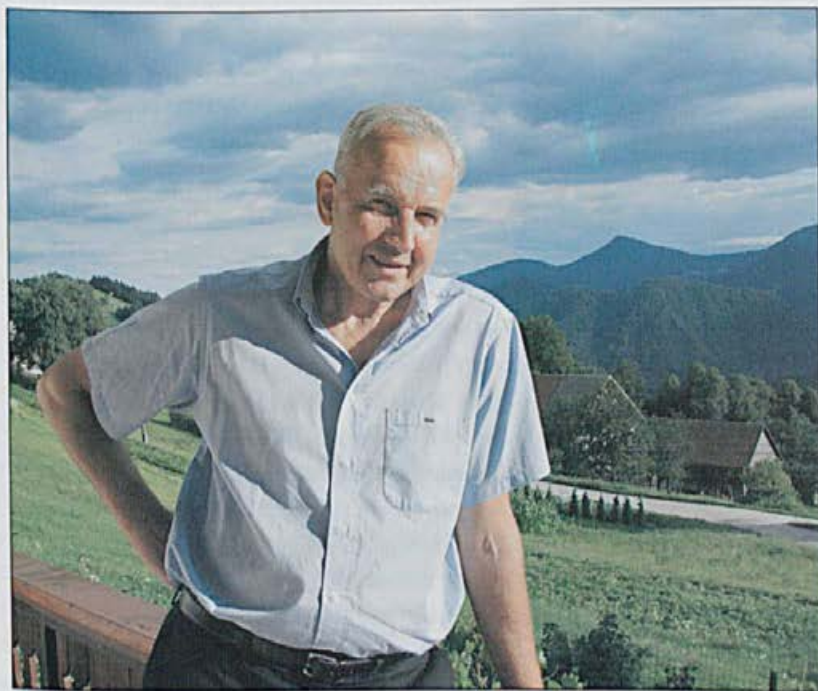
Dražgoše iz Novakov. Foto: Aleksander Čufar

"Dr. Jelenc je eden tistih priznanih kirurgov, ki v Kliničnem centru že s svojim imenom in priimkom vzbujajo pri pacientih veliko zaupanje." (Iz Utemeljiteljeve ob razglasitvi Franceta Jelenca za častnega občana Občine Železniki za leto 2006) Komentar: Za bolnike je treba imeti občutek in najti pravi način, kako se z nekom pogovarjaš. Bolniku nikakor ne smeš dajati občutka, da je odvisen od tebe. Mislim, da je to glavno. Ko pacient pride na kontrolni pregled, preiskave opravljajo tudi drugi zdravniki. Hočem reči, da mora bolnik zaupati tudi drugim, ne pa, da velja, da če ne boste hodili k meni, pa ne bo v redu. Bolnik pa lahko vedno tudi brez strahu pokliče ali pride na razgovor. K meni lahko pride skoraj vsak dan zjutraj, med vizito in operacijami je tistih četrto ure, ko se lahko pomenim s pacientom. Vedno pustim, da bolnik pove svoje, kajti če ga napadem z vsemi vprašanji, ki mene zanimajo, ga vprašanja običajno kar zablokirajo in vse tisto, kar bi on želel vprašati, po navadi pozabi.

Stroka ali odnos do bolnika? Oboje. Bolnika poznam pred operacijo in tudi po njej, ko prihaja v ambulantno. Zagotovo je za bolnikovo osebno počutje najboljše, da naleti na nekoga, s katerim se lahko

pogovori, in da ima občutek, da gre za medsebojno zaupanje. Po drugi strani pa zdravnik mora tudi dobro zdraviti, torej je potrebno znanje. Rečem, da od same dobrote bolnik ne ozdravi.

Razvoj stroke je hiter in treba ji je slediti. Spreminjajo se tudi bolezni. Pred leti smo operirali veliko kil in žolčnih kamnov, sedaj praktično nič več. To delajo v bolnici Petra Držaja v Šiški, mi se ukvarjamo predvsem z rakavimi bolniki. Nove so tudi metode, na primer laparaskopske in endoskopske operacije, operacije skozi manjše odprtine, ki so primerne predvsem za odstranjevanje žolčnih kamnov. Prvi so jih uvedli že Francozi okrog leta 1978. Sledili so jim Američani, leta 1994 smo začeli operirati na takšen način tudi pri nas. Trenutno je veliko raka na debelem črevesu in danki, več ga je na trebušni slinavki, potem je v porastu rak žolčevodov, jetrni tumor. Ponovno se srečujemo z novimi operacijskimi metodami, na primer, da operiramo skozi želodec. Industrija operacijske tehnologije je zelo agresivna, ta tudi dikтира nove načine operacij in vprašanje je, kaj se bo zares ohranilo. Zanimivo je, da se prav v medicini zelo hitro uveljavljajo nove tehnologije.

Dr. France Jelenc.
Foto: Jože Bogataj

Mi jim seveda sledimo malo z zamikom, problem so finančna sredstva. Mislim, da smo zelo primerljivi z drugimi evropskimi državami. Jasno, na svetu so izredno dobri posamezni strokovni centri, vendar pri nas vzdržujemo dober srednjeevropski nivo.

Zdi se mi, da smo kvalitetni. Kako to merimo? Eno so kadri, vrste operacij, drugo so rezultati zdravljenja: kakšna je umrljivost in kakšno je preživetje. Kjer delam, je bila včasih abdominalna klinika, potem so to reorganizirali tako, da vsa kirurgija spada v Kirurško kliniko, uradno smo Klinični oddelek za abdominalno kirurgijo, ki ga sestavljajo trije oddelki, enega od teh vodim sam.

Kako gleda stroka na alternativno zdravljenje? Zanimivo je to, da dostikrat, ko nekaterim bolnikom uradna medicina ne more pomagati, seveda ljudje iščejo druge možnosti in sprašujejo, kar je čisto človeško. Povem jim seveda, da je to čisto njihova pravica. Je pa trenutno druga stvar, uvajajo se namreč različne shujševalne metode. Te temeljijo na načelu, da s tem, ko ti stradaš organizem, naj bi stradal tudi tumor. Strokovno dvomim, da to pomaga.

Profesionalna odgovornost zdravnika. V Sloveniji je vedno več pritožb in se mi zdi, da je to prav. Če pride do hudih zapletov, se lahko končajo tudi smrtno.

Redko, če sploh kdaj, bi lahko rekel: Tole in tole pri tej operaciji je bila pa napaka! Res je, vsi ljudje smo zmotljivi. Lahko pride do trenutne nepazljivosti, lahko so tehnični zapleti, lahko pa se med samo operacijo izkaže nekaj drugega, kot se je predvidevalo pred njo. Malomarnosti je zelo zelo malo. Če bi bilo komu vseeno za vse, za pacienta in za življenje, potem zagotovo ne bi tega počel. Mislim, da je vsak poklic tak. Res pa je, da problem nastane, ko pride zadeva na sodišče. Tam je težko stvar stehtati ali pa odtehtati, ker sodišče na koncu vendarle mora razsoditi in odločiti, vmesnih rešitev tam ni. Potem so tukaj še razna izvedenska mnenja, in če stvar gre v korist tožnika, je v redu, če pa ne gre, se reče, da se štiti stroko. Pomembno vlogo imajo tudi mediji. Stvar ni nikoli tako enostavna, ljudje pa so se pripravljani tožiti. Stvar je podobna tudi pri odškodninah.

V poklicu sem zadovoljen, ker to rad delam. Delati sem začel 1. aprila 74. leta, delam torej že več kot trideset let. Leta se kar nabirajo. Ne, niti ni to poklic odrekanja. Delaš svoje delo in petkrat, šestkrat na mesec te zaradi dežurstev ni doma, seveda se z leti tega nabere. Praktično pa je danes z vsemi poklici tako. Ko sem začel na kirurgiji, je bila to služba od sedmih do dveh, danes je drugače.

Francka Markelj, pomočnica vzgojiteljice v vrtcu

Spomnim se, da je Francelj pri košnji ogrebal čmrlje. Na travniku se je pokazalo, kje so čmrlji, potem jih je pa dal v majhne panje. Panje smo imeli na vrtu pri hlevu. Med počitnicami smo nabirali borovnice, maline, spomladi tudi medvedove tace (ranjak), Francelj je bil posebno dober v nabiranju krhlike (op.: lubje, ki se je potem posušilo). Vse smo posušili in potem prodali. Dela ni zmanjkalo, fantini so imeli svoja opravila, punce pa svoja.

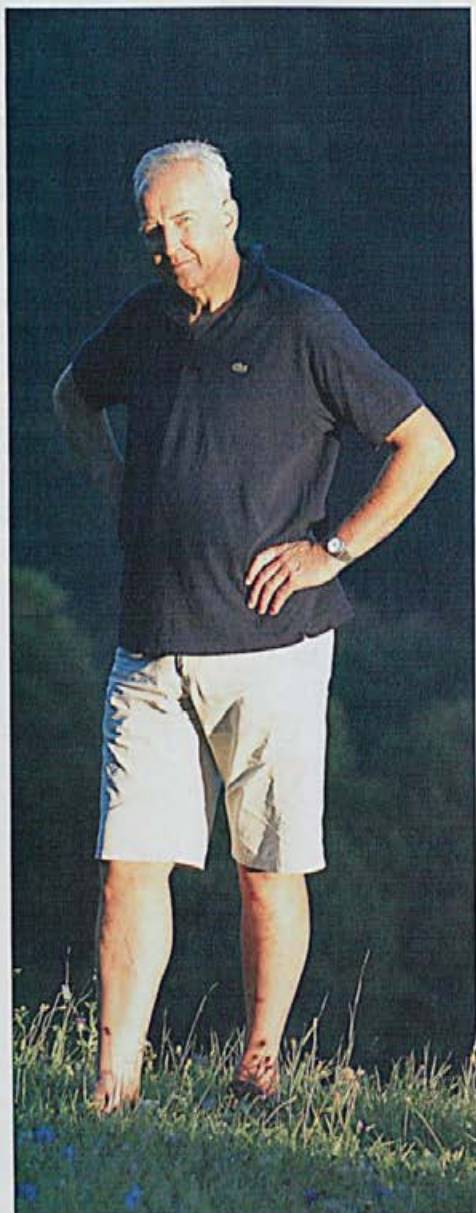
Veliko se je pridelalo doma: korenje, pesa, repa. Tega je bilo veliko. Ko smo kosili, se spomnim, smo zvečer prešteli še senene kopice, včasih skakali čez pa kakšno podrii. Ata je hodil za nas na roditeljske sestanke, ki so bili včasih ob nedeljah. Vem, da je šel na avtobus, treba je bilo v Kranj pa še kam. Kar pogosto je bilo, da so se doma, pri Hkavšču, ustavljali popotni ljudje, včasih tudi Cigani, da so prespali na podu (op.: na seniku). Vem, da je ata vedno Ciganom pobral cigarete in vžigalice, da ne bi ponoči kaj zagorelo, ampak naslednji dan je še vedno dobil kakšen čik. Otroci smo se jih nekako bali. Velikokrat so prišli. Pa je prišel Ribničan, pa je prespal. Spomnim se, da je bila trgovina pri Beštru. Barakam smo rekli kar "Tesene hiš'ce" in imele so gank. Domov še rada grem. Ob nedeljah in kadar je delo.

Izobraževanje v tujini. Leta 1984 sem dobil Knaflevo štipendijo in sem odšel za mesec dni na Dunaj na kirurško kliniko. To je bila moja prva prava mednarodna izkušnja. Doma gledaš in poslušаш svojega učitelja in starejše kolege, v neki drugi ustanovi pa vidiš zadevo čisto drugače. In še nekaj je: ko nekaj časa stvari delaš sam, potem ko opazuješ druge, v bistvu opaziš veliko stvari, na primer stvari, s katerimi imaš probleme sam, in vidiš, kako to počnejo drugi, vidiš tudi vse dobro in slabo. Mislim, da je največ to, da imaš odprte oči.

Kasneje sem dobil nemško štipendijo. V Erlangu sem delal s profesorjem Gallom, v Menheimu pa s profesorjem Tredejem, dvema znanima kirurgoma. Dva meseca izjemnega dela takrat še na klasični kirurgiji. Asistiriral sem pri operacijah, videl, kako so organizirani oddelki. Takrat je bilo raka želodca veliko. Rak se pojavi na sluznici, nato lahko raste in preraste steno, potem se širi po bezgavkah v želodcu, lahko se pojavijo zasevki, na primer okrog želodca. Iz želodca se rak lahko širi proti črevesju, debelem črevesu ali slinavki ali proti požiralniku. Posebna metoda odstranjevanja obolelih bezgavk je prišla takrat iz Japonske in še danes jo uporabljamo. Pri takšnih operacijah naj bi bil operater "radikalen", kot rečemo, temeljit, se pravi, da delaš tako, da je večja verjetnost, da bolnika ozdraviš. Poleg kirurškega dela se danes uporablja tudi obsevanje in kemoterapija. Tako poskušamo najti optimalen način zdravljenja pri bolnikih, kjer je bolezen kirurško manj obvladljiva.

Če je bolezen odkrita v zgodnji fazi, potem operiramo. To izvedemo tudi, kadar gre za tumor, morda celo na endoskopski način. Če pa se morda pri operaciji izkaže, da je bolezen napredovala, to morajo potrditi tudi patologi, potem pride do obsevanja in radioterapije. V primeru, da je bolezen že tako napredovala, da se bolnega tkiva ne more kirurško odstraniti, potem uporabimo kemoterapijo in obsevanje, po ponovnih preiskavah se ponovno pregleda stanje. Lahko, da se tumor tudi zmanjša in ga je moč odstraniti.

Včasih so rekli, da imajo na Japonskem, v Koreji in na Kitajskem veliko raka na želodcu zaradi uživanja slanih in prekajenih živil, sušenih rib. Po drugi strani naj bi uživali več vitaminov, sploh vitamin C, ki je znan protektiv, ki preprečuje nastanek tega raka. Vendar nobena stvar ni stoodstotna.

Dr. France Jelenc.
Foto: Aleksander Čufar

Matija Jelenc, univerzitetni diplomirani inženir strojništva

Okrog naše hiše so bili vsi otroci mlajši, le Francelj je bil štiri leta starejši, potem so bili pa še Bertovi in Brinovcovi, pa brat Jože, tako, da je bil Francelj včasih naš kolovodja. Švebova Branko in Janez, se spomnim, sta prišla včasih na počitnice in Branko je bil vedno za kakšne igre: v papir smo zavili pepel in se obmetavali z "bombami", včasih smo se z loki in puščicami šli karbojce in indijance. Branko je bil vedno za stvar. Ob nedeljah popoldne smo veliko igrali nogomet na makadamskem igrišču za šolo. Tudi po tri ure skupaj. Ob nedeljah okoli treh smo se zbrali, dva sta "volila", izbrala vsak svojo ekipo, potem smo pa igrali. Bilo je lepo.

Oče in mama sta nas za šolo vedno vzpodbujala. Po osnovni šoli sem šel v srednjo tehnično šolo v Ljubljano, na Vidovdansko, tako kot Janko, od 66. do 70. leta. Kot dijak sem živel v internatu, v Domu tehniških šol, kot študenta sva s Francljem eno leto skupaj živela na Rimski 2, pri gospe Levinji, kot smo ji rekli. Običajno je bilo tako, da je Francelj zgodaj zjutraj odšel na predavanja, zvečer sva se pa spet videla. Imela sva eno sobo. Jedla sva zunaj. Po enem letu je gospa to stanovanje prodala, zato sem moral v študentsko naselje, Francelj pa v Oražmov dom na Wolfovi. Moja študijska leta so se zaključila leta 1975. V mojih časih je bila situacija že nekoliko drugačna. Iskreno štipendijo sem imel od prvega letnika srednje šole pa do diplome, tako da lahko rečem, da je bil socialni standard študentov kar v redu, če pa si zraven še kaj delal, je bilo pa toliko boljše.

Za konec tedna smo se vračali domov. Pomagat. Med počitnicami se je najprej dva tedna "golcvalo", potem smo kosili. Ko smo seno spravili, smo les razrezali, potem smo spet želi, pa otava, nato smo pa les okoli obrnili, da se je posušil, in spravili na kupe za zimo, da ga je oče povozil do vasi. Spomnim se, da je oče, ko sem bil v petem razredu, že kupil motorno žago. To je bila takrat druga motorka v vasi. Kosili smo na roke. V Dolinah smo kosili in tam je bil tudi senik, kamor smo spravljali

Dr. France Jelenc.
Foto: Aleksander Čufar

seno, ki se je pozimi povozilo domov. Če se je med delom ulilo, smo šli ležat v seno, ko pa je po strehi nehalo ropotati, je bil to znak, da je treba iti spet na delo.

Mislím, da so punce pri nas morale bolj delati kot pobje. Poleti smo pasli vsak dan. Krave si zjutraj odvezal in jih gnal past gor nad šolo za plot za dve ali tri ure. Potem smo gnali nazaj v hlev, kjer je bilo žival treba še privezati. Po navadi smo pasli skupaj s sosedovimi, Birtovimi. Med pašo smo majili krhliko. Z nožem si zarezal in povlekel mehko skorjo z veje. Skorjo smo posušili doma pod streho in jo jeseni prodali trgovcu Peskarju. Denar od prodaje je bil naš.

Skoraj vsako leto smo ovce gnali na Torko pod Ratitovcem. Po navadi smo šli v nedeljo zjutraj, vrnili smo se zvečer. V jeseni pa smo jih na dogovorjeno nedeljo šli iskat. Ovce so bile označene z luknjami v ušesu in po številu lukenj si vedel, čigava je naša. Za zimo smo delali vejnike, to je, da si obsekal jesenovo drevo, ko je bilo še zeleno, povezal veje v nekakšno butaro, ta se je potem posušila, pozimi pa si jo odvezal in dal ovcam. Ko so listje osmukale, smo pobrali veje in šibe. Ovce smo imeli za meso. Doma smo pridelali večino hrane, še milo so delali iz ovčjega loja, potem pa se je to narezalo na kocke. Francelj je imel nekaj časa v hlevu tudi zajce.

V vasi so organizirali smučarska tekmovanja iz smučarskih tekov (iz naše vasi do "gune" vasi in Za plotom nazaj, okoli 3 kilometre), iz skokov (v Jelenščah je 10-metrška skakalnica) in iz slaloma (za šolo). Smučala sva skupaj z Jožetom. Smuče smo ukrivljali v prašičjem kotlu, ko se je kuhala repa. Ko sem bil v petem razredu, mi je oče kupil nove smuči, lesene, z robniki in spodaj je bil lak. Le kje je oče dobil denar? Tudi trobento sva se z Jožetom učila igrati v Selcih nad kmetijsko zadrugo.

Še vedno grem enkrat na teden domov in še vedno imam vse v lepem spominu. Po mojem zato, ker sem odšel zdoma, ko sem imel 14 let. Sedaj izgleda vse to bolj idilično, kot je bilo zares.

Dražgoše v jesenskem žaru. Foto: Aleksander Čufar

Naslov moje doktorske disertacije je bil Dejavniki slabe prognoze bolnikov, radikalno operiranih zaradi raka želodca in ovrednotenje sistematične razširjene limfadenektomije (1992). To pomeni, da se je bolnikom z diagnozo rak želodca pri operaciji odstranil želodec in s posebno tehniko tudi vse bezgavke ob želodcu. Tkivo se je pregledalo in po mednarodni klasifikaciji, kjer imamo opredeljen tumor po stadijih, določilo število obolelih bezgavk in morebitno prisotnih metastaz. Potem se vse te bolnike razdeli na tiste, ki so manj prizadeti, in tiste, kjer je bolnega tkiva več. Nekdo z manj pozitivnih bezgavk ima vsekakor boljšo prognozo kot nekdo na primer z desetimi pozitivnimi. Ugotovili smo, da je ta (presejalna) metoda v določenih stadijih pomenila boljše preživetje pacientov. Trenutno so stvari spet nekoliko drugačne in razvoj gre naprej.

Od leta 1995 sem docent na Medicinski fakulteti, kar pomeni, da imam predavanje in vaje za študente medicine 4. in 5. letnika pri predmetu kirurgija s poudarkom na abdominalni kirurgiji. Predmet kirurgija sicer predava okoli petdeset kolegov kirurgov, seveda vsak svoj del. Študentje pridejo za

nekaj tednov na oddelek, opravljajo sobno delo, delajo z bolniki, prisotni so pri operacijah, kjer tudi asistirajo, in delajo v ambulantni. Pedagoško delo je del mojega rednega dela. V šolskem letu imam le nekaj predavanj, je pa res, da se je za ta predavanja treba pripraviti in pri določenih operacijah je treba poskrbeti za dokumentacijo, ki jo potem uporabim za predavanja. Obenem je nujno treba spremljati strokovno literaturo.

Štiri leta in pol imam še do upokojitve. Prelomnice v življenju? Stroka se spreminja in ji pač poskušaj slediti. Pridejo nove stvari, se jih lotiš, začneš uvajati novosti, tako, da stalno prihaja do razvoja, nekakšne osebne evolucije. Druga stvar pa je, če nekdo reče, da je to, kar počne, zadosti in se ne bo loteval novih stvari. Potem pa verjetno lahko rečemo, da gre za prelomnico. Tega pri meni ni. Prepričan sem, da svojo stroko spremljaš, če hodiš z veseljem v službo in odgovorno opravljaš svoje delo.

Odklop od službe, meja med službo in privatnim življenjem? Zelo rad pridem v Dražgoše, pa tudi če samo za eno uro. Sploh pozimi, se mi zdi, ko zadimam ta sveži zrak. Včasih tudi kaj postorim pri hiši.

Novi dom v Dražgošah. Foto: Aleksander Čufar

Jože Jelenc, gospodar na domačiji

Učil sem se za mizarja, potem pa sem dvajset let delal v Alplesu. Je bilo kar določeno, da bom doma. Oče so včasih pozimi veliko "furali" in so se tudi s tem preživljali.

Francelj je šest let starejši od mene, za konec tedna, se spomnim, je bil vedno doma, veliko je pomagal v gozdu, z obračalnikom na njivi, pa v hlevu pri živini. Francelj je bil tak, da je znal prijeti za vsako delo. Če je bilo treba poribati hišo, jo je poribal, v hlevu naredil, kar je bilo treba.

So mama rekli: "Ko sem stopila v hišo, sem videla, kako so ga stara mama ravno s copato topli, ker je ves čas Francki nagajal." Tudi to mi je mama povedala, ko je hodil v Dražgoše v šolo, no, učil se je zelo lahko, so se mu učiteljice samo smejale, kljub temu da je bil včasih navihlan. Ko je šel v Železnike v šolo, je bilo pa drugače. So rekli mama, ko so šli na sestanek: "Sem takole sedela (op.: z glavo med rameni) in se bala, kaj bo, pa so ga vedno le pohvalili." Ko so študirali v Ljubljani, je bil pri gospe, kjer so stanovali, Janko vedno gospod Janko, Francelj vedno gospod Francelj, le Matija je bil vedno le Matija. Če je bilo kaj narobe, je bil vedno vsega le Matija kriv. Drva (op.: polena) so kar v potovalki nosili v Ljubljano. Za podkurit. Je pa bil Francelj zelo praktičen. V Italijo sva šla po rezervne dele za traktorsko prikolico.

France s staršema
in sinom Francijem,
poleti 1997.
Foto: arhiv
dr. Franca Jelenca

Mojca Veber je bila moja prva žena, poročila sva se 75. leta, in rodili so se trije fante: Gregor, Matija in Blaž. Nekaj časa smo živeli v Železnikih, nato pa smo se leta 1977 preselili v stanovanje na Glavarjevi, za Bežigrad. Spomnim se, da sem prva leta veliko dežural. Seveda, enkrat na leto smo šli tudi na morje, dopuste smo veliko preživljali kar v Dražgošah, doma.

Mojca je bila šolska psihologinja in profesorica psihologije na Gimnaziji Bežigrad v Ljubljani. Leta 1983 je zbolela. Konec leta 1990 se je bolezen tako poslabšala, da je naslednjo pomlad umrla.

Ostal sem s tremi otroci. Se sreča, da so bili dovolj veliki in dokaj samostojni. Razdelili smo si delo in življenje je moralo teči naprej. Doma so mi poma-

S tradicionalnega izleta na Višarje: oče France in sinovi Gregor, Matija, Blaž z malim Francijem. Foto: arhiv dr. Franca Jelenca

gali, posebno moja mama. Otroci so bili velikokrat v Dražgošah. Tudi za konec tedna, če nisem delal, smo prišli gor. Ponavadi smo se ustavili na Češnjici pri Mojčini mami, potem smo prišli domov, v nedeljo pa spet nazaj v Ljubljano. Mojčina mama je nekoč vprašala Gregorja: "Ali si rajši v Železnikih ali v Ljubljani?" In Gregor ji je odvrnil, da je najrajši v Dražgošah.

Sreča mi je bila naklonjena in med mladimi zdravniki sem spoznal Marjetko, doktorico medic-

ne in doktorico znanosti, svojo sedanjo ženo. Poročila sva se leta 1993 v Piranu. V zakonu sta se nama rodila dva otroka, sedaj 11-letni Franci in Karolina, ki ima 9 let. Kljub svoji izobrazbi in profesionalnosti v farmaceutiki nosi Marjetka tudi večino bremena v gospodinjstvu in pri vzgoji otrok. Otrokoma pomeni družino, ko sem odsoten, za kar sem ji zelo hvaležen. Franci in Karolina sta odlična učenca, obiskujeta tudi glasbeno šolo v Zavodu sv. Stanislava

Dr. France Jelenc. Foto: Aleksander Čufar

France z ženo Marjetko na gastroenterološkem kongresu – Los Angeles, ZDA, 2006.

Foto: arhiv dr. Franca Jelenca

v Šentvidu. Franci igra kitaro, Karolina pa klavir. Njuni koncertni nastopi so nam v veliko veselje. Tud Marjetka čudovito igra klavir, rad jo poslušam.

Moja vzgoja? Če otroke zanima, jim pustim, da delajo, kar jih veseli. Nisem strog. Vsak od mojih otrok je drugačen. Matija je dokaj resen, diplomiral je pred tremi leti, trenutno je na polletni specializaciji

Bohkov kot v Francetovi hiši v Dražgošah.

Foto: Jože Bogataj

v Houstonu v Združenih državah, dela v Univerzitetnem kliničnem centru na oddelku za srčno kirurgijo. Gregor je diplomirani inženir strojništva in dela v Domelu, Blažev svet je matematika, sicer pa je diplomiral iz geodezije in letos tudi iz matematike.

Kakšen konjiček? Ne. Bilo je eno obdobje, ko smo za divjo ligo hodili čez Lajše dol peš v Selca na

Dr. Jelenc z otrokoma.

Foto: arhiv Franca Jelenca

Oče Franc s sinovoma Blažem in Francijem ter hčerko Karolino.
Foto: Aleksander Čufar

Ravnigrat nogomet za dražgoško ekipo. Ekipe so se takrat imenovalle po krajih: Dolenja vas, Železniki, Zali Log, drugače pa smo tukaj v Dražgošah na igrišču za šolo nabijali žogo na makadamu. Leta 1983 smo pričeli zidati hišo v Dražgošah. Na Pečeh. Vsako leto smo nekaj naredili in vse praznike in počitnice smo bili na parceli. Tudi sedaj je vedno dovolj dela, je vrt, so rože, balkonsko ograjo sem naredil sam. Radi hodimo gor.

Smučam ne več toliko kot včasih. Bilo je v drugi ali tretji gimnaziji, ko sem zaradi nerodnega okovja padel, prav na začetku zimskih počitnic je bilo in tako sem vseh štirinajst dni (op.: včasih so zimske šolske počitnice trajale dva tedna) doma ležal z zvinom. Do konca četrtega letnika sploh nisem več stopil na smuči, potem pa spet počasi. Sedaj pa le z otroci, rekreativno. Rekreativno? Živimo pod Šmarno

goro. Pred nekaj leti sem moral po fizioterapiji nekaj časa hoditi le po ravnem. Rekel sem si: "Grem od doma, ko bo dvajset minut, se obrnem in grem nazaj." In tisto mi je takrat koristilo. Ali je zdravnik kdaj bolan? Oh, tudi, seveda. Verjamem, da kakšen prehlad kar stoje preživim v službi, tako kot tudi drugi. Drugače pa nam nič ni prihranjenega.

Kulinarčna specialiteta? Augo (op.: Avgust Lotrič) z Rudna mi prinese postrvi in te so najboljše, včasih pa orada ali brancin na tržaški način, v ponvi, s peteršiljem in česnom. Ko smo ostali sami, smo kuhali, prali in likali. No, otroške stvari niso bile tak problem. Svoje srajce še vedno likam sam. Takrat sem se naučil kuhati golaž, krompirjev golaž. Kar mamu sem poklical in me je preko telefona inštruirala. Še sedaj skuham žgance, otroci jih radi pojedjo. Rad jem tudi pečenko ali dobro govejo juho.

Bernarda Kavčič, predmetna učiteljica matematike in fizike

Do kje seže moj spomin nanj? Ker sem bolj vizualni tip človeka, ga še živo vidim pred očmi, ko je prišel peš iz šole, mi je nosil zemlje, še živo ga vidim pred sabo, imel je zeleno vetrovko, ko mi je dal zemljo, jaz še v šolo nisem hodila ..., razlika v letih je devet let.

No, vedno sem bila v njegovi senci. Ko smo začeli hoditi v gimnazijo, sem bila pri zgodovini pri prof. Tankovi vprašana, in ker nisem vsega znala, sem dobila dvojko. Prof. Tankova je rekla: "Joj, si nisem mislila, da

si Francijeva sestra!" Kako je bilo to zame ponižujoče! Že v tistem polletju sem oceno popravila na štiri! Skozi gimnazijo sva v glavnem imela še iste profesorje. Kljub temu da je bilo vmes devet let, sem bila v njegovi senci, vedno so me primerjali z njim.

Med počitnicami se je veliko delalo. Začeli smo s košnjo. To je trajalo cel mesec, potem smo želi in mlatili, potem se je začela otava in nato spet šola. Če si hotel kaj prebrati, si lahko takrat, ko je bilo slabo vreme. Danes so stvari drugačne.

Pobje so v glavnem hodili z atom spravljat les, punce pa smo delale doma (po hiši). Sicer pa so bile takrat moje sestre v glavnem že poročene in jih ni bilo več doma. Naša mama je šla že z dvanaajstimi leti za pesterno. Tako rada bi šla za učiteljico, pa takrat ni bilo možnosti in mislim, da je bilo to tisto, da nas je vedno vzpodbujala in podpirala v naših odločitvah za študij.

Mama mi je pravila (Če bo Francelj izvedel, se mu bo zdelo neumno.), da je bil Francelj vedno drugačen od drugih, in je rekla: "Ali bo zdravnik ali pa duhovnik. Je malo drugačen od nas, on je bolj molčeč ..." Spominjam se, da je Francelj vedno bral pasijon na cvetno nedeljo v cerkvi v Dražgošah. Se vedno ga vidim, kako je bral.

Naši pobje so stanovali v Ljubljani pri gospe, ki smo ji rekli gospa Levinja. To pa zato, ker je bilo njenemu možu ime Lev ali Leon, sicer doma iz Dražgoš. Janko, Francelj in Matija so vsi stanovali pri njej, in ko je gospa hodila v Dražgoše na počitnice, je Francelj-na vedno klicala gospod dohtar.

Ko sem sama študirala, je bil Francelj že poročen in je stanoval na Glavarjevi. Večkrat mi je bilo dolgčas in sem šla k njim, da sem malo varovala otroke. Ker sem najmlajša, sem vedno odraščala v senci starejših bratov in sestra. V bistvu sem imela cel kup očetov in mam. Med mano in Jankom je petnajst let razlike. Ko sem se rodila, je on že šel zdoma. Njega se sploh ne spomnim, da bi živel doma do takrat, ko je že hodil v službo.

Takšni se moji spomini na otroška leta.

Še vedno hodim domov, čez teden je treba pomagati, v nedeljo popoldne pa je tudi lepo malo posedeti. Dva ali trije vedno pridemo, kdaj pa kdaj se zgodi tudi, da smo vsi.

Dr. France Jelenc. Foto: Aleksander Čufar

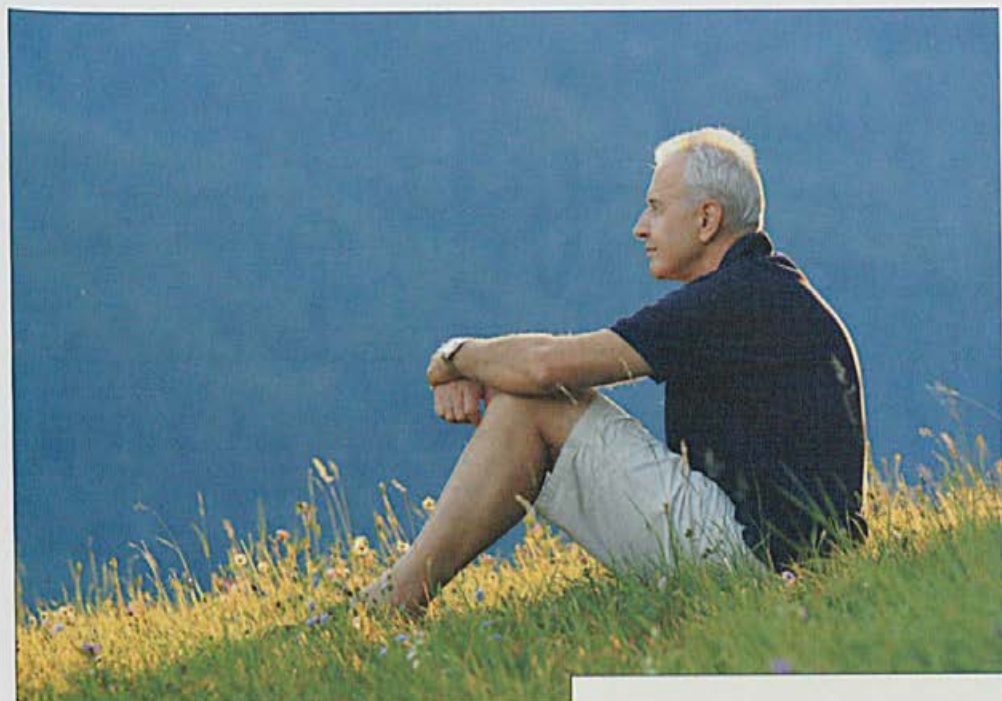
Znamenje v kozolcu. Foto: Aleksander Čufar

Kaj sem se v življenju naučil ali kaj me je življenje v mojih šestdesetih letih naučilo? Rekel bi takole: precej je ljudi, ki jih spoštuješ. Po eni strani jih spoštuješ kot ljudi, po drugi strani kot strokovnjake. Vsak človek zase je osebnost. Tudi če hočeš nekoga posnemati, saj ga lahko, lahko se tudi zgleduješ po njem. Mislim, da človek vsepovsod poskuša pobrati dobre stvari. V stroki so lahko odnosi konfliktni ali pa tudi ne, zdi se mi, da če človek prehitro odreagira, to ni dobro. Bolje je malo počakati in malo premisliti. Vem, tudi sam nimam vedno prav, pa najbrž tudi drugi nimajo. Človek se uči tudi iz lastnih izkušenj. Že sam pri sebi vidiš, da včasih nisi bil dovolj vztrajen, da nisi tako odreagiral, ampak da si prav mislil. Ne vem. Z ljudmi si vsak dan v stiku in če si tak človek, bi se lahko kar naprej kregal, če pa nisi, se pa ne.

Načeloma se mi zdi, da smo ljudje po naravi vsi dobri. Izkušnja mojega očeta in še posebej moje mame se mi je vtisnila v spomin. Ob spominu na

vojno je mama večkrat rekla, da je vesela, da smo preživel in da ni nobenega sovraštva. Saj ne vem, morda imaš o starih včasih preveč idealno podobo. Ko si starejši, večkrat o tem razmišljaš. Za ata vem, še takrat, ko smo sekali les po Jelovici, da je vedno opazil, kje je kdo, kaj kdo dela, če je kakšen sosed komu speljal kakšno smreko. Vedno je opazil in to tudi povedal.

V listini častnega občana Občine Železniki so zapisali, da "če na oddelek gastrokirurgije mora na operacijo kdo iz Selške doline, si dr. France Jelenc šteje kot svojo dolžnost, da spremlja njegovo zdravstveno stanje". No ja, mislim, da če komu lahko kaj pomagam, potem mu seveda pomagam. Kljub vsemu starejše generacije tule naokrog še malo poznam, čeprav kakšnega mlajšega moram vprašati, čigav je in kam spada. Mislim, da je priznanje prišlo hkrati z delom. Takole si predstavljam: če delaš, moraš biti z delom najprej sam zadovoljen, ostalo pride samo po sebi.

Dr. France Jelenc. Foto: Aleksander Čufar

23. septembra letos je dr. Jelenc praznoval šestdeseti rojstni dan. Ob tem jubileju se pridružujem čestitkam in lepim željam, obenem pa se dr. Jelencu zahvaljujem za pripravljenost in pomoč pri nastajanju in oblikovanju tega portreta.

Jože Bogataj, avtor prispevka

Zahvala

Za pomoč pri pripravi zapisa o dr. Francu Jelencu se zahvaljujem vsem njegovim bratom (Janku Jelencu, Matiji Jelencu in Jožetu Jelencu), sestram (Minki Jelenc, Luciji Thaler, Francki Markelj in Bernardki Kavčič) ter njihovim partnerjem (Miri Jelenc, Anki Jelenc, Tončki Jelenc in Cirilu Marklju), ki so s spomini na svoja mlada leta omogočili, da je v 5. številki Železnih nitih zaživela slika iz družinskega albuma družine Jelenc, Hkavšcovih iz Dražgoš.

Izbor fotografij: Aleksander Čufar

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Furmani v Škofji Loki. Fotografija prikazuje prevoz smrekovega lubja iz Selške doline v Demšarjev obrat za proizvodnjo čreslovine na Trati. Vozniki in konji so z Rudna.

Tanja Polajnar

Rokometašica, ki je na igrišču vselej pustila dušo

Majda Tolar

V naši neposredni bližini pogosto živijo izjemni ljudje, ki so dosegli velik sloves in ugled, pa nam tega nikoli ne dajo vedeti. O njihovih dosežkih izvemo od drugih, preberemo v časopisu, o njih poročajo na televiziji ... Živijo povsem običajno življenje. Ne spijo na lovorikah preteklih uspehov, temveč se spopadajo z novimi življenjskimi izzivi. To velja tudi za Tanjo Polajnar – nekoč odlično slovensko rokometišico.

Ko si se 16. avgusta 1997 na finalni tekmi turnirja Electa '97 na Galjevici poslovila od aktivnega igranja rokometu, so te mnogi razglasili za najboljšo slovensko igralko vseh časov. Veljala si za rokometasico, ki je na igrišču pustila dušo. Cenili so tudi tvojo voditeljsko vlogo v ekipi.

Kako danes ocenjuješ te izjave in kaj ti pomenijo? Ali imaš kaj nostalgije po tistih časih, ko si bila v vrhu slovenskega ženskega rokometu?

Težek je bil ta dan, dan končnega slovesa od aktivnega igranja rokometu. Vendar ima vse svoj začetek in konec, tako tudi športna kariera. Slovo od RK Krime je bilo resnično težko in tudi ganljivo. Šele ko je bilo vsega konec, sem se zavedla, da sem resnično pustila pozitivno sled v slovenskem ženskem rokometu, kajti bilo je veliko iskrenih zahval za vse, kar sem naredila na športnem igrišču. Da bi se z nostalgijo spominjala rokometnih dni, ni časa in tudi ne potrebe. Še vedno se družim tako s še aktivnimi kot tudi z bivšimi soigralkami in skupaj obujamo lepe spomine ali pa komentiramo aktualno dogajanje v slovenskem rokometu.

Slovo od igranja rokometu je bilo zelo ganljivo. Na mnogih slikah, ki so polnile časopise po tvojem slovesu od rokometu, je bilo videti

solze tako v tvojih očeh kot v očeh tistih, od katerih si se poslavljal. Še posebej je tvoj odhod ganil takratnega predsednika RK Krime Zorana Jankoviča. Kako se je začelo vajino sodelovanje in prijateljstvo?

Vsega sta krivi dr. Marta Bon, nekoč moja soigralka pri Belinki Olimpiji, v tistem času (leta 1991) pa igralka in trenerka RK Krime, ki je igrala v prvi slovenski ligi, ter alfa in omega kluba Cvetka Benet, ki ji še danes mnogi pravijo mama RK Krime. Tekme so se igrale na asfaltu na Rakovniku, kjer ima v bližini svoj dom Zoran Jankovič. Ker so bila dekleta v klubu zelo perspektivna in so izžarevala veliko ljubezen do rokometu, jim je Zoran včasih kupil sendviče in sok za na tekmo, pomagal pri nakupu športne opreme ...

Kaj kmalu je postalo jasno, da za nadaljnji razvoj in napredek kluba ne bosta dovolj samo pridnost igralk in podpora njihovih staršev, zato je Marta na vsak način želela pritegniti k sodelovanju tudi Zorana, v katerem je videla srčnega človeka z ogromno energije in z vizijo. V začetku se je Zoran uspešno branil "napadov" Marte in Cvetke, na koncu pa je popustil in postavil pogoj, da RK Krim postane prvak Slovenije. Mislil je, da je to nemogoče in da se bo na ta način rešil sodelovanja v ženskem rokometu, ki ga sploh ni poznal, še manj pa cenil, kajti pred tem je deloval v košarkaškem klubu Olimpija in imel

Slovo od igranja rokometu je bilo ganljivo, še posebej je njen odhod ganil takratnega predsednika RK Krime Zorana Jankoviča.
Foto: arhiv Tanje Polajnar

Članice RK Krim v sezoni 1993/94. Na skrajni levi strani je Cvetka Benet, na skrajni desni pa Marta Bon – dve pomembni osebnosti v Tanjinem življenju. Foto: arhiv Tanje Polajnar

opraviti z velikimi imeni slovenske in jugoslovanske košarke. V tem času sem bila jaz ravno doma v Železnikih in razmišljala sem o ponudbah za nadaljevanje kariere v Nemčiji ali Španiji. Po tem ali pa skoraj istočasno, ko sta Zorana pritegnili k sodelovanju, sta Cvetka in predvsem Marta pričeli prepričevati mene, da bi igrala za RK Krim. Najprej se mi je zdelo vse skupaj smešno, vendar je bila Marta vztrajna in tako naju je oba z Zoranom prepričala, da lahko skupaj naredimo veliko. Ni se motila in danes je RK Krim velik klub, ki je nepremagljiv na slovenskih tleh in zelo uspešen tudi v evropskem merilu.

Ali sta z Zoranom Jankovičem še danes "na zvezi"?

Za razliko od drugih klubskih kolegic je bil Zoran ne samo moj šef v rokometu, ampak tudi v službi. Še preden se je namreč pričela moja prva rokometna sezona pri RK Krim, sem v juniju 1992 pričela z rednim delom v podjetju Electa inženiring, d. o. o., katere lastnik je bil takrat Zoran. S ponosom lahko rečem, da sem se od njega ogromno naučila. Bil je

Tanja in Zoran Jankovič v času volilne kampanje oktobra 2006, ko je Zoran Jankovič kandidiral za ljubljanskega župana. Foto: arhiv Tanje Polajnar

zelo strog in pošten direktor, ki je spoštoval svoje zaposlene. Še danes sem zaposlena v tem podjetju, in čeprav je sedež Electe oddaljen od ljubljanske mestne hiše le približno 50 metrov, se zaradi prenatrpanega urnika, ki ga ima sedaj Zoran kot ljubljanski župan, zadnje čase bolj malo srečujeva. Še vedno pa na vsake toliko časa na hitro skočim do njegove pisarne, da mu zaupam kakšno veselo novico ali pa tudi težavo.

Zelo odmevno je bilo, da si za poslovilno darilo dobila avtomobil znamke Suzuki vitara, ki ima na registrski tablici tvoje športno ime Pola. Ali se spomniš, kakšni občutki so te prevevali, ko si prejela to darilo?

Čisto sem bila iz sebe, nisem mogla verjeti, da je to res, in avta od razburjenja niti nisem mogla vžgati. Ko mi ga je končno uspelo zapeljati okoli dvorane, je avto samo poskakoval, ker so se mi tako tresla kolena. Suzuki mi še danes odlično služi in ga ne zamenjam za noben drug avto. Od hiše bo šel šele takrat, ko bo zrel za odpad. Tudi moje roketne prijateljice iz tujine so bile nad darilom, ki sem ga dobila, presenečene, nekatere pa kar malo prizadete, ko so izvedele zanj. Ko so same končale svojo roketno kariero, se jim njihovi člani uprav ali predsedniki klubov niso zahvalili niti z enim skromnim cvetom.

Katere uspehe bi ocenila kot največje v tvoji športni karieri?

Od športnih dosežkov je gotovo največji dosežek drugo mesto na svetovnem prvenstvu v Južni Koreji, kjer smo v finalu izgubile s takratno Sovjetsko zvezo za samo en gol. Potem je sledil dvakratni evropski naslov klubskega prvaka z RK Radnički iz Beograda, pa prva medalja za ženski roket v zgodovini Slovenije – tretje mesto na mediteranskih igrah v Bariju, pa kar nekaj naslov balkanskih prvakinj, prvakinj Jugoslavije, pokalnih zmagovalk Jugoslavije.

Bile smo tudi pokalne zmagovalke Slovenije, državne prvakine Slovenije ... Velik uspeh je predvsem celotna dolgoletna športna kariera, ki mi je omogočila, da sem obiskala in prepotovala številne države ter spoznala različne kulture in navade njihovih prebivalcev ter pridobila številne prijatelje.

Kaj je v tvojem življenju tisto, na kar si najbolj ponosna?

Nobena medalja in nobeno priznanje, ki sem ga prejela v preteklosti, se ne more primerjati s srečo, ki mi jo vsakodnevno prinaša moja srčna in pridna hčerkica Tjaša.

Sedaj pa se vrniva na začetek tvoje športne poti – poti igralke rokomet. Začela si jo v do-

Za poslovilno darilo je Pola dobila avtomobil znamke Suzuki vitara. Foto: arhiv Tanje Polajnar

mačih Železnikih pri RK Alples. Kako si postala članica tega rokometnega kluba? Kaj je takrat pomenilo igrati pri Alplesu?

Čisto prve rokometne korake sem sicer naredila v Škofji Loki, kjer smo živeli do mojega desetega leta. Nato pa smo se preselili v Železnike, kjer sem pričela obiskovati šesti razred osnovne šole, ki se je takrat še imenovala OŠ Prešernove brigade Železniki. Večino šolskih ur telovadbe smo se učili rokometnih prvin pod okriljem učitelja športne vzgoje Filipa Gartnerja. Takrat so bila organizirana tako tekmovanja med razredi na naši šoli kot tudi medšolska rokometna tekmovanja. Sama sem že dokaj hitro zrastle do današnje višine in sem bila druga največja v razredu, kar mi je sicer koristilo pri rokometu, na šolskih pleših pa ne. Trenirala in igrala sem v vseh selekcijah RK Alples, tako da sem bila večino časa po pouku na igrišču oziroma na treningih. Članska ekipa Alplesa je uspešno tekmovala v drugi zvezni jugoslovanski ligi, ki je bila zelo močna, kmalu pa se je prebila v 1. B ligo. Igrale smo še na asfaltiranem igrišču v Dašnici, kmalu pa smo se preselile v novozgrajeno športno dvorano na Podnu. Sicer nas je to malo oddaljilo od naših domačih navijačev, vendar pa so nas zvesti prijatelji prišli vzpodbujati tudi na tekme v Škofjo Loko.

Kateri trenerji in članice iz tistih časov so ti ostali v spominu?

V nižjih selekcijah je to že omenjeni Filip Gartner, v članski ekipi pa sta bila to Jože Rakovec in Andrej Kavčič. Soigralke, ki so mi ostale v spominu s priimki, ki so jih takrat imele, so: Irena in Jelka Lušina, Dana Benedik, Mateja Rihtaršič, Mateja Kankelj, Mirjam Kramar, Andreja Možgan, Nada Stojčevski, Tončka Šolar; kar nekaj mojih sošolk: Mojca Jelovčan, Jana Ponikvar in Anita Benedičič, ter številna druga dekleta iz Železnikov, kajti rokomet je bil najbolj popularen in najštevilčnejši šport v tistem času med dekleti v naši dolini.

Mnoge izmed soigralk so bile tudi tvoje sošolke. V osnovni šoli v Železnikih si veljala za pridno učenko, ki je bila dejavna v mnogih izvenšolskih dejavnostih. Ali nam lahko poveš, v kakšnem spominu ti je ostala osnovna šola?

Na žalost so brezskrbna osnovnošolska leta prehitro minila in se nisem niti zavedla, kako nam je lepo. Na to obdobje imam lepe spomine, ki jih sestavljajo prijazni učitelji, odlični odnosi med sošolci ter veliko športnih in drugih interesnih dejavnosti.

Članice RK Alples na pripravah v Izoli leta 1981. Foto: arhiv Tanje Polajnar

Skupinska slika 6. c razreda z razredničarko Ano Komar, por. Florjančič. Foto: arhiv Tanje Polajnar

Ko smo ravno pri šoli, nam povej, kako ti je uspelo usklajevati obveznosti, ki si jih imela kot športnica, s šolo in pozneje s študijem. Ali si kot aktivna igralka imela v šoli kakšen poseben status?

Posebne statusa športnika v šoli nisem imela nikoli. V osnovni šoli so bili učitelji ponosni na dobro rokometno ekipo, ki smo jo imeli na šoli, medtem ko je bil v srednji šoli že večji problem. Za daljšo odsotnost od pouka (npr. zaradi priprav) sva morala z očkom do ravnateljice šole in jo milo prositi za privolitev. Priložiti sva morala tudi prošnjo kluba, pogoj pa je bil tudi to, da sem imela dobre šolske ocene. Profesorica za kemijo mi je pogosto očitala, da je ona lahko združevala igranje namiznega tenisa in študij, ter me je zaradi odsotnosti še bolj imela na piki. Na fakulteti pa sploh ni bilo nobenega popuščanja, oziroma da bi imela kakšen poseben status. Če si manjkal na predavanjih, nisi dobil frekvence, ki je bila pogoj za pristop k izpitu. V času aktivnega igranja rokometu sem naredila le en letnik fakultete v Ljubljani in en letnik na fakulteti v Beogradu. Čeprav sedaj osebno mislim, da bi kljub športnim obveznostim v reprezentanci in klubu le lahko dokončala študij, mi to takrat ni uspelo, zato pa sem toliko bolj pridna študentka sedaj, ko končujem magistrski študij prava in managementa nepremičnin.

Kje in kako se je nadaljevala tvoja kariera po odhodu iz domačega Alplesa? Menda si že takrat podpisala pristopnico za klub iz Splita.

Po končani osnovni šoli sem bila že kar standardna članica RK Alplesa, ki je takrat sodeloval v 1. B zvezni jugoslovanski ligi. Marsikateri klub se je takrat zanimal zame, najbolj pa so bili vztrajni predstavniki RK Split, ki so prišli na razgovor z mojim očetom o morebitnem prehodu v njihov klub. Takrat sem ravno zaključila osnovno šolo in se želela vpisati na srednjo zdravstveno šolo v Ljubljani. Obljubili so mi, da bom lahko obiskovala srednjo zdravstveno šolo v Splitu, za katero sem v Ljubljani že opravila sprejemne izpite in nestrpno pričakovala rezultate. Kljub mladosti me je oče podpiral pri moji odločitvi in podpisala sva pristopno izjavo za splitski klub. Šele nekaj dni kasneje me je mami streznila z nedolžnim vprašanjem: "Kdo ti bo pa v Splitu prišil gumb, če se ti bo odtrgal?" Po tehtnem družinskem premisleku smo sklenili, da sem kljub vsemu še premлада za odhod in za samostojno življenje v Splitu. Vedeli smo, da če bom vztrajala v rokometu, to ne bo zadnja ponudba. Tako sem ostala doma in nadaljevala z igranjem v RK Alplesa ter se spopadala s srednješolskimi težavami na zdravstveni šoli v Ljubljani.

Tanja nastopa ob odkritju spominske plošče dr. Antonu Dermoti.
Foto: arhiv Tanje Polajnar

Takrat se je ustvarjala "velika Olimpija". Bila je lepa ekipa ob dobrem trenerju Jerasu. Kaj je pomenila Olimpija v tistem času v jugoslovanskem prostoru?

Zaradi t. i. portoroških sklepov v športu so se oblikovali centri perspektivnih športnikov iz cele Slovenije v določenih krajih. Tako na primer je bila v ženskem rokometu težnja, da vse perspektivne rokometasice pridejo igrati v RK Olimpijo, čeprav je bil na primer takrat RK Alpeles veliko boljši klub tako glede rezultatov kot tudi glede organizacije, za kar je imel veliko zaslug sponzor Alpeles in še danes ne-utrudni športni delavec Tone Kemperle.

Kakor koli že, takrat sva skupaj z Dano Benedik prestopili k Olimpiji. Olimpija je bila ekipa, ki so ji vsi v Jugoslaviji pripisovali svetlo prihodnost. Vendar je imel klub premalo izkušenj na področju "balkanske kuhinje", kar je pomenilo veliko vplivanja na sodnike, delegate ... In zaradi tega smo včasih resnično izgubile le zaradi slabih sodnikov. Bile smo tretja, četrta ekipa v prvi jugoslovanski ligi. V glavnem smo bile vse še dijakinje oziroma študentke, ki smo s srcem trenirale in igrale rokomet. Denarja ni bilo veliko, za kakšno pico in mesečno vozovnico. Trenirale smo zelo veliko, saj je Majč (Leopold Jeras) od nas zahteval absolutno kondicijsko pripravljenost, hkrati pa je bila tudi konkurenca za igralna

mesta huda. Kljub temu smo bile prave prijateljice in z mnogimi smo še danes v kontaktu, z nekaterimi celo zopet sestavljamo odlično rokometno ekipo, ki ima malo počasnejši korak, a še vedno dovolj hiter, da nam tudi nekatere mlajše rokometasice ne morejo slediti.

Po trenjih, do katerih je prišlo v Olimpiji, si pristala v RK Radnički. Kako je prišlo do tega prestopa in kaj je to pomenilo zate?

Takratno vodstvo Olimpije nam je obljubljalo, da nam bo uredilo status in da nam bo s tem priznana delovna doba, ki nam bi po zakonu lahko pripadala. Ker tega niso izpolnili, sem se po štirih sezonah odločila za nadaljevanje kariere v Beogradu. Čeprav sem imela ponudbe tudi iz Zagreba in Splita, so bili predstavniki Radničkega najbolj vztrajni in so me celo poiskali v avtokampu, ko sem bila na počitnicah, ter me prepričali, da so najboljša izbira.

V klubu so me lepo sprejeli in nisem bila edina igralka, ki je bila tako daleč od doma. Poleg le nekaj Beograjkank so bile novinke v klubu tudi rokometasice iz Hrvaške, Bosne, Vojvodine, kajti Radnički je bil ogrode takratne jugoslovanske reprezentance in imel je veliko veljavo na takratni rokometni sceni. Predsednik Radničkega je bil pokojni David Kalinić, ki je bil desetletja najbolj znano ime jugos-

Članice RK Belinka Olimpija v sezoni 1983/84. Foto: arhiv Tanje Polajnar

lovanskega rokometu in tudi dolgoletni predsednik Rokometne zveze Jugoslavije.

Vsaka igralka je bila izredno počaščena, če jo je on osebno povabil v klub. Predvsem zaradi prestopa v tako močen klub sem tudi jaz kaj hitro postala stalna jugoslovanska reprezentantka.

V RK Radnički so ti tudi našli mesto krožnega napadalca (pivota), s katerim si se proslavila. Kako je igrati na tem mestu?

V principu nisem bila nikoli posebno vezana na eno igralno mesto. Najpomembnejše mi je bilo, da sem igrala. Sicer je kar velika razlika med mestom krožnega napadalca (pivota) in zunanjim igralcem. Za pivota smo pravili, da je "vodonoša" ekipe, kar pomeni, da gara, pripravlja prazen prostor in priložnost za strele zunanjih igralcev. Hkrati pa še prejema vse namerne in nenamerne udarce obrambe. V primeru, da v ekipi nimaš igralca z dobrim pregledom igre, skoraj ne dobiš nobene žoge in se pač ne vpišeš med strelce. V nasprotnem primeru pa je najlažje

doseči gol prav krožnemu napadalcu, če pa slučajno ne zadene gola, pa je v veliki večini nad njim storjen grob prekršek in dosojena je sedemmetrovka.

Kot soigralka si imela veliko avtoriteto in so te zelo upoštevali. Kako ti je to uspevalo?

Nikoli nisem imela briljantne rokometne tehnike, zato sem to poskušala nadoknaditi z drugimi stvarmi, kot so borba za vsako žogo in do zadnje minute. Nikoli se nisem predala že pred tekmo t. i. papirnati favoritom. Seveda so kasneje prišle tudi izkušnje, ki sem jih vedno z veseljem delila z mlajšimi soigralkami. Pomembna je bila tudi moja samozavest, ki pa sem si jo ustvarila sama na t. i. delu v tujini, daleč od svojih najbližjih.

Rokomet velja za precej grobo igro, ki ima za posledico poškodbe. Spomnim se, da je tvoja mati pred tekmami vedno trepetala, da se ti ne bi kaj zgodilo. Kljub temu si bila kar nekajkrat poškodovana. Katere poškodbe si utrpela?

Članice RK Radnički so v sezoni 1991/92 postale evropske prvakinje. Foto: arhiv Tanje Polajnar

Najhujša je bila poškodba kolena, zaradi katere sem bila odsotna z roketnih igrišč kar devet mesecev. Potrgala sem si kolenske vezi in uničila meniskus. Kljub temu, da imam še danes v desnem kolenu vijake, so zdravniki na ljubljanski ortopediji odlično opravili svoje delo in sem brez problemov igrala še naslednjih 12 let. Med drugim so mi vročerkvne Madžarke izbile sprednji zob, Dalmatinke zlomile nos, poleg tega pa sem skupila kup modric in prask, ki jih nisem nikoli štela, saj so bile, sploh v primeru zmage, hitro pozabljene. Mami mi je velikokrat rekla, da bom na stara leta invalid, če se ne bom pazila. Z očkom sva ji morala neprestano razlagati, da je pač roket zelo grob in kontakten šport ter da se pač kaj posebno ne moreš paziti, razen če sediš na tribuni.

Med tvojim bivanjem v Beogradu se je v Sloveniji leta 1991 zgodila osamosvojitve. Ker si po tem dogodku ostala v Beogradu, se je pojavilo precej različnih komentarjev in celo obtožb,

Mesto krožnega napadalca (pivota) zahteva od igralca veliko mero borbenosti. Foto: arhiv Tanje Polajnar.

češ, kaj še počneš tam. Kako si doživljala ta čas in zakaj si vztrajala v Beogradu?

V tistih časih, pred informacijskim bumom, je vsa ka TV-postaja komentirala aktualne dogodke na svoj način in jih posredovala širši javnosti skladno s političnimi direktivami. Tako smo na primer jaz v Beogradu in moji domači v Železnikih gledali isto sliko s povsem različnimi komentarji oziroma poročili o aktualnih dogodkih. V bistvu sploh nisem imela predstave o tem, kaj se resnično dogaja, kajti v ospredju je bil zame le šport. Tudi vsi ostali športniki se s politiko niso obremenjevali. Težko je sedaj razložiti takratno vzdušje oziroma stanje, kajti sama sploh nisem občutila, da se dogaja nekaj pomembnega. Vojna v Sloveniji je bila na srečo kratka in vse se je pravzaprav zgodilo zelo hitro. Ko sem uspela poklicati domov, mi je mami vsa v strahu povedala, da je brat Lado s teritorialci na brniškem letališču in da naj ostanem na varnem, naj se ne podajam na pot. Na vrat na nos resnično nisem želela drveti domov. Hkrati se je pričel cikel priprav na bližajoče se olimpijske igre v Barceloni, kot da se ni nič zgodilo. V kratkem predahu med pripravami sem prišla domov in šele takrat sem videla zadeve s pravega zornega kota. Čeprav sem vzljubila Beograd in že celo premissljevala o tem, da bi po končani karieri živela ter si ustvarila družino tam, sem se vseeno odločila, da se vrnem domov. Kljub temu da je bila Slovenija že mednarodno priznana, pa sem imela ogromno logističnih problemov pri vrnitvi. Na slovenski meji so me vrnili nazaj na Madžarsko, čeprav sem slovenska državljanka, ker sem imela na avtomobilu, ki sem ga kupila že pred leti v skupni državi, registrsko oznako Beograda. Da ne omenjam problemov z ostalimi dokumenti. Ko sem vprašala tiste, ki so mi upali na glas očitati, da sem bila med vojno v Beogradu, kaj bi oni storili na mojem mestu, so bili tiho ali pa so priznali, da bi reagirali podobno.

Kakšni so tvoji spomini na leta, ki si jih preživela v Beogradu pred pričetkom vojne? Ali si ohranila stik z ljudmi, s katerimi si sodelovala?

Odhod v Beograd je bil velika prelomnica v mojem življenju. Sama tako daleč, drugačna kultura, zelo odprti ljudje, ki so me z vsem srcem sprejeli medse – vse to je močno zaznamovalo mojo osebnost.

Prvi dve leti življenja in igranja v Beogradu so bila sploh enkratna, saj smo bile rokometašice Radničkega prave "carice", poznali so nas vsi, tudi policisti. Nekoč sem ravno zamujala na trening in sem v naglici prevozila rdečo luč. Ko so me ustavili policisti, so samo rekli: "No, naša Slovenka, zagotovo zamujas na trening. Naj ti bo." Brez kazni sem nadaljevala z vožnjo. Bila sem v prvi postavi jugoslovanske reprezentance, ki je bila v vrhu svetovnega rokomet. Finančno sem bila preskrbljena, čeprav ne toliko kot drugi športniki (nogometaši in košarkarji na primer), vendar se je lahko lepo, brezskrbno živelo.

Na žalost mi je takrat neozdravljivo zbolel očka in želela sem se vrniti domov. V klubu so mi stali ob strani in imeli veliko razumevanja za nastalo situacijo. Uredili so mi letalsko vozovnico, s katero sem imela neomejeno število letov na relaciji Beograd-Ljubljana. Če je bilo letalo zasedeno z drugimi potniki, sem bila lahko v pilotski kabini. Predvsem zaradi njihovega človeškega odnosa in topline sem po očetovi smrti podpisala pogodbo z Radničkim še za dve leti. Še vedno smo dosegale odlične rezultate, finančno stanje kluba pa se je že slabšalo. Kljub vsemu mi je Beograd ostal v spominu kot fantastično vlemesto, v katerega se še vedno rada (sicer bolj poredko) vračam. Z nekaterimi bivšimi soigralkami, pa tudi s prijateljicami, ki sem jih pridobila v tem času, ki pa niso bile le iz športnih krogov, smo še vedno v stikih. Kadar koli pridem v Beograd, si imamo zopet toliko povedati, kot da nas ne bi ločilo toliko kilometrov in burnih let.

V tvoji športni karieri so prav gotovo imeli pomembno vlogo tvoji domači. Kako so sprejemali tvoje odločitve in uspehe?

Brez neomajne podpore staršev redko kateri športnik uspe. Da ostaneš na pravi poti, so potrebna številna odrekanja in opora, ki jo imaš pri svoji družini. Ko sem bila pri Olimpiji, sta oči in mami redko za-

Družina Polajnar leta 1970: od leve proti desni si sledijo Tanja, oče Mirko, brat Lado in mati Ida. Foto: arhiv Tanje Polajnar

mudila domače tekme. Oči je bil eden najglasnejših navijačev, mami pa nas je v primeru zmage nagradila z jabolčnim zavitkom, ki so ga soigralke včasih pohrustale, še preden sem prišla izpod tuša. Vedno sta bila iskreno vesela vsake naše zmage, ob porazih pa sta me znala tudi potolažiti. Podpirala sta moje odločitve pri menjavi klubov, in čeprav mogoče nista bila ravno navdušena, da odhajam od doma, mi tega nista nikoli preveč pokazala. Vztrajala sta edino, da ne pozabim na šolo in da moram biti tudi pridna učenka.

Ko si se odločila, da boš prenehala z aktivnim igranjem rokomet, si bila v tej odločitvi vztrajna. Preseneča, da si prišla do te odločitve, ko si bila na vrhuncu. Kaj je botrovalo temu?

Po vsaki naporni sezoni sem se brez pravega počitka pred vsako novo sezono spraševala, ali imam še dovolj motiva in volje za ponovne priprave, tekme ... višje cilje ... Vedno je bil neki razlog za nadaljevanje, leta pa so neusmiljeno tekla. Kar naenkrat sem bila že med starejšimi igralkami v ekipi, hkrati pa sem že čutila močno željo po materinstvu. Kljub temu da je bilo leta 1997 pred nami svetovno prvenstvo v Nem-

čiji, na katerega smo se uspešno kvalificirale, sem se to leto dokončno odločila, da je dovolj tekanja po igrišču. Čeprav so me številni prepričevali, da bi odigrala vsaj še svetovno prvenstvo, sem bila trdno odločena, da je konec. Vedela sem, da bom, če bom vzdržala še ene zahtevne priprave za prvenstvo, zopet podaljšala sezono. V preteklosti sem velikokrat komentirala odločitve drugih športnikov, ki so napovedovali konec svoje kariere, nato pa si premislili. Javnost jih ni več jemala resno, pa tudi njihovi rezultati nikoli več niso bili vrhunski. Moje mnenje je, da se mora vrhunski športnik posloviti na vrhuncu svoje kariere, čeprav je včasih težko presoditi, kdaj ta trenutek nastopi. Vedno me je bilo strah, da bom iz publike med tekmo zaslišala neprijetne komentarje, naj že končno neham, naj dam priložnost mlajšim in podobno.

Po dobrem letu si znova poprijela za rokometno žogo. Presenečenje je bilo še toliko večje, ker si se odločila za igranje v Italiji. Kako je prišlo do tega?

Spomladi leta 1998, ko sem že polno uživala v življenju brez športa, se posvetila študiju in načrtovala

Tanja na vrhuncu svoje kariere leta 1997 – 3. mesto na mediteranskih igrah v Bariju – prva medalja za ženski slovenski rokomet. Foto: arhiv Tanje Polajnar

Reprezentanca Slovenije na kvalifikacijah za svetovno prvenstvo v Nemčiji leta 1997. Foto: arhiv Tanje Polajnar

družino, me je poklicala bivša soigralka Mara Šolaja, ki je kar nekaj sezon igrala v Italiji, in prosila za pomoč trenutno prvuvršeni ekipi italijanskega prvenstva iz Riminija. Pred njimi je bil le še play off, poškodovala pa se jim je ena od glavnih igralk. Ker je bil prestopni rok že davno mimo, so bili prisiljeni iskati igralko, ki so že nehale z igranjem, hkrati pa so bile še dovolj pripravljene za napore play offa. Velike izbire pač ni bilo in zato so bili zelo vztrajni s prepričevanjem. Najprej sem poklicala Zorana Jankovića in ga povprašala za njegovo mnenje in seveda za njegovo privolitev ali nestrinjanje. Rekel mi je, naj se sama odločim tako, kot bo najboljše zame. Moj mož Željko je takrat prav tako igral roket v Avstriji in bilo mi je kar malo dolgčas. Tako zelene nasečnosti pa tudi še od nikjer, zato sem na koncu popustila in pomagala igralkam Riminija, da so osvojile naslov italijanskih prvakinj. Bila je kar prijetna izkušnja, saj sem se naučila italijanskega jezika in spoznala predvsem severno in južno Italijo, ker so le v teh delih močni rokometni klubi. Hkrati pa je bil ta čas tudi zelo naporen, saj sem v tem času še vedno delala v podjetju Electa, zaključevala komercialno šolo, za konec tedna pa sem se vozila v Rimini ter se ob nedeljah ponoči vračala domov.

Ali si se po letih aktivnega igranja rokometu popolnoma odpovedala?

Ko si toliko let v rokometu, je nemogoče čisto pretrgati vse vezi. Tako sem s svojimi nekdanjimi soigralkami iz Alplesa, Olimpije in Krima ustanovila rokometno društvo z imenom Akcija. S treningi enkrat tedensko skušamo ostati v formi za nastope na veteranskih turnirjih, ki jih je v Sloveniji kar nekaj. Prav tako se udeležujemo turnirjev na območju bivše Jugoslavije: v Splitu, Tivatu, Osijeku, kjer smo osvojile prva in druga mesta v močni konkurenci legendarnih klubov bivše Jugoslavije.

Če bi se še enkrat rodila, ali bi se ponovno odločila za roket?

Težko rečem, ali bi se odločila ravno za roket, vendar pa bi se zagotovo odločila za kolektivni

Igralke Riminija so s Tanjino pomočjo postale leta 1998 prvakinja Italije. Foto: arhiv Tanje Polajnar

šport. Toliko kot ekipni šport nudi mlademu človeku za njegov nadaljnji razvoj in uspešno prihodnost, ne pridobiš na nobeni fakulteti ali v individualnem športu.

Kako ocenjuješ slovenski ženski roket danes?

Ker so v preteklosti preveč kupovali tuje igralko in se je premalo delalo z mladimi slovenskimi igralkami, je nastala praznina med selekcijami igralk. Tako nam trenutno manjkata dve generaciji, ki bi se lahko kosali z evropsko elito. Prihajajo mlajše igralko, vendar bo potrebno še veliko dela, da se zopet ujamemo korak z evropsko elito.

Ali si predstavljaš, da bi tudi tvoja hčerka Tjaša aktivno igrala roket?

Želim si, da bi se Tjaša ukvarjala s športom, katerega pa bo izbrala, je povsem njena odločitev. Trenutno

trenira roket, karate, plavanje ... Na koncu koncev pa, tudi če si ne bo izbrala športa, je še veliko stvari, ki jih sedaj rada dela (klekljanje, taborništvo, dramski krožki, folklor ...) in s katerimi bo lahko tudi kasneje koristno izrabila svoj prosti čas.

Najpomembnejše je, da bo pri aktivnostih uživala in vztrajala.

Čeprav si življenja v mestu navajena in čeprav je tvoje delovno mesto v Ljubljani, si se odločila, da ustvariš dom v Železnikih. Ali si rada v Železnikih?

Ko bi vsaj imeli boljšo cestno povezavo, kajti vsakodnevna vožnja na delovno mesto v Ljubljano me počasi že utruja. Predvsem luknje in ovinki ter gost promet mi zrahljajo živce še pred pričetkom dneva.

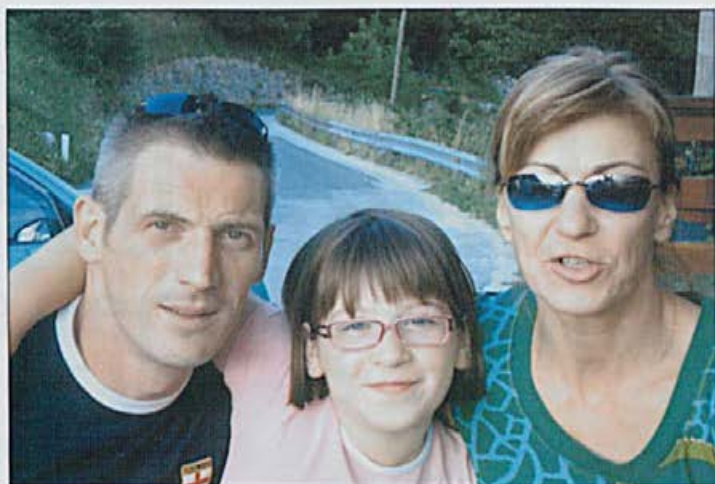
Drugače pa so Železniki lušno malo mesto, ki se kljub vsemu kar lepo razvija, in zaradi naravnih lepote našega kraja sem zadovoljna, da smo si ustvarili dom tu.

Tanja je še danes zaposlena v podjetju Electa inženiring, d. o. o. Foto: arhiv Tanje Polajnar, l. 1996

Nobena medalja in nobeno priznanje, ki ga je Tanja prejela v preteklosti, se ne more primerjati s srečo, ki ji jo vsakodnevno prinaša njena hčerka Tjaša. Foto: arhiv Tanje Polajnar

Tanja v krogu družine. Foto: arhiv Tanje Polajnar

Tanja z življenjskim sopotnikom Željkom. Foto: arhiv Tanje Polajnar

Iščemo stare fotografije

Spoštovani bralci!

Mogoče tudi vi doma hranite kakšno staro fotografijo,

ki prikazuje vaš kraj, ljudi ali predmete, in mislite, da bi bila zanimiva tudi za druge bralce. Hvaležni bi vam bili, če bi se odločili za objavo v zborniku Železne niti in hkrati obogatili foto arhiv Muzejskega društva Železniki.

Fotografijo lahko prinesete na sedež podjetja DECOP: **DECOP, d. o. o., Log 1, 4228 Železniki**, kjer vam bomo fotografijo takoj preslikali in vam original vrnili.

Informacije:

Andrej Bogataj, telefon: 04/510-16-20

Muzejsko društvo Železniki

Jurij Kalan, akademski slikar

Tadeja Šuštar

"Zame je slikanje igra in garanje ter hkrati tudi sprostitev in resno delo. Vse dam v sliko in z njo vse povem. Vsakdo lahko v mojih slikah najde svoje sporočilo, ker govorijo same zase. Oglejte si jih! Slikam izključno zaradi slik."

V svojem ateljeju. Foto: Tihomir Pinter

Sedela in pogovarjala sva se v toplini prijetne, barvite hiške v Tomačevem v Ljubljani, kjer domuje slikar Jurij Kalan s svojo družino: ženo Bojano, sinom Jonom in hčerko Ajdo, ter njhovima psoma Žigom in Gurio.

Ti je vseč, če ti rečejo slikar Jurij Kalan?

Sem slikar, nisem pa nikoli pozoren na to, ali me naslovijo ali ne, s tem se res nikoli ne ukvarjam.

Imaš svoj posvečen prostor, kjer ustvarjaš, svoj atelje ali prostor sploh ni pomemben?

Iz dneva v dan raje ustvarjam v svojem ateljeju.

Na nek način imaš slikarske korenine: mamin oče in tvoj oče sta se ukvarjala s slikanjem, bila sta samouka. Si se že v otroštvu zavedal svojega talenta?

Nikoli nisem mislil, da znam risati. Vem samo, da me je risanje zanimalo, odkar pomnim. Zdelo se mi je neverjetno, da lahko s svinčnikom ujameš žival na papir.

Kako se spominjaš svojih osnovnošolskih let, ko so bile tvoje slike in risbe vidno boljše od drugih?

Imel sem občutek, da sem drugačen, ker me je risanje zanimalo. Še vedno pa nisem imel pojma, da rišem bolje. Prej bi rekel, da sem mislil, da rišem drugače. In glede šole: šola kot taka me ni zanimala z izjemo likovnega pouka, seveda, ki sem ga vzel zelo resno. Vedno sem se potrudil, ker je bilo risanje zame res pomembno.

Kaj pa stripi?

Bil sem navdušen. Pritegnila me je kombinacija zgodbe in risbe. Nisem bral kar koli, ampak sem izbral tiste stripe, ki so po mojem mnenju imeli dobre risbe. Ne vem, ali je bilo moje mnenje pravo, vendar sem izbral po tem merilu.

So bili plakati, na katerih si vsak dan posebej narisal zgodbo, ki so vam jo prebrali pri šmar-nicah, tudi stripi?

Ne. Mislim, da ne. Spominjam se samo, da sem zgodbo narisal na velik list papirja, po mojem mnenju

Jurij in stari ata.
Foto: arhiv
družine Kalan

je bil velikosti A1. Potem je med šmarnicami visela pred oltarjem. K temu me je pritegnil gospod Jože Hauptman, ki je bil takrat kaplan v Železnikih. Takrat sem bil v 5. ali 6. razredu.

V osnovni šoli so ti bili vseč kavboji. Risal si nošove, pa škornje ... Pa Disneyjeve junake ... Kaj pa tvoje učiteljice, likovni pedagogi, v kakšnem spominu jih imaš? So te vzpodbujali? Se ti zdi, da so dovolj naredili, da je prišel do izraza tvoj talent?

Šola mi ni bila ravno pisana na kožo. Ni me preveč zanimala. Za svoje stvaritve sem bil celo kaznovan, ker je bila takrat pri likovnih pedagogih stroga ločnica med tem, kaj je prav in kaj narobe, kaj je umetnost in kaj kič, premalo so bili tolerantni. Kar je bilo meni v osnovni šoli vseč, je bilo označeno za kič in se tako nisem dobro razumel s svojimi učitelji. Neka-ko jih nisem razumel in oni mene ne. Danes seveda vem, za kaj je šlo takrat, in tudi opažam, da se stvari sedaj spreminjajo. Veliko več je tolerance in tudi kič dandanes že obravnavajo kot umetnost. Vendar so bile takrat stvari drugačne in žal mi je, da ni bilo več tolerance.

Moram pa ob tem povedati, da je bil eden izmed mojih osnovnošolskih likovnih pedagogov tudi akademski slikar Janez Hafner iz Škofje Loke. Takrat se nisva preveč dobro razumela, vendar sva z leti postala prava slikarska prijatelja. Mislim, da sva razvila spoštljiv prijateljski odnos. In kljub temu da se izražava z različnimi slikarskimi vsebinami, se izredno dobro razumeva.

Kaj iz tega osnovnošolskega obdobja pa se ti je najbolj vtisnilo v spomin?

Mislim, da precej nenavadne stvari. Kajti ko pomislim na osnovnošolske klopi, mi pride najprej na misel naš razrednik Sašo Zagoršek. Še vedno ga imam pred očmi, kako nam je na harmonij prav rad igral skladbe, za katere smo mu note prinesli učenci. Torej ne tistih, ki bi jih po učnem načrtu morali poslušati, ampak na primer rock. Potem se vedno spomnim, kako nas je mentorica literarne krožka

Jurij in Jaka. V mali šoli je tako dobro narisal mačka, da mu učiteljica Rezka Potočnik ni verjela, da je slika njegovo delo. Foto: arhiv družine Kalan

Zimske radosti. Foto: arhiv družine Kalan

Jurija je zanimal svet narave. Foto: arhiv družine Kalan

Martina Sedej vse, ki smo sodelovali pri šolskem glasilu Naše poti, peljala v opero. In tretji tak dogodek je posnetek lutkovne predstave Ježkove Zvezdice Zaspanke, ki smo si ga v šolski telovadnici ogledali kot prvo- ali drugošolčki.

Se spominjaš še kakšne prigode – glede na to, da si bil po pripovedovanju bolj nagajiv otrok?

Zgodilo se mi je, da sva se s sošolcem Raflom Šturmom v Ljubljani izgubila. Osmošolci smo imeli ekskurzijo, na koncu naj bi se dobili v Tivoliju ter se potem z vlakom odpeljali do Škofje Loke in domov. Vendar midva Tivolija nisva pravočasno našla. Ljubljane nisva poznala in v prepričanju, da hodiva proti Tivoliju, sva jo midva mahala proti Bežigradu. Vse ulice so se nama zdele enake in nisva imela nobene orientacije. Potem ko sva že dolgo hodila, precej dlje, kot bi po najinem mnenju potrebovala do Tivolija, sva srečala skupino otrok. Vprašala sva jih, kje je Tivoli, in razložili so nama, da sva popolnoma zgrešila smer. Ponudili so nama, da naju s kolesi peljejo v Tivoli, kar tako, na prtljažniku. Ko smo pri kolesarili na naše zbirno mesto, so žal najini sošolci in učitelji že odšli. Ni nama ostalo drugega, kot da jo peš mahneva domov. Trudila sva se, da bi koga "ustopala", pa nisva imela sreče. Ko sva pripešala v Škofjo Loko, sva srečala razrednika Saša Zagorška, ki nama je dal denar za avtobus do Železnikov. Ob koncu leta so nama "svetovnjima popotnikoma" podarili vsakemu en "star škrapet".

Kako so se starši odzvali na tvojo odločitev, da šolanje nadaljuješ na oblikovni srednji šoli v Ljubljani?

Kljub temu da se je takrat večina fantov odločala za strojno ali lesno, so moji starši dobro sprejeli mojo izbiro. Tudi njim se je zdelo, da je zame to edina prava pot.

Ti je bila oblikovna šola bolj pisana na kožo?

Ne, čeprav sem sprejemne izpite brez problemov opravil, se v njej nisem preveč našel. Še vedno je

bilo preveč splošnih predmetov, ki zame niso bili zanimivi, in premalo sem se jih učil. Strokovne predmete sem imel odlično, ostalo pa toliko, da je šlo. Šele na akademiji sem zaživel in učenje je dobilo pravi smisel.

Vendar pa sprejemnih izpitov na akademiji za likovno umetnost nisi naredil kar v prvo?

Res je. Tisto leto so jih sprejeli zelo malo in mnogi, ki niso bili uspešni, so šli likovno umetnost študirat na pedagoško akademijo. Meni ni bilo do tega. Zame je bila edina prava izbira akademija za likovno umetnost in trdno sem bil odločen: ta ali pa nobena. Ker sprejemnih izpitov takrat nisem naredil, sem moral najprej k vojakom v Nikšič v Črno goro.

In tam so opazili tvoj likovni talent?

So, in to mi je olajšalo vojaško življenje. Potrebovali so nekoga, ki je znal lepo pisati in risati. Bil sem ravno pravnjki, čeprav svojemu nadrejenemu nisem znal postreči s kavo. Pogosto mi je zato grozil, da me bo poslal nazaj v "stroj", s tem je mislil običajno vojaško urjenje. K sreči sva se vedno nekako sporazumela, da je ostalo le pri besedah.

Iz vojske si primaširal naravnost na akademijo?

Ne čisto naravnost. Ko sem januarja 1983 odslužil vojaški rok, sem moral za nekaj časa na delo v Alples, da nisem postopal doma. Zame je bila to huda preizkušnja, mislim, da hujša kot šola. Dobil sem še dokaz več, da tako delo ni zame. Še bolj sem bil prepričan, da hočem biti slikar in nič drugega. Zato sem v začetku julija šel na sprejemni izpit na akademijo za likovno umetnost in ga takrat brez problemov opravil. Ne morem opisati, kako srečen sem bil. Uresničile so se mi sanje. Sledil sem jim in se tudi vpisal na tako želeni študij, kljub temu da bi se lahko zaposlil v EGP Škofja Loka.

Končno prava šola zate: akademija za likovno umetnost!

Res je. Akademija je bila zame edina prava šola. Tam sem se res našel in rad sem hodil tja. Cele dneve smo preživeli tam: študirali in risali ter risali in študirali, tudi jedli in pili smo kar tam. Akademija je posedovala in posredovala znanja in veščine, za katere sem že v času študija vedel, da so koristni zame, če hočem postati slikar. Zato se nisem upiral, ampak sem

S sošolci na oblikovni srednji šoli v Ljubljani. Od leve proti desni: Zoran, Jurij, Andrej. Foto: arhiv družine Kalan

se trudil, da sem kar največ ponujenega slikarskega znanja tudi osvojil, ponotranjil, posvojil.

Kako se je tvoj slikarski talent razvijal na akademiji? Po pripovedovanju akademskega slikarja Janeza Hafnerja, danes prijatelja, некоč pa kratek čas tudi tvojega učitelja v osnovni šoli, si se na akademijo vpisal pravzaprav z željo postati stripar.

Strip mi je bil pri srcu že v osnovni šoli, potem v srednji šoli in tudi na akademijo sem šel predvsem z željo, da se naučim risati! Takrat sem bil prepričan, da je risanje zahtevno, medtem ko je bilo slikanje takrat v mojih očeh nekaj enostavnega. Nekaj naslikati res ni nič posebnega, sem si mislil. Toda ko sem prišel na akademijo, sem ugotovil, da slikati sploh ni enostavno. In ko sem se začel s slikanjem resno ukvarjati, me je tako zasvojilo, pritegnilo, potegnilo, da za drugo sploh ni bilo več časa, tudi za strip ne. Strip mi je še vedno všeč in še vedno čutim, da bi se, če bi imel več časa, lotil stripa, vendar imam časa vedno manj in ne več.

Pa vendar si ustvaril strip, za katerega si prejel nagrado.

Ja. Še kot srednješolec sem se odzval na razpis v reviji Mladina in oddal strip z naslovom Marjanina dilema, ki je bil nato izbran kot tretji najboljši in objavljen. Toda kot sem že dejal, ko sem začel resno slikati, me je to povsem zaposlilo. Slikanje namreč zahteva celega človeka.

Bi lahko rekel, da je odločilni trenutek na tvoji življenjski poti napočil na akademiji, ko si začutil, da je slikarstvo zate edino pravo, ker le na platnu lahko izraziš sebe in svojo resnico, ustvariš nekaj povsem svojega?

Ja, mislim, da res. Kot sem že rekel, dolgo sem verjel, da je slikati enostavno. Potem pa sem ugotovil, da bolj kot "ležež noter", zahtevnejše postaja. Vse več poti se odpira; moraš izbirati, se odločati. In ko sem na akademiji zagrizel v študij slikarstva, sem spoznal, da je to tisto pravo, da se hočem izraziti prav s sliko.

Glede na to, da je bila zate akademija edina prava šola, ali se ti zdi, da je formalna izobrazba, študij na akademiji za likovno umetnost in diploma, nujna za slikarja ali se po tvojem slikarji kar rodijo?

Mislim, da ni nujna. Vendar če znaš in hočeš izkoristiti njen potencial, znanja, ki jih hrani, lahko s študijem tam res ogromno pridobiš. Zame je bila idealna, meni je dala ogromno. Tam sem spoznal in študiral že formirane slikarje. Veliko smo potovali in obiskovali galerije po Evropi, šli smo v Firence, na Dunaj ... in v Amsterdam, kjer sem prvič v živo videl originalnega Rembrandta, njegovo Nočno stražo. Povsem me je prevzela. Pa ne da slike nisem poznal, videl sem že njene reprodukcije, a to je bil prvi pravi stik s sliko v živo. Rembrandt me je takrat povsem začaral in še vedno mi je všeč. Takrat sem se prvič tudi zavedel, da je reprodukcija ena velika laž. Ne more nadomestiti originala, ki edini izžareva vso tisto energijo, ki jo je mojster vložil vanjo.

Je akademija zagotovilo, da boš uspešen slikar?

Ne, takega zagotovila ti ne more dati. Daje ti lahko le znanje, ti pokaže nekaj možnih poti, ti daje neko zavetje v času študija. Od tam naprej si odvisen samo od sebe. Po diplomi so odločitve prepuščene tebi samemu.

Jure, kako si se razvijal kot slikar?

Slikati sem začel z mnenjem, da je to enostavno opravilo, kot sem že rekel. Toda ko sem se začel poglabljeno ukvarjati z njim, sem kaj hitro ugotovil, da temu ni tako. Res je sicer, da je čudovito, da je užitek, da je veselje, vendar je hkrati zelo resno delo, je tudi napor in trpljenje. Skratka, je zelo zahtevno in zahteva celega človeka.

Kako si začel?

Spomnim se, da sem bil nor na barve. Vsak slikar mora skozi obdobje študija formiranih slikarjev in iskanja svojega izraza. Zame je bil to čas, ko me je povsem prevzel Soutine: delal sem z intenzivnimi

barvami in vključil sem deformacijo. Obiskal sem vse razstave, ne glede na to, kako daleč je bilo treba iti, samo da sem bil v stiku s tovrstnim slikarstvom. V tem procesu, ko se oprimeš avtoritete, pa nastane problem. Kajti nenadoma se zaveš, da izbranega slikarja samo posnemaš, postaneš nekakšen njegov privesek in zato ne ustvariš nič svojega. Vesel sem bil sicer, da mi je moja mentorica, profesorica Metka Kraševac, takrat dovolila, da sem se iskal, razvijal po svoje, kot sem čutil. In s tem, ko mi ni vsiljevala nekega svojega pogleda, mi je omogočila, da sem sam prišel do svojih zaključkov.

Bi bilo lahko tudi drugače?

Seveda. Lahko bi se mi zgodilo, da bi bil moj mentor nekdo, ki bi bil manj tolerant in bi mi vsilil svoj pogled: moj razvoj bi podredil svojemu vzorcu razvoja slikarja. No, k sreči se mi kaj takega ni zgodilo. Profesorica Kraševac nam je celo dovolila, da smo v stilu Soutineja slikali volovsko glavo: od nekdaj smo prinesli pravo volovsko glavo, jo obesili v ateljeju ter jo slikali. Po dveh dneh je že prav nagnusno smrdelo, tako da jo je kolega Marko zabrisal kar skozi okno, vendar sva jo šla potem s Filipom iskat, da smo lahko nadaljevali. Profesorica Kraševac, ki je prišla gledat, kako naše delo napreduje, ni imela nobenih pripomb glede smradu ...

Koliko časa je trajalo tvoje Soutinejevo obdobje?

Vem, da je bila moja diploma še v stilu: barva, deformacija, figura. Naslikal sem sedem portretov in pri profesorici Metki Kraševac diplomiral leta 1990. Končalo se je obdobje akademije, ki je nekakšno zavetje, ki ti daje neko varnost. Od takrat naprej sem bil zares odvisen samo od sebe. Postati sem moral sam svoj mojster. In začelo se je rjavo obdobje.

Torej od intenzivnih barv kar na izključno rjavo?

Kar naenkrat sem uvidel, da to, kar naslikam, niso moje slike, in mogoče tudi zato, ker mi iz časa sli-

kanja z intenzivnimi barvami ni ostalo drugega kot ogromno rjave, sem hotel vse izraziti v rjavih tonih. Res je tudi, da je bil to čas pred slovensko vojno in je v bilo v zraku čutiti neko depresijo. Tako so izpod mojega čopiča nastale "zatežene" slike, ki sem si jih kar izmišljal, ni šlo za slikanje iz življenja. Predstavljale so osamljene ljudi, čudne poze ...

Si dolgo vztrajal v rjavi depresiji?

Ne, to je bilo kratko obdobje. In spet sem kar naenkrat ugotovil, da si ne morem slikar izmišljati. Spet sem začel uporabljati barve in prisluhnil sem sebi. Hotel sem slikati samo tako, kot sem sam čutil, da je prav. Zanimala me je figura in deformacija. Začel sem se ukvarjati z drugačnimi koti pogledov, na primer od zgoraj.

In potem?

Potem je pravzaprav sedaj. Vztrajam na principu, da slikam, kot sam mislim in čutim, da je prav. Iz sebe, iz življenja. Še najbolj mi pomaga intuicija. Šele ko sliko končaš, se pokaže neka logika, ki je prej ne vidiš. V slikarstvu ni pravil. S tem ne mislim, da lahko slikaš brez slikarskega znanja, brez poznavanja slikarskih zakonitosti, perspektive, barvne harmonije ..., to moraš obvladati, popolnoma osvojiti, to morajo biti ponotranjena znanja, da lahko potem sam zase odločaš in izbiraš in slikaš brez pravil. Poslušáš samo sebe. Zame je slikanje igra in garanje in hkrati tudi sprostitve in resno delo. Vse dam v sliko in z njo vse povem. Želim, da se v sliki spojita moja slika in moje razumevanje slike in da se kot taka slika potem sreča z gledalcem.

Ali želiš s svojimi umetninami gledalcu posredovati neko sporočilo?

Nikakor ne. Lahko pa seveda vsakdo v mojih slikah najde svoje sporočilo, ker govorijo same zase. Slikam izključno zaradi slik.

Kaj v tebi sproži ustvarjalni navdih?

Različno. Včasih se kar zgodi, sliko kar zagledam. Lahko je počelo mojega slikanja fotografija. Zgodilo

Diplomsko delo: Portreti, 1990 – 1991, olje na platno. Foto: Franci Virant

Diplomsko delo: Portreti, 1990 – 1991, olje na platno. Foto: Franci Virant

se je, da sem sliko načrtoval. Lahko je neka mešanica prej omenjenega. V vsakem primeru jo moram začutiti, zanesem se le na svoje občutke, intuicijo.

In motivi? So tvoji osrednji slikarski motivi podobe intimnega družinskega življenja?

V bistvu, da. Družina, otroci, živali, prijatelji. Ker so ob meni, jih poznam, so del mojega življenja, mojega sveta. Zanimajo me konkretni ljudje, življenje.

Kako potem nastaja tvoja slika? Ali gre hitro?

Različno. Včasih gre zelo gladko, drugič ne, ker se slika ne pusti ujeti. V procesu nastajanja se s sliko kregava, vpliva name, se boriva ..., barve nanašam in praskam, pa spet dodajam, prekrivam, plastim ... Res me zahteva v celoti. Nikoli ne vem vnaprej, kako mi bo delo šlo izpod čopiča. Včasih se zgodi, da mi slika ne uspe, z njo nisem zadovoljen in potem moram začeti znova.

Rjavo obdobje: Sam, 1991, olje na platno, 150 x 130 cm. Foto: arhiv družine Kalan

Družina, 1999, olje na platno, 140 x 200 cm. Foto: Tomaž Lunder

Moja Afrika, 2002, olje na platno, 200 x 280 cm. Foto: Tomaž Lunder

Kakšno je tvoje slikarsko orodje?**Na kaj slikaš?**

Na platno in les z oljem. Uporabljam čopiče in tudi slikarsko lopatico, čeprav bolj poredko.

In tvoj slikarski stil? Ali te 21. stoletje v čemer koli določa?

Ne želim, da me kar koli določa od zunaj. Ohranjam star način, prisegam na klasični medij: olje + čopič + platno ali les, to me zanima, mi je všeč. Klasično slikarstvo zame ni zastarelo, je večna stvar. Moram povedati, da spremljam in sprejemam tudi moderno slikarstvo. Marsikaj mi je tudi všeč, vendar pa to ni moj način izražanja. Želim slediti sebi in svojim notranjim vzgibom.

Kaj pa digitalna fotografija in računalnik? Proizvoda moderne tehnike? Sta ti v pomoč ali zate ne obstajata?

Še pred kratkim sem zavračal vsako tehniko. S pojavom digitalne fotografije sem mnenje spremenil. Predstavlja mi izziv. Nikakor v smislu, da bi nado-

mestila moje slikarsko delovanje, ampak kot pomoč. Fotografiram več kot kdaj koli prej: družino, živali, otroke ... Fotografija je nekaj posebnega, saj nikoli ne veš, ali bo prava. Pomembni so mi izrezi, mora biti živa.

Čudovito se mi zdi, da fotografijo lahko takoj preneseš na računalnik in si jo ogledaš na ekranu, kjer je kvaliteta slike veliko boljša kot na papirju. Prav to slednje s pridom izkoriščam za svoje slike.

Poleg fotografa je ob slikarju v tebi tudi kipar?

Fotografija in kiparstvo sta moji sprostilni dejavnosti, nista resno delo. Slikarstvo je tisto, ki me povsem zaposli, je moje resno delo.

Sprva sem kiparil iz gline, to je bilo še na akademiji. Potem pa sem želel s kamni iz Save tlakovati dvorišče pred hišo. Pri iskanju primernih kamnov sem našel tudi take, ki jih je reka že toliko oblikovala, da sem samo še dokončal njeno delo in nastali so obrazi. Trenutno izdelujem kipce – obraze iz lipe, ki jih tudi pobarvam.

Nagrada Majskega salona, 1998, Kipci iz savskih rečnih kamnov. Foto: Jurij Kalan

In med kakšne dejavnosti šteješ svoje jedkanice?

Še ena meni ljuba tehnika, s katero bi se rad več ukvarjal, če bi imel čas. Vsako leto mi uspe narediti eno jedkanico, ki jo potem uporabimo, da izdelamo novoletne voščilnice za naše prijatelje.

So ti že kdaj ponudili knjigo v ilustracijo? Si tega želiš ali je to povsem drugo področje?

Ne, to ni moje področje, saj si z vsebino, ki jo slikaš, omejen, določen. Raje imam svobodo.

Bi se strinjal z Lucianom Freudom, vem, da tudi njegovo slikarstvo poznaš in ceniš, ki je rekel, da je vse avtobiografsko, vse je portret.

Mislím, da se s tem vedno bolj strinjam. Res je vse portret in zares dam v vsako sliko del sebe.

Ali ustvarjaš sam v tišini? Ali imaš raje družbo otrok, žene, mogoče glasbe?

Rad slikam sam v tišini. Toda ne vedno. Včasih si zaželim glasbe in ugotavljam, da vse raje poslušam klasiko. Seveda se mi zgodi, da sploh ne opazim, da glasba izzveni in nastopi tišina, ker me slikanje povsem zaposli, vsi moji čuti so osredotočeni nanj.

Ali kdaj ustvarjaš s svojima otrokoma?

Ja, oba zelo rada rišeta. Vendar jima ne želim vsiljevati slikanja. Hočem, da živita svoje življenje, začutita svojo poklicanost. V šali sinu Jonu predlagamo, da naj bo veterinar, da bomo imeli brezplačno oskrbo naših psov. Smo namreč družina velikih pasjih ljubiteljev.

Ali ima tvoje življenje ustvarjalne cikle, ki jih loči nekakšna slikarska kriza, ali gre za neke vrste konstantno vseživljenjsko umetniško rast?

Nekako gre za oboje: imam svoje ustvarjalne cikle in obenem z leti ustvarjanja neprestano zorim kot umetnik, rastem. Vsekakor se zavedam, da bom rasel celo življenje, če bom le dovolj ustvarjal. Pot mojega razvijanja pa ima, kljub temu da se vztrajno dviga, tudi svoje odklone od idealne smeri: zato je vijugasta ter polna vzponov in spustov. Tako je pač življenje.

Ali se kot slikar tudi soočaš s potrebo po vseživljenjskem učenju? Kako skrbiš za svoje slikarsko izobraževanje?

Veliko gledam: razstave, galerije, knjige ..., čeprav moram priznati, da sem včasih veliko več hodil na tovrstne ogledе. Sedaj grem tja, kjer lahko vidim tisto, kar me res zanima. Zavedam se tega, da je zame najbolje, da čim več vidim; tudi stvari, ki me ne zanimajo, ker si edino po tej poti širim obzorje, vendar pa trenutno tudi družina zahteva svoj čas. Moram uskladiti oboje.

Vem, da se v galerijah po svetu vedno dolgo zadržiš in potem še greš nazaj do določenih slikarjev: navdušujejo te dela Rembrandta, Velazqueza, Tiziana ... Mogoče še koga? Kaj te pri njih pritegne in prepriča?

Zaustavim se pri umetnikih, ki so se v svojih stvaritvah ukvarjali s podobnimi ali celo enakimi problemi kot jaz. Tudi mene zanima portret, človek in oni so bili tisti, ki so bili na tem področju najboljši,

Lesene glave, rezbarije, 2006 – 2008. Foto: Jurij Kalan

ki so našli odlične rešitve svojih slikarskih zank. V njihovih slikah je veliko stvari, ki me pritegnejo, saj so s slikarskega in psihološkega vidika to prave umetnine.

Če bi lahko izbiral, v katerem obdobju bi želel ustvarjati?

Mogoče bi si moral nekatera najprej malo pobližje pogledati, malo preizkusiti, potem bi se pa odločil. (smeh)

Ali obstaja slikarsko središče sveta, kamor slikar obvezno mora?

Mislim, da je obveznih galerij več, in pravzaprav je tako: več kot jih obiščeš, bolj je zate.

Sodeloval si že na mnogih razstavah, samostojnih in skupinskih. Katere so ti ljubše?

V bistvu ni pomembno, ali gre za samostojno ali skupinsko. Pomembno je le, da sem ustvaril dobre slike, s katerimi sem zadovoljen. V tem primeru jih zelo rad postavim na ogled, ker me zanima, kako moje stvaritve delujejo, učinkujejo v drugem prostoru in kakšen je odziv gledalcev. Res je, da se za samostojne razstave moraš veliko bolj javno in medijsko izpostaviti, kar nima vedno neposredne zveze z menoj kot slikarjem, in zato mi ob tem ni ravno prijetno. Vendar pa se človek vsega privadi.

Imaš katero od razstav v slabem spominu?

Ne, nikakor. Se mi je pa nekoč zgodilo naslednje: V okviru Šubičeve kolonije smo nekaj let izdelovali obcestne slike. Želja je bila, da bi z našimi umetniškimi deli, razstavljenimi ob cestah bivše škofjeloške občine, torej v Škofji Loki in v obeh dolinah, popestrili poti. Odzivi na postavljene slike ob cesti so bili zelo različni: od zelo pozitivnih do kritičnih in skrajno negativnih. Za mojo sliko, na kateri sem upodobil sina Jona, se je obcestna razstava končala žalostno, saj je moje delo čez noč izginilo. Mediji so poročali, da je nekatere občane slika motila, celo da je zastirala pogled na Ratitovec.

Pa je ta neljubi dogodek potem dobil svoj epilogo?

Edino, kar se je posledično zgodilo, je, da se je zaključilo ustvarjanje obcestnih slik. Kaj se je zgodilo z mojo sliko, do danes žal še nisem izvedel.

Kakšne pa so tvoje želje glede razstav v prihodnje, kje si želiš razstavljati?

Nimam nobenih posebnih želja glede lokacije razstave. Moja edina želja so dobre slike, ki jih potem vedno želim deliti z očmi javnosti, kjer koli že.

Kako nate vpliva umetniška kritika? Je zate pomembno, kako tvoje delo oceni kritik?

Kritika je zame zelo pomembna, ker edino na tak način izvem, kako likovni kritiki, s tem tudi del javnosti, ocenjujejo moje ustvarjanje. Vendar se na koncu koncev zanesem samo na lastno oceno, vse gradim na svoji intuiciji.

Koliko lahko oceniš, da si prepoznaven, znan?

Vem za skupino ljudi, ki ve zame in spremlja moje slikarstvo.

Imate slikarji svoje "uspešnice"? Kaj je od ustvarjenega je najbolj tvoje? Je to mogoče zadnja slika, ki si jo dokončal?

Mislim, da bom celo življenje slikal svojo najboljšo sliko, svojo končno stvaritev, ki se ji s posamično sliko približam, z naslednjo mogoče še bolj, s tretjo pa spet malo oddaljim ... Tako potujem vse življenje v iskanju svojega življenjskega dela.

Je danes za slikarja pomembno, kje živi, ustvarja? Se ti zdi nujno, da si v Ljubljani? Bi bil enako uspešen, tudi če bi živel in delal na primer v Železnikih?

Slovenija je tako majhna, da po mojem mnenju ni odločilno, kje bivaš. Menim celo, da je za umetnika boljše, če živi na podeželju. Ne vem pa, ali je razlika, ali bivaš v New Yorku ali Londonu. Najbrž je.

S samostojne razstave v Equrni, 1997. Foto: Tomo Brejc

Glede na to, da glasbeniki trdijo, da obstaja le dobra in slaba glasba in literati podobno o literaturi, kaj pa slikarji o slikarstvu?

Tudi mi se s tem strinjamo: ločimo le med dobrimi in slabimi slikami.

Od slikarstva živiš? Je to tvoja svoboda ali tvoje prekletstvo?

Mislim, da oboje. Lahko sicer delam, kakor hočem, vendar sem hkrati odvisen od prodaje, poleg tega moram ohranjati svoj status, zato so razstave in siceršnja medijska prisotnost nujna. Na tak ali drugačen način moram poskrbeti, da ljudje vedo, da ustvarjam. Zame bi bilo idealno, da bi lahko preživel tudi brez tega tržnega elementa, da bi lahko samo ustvarjal in ustvarjal ..., torej delal, ne da bi se ob tem zavedal, da delam, da služim denar.

Ali slikaš tudi po naročilu?

Seveda.

Ali dobiš naročila, ki jih odkloniš? So naročila, ki jih zelo težko narediš, ker se motiv ali pa želje naročnika ne skladajo s tvojim pristopom?

Vedno se potrudim, da z naročnikom najdeva skupni jezik. V primeru, da bi bilo naročilo povsem v nasprotju z mojimi načeli, bi odklonil. Vendar sem prepričan, da k meni pridejo tisti, ki vnaprej vedo, kaj lahko od mene pričakujejo.

Kaj pa poučevanje? Se kdaj ukvarjaš z idejo, da bi odprl svojo slikarsko šolo?

Ne. V vlogi učitelja se ne vidim. Mislim, da bi imel občutek, da stvari svojim učencem vsiljujem. Zdi se mi, da bi dopuščal preveč demokracije in se moji učenci ne bi kaj dosti naučili. Še vedno namreč verjamem, da v dobi, ko se učimo, potrebujemo kar trdo roko, da se tudi česa naučimo. Mislim, da prav slednjega nimam zadosti, da bi lahko imel šolo ali pa da bi poučeval.

Je slovenski prostor naklonjen slikarstvu in vam slikarjem?

Mislim, da ne preveč. Sploh mislim, da nam čas ni naklonjen, vsaj zase lahko rečem. Vse gre prehitro. Mene tržna naravnost in naglica sodobnega sveta ubijata.

Torej je čas zate pomembna komponenta!

Seveda, vedno ga je premalo. Včasih sem imel cel dan zase in slikanje. Sedaj, ob otrocih moram veliko bolj premisliti, kako se organiziram. Saj če jima naklonim ves čas, ki ga lahko, imam še vedno občutek, da jima ga premalo.

(Žena Bojana doda, da je predan oče, ki se otrokoma izredno veliko posveča.)

Kdaj potem ustvarjaš?

Najraje slikam pri dnevni svetlobi, tako da največ ustvarim dopoldne, ko sem sam doma in je v hiši mir.

Kva pa misliš?, 1989, olje na platno, 100 x 260 cm, v lasti Factor banke. Foto: Mini galerija Triglav Art

Kako se ti zdi, če prebereš na internetu ali pa ti nekod reče: "Ob slikah Jurija Kalana se mi je zvrtilo. Adijo pamet. Magija."?

Rad bi naslikal tako sliko. Res!

Sodeluješ tudi v kakšni dobrodelni akciji?

Včasih oziroma vedno, kadar me prosijo.

Kako skrbiš za kondicijo telesa in duha?

Izredno rad se sprehajam v bližnjem gozdu s psoma, ki me tudi zelo pomirjata. Ali pa grem do Save. Ob tem meditiram, včasih fotografiram.

Kaj je središče tvojega življenja?

(Svoji ženi nameni dolg pogled.) Družina.

Si tudi član skupine Divji v srcu? Kdo ste?

Smo skupina slikarjev, ki nas združuje ljubezen do figuralnega slikarstva. V njej smo: Aleksij Kobal, Silvester Plotajs Sicoe in jaz. Ob vsaki razstavi imamo tudi gosta. Letos smo na razstavi v Eurni v mesecu marcu gostili še kiparja Mirka Bratuša. Do sedaj smo se kot skupina vedno predstavili v Eurni, v bodoče bomo našo razstavo postavili še kje drugje.

Lahko tvojo razstavo pričakujemo tudi v Železnikih?

Vsekakor, če me boste le povabili.

Predan oče. Foto: Bojana Kalan

Vabilo na drugo razstavo Divji v srcu v Eurno v Ljubljani, 2002. Foto: Bojan Kranjc

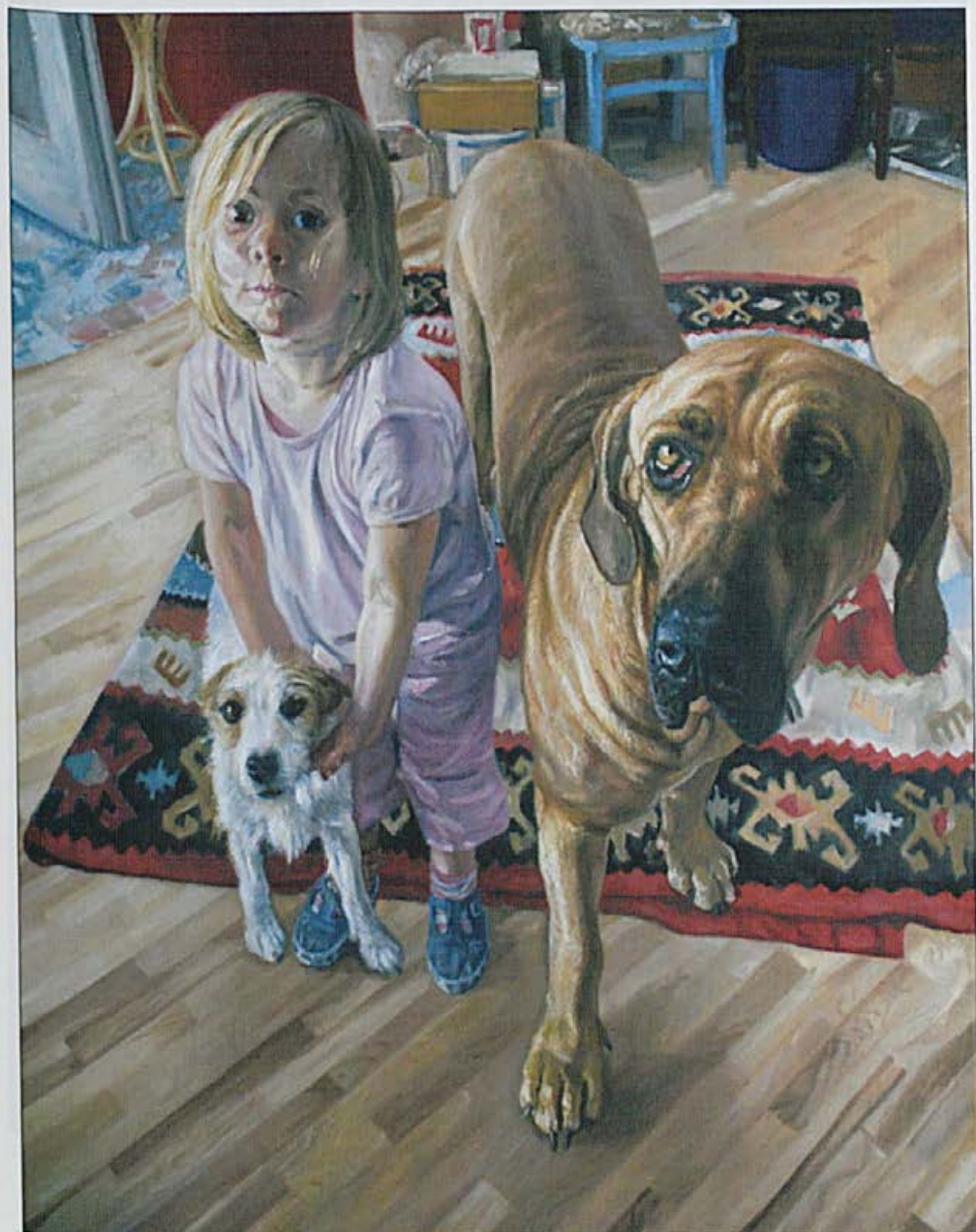
Mirko **BRATUŠA**
 Jurij **KALAN**
 Aleksij **KOBAL**
 Silvester **Plotajs SICOE**

Divji v srcu Wild at Heart

Vabilo na tretjo razstavo Divji v srcu v Equarno v Ljubljani, 2008. Od leve proti desni: Jurij, Aleksij, Silvester, Mirko. Foto: Bojan Kranjc

**Ko Jurij Kalan svoje mojstrovine
na ogled postavi:**

Rojen 28. marca 1961 v Kranju.
Leta 1990 diplomiral na akademiji
za likovno umetnost v Ljubljani
pri prof. Metki Kraševac.

Ajda, Žiga in Guria, 2007, olje na platno, 135 x 110 cm.

Drevo, 2007, olje na platno, 120 x 150 cm.

Prijatelja, 2008, olje na platno, 60 x 80 cm.

Sosedje II, 2007, olje na platno, 180 x 140 cm.

Doma, 2007 – 2008, olje na platno, 180 x 140 cm.

JURIJ KALAN, NAŠA KOBILA, OLJE/PLATNO

Blizu oči, blizu srca

VLADIMIR P. ŠTEFANEC

Jurij Kalan: Od Aje do Gurie
Galerija ISIS, Ljubljana
7. 11.–24. 11. 2006

likovna razstava

Ob pogledu na Kalanove slike se težko izognemo vtisu, da gre pri mnogih za preslikane prizore iz družinskega albuma. Na njih vidimo osebe iz kroga družine in prijateljev ob različnih srečanjih in praznovanjih ter portrete teh istih ljudi, pa tudi njihovih domačih živali. Tudi te, še posebno psi, imajo namreč na Kalanovih platnih pomembno mesto.

Iz slik veje množica pristnih življenjskih občutij, vsakdanje življenjske sreče, drobnih zadovoljstev, radosti, skrbi, resnobnosti, zagrenjenosti. Vsakdanji ljudje torej, v vsakdanjih položajih, ob navidez nepomembnih, a vendarle zelo pomembnih trenutkih v življenju posameznikov in družin. Ob ogledu slik, polnih zgovornih, tudi banalnih detajlov, ki brez olepševanja določajo osebe na njih,

se zazdi, da je slikar zaobrnil rek »daleč od oči, daleč od srca« in da slika ljudi, blizu njegovim očem in srcu. To počne na neposreden način, ki je hkrati poln človečnosti in pravi nič polikan. Prihod novih družinskih članov, prizori, skozi katere se zrcalijo etape v razvoju otrok, njihova sproščena igra z živalmi, srečevanje različnih generacij, so univerzalni motivi, ki v svoji navidezni preprostosti vsebujejo tudi globljo bitnost.

Na mnogih delih (ta so zelo različnih formatov in oblik) je prisoten za Kalana značilni »pogled skozi širokokotni objektiv«, zaradi katerega so upodobljeni zmaličeni in včasih zadobijo že kar grotesken pridih. Je pa na razstavi tudi precej slik, na katerih slikar tovrstno optiko opusti. Nastalo »praznino« navadno nadomešča z večjo dinamičnostjo motiva in čustveno poglobljenostjo. Ker nosijo njegove tovrstne slike najnovejšo letnico, smemo sklepati, da nakazujejo Kalanov nadaljnji razvoj.

Opaziti je tudi nekaj premikov h klasičnim slikarskim tematikam, ob

čemer je pomenljiva po formatu majhna, a vsebinsko močna slika Pogled, s »pogledoma« dveh slikarjev, Rembrandta in Kalana. V tem smislu je treba omeniti tudi serijo manjših ženskih portretov (slikarjeva žena?), v kateri so tudi trije, iz katerih bi bilo mogoče oblikovati zaključeno celoto. Portreti z naslovi Jutro, Dan in Večer pokažejo upodobljenko v treh fazah dneva in se gibljejo od za silo spočitega jutranjega obličja, prek napetosti dneva, do končno bolj sproščene, a tudi utrujenega večernega obraza, ožarjenega kot zahajajoče sonce. Ta portretni trojček se zdi kot vsakdanja, sodobna alegorija, obenem pa je izjemno intimen.

Popolna novost v umetnikovem opusu so lesene »rezbarije«, na katerih prepoznamo iste obraze kot na njegovih slikah. So zanimivo dopolnilo, a ne dosega izraznosti slik. Če so v Kalanovem zadnjem obdobju (večina jih je iz zadnjih dveh let) postale še bolj žive, še bolj prepričljive, še bolj neposredne, zato se nas še bolj dotaknejo.

Skupinske razstave

- 1984** • Mestna galerija Ljubljana,
Razstava študentov ALU, Ljubljana
- 1991** • Delavski dom, Zagorje
- 1992** • Delavski dom, Zagorje
- 1993** • Galerija Ivana Groharja, Škofja Loka
- 1994** • Pokrajinski muzej, Nova Gorica
- 1995** • Grad Štatenberg
- 1996** • Galerija Ivana Groharja,
Škofja Loka
• Razstava Združenja umetnikov
Škofja Loka
• Grad Štatenberg
• Miheličeva galerija, Ptuj
- 1998** • Eurna, *Divji v srcu*, Ljubljana
• Eurna, *Factor banka – nove pridobitve*, Ljubljana
• Bienale mesta Kranj
• Mestna galerija Ljubljana,
Majski salon 98, Ljubljana
• Kulturni center Srečka Kosovele,
Sežana
- 1999** • Mestna galerija Ljubljana,
Majski salon 99, Ljubljana
• Galerija mestne hiše, Bonn,
Nemčija
- 2000** • Narodni dom – Kibla,
homo.sapiens. 3000, Maribor
• Kunstelforum, *Pozicija telesa*,
Bonn, Nemčija
• Intart, Udine, Italija
• Galerija Marin, Umag, Hrvaška
- 2001** • Moderna galerija, *Likovna zbirka
Factor banke*, Ljubljana
- Moderna galerija, *Oko in njegova res-
nica: Spektakel in resničnost v slovenski
umetnosti 1984–2001*, Ljubljana
- Galerija Deva puri, Bled
- Podoba družine v XX. stoletju na
Slovenskem, *Od rojstva do rojstva*,
Umetnostna galerija Maribor
- *Nasilje*, Istanbul, Turčija
- Miheličeva galerija Ptuj,
Likovna kolonija Talum, Ptuj
- 3. slovenski triennale satire in humora
Aritas, *Šmarje 2001*, Šmarje pri Jelšah
- 3. slovenski triennale satire in humora
Aritas, Galerija Loškega muzeja
- 2002** • Narodni dom – Kibla, *Eye try*, Maribor
• Galerija Eurna, *Divji v srcu*, Ljubljana
• Kulturni center Srečka Kosovele Sežana,
Nasilje, Sežana
• Križni hodnik minoritskega samostana,
Mednarodna delavnica Piran, Piran
• Galerija Loškega muzeja, *6. kolonija
Iveta Šubica – Pred lovom*, Škofja Loka
• 1. mednarodni bienale *Multimeridian*,
Pula
- 2003** • Dom hrvaških likovnih umetnikov,
Podoba kot presežek vidnega, Zagreb
- 2004** • Jakopičev paviljon, *Podoba kot presežek
vidnega*, Ljubljana
- 2005** • Umetnostna galerija Maribor, *Izbor iz
umetnostne zbirke NLB*, Maribor
- 2006** • Galerija Ivana Groharja, *Kolonija Iveta
Šubica*, Škofja Loka
• Galerija Velenje, *Figura na začetku
stoletja*, Velenje
- 2008** • Galerija Eurna, *Divji v srcu*, Ljubljana
• Izbor iz zbirke Nove Ljubljanske banke,
Mestna hiša Bruselj

Samostojne razstave

- 1992** • Galerija ŠKUC, Ljubljana
• Delavski dom, Zgorje
• Galerija Ivana Groharja, Škofja Loka

- 1997** • Galerija Eurna, Ljubljana
• Likovni salon, Celje
• Galerija Šola, Ljubljana - Dolsko

- 1999** • Mini Galerija Triglav art, Postojna

- 2002** • Galerija Ivana Groharja, Škofja Loka

- 2004** • Knjižnica Jožeta Mazovca,
Ljubljana - Moste

- 2006** • Galerija ISIS, Ljubljana

Nagrade

- 1992** • Groharjeva štipendija

- 1998** • Nagrada mesta Kranj
• Nagrada majski salon

- 2001** • Bronasti Aritas

Bodoče samostojne razstave

Konec leta 2008 v Črnomlju

Zahvala

Hvala, Jure. Zahvala tudi Juretovi sestri Rezi in ženi Bojani, ki sta pomagali intervjuju na plan.

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Na logu v Železnikih.

Razmišljanje o Groharju

Miro Kačar

Pisati o nekom, še posebno, če ga ni več, je tipanje v temi. Zato ob branju takih zapisov velikokrat naletimo le na domneve, saj vsak po svoje razlaga in zapleta dejstva, ki so največkrat čisto enostavna. Tudi zapisi in spisi o Ivanu Groharju niso izjema. Pravzaprav je en, ki ga velja omeniti. Tako doživeto in resnično, kot je Groharja doživel pisatelj Janez Kajzer v romanu *Macesen*, ga doslej ni še noben pisec ne likovni kritik.

Kdor je preživel otroštvo in mladost na deželi, bo lažje razumel Groharjevo pot, tako življenjsko kot slikarsko. Redki imajo tako razgibano barvno pot, kot je bila Groharjeva. Poleg vseh barvnih in kompozicijskih lastnosti imajo njegove slike še eno lastnost – sporočilno. Ne bomo prišli do dna, ali je ta nastajala hote ali nehote, kajti to je idealna prilžnost za likovne poznavalce, da se vsak po svoje dokoplje do svojih spoznanj. Njegovih najboljših del ne gledamo samo kot barvne stvaritve, enostavno nas prisilijo, da iščemo globlje. K temu je prav gotovo pripomogla njegova izredna risarska sposobnost, ki jo je pokazal že na začetku slikarske poti.

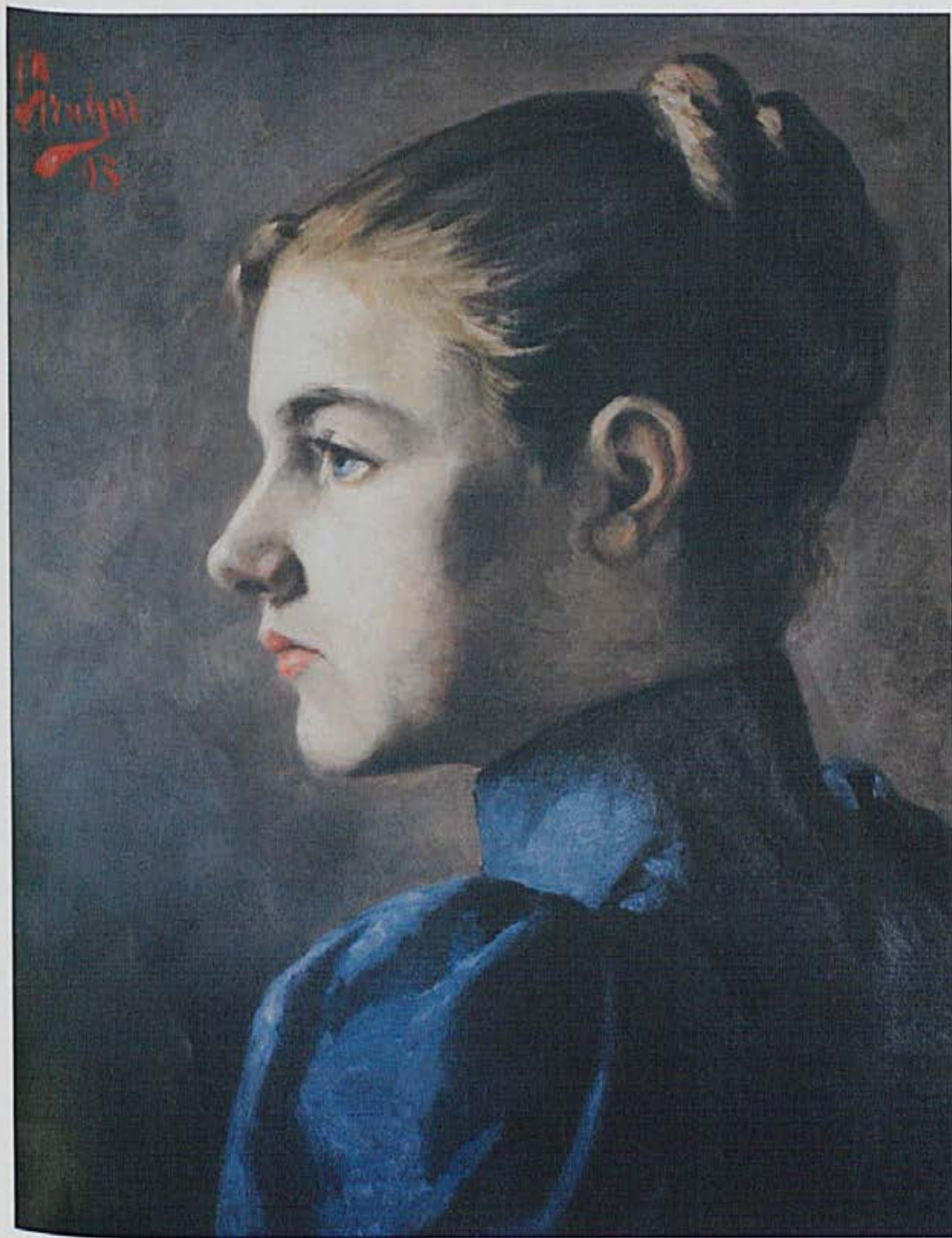
Njegovo slikarstvo lahko razdelimo na dve različni obdobji, ki sta trajali približno po deset let. V prvem, strogo realističnem, je ustvaril vrsto čudovitih portretov in nabožnih umetnin. Zlasti slednje so drugačne od takratnih standardov. Predvsem z barvo in izrazom je ustvarjal čustveno nabito vsebino, brez dodanih drobnih predmetov in angelčkov, ki so navadno poudarjali svetost podobe. Zame najboljši deli iz tega obdobja visita v cerkvi na Brezjah. V tem času so nastajale tudi krajine, motivi kmečkega življenja pa so se pojavili v drugem obdobju.

Želja po novem je Groharja pripeljala do nam takrat še neznanega impresionizma. Takratna pogosta opazka, ki se tudi danes še marsikje sliši, je bila, da impresionisti ne znajo risati. Pri figurah impresionistov pogosto na sliki ne vidiš prstov, oči, ušes, imaš pa občutek, da so tam, točno tam, kjer morajo biti. Na slikah impresionistov oblaki potujejo, reke tečejo, krošnje dreves šumijo, sonce žge, ljudje hodijo. Ko se slikar prebije do teh občutkov, postane umetnik. In tu se začne drugo obdobje Groharjevega sli-

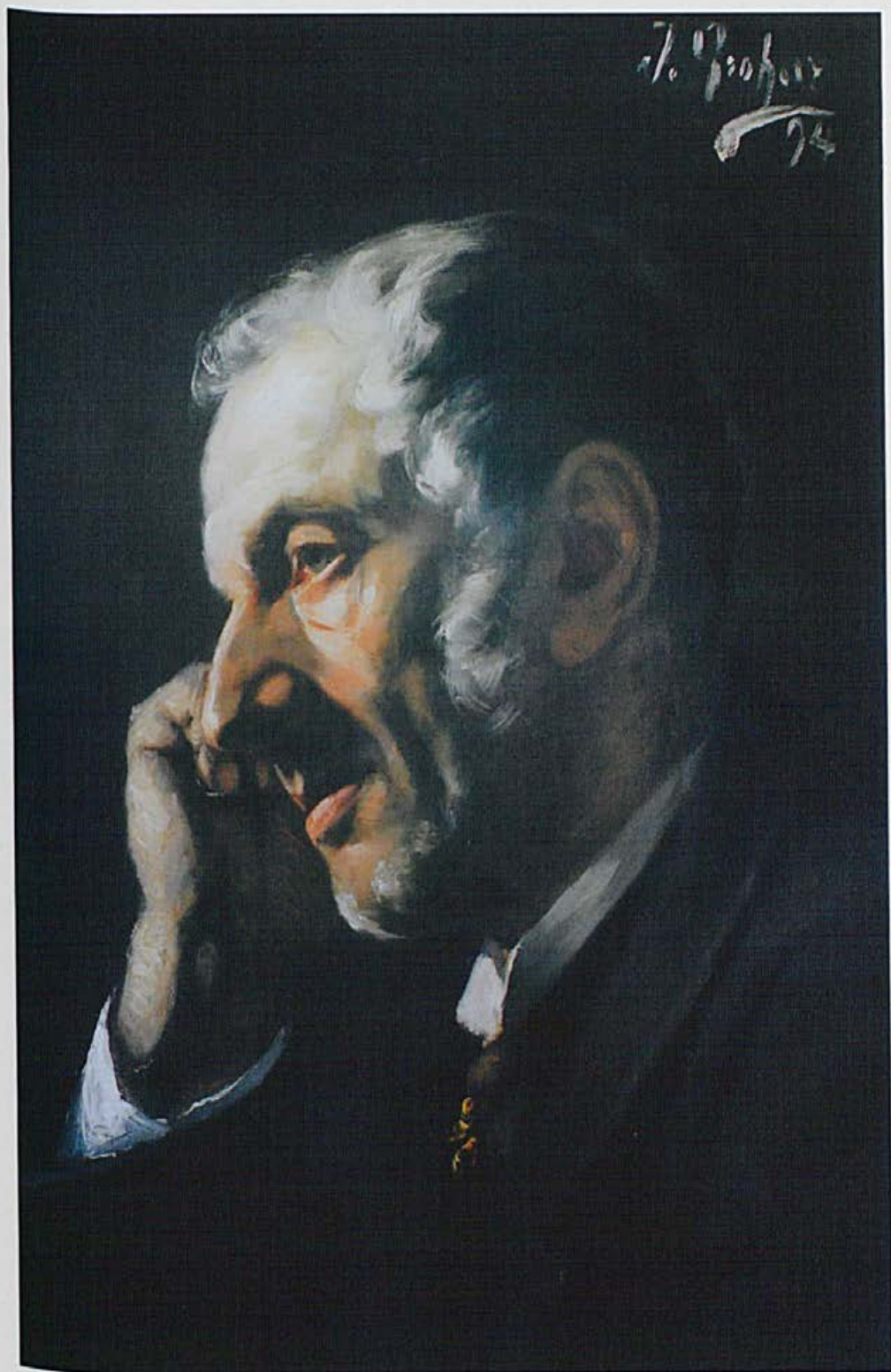
karstva. Sprva je krajina še vedno dominirala pred figuro (Pod Koprivnikom), na naslednji sliki (Grabljice) pa je že obrnil razmerje. Ne eno ne drugo mu ni bilo po volji, zato je sklenil kompromis med figuro in krajino. S tem so njegove slike še dodatno dajale vtis povezanosti človeka z naravo. Ker je postavljaj kompozicije figur v povsem neprepoznavna okolja, slike delujejo tudi misteriozno, česar pa Grohar prav gotovo ni imel v mislih. Slike *Žanjica*, *Grabljice*, *Sejalec*, *Krompir*, *Snopi* ... so naslikane zelo premišljeno po kompozicijskih zakonitostih. Sejalec, čeprav ni njegovo najboljšo delo, smo povzdignili v pravo ikono slovenstva, čeprav Grohar ni razmišljal o tem, kako bomo gledali na te slike čez stoletje. Slikal je svoj trenutek, svoj motiv, motiv, ki je bil za tisti čas pravzaprav podeželski vsakdan. Sliko *Macesen* je naslikal po starih "pravilih okna". Drevo je stalo v desnem, hlev pa v levem delu slike, vmes se je vila pokrajina, ki je bila pravzaprav glavnina. Grohar je začutil, da je na sliki preveč prostora, ki ne pove ničesar, zato je levi del odrezal in nastali sta dve sliki. *Macesen* je dobil mesto na sredini, odrezani hlev pa je ponovno naslikal zraven njega. S tem je slika dobila novo vsebino, krajina je izgubila pomen, izstopi macesen, po katerem dobi slika ime. Tudi sliko *Krompir* je kasneje kar v okvirju ponovno poslikal z mnogo dodatki bele barve. Toliko sebe je vložil v svoja dela, da dobiš občutek, da te gleda z vsakega platna, in če postojiš še za hip, slišiš njegov glas: "Kdor se v življenju koplje v izobilju, na mojih slikah ne vidi ničesar. Kajti on ne čuti diha preoranih njiv, ne vidi vijoličnih sončnih žarkov, ne šumenja vetra, ne zimskega hladu."

Ves čas sicer kratkega življenja je hitel naprej, samo naprej. Celó v najbolj krutih trenutkih svoje usode je naredil vse, da bi njegovo slikarstvo raslo in zraslo v to, kar je želel. Ob kronološkem pregledu njegovih del se nam ta želja ponuja kar sama od sebe. Ob vsaki sliki je začutil, da nekaj tistega, kar je želel izraziti, manjka. To nam je vedno razkril in dodal v naslednji. Vse do zadnje (*Črednik*), za katero pravijo, da ni dokončana. Kljub vsej kompozicijski in barvni preprostosti je v njej pustil vse svoje zna-

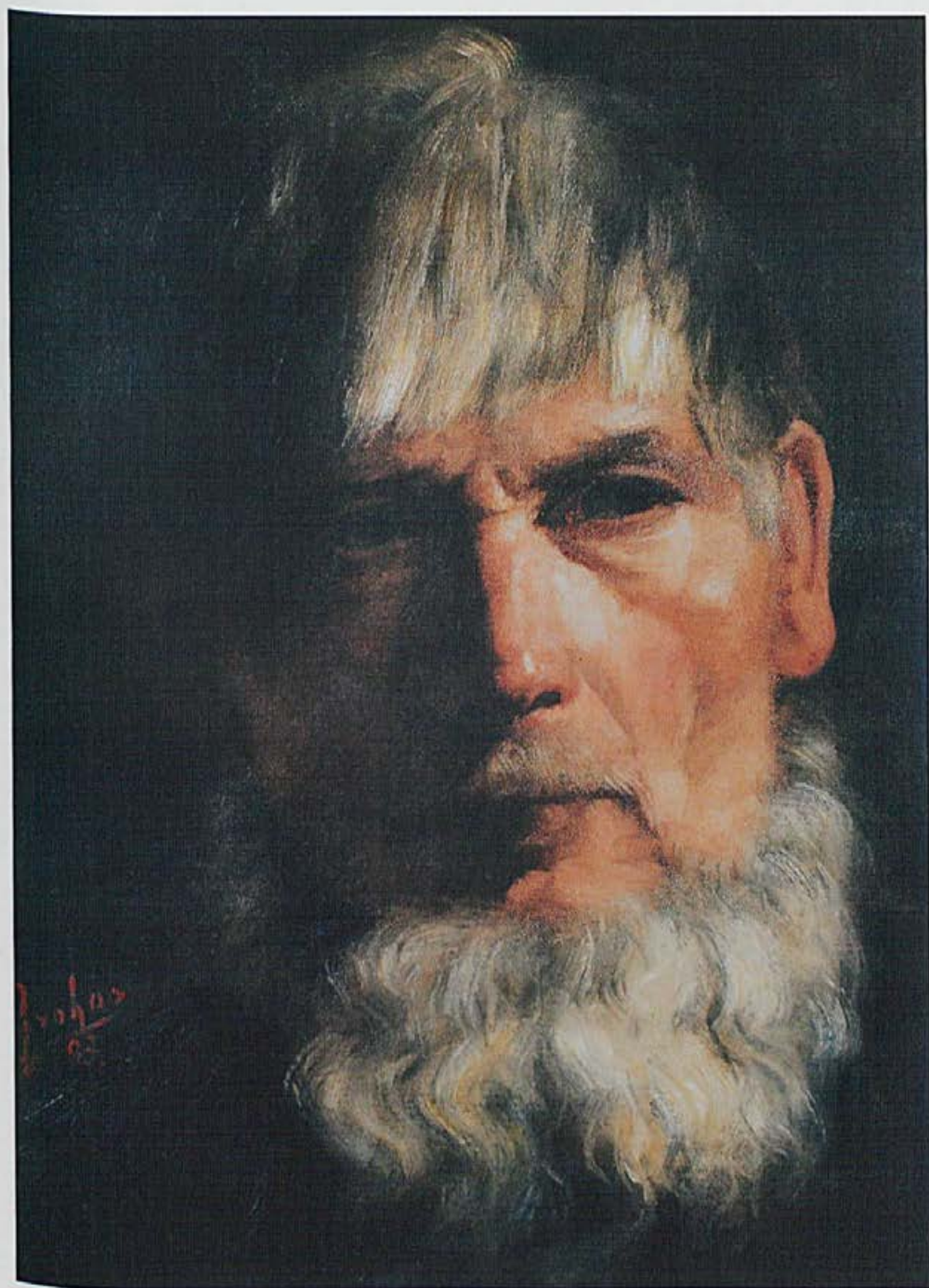
nje in izrazno moč. Slika deluje neverjetno močno. Začutil je, da na njej ne manjka nič več. To je njegova popolna slika. Torej naslednja, da bi nam še kar koli sporočil, ne bo potrebna. In res je ni bilo ...

Lojze in Olga Šmid, prizadevna kulturna ustvarjalca Selške doline

Anton Sedej

*Leta istega sta prijokala na ta svet,
v isti vasi sta živelata od otroških let,
je v pomladi isti usahnil, odcvetel njun cvet.
(Anton Sedej)*

V bližnji preteklosti so naselja pod Ratitovcem zaznamovali mnogi zanesenjaki, ki so ustvarjali na raznih področjih ter oživiljali utrip krajev, v katerih so živeli. Spodobi se, da teh ljudi ne pozabimo ter o njih nekaj zapišemo, kot si to vsekakor zaslužijo. Naša moralna dolžnost je, da pokažemo do njih spoštovanje in hvaležnost ter da ohranimo spomin nanje tudi v našem zborniku. Z zapisanimi vrsticami se vsaj malo oddolžimo, da ne bodo ostali naši pokojni zaslužni domačini povsem pozabljeni. Prav to si med drugimi nedvomno zaslužita tudi zakonca Lojze in Olga Šmid iz Selc, ki sta v svojem dolgem življenju vtisnila bogat pečat zavzetega kulturnega delovanja v Selcih in Železnikih. Oba izredno mirnega, odkritosrčnega, skromnega in prijaznega značaja sta bila priljubljena v domačem okolju med ljudmi, s katerimi sta sodelovala in delila veselje ob večletnem uspešnem kulturnem delovanju: Olga na področju šolstva in kulture v Selcih, Lojze pa na področju glasbe in zborovskega petja v Selcih in Železnikih.

Pogled na zahodni del Selc iz Ledin pod Golico.
Foto: Anton Sedej

Kdo sta bila Lojze in Olga Šmid, p. d. Kramarjeva, iz Selc?

Morda se bo to vprašanje zdelo starejšim domačinom Selc in Železnikov, ki so oba dobro poznali in se še danes z veseljem spominjajo druženja z njima, nenevadno, mlajšim generacijam Selške doline pa naj bo to pisanje spomin na tiste čase, ko sta Olga in Lojze bogatila kulturo na Selškem. Koliko dramskih uprizoritev, raznih praznovanj ter proslav je pripravila in režirala Olga, prav tako Lojze, ki je vse svoje življenje posvetil glasbi in zborovskemu petju

kot organist in zborovodja cerkvenega zbora v Selcih ter pevskih zborov v Železnikih. Koliko časa in truda sta oba vložila v razvoj kulture, ki je bila tudi po njihnih zaslugah takrat na visoki ravni.

V Loških razgledih št. 46 iz leta 1999 je Klemen Štibelj, avtor prispevka Kulturno društvo dr. Janez Ev. Krek Selca, v uvodu na strani 437 zapisal: *"Izjemen pečat sta kulturnemu življenju v vasi dala zakonca Olga in Lojze Šmid. Kulturno podobo vasi sta ohranjala tudi po drugi svetovni vojni. Z njunim umikom iz družbenega življenja pa je kultura na vasi zamrla."*

Domačija pri Bercetu v Selcih, kjer se je rodil Lojze Šmid.
Foto: Anton Sedej, 27. 2. 2008

Bercetova družina v Selcih, sedita mati Marija in oče Franc, zadaj od leve so: hčerke Tončka, Tilka, Cilka, sinova Matija in Lojze ter hči Minka. Foto: arhiv Marije Skrt

Alojzij Šmid 1910–1995

Lojze je bil rojen 5. 11. 1910 v Selcih, v kmečki družini Bercetovih, očetu Francu Šmidu in materi Mariji - Micki. V družini se je rodilo šest otrok, imel je brata in štiri sestre, Lojze je bil najmlajši. Rod Šmidovih izhaja iz Podlonka. V zapisih v družinskem rodovniku se omenja priimek Kovač. Že v otroštvu je bil Lojze miren in ubogljiv. Kot otrok je rad poprijel za vsako lažje delo doma na kmetiji. Sovrstniki na vasi so ga imeli radi, saj je bil prijazen in vesele narave.

Štiriletno osnovno šolo je končal v Selcih, nato pa nadaljeval šolanje v Alojzevišču v Ljubljani. Lojze je v Ljubljani od leta 1928 obiskoval orglarsko šolo, ki jo je uspešno končal leta 1930. Po študiju se je vrnil domov v Selca. V letu 1930 je Lojze nastopil svojo prvo službo občinskega tajnika na občini v Selcih.

V istem letu je prevzel tudi dolžnost organista v župnijski cerkvi sv. Petra. Kot zborovodja in organist je vodil cerkveni mešani pevski zbor, v katerem je sodelovalo tudi do 40 pevcev iz Selc in okoliških vasi. Zbor je večkrat nastopil na raznih kulturnih prireditvah v Selcih, povabili pa so jih tudi v okoli-

Dekliški nonet v Selcih, ki ga je ustanovil leta 1931 in vodil Lojze Šmid, je bil njegova prva skrb na glasbenem področju. Foto: arhiv Šmidovih

Tamburaški orkester v Selcih leta 1931. Spredaj od leve sedijo: Franc Čemažar iz Dolenje vasi, Karol Habjan – Zalogarjev, iz Dolenje vasi, Jože Pintar – Posečnikov, s Studena, Lojze Šmid – Brctetov, iz Selc – vodja orkestra, Janko Nastran – Šoštarjev, iz Studena, Anton Pintar – Joškov, iz Studena, in Stanko Podreka – Adamov, iz Selc. Zadaj stojijo od leve: Mirko Štalc – Cvernov, iz Dolenje vasi, Maks Luznar – Mehov, iz Selc, Franc Bešter – Kalanov, iz Selc, Ciril Debeljak – Bobkov, iz Selc, Janez Tomažin – Trdinov, iz Topolj in Rafko Habjan – Zalogarjev, iz Dolenje vasi. Foto: arhiv Šmidovih

ške kraje Selške in Poljanske doline. Kmalu po letu 1931 je ustanovil in vodil še dekleški zbor z zasedbo devetih pevk.

Njegovo veselje do petja in glasbe se je nadaljevalo z ustanovitvijo 12-članskega tamburaškega orkestra v Selcih, ki je bil prav tako ustanovljen na njegovo pobudo. Bil je njihov učitelj in dirigent. Ciril Debeljak, p. d. Bobk, 94-letni domačin iz Selc, ki je igral v tamburaškem orkestru in pel pri pevskih zborih, ki jih je vodil Lojze, se še danes dobro spominja, kako so tamburaši nastopali na raznih prireditvah in igrah, kjer so igrali med odmori.

V življenju Lojzeta Šmida, organista in vodje posvetnih zborov, je bilo gotovo obilo zanimivih dogodkov. Koliko generacij pevcev je imel pred seboj Lojze! Pevci so prihajali in odhajali, on pa je vztrajno in potrpežljivo učil in vodil tiste, ki so želeli sodelovati. Slehernega pevca je spoštoval. Svoje glasbeno znanje je stalno dopolnjeval doma na svojem klavirju. Lojze je imel veliko ustvarjalne domišljije. Rad je ustvarjal nove pesmi, s katerimi je na vajah presenečal pevce. Očitno sta v njem pustila globoko sled znana slovenska glasbenika Kimovec in Premrl,

ki sta ga v letih šolanja izurila v igranju in zborovodstvu ter mu odkrila svet komponiranja. Oba sta spoznala Lojzetovo osebno skromnost, ki je bila tesno povezana z njegovo inteligentnostjo. Tudi Lojze ju je cenil in spoštoval njuno ustvarjalnost, bila sta njegova vzornika. Ves svoj prosti čas je seveda vložil v glasbo, ki mu je prirasla k srcu in je bila neločljivo povezana z njegovim vsakdanjim življenjem.

Prišel je čas, ko je Lojze pobilže spoznal učiteljico, sovaščanko in sošolko Olgo Jeglič, p. d. Jakelnovo, iz Selc. Obojestransko spoštovanje, ljubezen in sorodna značaja so ju združili, da sta se 31. julija 1937 v Ljubljani poročila. Vse to se je dogajalo v času, ko je Lojze služil vojaški rok v Kruševcu. Takrat se je pripravljala uredba, da se bodo lahko po zakonskih predpisih poročali med seboj samo državljani iste stroke, npr. da se bo lahko učiteljica poročila samo z učiteljem in obratno. Oba sta bila v skrbeh, da ne bosta mogla stopiti v zakon, če bosta čakala, da se Lojze vrne od vojakov. Zato so domači odposlali Lojzetu k vojakom pismo z obvestilom, da naj takoj pride domov, ker je mama hudo bolna. Pismo od doma je bilo zadosti pomembno, da so Lojzetu odredili

Zakonca Lojze in Olga Šmid ob poroki v Ljubljani 31. julija 1937. Foto: arhiv Šmidovih

izredni dopust. Pohitel je domov, kjer je bilo že vse pripravljeno za poroko. Da sta se izognila domači javnosti, sta se poročila v Ljubljani. Kljub temu so takoj nastopile težave. Novica o Lojzetovem izrednem dopustu je po zaslugi domačih vaških opravljalcev in škodoželjnejšev po pošti hitro dosegla njegovo vojaško komando. Takoj po vrnitvi k vojakom so Lojze ta obsodili na en mesec temnice. Zaradi njegovega

vzornega obnašanja je kazen dobila veliko milejšo obliko, saj jo je odslužil kot sluga na domu njemu nadrejenega oficirja.

Po vrnitvi od vojakov sta se mlada zakonca kmalu preselila v Kramarjevo hišo v Selcih. Kramarjeva hiša, ki je stala ob cesti pod župnijsko cerkvijo, je bila zgrajena leta 1848. Lastnika hiše sta bila zakonca Eržen, ki so jima vsi otroci pomrli. Zadnja lastnica je bila Julijana Eržen, rojena Grilc, ki je umrla 29. avgusta 1919. Hišo je skupaj s posestvom zapustila selški župniji. Pred njima je tu stanovala Reškova družina, ki se je 16. maja 1938 odselila v svojo hišo na Češnjico. Po drugi svetovni vojni je bilo v Kramarjevi hiši še župnikovo, kaplanovo in gospodinjinjo stanovanje. Z družino je tu stanoval tudi mežnar Jože Ravnihar. Od leta 1923 je bila v tej hiši tudi krajevna pošta. Leta 1939 se je Šmidovi družini rodil prvorojenec – sin Lojze, naslednje leto pa hčerka Mira.

Prišla je druga svetovna vojna. Lojze je še vedno opravljal službo na občini v Selcih pri županu Francu Benediku, p. d. Mlinarju, iz Dolenje vasi. Tudi cerkveni pevski zbor je še vsako nedeljo redno prepeval pri mašah v župnijski cerkvi. Zaradi vojne mobilizacije moških fantov se je število pevcev na koru zmanjšalo. Ciril Debeljak, ki je bil basist zbora, se spominja, kako so v času vojne vsako nedeljo redno zapeli tisto lepo Marijino pesem: "Marija, pomagaj

Kramarjeva hiša v Selcih, kjer sta Šmidova s svojo družino živela prva leta. Foto: arhiv Loškega muzeja

Šmidovi ob veliki noči leta 1943, spredaj od leve sin Lojze in hčerka Mira. Foto: arhiv Marije Skrt

nam vojskino čas, na tebe ozira se vsak izmed nas ..." Družina Šmid je v času druge svetovne vojne stalno živela v strahu, da se bo zgodilo kaj hudega, toda sreča jim je bila naklonjena, da so brez večjih težav preživeli to težko in nevarno obdobje.

Po letu 1945 se je tudi kulturna dejavnost v Selcih začela počasi oživljati. Domači fantje in moške so se začeli vračati na svoje domove, nekaj pa jih je med vojno padlo. Cerkevni pevski zbor je, čeprav nekoliko v zmanjšanem številu, prepeval v cerkvi sv. Petra. Prišle so nove težave in ovire, ki so Lojzetu onemogočale cerkvenoglasbeno dejavnost. Nova lokalna

oblast je Lojzetu leta 1950 postavila zahtevo in pogoj, da takoj preneha opravljati delo organista, če hoče ohraniti službo na občini. Lojzetu zaradi socialnega položaja družine ni preostalo drugega, kot da jih uboga, zato je povsem prekinil s pevskimi vajami cerkvenega zbora ter delom organista. Velika sreča je bila, da ga je lahko takoj nadomestil brat Matija Šmid, ki je bil izreden talent, toda popoln samouk na orglah. Praksa v Lojzetovi odsotnosti mu je dala toliko novega znanja, da je kmalu tudi on postal dober zborovodja in organist. Po ukinitvi občine v Selcih v letu 1951 ali 1952 je Lojze nadaljeval svojo

Dekliški zbor v Selcih po letu 1950. Foto: Šelhaus, arhiv Marije Skrt

Mešani pevski zbor Selca in Češnjica ob pevskem koncertu 5. junija 1955 v Selcih. Spredaj v sredini zborovodja Lojze Šmid. Foto: arhiv Marije Skrt

službo na občini v Železnikih, na oddelku davčnega urada. Svoje delo je opravljal vestno in dosledno, zato so ga cenili njegovi sodelavci in nadrejeni.

Po dobrih dveh letih so se pritiski oblasti glede Lojzetovega sodelovanja pri cerkvenem petju nekoliko umirili in Lojze je spet normalno pričel opravljati delo organista. Pevski zbor je imel redno pevsko vajo vsak petek. Odziv pevcev je bil izredno dober, prihajali so novi, mlajši pevci in pevke iz Selc in okolice.

Kasneje, po letu 1961, ko je bila ustanovljena centralna občina v Škofji Loki, ki je obsegala tudi Selško

in Poljansko dolino, je Lojze nadaljeval službo na škofjeloški občini vse do upokojitve leta 1966.

Leta 1954 je Lojze prevzel še vodenje 20-članskega moškega pevskega zbora v Železnikih, ki je bil ustanovljen pod okriljem Kovinarske zadruga Niko. Pevci so imeli vaje v prostorih Grogove hiše na Ravniku, kjer so zasilno uredili tudi otroški vrtec, ki se je imenoval DID (dom igre in dela). Pevski zbor se je po posredovanju vodstva zadruga Niko kasneje povečal in je štel preko 30 pevcev. Vaje so imeli redno tedensko, pred pevskimi koncerti pa so vadili bolj pogosto, da je zbor dosegel zadovoljivo kako-

Moški pevski zbor DPD Svoboda Železniki pri Marenkovcu v Potoku. Spredaj od leve sedijo: Konrad Triller, Anton Benedičič, Cene Suštar, Jože Logar, Stane Potočnik, Marjan Kavčič, Janez Lotrič in Anton Pegam. Zadaj od leve stojijo: Luka Lotrič, Jože Benedičič, Jože Fajfar, Anton Polajnar, Lojze Šmid – zborovodja, Gabrijel Kristan, Mitja Košmelj, Franc Thaler, Janez Markelj, Franc Benedik, Jože Benedičič – Mežnarček, in Franc Primožič. Foto: Lojze Šturm, arhiv Konrada Trillerja

Moški pevski zbor
DPD Svoboda
Železniki leta 1957
v Dražgošah.
Foto: Lojze Šturm,
arhiv Antona Sedeja

Moški pevski zbor
DPD Svoboda z
zborovodjem Loj-
zetom Šmidom na
proslavi ob odkritju
obeležja na Mošenjski
planini leta 1958.
Foto: arhiv
Antona Sedeja

Pevci iz Železnikov na Mošenjski planini leta 1958. Spredaj od leve sedijo: Marjan Kavčič, Cene Šuštar, Florijan Tavčar, Miha Vrhunc (šofer) in Franc Benedik. V drugi vrsti od leve: Anton Sedej, Franc Benedičič, Jože Benedičič, p. d. Mežnarček, Gabrijel Kristan, Cveto Benedičič, Janez Markelj in Franc Mohorič. Zadaj od leve stojijo: Stane Potočnik, Franc Thaler, Jože Fajfar, Janko Šmid, Anton Benedičič, Janez Lotrič, Mitja Košmelj in Jože Benedičič, p. d. Putovc. Foto: arhiv Antona Sedeja

vost. Na letnih pevskih koncertih v Železnikih, ki jih je prirejal moški zbor pod vodstvom Lojzeta Šmida, so peli vedno nove pesmi. Veliko truda je bilo vložnega v petje na pevskih vajah, saj so se vsako leto naučili tudi do 18 novih skladb.

Po letu 1960 sta vztrajnost in volja zborovodje obrodila uspešno uprizoritev operet Kovačev študent, Turški križ, Mlada Breda in Adam Ravbar. Pri Mladi Bredi so sodelovali tudi pevci in pevke iz Selc. Dobro obiskana je bila tudi spevoigra Vasovalci, ki so jo odigrali v Selcih in v Železnikih. Pri tej izvedbi je bila lepo zapeta pesem Jaz sem Kranjčičev Jurij, ki sta jo pela solista – tenorista Lojze Prevc ob nastopu v Selcih in Franc Benedičič na odru v Železnikih. Spevoigra Matajev Matija, ki so jo uprizorili selški pevci, je med obiskovalci požela veliko navdušenja. Spevoigre so bile pod Lojzetovim vodstvom odigrane z njegovimi pevci v Selcih, kasneje pa nekatere še s pevskim zborom v Železnikih. Pri učenju sodelujočih sta bila Lojzetu v veliko pomoč režiserja žena Olga in Matevž Šmid iz Železnikov.

Leta 1954 je bil na pobudo vodstva podjetja MLIP Česnjica ustanovljen mešani pevski zbor. Za vodenje so prosili Lojzeta, ki je bil takrat že polno angažiran, toda ni odrekel pomoči. Podjetje MLIP je kupilo klavir, vaje pa so imeli pevci v združenem domu na Česnjici.

Ob upokojitvi naše požrtvovalne zdravnice dr. Valerije Strnad v letu 1954 so ji pevci v Železnikih pod vodstvom zborovodje Lojzeta Šmida priredili celovečerni koncert. Lepo okrašena dvorana kulturnega doma (bivšega sokolskega doma) je bila polno zasedena. Nekateri pevci iz Železnikov (Konrad Triller, Franc Thaler, Franc Benedičič) se še danes dobro spominjajo pesmi Simona Gregorčiča: "Pod trto bivam zdaj v deželi rajsko mili, srce pa gor mi sili nazaj v planinski raj ...", ki so jo peli na tem koncertu.

Nekaj časa je Lojze Šmid vodil kar pet pevskih zborov v Selški dolini, saj takrat ni bilo na voljo ustreznega kadra, ki bi bil večš tega dela. Ko so nastajali novi zbori, so ga prosili za pomoč. Pri učenju teorije je pomagal tudi članom Selške pihalne godbe. (Dirigent selških godbenikov je bil Franc Megušar, p. d. Blaznik.)

Najbolj se je seveda odražalo njegovo delovanje pri vodenju pevskih zborov v Selcih. Vestno je učil in vodil cerkveni mešani pevski zbor ter Mešani pevski zbor Janez Luznar, ki je več let deloval v Selcih pod okriljem tamkajšnjega istoimenskega kulturnega društva.

Ubrana melodija orgelskih piščali ter strun klavirja je Lojzeta vselej močno navdihovala. Njegov glasbeni talent je v ustvarjalnih letih dosegal vidne uspehe na področju komponiranja lastnih skladb. Žena Olga je skrbela za pripravo besedil, Lojze pa

Selca – Krekov dom, junij 1960, Mešani pevski zbor Selca, slovesnost ob praznovanju 50-letnice zborovodja Lojzeta Šmida. Foto: arhiv Cirila Pogačnika

Selca – Krekov dom, junij 1960, Moški pevski zbor DPD Svoboda Železniki z zborovodjem Lojzetom Šmidom ob njegovem jubileju – 50. rojstnem dnevu. Foto: arhiv družine Šmid

Spevoigra Adam Ravbar v letu 1961 na odru kulturnega doma v Železnikih. Upriporil Moški pevski zbor z amaterskimi igralci DPD Svoboda Železniki v režiji zborovodje Lojzeta Šmida. Foto: arhiv Franca Thalerja

Spevoigra Mlada Breda v letu 1961 na odru kulturnega doma v Železnikih. Upriporili pevci in igralci Moškega zbora DPD Svoboda Železniki pod vodstvom zborovodje Lojzeta Šmida, režija Olga Šmid. Foto: arhiv Marije Skrt

Moški pevski zbor
DPD Svoboda
Železniki, na VI.
Čipkarskem dnevu
25. avgusta 1968
v Železnikih.
Foto: Anton Sedej

za glasbeno podobo. Nastalo je preko 50 pesmi za cerkveno petje. Škoda, da so se partiture njegovih skladb porazgubile, in ob zbiranju gradiva za pričujoči članek sem uspel dobiti le eno, ki jo skrbno hrani Lojzetova hčerka Mira, poročena Freljih. Vsako leto je Lojze redno obiskoval tečaje za organiste in pevovodje v Ljubljani. Te vrste izobraževanje mu je veliko pomenilo, saj je pridobil nove izkušnje na področju igalskih in dirigentskih spretnosti in se glasbeno razvijal naprej. S sorodnimi ustvarjalci – organisti so si izmenjevali izkušnje, kar jim je nedvomno koristilo. Po upokojitvi 1. 1. 1966 se je še bolj prizadeval za napredek zborovskega petja v Selcih in Železnikih.

Leta 1973 so pripravljali rekonstrukcijo regionalne ceste skozi Selca. V načrtu je bilo rušenje Kramarjeve hiše – župnišča in sosednje Jakelnove hiše, v kateri je bila nekdaj dobro znana vaška gostilna, katere lastnica je bila Franja Šlibar. Stavbi so porušili v letu 1972–1973. Na malo oddaljeni lokaciji so zgradili novo, večje, moderno župnišče, ki ga je 17. decembra 2000 blagoslovil ljubljanski nadškof in metropolit Franc Rode. Šmidovi so se iz Kramarjeve hiše morali preseliti, zato so kupili starejšo Bregovcovo hišo v Selcih (v Selnici).

V posebno zadovoljstvo vseh je 10. maja 1976 v župnijski cerkvi sv. Petra v Selcih posnel cerkveni mešani pevski zbor župnije Selca Radio Vatikan. Na-

Samostojni koncert
Mešanega pevskega
zbor Selca z
zborovodjem
Lojzetom Šmidom
ob praznovanju
1000-letnice Selc
v letu 1973.
Foto: arhiv Šmidovih

Pred domačo hišo drago....

Počasi mf

Pred ob--na-čo hi-šo drago, poje-mo Ti gduj volg-vo. Sijaji Sijaji se soli.
Zi-jo, ob kochi ne-mi tu sto-ji-jo. Čepnar y - tiknil je tvoj glas, smislis.
aragim boš ves čas. Spomin na Te ne bo se izgubil, kaj tebi hi si tako jiti ljublil. Shi vni.

klic-mo volg-vo; Maj lahka že-mfica Ti bo. Čepnar

Isleca 9. 11. 1970
Olga

Originalna partitura pesmi *Pred domačo hišo drago*, katere besedilo je napisala Olga Šmid, glasbeno podobo pa je dodal skladatelj Lojze Šmid. Prepis Olge Šmid, arhiv Mire Frelih

1. Bodi pozdravljena
2. Božje sonce
3. Mati brezmadežna
4. Glej to srce
5. Bratci in sestrice
6. Pesmi pojte
7. Jozus premagavec
8. Bog, glej darujem
9. Ti edina, Ti prelepa
10. Sprejmi Bog
11. Zvonovi so zapeli
12. V Marijinem vrtcu cveto

13. O Devica pornočnica
14. Vsi ti pojemo
15. Z višav nebeških
16. O kje
17. Pred tvoj križ (1)
18. Pred tvoj križ (2)
19. O, sveti križ
20. O, sveta brata
21. Gospod usmili se
22. A lejusa
23. Jagnje božje

Posneto v župnijski cerkvi Sv. Petra v Selcih, v ponedeljek, 10.6.1976

V spomin in zahvalo g. Lojzetu Šmidu, ter vsem pevcem.

Arhiv ali avtorska skladb št. 2, 3, 4, 5, 6, 11, 12 in 14, Lojze Šmid.
Iz arhiva Radio Vatikan presnel Tadej Sadar.
Uredil in založil Franc Tušek, Oblikovanje Eugen Žižek.

Samo za domačo uporabo.

CERKVENI PEVSKI ZBOR ŽUPNIJE
SELCA

PETJE ZA RADIO VATIKAN

zbiorovodja: g. Lojze Šmid
organist: g. Lojze Šmid

solisti: Marica Tušek
Anica Bešter
Lovro Benedičič

Naslovnica zgoščenke z 10. maja 1976, ki je bila posneta v spomin in zahvalo Lojzetu Šmidu in selškim cerkvenim pevcem.

stopili so solisti: Marica Tušek, Anica Bešter in Lovro Benedičič. Med drugimi so peli tudi pesmi, katerih avtor je bil Lojze Šmid: Božje sonce, Mati Brezmadežna, Glej to srce, Bratci in sestrice, Pesmi pojte, Zvonovi so zapeli, V Marijinem vrtcu cveto in Vsi ti pojemo. Pesmi je iz arhiva Radia Vatikan presnel na zgoščenko Tadej Sadar, uredil in založil pa domačin Franc Tušek, Mesarjev, iz Selc, naslovnico zgoščenke pa je oblikoval Eugen Žižek.

Lojze Šmid – skladatelj in zbiorovodja ob pianinu doma v Selcih leta 1971. Foto: arhiv Šmidovih

Cerkveno petje v Selcih je bila Lojzetu prva skrb, s katero je vsa leta delil usodo in uspehe mešanega pevskega zbora. V tej pevski zasedbi so mu bili še posebno v veliko pomoč solisti in solistke, ki so mu stali vedno ob strani: Rezka Demšar – sopran, Milka Hudolin – sopran, Marija Eržen (Skr) – sopran, Cirila Radoševič – sopran, Ivanka Ravnihar – sopran, Anica Bešter – alt, Štefka Pintar – alt, Marica Tušek – alt, Lovro Benedičič – tenor, Lojze Prevc – tenor, Matija Šmid – bas, Ciril Pogačnik – bas. Seveda pa tukaj ne gre prezreti zavzetosti ter dobrega posluha ostalih, ki so sodelovali pri cerkvenem zboru.

Lojze Šmid je bil vsa leta, dokler mu je služilo zdravje, ves predan glasbenemu ustvarjanju. Nešte-

Bregovcova hiša v Selnici – Selca, novi dom Šmidovih. Foto: arhiv Šmidovih

Pevke in pevci iz Selc in Železnikov z zborovodjem Lojzetom Šmidom v Selcih pri odkritju nove spominske plošče Janezu Evangelistu Kreku. Foto: arhiv Franca Benedičiča

Moški pevski zbor DPD Svoboda Železniki na koncertu v kulturnem domu v Železnikih 8. januarja 1976. (Ob tem dogodku je med nastopom na odru preminil pevec, drugi basist Jože Benedičič, p. d. Putovc.) Foto: Anton Sedej

Moški pevski zbor DPD Svoboda Železniki ob odkritju spominske plošče akademiku Francetu Koblarju na Racovniku v Železnikih, 31. oktobra 1976. Foto: Anton Sedej

Nastop združenih pevskih zborov MoPZ DPD Svoboda Železniki in MPZ KUD Janez Luznar Selca z zborovodjem Lojzetom Šmidom v kinodvorani na Češnjici v Železnikih 28. maja 1977. Foto: arhiv Anice Bešter

to pevskih revij, akademij, proslav in drugih javnih nastopov je bila njegova naloga, ki jo je vestno in odgovorno opravljal. Pevski zbori, ki jih je vodil, so dosegali dobre rezultate. Vse to mu je bilo v veliko zadovoljstvo.

Poslušalci in pevci so bili Lojzetu Šmidu hvaležni za njegovo požrtvovalnost in trud. Poleg službe je bila Lojzetova največja skrb vodenje pevskih zborov

v Selcih in Železnikih. Redno je naprej poučeval in vodil cerkveno petje v domači župniji ter moški pevski zbor, ki je deloval pod okriljem DPD Svoboda v Železnikih.

Po prenehanju delovanja omenjenega zbora se je v letu 1981 ustanovil deloma pomlajeni Moški pevski zbor Niko Železniki, ki ga je prevzela pod svoj krov tovarna Niko. Takratni direktor Peter Polajnar

Našitek na oblekah pevcev MPZ NIKO Železniki. Osnutek izdelal Peter Polajnar.

Predstavnika ZKO Škofja Loka Valentin Bogataj izroča priznanje zborovodji Lojzetu Šmidu ob pevski reviji 28. maja 1977 v kinodvorani na Češnjici v Železnikih. Foto: arhiv Anice Bešter

V. občinska revija
pevskih zborov
12. maja 1979
v OŠ Podlubnik
v Škofji loki. Nastop
MoPZ DPD Svoboda
Železniki z zboro-
vodjem Lojzetom
Šmidom.
Foto: arhiv
Franca Benedičiča

Združeni pevski zbori
KUD Janez Luznar
Selca in DPD Svoboda
Železniki z zborovodjem
Lojzetom Šmidom na V.
občinski reviji pevskih
zborov 12. maja 1979
v OŠ Podlubnik
Škofja Loka.
Foto: arhiv
Franca Benedičiča

Moški pevski zbor Niko Železniki na koncertu v kulturnem domu Železniki leta 1982.
Spreddaj od leve: Vinko Rupar, Peter Tolar, Tomo Černe, Janez Rejc, Janez Gaser, Martin
Zapušek, zborovodja Lojze Šmid, Rado Gračner, Franc Kalan, Franc Mohorič. Zadaj od
leve: Janez Rovtar, Lovro Benedičič, Marjan Šmid, Miha Prevc, Jože Goljevšček, Cirič Po-
gačnik, Jože Markelj, Cirič Debeljak, Gabrijel Kristan, Mitja Košmelj in Anton Sedej.

MoPZ Niko Železniki na dvodnevem izletu v počitniškem domu Selške doline v Portorožu 18. in 19. junija 1983. Foto: arhiv Antona Sedeja

je bil sam velik ljubitelj petja in razumeval joč podpor-
nik novega zbora. Ker je bil stari pianino dotrajan,
je podjetje Niko kupilo za potrebe pevskega zbora
novega. Deloma pomlajena struktura zbora je kma-
lu pokazala dobre rezultate, s katerimi je bil Lojze
očitno zadovoljen. Pevski zbor v novi sestavi je imel
vaje redno tedensko v prostorih kulturnega doma
na Trnju v Železnikih. Na vaje so se pripeljali skupaj
iz Selc: Franc Bešter, p. d. Kalan, Ciril Debeljak, p.
d. Bobk, Jaka Rovtar, p. d. Žimant, Ciril Pogačnik,
p. d. Krempļjev, iz Dolenje vasi in Lovro Benedičič
s Studena. Vrstili so se številni nastopi doma in v
drugih krajih. Pevci so bili na željo svojcev pokojnih
domačinov pogosto povabljeni k pogrebu, kjer so
zapeli pred domačo hišo, med obredom v cerkvi in
ob grobu pokojnika. V Moškem pevskem zboru Niko
so prepevali pevci iz Železnikov, Sorice, Spodnjih
Danj, Raven, Selc, s Studena, iz Topolj in iz Dolenje
vasi. Zbor je imel svojega predsednika, tajnika in
blagajnika. Ti so skrbeli za organizacijo in delovanje
zbora. Zborovodja Lojze je cenil in z zadovoljstvom
spremljal dobro organizacijo v novem pevskem zbo-
ru, očitno zadovoljni so bili tudi pevci. Moški zbor
Niko se je redno odzval povabilom na nastop na
pevskih revijah takratne Občinske kulturne skup-
nosti, na katerih so zaslužnim pevcem podelili tudi
Galusova priznanja.

Zborovodja Lojze Šmid je bil pri učenju na pevskih
vajah zelo dosleden, njegov osebni pristop do pev-
cev je bil vedno priazen. Potrpežljivo je spremljal
petje posameznika in celotnega zbora toliko časa,
da je bila dosežena ustrezna kakovost zapete pesmi.
Skoraj se ni zgodilo, da bi Lojze pokazal slabo voljo.
Pevske vaje niso bile samo učenje dobrega petja, bile
so tudi priložnost za prijetno druženje z veliko hu-
morja in smeha, zato so pevci radi prihajali na vaje.
Pevci so radi hodili na organizirane izlete, kamor so
bile objavljene tudi njihove žene in dekleta.

Na izletu v Portorožu 18. junija 1983 sta predsednik MoPZ Niko Železniki Janez Rihtaršič in tajnik zbora Anton Sedej izročila zborovodji Lojzetu Šmidu prizna-
nje za dosežene uspehe. Foto: arhiv Antona Sedeja

Moški pevski zbor
Niko Železniki na
izletu skupaj s svojci
pred počitniškim
domom v Portorožu
19. junija 1983.
Foto: arhiv
Antona Sedeja

Moški pevski zbor Niko
Železniki z zborovod-
jem Lojzetom Šmidom
ob otvoritvi nove šole
in vrtca v Selcih
22. avgusta 1982.
Foto: arhiv
Vere Košmelj

Pevci Moškega
pevskega zbora Niko
Železniki ob nastopu
pri spomeniku padlim
v Dolenji vasi julija
1983. Foto: arhiv
Vere Košmelj

Kakovost petja zbora je bila zelo odvisna od nekaterih posameznikov, ki so imeli dober posluš ter ustrezno barvo glasu. V Moškem pevskem zboru Niko je bil to nedvomno basist Gabrijel Kristan, p. d. Kristanov Jela. Bil je odličen pevec in solist, ki je s svojim izostrenim glasom izstopal že v zgodnji mladosti tudi pri cerkvenem mešanem pevskem zboru v Železnikih, ki ga je vodila organistinja Marija Lotrič (1894–1969), p. d. Fajgelnova mama (stara mama znanega tenorista Janeza Lotriča), kasneje pa organist France Gačnik (1927 – 1988), takratni župnik v Sorci in Davči. Zborovodja Lojze je pevca in basista Gabrijela Kristana izredno cenil.

V svoji glasbeni karieri je Lojze prejel od lokalnih oblasti in organizacij v Selcih in Železnikih ter od Zveze kulturno-prosvetnih organizacij občine Škofja Loka za vodenje pevskih zborov in delovanje na področju kulture številna priznanja. Posebno se je njegova skromnost odražala v tem, da ni nikoli zahteval nobenih honorarjev, ki bi mu vsaj delno poplačali opravljeno dragoceno kulturno delo. Vesel je bil

vsake pohvale. Lepo petje zborov je bilo Lojzetu v največje zadovoljstvo. To mu je pomenilo največ.

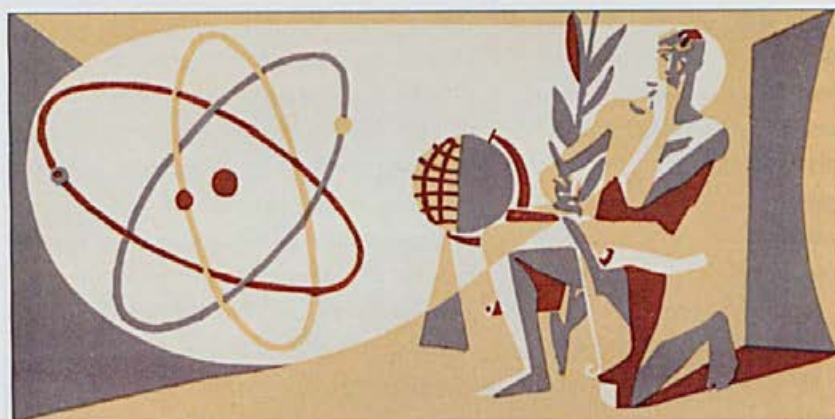
Cerkveni mešani pevski zbor Selca in Moški pevski zbor Niko Železniki sta bila zadnja Lojzetova skrb. Kot organist in zborovodja ju je vodil pred nastankom bolezni in oslabelosti. Ciril Pogačnik ima lepe spomine na zadnje srečanje z Lojzetom, ko so mu na predvečer praznovanja njegovega 80. rojstnega dneva 4. novembra 1990 pevci zapeli pod oknom njegovega doma Bregovcove hiše v Selcih. To je bilo tudi Lojzetovo slovo od prijateljev pevcev ter ljubiteljskega dela, ki mu je bil ves predan celotno ustvarjalno obdobje.

Kasneje je Lojze le še poredko sedel za domači pianino. Črno-bele tipke, ki se so jih toliko let dotikali Lojzetovi spretni prsti, so obnemele. Sosedje niso več slišali prijetnih zvokov pianina, ki so se prej čuli skozi stara okna Bregovcove hiše. Začele so se starostne težave z zdravjem, ki so Lojzetu jemale voljo do vsega tistega, kar je v življenju počel najraje. Njegovi pevci so ga radi obiskovali, kar mu je bilo v posebno zadovoljstvo. Z njimi je rad obujal spomine na bogato prehojeno pot, na kateri so skupaj doživljali mnogo lepih trenutkov.

Zaradi poslabšanja zdravja so Lojzeta odpeljali na zdravljenje v ljubljanski klinični center, kjer je 17. junija 1995 umrl. Na njegov god, 21. junija 1995, ga je poleg sorodnikov, njegovih pevcev, znancev in prijateljev k zadnjemu počitku na selško pokopališče pospremila velika množica.

Priznanje Krajevnega odbora SZDL Železniki Lojzetu Šmidu 6. 1. 1965. Arhiv Šmidovih

ZVEZE DELAVSKIH PROSVETNIH DRUŠTEV 'SVOBODA' SLOVENIJE

ODLIKUJE

ZA PLODNO, NAPREDNO PROSVETNO DEJAVNOST
lovakiša

Šmid Alojzija

Z 'ODLIKOVANJEM SVOBOD'
II. STOPNJE

Odlikovanje redni številka 101..... se podeljuje v smislu določil 'Pravilnika o Odlikovanju delavskih prosvetnih društev 'Svoboda' in na osnovi sklepa seje Glavnega odbora Zveze 'Svoboda' z dne 26. IV. 1961..... ter se o tem izdaja tale

odločba

Glavni odbor Zveze delavskih prosvetnih društev 'Svoboda',

Ljubljana, dne 28. IV. 1961.....

Tajnik

[Signature]

Predsednik

[Signature]

Odlikovanje
Lojzetu Šmidu
28. 4. 1961.
Arhiv Šmidovih

ZVEZA KULTURNO PROSVETNIH ORGANIZACIJ
OBČINE ŠKOFJA LOKA

podeljuje

PRIZNANJE

Tov.

Lojzetu Šmidu

za dolgoletno uspešno delo na kulturnem področju

ŠKOFJA LOKA

3. 7. 1975

Predsednik

Priznanje ZKO Občine Škofja Loka Lojzetu Šmidu 3. 7. 1975. Arhiv Šmidovih

KRAJEVNA SKUPNOST Železniki

podeljuje

Priznanje

ŠMID LOJZETU

za dolgoletno vodenje moškega pevskega zbora
Železniki

V Železnikih

11. 1. 1979

Predsednik Sveta KS

Pecelj

Predsednik
Skupščine KS

Zupca

Priznanje KS Železniki Lojzetu Šmidu 11. 1. 1979. Arhiv Šmidovih

Ob grobu se je od Lojzeta poslovil njegov dolgoletni pevec Ciril Pogačnik, p. d. Krempļjev Ciril, iz Dolenje vasi s poslovilnim govorom:

"Združeno smo izbrali misli v zavesti nemoči. Ali bodo v celoti dovolj verodostojno odkrile in osvetlile pogled v njegovo življenje? Lojze se je s svojim delom namreč zapisal v srca množice že pokojnih in še živčih ljudi po vsej Selški dolini.

V letu 1910 so v že številno družino pri Bercetovih sprejeli še enega fanta in ga krstili na ime Alojzij. Po osnovni šoli so domači Lojzetu omogočili nadaljnje izobraževanje. Uspešno je zaključil učenje za pevovodja in organista na orglarski šoli v Ljubljani. Pri 19 letih je začel voditi tamburaški orkester, v župnijski cerkvi pa je kot organist v letu 1930 zamenjal svojega predhodnika Andreja Stempiharja. Svoj usakdanji kruh si je služil kot tajnik občine Selca.

Tik pred začetkom druge svetovne vojne sta si z učiteljico Olgo Jeglič ustvarila družino.

V letu 1943 so se na predlog Alojza Šmida in cerkovnika Jožeta Ravniharja ob sodelovanju Antona Švelca, župnika pri sv. Lenartu, odločili za popolno prenovo orgel. Obnovil jih je mojster Jenko iz Šentvida in prvokrat so zapele v nedeljo, 16. julija 1944.

Med vojno so okupatorji izselili, izgnali večino izobražencev. Lojze je k sreči smel ostati doma. Ko v Selcih ni bilo duhovnika, so bile ob nedeljah in praznikih molitve, ki jih je na orglah spremljal Lojze. 8. septembra 1944 ob 7. uri zjutraj pa je pesem Marija, pomagaj nam prekinila eksplozija v bivšem župnišču in kaplaniji. Tisti trenutek se je spremenil v jok in ihtenje v strahu, kaj se bo še zamajalo. Vendarle je vojna minila in poleti leta 1945 se je iz izgnanstva vrnil župnik Pavel Kržišnik.

V avgustu 1949 je bil prepovedan pouk v šolah. Takrat je tudi Lojze moral orgljanje v cerkvi za nekaj časa opustiti. Sreča, da ga je lahko nadomestil njegov brat Matija.

Po omilitvi t. i. ukrepov je Lojze smel spet pritisniti na tipke selških orgel. Spet je vodil pevski zbor in igral na orgle pri jutranji in dopoldanski maši ter večkrat pri popoldanskih molitvah.

Po letu 1951 je skoraj trideset let učil in vodil Moški pevski zbor DPD Svoboda v Železnikih, potem pa še Moški zbor Niko, kjer nas je naučil preko sto pesmi. V Selcih je učil najmanj štiri spevoigre: Mlada Breda, Kovačev študent, Adam Ravbar in Darinka.

Ob 1000-letnici Selc v letu 1973 je mešani pevski zbor v Selcih naučil 22 pesmi. V tistem času je bil ta zbor eden najštevilnejših v občini Škofja Loka. Učili smo se za nastope na občinskih pevskih revijah.

Lojze pa ni živel samo s civilnim, temveč tudi s cerkvenim letom. V adventu smo slišali V revii zdihuje celo stvarjenje ter Čuj iz višav veseli glas, ki sta še polepšali božične dni, ob novem letu pa opomin: "Ko leta tek je dokončan, nazaj nam nikdar več ni dan – to srca naj prešine!" V januarju je zvenelo: "Le spi, nebeško dete ti ..., komaj se zbudiš, te čaka težki križ!" Postni čas je začela Lojzetova Kristus na križu visi z izredno globoko vsebino. Velikonočne so nas dvigale iz otopelosti preko poletja vse do praznika vseh svetih, ko nas je učil: "Glejmo danes, o kristjani, z vernim srcem gor v nebo!", slišali smo tudi Foersterjevo: "Tamkaj vam je sam Bog Večni zbrisal iz oči solze."

Po drugem vatikanskem zboru je prevedel iz latinskega v slovenski jezik veličastno Gruberjevo skladbo Prva nedeljska maša iz leta 1901.

Ko smo snemali za Vatikanski Radio, smo posneli več njegovih pesmi. Ustvaril je melodijo za več kot petdeset pesmi, ob pomoči žene Olge pa tudi besedila.

Pater Leskovec je nekoč pripomnil: "Preveč je skromen!" Zastavljamo si vprašanje: Kje je črpal moč in voljo, da je vse to zmoget? Vedno je vedel vsaj en dan prej, kakšna odgovornost je pred njim. Zanj je bil izgovor za izostanek edino le resna bolezen. Nikdar ni vpraševal po denarnem plačilu.

V jeseni življenja je bil srečen, če mu je zdravje dopustilo še kakšno glasbeno delo.

Za sklep pa moramo naglasiti: V poslednjih letih je bil šibkejšega zdravja in priznanje gre hčerki Miri in njeni družini ter vsem domačim in tudi zdravnikom, da je zmoget dospeti do teh let.

Danes, na njegov god, se s spoštovanjem od njega poslavljamo. Hvaležni smo za vse ure in dneve, ko je nesebično učil in vodil naše zборе.

Hvala in zbogom, Lojze!"

Olga Šmid (roj. Jeglič) 1910–1995

Olga Jeglič, poročena Šmid, je bila rojena v Selcih 17. 7. 1910 očetu Josipu Jegliču (1884–1914) in materi Mariji, roj. Šlibar (1879–1952), p. d. Jakelnovi. Oče Josip je prišel v Selca iz Podbrezj na Gorenjskem, ker je nastopil službo učitelja na šoli v Selcih. Poučevat je hodil tudi v Podlonk. Stanoval je v takrat dobro znani selški gostilni pri Jakelnu (pri tej hiši je bila gostilna od 1712. leta). Tam je spoznal bodočo ženo, Olgino mamo Marijo Šlibar. Zaradi slabega zdravja je oče Josip v hčerini rani mladosti umrl. Olga je imela še mlajšega brata Jožeta, ki je dokončal študij prava in se poročil z Milko Bešter (1919–2005), p. d. Kalanovo, iz Selc.

Olga je obiskovala štiriletno osnovno šolo v Selcih. Z Lojzetom Šmidom sta bila sošolca in že v otroštvu dobra prijatelja. Šolanje je nadaljevala v ljubljanskem Marijanišču, po tem je uspešno končala štiriletno učiteljsko v Mariboru. Olgi je bila pri študiju v veliko oporo njena teta Alojzija Jeglič, očetova sestra, ki je bila več let učiteljica v Dražgošah.

Svojo prvo službo je Olga nastopila leta 1930 v šoli na Bukovici. V službo je hodila vsak dan peš, kar ji je bilo v posebno veselje, saj je spotoma rada pokramljala z vaščani, ki jih je srečevala po poti pri domačih hišah ter ob delu na travnikih in njivah v Dolenji vasi in vzdolž Bukovskega polja.

Jegličeva družina leta 1912, mati Marija, roj. Šlibar, hči Olga in oče Josip Jeglič, učitelj v Selcih.
Foto: arhiv Šmidovih

Rojstna hiša Olge Šmid (Jeglič) v Selcih pri Jakelnu, nekdanj je bila tu znana vaška gostilna.
Foto: arhiv muzeja v Škofji Loki

Velika noč 1943, mati Marija Jeglič, sin Jože in hčerka Olga, por. Šmid. Foto: arhiv Šmidovih

Zanimiva je pripoved Olgine učenke Milke Potočnik, roj. leta 1926, p. d. Šinkarjeve mame, ki sem jo obiskal v ponedeljek, 25. februarja 2008, popoldne na njenem domu na Bukovici št. 24. Milka Potočnik, p. d. Tomažancova, roj. Mušič, je bila doma s Praprotna. Njen oče se je priženil na Praprotno z notranjskega konca.

O spominih na svoja prva šolska leta mi je prijazen Šinkarjeva mama pripovedovala:

"Lepe spomine imam na čas, ko sem v letu 1933 pričela obiskovati 1. razred ljudske šole na Bukovici. Sprejela nas je prijazna učiteljica Olga Jeglič, doma iz Selc, ki me je učila do 3. razreda. Dobro mi je ostalo v spominu, kako je dan za dnem hodila peš po stranski bližnjici ob reki Sori vzdolž Bukovskega polja. Do ševljskega mostu so jo vedno radi spremljali njeni učenci z Bukovice in iz Ševlje. Učiteljica Olga nas je veliko naučila, imela je prijazen, domač odnos do nas otrok, bila nam je kot naša druga mama. Prav zaradi svoje prve učiteljice Olge, ki nas je tako lepo učila in skrbela za nas, sem že v 1. razredu dobila veselje do šole.

Prav danes, preden ste vi vstopili v hišo, sem razmišljala, kako se je nam otrokom posvečala, posebno prvo leto. Sama ni vedela, kako bi nas najboljše privabila k učenju. Šolski urnik je bogatila s pripovedovanjem krajših pravljic in zanimivih zgodb, ki smo jih otroci z navdušenjem poslušali. Učila nas je tudi različna ročna dela: šivanje, vezenje – delali smo male prtičke, to smo počeli vsi v razredu, tudi dečki ... Spominjam se je, kako nam je delala košarice iz papirja, v katere smo dali cvetje, ko smo posipali poti pri procesijah. Na šoli sta takrat poučevala dva učitelja: Oton Fink, ki je bil tudi upravitelj, in Olga Jeglič. V razredu je bilo kar veliko učencev, ki so prihajali z Bukovice in okoliških vasi Praprotno, Sv. Tomaž, Stirpnik, Ševlje, Križna Gora – Srednikova grapa, Rantovše in Spodnja Luša. Kasneje, ko je učiteljica Olga zapustila našo šolo in pričela učiti v Selcih, smo jo bukovski otroci radi obiskovali.

Poleg njenega dela na naši šoli je Olga takrat oživila tudi kulturno življenje na Bukovici. Spominjam se, ko je zbrala nekaj fantov in deklet in

Osnovna šola na Bukovici, kjer je Olga Šmid nastopila svojo prvo učiteljsko službo. Foto: arhiv OŠ Bukovica

fih naučila dve igri: Verigo in Našo kri, ki so ju uprizorili na Sinkarjevem podu. Na ogled igre so prišli tudi otroci, tudi midva z bratom Tinetom. Doma so nama dali toliko denarja, kolikor je bila vstopnina, mislim, da je bila en dinar. Brat je tisti dinar izgubil in vsa žalostna sva stala pred podom, toda Sinkarjev, ki je pobiral vstopnino, naju je vseeno spustil noter. Igralci so bili sami domačini z Bukovice in iz Dolenje vasi. Kulise so postavili kar na našem podu, gledalcev je bilo veli-

ko. Dobrih ljudi, kot je bila učiteljica Olga, se bom vedno rada spominjala."

Po prvih šestih letih službe je bila učiteljica Olga leta 1937 premeščena v Selca. Selška šola je bila v tistem obdobju že šestrazredna. Na šoli so poučevali štiri učiteljice in dva učitelja. Učitelje so takrat pogosto premeščali, le njena sodelavka Vida Štolfa je bila v Selcih 12 let. Šola je skrbela tudi za pouk kmetijstva, kar je zelo dobro vplivalo na vzgojo, saj so šolo obiskovali večinoma otroci iz kmečkega okolja.

Selška igralska skupina 29. decembra 1935 ob 70-letnici Krekovega rojstva in uprizoritvi igre Turški križ. Foto: arhiv Šmidovih

Amaterske igralka na selškem odru leta 1932.
Od leve: Olga Jeglič – Jakelnova, Francka Čencič
– Pavlicova in Štefka Debeljak – Bobkova.
Foto: arhiv Šmidovih

S sošolcem in dobrim prijateljem Bercetovim Lojzetom (Lojzetom Šmidom) sta že od otroških let prijateljela in se družila skupaj z vaškimi sovrstniki. Po poroki z Lojzetom leta 1937 je bila Olgi poleg službe prva skrb mož Lojze in kasneje njuna otroka sin Lojze (rojen leta 1939) in hčerka Mira (rojena leta 1940). Kot skrbna žena in mati je vzorno skrbela za vzgojo svojih otrok. Družinska harmonija Šmidovih se je odražala tudi v njeni učiteljski službi, saj je z materinskim čutom in odnosom skrbela za svoje učence.

Leta 1941 je v selški šoli poučevalo šest učiteljev. Prve dni okupacije je pouk potekal še v slovenskem jeziku. Potem je okupator šolo zaprl in zapečatil, oba učitelja, Jožeta Zupančiča in Alojza Markiča, so Nemci odpeljali v izgnanstvo, učiteljice pa je iz šole odstranila policija. Kmalu so prišli nemški učitelji in poučevali v nemščini. Med njimi je bil neki univerzitetni profesor z Dunaja, ki ni bil hitlerjanec. Šolsko poslopje je zasedla nemška policija. Kasneje so prihajale poučevat tečajnice, ki naj bi vzgajale mladino v nacističnem duhu. Toda uspeha v tej smeri ni bilo. Skrb za otroke so prevzele domače prostovoljke, ki so učile po domovih. Ena od njih je bila tudi Ivanka

Stara šola v Selcih,
kjer je Olga Šmid
poučevala od leta 1937
do upokojitve leta 1965.
Foto: arhiv Šmidovih

Ravnihar - Krek, ki je jeseni leta 1944 v domači hiši št. 6 na lastno pobudo začela poučevati otroke iz Selc in z Golice.

Po 9. maju 1945, ko je bil okupator pregnan, so šolo zasedli partizani. Šolske stavbe niso mogli takoj popraviti, zato so zasilno učilnico uredili v dnevnici sobi Kramarjeve hiše, v Selcih št. 10.

S poukom so pričeli že 12. maja 1945. Učiteljica Olga Šmid je takrat v dveh oddelkih poučevala 70 otrok. Učence 1. in 2. razreda je učila dopoldne, 3. in 4. razreda pa popoldne. Redno šolsko leto so pričeli 15. oktobra 1945. K sreči se je vrnil upravitelj Jože Zupančič. Poleg Olge Šmid so poučevale še Srečka Poljšak ter začetnici Minka Hafner in Vera Vidic. V naslednjem šolskem letu 1945/46 je pouk potekal v mladinskem domu. V zasilno obnovljeno šolo so se preselili šele marca 1946. Šolski kader je bil zelo obremenjen, saj so pozimi organizirali še kmetijski nadaljevalni tečaj za okoli 50 fantov in deklet. Šola je takrat pripravljala tudi izobraževalne tečaje za odrasle, ki so bili med vojno prikrajšani za osnovno-šolsko izobrazbo. Počasi so se razmere spet normalizirale, tako da je bilo v šolskem letu 1946/47 spet šest razredov s šestimi učitelji. Šolo je obiskovalo

223 učencev. S šolskim letom 1947/48 je Olga Šmid prevzela mestočasne šolske upraviteljice, ker je bil dolgoletni upravitelj Jože Zupančič premeščen v Železnike. To imenovanje je bilo zanjo takrat izjemno, saj Olga kljub temu, da je bila na šoli v Selcih med najstarejšimi in najboljšimi učitelji, kasneje nikoli ni imela več nobene možnosti postati upraviteljica šole. Vzroka za to sta bila njeno politično prepričanje in to, da je bila verna, njen mož Lojze pa organist. To je bil čas posebne diskriminacije, ki so jo po drugi svetovni vojni na Slovenskem doživljali mnogi intelektualci in izobraženci, kadrovanje pa so žal krojili ozko usmerjeni nešolani vaški in občinski politični veljaki.

Olgi je bil poklic učiteljice prirojen. Vedno je bila hvaležna staršem in teti Lojzki, ki so ji svetovali k odločitvi za učiteljski poklic, še posebno očetu Josipu Jegliču, ki je bil sam učitelj in obenem hčerzin vzornik. Vse življenje je posvetila svojemu poklicu, otrokom in mladini ter veliko pripomogla k oživiljanju kulturnega vaškega utripa v Selcih. Na šoli je organizirala tudi folklorno skupino in mladi plesalci so nastopali na domačih prireditvah. Učencem je v njihove spominske knjige s svojo vzorno pisavo napisala nešteto

Spričevalo OŠ v Selcih s 15. junija 1949, ki ga je napisala razredničarka Olga Šmid. (Objavljeno z dovoljenjem lastnika Pavleta Šuštarja.)

Priznanje in zahvala Olgi Šmid - OLO Kranj, 16. junija 1951. Arhiv Šmidovih

verzov, pesmi in vzpodbudnih stavkov, prav tako je domačinom, ki so praznovali razne družinske in druge jubileje, spesnila nešteto zanimivih prigodnic. Ob božičnih praznikih je otrokom pripovedovala zanimive božične zgodbe, ki se jih nekateri še danes radi spominjajo. Njeni učenci so jo spoštovali in bili hvaležni za njen prijazen odnos. Posebno skrb je posvečala učencem, ki so se težko učili. Zaradi svoje dobrosrčnosti, poštenosti in prijaznosti je pri njihovih starših vedno uživala velik ugled.

Učiteljica Olga Šmid je v okviru izvenšolskih dejavnosti pripravila in vodila več kuharskih tečajev, kjer so se vaška dekleta in gospodinje učile kuharskih veščin. Njeni tečaji so bili vedno dobro obiskani.

Po napornih službenih letih je Olga 1. 11. 1965 odšla v zaslužni pokoj. Težko se je poslovila od kolektiva in učencev osnovne šole v Selcih.

Vsa delovna leta na selški šoli je hrepenela po boljših delovnih pogojih. Stara šola v Selcih ni dosegala osnovnih standardov za normalno delo učiteljev in učencev. Zato je z velikim navdušenjem spremljala priprave na gradnjo nove osnovne šole. Ob odprtju novozgrajene šolske stavbe z vrtcem,

ki je bilo 22. avgusta 1982, je v krajevnem jubilejnim glasilu "Naš praznik" napisala nekaj zanimivih vrstic, ki odražajo veselje ob uresničitvi dolgoletne želje Selčanov.

Nekdaj je bilo dobro znano, da so vaški učitelji poleg svojega poslanstva skrbeli tudi za kulturni utrip v kraju, kjer so poučevali. Prav to je bilo tudi posebno poglavje v življenju vaše učiteljice Olge – njena zavzetost za kulturo v Selcih. Zato izrekamo Olgi zaslužen priznanje, saj je s svojo zavzetostjo prispevala k bogatejši kulturni dediščini Selc. Velika skrb režiserke Olge je bilo delo na selškem amaterskem odru. Vrstile so se proslave, akademije, razne slovesnosti in dramske uprizoritve, srce vsega je bila Olga Šmid. Na kulturnem področju je zapustila bogato sled, ki je zaznamovala Selca v času svojih ustvarjalnih let. Ves njen prosti čas je posvetila kulturi na vasi.

Režisersko delo je Olgi priraslo k srcu že v prvih letih njene učiteljske službe. Po drugi svetovni vojni se je Olga še bolj vneto posvetila temu delu. Veliko ji je pomenilo druženje z vaščani, med katerimi je znala poiskati igralce za nastop v različnih vlogah. Posebno

Tečajnice kuharskega tečaja v Selcih, ki ga je vodila Olga Šmid. Spredaj od leve sedijo: Francka Marenk – Dolenja vas, Cirila Šmelcer – Selca, Olga Šmid – Selca – vodja tečaja, Rezika Lotrič – Jamnik in Ančka Marenk – Dolenja vas. Zadaj od leve stojijo: Cilka Demšar – Sv. Lenart, Zofka Tomažin – Hrib, Francka Rovtar – Topolje, Ivanka Šolar – Topolje, Cilka Kokalj – Topolje, Lucija Šolar – Pozirno in Milka Bešter – Jamnik.
Foto: Šturm Železniki, arhiv Šmidovih

NAŠ PRAZNIK

Glasilo KS Selca je izdano ob otvoritvi nove šole in vrta v Selcih. Uredniški odbor: Olga Šmid, Janez Solar in Niko Čencić (glavni odgovorni urednik). Tisk: TK Gorenjski tisk — Kranj. Glasilo je izšlo v 500 izvodih in ga prejme vsako gospodinjstvo KS Selca.

KS Selca
Posebna izdaja

KRAJEVNA SKUPNOST SELCA

Posebna izdaja glasila pod naslovom »Naš praznik« izhaja v počastitev izgradnje nove šole in vrta v krajevni skupnosti Selca.

Leta 1973 smo praznovali 1000-letnico obstoja vasi. Leta 1977 smo praznovali 80-letnico galskega društva Selca. Leta 1978 smo praznovali 200-letnico šole. 22. 8. 1982 pa odpiramo novo šolo z vrtcem.

Otroci, vaščani Golice, Dolenje vasi, Kališ, Lajš, Selc, Topolj in Zabrekev, prebivalci občine Škofja Loka in vse naše ožje in širše domovine, v Selcih je nova šola.

Zato smo lahko ponosni vsi, ki se pridružujemo veselju ob napredku šolstva in drugačnim pogojem za pridobivanje znanja, ki bo prav gotovo pripomoglo tudi k boljšim rezultatom gospodarjenja.

Torej zaželimo novi šoli, da bi vsaj toliko let kot stara, nudila našim otrokom tiste osnove znanja, ki bodo dajale temelj bodočega razvoja.

Zato kličemo vsi: Nova šola — naš praznik!

Niko Čencić

POZDRAV ŠOLI

*Pozdravljen —
— naš hram prve učenosti!
Ponosni danes smo Selčani,
ko pred teboj stojimo zbrani.
Mladi, stari — se radujemo,
ko te občudujemo ...
Odpirajo se tvoja vrata,
da mladina naša zlata
vstopila bo v svoj drugi dom.
Naj vsem bo dom!
Naj bo spomin
na padle vse
in v opomin,
da v miru le
gradi napredek se!*

Olga Šmid

Naslovna stran lokalnega glasila KS Selca Naš praznik ob otvoritvi nove šole in vrta v Selcih 22. avgusta 1982. Arhiv Šmidovih

ŠOLA V SELCIH

Preteklo je že mnogo let, ko že Šolčani so imeli. Kje se učil je mladi svet? V župnišču se učili so, pisali in šteli.

Pred več kot 200 leti se prava šola je začela.

Kam je selika decu takrat hčela?

Tam v stari mežnariji so se učili, glavice svoje si bistrili.

V malhi tablica, kamnički za malico trd kruhek in krhljčki.

Ce pa doma je bilo delo, ostali so doma veselo.

Večkrat palica je pela, če učence bil je srbila.

Bojčice mladež v šoli je hčela, če »puščoba« v glavo ni hčel it.

Vsi možje za šolo niso bili vntri.

Ukvarjali so raje z voli se, telet, so rekli:

»Nas bo pavel in krompir sadil, da »vantece« bo in žličice dobil.«

Počasi se ljudem zavest je okrepila.

Naj mladina bi ovezno se učila.

Pa občinski možje so skupaj stopili in sklenili, da bodo šolo zgradili.

Nobena hiša ni žalovala, ko nova šola v vasi je stala.

Al nekaterim očetom v glavo ni šlo,

da obiskovanje šole obvezno naj bo.

Je bilo dosti preglavic in dosti težav,

dokler ni bilo v šoli vse, kakor je prav.

V okolišu se dosti otrok je rodilo.

Več kakor dvesto jih je šolo polnilo.

Kar kmalu bilo razredov je šest

in komaj za vse bilo je mest.

Leta so tekla in šola strela ...

Vojna ji zadnje lepote je vzela.

Okupatorjem bila je hvališče

priljubljenosti kot bunker, srelišče.

Moje srce se je radovalo,

ker staro poslopje je vojno prestalo

Al kmalu postalo mi je prav žal,

da kamen na kamnu še je ostal.

Pa bi že tdkrat novo šolo zgradili,

v novih prostorih se v svobodi učili.

Je malokdo vedel, kako težko

v stari in mali šoli pouk je potekal.

Učitelj, učence se vsemu odrekal,

kar drugi imajo, da ni jim hudo.

So poskušali pred desetletji ljudje,

da Šolčani novo šolo dobe.

Vsi napori in vsa prizadevanja

pravega niso našla odmevanja.

V šoli se je iz tal pokadilo,

če se je v stare peči zakurilo.

Prički so gnezila pod podom imeli

in so pomladi veselo žgoleti.

Včasih so šolo malo slikali,

da so prostori za šolo obstali.

Pa prišel je dan težko pričakovan ...

»Šola se v Selcih boje gradila.

Tega prepreči nobena nam sila».

Krojevna skupnost je rekla.

In dela so stekla ...

Začudeno gledali zdaj so

Selčani in stikali glave so — skupaj vsi

zbrani.

Prenchala pričkanja so, kje

naj stoji,

kje naj se nova šola gradi —

ali v začetku, ali na koncu

vasi,

saj sredi vasi prostora nič ni.

Večkrat sem proti gradbišču

hčela,

a nisem bila nič kaj vesela.

Kamor je zrla moje oko —

vse tako čudno, prečudno je

bilo.

So dalje zidali in so hčeli,

da v šolskem okolišu bi vsi b'li

veseli.

Ko so odstranili vso šaro, na-

vlaklo,

umazane planke in tudi barako,

se šola prikazala je — kakor

nevesta.

Se tuje opazi jo — saj mimo

gre cesta.

Naj še to povem,

da oko se mi je zasulzilo,

ko se poslopje staro je

odkrilo,

ko so podrli se zidovi,

ko izginili so vsi sledovi.

Ostali so le še —

spomini ...

Tu se je vžigal mladi svet

— več rodov — kar mnogo let.

Stara šola »slovo je vzela«,

da bi nova — zablestela.

Olga Šmid

LOVSKA DRUŽINA SELCA

Z uvedbo novega družbenega sistema po minuli vojni, je tudi lovstvo dobilo povsem drugi pomen. Lov ni bil več privilegij posameznikov, ampak je lovec lahko postal vsak član naše družbe, ki je bilo pristo mesto, če ni imel umazane preteklosti. Divjad pa je postala družbena lastnina.

Kot celotni družbeni sistem je tudi lovstvo šlo skozi razvojni pot naše samoupravne socialistične družbe, tako da danes lovec lahko postane vsak, ob enakih pogojih, če ima veselje do gojitve, čuvanja in lova divjadi.

Že 2. septembra 1945 leta so se v Selcih zbrali lovci Selške doline in postavili temelje lova na tem terenu, ki so bili navedeni v desetih točkah ter izvolili pripravljalni odbor za ustanovitev Lovske zadruge Selške doline. Kmalu nato je bila ta zadruga ustanovljena. Ker pa je bila preobširna, so lovci razdelili željo, da se razdelijo v tri lovske družine (Bukovica, Selca, Železniki).

Ustanovni občni zbor LD Selca je bil 21. julija 1946, na katerem so izvolili prvi uprav-

ni odbor: Basaj Alojz — starešina, Zupančič Jože — tajnik, Leben Miha — gospodar, Jelenc Karel, Solar Blaž, Benedik Jurij, Prevec Jakob, Habjan Anton in Lotrič Franc. V tem času je LD obsegala območje Dražgoš, Selca in Česnjice. Lovišče LD Selca se je zmanjšalo leta 1948, ko je bilo ustanovljeno Gojitično lovišče Ratitovec. 23. aprila 1950 leta je bil ponovno ustanovni občni zbor LD Železniki, v katero so se združile ponovno lovske družine Železniki, Selca in Bukovica. V tej obliki se je lovstvo razvijalo vse do leta 1954, ko se je pričelo ugotavljati, da je taka družina preobširna. Zato je prišlo do ponovne delitve na dve LD: Selca in Železniki.

Ponovni ustanovni občni zbor LD Selca je bil 14. marca

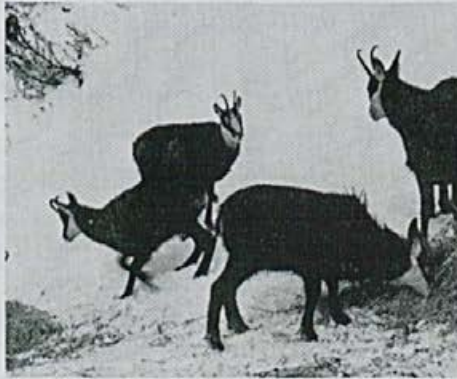
1954 leta. Od tedaj dalje LD Selca zajema območje dveh bivših lovskih družin — Bukovica in Selca. Pozneje je prišlo le do manjših mejnih sprememb.

Razumljivo je, da je v tem obdobju prihajalo do različnih reorganizacij, ker se je pač iskala najboljša organizacijska oblika. Seveda te spremembe niso toliko doprinele k napredku lovstva, kot bi sicer, če bi bila že od samega začetka postavljena taka organizacijska oblika, ki ne bi zahtevala poznejših sprememb.

Zelo velik korak je bil napravljen v minulih letih po vojni na področju uplenjenosti divjadi. V prvih letih, ko še ni bil organiziran odkup, so si lovci uplenjeno divjad med sabo razdelili. Že leta 1948 pa je LD del uplenjene divjadi prodala Lovski zadruzi Ljubljana. Pozneje je vrsto let lovec lahko odkupil divjad po pavšalni ceni. Teče pa že drugo desetletje, ko se je tudi to spremenilo. Vse uplenjeno divjad namreč lovec lahko obdrži, vendar jo mora plačati po trenutni tržni ceni. Zavedamo se tega, da je divjad družbena lastnina in da smo lovci le upravljalci lovišča. Kdor tako ne misli in si lov zaniža po svoje, mu ni mesta v naših vrstah.

Površina našega lovišča obsega 7579 ha gozdov, travnikov, njiv in sadovnjakov. Mejimo z LD: Škofja Loka, Poljane, Železniki, Jelovica, Kropa, Jošt in Kržižna gora. Z vsemi imamo dobre sosedske odnose. Medsebojno sodelovanje pa je najbolj razvito z LD Železniki in LD Poljane.

Vsa leta, predvsem pa po letu 1970 je članstvo v okviru »Načrta obveznih del in obhodov v lovišču« vložilo v lovišča s svojim prostovoljnim delom

Selški dramski igralci ob uprizoritvi igre Matajev Matija v režiji Olge Šmid. Od leve: Franc Bešter, p. d. Kalan, nepoznana, Tončka Klemenčič, p. d. Čotova, in Matija Megušar, p. d. Blaznik. Foto: arhiv Anice Bešter

Selški igralci v Dražgošah leta 1967 ob uprizoritvi drame Bele vrtnice v režiji Olge Šmid. Od leve: Francka Benedik - Nastran, Franci Bešter, Irena Šmid, Janez Luznar, Marica Zupanc, Maks Pustavrh, Jože Nastran in Olga Šmid. Foto: arhiv Anice Bešter

je bila navdušena nad igrami, kjer je nastopalo večje število igralcev. Igralska sezona je bila bolj v zimskem času, saj so bili vaščani poleti zaposleni z delom pri kmečkih opravilih. Vsako leto so pripravili po eno igro, včasih pa tudi dve, če je bilo treba, ob raznih vaških praznovanjih tudi več. Po upokojitvi je še z večjim žarom nadaljevala svoje kulturno poslanstvo.

O bogati dediščini nekdanjega kulturnega utripa v Selcih so mi navdušeno pripovedovali domačini. Žal se je v njihovih arhivih ohranilo malo gradiva, z izjemo nekaj spominskih fotografij. Hvala Bogu, da se najdejo ljudje, ki so dogodke zapisali v svoj dnevnik. Ena od teh je bila Anica Bešter, roj. Eržen, p. d. Kalanova, iz Selc. Spomini na Olgo in Lojzeta

Šmida so zanj še danes povsem živi, saj je pela v pevskih zborih, ki jih je vodil Lojze, in igrala v igrah, ki jih je režirala Olga. Da se ne bi pozabilo, je Anica nekaj tudi zapisala. Tako so nastali spominski zapisi za obdobje od leta 1973 dalje, ko so pod vodstvom režiserke Olge Šmid igrali Tri sestre avtorja Janeza Evangelista Kreka. Igro so na selškem odru zaradi navdušenja gledalcev uprizorili kar petkrat. Gostovali so še 3. decembra 1973 v Davči ter 10. decembra 1973 v Besnici. Tudi 4. maja 1974 so jo ponovili na domačem odru v Selcih, nato še v Sorici. Veliko priznanje amaterski dramski ekipi iz Selc pod vodstvom režiserke Olge Šmid so bile polne dvorane obiskovalcev.

Jubilanti v Selcih 11. septembra 1960 pred staro šolo ob praznovanju 50. rojstnega dne (1910-1960). Na fotografiji sta tudi Olga Šmid v prvi vrsti šesta z leve in mož Lojze Šmid v zadnji vrsti prvi z leve. Foto: arhiv Šmidovih

Olga Šmid ob veliki noči
1971 doma v Kramarjevi hiši.
Foto: arhiv Šmidovi

Veliko pripadnost in ljubezen do rojstnega kraja je Olga Šmid dokazala tudi s publikacijo "Selca nekoč", ki jo je napisala leta 1973 ob 1000-letnici Selc, izšla je v založbi Turističnega društva Selca.

V letu 1974 so selški amaterski igralci uprizorili igro Ljubezen v kovčku ter z njo gostovali tudi v okoliških krajih. Ena zadnjih uprizoritev na selškem odru v Olgini režiji je bila v letu 1975 drama Prevara.

Rdeča nit njenega kulturnega udejstvovanja je bila priprava programa za razna praznovanja in prireditve v Selcih. Nešteto pozdravnih in drugih govorov, ki so jih prebirali vaški predstavniki, je prišlo izpod njenega peresa. Na željo domačinov je sestavljala tudi govore in pesmi za poroke, rojstne dneve in godove. Pri vsem njenem ljubiteljskem delu, ki je bilo po drugi strani na profesionalni ravni, je bila vedno točna in natančna, pa tudi zabavna, če so to narekovale razmere.

V dnevniku Anice Bešter so zanimivi tudi zapisi o kuharskih tečajih, ki jih je večkrat organizirala in pripravila učiteljica Olga Šmid. Tečajev se je udeležilo do 25 udeleženk, ki so prihajale iz Selc in okoliških krajev. Ob sklepu so tečajnice pripravile kulinarčno razstavo ter pojedino, kar je vtilo udeleženkam še več volje in veselja do dela pri domačih štedilnikih. Na tečajih je sestavljene kuharske recepte in jedilnike po zamisli mentorice Olge Marica Frelih iz Topolj prepisala s pisalnim strojem in razmnožila.

Za bogato delo na področju kulture je Olga prejela številna priznanja od krajevnih in občinskih ustanov.

Zadnje leto sta se Lojze in Olga zaradi oslabelosti in poslabšanja zdravja preselila v stanovanje sina Lojzeta v Ljubljani. V istem stanovanjskem bloku je stanovala tudi hčerka Mira z možem. Tako je bila Mira lahko v veliko oporo in pomoč očetu in materi. Olga je umrla v Ljubljani 20. marca 1995. Poslednjič se je od spoštovane učiteljice Olge v Selcih poslovila številna množica vaščanov, znancev in prijateljev 23. marca 1995. S poslovnim nagovorom sta se pokojni zahvalila domači župnik Bojan Likar ter ravnatelj Osnovne šole Železniki Leopold Nastran.

Olga in Lojze Šmid na vasi v Selcih leta 1973 ob 1000-letnici Selc. Foto: arhiv Šmidovih

SKUPŠČINA OBČINE ŠKOFJA LOKA

TOV.

OLGA ŠMID

ZA POŽRTIVOVALNO IN USPEŠNO VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNO DELO NA PODROČJU ŠOLSTVA IN OSTALE KULTURNO-PROSVETNE DEJAVNOSTI VAM IZREKAMO

PRIZNANJE

PRIČAKUJEMO, DA BOSTE V BODOČE S SVOJIM DELOM ŠE VEČ STORILI ZA
NAŠO SKUPNOST IN RAZVOJ NAŠE OBČINE.

Šk. Loka, 27.1.1964

PREDSEDNIK

Ammay

V Škofji Loki 8. februarja 1964 prejema Olga Šmid od Milana Osovnikarja, predsednika Skupščine občine Škofja Loka, občinsko Prešernovo nagrado. Foto: arhiv Šmidovih

Priznanje za delo in prijetno srečanje

Slovenski kulturni praznik — februar, so v Škofji Loki praznovali prav na poseben način. Ta dan je bila v prostorih škofojloške osnovne šole svečana proslava z bogatim kulturnim sporedom, nato pa so podelili najboljšim in najprizadevnejšim kulturno-prosvetnim delavcem svečane diplome. Za večletno prizadevno šolsko in izvenšolsko delo so bile nagrajene učiteljice:

Olga Šmid iz Sela, Cvetka Zargl z osnovne šole Trata in Mara Jelovšek s škofojloške osnovne šole. Za dolgoletno delo pri škofojloškem kulturno-prosvetnem društvu Svoboda je prejela priznanje občinska uslužbenka Poldka Stiglic. Zaslužen priznanje je prejel tudi ravnatelj škofojloškega muzeja Andrej Pavlovec za ureditev in delo v škofojloškem muzeju.

Na prireditve, ki sta jo organizirala občinska skupščina in sindikat prosvetnih delavcev, so povabili tudi upokojene prosvetne delavce. Udeleženci proslave so preživeli dan v prijetnem razpoloženju.

Takšna srečanja kulturno-prosvetnih delavcev bodo praznovali odslej v škofojloški občini vsako leto. — Vlado Rozman.

Odlikovani prosvetni delavci škofojloške občine: (od leve) Cvetka Zargl, Mara Jelovšek, Andrej Pavlovec, Olga Šmid in Poldka Stiglic

Prejemniki občinske Prešernove nagrade 8. februarja 1964 v Škofji Loki. Od leve: Cvetka Zargl, Mara Jelovšek, Andrej Pavlovec, Olga Šmid in Poldka Stiglic. (Objavljeno v 4. št. Prosvetnega delavca 19. februarja 1964.)

Nagovor župnika Bojana Likarja ob pogrebu Olge Šmid – Selca, 23. 3. 1995:

"Spoštovana Šmidova družina: mož Lojze, hčerka Mira in sin Lojze, sorodniki, dragi bratje in sestre!

Poslavljamo se od žene in matere, ki bo ostala z velikimi črkami zapisana v zgodovino našega kraja in župnije. Čeprav je dosegla lepo starost (85 let), je smrt prišla iznenada, nepričakovano. Tako rekoč v spanju se je preselila iz tega zemeljskega, minljivega življenja v novo, neminljivo, večno življenje, za katero upamo, da ji ga je že podaril v obilni meri On, v katerega je verovala in ki pravi sam o sebi: "Jaz sem vstajenje in življenje; kdor vame veruje, bo živel vekomaj!"

Težko je v nekaj besedah orisati celotno zgodbo njenega življenja, ker je bilo le-to tako polno in bogato, da bi potrebovali več časa, če bi hoteli to storiti. Sicer pa ste jo sami prav dobro poznali in veste, kako se je kot učiteljica dolga leta in desetletja nesebično razdajala v različnih dejavnostih.

Gospa Olga je bila velika kulturna delavka in velika žena vere, ki je bila priljubljena pri vseh ljudeh. Dolga leta je s svojimi izrednimi sposobnostmi in osebno zavzetostjo skrbela za vzgojo bodočih rodov in za širjenje dramske kulture. Zavedala se je, da je človek kulturno bitje in da brez tega ne more v polnosti uresničiti samega sebe. Mnoge rodove je vzgajala v pokončne osebnosti: v dobre kristjane in dobre državljane. Posebno so ji bili pri srcu mladi ljudje, saj je vedela, da so kakor nepopisan list papirja, ki prejema vrednote, iz katerih bo pozneje živel.

Mnogi ste se je že v teh letih, ko je skupaj s svojim možem preživljala večer svojega življenja pri hčerki v Ljubljani, z veliko hvaležnostjo spominjali – in ne nazadnje: vse, kar ste čutili in čutite do nje, ste pokazali tudi danes, ko ste v tako velikem številu prišli k temu zadnjemu slovesu.

Gospa Olga ni bila le žena, ki bi se s svojim delom trudila za vsakdanji kruh, s katerim bi preživljala svojo družino; bila je žena, ki se je s srcem povsem predala Bogu in ljudem. Njeno srce je dobesedno bilo za Selca in njene mlade in odrasle prebivalce, pa tudi za vso Selsko dolino.

Ne moremo in ne smemo spregledati še enega dejstva: učiteljica Olga je vedno ostajala zgleden in pokončen kristjan. Tudi v času komunističnega totalitarizma, ko so mnogi klonili pod težo ateističnega režima, je ona ostala zvesta svoji veri in jo tudi javno izpovedovala, čeprav ji ni bilo vedno lahko. Zagotovo zanjo veljajo Jezusove besede: "Kdor bo mene priznal pred ljudmi, ga bom tudi jaz priznal pred svojim Očetom, ki je v nebesih."

Z njo izgubljam pokončnega, zrelega in zavzetega človeka in kristjana. Ali pa tudi ne, saj zaupamo, da imamo odslej pri Bogu še eno priprošnjico več, ki bo molila za to, da bi vera in kultura še naprej plemenitila tukajšnjega človeka.

Slovo od pokojne Olge je velik izziv vsem nam, obenem pa spodbuda, da bi se danes, ko živimo v dobi demokracije in verske svobode, bolj zavzemali za rast in širjenje duhovnih vrednot. Človek je tudi duhovno bitje, čeprav na to še posebej v zadnjem času večkrat pozablja. Zavzema se le za čim boljše materialne pogoje za življenje, v sebi pa velikokrat ostaja povsem prazen.

V zadnjem času pogosto spremljamo polemiko o tem, kakšna naj bo bodoča slovenska šola. In kot vedno so zopet najglasnejši tisti, ki hočejo graditi slovenski narod brez Boga. Zgodovina pa nas uči, da se je vselej, kadar je človek pozabil na Boga in ga zavrnil, posamezniku in narodu pisal propad. In to dejstvo že odkrivamo na mnogih področjih življenja, kot so propadajoči zakoni in družine, pri mnogih izguba smisla življenja, alkoholizem in narkomanija, moralni razkroj naroda, da ne govorimo o sovraštvu, ki je velika rana našega naroda.

Če bi se Olga mogla oglasiti, bi nam v tem trenutku zagotovo zaklicala: "Dragi moji Selčani, vse svoje življenje sem posvetila širjenju narodne omike, vere in kulture v domačem kraju. Ne pozabite tudi v prihodnje na te duhovne vrednote, po katerih se prepoznava vrednost in veličina človeka. Če boste to ohranili in iz tega živeli, potem se vam prihodnosti ni treba bati."

Zagotovo je to nekakšna duhovna oporoka, ki nam jo zapušča. S tem sklepom prosimo Boga, naj bogato nagradi Olgo za mnoga dobra dela, ki jih je v življenju storila.

Družinski grob Šmidovih na Selškem pokopališču. Foto: Anton Sedej

Sklep

Upam, da mi je uspelo v teh nekaj stavkih zapisati tisto, kar sta si zaslužila Lojze in Olga Šmid iz Selc. Njun življenjski ustvarjalni opus je bil tako bogat, da bi vse njune življenjske zgodbe in dogodke pisec lahko strnil tudi v knjigi. Osebnost sem oba dobro poznal, še posebno Lojzeta, saj sem nekaj let prepeval v Moškem pevskem zboru DPD Svoboda in pevskem zboru Niko Železniki. Tudi zato sem do njiju čutil dolžnost, da jima posvetim ta spominski zapis.

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem vsem, ki so mi pomagali z informacijami in podatki ter prispevali gradivo in fotografije.

Informatorji:

Lojze Šmid ml., Selca 35, 4227 Selca
Mira Frelj, roj. Šmid, Litostrojska cesta 34, 1000 Ljubljana
Ciril Debeljak, Selca 58, 4227 Selca
Janez Močnik, prof., Ulica Ivana Hribarja 25, 4207 Cerklje
Milka Potočnik, Bukovica 24, 4227 Selca
Konrad Triller, Dolenja vas 94, 4227 Selca
Ciril Pogačnik, Dolenja vas 42, 4227 Selca
Franc Benedičič, Dašnica 45, 4228 Železniki
Anica Bešter, Selca 89, 4227 Selca
Franc Thaler, Racovnik 11, 4228 Železniki
Irena Megušar, Dolenja vas 97, 4227 Selca
Marija Skrt, Log 39, 4228 Železniki
Marjeta Buh, ZIPZ Kranj, Stara cesta 11, 4000 Kranj
Vera Košmelj, Na plavžu 47, 4228 Železniki
Bojan Likar, Baragov trg 1, 4000 Kranj
Javni sklad za kulturno dejavnost, Območna izpostava Škofja Loka

Viri:

Planina, France (ur.): *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti*. Železniki : Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki, 1973.
Šmid, Olga: *Selca nekoč*. Selca. Turistično društvo Selca, 1973.
Naš praznik (lokalno glasilo KS Selca), 1982.
Bešter, Anica (Selca 89, 4227 Selca): *Osební dnevnik*. Neobjavljeno.
Selca v jubilejnem letu 2000 ob blagoslovitvi novega župnišča. Župnija Selca.
Foto: arhiv Muzeja Škofja Loka.
Štibelj, Klemen: *Kulturno društvo dr. Janez Ev. Krek*. Selca. Loški razgledi 46, 1999.
XX. Občinsko pevsko srečanje 1994, ZKO Škofja Loka.

Selčan Cene Kopčavar,

profesor, slavist, prevajalec
(2. 4. 1922–26. 2. 1966)

Marjeta Šketa

Hvaležno sem sprejela povabilo gospoda Primoža Pegama, naj za Železne niti napišem prispevek o svojem očetu. Ker je star 43 let podlegel zahrbtni, takrat še neozdravljivi bolezni, pri sestričnih sedmih in mojih 17 letih, sem to lahko storila le s pomočjo še vedno odličnega spomina moje mame Ileana in s pomočjo še živečih očetovih prijateljev, sošolcev, študijskih kolegov, sodelavcev, nekdanjih dijakov in s pomočjo dokumentov iz očetove ostaline. Drobce so v pogovoru z menoj prispevali njegova sestrčna Marica in bratranca Jože in Franc, pa tudi najstarejši Selčan Círil Debeljak – Bobkov ata. Dragoce ne družinske dokumente sta mi pokazala moj mali bratranec Rudi Habjan – Tonetov in njegov oče Anton. V pomoč mi je bila tudi knjiga Olge Šmíd – Bercetove Selca nekoč.

Posebej se za pogovor zahvaljujem akademiku prof. dr. Joži Mahničju, za dragoceni Fragment o Cenetu Kopčavarju akademiku prof. dr. Borisu Paternuju, za spomine na Ceneta Ivanu Minattiju in dr. Aleksandru Flakerju, za pogovor dr. Francetu Bučarju, dr. Janezu Šmídovniku, dr. Milanu Cepudru, dipl. ing. Borutu Puntarju, prof. Jožetu Šifrerju, prof. Srečku Omanu, Vitalu Klabusu in Frančku Bohancu. Žal se mi želje po pogovoru z nekaterimi očetovimi sodobniki-sodelavci niso mogle uresničiti: kot mi je v prijaznem pismu rekel pesnik, esejist in prevajalec Tone Pavček, so žal "na oni strani". Z dovoljenjem dr. Mahničja sem v pisanju uporabila dele njegovega spoštljivega, zame tudi po 42 letih tako zelo ganljivega nekrologa, objavljenega v Prosvetnem delavcu 9. marca 1966. Z dovoljenjem drugih sogovornikov navajam tisto, kar so mi napisali ali povedali.

Selca – korenine in Mama

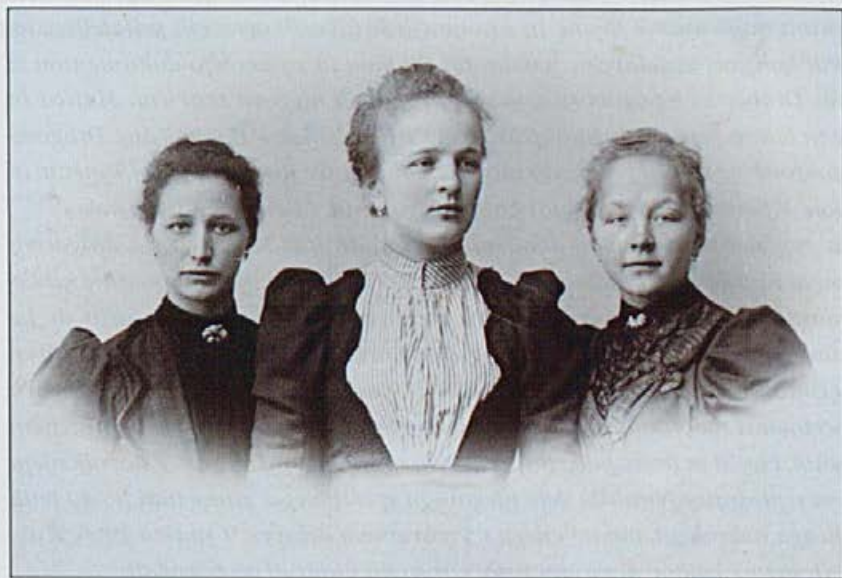
Vincenc (v Selcih vse življenje Vinko, v gimnaziji Vinc, Cena, od študentskih let naprej Cene) se je rodil 2. 4. 1922 v Selcih (hišna številka 17) nad Škofjo Loko Anžicovima batarjema Mariji in Janezu Kopčavarju kot zadnji od skupno petih otrok.

Rod Kopčavarjev je leta 1947 raziskal dr. Rudolf Andrejka in zabeležil njihovo prisotnost v Selcih od okrog leta 1600 na hišnih številkah 16, 17 (od 1671), 49, 65 in 69. Kot v svojem delu Doneski k postanku in razvitku rodbinskih imen v Selški dolini (1939) navaja Andrejka, je bilo ime tipično za kraj Selca. Ljubljčan dr. Rudolf Andrejka (1880–1948) je bil pravnik, statistik, zgodovinar, propagator planinstva in turizma. Poročen je bil s Selčanko Marijo Tavčar – Štefanovo. Med drugim je pisal tudi razprave iz narodopisja, krajepisja in imenoslovja. Priimek Kopčavar uvršča med izpeljanke po stanu in poklicu, torej "kopčár" (izdelovalec kopja = sulic) ali pa "kupčár" (= branjevec; kupčárít = nem. schachern, slo. barantati). Prvotni zapis imena je bil Kupzavar (1631), Klobzhauar (1657), Kopzhauer (1674), Kebzhauer (1678).

Svetlolasa in modrooka Marija Čemažar (1882–1972) je bila eden od osmih otrok selškega kmeta

in posestnika Blaža Čemažarja (tudi rod Čemažarjev je raziskal Andrejka) in Terezije Krek v Selcih 67. Terezija je bila hči Jerneja Kreka s Četene Ravni 3 iz njegovega drugega zakona z Elizabeto Tavčar po smrti prve žene. Sin Jerneja Kreka iz njegovega prvega zakona z Marijano Debelak je bil dr. Gregor Krek (1840–1905), slavist, raziskovalec slovanskega ljudskega slovstva in med 1867 in 1902 prvi profesor slavistike na univerzi v današnjem avstrijskem Gradcu. Tereziji in Blažu Čemažarju se je rodilo osem otrok, sedem je bilo hčera. Tereziji je Kronovina Kranjska, C. Kr. Okrajno glavarstvo v Kranju 10. julija 1902 izdala obrtni list – dovoljenje za izdelavo opeke, za "cegounco", kasneje jo je vodil njen zet Jožef Peternelej. Marijo sta starša pred poroko poslala za šest mesecev v Ljubljano v hotel na današnji Trubarjevi ulici 7, zraven secesijske stavbe na vogalu današnje Trubarjeve ulice in Miklošičeve ceste, v kateri je bila takrat Koslerjeva trgovina pri Urbanu, po drugi svetovni vojni Centromerker. Tam se je Genetova mama učila kuhanja, preden se je 10. 5. 1908 poročila.

Črnelasi in temnooki oče Janez (1878–1926), Anžicov, Selca 17, sin Valentina Kopčavarja (1836–1878) in Helene Rant, Mlinarjeve iz Dolenje vasi (1847–1910), je bil kajžar, batar in kasneje mali tr-

Tri Čemažarjeve hčere, Marija desno.

govčič. Janezov brat Martin (1875–1901) je bil kolar, Lovrenc (1871–1948), oče Cenetovih sestričien Silve in Marice, pa davčni uradnik, kontrolor finančne kontrole na Primorskem, in bi bil po materini želji moral prevzeti domačijo. Ker je takrat že imel službo, se je temu odpovedal in se leta 1914 v Cerknem poročil z Nežo Kranjc. Janez še ni bil star štiri mesece, ko je oče Valentin umrl. Janez je bil po nazoru liberallec, naprednjak. Kot mi je povedal očetov bratranec dipl. ing. Jože Peternelj, Tonetov Jožk, se je Janez sčasom "obrusil" in se vdal v usodo, da živi v zelo nazadnjaškem okolju.

S cestno povezavo Podbrdo–Petrovo Brdo, ki so jo leta 1915 zgradili ruski ujetniki, so se tudi Selca približala vojni. V dolino je prek nje s fronte prišel prvi "tren", kasneje so treni, vsakokrat prek 150 voz, skozi dolino peljali pogosto. Ljudje so bili razburjeni in žalostni: vojska jim je pobirala moške in hrano, konje in odnesla celo cerkveni zvon. Kasneje so po njihovi dolini vodili tudi sestradane laške ujetnike. 1. maja 1917 je bil oče Janez vpoklican v avstro-ogrsko vojsko in je kot navadni vojak v 17. pešpolku branil meje takratne skupne dežele v Judenburgu v Galiciji. Zbolel je, bil dodeljen za vojnega delavca vojnemu dobavitelju Šturmu v Selcih. Ponovno se je vrnil v Judenburg, se s polkom preselil v Tolmezzo, tudi tam zbolel in bil odpuščen in spet dodeljen za vojnega delavca vojnemu dobavitelju Šturmu v Selcih. V Galiciji je bilo težko, lakoto naj bi si bili tešili celo s kruhom iz zmletih želodov. Morda je prav zaradi želoda zbolel in bil operiran na želodcu. Bobkov ata se ga, suhega dolgina z močnimi črnimi brki, dobro spominja. Po koncu vojne naj bi bil žvotaril in izdeloval lesene sodce, tega se spominja tudi Bobkov ata. Sodarstvo je bila takrat v Selcih le ena od mnogih dobro razvitih obrti, vodil jo je Štefan Tavčar, sodi so bili embalaža za žeblje, ki so jih izdelovali v Železnikih.

Po prvi svetovni vojni je bilo tudi v dolini hudo pomanjkanje hrane. Ljudje so bili skrajno varčni, hranili so se s tistim, kar so pridelali doma. Kupovali so le najbolj potrebne stvari. In vendar je bilo takrat v Selcih že več trgovin. Kot piše Olga Šmid,

so bile to majhne branjarije in kramarije. Tako je pri Anžicu leta 1922 odprl tudi Janez Kopčavar st. Ljudje so malo kupovali – tobak, "štok cukra", "lašć óle", sol, "žveplenke", "presgern" (kvas, nemško Germ). Od februarja 1924 je večkrat brez uspeha poskušal pridobiti status vojnega invalida. Že decembra 1925 je z izročilno darilno pogodbo vse svoje premoženje, terjatve iz trgovinice in dolg pri Hranilnici in posojilnici v Selcih v višini dobre osmine vrednosti vsega premoženja prenesel na Marijo. Mariji je v dokumentu tudi naložil skrb za pet mladoletnih otrok: Marijo (1908), Franceta (1910), Janeza (1912), Tonea (1914) in malega Vinka (1922). Januarja 1926 je po bolezni umrl. Ko je Kopčavar umrl, je bil Bobkov ata star 12 let. Spominja se, da je bil takrat ministrant in je spremljal gospoda k Anžicovim.

Mama, Anžicova Micka, so bili vse življenje zelo varčni, delavni, trdnega karakterja, imeli so močno voljo, dve res pridni roki z velikima, za drobno delo na videz kar preokornima dlanema, bili so brezkompromisni, nepopustljivi, in vendar so imeli veliko

Janez Kopčavar st.

srce. Niso bili napredno misleči, a bili so prava "mati korajža". Že ko so se kot mladoporočeni priselili k Anžic, jim menda ni bilo lahko: tašča Helena naj bi imela "u firtlco zacahnan jesh in u ôhtlco zacahnan ôle", "u hiš" so pri Anžic prenočevale kure na klopih in na leseni prečki nad kmečko pečjo in z iztrebki pomazale ves prostor. Ko tašče ni bilo doma, so Mama tekli po pesek k potoku in z njim zribali ogabo s klopi in tal. Po moževi smrti so za preživetje imeli nekaj njiv, kravo, konja, kakega pujsa, malo gozda in malo trgovnico, "štacuno" nasproti domače hiše ob in na potoku Selnica. To jim je takrat dajalo status trgovke, po prodajne artikle pa so hodili peš in jih prinašali v nahrbtniku iz Škofje Loke, nekatere pa so proizvajali sami: očetov bratranec Franc Hafner, Pikcov Francelj, se še spominja njihovih štrukeljcev, polnjenih z rožiči, rozinami ali orehi. Kupovali so jih ob nedeljah po maši ljudje iz Podblice, Lajš, Nemilj, Besnice in drugih bolj ali manj oddaljenih vasi. Kasneje so, kot se spominja Bobk, kupčevali z ogljem in se ukvarjali tudi s furmanstvom, kar je zabeleženo v knjigi Mire Omerzel - Terlep Konji - naše pravljice in v ohranjenih, skrbno vodenih knjigah stroškov

Mama z otroki.

in kmetijskih in dohodkov opekarne njihove sestre gospodinje Ljudmile in svaka posestnika Jožefa Pernelja. S konjsko vprego so furali oglje in les iz Selc na Trato in v Ljubljano. In Mama so bili avtoriteta za dva. Ni jih ganil jok malega, od poprejšnjega sina Toneta osem let mlajšega, nežnega in plašnega Vinka, ko je želel povedati, da res ne gre rad v šolo (1. 9. 1928 - Državna osnovna šola v Selcih) ali da mu je pasti kravo na travnatih pasovih med dvema njivama na Rovnem dosti pretežko in preveč odgovorno delo, ker ti krava uide tisti trenutek, ko narediš stojo, da bi razbil monotonost paše, in ti oddirja z dvignjenim repom čez njive in skozi vso vas. Veliko Mamino srce je imelo trden oklep in je jokalo le navznoter. Otrokom so pač želeli dati najboljše, kar so lahko - tudi vzor v trdnosti in vztrajnosti.

Cenetova sestra Marija je postala trgovska nameščenska v trgovini Adamičevih v Ljubljani, po drugi svetovni vojni Vrvarni. Bila je prava lepotica. Bratje so jo oboževali. Stanovala je kot podnajemnica v lesenem tinu hiše na križišču današnjih Masarykove in Njegoševe ulice. Mama ji niso dovolili poroke z izbrancem in so zahtevali, da prihaja vsako nedeljo domov. Umrla je novembra 1942. Francè, pozneje poročen s Pavlo Bergant, mojo drago "teto Méto", s Sv. Tomaža nad Praprotnim, ki je bila zaposlena v gostilni sorodnikov na Kazini, je imel od leta 1929 do 1945 trgovnico, prekupčeval je z ogljem in lesom. Njemu so Mama kasneje predali kmetijo. Janez je bil izučen trgovec v Ljubljani (nakupovalec), kasneje najemnik trgovine pri Štefanu v Selcih, kasneje v Železnikih. Tone se je po zaključku šolanja na ljubljanskem učiteljskišči zaposlil kot učitelj, pozneje kot upravitelj "srenjske šole" v Srednji vasi nad Bohinjem, nato v Sori pri Medvodah, kasneje je bil učitelj v Ljubljani. Mama niso nikoli v življenju počivali. Pri šestdesetih so kmetijo in drugo dali čez in začeli klekljati. Veliki, na videz tako zelo okorni prsti so spretno žonglirali s kleklji in ustvarjali nežne čipke. Oddajali so jih za male denarje v Škofji Loki. Če sem imela njihova mala vnukinja, avtorica tega pisanja, v zelo rosnih letih srečo, so me na samostojnem potovanju iz Ljubljane "na dober gorenjski zrak" v

Škofji Loki od šoferja ljubljanskega avtobusa ob postopu na selškega prevzeli Mama. Mama so doživeli častljivo starost 90 let. Pokopali so kar tri od svojih petih otrok.

Šentvid nad Ljubljano – klasična gimnazija

Mama so želeli Vinku kar najboljše življenje. Govorili so: "Če boš gospod (op. p.: duhovnik), boš jedel bel kruh." Zato so sklenili po osnovni šoli Vinka dati v klasično gimnazijo in v internat sv. Stanislava, v škofove zavode, ustanovljene ob enem z gimnazijo leta 1905 na pobudo ljubljanskega škofa dr. Bonaventure Jegliča, v Šentvid nad Ljubljano (v današnjo škofijsko gimnazijo). 26. junija 1933 je uspešno opravil sprejemni izpit. Predpisali so šolnino zanj – 300 dinarjev na mesec. Mama so v rjuhe in v rjavo volneno odejo uvezli Vinkovi inicialki, dodali skrbno negovana, skromna oblačila in enajstletni, še vedno plašni in nežni fant je šel od hiše.

Katoliški samostani v Evropi so že od srednjega veka svoje poslanstvo videli v vzgoji značaja in izobrazbi razuma, v posredovanju znanja (humanističnih ved) in vrednot in v skrbi za naraščaj duhovništva. S tem namenom so t. i. škofovi zavodi (nem. Bischoefliche Seminare) pridobivali, izobraževali in vzgajali gojence. Internat je bil za učence klasične gimnazije obvezen in plačljiv (šentviški je starše gojenca mesečno stal 600 dinarjev, za primerjavo: za 1 dinar si takrat dobil 2 žemlji, tisti iz velikih in revnih družin so z olajšavami plačali manj). V zavodih gojenci niso stradali, je pa v njih vladal zelo strog režim. Vsi gojenci se niso odločili za duhovniški poklic. Za tiste iz skromnih razmer je bila v teh ustanovah pridobljena izobrazba in vzgoja edina možnost in priložnost za napredovanje v družbi. Bivši gojenci so tako v veliko primerih postali visoki državni uradniki, politiki, zdravniki, pravniki, umetniki, pisatelji in pesniki. O vsem tem pričajo znane avstrijske osebnosti, nekdanji gojenci v junija 2008 prvič predvajanem dokumentarnem filmu

Die letzten Zoeglinge (Zadnji gojenci) avstrijskega avtorja Petra Oberdorferja.

Med vsemi "kmečkimi zarobljenci", kot je sebi podobne gojence šentviških škofovih zavodov imenoval dr. Šmidovnik, je bil Cene edini izstopajoče zelo nežno, blago čuteče bitje, kot deklica, in je v internatu nekaj časa vidno trpel. Šentviški vzgojni režim naj bi bil nanj vplival šokantno. Protiutež trdemu, kar špartanskemu življenju v internatu je bil neskončni vir znanja v gimnaziji, ki so ga dijakom posredovali eminentni profesorji duhovniki: skladatelj Matija Tomc za glasbo, dr. Anton Breznik za slovenščino, jezikoslovec in prefekt Jakob Šolar za francoščino, slovenščino in srbohrvaščino, slikar Stane Gregar za risanje, dr. Franc Jerè in dr. Anton Čepon za grščino in latinščino, nekateri tudi tujih narodnosti, na primer Čeh Vojtech Hybašek za glasbo. In Cene je znanje in modrosti svojih profesorjev, posebno Šolarja, pil, kot da gre za življenje. Domotožje so lajšali mamini obiski in priboljški od doma. Nihče od sošolcev ni nikoli izvedel, da nima več očeta. "Le zakaj vedno zaseka, drugi so od doma dobili kako klobaso," se je Cene mamo upal vprašati šele več let pozneje. Kot pravi dr. Cepuder, so jih v zavodu lepo vzgojili in jih naučili učenja, gojenci so po večerji drug drugemu pomagali pri predmetih, ki jim niso šli od rok. V letu, ko je maturiral, je bilo na šoli in v internatu blizu 400 dijakov. Razdeljeni so bili v t. i. divizije, vsako je vodil prefekt. So pa fantje v internatu smeli gojiti šport: iz letnega poročila gimnazije 1939/40 (rekli so jim "izvestja") je razvidno, da so imeli dobro opremljeno telovadnico in tri prostorna zunanja igrišča. Telesne vaje so pod nadzorstvom opravljali dvakrat dnevno, kot piše v poročilu: "da ne pretiravajo in ne zapravljajo časa". Cene je rad igral nogomet in bil običajno nogometni vratar. Brazgotine poškodb na piščalih in kolenih so ostale vidne za vedno. Že dolgo pred zaključkom gimnazije je Cene mami povedal, da za duhovnega gospoda ne čuti poklica. In Mama so odločitev sprejeli, a ne brez obžalovanja. Ustanova, v kateri je preživel osem let, je Ceneta pomembno zaznamovala in izoblikovala.

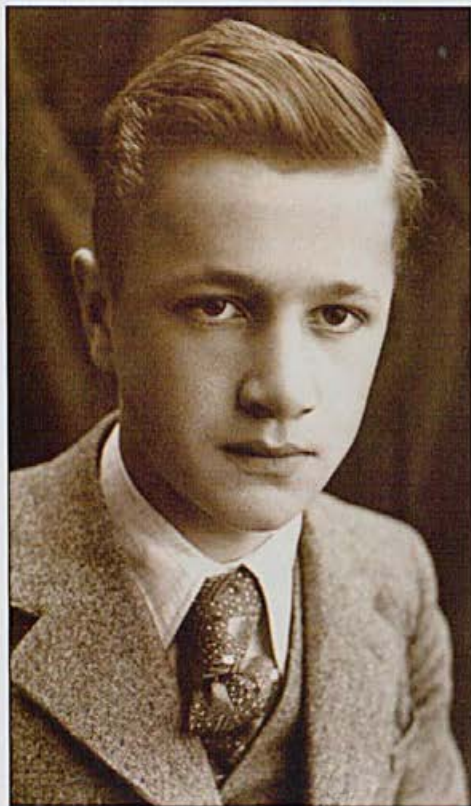
V gimnaziji in v internatu je imel Cene kar nekaj eminentnih sošolcev, večinoma, kot je bil sam, s po-deželja: gojenec škofovih zavodov je štiri leta pred njim postal literarni zgodovinar, dolgoletni predsednik Slovenske matice akademik prof. dr. Joža Mahnič, dve leti pred njim arheolog akademik prof. dr. Stane Gabrovec, eno leto pred njim pokojni nadškof in metropolit Alojzij Šuštar in njegova sošolca zdravnik dr. Milan Cepuder in arhitekt Jože Kregar, obenem z njim 8 let sošolec in dosmrtni prijatelj pravnik, ena vodilnih osebnosti slovenske osamosvojitve dr. France Bučar, tudi prijatelja slikar Franc Peršin - Prša in pravnik, strokovnjak za lokalno samoupravo dr. Janez Šmidovnik, profesor kemije na univerzi Srečko Oman - Srčko in drugi. Dr. Cepuder se spominja, da se je med počitnicami s kolesom peljal v Selca obiskat Ceneta, s hišnikom zavoda Demšarjem, doma s Česnjice, pa se je povzpel na Ratitovec. Po pripovedovanju dr. Bučarja se je že med

dijaki v gimnaziji izoblikovala neke vrste elita, vendar zadržani Vinc, pozneje Cena (vzdevke jim je, kot pravi dr. Šmidovnik, dajal sogojenec Marjan Ahačič iz Trziča), ni silil mednjo. Danes dr. Bučar Cenetovo takratno nogometno vratarstvo komentira kot tipično Cenetovo držo tudi v kasnejših letih: "nikoli štrleti iz množice, a biti povsod zraven". Tudi prof. Oman se spominja, da je bil Cene "malo sam svoj, se z vsemi dobro razumel, a ni imel posebne družbe. Imel je dosti obiskov, obiskovali sta ga mama in sestra. Bolj nežen je res bil, ni bil "draufgenger" niti rokovnjač. Nikoli ni bil "mladec" (op. p.: resen kandidat za duhovnika; med "mladci" in "nemladci" naj bi bila ves čas skrita borba)". Kot pravi prof. Oman, so v gimnaziji "vsi zagrešili kaj literarnega" v literarnem glasilu Domače vaje.

Cene je leta 1941 končal srednjo šolo na ljubljanski klasični gimnaziji, današnji gimnaziji Jožeta Plečnika, kjer je takratni direktor Bajuk, stari oče ministra Andreja Bajuka, spomladi na predlog prosvetnega ministrstva velikodušno in prijazno sprejel mariborske, to je obiskovala tudi Ileana Forčesin, enako stara in kasnejša Cenetova žena, in maturante begunce s šentviške gimnazije. Porazdelili so jih v obstoječe razrede ali pa zanje ustanovili še nove. Le v Ljubljani je bil pouk namreč tisto leto še možen v slovenščini. Tako so kasnejši prijatelji Cene, France Bučar in Janez Šmidovnik maturirali v različnih paralelkah, Ileana in Bučar v 8. a, Cene v 8. c.

Ljubljana – vojna vihra, študij, svoboda, diploma

Družinskih genov Cene očitno ni mogel zatajiti: po gimnaziji se je odločil za študij slavistike in rusistike na ljubljanski univerzi. Tako se je že sto let prej odločil tudi njegov prastric. Vpisal se je jeseni leta 1941 in študiral, dokler niso fašistični okupatorji zahtevali, da se lahko vpisujejo samo tisti, ki so včlanjeni v fašistično organizacijo, oz. do zaprtja univerze.

Dijak.

Naslaženje

Slika slušatelja (-ice):
scholastici (-ae) effigies:

rojstni kraj *Selca 7. 11. 1882*

ortus (-al) ex

Vpisan (-a)
Inscriptus (-a)

na fakulteti *filozof. fak.*

dne *27. sep. 1941.*

die

Dekan:
Decanus:

Univerza v Ljubljani
Universitas Litterarum Labacensis

Univerza v Ljubljani
Dekanat
Filozofska
fakulteta

Lastnoročni podpis slušatelja (-ice):
Scholastici (-ae) signatura manu propria:

Indeks.

Najprej je stanoval v Cirilovem domu, Marijanišču v ljubljanskem predmestju Spodnje Poljane (Collegium Marianum, ust. kot deška sirotišnica 1882; danes Dijaški dom Ivana Cankarja). Kasneje je s pomočjo OF na univerzi dobil v najem sobo pri Lundrovih v hiši na križišču ceste V in VIII v Rožni dolini. Od doma mu je pótovka (pótovca in pótovke v knjigi o Selcih opisuje Olga Šmid) že kako skrivaj prinašala pakete s hrano, in tudi sicer je od doma dobival nekaj denarne podpore ves čas študija. Preživel je se tudi z inštruiranjem stanodajalčevih otrok. Včasih ga je obiskala dvanajst let starejša sestra Marija. Peš mu je od doma čez celo mesto v Rožno dolino nosila hrano, kadar ji jo je v splošnem pomanjkanju kje uspelo dobiti. Po pripovedi moje mame o pomanjkanju hrane priča dejstvo, da so današnji ljubljanski Kongresni trg med vojno tudi preorali in tam posadili krompir.

V klasični gimnaziji se je Cene naučil grščine, latinščine, francoščine, se kot "prostega predmeta"

učil nemščine, ruščine pa se je že po maturi učil tudi pri nekem Rusu v Rožni dolini, ki je okoli leta 1920 pribežal iz Rusije. Sam se je učil tudi italijanščine in angleščine – slednje zato, da si je lahko dopisoval s sestrčno svojih let, Virginijo, mlajšo od dveh hčera mamine sestre Antonije, ki je šla v Ameriko s trebuhom za kruhom. Zelo tesno prijateljstvo se je med enako starima Cenetom in Virginijo stakalo, ko je Antonija (Tona) v drugi polovici dvajsetih let, morda leta 1928, svoji deklici pripeljala v Evropo in kar nekaj časa ostala v Selcih pri sestri Ani, Pikcovi. Kot pravi očetov bratranec Pikcov Francelj, mu je njegova mama pravila, da sta deklici takrat še govorili slovensko. Tona je kasneje otroke spodbujala le k učenju angleščine, da bi jim olajšala življenje. Tedanje naše izseljenke so brez znanja jezika mogle biti samo služkinje.

Kot mi je rekel dr. Šmidovnik, so gojenci iz škofovih zavodov prišli popolnoma nepripravljeni na življenje in na kaj takega, kot je vojna. Kot marsika-

teri svobodomiselnih mladenič se je Cene vključil v osvobodilno gibanje: od septembra 1941 je bil kot aktivist OF skupaj z enim svojih sogovornikov organiziran v trojki v slavističnem seminarju na univerzi. Trosil je letake in širil ilegalni tisk, pisal po zidovih prepovedana gesla, skrbno varoval informacije o skritem prepovedanem gradivu in kosu orožja v slavističnem seminarju. A bil je previden, vodilo ga je naročilo, ki so ga Mama takrat dali vsem štirim sinovom: "Nobeden od mojih sinov si med vojno ne sme umazati rok s krvjo." S prijateljem Francetom Bučarjem sta se do njegove aretacije spomladi 1942 videvala in delila pripadnost osnovni misli osvobodilnega, protiokupatorskega gibanja. Že leta 1941, ko še ni bilo organizirane protiakcije gibanju OF, so ga aretirali v Št. Vidu pri Stični in z večjo skupino "političnih osumljencev," ki so organizirali gibanje OF, in s katerimi se je družil, odpeljali v Novo mesto. Tam je bil zaprt en mesec. Z nastankom ideološke razklanosti v osvobodilnem gibanju pa sta bila taka drža in ravnanje strogo katoliško vzgojenega Ceneta očitno nerazumljiva novoustanovljenemu študentskemu klubu Straža v Marijanišču, kjer je še stanoval: spomladi 1942 so ga na podlagi ovadbe iz Marijanišča zaprli v svoje prostore na Strelški ulici in ga zasiljevali. Obtožili so ga namere ustanoviti osnovno celico OF v Baragovem semenišču. Ker so bili dokazi jasni, je bilo sklenjeno, da ga izroče italijanski policiji. Na močne intervencije, ki jih je izposloval brat Tone, se to ni zgodilo. Izrečena mu je bila začasna sodba s pripombo, da bo sojen ob koncu vojne pred ljudskim sodiščem. Priporočili so mu, naj zapusti Ljubljano, sicer bo pod stalnim policijskim nadzorstvom. Ljubljane ni zapustil. Že januarja 1942 ga je "socialna pomoč OF," organizirana v slavističnem seminarju, poslala na hrano k Lundrovim v Rožno dolino. V začetku junija 1942 se je tja tudi preselil in nadaljeval z aktivnostmi v OF. Konec junija 1944 se je bližala mobilizacija v OT oz. nabor k domobrancem. Nemška Organisation Todt je bila zadolžena za delovno službo; vanjo so angažirali ljudi, ki niso bili zavezani vojaški službi; šlo je za delovno obveznost za moške in ženske,

njihova dolžnost je bila graditi utrdbe in druge vojaške naprave. Da bi se izognil drugi možnosti, je naredil prošnjo za uradnika v OT in bil odklonjen. Ponudila se mu je možnost prehoda mejnega bloka in skrivaj je šel v Trst. Tam se je javil pri OT na mesto uradnika, a bil odklonjen, češ da bodo vse mlade moči porabili za vojsko. Poskusil je na drugih mestih v Trstu dobiti zaposlitev kot prevajalec. Končno jo je dobil pri Radiu Trst. Še pred nastopom službe mu je bilo zagotovljeno, da s političnim delom oddaj ne bo imel opravka. A kljub temu so ga najprej poslali na enomesečni kurz vojaščine k Sv. Ivānu. S 1. avgustom je nastopil službo na radiu: prevajal je slovenske kulturne ure iz slovenščine v nemščino. Ko pa mu je bilo konec septembra sporočeno, da bo odtlej prevajal tudi oddaje štaba belogardistov, je zaprosil za tridnevni dopust in se odpeljal v Ljubljano. Delodajalcu je poslal lažno zdravniško spričevalo, ki mu ga je izstavil prijazen ljubljanski zdravnik. V spremnem pismu je Cene omenil, da bo za kulturne ure po možnosti skrbel iz Ljubljane. Res jim je poslal troje predavanj: Pesnik Josip Murn Aleksandrov, Primorje in Otroška ura. Potem se ni več javil. Ravno takrat je bilo treba izpolniti vprašalne pole za PÖLL (organizacija za delovno obveznost v širšem sestavu zgoraj omenjene OT). Napisal je, da iz Ljubljane oskrbuje kulturne ure na tržaškem radiu, in imel mir pred okupatorsko oblastjo. Novembra pa ga je Slovenec, kriminalistični referent za Rožno dolino, poiskal v najeti sobi in mu povedal, da je za njim razpisana tiralica belogardistov in da "je aretiran". Cene mu je razložil, kako "barantajo" z njim, in naletel na razumevanje: referent ga je izgovoril pri komisarju in v primeru ponovne tiralice obljubil predhodno obvestilo. V začetku leta 1945 so ga mobilizirali v OT za delo zaklonišč pod Rožnikom.

V narodnoosvobodilno vojsko se je vključil v začetku maja 1945 (6. četa 2. bataljona 4. brigade); takrat so takim rekli "majski hrošči". V štabu bataljona je opravljal funkcijo administratorja. Politkomisar Jože Kadelič mu je izstavil takole karakteristiko: "Je vesten, poslušen, discipliniran, preudaren in kar se

tiče administrativnih poslov, tudi precej samoiniciativen ... Ima avtoriteto pri podrejenih ... Je vesele narave, odkritosrčen in pri tovariših priljubljen ... Ima pa tudi čut odgovornosti." Tam je nastala hudo mušna karikatura neznanega avtorja za tamkajšnji stenčas.

Po vojni je Cene predavanja na univerzi nekaj časa obiskoval v vojaških hlačah in škornjih. Takrat je bilo za preživetje sila pomembno jasno pokazati, da nisi "z napačne strani," pa tudi sicer je bil

formalno demobiliziran šele z "odpustnico," izdano novembra 1945. Tako je bil v vojaški uniformi tudi 4. novembra 1945 na poroki svojega brata Franceta. Eden njegovih nekaj let mlajših takratnih kolegov v slavističnem seminarju, moj sogovornik, ki sem ga slučajno ustavila na ulici v upanju, da je Ceneta poznal, je takratno Cenetovo "razkazovanje" razumel popolnoma napačno in ga ocenil za grobost in aroganco. Na njegovo posebno prigovarjanje zato to posebej omenjam.

Administrator,
1945.

Dr. Joža Mahnič se spominja občasnih, bežnih srečanj s štiri leta mlajšim Cenetom na fakulteti, v slovanskem seminarju, zares sta se spoznala šele kasneje, v Slavističnem društvu. Cenetovi kolegi v seminarju so bili med drugim tudi Borut Puntar, sin Josipa Puntarja, slovenskega literarnega zgodovinarja, prešernoslovca, kasnejši arhitekt, France Balantič, kasnejši pesnik (1921–1943), Jože Šifrer, kasnejši profesor, literarni zgodovinar in kritik ter dolgoletni ravnatelj jeseniške gimnazije, dve leti mlajši Ivan Minatti, pesnik in prevajalec, štiri oz. pet let mlajši Boris Paternu, kasnejši literarni zgodovinar in teoretik, France Bernik, kasnejši literarni zgodovinar in teoretik, predsednik SAZU, Štefan Barbarič, kasnejši literarni zgodovinar, in drugi. Ivan Minatti se spominja, da je bil Cene, drugačen od nekaterih, "zagnan študent, resen slavist, ki je že tedaj imel ugled med kolegi in je med profesorji veljal za perspektivnega slavista," in je bil "zelo komunikativen in ljubezniv". Prof. Šifrer se spominja, da sta se s Cenetom dobro razumela. Ne le da sta bila istih let in sta izvirala iz bližine Škofje Loke, predvsem sta "oba od doma prinesla določeno rodoljubje in delavnost, izogibala pa sva se nekaterim stvarim, ki jih je prinašal novi čas. Sem spadajo politična

zagrizenost, kromolčarstvo in sovraštvo do drugače mislečih." "Živelimo v burnih časih," še pravi prof. Šifrer. Oba sta prvo službo dobila na Državni srednji tehniški šoli v Ljubljani.

Kot mi je napisal prof. dr. Paternu, sta se s Cenetom spoznala jeseni leta 1946, ko je bil sam študent prvega letnika na ljubljanski slavistiki. Bil je štiri leta mlajši od Ceneta, kar takrat ni bilo malo, pozneje pa vse manj. "Vladale so izrazito povojne razmere: na istih predavanjih in seminarjih smo se zbirali slušatelji vseh letnikov, od začetnikov do absolventov, tako da smo se vsi poznali med seboj. Pisana in zanimiva družba študentov zelo različnih starosti, zbranih iz vseh slovenskih pokrajin, tudi iz Trsta, Gorice in Celovca, z zelo različnimi osebnimi vojnimi izkušnjami, ki so bile za nami vsemi, in z različnimi intelektualnimi nagnjenji. Vsi skupaj pa smo imeli veliko srečo, da smo še ujeli akademske učitelje velikega formata, klasike slovenske in evropske slavistike: profesorje Rajka Nahtigala, Frana Ramovša in Franceta Kidriča. Mlajši, profesor Anton Ocvirk pa nas je na duhovito in po svoje izzivalen način uvajal v nekatera poglavja zahodnoevropske književnosti in literarne teorije. Če danes pogledam nazaj na tisti čas, ne morem mimo spoznanja, da je

Sedemdesetletnica prof. Nahtigala, Cene četrty z leve v prvi vrsti.

veliko skromnost in skoraj revščino zunanjih razmer spremljalo nekaj bogatega in pomembnejšega: stik z globino in zlahtnostjo stroke, kot smo ga doživeli ob svojih odličnih akademskih učiteljih. Bolje nas nihče ne bi mogel učiti, kako trdemu času pogledati čez ramena." Cenetova velika učiteljica sta bila tudi slavist Karel Oštir in rusist Nikolaj Preobraženski, vsak dan s svežo vrtinco v gumbnici. Kot še pravi dr. Paternu, je Cene "sodil med razredčeno skupino slušateljev, ki so na slavistiki študirali že med vojno in so bili tako ali drugače zaznamovani z ljubljanskimi razmerami iz vojnih let. Diplomiral je leta 1947, medtem ko je naš povojni val študij končaval po letu 1950. Nazoren dokument o srečanju vojnega in povojnega rodu v takratnem slavističnem seminarju je fotografija, ki je nastala leta 1947, ko smo se zbrali ob praznovanju sedemdesetletnice profesorja Natigala. Posneta je bila na notranjem dvorišču NUK." Cene je željno zajemal znanje, ki ga je kasneje kot profesor radodarno posredoval mladini. Hvaležen je bil za možnost, da v čitalnici NUK pozimi lahko študira na toplem. V času počitnic je poleti 1946 kot član pel in z Akademskim pevskim zborom sodeloval na delovni akciji in koncertni turneji na Pesnici. Kasneje ni več utegnil sodelovati v APZ, mudilo se mu je diplomirati.

Cene je diplomiral junija 1947 iz slovenskega jezika s starocerkvenoslovanščino, južnoslovanske književnosti, italijanske in slovenske zgodovine, italijanske literature in komparativne literature in iz rusistike. Septembra istega leta je bil z odločbo Ministrstva za industrijo in rudarstvo Ljudske Republike Slovenije s 1. oktobrom imenovan za profesorja slovenskega jezika s književnostjo na Državni srednji tehniški šoli v Ljubljani.

Ljubljana – družina, profesura, ustvarjanje

Jeseni 1945 je v slovanskem seminarju srečal bodočo ženo Ileano Forčesin, hčer pravника Ivana Forčesina, tudi člana mariborskega Devovega kvar-

teta, in Dore, roj. Posega, kratek čas učiteljice pri Sv. Ivánu pri Trstu, tudi slikarke, učenke Gvajca in Kazimirja. Bila sta Goričana, zavedna Slovenca, ki sta v času italijanskega fašizma po prvi svetovni vojni morala zapustiti Gorico in šla na Ptuj.

Vrnimo se spet v čas po drugi svetovni vojni. Stanovanj tedaj v Ljubljani ni bilo. Medtem ko sta Ileana in Cene januarja 1948 za tri dni odpotovala k Cenetovem bratu Tonetu v Srednjo vas v Bohinju in se tam poročila, so Ileani zapečatili in zaplenili najeto sobo s souporabo kopalnice z ostalimi petimi najemniki sob v Vrhovnikovi vili na Poljanah: dve najeti sobi bi bili razkošje, ki pa jima ni pritikal. Tako se jima ni bilo treba odločati, katero od sob bi obdržala.

Po rojstvu prve hčerke pa je 12 kvadratnih metrov velika soba s souporabo kopalnice, ne pa tudi kuhinje, v Rožni dolini postala pretesna. Cene si je moral najeti sobo v sosednji hiši. Od leta 1948 je na Višjo stanovanjsko komisijo pri Mestnem ljudskem odboru dve leti znova in znova naslavljal prošnje za dodelitev primerne stanovanja. Ko pa se je ne-

Mladoporočenca.

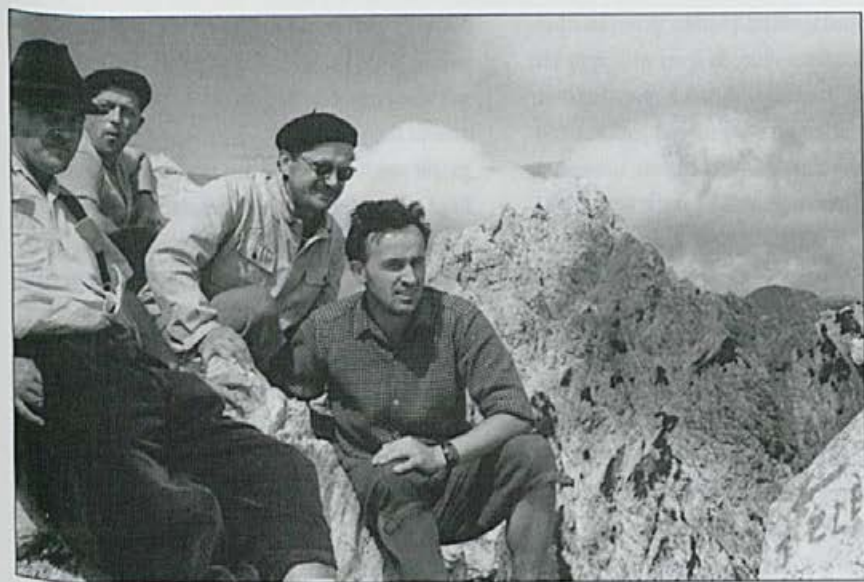
Ileana, Cene,
Marjetica,
Mama.

koč osebno zglasil na stanovanjskem uradu in mu je uradnik zabrusil, da "je na železniški postaji še nekaj praznih živinskih vagonov, kamor se lahko z družino vseli," se je odločil zidati. Od doma je dobil les, Ileana pa nekaj denarja od sester svoje mame, slovenskih učiteljic na Proseku in v Trstu, ki sta ji od materine smrti, ko je imela le dve leti in pol, mamo nadomeščali in ji občasno nudili pribežališče in tople dom. Cene in Ileana sta se zadolžila do meje, ki sta jo, navajena odpovedovanja, še prenesla. Cene je imel srečo, da je za zidavo pridobil takrat priznanega zidarskega mojstra Ivana Kovača iz Črnuč in da je imel strokovno pomoč svaka, gradbenega tehnika. A je tudi sam krepko poprijel za kramp in lopato. Bivši Cenetovi dijaki na Tehniški srednji šoli so dosti po njegovi smrti povedali, da se je med pokom sicer trudil, a med leti zidave ni mogel prikriti žuljev na dlaneh.

Dr. Joža Mahnič se spominja ključnega srečanja s Cenetom na začetku petdesetih let, onstran gorenjske proge na Ljubljanskem polju, na področju današnjega Litostroja. Cene mu je takrat ponosno povedal, da je na Ljubljanskem polju v Stožicah sredi neokrnjene narave z najetim posojilom, s pomočjo od doma in s svojima in pridnima rokama svoje Ileana zgradil skromen dom za družino, in se pohva-

lil, da od tam vidi domači Ratitovec in Triglav. Ni mu omenil, da je, še izza otroštva več tehnike lovljenja, iz rodnih Selc na vrt v Stožice v škatlici prinesel in preselil celo nekaj murnov.

Moj oče je ljubil slovenske planine, osvajal je številne slovenske vršace, preplezal tudi severno steno Triglava. Čas okupacije in vojne je prijatelj in sošolce "razmetal", a vendarle povezovalnih niti ni pretrgal. Kot pravi France Bučar, sta bila zelo intimna prijatelja, povezovala ju je duhovna bližina. Oba sta bila posebne narave, internat ju je oblikoval v samorastnika, trdna in odporna. Ceneta sicer opisuje kot nežnega, skromnega in poštenega. Pri Bučarju je pogosto iskal potrditev svojega dela. Obenem pa je bilo prijateljstvo tako zelo iskreno, da je Cene na primer sicer pohvalil Bučarjevo pisanje z "odlično pišes", a ga je tudi pošteno okrcal z "ampak tvoja slovenščina!". Bučarju se zdi, da so izrečene besede skorajda kazale na "izdajstvo prijateljstva" in izzvenele tako kot Cezarjeve "et tu, Brutus!" France Bučar se rad spominja, kako sta se s kolesom in z na njem pritrjenimi smučmi odpeljala do Cerkelj, pešačila na Krvavec, se s smučmi spuščala po bregu in spet pešačila navzgor, ves dan. Preden sta se zvečer s kolesom odpeljala domov, je Cene izpulil majhno brezo za svoj vrt in jo skupaj s

Z leve Bučar,
Šmidovnik,
Cene.

smučni pritrdil na kolo. Spet drugič, na svečnico, sta se kljub dežju odpravila smučat na Toško čelo in na smučeh vztrajala ves dan. Bučar, Šmidovnik in Cene so se po vojni veliko družili, bili so dobri prijatelji. Večkrat so šli na tridnevne ture v Kamniške in druge planine. Deset let po prvi se je Ileani in Cenetu rodila druga hči Irena – Nena. Cene je z družino ali skupaj z družinami prijateljev hodil na izlete peš in s kolesom. Postal je član lokalnega sadjarskega društva in na malem vrtu pridelal več sadja, kot ga je štirčlanska družina lahko pojedla in predelala, Ileana pa prav toliko zelenjave. Tudi gobaril je rad. Skromne, a nepozabne počitnice je na morju z družino v šotoru preživel na Jadranski obali, spet drugič ob Savi blizu Bohinjske Bistrice. Pogosto je sam in z družino obiskoval mamo in domače v rodnih Selcih. Rad in polno je živel.

V šolskem letu 1947/48 je nastopil službo profesorja na Državni srednji tehniški šoli v Ljubljani (kasneje se je preimenovala v Tehniško šolo za kemijo, metalurgijo, rudarstvo in lesarstvo) in ji je ostal zvest do konca življenja. Slovensčino je poučeval na kemijskem in na strojnem oddelku. Radodarno je znanje slovenskega jezika posredoval in razdal mladini in jo bogatil. Kot mi je povedala njegova bivša dijakinja iz Cenetove prve generacije

maturantov na takratnem triletnem kemijskem oddelku, kasnejša profesorica na isti šoli, je bil zelo strog, a dober, pošten in pravičen, spoštovanja vreden profesor. Še zdaj srečujejo mojo mamo njegovi bivši dijaki in povedo, da jih je veliko naučil, da je bil pravičen. Bivši dijak na strojnem oddelku mi je napisal, da so si trije nerazdružljivi sošolci, zdaj uspešni strokovnjaki doma in v tujini, maturitetno leto 1958 posebno dobro zapomnili predvsem zaradi priljubljenega, korektnega ter odličnega razrednika Kopčavarja. Stanovali so v internatu na Vidovdanski ulici, vzgojitelj jih je tik pred maturo obtožil kajenja nočnega miru. Šele po maturi jim je razrednik povedal, da so zahtevali njihovo izključitev in prepoved opravljanja mature, a je sam odločil drugače. Bivši dijak je nedavno povedal moji mami, da se rad spomni Cenetove uvedbe osebne dijakove beležnice za jezikovne napake, iz katerih je potem spraševal. Kdor se je svojih napak uspel znebiti, je bil pri njem dobro zapisan. Cene je bil na šoli tudi predstojnik lingvističnega aktiva, urednik šolskega glasila Mladi kadri, pripravljaj je proslave. Za prizadevno in predano delo je 27. aprila 1961 prejel tudi odlikovanje red dela. Po besedah dr. Mahničja je bil odličen pedagog, ker je iskal vedno novih, sodobnih prijemov ter znal dijake ogreti za materinščino in lepo knjigo.

Z njegovim pedagoškim je ozko povezano jezikoslovno publicistično delo, ki torej ni hotelo biti znanstveno, pač pa si je prizadevalo popularizirati skrb za čistost in lepoto slovenskega jezika. Učno-vzgojno delo je dopolnil s pisanjem učbenikov za poučevanje slovenščine. Skupaj s profesorico Marjeto Gregorač sta napisala vadbene zvezke za pouk odraslih delovodij in za dopisno šolo. Z ženo Ileano, profesorico slovenščine na isti šoli, sta napisala Jezikovno vadnico, preprosto in pregledno ter opremljeno z obilnimi vajami. Namenil jo je višjim razredom osnovnih šol in srednjim šolam. Seveda so jo uporabljali tudi po gimnazijah, v zadovoljstvo učencev in učiteljev, kot pravi prof. Šifrer. Delo je najprej izšlo leta 1961, nato pa leto za letom kot knjiga, ponatisnjena in dopolnjena. Jezikovna vadnica je doživela kar šestnajst ponatisov, kar nedvomno priča o njeni potrebnosti, a tudi kakovosti in nena- zadnje njeni razumljivosti in tudi priljubljenosti. Na Radiu Ljubljana je Cene v začetku šestdesetih let sodeloval v oddajah Jezikovni pogovori. Bolezen je bila vzrok, da ne za dolgo.

Cene je rad zahajal v gledališče na dramske in operne predstave, da je užival in bil tudi na tekočem in je mogel zavzeti neposredno in kritično razmerje do uprizorjenih del. Obiskoval je koncerte klasične orkestralne in zborovske glasbe, likovne razstave, muzeje in razne kulturne znamenitosti po Sloveniji in z njimi seznanjal dijake in družino. Rad je z Ileano zaplesal na pustnem, novinarskem, medicinskem ali drugih plesih v ljubljanski Unionski in Festivalni dvorani. Z brati ali s prijatelji je zapel katero od slovenskih narodnih pesmi. Štirje bratje Kopčavarji in poleg Selčan Bercetov Matija so znali še zavižati štiriglasno, kadar je prihajal domov v Selca. Med očetovo ostalino sem našla tudi nekaj njegovih lepih mladostnih pesmi in črtic v rokopisu.

Po besedah dr. Jože Mahniča je Cene z navdušenjem sprejel ob prej omenjenem naključnem srečanju posredovano novico, da je v pripravi pregled celotnega slovenskega slovstva, v sedmih knjigah, kot ga dotlej še ni bilo. Posebno blizu sta Cenetu bila Josip Murn in Srečko Kosovel. Začel je raziskovati tudi

Mirana Jarca, ampak tudi to delo se je moralo nehati neizvedeno. Dr. Mahnič ga opisuje kot naravnega, poštenega, podeželskega fanta, zelo inteligentnega, znanja željnega, sproščenega in vedrega, spoštljivega, plemenitega, strokovno zavzetega, človeško resnega, srčno dobrega in blagega človeka. Posebej se mu je vtisnil v spomin Cenetov blagi pogled.

Z dr. Mahničem sta se kasneje pogosto srečevala. Cene je bil eden dejavnejših članov Slavističnega društva. Kot pravi dr. Mahnič, se rad spominja ognjevitih pomenkov z njim o novih leposlovnih in strokovnih knjigah, o razmerah v šolstvu in kulturi, zasebno na ulici ali v Slavističnem društvu. Cene naj bi bil vedno pokazal osebno zavzetost, poznavanje stvari, tenak okus in pošteno, nepodkupljivo sodbo. Kot aktiven član Slavističnega društva se je udeleževal predavanj, zborovanj v slovenskem merilu, kongresov v jugoslovanskem merilu, študijskih ekskurzij po slovenski zemlji tostran in onstran državnih meja. Rad si je ogledoval kulturne znamenitosti in vsrkaval pokrajinske lepote slovenske zemlje, med udeležence pa sipal dobrodušne šale in razigrano veselje. Zadnje zborovanje slavistov je Cene doživel na Bledu, kot pravi dr. Mahnič, nenavadno bled, upognjen, upočasnen, vidno hudo bolan.

Prevajati je začel v petdesetih letih. Lotil se je prevajanja iz del ruske književnosti. Sam je izbiral dela med rusko porevolucijsko prozo. Tu, na šoli in celo v Selcih, so se križale njegove in poti pisatelja, publicista in urednika Frančka Bohanca: v Selcih sta se srečevala, ko je ta obiskoval brata Slavka, ki je tam dobil prvo učiteljsko službo, in je stanoval pri Čotovi Tončki; kot direktor Zavoda za prosvetno in pedagoško službo je bil Bohanec zadolžen za reorganizacijo Državne tehniške šole, na kateri je Cene učil, kasneje je na šolo prihajal tudi kot inšpektor; kot popularizator domače in tuje literature je postal pozoren na Cenetove prevode in leta 1957 uredil njegov izbor porevolucijske ruske proze Viharni piš. Kot pravi, je bil Cene vedno umirjen, preudaren, nevsiljiv, prej zadržan. Njegovo delo ocenjuje kot izraz absolutne jezikovne solidnosti. Kot navaja dr. Joža Mahnič, je "tenkočutno poslovenil" roman

sodobne francoske pisateljice Maud Frère Naslada (La délice) iz francoščine, že zelo bolan. Knjige so mu opremljali arhitekt Grega Košak, umetnik Stojan Batič in drugi. Založile so jih Državna založba Slovenije, Cankarjeva založba, Mladinska knjiga, mariborska Obzorja. Od konca petdesetih let je bil Cene honorarni sodelavec, lektor in svetovalec pri Državni založbi Slovenije (DZS). Vital Klabus, kritik, prevajalec in urednik, je bil takrat urednik v založništvu DZS in se njunega sodelovanja dobro spominja. Všeč mu je bilo, da je Cene lektorstvo opravljal z vso širino in dopuščal drugačne poglede na jezik.

Prevajanje je moj oče jemal zelo resno, kot poustvarjalno umetnost, ki se ji je predal s poslušom in žarom. Zato je odklanjal produciranje prevodov na tekočem traku zaradi zaslužka. Za eno samo izjemo gre pri delih za slovenjenje del iz ruske porevolucijske proze, s katerimi so takratne založbe hotele po osvoboditvi dopolniti slovenski prevodni fond. Zaman je leta 1962 prosil za štipendijo za jezikovno izpopolnjevanje v takratni Sovjetski zvezi, za potrebe prevajanja je želel tam spoznavati lokalizme in sleng. Zvezni sekretariat za prosveto in kulturo, kljub eminentni podpori oz. priporočilom Mileta Klopčiča, književnika in prevajalca ("Ni dvoma, da imamo v njem enega najboljših svojih prevajalcev iz ruske proze, njegovi prevodi kažejo umetniškega ustvarjalca ... bi bilo zanj in za naše spoznavanje ruskega slovstva zelo važno, da bi lahko svoje znanje ruskega jezika in ruskega pripovedništva izpolnil z večmesečnim bivanjem v Sovjetski zvezi ... da se vežba v ruski konverzaciji in spozna ruski življenjski način ..."), Ivana Bratka, direktorja DZS, Janeza Beravs, direktorja TŠ KMRL, njegovi prošnji ni ugodil. Kot pravi dr. Bučar, je Cene z izborom prevodov Slovencev prvi omogočil vpogled v rusko porevolucijsko literaturo in "odprl okno slovenski zaplankanosti". Zaradi psihološke tehnike romana je zelo želel prevesti Pasternakovega Doktorja Živaga, toda založba, na katero se je obrnil, za to tedaj ni pokazala zanimanja. Roman je bil pač še na seznamu prepovedane literature, čeprav so ga Hrvati takrat že prevedli. Nekatere od svojih prevodov je opremil tudi z esej

in študijami. Iz njih je razvidno, da je v književnosti cenil predvsem življenjsko pristnost, človečanski etos in estetski čar, zavračal pa socialnopolitično tendenčnost. Prvi je, ustrežno originalom, uvažal v prevode čudovite domače narečne izraze, kadar je to terjal tekst. Neznanje ozkosrčnega kritika mu je to štel kot nepoznavanje jezika. Ampak njegov rojak Drago Bajt, prevajalec iz ruščine, je mami kasneje povedal, da so se on in nekateri drugi iz mlajše generacije prevajalcev učili pri Cenetu, in tako tudi oni na tak način bogatijo naš literarni jezik.

Ruska porevolucijska proza, t. i. ruska avantgarda, je Ceneta povezovala z dr. Aleksandrom Flakerjem, dve leti mlajšim hrvaškim prevajalcem, literarnim zgodovinarjem in teoretikom. Dr. Flaker je že leta 1954 izdal izbor ruske proze dvajsetih let z naslovom Heretici i sanjari. Prav ta je bil Cenetu vzor za njegov Viharni piš in razlog za druženje s Flakerjem. Skupaj sta v ljubljanskih knjižnicah iskala redke primerke knjig iz knjižnic ruskih emigrantov, ki jih še ni pobral Sovjetski dom kulture iz Beograda, drug drugemu pomagala, se posvetovala in postala prijatelja. Kot mi je v svojem Pismu v Ljubljano napisal dr. Flaker, je Cenetov Viharni piš "v situaciji, ko takih preglednih antologij ni bilo in so v odnosu do ruske književnosti prevladovali stari vzorci, ki se jih ni mogla osvoboditi niti takratna akademska rusistika v Ljubljani, moral vzbuditi pozornost, še posebej, ker avtor ni bil priljubljen v fakultetnih krogih".

Prof. dr. Boris Paternu o Cenetovem prevajalstvu: "To je bil njegov nenadni prodor k moderni in avantgardni ruski književnosti, ki je postal do kraja očiten od srede petdesetih let naprej. V času, ko to pomembno poglavje ruske literature na naši univerzitetni rusistiki še sploh ni imelo svojega prostora. Leta 1956 so začeli izhajati, knjiga za knjigo, Kopčavarjevi prevodi pri nas malo znanih ali neznanih ruskih pisateljev, kot so: I. Ilf - J. Petrov, I. E. Babelj, I. A. Bunin, F. P. Nilin, J. K. Oleša, M. A. Šolohov, in še vrsta imen v antologiji pooktobrske kratke ruske proze, po navadi s spremno besedo o piscih. Pobudo za to usmeritev je verjetno dobil pri zagrebškem rusistu in literarnem teoretiku Aleksandru Flakerju, ki

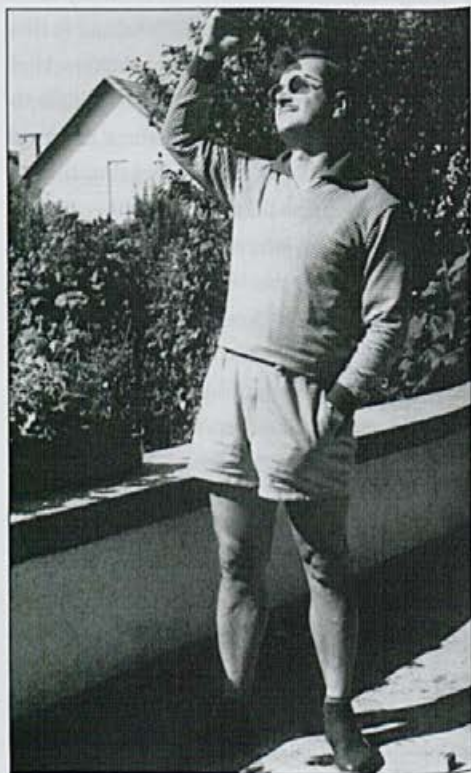
je tedaj na Hrvaškem učinkovito uveljavljal ruske literarne "heretike" (Heretici i sanjari, Zagreb 1954).

Mislim, da bo treba natančneje opredeliti Kopčavarjevo funkcijo ne le v zgodovini naše rusistike, temveč tudi v slovenski povojni literaturi. Za prevajanje je namreč izbiral taka dela ruske literature, ki so bolj ali manj radikalno razdirala "normativno estetik" tradicionalnega in še posebej socialističnega realizma. In to je Kopčavar počel od srede petdesetih let, ko je na Slovenskem postajalo vprašanje preloma v "modernizem" najbolj izpostavljeno vprašanje literature in umetnosti sploh. Šlo je za osvobajanje iz estetskega oz. idejnega shematizma, ki je zapiral pot k odkrivanju globlje človekove osebne in družbene eksistence. Kdor je bral in prav razumel Kopčavarjeve prevode ruskih heretikov, je bil pripravljen tudi na herezijo znotraj takratne slovenske literature in umetnosti."

Dr. Mahnič Cenetovemu kmečkemu izvoru pripisuje njegovo delavnost, navezanost na zemljo in ljudi ter ljubezen do slovenskega jezika. Zdi se mu, da je delal tako intenzivno, da je v delu izgoreval. Podnevi je učil, vrtnaril, skrbel za družino, ponoči bral, lektoriral, prevajal in pisal, ustvarjal. Dr. France Bučar pa je prepričan, da ni šlo za izgorevanje, temveč za doseg kulminacije Cenetove osebnosti, za samorealizacijo. Prof. dr. Boris Paternu o Cenetu: "Če poskušam zbrati nekaj danes že daljnih vtisov, ki so mi ostali s pogovorov in druženj s Kopčavarjem, bi ga morda označil takole: kljub nenaivnosti je bil zelo odkrita človeška narava, zmeraj razprtega pogleda, v katerem se je dalo brati vse. Od neke posebne notranje zaskrbljenosti pa do eksplozivnega humorja, včasih gorenjsko drastične vrste. In od pogreznjenosti v dvom do skoraj otroškega zaupanja. Ob vsem svojem življenjskem realizmu je imel rad nenavadne dogodke in stvari in pri svojih pripovedih je znal izbirati smešno in groteskno. V sebi je nosil razmeroma veliko notranje dinamike in odprtosti za neznano. Tako ni naključje, da je v letih po diplomi ob vsej svoji srednješolski profesorski praksi, ki jo je jemal skrajno resno, in ob vseh svojih življenjskih tegobah, ki si jih je naložil v skrbi za po-

stavitev doma in družine, naposled našel tudi pot, ki je bila posebna in zunaj poklicnih obveznosti, vendar najbolj njegova."

Že bolan je v naslednjih letih moral v delu, ki mu je pomenilo jedro življenja, precej popustiti. Prof. Šifrer se spominja, da mu je ob srečanju potožil, da dela le še s polovično učno obveznostjo. Pa vendar je delal, tudi med zdravljenjem v bolnišnici, in dalje snoval načrte za delo. Jezikovna vadnica ga ni več zadovoljevala in sklenil je napisati slovensko slovnico za srednje šole nasploh. Julija 1963 je vložil prošnjo na Svet za šolstvo LRS, marca 1964 ponovno, in tisto leto vendarle dobil skromno štipendijo za krajše bivanje v Parizu, kjer je septembra 1964, že zelo bolan, na Institut Pédagogique Français pazljivo preučeval bogastvo številnih francoskih slovnici, prirejenih tudi za razne nivoje uporabnikov in celo za razne poklice in našel dragocene pobude za metodiko načrtovanega učbenika. Pri nas je bila takrat dovoljena ena sama zveličavna slovnica ... Njegova

Pogled v prihodnost.

knjiga naj bi izhajala iz najnovejših pogledov na jezik, govorila bi bolj o funkciji kot o sistematiki njegovih prvin ter bila hkrati priročnik za praktično stilistiko. "Moja slovnica se bo brala kot roman," je zatrjeval ženi, želel je napraviti učenje jezika kar se da prijazno. Prof. Šifrer se spominja, da mu je ob srečanju še rekel: "Pravijo, da se pri štiridesetih letih zdravje rado zamaje, no, meni se je zamajalo, pa pravijo, da se pozneje tudi popravi." Ampak žal se ni in slovnica je nenapisana z njim odšla onkraj.

DZS je želela, da Cene sestavi pravopisni slovar za vsakdanje potrebe. Tako je leta 1965, kot plod skupnega dela Ceneta in Ileana Kopčavar, izšel poljudni svetovalec, kako odpravljati najpogostejše napake v sodobni slovenščini. Kako je prav. Delo je nastalo na podlagi večletnega izpisovanja jezikovnih napak v našem dnevnem časopisju in dijaških šolskih nalogah, gesla zanj so posneta po tedanjem Slovenskem pravopisu. Slovarček je bil v glavnem zelo dobro sprejet. Neprijazna kritična ocena nekoga znanega

ga je kot krivična hudo prizadela in ga pripeljala do odločitve, da ponatisa ne bo dovolil. Potomci smo njegovo voljo spoštovali, čeprav so se želje in potrebe po ponatisu pogosto kazale.

Prezgodnja smrt

Leta 1962 je zbolel za levkemijo. Da gre za neozdravljivo bolezen, je vedela le Ileana in hrabro nosila v sebi težko breme vsa štiri leta. Moj oče je umrl 26. februarja 1966, še ne star 44 let, poln načrtov.

Kot pravi dr. Mahnič, bi kdo drug na njegovem mestu znal svoje sposobnosti in uspehe razglasiti, skromni Cene Kopčavar pa je imel rajši tiho delo v svojem tuskulu (lat. tusculum: mirno in udobno zavetje, zatočišče) v Stožicah kakor sloves književnika in bučna priznanja. Pravi še, da devet kvalitetno izbranih in prevedenih leposlovnih del in dva jezikovna priročnika, med njima eden v mnogo izdajah, pomenijo poleg naporenega in uspešnega dela na šoli za tako kmalu pretrgano življenje več kot bogato žetev, ki jo bo treba še pobliže in natančneje izmeriti in oceniti. Dr. Mahnič zaključuje: "S svojim opusom se Cene Kopčavar po pravici vključuje v slovensko kulturno zgodovino, še bolj pa bo v naši zavesti živel kot neponarejen, veder, topel in plemenit človek."

Cenetova dediščina

Prof. dr. Paternu navaja, da je Cene pri vsem "ostal garaško zvest tudi prvotnemu delu svoje stroke: slovenskemu jeziku in njegovi kulturi. Ne samo kot predavatelj predmeta na Tehniški srednji šoli v Ljubljani, temveč tudi kot pisec dobro premišljenih učbenikov za slovenščino, ki sta jih pripravila skupaj z ženo Ileano, odlično slavistko. Vendar mu niti kot slovenistu niti kot rusistu ni bilo dano, da bi svoje delo pognal čez velike začetke. Umrl je leta 1966, star komaj štiriinštirideset let. Čas je že skoraj zasul njegovo globoko smiselno delo. Pomirimo s z Borgesom: "Ničesar

Družina na domačem dvorišču.

ne gradimo na kamnu, vse na pesku, toda naša dolžnost je graditi, kakor da bi bil pesek kamen." (op. p.: Jean Luis Borges, 1899 – 1986, argentinski pisatelj, pesnik, literarni kritik, prevajalec).

Kot pravi dr. Flaker, je bil Cene "na rusko-slovenskem nebu meteor, ki se je pojavil in ... ugasnil. A včasih meteorji s svojo bleščavo naše poglede usmerijo na nebo močnejše kot vsem znane in dolgočasne zvezde stalnice."

Cenetov uvod v priročnik Kako je prav je zgovorno in še vedno aktualno sporočilo vsem Slovincem:

"S kulturo našega jezika ne moremo biti zadovoljni. Uredništva listov in založbe vedo povedati, kako redki so mladi izobraženci, ki resnično obvladajo jezik, poznajo njegovo zgradbo in se znajo izražati logično, v duhu slovenskega jezika in brez večjih napak. Javno smo tudi že ugotovili, kje tiči vzrok za tako stanje: šola našega izobraženca ne nauči

dovolj. Pa dodajmo še enega, enako važnega: naša vzgoja, ki ji prečesto kultura materinega jezika ni vrednota.

Pustimo ob strani vse čustvene, narodnostne in podobne poglede na vprašanje o pomembnosti znanja materinščine. Vse, tudi tiste izobražence, ki se jim temeljito znanje materinega jezika ne zdi pomembno, mora prepričati neka druga resnica: v nobeni veji kulture, tudi v tisti ne, ki je po svojem značaju najbolj internacionalna – v tehniki, ne moremo prebiti brez kultivirane materinščine. Samo ta je tako močno zrasla z našim bitjem, da lahko postane natančno orodje za raziskovanje in ugotavljanje tako zapletenih pojavov, kot so duševni, politični, gospodarski, vzgojni, pravni, umetnostni itd. V naši tehnični dobi pa seve tudi tehnični. Le v svojem jeziku lahko znanost in umetnost gojimo, razvijamo, posredujemo."

Seznam Cenetovih prevodov:

1956 in 1974	Ilja Ilf in Jevgenij Petrov: Zlato tele	Humoristični roman; prevod, spremna beseda, doba in pisatelja C. K.; DZS, opremila Jakica Accetto, MK, zbirka Sto romanov, naslovna ilustracija Božo Kos
1957	Viharni piš, izbor pooktobrske ruske proze	Ob 40-letnici oktobrske revolucije; uvod, izbor in prevod C. K.; založba Obzorja, uredil Franček Bohanec, opremil Grega Košak
1957	Ilja Ilf in Jevgenij Petrov: Dvanaest stolov	Humoristični roman; DZS, oprema Uroš Vagaja
1957	Izak Babelj: Rdeča konjenica	Novele; Prevod in esej o avtorju C. K.; CZ; opremil in ilustriral Stojan Batič
1959	Jurij Oleša: Zavist	Roman in izbor novel; DZS; opremil Uroš Vagaja
1960	Ivan Bunin: Življenje Arsenjeva	Avtobiografska povest; prevod in krajši zapis o avtorju C. K.; DZS; spremna beseda Bratko Kreft; opremil Marijan Rupar
1960	Mihail Šolohov: Sinja stepa	Izbrane novele; prevod in opombe C. K.; CZ; opremil Grega Košak
1961	Pavel Nilin: Brez usmiljenja	Roman; CZ
1963	Maud Frère: Naslada	Roman; DZS; opremil Marjan Sezun
1978	Pisani vetrovi – Izbor ruske porevolucijske proze	MK (Kondor); prevedla Cene Kopčavar in Drago Bajt

O avtorici:

Marjeta Šketa, univ. dipl. germanistka, rojena 1948 v Ljubljani, poročena, mati dveh otrok, slušbuje in živi v Ljubljani. Še živeči stari Selčani, na primer Bobkov ata, jo dobro poznajo, saj je bila od takrat, ko je še komajda znala stati, pa tja do konca srednje šole pogosto na počitnicah pri Anžicovih in je kot "ta mestna", a pridna plevica in grabljica, med vaščani vzbujala začudenje. Stara mama ji nikoli ni povedala prav ničesar o sebi, niti o njenem očetu, starem očetu niti o katerem koli drugem predniku ali sorodniku.

Foto: arhiv avtorice

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Plac okrog leta 1920. Še stara streha in zvonik cerkve sv. Antona. Vidna Pekova hiša, staro župnišče, prvi gasilski dom – na bajerju.

Dražgoše – januar 1942

Muzejsko društvo Železniki
Skupina za zgodovino NOB

Marijan Masterl kot borec Kokrškega odreda I. 1944.

V letu 1988 je Prešernova družba v prvih treh zvezkih revije Obzornik objavila zapis Marijana Masterla – partizana, zapisovalca zgodovine NOB, z naslovom Čudovito preživetje. Zapis pripoveduje o doživetjih Gobovškega Franceta, bajtarja in oglarja iz Kremenika v Poljanski dolini, ki se je v dneh poljanske vstaje v decembru 1941 pridružil Cankarjevemu bataljonu in se kot njegov borec udeležil bojev okrog Pasje ravni, Bukovega Vrha, v Dražgošah in na Mošenski planini, kjer je bil hudo ranjen v nogo. Pri -32°C se je od tu v visokem snegu po vseh štirih plazil do 4 kilometrov oddaljene postaje gozdne žičnice (Dražgoška gora–Rudno), kjer je brez zdravniške oskrbe, prepuščen sam sebi, brez hrane in pijače zdržal celih šest dni. Tu ga je po naključju odkril

Anton Lotrič – Lovrihov Tone iz Dražgoš – zaselek Jelenšče, zaposlen kot logar na posestvu Heinrichar.

O najdbi je takoj obvestil Jožeta Žbontarja – Matevža, gostilničarja na Rudnem. Ta je le s peščico vaščanov nemudoma sprožil njegovo reševanje. Oslabelega ranjenca so z vrha Dražgoške gore s samotajnimi sanmi še isti dan prepeljali v vas Rudno, kjer so mu nudili prvo oskrbo. Tu je pod silo razmer ostal polnih devet tednov. Že naslednji dan po njegovi nastanitvi je namreč v vas prišla minerska enota nemške vojske in se tu nastanila, blokirala gibanje in normalno življenje vaščanov. Šele po odhodu vojaštva iz vasi so bili dani pogoji za nadaljnje ukrepanje, za njegov povratek v Poljansko dolino, med svoje ljudi. Kako opraviti prevoz do tja, pa je bilo težko vprašanje, saj je bil mogoč le po Selški in Poljanski dolini, kar pa je pomenilo prehod skozi šest nadzornih nemških postojank. Z veliko hrabrosti in iznajdljivosti ga je zmozel – sam Matevža.

Pripoved je napeta, resnična do potankosti, potrjena in izpovedana s pričami. V njej so opisani kraji, kjer se je zgodba dogajala, pa tudi osebe, ki so bile pri tem udeležene. To je tudi njihova izpoved. V njej se zvrsti več napetih trenutkov in junaških odločitev peščice domačinov, ki so se zavestno, ne oziraje se na razglašene ukrepe okupatorja, ki je za pomoč in sodelovanje z "bandami" zagrozil s smrtno kaznijo, odločili za tako tvegano pot. Kaj je vodilo te ljudi pri njihovem početju? Zakaj so se izpostavljali do take mere? Je bilo to rodoljubje in narodna zavest? Je bila to mržnja do okupatorja ali gola človečnost? Dražgoše in njih usoda je bila še sveža, komaj preživeta rana. Ljudje so bili še vedno pod vtisom groze in strahu, vse to pa jih ni zaustavilo pri njihovem humanem početju. Koliko hrabrosti pa tudi kljubovalnosti je bilo v teh ljudeh in njihovih dejanjih. Vodilo jih je eno samo načelo: pomagati sočloveku, ki je v stiski, ki je v življenjski nevarnosti, trpečemu, neboljenemu, odvisnemu od tuje pomoči. Za tuje življenje izpostavljati svoje, pa je pravo samarijansko dejanje, ki ga vsakdo ne zmore. Tega je zmožen le posameznik, predan humanist z nadpovprečno duševnostjo in sočutjem. In prav to so zmoгли naši ljudje.

Z ozirom na to, da se zgodba dogaja v našem kraju, z našimi ljudmi – kar vse je ljudem znano – smatramo, da je prav, da se zapis objavi tudi v naši izdaji Železnih niti, da se opravljena dejanja iztrgajo pozabi in se tako ohrani spomin na dogajanja, pokončnost, kljubovalnost in predrznost domačinov, ki so v tako nevarnih, krvavih časih izpostavili sebe in opravili tako humano dejanje – tudi za zanamce.

ČUDOVITO PREŽIVETJE

Marijan Masterl, ilustracije Ive Šubic

Golgota ranjenega partizana

V napadenem Pečnikovem vodu 2. čete Cankarjevega bataljona na Mošenjski planini je bilo 13. januarja 1942 največ poljanskih vstajnikov. Med njimi tudi Franc Iglič iz Kremenika v Poljanski dolini, osrednja osebnost te resnične in pretresljive zgodbe. Pripovedovala nam bo, kako se je v nogo težko ranjeni nekdanji oglar France, sedaj partizan, vaje vseh življenjskih tegob in trdega življenja, ob močni volji po preživetju sam rešil iz obkoljene kočice na Mošenjski planini. Po vseh štirih se je plazil dvanajst ur, štiri kilometre daleč v snegu in mrazu -32°C . Brez zdravniške pomoči si je dve leti sam zdravil poškodovano stopalo noge.

Njegovo izpoved dopolnjujejo še živeči dobrotniki, ki so ranjenemu partizanu nudili v stiski za ohranitev življenja nesebično pomoč ne glede na sovražnikove grožnje, ki jih je v januarju 1942 objavil nemški stenski časopis (Wandzeitung). Na njem sta bila dva opozorilna in hkrati strahovalna stavka: "Kdor gre z nami, gre varni bodočnosti nasproti! Kdor je proti nam, bo pogubljen!"

Kdo je France Iglič iz Kremenika v Poljanski dolini

Po domače mu rečejo Gobovškov France. Rodil se je v 13-članski družini pri Gobovšku v Kremeniku 27. februarja 1906. Pred vojno in še po vojni se je preživljal s kuho oglja, ali kot sam pravi: "Koparil sem 40 let." Od kmetov je kupoval drva in letno skuhal okoli deset kop. Oglje je prodajal trgovcu Vebru na Trati (pri škofovškem kolodvoru). Stanoval je sam v kajži streljaj jugovzhodno od rojstne hiše vse do prihoda Cankarjevega bataljona v Poljansko dolino. Še danes je neporočen.

France postane poljanski vstajnik

Po zmagi Cankarjevega bataljona v Rovtu se je v Poljanski dolini govorilo, da Nemce že jemlje hudič in da je pred vrati splošna vstaja po celi Gorenjski, ki bo Nemce dotolkla, in bo vsak čas konec vojne. Mobilizacija kot spremljevalka poljanske vstaje je segla tudi visoko v hribovska naselja. Iz Kremenika

sta se poleg drugih vaščanov skupaj odpravila na partizansko zbirališče pri Brdarju v Vinharjih v sredo 24. decembra 1941 soseda France Igljič in Pavle Stanonik, po domače Perkov. Oba sta bila vključena v 2. četo Cankarjevega bataljona, ki jo je vodil legendarni komandir Jaka Bernard.

Kot borca Cankarjevega bataljona sta se bojevala pri Skoblovi bajti (pod severnim pobočjem Pasje ravni), kjer je ta četa izvojevala svojo odločilno zmago in zaustavila 27. decembra prodirajočega sovražnika, ki je silovito napadal z zahodne strani in skušal zabiti klin v branjeno ozemlje v Bukovem Vrhju. Oba borca iz Kremenika sta se s Cankarjevim bataljonom umikala v Selško dolino in v Dražgoše. Udeležila sta se bitke v Dražgošah, vendar sedaj ne več skupaj. Perkov Pavle je bil v Dražgošah ob reorganizaciji bataljona dodeljen v samostojni Bičkov vod, France pa je še nadalje ostal v Pečnikovem vodu 1. čete. Odrejen je bil za kuharja, saj je bil kopar in samski vaje tega nepogrešljivega opravila.

Pečnikov in Bičkov vod na Mošenjski planini

Poveljstvo Cankarjevega bataljona je med dražgoško bitko, od 9. do 11. januarja 1942, računalo, da lahko pridejo Nemci iz radovljiške strani čez Jelovico in udarijo bataljonu v hrbet. Prvi dan boj je zato v vrh Dražgoške gore poslal Jaka Bernard dva oglednika. Drugi dan, v soboto, 10. januarja, pa močnejšo zasedo, ki ji je poveljeval Ive Šubic (akademski slikar). Zasedla je položaje ob nekdanji Heinricharjevi (Oštermanovi) gozdni cesti med vrhnjo postajo rudenske tovarne žičnice in gorskim prevalom Gregorjevcem na Jelovici. Kraj zasede je bil od žičnice oddaljen 1,7 km in ima ledinsko ime Termavc. Jože Krajc – Žakel, politični komisar 2. čete, je po izjavi Iveta Šubica borca pripeljal na Jelovico in jim določil vzvišene položaje zahodno od poti. Zasedi, v kateri so bili Poljanci iz Pečnikovega voda, je Krajc pred vrnitvijo v Dražgoše zabičal takole: "Dokler bo tu kdo izmed vas še živ, Nemci ne smejo priti v Dražgoše."

V nedeljo, 11. januarja 1942, so Nemci tretji dan bojev prebili partizanske položaje na Jelenščah (najvišje ležeči vzhodni zaselek Dražgoš) in začeli prodirati navzdol na Peči. Cankarjev bataljon se je urejeno umaknil po takratni izgaženi vozni poti na vrh Dražgoške gore. Zasedel je brunarico ob vrhnji postaji tovarne žičnice, kočo in hlev na bližnji planini Kališnik, kjer je imel svojo osrednjo gozdarsko postojanko lesni trgovec Heinrichar iz Škofje Loke.

S prihodom bataljona na Jelovico je njegovo poveljstvo Šubičevu zasedo premaknilo iz bližnjega Trmavca naprej na Mošenjsko planino (4 km od Kališnika). Od tu je vodila izgažena vozniska pot proti severovzhodu na vrhnjo postajo lipniške tovarne žičnice. Kraj se imenuje Razpok.

Ko se je Cankarjev bataljon že v drugo tako rekoč izmuznil razjarjenim Nemcem iz njihovih klešč (prvič 27. decembra 1941 v Bukovem in v Valterskem Vrhju), je bil blejski smučarski patroljni oddelek štiridesetih Nemcev 13. januarja 1942 poslan čez Lancovo in Lipnico na Jelovico. Imel je nalogo, da preišče predvsem koče na Martinčku in na Selški planini, da prečka Jelovico in sestopi v Bohinjsko dolino. Namen nemške preiskave je bil, da ugotovi, kje so enote Cankarjevega bataljona, in da jih uniči. Iz tega povelja, ki ga je izdal komandant policijskega smučarskega patroljnega oddelka (Polizeiskistreibeneabteilung) major Otto Mann,¹ je razvidno, da njihovega prihoda na Mošenjsko planino ni povzročilo morda kako izdajstvo pred 13. januarjem, temveč povsem razumljiv ukrep Nemcev, poiskati Cankarjev bataljon, ki se je iz Dražgoš umaknil na Jelovico. Dokazano je, da so policisti ob prihodu na Jelovico najprej obiskali Razpok, kočo ob vrhnji postaji lipniške tovarne žičnice, kjer so iskali voznike in državno gozdarsko postojanko na Martinčku.² Tako so prve podatke o razmerah na Jelovici lahko dobili policisti le na teh dveh mestih. O tem, kaj so Nemci tu izvedeli, ni zanesljivih virov, zato lahko le ugibamo o tem, ali so bili partizani na Mošenjski planini resnično izdani in na kakšen način? Ali pa so jih Nemci po naključju odkrili na poti čez Mošenjsko na Lipniško planino. Po partizanski nedokumentirani

razlagi naj bi gozdarski upravitelj na Martinčku Košmrl obvestil prišle policiste, da se na dva kilometra oddaljeni Mošenjski planini mudi skupina partizanov, ki se je sem umaknila iz Dražgoš. To novico naj bi Košmrl izvedel iz prisluškovanja pogovoru, ki sta ga imela na Martinčku dva pribežnika iz Dražgoš, ki sta tja prispela z Mošenjske planine.³ Do domnevne izdaje naj bi tako prišlo posredno. Pribežnika sta lahko videla predvsem Šubičovo zasedo, ki se je v tistem času že mudila na Mošenjski planini.

Pred prihodom policistov na Martinček sta druga za drugim prišla z južne strani na Mošenjsko planino dva voda Cankarjevega bataljona. Najprej Pečnikov in nato še Bičkov vod. Slednji je imel nalogo zamenjati prvega, ki naj bi se vrnil na Kališnik. Ob prihodu na Mošenjsko planino je Pečnik pobral Šubičovo zasedo v vzhodno planino in postavil močnejšo pod poveljstvom Rafaela Buha - Ježeva okoli 800 m vzhodno pred Mošenjsko planino v enainvajsetem gozdnem oddelku. Ta naj bi ob prihodu Nemcev po naravni poti čez Bodlajko opozorila svoj vod, da bi se lahko pravočasno pripravil na spopad ali umik. Tako poveljstvo bataljona kot vodnik Pečnik sta pričakovala, da bodo Nemci brez smuči prišli s severovzhodne strani po izgaženi vozni poti. Torej po poti, ki jo je zapirala Buhovala zaseda. Nemci pa se na Razpoko niso usmerili naravnost na Mošenjsko planino, temveč na Martinček. Tako je Buhovala zaseda ostala povsem na mrtvi straži. Napad Nemcev s severovzhodne strani bi bil zanje še v naprej brezuspešen, saj bi morali napadati navkreber. Tako so v koči obkoljeni partizani neupravičeno obdolžili Buhovalo zasedo, da je pobegnila pred Nemci.⁴

Napad nemških policistov na borce Pečnikovega in Bičkovega voda na Mošenjski planini

Jaka Bernard, komandir 2. čete Cankarjevega bataljona, je 13. januarja 1942 poslal v dopoldanskih urah s planine Kališnik na Mošenjsko planino Bičkov vod, da bi zamenjal Pečnikovega. Ta je na

mreč imel v svojemvodu štiriclansko Narigarjevo družino z Bukovega Vrha (oče, dve hčerki in vnuk) in še tri druge ženske in naj bi se vrnil na Kališnik. Zamenjava voda in tudi Buhovala zaseda je bila predvidena za 14. uro. Biček je že odbral borce, ki bodo šli v zasedo. Vodil naj bi jo njegov brat Henrik. Tik pred odhodom zasede iz koč pa je zunaj zaropotalo. Pred koč na severni strani je bil že ranjen stražar Jože Šolar - Jošca. Policisti so na Mošenjsko planino prismočali v belih zaščitnih ogrinjalih s severa in zavzeli severozahodne ter južne vzvišene položaje nad novo planšarsko koč in jo začeli z vsem razpoložljivim orožjem obstreljevati, ne da bi bili vidni.⁵

Koča je bila postavljena leta 1937 kot brunarica in je bila znotraj ometana. Prebivalni prostori so bili na severni strani, na južni v podaljšku pa velik hlev s tremi predeli. Ob napadu je bil v hlevu Gobovčev konj, ki ga je njegov gospodar France Luznar, po domače Gobovc, iz Dražgoš zelo nerad moral tu pustiti, ko se je s svojo družino in z družino Dominika Lotriča, po domače Brinovca, iz Dražgoš 11. januarja umikal skupaj s partizani v Dražgoško goro in naprej v kožarico (kočo iz smrekovega lubja) v 21. gozdnem oddelku, nato čez Mošenjsko planino in dalje v Trogarce, kjer so Gobovčevi imeli svojo koč in hlev.⁶

Ob ostrem nemškem napadu iz avtomatskega strelnega orožja so krogle prebijale lesene stene in apneni omet, tako da se je v koči kadilo kot pri praznjenju poljske apnenice.⁷ Vmes pa so frčale trske. Takoj je bilo nekaj ranjenih. Ker so bile izstreljene njihove krogle z vzvišenih položajev, so v koč padale pod kotom. Največ partizanov v koči je bilo zato ranjenih v spodnji del telesa.

Močno obojestransko obstreljevanje je za obe strani bilo veliko presenečenje. Partizani so sovražnika pričakovali z vzhodne, za napadalca neugodne strani. Napadel pa je z nasprotne, severne in zahodne strani, in z ugodnejših položajev. Enako so bili presenečeni napadalci, saj so mislili, da bodo zlahka in na hitro opravili z obkoljenimi maloštevilnimi partizani. Iz koč pa jim je odgovoril enako močan

partizanski strelni ogenj. Žal, napadeni pri obrambi niso videli strelcev zaradi njihovih belih plaščev. Odgovarjali so bolj na slepo, v smer, od koder je sovražnik streljal.

Tega dne so partizani na Mošenjski planini namečili -32°C (koča je imela toplomer). Drevesa so od mraza pokala. Suhega snega – pršiča je bilo od 3 do 4 m (v zametih). Zgažene so bile le poti, po katerih so vozniki vlačili hlode na lipniško ali na rudensko tovarno žičnico. Vsako gibanje po celem snegu je bilo brez smuči nemogoče.⁸

Prvi je napadenim v koči na pomoč prihitel Buh s svojo desetino. Na celo je desetina gazila sneg navkreber, v smeri sovražnikovih položajev. Bila je v takih okoliščinah ostro zavrnjena in neučinkovita. Vrnila se je na Kališnik h glavnini Cankarjevega bataljona.

S Kališnika je na pomoč odhitel še Tonček Dežman z vodom partizanov. Tudi on je ugotovil, da se nemškim položajem, ležečim visoko na pobočju, ni mogoče neopazno približati brez smuči ter brez belih ogrinjal, in se je zatorej s svojim vodom vrnil na Kališnik brez strela.⁹

Kakšna napaka je bila, ker Biček ni vzel s seboj okoli 30 parov smuči, odvzetih padlim policistom v Dražgošah, in da borci niso odvzeli padlim Nemcem namesto toplih plaščev belih ogrinjal. Tedaj bi bila njihova obramba učinkovitejša, pri poizkusih preboja iz koče pa bi imeli tudi manj žrtev.

V popoldanskih urah so Nemci skušali oblegane partizane napasti od blizu z južne strani, jih uničiti z ročnimi bombami in zažgati leseno kočo. Njihovo namero so partizani pravočasno odkrili in z južnega podstrešja uspešno odbili njihov napad, ki pa si ga kasneje sovražnik s te, zanje priročne strani ni več upal ponoviti. Po vsej verjetnosti so na tem kraju imeli žrtve. Pečnik se je poskusil prebiti s svojim vodom iz koče na zahodni strani in čez greben proti jugu (v smeri Kališnika). Vendar so bili že nekaj metrov od koče zavrnjeni z novimi ranjenci. Izkazalo se je, da se iz koče ne kaže umikati v to smer in še zlasti ne podnevi. Odbijati so morali sovražnikove napade vse do noči.

Ranjen je tudi Gobovškov France

Pri prvem napadu na partizane v koči je bil med prvimi ranjen tudi France Iglič. Pod oknom dnevene sobe na severni strani je s soborcem obedoval fižol z mesom, ki ga je skuhal kuhar, doma iz Oselice. Soborec je vprašal Igliča, ali ima rad fižol? France mu je odgovoril v poljanskem narečju, da "ima rajši mes". Sporazumno sta zamenjala fižol in meso. Soborec mu je dejal, da ima čez vse rad fižol, in če že mora predčasno na oni svet, bi rad šel s polnim želodcem fižola. Med jedjo je Francu dumdom krogla razbila stopalo leve noge. Ranjenemu Francetu je hitro nudil prvo pomoč Janko Fern, po domače Podskalarjev, z Bukovega Vrha. Obvezal mu je nogo. Preden je Pečnikov vod odšel iz Kališnika na Mošenjsko planino v zasedo, kjer je bilo pričakovati morebitni spopad s sovražnikom, je Gregor Rupnik, bolničar 2. čete, dal vsakemu borcu na pot po en prvi zavoj (bivše jugoslovanske vojske).¹⁰ Ranjeni France se je po kolenih splazil v mali kletni prostor, v katerem je bil že ranjeni partizan z brado. Pri zavesti je bil France še nekako do 20. ure. Ponoči, preden so borci zapustili kočo, so Franceta spravili iz kleti v kočo, da se bo z njimi lahko prebil iz koče in se umaknil iz nevarnega okoliša Mošenjske planine. France se še dobro spominja povelja: "Kdor lahko hodi, naj se pripravi na odhod, kdor pa ne more hoditi, bo ostal tu." Do noči je bilo nekaj borcev mrtvih, nekaj pa huje ranjenih in tem brez takojšnjega zdravniškega posega ni bilo več pomoči. Oba voda nista imela ne zdravnika ne bolničarja, a tudi ne zadosti sanitetnih potrebščin. Zato ni čudno, da so se borci bolj kot smrti bali tega, da bi bili med bojem težje ranjeni. Huje ranjeni so prosili soborce, naj jih rešijo hudih muk in preprečijo, da bi živi padli v roke Nemcem. Soborci so se namreč med seboj v naprej dogovorili, da si bodo tako skrajšali muke.

Kočo, ki je bila obkoljena predvsem s severne in zahodne strani, so borci pod Bičkovim poveljstvom zato na skrivaj zapustili na vzhodni strani v sredo, 14. januarja, okoli druge ure zjutraj. Od stene koče so v smer Gregorjevca v sneg poglabljali jarek in se

po njem sovražniku z Mošenjske planine pod zaščito koč nevidno umaknili. Po Heinricharjevi poti so se vrnili na Kališnik, tam pa bataljona ni bilo več. Le stražar je stal na javki, v bataljon usmerjal morebitne razkropljene partizane ter čakal na morebitne vračajoče se borce z Mošenjske planine. Po vzhodnem obrobju Dražgoške gore so po sledih v snegu prispeli na Britmanco; tja se je že namreč premaknil bataljon iz varnosti (boji na bližnji Mošenjski planini) in z namenom, da se ob mraku spusti z Jelovice v dolino. Ob prihodu borcev z Mošenjske planine so si borci in poveljstvo ravno ogledovali še goreče Dražgoše z roba Dražgoške gore.

Ranjeni France premaga belo smrt

Sedaj, ko je za hojo nezmožni France ostal v koči med težkimi ranjenci in mrtvimi soborci, si je pri

sebi dejal: "Med mrtvimi pa že ne bom ostal." Ranjeno nogo si je povil z rjuho in nato čez kolena še z ovijačami, ki jih je odvil pravkar umrlemu soborcu poleg sebe. Tako se je z okoli urno zamudo po umiku Pečnikovega in Bičkovega voda odpravil iz koč, plazeč se po rokah in kolenih po sledih pred njim umikajočih se soborcev. Na prvo presenečenje je nalletel le dober streljaj od koč in vse je že kazalo, da si zaman prizadeva ohraniti življenje. Pred seboj je v mesečini zagledal na tleh postavo, ki je nanj merila s puško. Obstal je in čakal, kdaj bo počilo. Dejal si je: "Če bom slišal pok, bom še živ." Ker poka ni bilo, je presodil, da to ne more biti sovražnik, zato se je plazil naprej proti strelcu. Ko je prišel do njega, je ugotovil, da je partizan in že trd. Bil je eden izmed ranjenih partizanov, ki so se umikali iz koč; ni zmogel hitre hoje ter je utrujen počival, tako da je s puško meril v smer, od koder je pričakoval prihod Nemcev. V taki drži ga je oklenila bela smrt. Ranjeni

Ranjeni partizan Franc Iglič na umiku z Mošenjske planine (1312 m) proti 172 m nižje ležeči koči pri žičnici vrh Dražgoške gore. Izgažena in nagnjena pot mu je znatno olajšala plazenje. Dosegel je hitrost nekaj nad tristo metrov na uro. Dober streljaj pred koč so mu pošle moči po več kot enajsturnem plazenju. Kot opozorilo mu je stopil pred oči zmrznjeni sodrug. Vedel je, da v tem mrazu ne sme obstati. Zbral je zadnje moči v želji preživeti in zmagal. Poslednje metre poti mu je zaradi telesnega napora znoj oblival obraz, čeprav je bil strupen mraz. Zmrznjeni partizan je tako rešil še živčnega, da ni zmrznil. Ko je France dosegel koč, je sicer za las ušel smrti, ki ga je zagotovo čakala na Mošenjski planini. Vedel pa je tudi, da ga bo zlahka oklenila bela smrt, če v koči ne bo mogel obdržati nabrane telesne toplote, ko bo brez hrane čakal na rešitev tudi daljši čas. Zmrznjeni partizan na Mošenjski planini, ki ga je zadnji videl France, je bila trinajsta žrtev, ki je ostala na planini. Toliko so jih našli Nemci 14. januarja 1942.

France je olajšan po vseh štirih lezel dalje. Do zgornje postaje rudenske tovarne žičnice na vrhu Dražgoške gore (1143 m) je potreboval dvanajst ur. Plazil se je v mrazu –32 °C in po snegu štiri kilometre daleč. Premražen in izmučen, vendar z neizmerno voljo po ohranitvi, se je zavlekel v kočo na vrhni postaji žičnice. Na srečo je v koči še našel žerjavico od ognja, ki so ga kurili borci Cankarjevega bataljona pred umikom z Dražgoške gore.

Franceta šesti dan najde Lovrihov Tona z Jelenšč

Žerjavico je France razpihal in si ogrel premrle roke, da so mu za silo služile. Zadelal se je s cunjami in površniki, ki so jih tu pustili borci ali so jih tu imeli spravljene domačini, vozniki na Jelovici. Tudi preko glave se je pokrnil. Na tak način si je ustvaril okoli sebe za obstanek potrebno toplotno oblogo. Tako ga na prvi pogled, ko je ležal na pogradu, ni bilo videti. Le okrvavljena rjuha, ki jo je prezrl, je izdajalsko molela ven.

Od tedaj dalje je France samo čakal, kdo bo prvi vstopil v kočo: ali bo to Slovenec, Nemec ali pa bo oba prehitela bela smrt. Bil je preslaboten za kakršno koli nadaljnje premikanje. Prvi ljudje so bili šele globoko v dolini na Rudnem. V ponedeljek, 19. januarja, je Franca Igliča po šestih dneh samotnega bivanja brez hrane in pijače na tem kraju našel gozdar Tone Lotrič, po domače Lovrihov Tona, z Jelenšč (1886–1974). Bil je gozdarski upravitelj pri lesnem trgovcu Heinricharju (Oštermanu) iz Škofje Loke. Nadzoroval je predvsem gozdove na Jelovici, zlasti odpremo lesa z Jelovice v dolino, nadzoroval tudi Oštermanov prems – tovarno žičnico. Tega dne se je Tona, ki je drugače stanoval na Oštermanovi žagi na Češnjici, odpravil na Jelovico, da bi prvič po dražgoški bitki in po spopadu na Mošenjski planini ugotovil, ali so bili med tem časom gospodarjevi objekti kaj poškodovani. Tona je bil daleč naokrog znan kot posebno vesten uslužbenec. Dražgošani vedo povedati, da je bolj skrbel za Heinricharjevo imetje kot za svoje.

France pravi o prihodu Lovrihovega Tona v kočo vrh Dražgoške gore takole: "Šesti dan mojega bivanja v koči je vanjo stopil nekdo, ki je imel za klubokom "gamsport" (kozjo brado). Parkrat je šel po koči gor in dol. V treko je zapazil okrvavljeno rjuho in si sam pri sebi dejal: "Pa ja ni kdo tu ranjen?" Ko sem ugotovil, da je v koči domačin, sem se s skoraj neslišnim glasom oglasil z "ja". Ko me je odkopal iz pokrival, me je vprašal, od kod sem doma. Povedal sem, da iz Poljanske doline. Pregledal me je in rekel, saj si komaj še živ. Videl sem, da premišlja, kot da je konec z mojim življenjem. Zagotovil mi je, da bo poskusil najti primerne človeka, ki me bo spravil na varno v dolino k ljudem, kjer si bom lahko pozdravil ranjeno nogo. Odšel je. Čez nekaj časa se je vrnil in prinesel čaj in kruh. Povedal mi je, da bosta, če bo šlo vse, kakor je treba, proti večeru po mene prišla dva moža z Rudnega. Ko mi je iz termo steklenice natakala čaj v aluminijasti kozarček, sem videl, kako ga peče. Dejal je, da tega še ni mogoče piti, ker je še krop. Po kratkem času mi ga je previdno nesel k ustom, da bi ga poskusil; čaj se mi ni zdel nič topel, kaj šele prevroč. Rok sploh nisem mogel premikati. Ob drugem kozarčku čaja pa sem se nekoliko okrepil; začutil sem toploto čaja. Nalil mi je še tretji kozarček. Hrane pa mi je dal le malo, to pa iz previdnosti, ker že teden dni nisem ničesar zaužil."

Jože Žbontar, po domače Matevža, gostilničar z Rudnega in njegov dnevnik iz leta 1942

Čas okrog 10. januarja 1942. Vsi smo bili še globoko pretreseni zaradi dogodkov, ki so se odigrali v Dražgošah in na Rudnem. Nemška soldateska je podivjala in gorje mu, kdor se je količkaj napak obrnil. Stiskali smo se okrog vogalov in peči ter čakali nadaljnjih dogodkov. Niti sosed k sosedu si ni upal pogledati, nikar še kaj drugega. Ko bi dva domačina govorila na cesti, že je bilo sumljivo. Iz vseh oken in lin so štrlele puškine cevi in čakale žrtev. Vas Rudno

je bila nabita Nemcev. Stalno so se menjavali. Vse hiše so jih bile polne, saj je bil mraz in sneg in ofenziva na Dražgoše. Nas domačine so Nemci spodili v kuhinjo, vse druge prostore pa je zasedlo vojaštvo. Trajalo je tri dni: petek, soboto in nedeljo, dokler niso Nemci osvojili Dražgoš.

V ponedeljek smo bolj slutili, kot vedeli, kaj se dogaja v Dražgošah. Izpod Dražgoške gore se je valil črn dim. Popoldne smo še videli, kako Nemci gonijo Dražgošane na Rudno in nato v Št. Vid; to je, da jih selijo in odvažajo v internacijo. Tako smo zaznali vso grozo, ki je prišla v Dražgoše in njihove ljudi. Na Rudnem smo za zdaj ostali sami. Po izvršenem zločinu jo je vsa soldateska pobrala nazaj, od koder je prišla.

Partizani so se silni premoči umikali na gozdno Jelovico, v samotne kočice in planine. Tako se jih je nekaj ustavilo tudi na Mošenjski planini, da bi se malo pogreli in odpočili. A Nemci so jih preganjali kakor divje zveri. S tako imenovanimi "ski-patruļami" so se gibali po Jelovici in požigali kočice. Gorje, kogar so dobili v pest! Bila je gotova smrt. Tako so napadli tudi Mošenjsko planino. Dovolj je bilo, da so videli dim iz dimnika, že so kočico obkolili in začeli vanjo streljati z rafali.¹¹ Partizani so se nekaj časa ogorčeno upirali, vendar so se morali končno pred silno premočjo umakniti tudi zaradi pomanjkanja streliva. Nekako so se le prebili iz obroča, toda bilo je več ranjenih in mrtvih.

Neki ranjeni partizan se je zavlekel v kočico na Kališniku pri žičnici Kališnik–Rudno, ki tedaj še ni bila požgana. Z Mošenjske planine je do kočice po kopnem uro hoda, tedaj pa je bilo tri do štiri metre snega in partizan je imel nogo prestreljeno v gležnju. Tam je obležal na pol mrtve, brez jedi in pijače je čakal konca. Ko je tako že osmi dan tam ležal, ga je po naključju dobil logar Tone Lotrič, ki je pregledoval žičnico, ali je še v redu za spravilo lesa, ki ga je imel tam kupljenega lesni trgovec Heinrichar iz Škofje Loke. Pogleda v kočico in vidi, da se v kotu nekaj premika, pa le vpraša: "Kdo je tam?" Partizan se mu slabotno oglasi, mu pojasni svoj položaj in ga prosi, naj ga spravi k ljudem, da bi se tako rešil. Tone mu da korajžo in obljubi, da mu bo pomagal, kolikor je v

njegovi moči. Dal mu je hrane, kolikor je imel pri sebi, ter mu naročil, naj počaka, da ga bo poskusil spraviti na Rudno. Ko je Tone prišel na Rudno, se je najprej ustavil pri nas, tam je namreč bila tedaj še gostilna, in povedal, kaj je Za goro v Kališniku novega. Zaupal mi je, da je tam našel ranjenega partizana, ki prosi, naj ga spravimo k ljudem in mu kako pomagamo.

V treh hišah smo se domenili, da ga začasno sprejmemo in skrijemo. S sankami sta šla ponj Rudolf Eržen in Matevž Luznar.

Matevž Luznar, po domače Pajštvar, išče sovaščana, ki bi šel z njim po ranjenega partizana

Po pripovedovanju Marinke Luznar, po domače Pajštvarjeve z Rudnega, sem zapisal o tem dogodku naslednje: "K mojemu stricu Matevžu (1892–1958) je v ponedeljek, 19. januarja 1942, prišla sosedica Francka Žbontar, druga žena gostilničarja Jožeta Žbontarja, rojena Luznar. Bila je Gobovčeva iz Dražgoš in smo bili tako še v sorodstvu. Stric in Matevža sta bila dogovorjena, da bosta s sanmi skupaj šla na Goro po ranjenega partizana. Matevža je moral nemudoma po opravkih v Kranj, zato je stric namesto njega moral najti koga drugega. Za pomoč je namestval prositi Urha Demšarja, po domače Tabrovčevega, z Rudnega. Ker tega ni dobil doma, je šel do svojega prijatelja Rudolfa Eržena, po domače Šimenovega, z Rudnega in z njim sta se takoj dogovorila, da gresta na Jelovico po ranjenega partizana."

Pajštvarjev Matevž in Šimnov Rudolf se odpravita na goro po ranjenega partizana

Rudolf je takole opisal reševanje ranjenega Franceta: "K meni je v ponedeljek v popoldanskih urah prišel Pajštvarjev Matevž. Povedal je, da je Lovrihov Tona danes pri pregledu "premsa" našel v koči ranje-

nega partizana, ki ga je treba spraviti nemudoma k ljudem na Rudno in mu pomagati.

Ob treh popoldne sva skupaj odšla v Dražgoško goro. Doma sem vzel samotežne sani, suho klobaso in četrto litra žganja. Predvideval sem, da mora biti partizan zelo lačen in žejen. V ponedeljek, 19. januarja, je bilo, ko sva odšla na pot. Bil je jasen in zelo hladen dan. V dolini je bilo okoli meter snega, na vrhu Gore pa še trikrat več. Z Rudnega sva odšla Na Peči in od tod po stari vozni poti na vrh tovarne žičnice. Tja sva prišla v eni uri in pol. Pot je bila pregažena, saj se je pred desetimi dnevi po njej iz Dražgoš umikal Cankarjev bataljon na Jelovico.

Ko sva prišla v kočo, partizana ni bilo videti nikjer. Šele ko je slišal najino govorico, se je oglasil iz kupa cunj in površnikov. Izčrpanemu partizanu sem ponudil z eno roko kruh in klobaso. Z obema rokama pa je prijel za steklenico, ki sem jo imel v drugi roki. V enem požirku je popil vse žganje. Videti je bilo, da je bolj potreboval tekočino kot hrano. Takoj sva se z Matevžem lotila priprave sani za prevoz ranjenega partizana. V lopi ob žičnici sva našla nekaj orodja (cepine in lopate). Z njimi sva na saneh napravila kolikor toliko ravno nosilno ploskev. S pogradov za delavce sva pobrala slamo, jo položila na sani in nanje dala ranjenca. Zakrila sva ga s slamo, da se na hitro roko ni videlo, kaj voziva. Vse skupaj sva z vrvjo dobro povezala, da nam pri vožnji navzdol po strmi poti ne bi partizan zdrknul s sani. Pri tovarni žičnici sva počakala, da se je v dolini že zmračilo. Ko sem vozil sani navzdol proti Dražgošam, je pred menoj hodil Matevž vse do Rudnega. Bala sva se, da nas ne bi zalotili nemški policisti, ki so občasno še patrolirali okoli Dražgoš. Hodila sva zelo previdno, vendar hitro. K Pajštvarju na Rudno sva ga pripeljala okoli osme ure zvečer, ko je bila že popolna tema in ko tudi ljudi ni bilo več na vaških poteh. Prenesla sva ga v Pajštvarjevo hišo v kuhinjo.

Reševanje ranjenega in nepokretnega partizana z vrha Dražgoške gore je bilo opravljeno ravno še pravi čas. Takoj naslednjega dne je na Rudno prišlo okoli 200 nemških vojakov (Minerabteilung). Tako so v torek, 20. januarja, že potrkali na vrata naše

hiše, ki je vzhodno nad vasjo. Postalo mi je vroče. Prepričan sem bil, da trkajo le pri nas, drugih nisem videl. Pomislil sem na najhujše, da naju je z Matevžem kdo videl in prijavil orožnikom. Sedaj pa so prišli po mene. Iskali pa so le sobe po vsem Rudnem za nastanitev vojakov – minerjev, ki so prišli v Dražgoše rušiti hiše in druge objekte.

Partizan France v oskrbi pri Pajštvarju devet tednov do odhoda vojakov z Rudnega

Rudenčani so imeli tedaj sredi malega in utesnjene naselja, napolnjenega z nemškim vojaštvom, na zdravljenju ranjenega partizana – prvoborca, a nič ni bilo lahko tistim, ki so sodelovali pri njegovi rešitvi. Vojaki so rušenje Dražgoš, kolikor se je le dalo, zavlačevali, da jim ne bi bilo treba iti na rusko fronto, ki so se je bali kot hudič križa. Za skritega partizana na Rudnem so zanesljivo vedele najmanj štiri družine. Posebno napeto je bilo pri Pajštvarju. Kako tudi ne bi bilo, saj se je poveljstvo naselilo pri sosedu Markcu na drugi strani ceste. Kljub nenehnemu strahu pa so se nehote pripetili šaljivi dogodki na račun Nemcev.

Marinka Luznar, po domače Pajštvarjeva, ki je bila tedaj stara 21 let, o tem pripoveduje: "Pri nas so bili tedaj pri hiši štirje, Matevževa stara mati, njegova sestra Johana (1894–1946), Matevž in jaz. Skrb za ranjenca je prevzela Johana. Prvi pretres se je pri Pajštvarju dogdil, ko so Nemci po Rudnem iskali prenočišča."

Tudi pri Pajštvarju se je Nemec po zavitih in strmih stopnicah dvignil na srečo le toliko, da je videl prazno in občutil mrzlo in neizkoriščeno podstrešje. Zato ni opazil postelje, na kateri je ležal ranjenec. Rešeni partizan France se je nasmehnil prvič po dobrem tednu, ko sta ga rešitelja prinesla v kuhinjo pri Pajštvarju. Tu so mu očistili rano, jo preobvezali in ga nahranili.¹² Matevž je vsak večer med deseto in enajsto uro šel na podstrešje po ranjenca in ga prinesel v toplo hišo, da se je čez noč pogrel, zgodaj zjutraj pa ga je zopet odnesel nazaj na podstrešje. Prenaša-

Šimenov Rudolf z Rudnega pelje z ročnimi sanmi v slamo zakritega partizana Franceta z vrha Dražgoške gore (1140 m) skozi požgane Dražgoše na Rudno (514 m). Zaradi strme in zasnežene poti je bila za prevoz potrebna velika spretnost in vzdržljivost; obojega ni manjkalo 36 let staremu Rudolfu.

nje ranjenca na podstrešje je bilo naporno, saj je bil France dokaj visok in močan fant. To se je ponavljalo devet tednov dan za dnem. Johana je dnevno partizanu izpirala rano s kamilicami, jo mazala z laškim oljem in s surovim maslom. Povoje je mazala s kredo, da se niso prijel na rano. Zaradi Nemcev v vasi in sosedov Pajštvarjevi niso upali v Železnike po zdravnico dr. Valerijo Strnad, da bi ranjenca pregledala in dala domačim navodila, kako naj ga zdravi. Že sam njen prihod k Pajštvarju bi po vasi zbudil uganj, kdo pri njih potrebuje zdravniško pomoč.

Johana hodi po hrano za partizana v nemško vojaško kuhinjo

Tudi za hrano so morali skrbeti Pajštvarjevi sami, čeprav so bili odvisni predvsem od Matevževega ročnega dela. V zimskem času je v hiši izdeloval škafe. Tisti, ki so bili vpleteni v reševanje ranjenega partizana, so občasno sicer pomagali s hrano, vendar

V pomanjkanju hrane v medvojnem času se je Pajštvarjeva Johana z Rudnega večkrat napotila po hrano za ranjenega partizana v nemško policijsko kuhinjo na Rudnem.

je moral ta jesti vsak dan. Živila so med okupacijo ljudje lahko kupili le v omejeni količini na osebo in na živilske karte. Tako je bila pri Pajštvarjevih večkrat dvojna zadrega: kje dobiti karte in denar.

Bilo pa je tudi nekaj sreče v tej nesreči. Kuhinja nemških inženircev se je naselila pri Gašperju in Lovrihu na Rudnem. Kadar je bila Johana v stiski za hrano, je šla h Gašperju ali Lovrihu in kuharja prosila, da ji je naložil v kanglico, kar je imel skuhanega. To je nesla ranjenemu partizanu in vsakič pri sebi tožila: "Ježešmarija in križ božji, kaj bi Nemci z nami naredili, če bi vedeli, da partizan je njihovo menažo?" Takrat je za požig hiše ali ustrelitev zadostovala le malenkost, le da je dišalo po partizanih.

Varovana tajnost že na Rudnem prerašča v morečo zaskrbljenost

Najbolj je bil na trnih Lovrihov Tona. Vseh devet tednov ga je skrbelo, ali bodo Nemci odkrili skri-

Pajštvarjeva Johana z Rudnega odganja nemške policiste, "satane", z blagoslovljeno vodo, ko so metali snežne kepe na podstrešje, kjer je ležal ranjeni partizan.

tega partizana sredi vasi in še skoraj pred pragom nemške komande. Z njegovo rešitvijo je bil tesno povezan in je dobro vedel, da bi se zanj tokrat slabo končalo. Čeprav je bil pripravljen pomagati sočlovku v stiski, se je pri sebi jezil, da se je vpletel v zadevo. Skrbelo je tudi druge, ki so pomagali reševati in zdraviti ranjenega partizana. Sklenili so, da morajo partizana čim prej spraviti iz vasi v domačo oskrbo. Čeprav se je Francetu pri Pajštvarjevih dobro godilo, se ni znebil skrbi, da tu le ni tako na varnem.

Rudno je tedaj štel 234 prebivalcev, a je imelo kar 209 nemških vojakov in policistov. Vsak drugi človek je bil Nemec. Oglašati se mu je začelo domotožje po Kremeniku, kjer bi bil na varnejšem. Lovrihov Tona je poslal sestro Rozalo v Poljansko dolino. Nazaj na Rudno je pripeljala Janeza Jesenka, po domače Drnovška, iz Bukovega Vrha.¹³ Pri Pajštvarju je ob njunem prihodu bilo polno ljudi, zato sta se jim Rozala in Jesenko¹⁴ izgovorila, da gresta na pod-

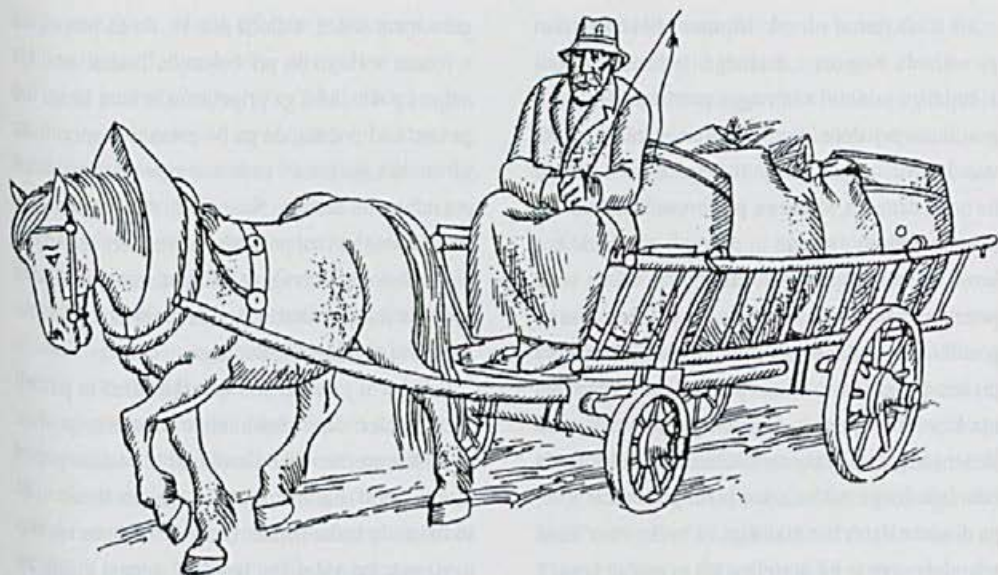
strešje pogledat kotel za kuho žganja, ki je naprodaj. Ob obisku so Pajštvarjevi Jesenka prosili, naj ranjenega Igliča odpelje domov. Zaradi Nemcev, ki jih je bilo na Rudnem vse polno, prevoza ni kazalo tvegati, in tako je Gobovškov France na Rudnem ostal vse do odhoda Nemcev iz vasi.

Medtem pa se je na Rudnem pripetil še tale resnični in nekoliko šaljivi dogodek. Od vrat Lovrihovega mlina so si Nemci za šalo in preganjanje časa metali snežne kepe skozi odprte podstrešne line Pajštvarjeve hiše. Preizkušali so se, kdo bo na podstrešje več kep vrgel skozi lino. Pod lino pa je imel posteljo ranjeni partizan. Johani, ki je opazovala to početje, je nenadoma preblisnilo glavo, kaj pa, če bodo Nemci hoteli na podstrešje in tam pošteti kepe, ki so padle v notranjost. Pograbila je žegnano vodo, ki je na kmetih vedno pri roki, in z njo poškopila Nemce. Ti so razumeli, da je pri Johani konec z njihovo igro in da morajo odjenjati, ter so prenehali metati kepe.

Medvojni dnevnik gostilničarja Joža Žbontarja - Matevža

Matevža z Rudnega je o namestitvi partizana v vasi zapisal v svoj že omenjeni medvojni dnevnik naslednje: "Spravili smo ga (ranjenega partizana, op. MM) v hiši Matevža Luznarja, misleč, da bo tu le nekaj dni. Ranjeni partizan je bil Franc Iglič iz Kremenika nad Poljanami, p. d. Gaborškov (pravilno Gobovškov, op. MM). Sporočili smo na njegov dom, da je ranjen in naj ga pride kdo iskat. Odgovora ni bilo in nihče ni prišel ponj. Tedaj je bila tudi tam nekakšna hajka, pa si nihče ni upal s konjem po ranjenca v našo dolino. Ranjenec sam peš ne bi mogel iti, ker je imel razbito nogo. Čez nekaj dni je prišel neki njegov sorodnik Drnovšek (hišno ime kmetije v Bukovem Vrhu, op. MM) pogledat, ki pa tudi ni mogel pomagati. Obljubil je, da bo čez nekaj dni morda le organiziral kak prevoz.

Potem se je pa zgodilo nekaj drugega. Nemci so spet prišli na Rudno. Imeli so načrt do tal porušiti

Gostilničar Joža Žbontar - Matevža z Rudnega pelje v senu in zaboju zakritega Gobovškovega Franceta, ranjenega partizana iz Kremenika, 10. marca 1942 z Rudnega v Hotovljo, 35 km daleč, skozi šest sovražnikovih postojank.

Dražgoše. Prišla je tako imenovana Miner-Abteilung in z njo nekaj policije z nalogo, da uničijo, kar je še ostalo od požganih Dražgoš. (Nemci so prišli na Rudno naslednji dan, ko so na Rudno prinesli ranjenega partizana, op. MM.) Tako se je tedaj po hišah na Rudnem naselilo kakih dvesto vojakov. Pri meni je bilo deset mož; ti so hodili vsak dan v Dražgoše in tam minirali po kaki dve hiši na dan. To je trajalo okrog dva meseca. Mi pa smo imeli ranjenega partizana sredi Rudnega. Na sreči se v tisti hiši pri Padjštvarju (št. 29) Nemci niso nastanili. Hiša je bila bolj majhna in zgoraj lesena. Pogledati je pa le večkrat prišel kak Nemec v to hišo, ali zaradi radovednosti ali pa zato, da se je v hiši pogrel. Partizana smo imeli skritega zgoraj v leseni sobici. Le zvečer, ko se je življenje po vasi poglobilo, smo ga prinesli dol v hišo, da se je pogrel. Tu so mu tudi nogo prevezovali in mazali z oljem, ker drugega zdravila tedaj nismo imeli. Seveda je bilo treba skrbeti tudi za njegovo prehrano in vse to skrivati, saj se po vasi ni smelo razvedeti, kaj imamo. Ker je bilo tedaj vse na karte, smo v treh hišah, ki so skrbele zanj, imeli kar precej težav in sitnosti, da smo še za ranjenca preskrbeli hrano."

Ranjenega partizana pelje Žbontar mimo šestih nemških straž iz Selške v Poljansko dolino

Pri prevozu ranjenega Gobovškovega Franceta domov v Poljansko dolino, kjer je bilo treba skozi ali mimo šestih sovražnikovih postojank, so se vnovič izkazali ljudska iznajdljivost, zvitost, pogum in hladnokrvnost. To je bilo zares nevarno in tvegano dejanje. Od uspešnosti te poti je bilo odvisno življenje partizana in nadaljnji obstoj družin, ki so bile vpletene v reševanje in zdravljenje ranjenega partizana na Rudnem.

Prvotna zamisel, kako bi partizana najvarneje pripeljali 35 km daleč v Hotovljo, je bila taka, da bi ga spravili v 500-litrski vinski sod. Predlog je France zavrnil iz bojazni, da bi v njem imel premalo zraka.¹⁵ Zato je Pajštvarjev Matevž segel po drugi rešitvi. Doma je iz desk napravil dva zaboja. Ležečega za noge in pokončnega za glavo in telo, oboje pa take velikosti, da je v končnem sestavljenem zaboju France udobno sedel. Na zunaj sta bila zaboja videti povsem običajna. Zagotovo je bila to duhovita Matevževa zamisel.

Ob štirih zjutraj v torek, 10. marca 1942, prvi dan po odhodu Nemcev z Rudnega, je Šimenov Rudi z Rudnega odnesel ranjenega partizana Franca h gostilničarju Jožetu Žbontarju, kjer so že pripravili voz. Spravili so ga v zaboj. Nizkega so mu nataknili na noge, drugega, visokega, pa poveznili nadenj. Zaboj so prekrili s senom in povezali z rjuhami kot krmo za konja. Spredaj in zadaj pa je bil na vozu prazen sod. To naj bi pomenilo, da je Jože Žbontar, gostilničar z Rudnega, na poti po vino.¹⁶ Zanimivo pri tem je tudi, da so v voz vpregli Gobovčevega konja, ki je bil ob spopadu 13. januarja 1942 v hlevu na Mošenjski planini. Žbontar ni imel svojega konja. Za tako uglednega vaščana, kot je bil gostilničar Jože, po domače Matevža z Rudnega, za "težko vino" in za tako dolgo pot je bil potreben lep in močan konj. V stiski so mislili na vse. Takega konja je v bližnji okolici imel le njegov svak, Gobovčev France, iz Dražgoš. Bil je znan ljubitelj konj. Prišel je celo v ljudski izrek. Dražgošani so govorili: "Ko bom drugič prišel na svet, bom Gobovčev konj." Tako se je povsem naključno zgodilo, da je konj, last Gobovčevega Franceta, odpeljal istega Gobovškovega Franceta domov v Poljansko dolino. Da se je tega jutra nekaj posebnega dogajalo na Rudnem okoli Pajštvarja in Matevža, ni ostalo skrito bližnjim sosedom. Radovedno so poizvedovali. Soseda je vprašala Pajštvarjevega Matevža, kaj je navsezgodaj delal pri gostilničarju Žbontarju. Odgovoril je, da je šel Matevža zgodaj v Kranj in da bo Marinki prinesel kapljice za oči. Pajštvarjeva Marinka se je v resnici zdravila za oči, zato laž ni bila videti laž. Janez Šubic, po domače Pavletov, z Rudnega je vprašal gostilničarjevo ženo Francko: "Kakšen kontrabant pa je danes navsezgodaj vozil Joža?"¹⁷

Kako je potekal sam prevoz ranjenega Franceta po Selški dolini, skozi Škofjo Loko in po Poljanski dolini, je v svoj medvojni dnevnik zapisal Jože Žbontar naslednje: "Položaj (na Rudnem, MM.) je postajal vedno bolj kritičen in morali smo najti pravo rešitev.

Naredili smo načrt, kako ga bomo varno spravili iz vasi. Izdelali smo lesen zaboj, da je ranjenec mo-

gel v njem sedeti. Odločil sem se, da ga prepeljem z vozom v Hotovljo pri Poljanah. Poslali smo tja najprej pošto, kdaj ga pripeljemo in kam in še, naj ga tam kdo počaka, da ga bo prevzel in spravil na varno. Nekega jutra v marcu sem se na to nevarno pot odpravil s konjem. Na sprednji del voza smo postavili zaboj in vanj posadili ranjenca ter vse to obložili s senom, na drugi del voza pa smo zavalili dva soda, da je bilo videti, kakor da grem kam po vino. Tako sem ga odpeljal z Rudnega.

Peljal sem ga skozi šest nemških straž in patrulj 35 km daleč. Skozi Selca mimo orožniške postaje je šlo kar srečno. Na Bukovici mi je postalo precej vroče. Srečal sem namreč kaki dve četi Nemcev, šli so nekam v hribe hajkat. Ustavili so me in vprašali, ali sem kaj videl kje "bandite", sem si mislil, ko bi vedeli, kaj vozim, bi se drugače pogovorili. Tudi pri straži na Praprotnem (čuvali so most čez Selško Soro, MM) na mostu je šlo brez težav. V Škofji Loki sem se ustavil na dvorišču pri Balantu (na tem kraju je danes avtobusna postaja). Konj je zobal in se malo odpočil, jaz pa sem stopil v mesto (v stari del, op. MM), da vidim, kje bo bolj varno zapeljati v Poljansko dolino. Ker je bilo na Gornjem trgu (danes Mestni trg, op. MM) le preveč Nemcev, sem se odločil za pot čez Spodnji trg; vse je šlo srečno. V Hotovljo sem pripeljal že pod noč. Še isti večer so po ranjenca prišli sorodniki in ga na saneh odpeljali v Kremenik nad Poljanami. Prenočil sem pri Kočarju v Hotovlji.

Tisti, ki smo na Rudnem skrbeli za ranjenca, smo se oddahnili; znebili smo se velike skrbi in smo rešili človeka."

France preživi v Kremeniku dve leti v zemeljski duplini

Po šestinsedemdesetih dneh, od kar je France odšel v partizane, ga je od Kočarja domov v Kremenik na saneh pripeljal ponoči Janez Jesenko, po domače Drnovšek, iz Bukovega Vrha. France je v domačem kraju nadaljeval svojo golgoto. Na nogo še vedno ni mogel stopiti. Vsa potrebna dela je še dve leti oprav-

ljal po vseh štirih. V kajži, iz katere je šel v partizane, ni bilo nikogar. Tudi s sosedi je pretrgal vse stike. Vedel je, da kot ranjenec ne more biti koristen partizanom, pa tudi nekoliko razočaran je bil nad njimi, ker so ga ranjenega pustili na Mošenjski planini. Za svoje sovražnike, ki mu niso obetali nič dobrega, če ga dobijo v roke, je imel Nemce in domobrance. Pri najbližjem zdravniku dr. Gregorčiču iz Gorenje vasi, ki je na skrivaj zdravil prenekaterega ranjenca in obolelega poljanskega vstajnika, ni iskal pomoči. Najbolj se je zanesel na sebe.

Na njegovem zemljišču jugovzhodno od kajže je hudourniška grapa odnesla ob veliki poplavi leta 1926 del poraslega pobočja. Pod grivo korenin je nastala manjša vdolbina in le-to je s sprednje strani zadelal. V njeni notranjosti je bila temperatura vedno nad ničlo. Kraj skrivališča je bil ugoden tudi, kadar je zapadel sneg. Do njegovega novega zavetišča sredi gozda se je od izhrojene vaške poti lahko prišlo navzgor po grapi. Po njej je skoraj vedno tekla voda in bila zato kopnina. Le stopati je bilo treba tja, kjer stopinje niso puščale sledov.

Dokler je prebival na prostem, je težko pomičnega brata dvakrat tedensko s hrano in drugimi potrebščinami oskrbovala najmlajša sestra Johana (1909–1971), poročena Demšar, stanujoča na Gorenji Dobravi v Poljanski dolini. Njen mož Ciril, po poklicu zidar, je namreč padel 25. decembra 1941 na Prosenovem griču v boju z Nemci, ki so hoteli na pomoč svojim napadenim enotam v Poljanski dolini. Z dovoljenjem italijanskih oblasti so se pripeljali skozi Ljubljansko pokrajino na Črni Vrh nad Polhovim Gradcem. In ovdoveli Johani je France najbolj zaupal. Pozimi je k njemu hodila, ko se je v potoku (grapi) sneg stopil, ali takrat, ko je snežilo, da je sneg sproti pokril njene stopinje. Če vremenske razmere za pot do njegovega zavetišča niso bile ugodne, je hrano pustila v kleti kajže. V jeseni mu je Johana zakopala krompir vrh griča nad skrivališčem in kraj označila s kamenjem. Poleti in v jeseni se je preživljal z gozdnimi sadeži in raznim rastlinjem. Tudi borovnice je zamudno obiral tako, da jih je otipaval ponoči.

Po štirimesečnem prebivanju v domačem kraju so mu Nemci brata Matevža, starega 42 let, ker je sodeloval s partizani, ustrelili v Vinharjih 18. julija 1942. Ta dogodek je bil za Franceta ne samo nov udarec, temveč tudi opomin za skrajno previdnost, če hoče hude vojne čase preživeti.

Kot smo že omenili, ni iskal zdravniške pomoči ne iz doline, ne partizanske, marveč je dal času, da mu je zdravil nogo. Edino zdravilo ali bolje razkužilo mu je bilo domače žganje. Pred odhodom v partizane je imel doma steklenico žganja, borovničarja. Spomnil se je votlega parobka v bližini. Vanj je položil steklenico in jo zadelal z mahom in dejal: "Tu je ne bo nihče iskal in me bo zagotovo počakala." Sedaj se je po vseh štirih priplazil do parobka in se z žganjem vrnil v skrivališče. Ko je snel z ranjenega gležnja povoj, je ugotovil, da mu rano zarašča divje meso. Z žganjem je obilil ranjeno stopalo. Začutil je nepopisne bolečine. Žgalo ga je, kot da ima nogo v ognju. Zjutraj je opazil, da se je čez rano napravila tanka mrenica. Še nekajkrat je v presledkih to ponovil. Pozimi se je ranjeno stopalo počasi celilo. Leto dni je trajalo, da se mu je rana zacelila. Tedaj je tudi prvič poskusil hoditi ob palici, vendar kosti še niso bile dosti zaraščene in so mu predrle kožo. Na pomlad 1944 si je nogo šele toliko pozdravil, da je že hodil z berglami.

Domobranci odkrijejo Franceta v njegovem zatočišču

Usodni dan je bil za Gobovškovega Franceta petek, 14. aprila 1944. Domobranci iz postojanke pri Selevcu nad Lučinami so tega dne preiskovali gozdove nad Kremenikom. Znano jim je bilo, da se France skriva v okolici doma. Odkrili so ga v njegovem skrivališču. Vedeli so tudi, da je poljanski vstajnik in da je bil v bojih na Bukovem Vrhu, v Dražgošah in na Mošenjski planini. Po zajetu so ga domobranci vodili po hišah v Kremeniku in na Brdu ter spraševali ljudi, kaj vedo o njem povedati. V vseh hišah so o njem govorili le dobro. Sam mi je

dejal, če vaščani ne bi o njem dobro menili in tega tudi javno povedali, bi ga gotovo "puhnl" – ustrelili. Poveljnik domobrancev je odbral moža in ta ga je vodil k Selevcu. Vprašal ga je, ali bo lahko hodil tako daleč. V poljanskem narečju je odgovoril, da z berglami že hodi "mrovco" – malo. Počasi sta hodila; šla sta mimo Zadobja in skozi Prelesje v Lučine. Tam ga je domobranec zaprl v Selevčevo klet. Naslednji dan so ga domobranci zasliševali in nato poslali v pristojno nemško orožniško postojanko v Gorenji vasi. Tu so ga tri dni zasliševali in nato poslali v loške gestapovske zapore. Po devetdnevnem zasliševanju so ga odvedli v begunjske zapore.¹⁸ Pripeljali so ga 28. aprila 1944. Zaprt je bil 28 dni. Domov so ga izpustili v sredo, 24. maja 1944. Dobri dve leti in pol trajajoče trpljenje in skrivanje pred svetom je bilo tako končano. Zasliševalcem ni mogel povedati nič uporabnega. Dejal mi je: "V partizanih nisem ni-

kogar spraševal ničesar, zato tudi nisem nič posebnega vedel o Cankarjevem bataljonu. Na zaslišanjih nisem mogel povedati nič takega, česar že sami niso vedeli."¹⁹ Od tega dne dalje se ni več skrival. Naselil se je v svojo hišico, kjer še sedaj prebiva. Gospodinj pa mu nečakinja.

Približno tako je potekala življenjska drama Franca Igliča, oglarja, poljanskega vstajnika in borca Cankarjevega bataljona. Trajala je več kot dve leti. Razumljivo je, da je ni lahko opisati z vso njeno široko barvitostjo, z vsem, kar občuti in pretrpi ranjeni, zapuščen partizanski borec. Do preživetja mu je pomagala samo vztrajna, neuničljiva volja in krepka odporniška zavest korenitega Gorenjca. Pričujoči spis je zategadelj morda samo nekaj več kakor poskus podati rdečo nit o celotnem dogajanju: kako se je Gobovškov France kot rodoljub uprl nemškemu nasilju, se vojskoval, bil hudo ranjen in kako je zapuščen obležal med mrtvimi partizani. Ko so ga soborci ob umiku brez pomoči pustili v koči na Mošenjski planini, ni izgubil vere, saj se je zavedal, da so ga zapustili v skrajni sili. Potem pa mu je neomajna volja po preživetju pomagala, da je zbral nadčloveške moči in storil vse, da se reši, čeprav je bil hudo ranjen, saj je imel prestreljeno in razbito stopalo. S skrajno človeško vzdržljivostjo se je po vseh stirih plazil do kočne ure in ure in po srečnih naključjih preživel.

Nezmotljiva in skopa narava ga je že od mladih nog kalila v moža, ga navajala k skromnosti in vztrajnosti: oboje mu je v stiski pomagalo, da je zmogel.

Nedvomno bi bilo treba Francetov boj za ohranitev življenja osvetliti zlasti še tudi z zdravniškega in dušeslovnega vidika: kako je mogoče, da preživiš, čeprav si obkoljen od sovražnikov, šest dni brez hrane in pijače in ti življenje visi na nitki, kakor pravimo. Nadarjeni pripovednik bi utegnil iz pričujoče življenjske drame ustvariti epopejo o vztrajnosti, nadarjeni filmski delavci pa bi to zgodbo utegnili ovekovečiti za prikazovanje na kinematografskih velikih ali televizijskih malih ekranih.

Življenjska drama Gobovškovega Franceta, kakor smo jo poskušali razgrniti, vsebuje namreč tudi

Domobranec vodi ujetega partizana Franceta 14. aprila 1944 v postojanko pri Selevcu nad Lučinami. Vse ilustracije so delo Iveta Šubice, akademskega slikarja, soborca Gobovškovega Franceta.

Mošenjska planina (1312 m) na Jelovici leži severozahodno od Dražgoš v občini Radovljica. V novo kočo (levo) sta se nastanila 12. in 13. januarja 1942 Pečnikov in Bičkov vod Cankarjevega bataljona z okoli 60 borci. V stari koči (desno) so borci takratnega Gorenjskega bataljona ustrelili 6. avgusta 1941 nemškega župana iz Železnikov Winsheja Josefa Hornitzkyja, sudetskega Nemca in petokolonaša. Obe koči so Nemci požgali 14. januarja 1942 in v gorečo kočo zmetali trupla trinajstih partizanov.

dragoceno sporočilo o človeku, ki je po prestanem neizmernem trpljenju ohranil izostreno presojo, kaj je prav in kaj ni prav. Čeprav se je v njem v trenutku, ko so ga pri umiku soborci pustili samega v koči, vojskovalo grenko razočaranje z vero v človeka, je vendarle dojel strahotno resničnost človeškega boja za ohranitev golega življenja. Soborci ga niso mogli vzeti s seboj in so reševali svoje golo življenje. Tako je France spoznal, da si ga mora v skrajni stiski reševati sam, kakor ve in zmore. In zmogetel je. Prav tako po dražgoški bitki in po spopadu na Mošenjski planini ni prestopil na nasprotno stran. Tudi leta 1944, ko so ga zajetega zasliševali domobranci, nemški orožniki in gestapo, je ostal čvrst, neoporečen in pokončen.

Konec letošnjega februarja je Gobovškov France navzlic svojim 82 letom še vedno čvrsta korenina: pri domu opravlja še vsa kmečka opravila. Na zunaj dobro skriva visoka leta. Vsak petek jo mahne v dolino v šest kilometrov oddaljene Poljane (386 m) in si tam nakupi vse, kar potrebuje za teden dni na svoji samotni domačiji, ležeči 760 m visoko. Živi v invalidsko borbensko pokojnino v višini povprečne mesečne plače v republiki in je z njo nadvse zadovoljen.

Resnično lahko rečemo, da je bil skromen: ni mu šlo za to, da uveljavi status prvoborca s pravico višje pokojnine, ki bi mu po vsej pravici pripadala.²⁰

Kot nekdanjemu partizanu mi pogosto stopajo pred oči soborci, ki so za vselej ostali v gozdovih. V

Franc Iglič, Gobovškov iz Kremenika, oglar, poljanski vstajnik in borec Cankarjevega bataljona. Rojen 27. februarja 1906 kot sin bajtarja iz Kremenika št. 6. Foto: Marijan Masterl, 1987

mislih se iz današnjih časov pogosto vračam v medvojna leta. Vojskovali smo se za narodno osvoboditev in pri tem govorili, da se pripravljamo na nov, pravičnejši družbeni red. Koliko idealnih bojevnikov je dalo življenje za tako zamisel!

Če je ob sklepu podobnih premišljevanj mogoče izreči tehtno in veljavno spoznanje, bi bilo naslednje: Ko bi le med nami bilo več Gobovškovih Francetov! Njegovo 82-letno življenje je

bilo nepretrgana resnična delovna stabilizacija, skromnost in vztrajnost v boju za preživetje pa zgodovinsko zgledno ravnanje; mirne vesti lahko rečemo, da je med nami preveč takih ljudi, ki jim je lepo besedičenje, zlagano početje in osebno čaščenje več kot spomin na trpljenje partizanskih bojevnikov, ljudi, ki brez sramu, vesti in nezasluženo delijo sebi z drevesa narodnih dobrin več, ko jim pripada.

Opombe:

¹ Izjava Matevža Kordeža avtorju.

² Izjava Mirka Ambrožiča avtorju.

³ Izjava Janka Ferna.

⁴ Dokument Glavnega poveljstva z dne 1. maja 1942. Izjava Angele Retelj.

⁵ Magnetofonski zapis Franca Bička.

⁶ Izjava Dominika Lotriča avtorju.

⁷ Isto kot pod 5.

⁸ Izjava Rihtersiča in M. Žaklja.

⁹ Milan Žakelj; Gorenjska v borbi za svobodo str. 5.

¹⁰ Izjava Franca Igliča in pismena izjava Franca Šubica.

¹¹ Matevža v svojem razmišljanju ponuja različico, da so Nemci na svoji začrtani poti Martinček-Lipniška planina po naključju naleteli na partizane v koči na Mošenjski planini.

¹² Izjava Franca Igliča iz Kremenika.

¹³ France Iglič je dejal, da bi morala Rozala pripeljati na Rudno le njegovega brata Matevža. Namesto njega je prišel Janez Jesenko Drnovšek z Bukovega Vrha, ki je Rudno bolje poznal.

¹⁴ Janez Jesenko, Drnovšek iz Bukovega Vrha, ki je prišel na Rudno, ni bil v nobenem sorodstvu s Francem Igličem.

¹⁵ Isto kot pod 12.

¹⁶ Izjava Rudolfa Eržena, Šimenovega z Rudnega.

¹⁷ Izjave Dominika Lotriča, Brinovca iz Dražgoš, Ludvika Jelenca iz Dražgoš in Marinke Luznar, Pajštvarjeve z Rudnega.

¹⁸ Begunjska nemška zaporniška knjiga št. 14703/L. V njej je Iglič Franc, voden pod tekočo številko 4077 kot "bandit", ki ga je v zapor poslal gestapo iz Škofje Loke 28. aprila 1944. V Begunjah je ostal do 24. maja 1944.

¹⁹ Isto kot pod 12.

²⁰ Izjava Antona Peternela - Igorja.

Izgnanci iz Selške doline

(2. del)

Zbrala in uredila Katja Mohorič Bonča

Vsak izgnanec hrani svojo zgodbo o času, ki ga je bil primoran preživeti v lagerju daleč od svojega doma in svoje domovine. Zgodbe so žalostne, mračne. Redki trenutki veselja v letih izгона so bili ob prepevanju slovenskih pesmi, ob obiskih domačih ali ob prejemanju paketov z dobrotami, ki so jih izganci prejeli iz domovine. Milan Kučan je na zborovanju slovenskih izgnancev 9. junija 1991 v Brestanici poudaril, da so bili izgnanci pomembna druga fronta slovenskega odpora, kajti v "mrzli tujini so enako kot partizani v domovini prepričljivo pokazali, da slovenski narod je in da hoče živeti, čeprav so mu to nešteto krat v njegovi zgodovini odrekli in mu določili mesto med hlapci".

V tej številki zbornika predstavljamo zgodbe, ki bolj kot o izgonu in življenju v lagerju govorijo o begu in potovanju nazaj domov, v Selško dolino. Mnogi niso imeli sreče, da bi se vrnili v domovino. Gospe, katerih zgodbe lahko preberemo tu, so se vrnile. Čutiti je moč, pogum in odločnost izgnank. S temi pridevniki pa bi lahko označili prav vse izgnance.

Seznam izgnancev in naših krajev lahko najdemo v članku Seznam žrtev fašističnega nasilja v loški občini avtorjev Ludvika Jugovica in Janka Berčiča, ki je bil objavljen leta 1996 v 16. številki Loških razgledov na straneh 68–101.

Te zgodbe, povedane na glas, so nam v spomin in hkrati opomin na grozote druge svetovne vojne.

Rezka Porenta

Pot v izgnanstvo

Ker me še vedno, po več kot 50 letih, spremlja spomin na leto 1941, pričetek druge svetovne vojne, in z njo vse grozote, ki smo jih doživeli in preživeli, se porodi želja, da bi to napisala in s tem omogočila našim zanamcem seznanitev s tem, kako je bilo v Selški dolini.

Naša dolina je znana po lepi pesmi Prelepa je Selška dolina, ki jo je mogoče slišati z radijskih in televizijskih programov. Vendar pa ji vojna ni prizanesla. Že kmalu po zasedbi Nemcev – okupatorjev, leta 1941, so se pričele dogajati dramatične stvari. Ukinili so pouk v šolah, prepovedali kulturo in versko dejavnost. Pozaprlji so učitelje in jih nato z njihovimi družinami izgnali v Srbijo in Bosno. Enako usoda je doletela duhovnike po farah v dolini in napredne ljudi.

Desni in levi del doline sta hribovita, poraščena z gozdom in poseljena z mnogimi kmečkimi vasmimi in zaselki. Dolina ni imela industrije in prebivalci so se preživljali s kmečkim delom, delom v gozdu in na Jelovici ter z manjšo obrtjo.

Ljudje so živeli vedno bolj v strahu, predvsem moški so se skrivali. Mnogi so že prejeli poziv na delo v Avstriji in k gradnji žice ob okupirani Ljubljani. Narava sama kot taka je dajala možnost skrivališča in tako se je po gozdovih nabiralo vedno več moških, sposobnih za odpor proti okupatorju, ki so jim rekli gošarji. Normalno, okupatorska oblast tega ni dovoljevala in je pričela to na razne načine preganjati.

V času zime, decembra 1941 in januarja 1942, je bilo izredno veliko snega. Skupine gošarjev so se že pojavljale pod nazivom partizani in predvidele, da bodo preživele ta čas v gorski vasi Dražgoše, kjer so se tudi nastanile. Verjetno so bili redki, ki bi mogli predvideti, kakšne posledice bo to imelo. Na novo leto 1942 oziroma par dni za tem so okupatorjevi vojaški tovornjaki v dolino pripeljali veliko vojakov in bojne opreme. Pehotne enote so prišle iz raznih strani. Izvršili so napad na vas Dražgoše, bili so v

veliki premoči in tako so dosegli svoj cilj. Še danes ne morem razumeti in razvozljati, zakaj je ta bitka terjala toliko življenj domačinov, Dražgošanov. Zdi se mi, da so vas požgali, porušili in zravnali z zemljo, ker je bil okupatorjev srd na ta kraj tako močan, da je vse to lahko storil. Toda čas, ki se ne ustavi, je tudi takrat šel naprej. V letu 1942 je okupator nadaljeval preganjanje, vrstili so se zapiranje, streljanje prebivalcev z ene in z nasprotne strani, ne da bi bila njihova krivda prikazana in ugotovljena.

Konec leta 1942 so Nemci izvedli popis moških, sposobnih za vojsko. Izveden je bil nabor za letnike 1920–1924, na začetku januarja 1943 jim je bil že vročen poziv v vojsko za dne 11. januar 1943. Ta dan imam še vedno v spominu, saj sta dobila moja brata, Jakob in Marjan, poziv za odhod. Usoda naše družine se je začela zapletati. Čeprav sem bila najmlajša, stara 14 let, vsi štirje bratje pa starejši, se spomina na tisti čas ne morem otresti.

Nastopil je 11. januar, brata sta se pripravljala za odhod tiho, brez besed. Zvečer, ko je bila že tema, so se pojavili v hiši štirje partizani in jima dejali, naj gresta z njimi in ne v nemško vojsko. Vprašala sta ata in mamo, kaj naj napravita. Mama ni mogla spregovoriti, ata pa je dejal, naj odločita sama. Dejal je, da je še vedno bolj življenjsko, če te doleti smrt na domači zemlji kot v tujini. To je podkrepil z dejstvom, da mu je prva svetovna vojna vzela dva brata, prav tako mami. Nato jih je vzela temna noč, videla ju nisem nikdar več. Nemci, ki so naslednje jutro prišli, so zahtevali od očeta, naj pove, kje sta, vendar jim je ata dejal, da ne ve, kam sta odšla. Starejši brat se je nato doma skrival, mlajši pa je bil na učenju strojnega ključavničarstva v Železnikih pri Žumru.

Prišel je 26. januar 1943. Brat, ki se je na predvečer navedenega dne vrnil iz Železnikov, je povedal, da v Železnikih izseljujejo družine, katerih sinovi niso odšli v nemško vojsko.

Mama je bila bolna, snega je bilo veliko. Tako ni bilo nobene možnosti in tudi ne časa, da bi se kam skrili. Že 26. januarja 1943 ob 7. uri so se okoli hiše pojavili nemški vojaki. Njihov vodja je prišel v hišo s svojo skupino in zelo grobo (govoril je slovensko)

Družina Pfajfar iz Lajš, Burghausen, 23. 6. 1943.
Foto: arhiv Muzeja Železniki

zahteval od ata, da pove, kje so sinovi. Starejši brat Jože, ki še ni bil vpoklican v vojsko, se je te noči umaknil, kam, ni vedel nihče. Dali so nam 20 minut časa, da se odpravimo in odidemo z njimi. Tako je tudi bilo.

Ne dobim besed, s katerimi bi mogla opisati ta čas. Vem, da smo od doma v Lajšah močno zastraženi odšli peš v Selca. Odpeljali so tudi živino. V tem času so iz vasi odpeljali še družino Franca Bertoncija iz enakega vzroka. V Selcih so nas natrpali v vojaško vozilo in nas odpeljali v zbirališče v gradu Goričane pri Medvodah. Tam so že bile družine, ki so jih izgnali iz doline: iz Železnikov, Podlonka, Martinj Vrha, Potoka, Davče itd. V tem zbirališču so bile tudi družine iz preostalega dela Gorenjske in s kamniškega območja. 29. januarja 1943 zvečer so nas z železniške postaje Medvode odpeljali z vlakom v Nemčijo, na Zgornjo Bavarsko, v lager v kraju Feilnbach. Od tod so eno skupino, v kateri smo bili mi, odpeljali v lager v Niedernfelz, aprila istega leta pa še v Burghausen a. d. Salca.

Življenje v lagerjih je skoraj nemogoče na kratko opisati. Razporedili so nas na razna dela v industrijskih obratih in delavnicah, ženske so zaposlili predvsem kot hišne pomočnice pri raznih kmetijah in gospodinjstvih. Največji problem je bila hrana.

Blizal se je konec vojne in tako se nas je ena skupina na lastno odgovornost odločila, da gremo domov. Tako smo 24. aprila 1945 odšli peš na pot. Seveda smo vmes, kjer je bilo to možno, izkoristili vlak. 1. maja 1945 smo se pripeljali na Jesenice. Ker je bilo še vedno vojno stanje, je vsaka družina odšla proti svojemu domu. Nas je pot privedla v rodni kraj 10. maja 1945. Bili smo doma, hiša je ostala, vendar je bila prazna.

Vse težave in tragedije, ki smo jih prebrodili, smo nekako sprejeli, le dejstva, da so vsi trije bratje padli, postali žrtve te krute vojne, ne.

Pavla Tolar

Moja zgodba

Rodila sem se 20. januarja 1926 kot peti otrok v družini s sedemnajstimi otroki. Spominjam se, kako sem izvedela, da nas bodo izselili. Skupaj z Groharjevo Pavlo, prijateljico s Prtovča, sva praznovali god in bili smo pri njej doma. Takrat so prišli partizani. Eden izmed njih je bil Žbontar (Slavc). Povedali so nam, da nas bodo Nemci naslednji dan (25. januarja 1943) selili, ker je starejši brat Francelj skupaj z nekaterimi sovaščani odšel v partizane. Partizani so mi dejali, da lahko uidem, vendar tega nisem mogla storiti, ker ne bi mogla pustiti noseče matere ter mlajših sester in brata. Rekli so tudi, da nas bodo partizani tako ali tako rešili v Soteski in naj se nič ne bojimo. Prespala sem pri prijateljici, zjutraj pa je prišla sestra pome. Dejala je, naj grem domov, ker moramo z Nemci. Res sem šla takoj domov in videla, da očeta in dveh bratov ni več doma. Mama mi je povedala, da so tudi oni odšli k partizanom. Brat Tone je bil pri najstarejši sestrin v Škofji Loki, ker je imel

zlomljeno nogo, sicer bi bil tudi on pri partizanih.

S seboj smo vzeli nekaj cunj (veliko jih tako nismo imeli). Jaz sem jih hotela zaviti v nemško zastavo, ki smo jo morali imeti pri hiši. Ko je eden od Nemcev to opazil, me je z vso močjo oplazil, tako da me je kar vrglo po hiši. Najbrž zato, ker nisem pričakovala udarca, saj nisem vedela, da je to, da uporabim zastavo za culo, kakšen problem.

Potem smo šli peš do Češnjice. Ustavili smo se pri Blažku. Njihova mama nam je dala za popotnico nekaj hrane, ki nam je v Nemčiji prišla še kako prav.

Na Češnjici nas je čakal kamion in nas odpeljal. Jaz sem ves čas mislila, da nas bodo v Soteski rešili. Vendar iz tega ni bilo nič. Pa saj je bilo nemogoče, pred nami in za nami je bilo mnogo Nemcev. Odpeljali so nas v Goričane, kjer smo bili kakšen teden. Pripeljali so tudi brata Toneta, ki so ga poiskali pri sestri. Sestre niso izselili, ker ni bila več doma in je imela že svojo družino. Nato so nas pripeljali v Nemčijo. Ker sem imela že 17 let, so mi takoj našli delo in tako sem ves čas svojega izgnanstva opravljala različna dela.

V Burghausnu je bil v jedilnici Hitlerjev kip. Mene je razganjalo od mladosti in od jeze, da moramo biti tako daleč od doma, in sem nekoč zatlačila Hitlerju v nos korenje. Nekdo me je prijavil in prišli so pome. Zaprli so me v samico, vendar samo za eno noč, po-

tem so me izpustili, ker sem pač morala na delo.

Hudo je bilo takrat, ko nam je teta poslala plakat, na katerem je bil razglas, da so za enega Nemca ubili dvajset Slovencev. Med njimi je bil tudi naš Francelj, ki so ga ujeli in ustrelili. Pokopan je v Begunjah. Zaradi njega so nas izselili, pa je bil prej mrtev kot mi doma.

Bilo je točno eno leto po tistem, ko so nas selili – spet je bil moj god. Sestra Minka nas je na vsak način hotela videti in je prišla na obisk. Takrat sem delala v mestni pralnici in gospa mi je dala dva tedna dopusta, ker me je obiskala sestra. Ko je sestra odhajala od nas, sem se odločila, da grem kar z njo domov v Slovenijo. Osební dokument sem imela skrit v plašču in tako sva se takrat lepo z vlakom pripeljali v Škofjo Loko. Minkina sosedka mi je posodila kolo in odpeljala sem se domov. Mislila sem, da bom ostala doma, vendar mi je mama pisala, da moram takoj nazaj, sicer bodo njo in brata Toneta odpeljali v Dachau, ostale otroke pa ji bodo vzeli. Morala sem nazaj. Ko sem prišla, so me spet zaprli za nekaj dni, nato so me poslali nazaj na delo.

V meni je od prvega bega dalje ves čas tlela želja, da bi ušli, in za to sem navduševala mamo. In jo tudi navdušila. Očitno je mislila, da če je meni sami uspelo, bo vsem skupaj tudi, zlasti še zato, ker sem se jaz v 18 mesecih odlično naučila nemškega jezika in ni

Zadaj: mama Polona, Darinka, Kristina, Pavlaj, spredaj: Peter, Jožica, Anka in Francka. Foto: arhiv Pavle Tolar

bilo problemov s komuniciranjem. Z mamo sva se veliko pogovarjali o pobegu in nekega dne je padla odločitev, da gremo. Treba je bilo premisliti, kdaj bi bilo najbolj primerno, da ne bodo takoj opazili. Ugotovili sva, da bo najboljše, če se odpravimo na nedeljo dopoldne. Neko nedeljsko poletno dopoldne, ko so bili manj pazljivi, smo se pred kosilom odpravili: mama, brata Tone in Peter, sestre Kristina, Darinka, Francka, Jožica, Anka, Rezka in jaz. Mama je imela takrat 44 let, otroci pa od 19 let do 10 mesecev. Brat Tone je šel z nekim prijateljem v drugo smer, ker ni imel osebnih dokumentov, zato nismo upali oditi skupaj. Mi smo pot začeli peš v Weichsu, to je 30 kilometrov naprej od Dachaua. Dolgo smo pešali. Prvo noč smo prespali kar v gozdu. K sreči je bilo to julija, da ni bilo mraza. Tiste noči se zelo dobro spominjam, ker me je tako zelo skrbelo, kaj bo, če nas dobijo. Ves čas sem namreč mislila, da je mama toliko tvegala samo zaradi mene, ker ji nisem dala miru. Zdaj vem, da je bila tudi njena želja po domu premočna, da bi ostala. Spominjam se, da so otroci zaspali na tleh, jaz pa sem se ulegla čez neki hlod in tako težko dihala, da sem mislila, da me bo pretrgalo. Tudi s hrano in pijačo je bilo hudo. S seboj smo imeli nekaj kruha in nekaj trdo kuhanih jajc. Pili smo vodo, kjer smo jo le dobili. Neka gospa nam je dala tudi malo mleka za najmlajšo. Imeli smo tudi malo sreče, da je prišel neki tovarnjak in nas nekaj kilometrov peljal. Nato smo spet pešali in še eno noč prespali v nekem gozdu. Končno smo tretji večer le prispeli do Münchna, ki je bil ves zbombandiran. Zlasti je bila razsuta železniška postaja in povsod po tleh je bilo razbito steklo. Morali smo počakati do naslednjega jutra, da smo lahko kupili karte za vlak. Denar za karte sem jaz zaslužila v mestni pralnici. Peljali smo se do Salzburga, tam smo spet kupili karte do Linza in nato do Jesenic in Škofje Loke. Mama je z manjšimi otroki ostala v Škofji Loki pri znancih, tri sestre (Kristina, Darinka in jaz) pa smo jo bose peš mahnile s Trate proti Podlonku. Na Praprotnu nas je ustavila straža, ker je bila že policijska ura, vendar smo se vojakom očitno zasmilile in so rekli, naj hodimo bolj za krajem. Šle smo do tete Johance (Polde-

tove mame) na Češnjici. Kako vesela je bila, ko nas je zagledala! Imela je sveže pečen češnjevec šarkelj in to je bil najboljši šarkelj, ki sem ga kdaj koli v življenju jedla. Nato smo šle naprej v Podlonk. Ustavile smo se pri Marku, kjer so imeli partizani sestanek. Bili so vsi začudeni, da nas vidijo. Domov smo prišle precej pozno ponoči. Drugi dan sem jaz šla s konjem po mamo in ostale in jih pripeljala domov. To je bilo 22. julija 1944. Nikoli ne bom pozabila očeta, ko je zagledal svojo hčerko Rezko, ki se je kot sedemnajsti otrok rodila v izgnanstvu in jo je prvič videl. Bilo ji je 10 mesecev. Nikakor ni mogel odvrniti pogleda od nje. Tako lepa se mu je zdela.

Vendar pa smo se vse do konca vojne bali, kaj če nas spet pridejo iskat Nemci in nas odpeljejo.

Brata Toneta, ki je šel po drugi poti, so ujeli in ga odpeljali v neki drugi lager blizu Dunaja. Hudo je zbolel in morali so ga dati v bolnišnico. Spet sem šla na pot, da bi pripeljala domov še brata. Ko sem prišla v bolnišnico, so mi dejali, da je izginil, in tako je bil moj brat Tone prej doma kot jaz.

Zame bi lahko rekla: bila sem mlada in korajžna, kaj pa je k tej odločitvi vodilo mamo, pa bo ostalo skrivnost. Pomembno je, da nam je uspelo.

Po pripovedovanju mame Pavle Tolar zapisala hči Fani Panjtar.

Justina Benedičič

Beg iz lagerja

Veliko je bilo že napisanega o nas izgnancih, jaz pa bom svojo zgodbo zapisala malo drugače, saj sem ena redkih, ki smo iz lagerja pobegnili.

Bilo 25. januarja 1943, ko so nas odpeljali nemški vojaki. Takrat sem štela 21 let. Jaz, moje sestre in bratje ter oče smo bili odpeljani, ker je bil brat Janez mobiliziran v partizane. Naše izgnanstvo je bila kazen za to. Nemci so nas tistega dne iskali po hišah in pri naši hiši so nas odpeljali sedem, in si-

cer mene in mojo sestro Minko, moje brate Toneta, Tineta, Jožeta in Vinka ter očeta, medtem ko sta se mama in sestra Ivana skrili v steljo v hlevu in tako ostali doma na kmetiji.

Najprej so nas odpeljali v Medvode v grad Goričane, kjer so nas vse izgnance zbrali skupaj. Že tukaj so nas ločili na dve skupini: na ženske in otroke ter na moške. Nato so nas z vlakom odpeljali na Bavarsko v Feilnbach. Po kakšnem tednu bivanja tam so nam priskrbeli službe in jaz sem opravljala delo čistilke v hotelu. V Feilnbachu smo ostali približno dva meseca, nato so nas preselili v Ecksberg, kjer sem opravljala delo kmečke delavke.

Manjša skupina izgnancev se nas je tam odločila, da iz lagerja pobegnemo, in vsi smo le še čakali na priložnost za to. To smo bili Javorškov Tone, Polanškov Ivan, Poverbna Anica, jaz Justina in moj brat Jože Trdina.

Ker smo v lagerju vseeno imeli nekaj svobode in nismo bili ravno zaprti, smo meseca maja zjutraj pobegnili do železniške postaje in se usedli na hitri vlak ter se odpeljali od tam. Na vlaku smo imeli veliko srečo, da je Anica znala nekaj nemščine in

nas je rešila zadrege, ko so nas nemški vojaki preverjali. Vprašali so jo namreč, kako to, da ti mladi fantje niso v vojski, in ona jim je spretno odvrnila, da se peljejo iz bolnice nazaj v vojsko. Meni so pogledali le osebno izkaznico, vprašali pa me niso ničesar. Tako smo se na vlaku izmuznili iz nemških rok.

Z bratom sva se nato odpeljala do Lesc in tam izstopila z vlaka ter pot nadaljevala peš čez Kropo. Ko sva prispela v Kamno Gorico, sva srečala nemško patruljo in se tudi njim spretno izmuznila. Jaz sem se jim namreč malo nasmehnila, stegnila roko naprej v pozdrav in pozdravila s "Heil Hitler". Pozdravili so nazaj in odšli dalje prav tako kot midva. V Kamni Gorici naju je ujela noč, zato sva se odločila poiskati prenočišče. Imela sva veliko srečo, da sva ga našla pri dobri družini, ki naju je skrila tisto noč. Posvarili pa so naju, naj se zjutraj, še preden se bo zdanilo, odpraviva naprej, saj so Nemci navadno že zgodaj zjutraj patrolirali po kroparskem griču in bi naju lahko zajeli. Tako sva res navsezgodaj odšla na pot in se jim izognila. Pot sva nadaljevala proti Podblici, kjer sva imela teto. Ker

Izgnanci iz Selške doline in iz Moravč. Foto: arhiv Justine Benedičič

tete ni bilo doma, naju je zelo gostoljubno sprejel njen mož, nama pripravil odlično kosilo in ponudil prenočišče. Od tam sva pot nadaljevala preko Kališ, po Studenski grapi do Megušnice, od koder sva že videla domačo vas. Ko sva prispela domov, sta naju bili mama in Ivana seveda veseli, a vseeno sta naju sprejeli s strahom, saj sta se zavedali, da naju bodo iskali in da se bova še kar nekaj časa morala skrivati. Tako je tudi bilo, nato pa so brata Jožeta mobilizirali v partizane, meni pa je župan občine v Železnikih dal dovoljenje, da ostanem doma, in tudi nekaj "pik", da sem lahko dvignila nekaj blaga in hrane. Kljub temu da sem bila srečna, da sem doma, tudi tukaj razmere niso bile razveseljive, saj je divjala vojna.

Približno pet let kasneje sem se odločila, da obiščem prijazno družino v Kamni Gorici, ki nama je ponudila prenočišče, ko sva bežala, in se jim iskreno zahvalim. Ko sem pozvonila in je gospa odprla vrata, me je s presenečenjem in srečna sprejela ter mi povedala, kaj se je dogajalo tisto jutro, ko sva midva odšla od njih. Nemški vojaki so namreč imeli zelo obsežno patroljo in celo jutro so se slišali strelji in kriki, zato je gospa mislila, da so naju zajeli in usmrtili. Tako sem se zavedla, da sva imela res srečo, da sva se jim izognila in prišla domov živa in zdrava.

Po pripovedovanju babice Justine Benedičič (po domače Kapišcarjeve mame iz Martinj Vrha) zapisala vnukinja Silvija Benedičič.

Zahvala

Zahvaljujem se Vinku in Jožici Markelj za pomoč pri zbiranju gradiva.

Viri:

- Berčič, Janko, Jugovic Ludvik: Seznam žrtev fašističnega nasilja v Loški občini. Loški razgledi, 16, 1969, str. 68–101.
 Mapa Žrtve okupatorjevega nasilja, hrani Muzej Železniki; spis pokojne Rezke Porenta, roj. Pfajfar, z dne 18. 12. 1995.
 Šetinc, Franc: Izgnanci: zbornik slovenskih izgnancev 1941–1945. Društvo Izgnancev Slovenije, Ljubljana, 1993.

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Škovincova hiša pred požarom, most Pod Grivo in Lokačeva hiša.

Pogorišče pri Lajbonu

Nikolaj Štibelj

Že veliko je bilo napisanega o nasilju nemškega okupatorja med drugo svetovno vojno v Selški dolini. Tu mislim predvsem na podobne prispevke v zborniku Železne niti. S tem člankom želim opisati tragični medvojni dogodek, ki se je zgodil lokacijsko in časovno odmaknjen od znane tragedije v Dražgošah. Kot je razvidno iz naslova, je tema prispevka okupatorjevo uničevalno dejanje, požig domačije, kmečke hiše z gospodarskim poslopjem, pri Lajbonu v Zg. Golici v župniji Selca.

Zg. Golica leži na osojnem severnem pobočju slemenena, ki se razprostira od hriba Čaun do Miklavške gore. Nadmorska višina je okoli 800 metrov. Pobočje se na začetnem delu, pod slemenom Čaun, spušča na ravninsko Dolenjo vas, oddaljeno slabo uro hoda. Ledinsko ime tega pobočja je Kraj. Pobočje proti Miklavški gori pa se spušča proti vasi

Selca. Tu je še del Zg. Golice. Nižje proti Selcem je Sp. Golica. Domačija pri Lajbonu leži najvišje v Zg. Golici, in sicer tik pod vrhom slemenena Čaun. Pobočje pod Lajbonovimi njivami in travniki je do vasi Dolenja vas v celoti poraščeno z gozdom. Takrat je bilo na tem področju le nekaj gozdnih poti.

Ta domačija je manjša hribovska kmetija, ki je v času požiga imela vso potrebno infrastrukturo za bivanje in kmetovanje. Bivalni prostori so bili v večji enonadstropni kmečki hiši, ki se po obnovi uporablja še danes. Osnova za gospodarsko dejavnost pa so bili gospodarsko poslopje, kozolci, različna vprežna vozila, pogonska naprava – t. i. gepelj, stroji, kot so slamoreznica, mlatilnica in podobno. Vse to je bilo, razen treh kozolcev, med požigom uničeno ali poškodovano.

Pogorela hiša pri Lajbonu. Foto: arhiv avtorja

In kaj se je zgodilo pri Lajbonu žalostnega 4. maja 1944, na god sv. Florijana?

Partizanska enota, del Gorenjskega odreda, je prejšnji večer opravila prehranjevalno akcijo v Dolenji vasi. Ponoči se je umaknila čez pobočje Kraj mimo domačije pri Brnu na vrh prej omenjenega slemena Čaun. Enota se je v glavnem razporedila na lokacijo nad Lajbonovimi njivami. Na manjši ravnic pod njivami, oziroma 80 metrov pod slemenom, so bila poslopja Lajbonove domačije. Partizani so pričakovali zasledovanje Nemcev in so bili pripravljeni na obrambo. Nemci so naslednje jutro, to je 4. maja, res sledili partizanom, in sicer iz postojanke v Dolenji vasi, iz Selc in verjetno tudi od drugod. Nemci so se ustavili približno 70 metrov pod domačijo, pri zidanem kozolcu, ki je bil glede na partizansko zasedo na vrhu slemena delno v kritju. Med nemškim in partizanskim položajem sta bila hiša in hlev. Partizanski položaj nad hišo je bil za varnost teh objektov precej izzivalen. Po pripovedovanju mame je sledilo daljše in krajše streljanje. Do večjega boja ni prišlo. Nemci so hoteli svojo akcijo upravičiti in so zažgali hlev, verjetno

z utemeljitvijo, da je bila hiša polna partizanov. Pa ravno takrat ni bilo ne v hiši ne v hlevu nobenega partizana.

Do požiga je prišlo zelo hitro. Izstrelili so nekaj zažigalnih bomb. Del strehe na hlevu je bil še krit s slamo, zgornji del zgradbe pa je bil v celoti lesen. Le spodnji del, kjer je bila živina, je bil zidan. V hlevu je bilo takrat šest glav živine, tri ovce in dva prašiča. Iz gorečega hleva se je ogenj razširil na hišo, ki je imela lesen napušč v špici – podstrešni del.

Vse se je dogajalo v dopoldanskem času. Doma smo bili: mama Marjanca in trije otroci: štiriletni Jože, še ne triletni Niko in polletna Mici. Brat Stanko je bil rojen naslednje leto in je v tem letu tudi umrl. brat Karel pa je bil rojen dve leti kasneje.

Kot sem že omenil, je mama slišala streljanje in zaradi varnosti smo se preselili iz bivalnih prostorov v klet z obokanim stropom, ki je skoraj v celoti v zemlji. Seveda mama ni vedela, kaj se pravzaprav dogaja. Kar nekaj časa smo že bili v kleti. Začeli so se pojavljati čudni glasovi. Mama je šla previdno ven in videla, da je že vse v ognju. Na srečo je bil tudi strop do vhodnih vrat obokan. Tako je bil izhod delno varen. Mamina skrb in stiska sta bili veliki. Hitro

Pogoreli hlev pri Lajbonu. Foto: arhiv avtorja

se je bilo treba odločiti, kaj storiti. Tudi ni bilo jasno, kakšne so razmere zunaj. Verjetno si je rekla, da s tremi otroki ne more biti nikomur sumljiva in nevarna. Zato smo zapustili klet in hišo. Zunaj nas ni nihče ustavil. Odšli smo k sosedu Brnu. Ta domačija leži nekoliko nižje proti zahodu in je peš oddaljena dobrih pet minut.

4. maja goduje sv. Florijan, ki je zavetnik pred požari. Navada je bila, da se vsaj po en član družine udeleži Florijanove maše, ki se na ta dan daruje v cerkvi na Bukovici, katere zavetnik je sv. Florijan. Ta navada se je delno ohranila še do danes. Maše se je udeležil oče Korl. Domov se je vračal čez vas Stirpnik. Že med hojo po poti skozi gozd je slutil nesrečo. Slišal je strele in vohal dim. S tesnobo se je približeval robu gozda, kjer se začenejo njive. Od tu se v razdalji 250 metrov vidijo vsa poslopja Lajbonove domačije. Z grozo je opazil, kaj se dogaja. Hlev je bil ves v plamenih. Tudi hiša je že začela goreti. Z dvignjenimi rokami je pričel teči k goreči hiši, da bi reševal družino in imetje. Nemci so ga opazili in tudi on njih. Ker so videli, da je v civilni nedeljski obleki, niso takoj streljali nanj. Oče je iz znakov in povelj razbral, da zahtevajo, da gre proti njim. Kot sem že

povedal, so bili nekoliko nižje od hiše in hleva. Težko si je zamisliti počutje, stisko in skrb očeta, ko je videl, kaj se godi, on pa ne more, oziroma ne sme nič storiti, medtem ko plameni strežejo po življenju družini in požirajo delo več rodov. Ni vedel, kaj se dogaja z družino, ali smo še v hiši ali smo se pravčasno rešili ali se nam je zgodilo še kaj hujšega. Po prihodu so ga Nemci namreč zadržali, ga zasliševali in ga poniževali. "Koliko je partizanov? Zakaj jim nudiš zatočišče? Zakaj jih nisi prijavil?" Po končani akciji je moral z njimi oditi v Dolenjo vas in nositi mitraljez. Proti večeru so ga Nemci izpustili. Vse do vrnitve ni vedel, kako se je doma tragedija končala za družino. Od Nemcev je slišal omenjati besede "Kinder mit der Mutter", a ni vedel, za kaj gre.

Na domačiji sta pogorela hlev s privezано živino, ovčami in prašičema ter hiša z vsem imetjem, ki smo ga imeli. Nad zgornjo etažo so bili stropi z lesenimi stropniki. Prav tako strop nad bivalnim prostorom – hiša s pečjo. Vsi ti stropi so se zrušili. V teh prostorih je vse zgorelo. Le obokani stropi nad kletjo, vežo, kuhinjo in spodnjo kamro se niso zrušili. V kleti požar ni uničil nič. Iz zgornjih prostorov je bila rešena ena omara z oblačili. Oblačila so

bila poškodovana, saj je skozi omaro letela krogla. Omaro je rešil Moklovc – Peter Potočnik. Z zadnje strani hiše je vstopil v zgornji prostor nad kletjo. Bil je dober očetov prijatelj iz sosednje vasi, prav tako z manjše hribovske kmetije. Bil je partizan. Boril se je za osvoboditev, ne za revolucijo. Žal pa ni dočakal konca vojne. Ni padel na bojišču, očitno je bil žrtev internih razmer.

Ko je streljanje ponehalo in so se Nemci umaknili, so pričeli prihajati najbližji sosed, da bi pričeli reševati. Poleg že omenjenega Moklovca sta prva prišla Brnov ata Jaka in hči Ivanka. Ivanka pravi: "Razen manjših uporabnih predmetov se ni dalo nič več rešiti." Preden se je zrušil strop, je Moklovc rešil star baročni križ z dvema angeloma ob vznožju. Križ je bil rešen že drugič. Nekaj let pred vojno ga je ukradel potujoči krošnjar. Oče je šel toliko časa za njim, da ga je dobil nazaj. Križ stoji še danes v hiši na svojem mestu.

Pri sosedu so nas lepo sprejeli. Videli so, kaj se dogaja, saj se od njihove hiše vidi k naši hiši. Povedali so: "Tudi mi smo bili v velikih skrbih, da se pri nas ne bi ustavili Nemci. Ponoči smo imeli obiske umikajočih se partizanov." Imeli so tudi več ranjencev. Treba jih je bilo oskrbeti. Bolničarki je pomagala domača hči Ivanka. Krvava oblačila so zakurili v peči, madeže krvi pa temeljito očistili, da ne bi ostalo kaj sledov. Ranjence so partizani odnesli v manjšo bolnišnico, ki je bila v bližini Ojstrega Vrha. Na srečo se Nemci pri njih niso oglasili.

Takrat je bilo po hribovskih domačijah tako, da je bilo treba Nemce, če so prišli, postreči, če so prišli partizani, pa seveda prav tako. Partizani so spraševali, ali je prišlo okrog kaj Nemcev, Nemci pa obratno. Znan je bil rek neke žene, ki je običajno rekla: "Skupaj hodite, da ne boste ves čas spraševali eden za drugega."

Naša nastanitev pri sosedu je bila zanje velika obremenitev. Tudi pri Brnu je le manjša kmetija. Družina je bila 10-članska, skupaj z nami pa je bilo pet članov več. Vse je bilo treba nahraniti, oprati in

nastaniti. Poskrbeti je bilo treba tudi za ljudi, ki so pričeli z deli na pogorišču. Vse to se je z dobro voljo in nesebično pomočjo Brnovih uredilo, za kar jim velja še enkrat prisrčna zahvala. Brnova družina je bila poštena, razgledana, dobra, s krščanskimi vrednotami. Sin najmlajše hčerke Lojzke je postal duhovnik – gospod Janez Zdešar.

Vsaka vojna je nesmiselna in kruta. Brnove, nič krive, je kasneje doletela še hujša nesreča. Izgubili so očeta Jaka in sina Jakoba. Očeta jeseni leta 1944, sina pa naslednje leto. Oče Jaka je bil znan sadjar in vrtnar, dober in napreden gospodar. Že pred vojno je zasadil velik in lep sadni vrt, ki je bil znan daleč naokoli. Z mojim očetom, ki se je prav tako ukvarjal s sadjarstvom, sta veliko sodelovala. Tudi drugim sta opravljala sadjarska dela. Moj oče je s tem delom nadaljeval do starosti.

Hiša in hlev sta bila po veliki zaslugi vaščanov in dobrih ljudi iz okoliških vasi delno obnovljena že do zime leta 1944, tako da smo se lahko zasilno vselili. Hiše po hribih so bile takrat skromne, brez elektrike in vode. Tudi s hrano smo bili preskrbljeni. V tem času je bilo poleg skrbi za življenje najpomembnejše, ali bo dovolj hrane za preživetje.

Mislim, da je bila takrat solidarnost ljudi na višku. Darovali so nam tudi živino. Tako smo bili preskrbljeni z mlekom. Veliko jih je bilo, ki so darovali gradbeni material, storitve v delu in obrtne storitve. Pri obrtnih storitvah sta bila posebno prizadevna Čavnar in Rebernik iz sosednje vasi Dragobač. Takrat so bile po hribih le slabe kolovozne poti. Prevoz gradbenega materiala iz doline je bil zelo težaven. V pošteb sta prišli le konjska in volovska vprega, vendar se je tudi za to delo našlo dovolj dobrih ljudi."

Opisanih dogodkov se sam le bežno spominjam. Viri temeljijo na pripovedovanju mame, očeta in Brnove Ivanke, poročene Benedičič – Jeralove mame s Studena.

Članek posvečam v spomin staršem in ostalim dobronikom.

Obnova vasi Dražgoše

Ludvik Jelenc

Januarja leta 1942 je nemški okupator napadel vas Dražgoše, ker so se v vasi nahajali partizani Cankarjevega bataljona. Vas je bila napadena z namenom, da uničijo borce Cankarjevega bataljona. Partizani so sprejeli boj, po treh dneh težkih bojov je okupator zasedel Dražgoše, Cankarjevega bataljona pa mu ni uspelo uničiti. Nemški okupator se je zato maščeval nad vaščani tako, da je 41 vaščanov zverinsko pobil, ostale, ki so preživeli, pa je pregнал v zapore. Vse to pa okupatorju še ni bilo dovolj. Celo vas – to je bilo 82 hiš in gospodarskih poslopij – je požgal. Nemški oficir, ki je vodil bitko v Dražgošah, je na Češnjici izjavil, da Dražgoš na tem planetu ne bo več. Zato so okupatorji še naslednja dva meseca načrtno minirali požgane zidove in vas zravnali z zemljo. Dražgoš tako res ni bilo več. Mnogo nas je ostalo brez svojcev in brez doma.

S tem, da Dražgoš ni več, se vsi preživeli Dražgošani kljub temu, da smo bili razkropljeni po sosednjih vaseh, nismo mogli sprijazniti. Vsak zase je že razmišljal, kako se bo vrnil na svoj dom, čeprav ga ni bilo več in smo imeli prepoved vrniti se v vas. V spomladanskih in poletnih mesecih leta 1942 smo se že vračali v Dražgoše, da smo obdelovali zemljo in opravljali ostala kmetijska dela. Vedeli smo, da moramo posaditi krompir in posejati njive, saj je bil to edini način, da bomo preživeli ta grozna leta. Zgradili smo nekaj zasilnih senikov. Vsak od nas je imel trdno voljno in namen, da so bo vrnil v svojo vas, čeprav je ni bilo. Že leta 1944 so se prvi vaščani odločili, da bodo zgradili zasilne barake in se naselili v njih. Bili so srečni, da so se vrnil nazaj, kljub velikemu strahu, da se jim bo še kaj zgodilo, ker je vojna še vedno trajala.

Po končani vojni se nas je večina vaščanov odločila, da se vrnemo v vas, zato se je začela obnova. Gradnja ceste se je pričela že leta 1945, začeli pa so jo nemški ujetniki. Postavili so skupne barake, organizirane so bile prostovoljne akcije, saj je bilo treba z Rudnega spraviti les za montažo barak. Za pripravo terena in izgradnjo barak je bila zadolžena baza v Škofji Loki. V sami vasi je bila ustanovljena Obnovitvena zadruga. Njena naloga je bila koordinacija obnove vasi. Večina vaščanov se je naselila v barake. Izgradnjo teh barak je financirala država. Nekaj vaščanov pa je na svoje stroške zgradilo lastne lesene hišice. Potem se je bilo treba najprej lotiti izgradnje ceste. Gradnja je lepo napredovala in že leta 1949 je bila v vas speljana cesta. Treba jo je bilo tudi posuti s peskom in tlakovati. Vsa dela so potekala ročno, zato so na pomoč pri teh delih priskočili sezonski delavci iz Prekmurja. Material za posipanje in tlakovanje ceste se je prevažalo s konji. Vsak, kdor je imel konja, je po vnaprej določenem vrstnem redu moral priti delat na cesto. To je bilo včasih tudi dvakrat na teden, plačila za to pomoč pa seveda nismo niti zahtevali niti dobili. Sezonski delavci iz Prekmurja pa so bili plačani iz državne pomoči. Leta 1949 se je Obnovitvena zadruga Dražgoše preimenovala v Kmetijsko zadrugo Dražgoše. Zadruga je vodila

obnovo vasi. V letu 1946 so zgradili objekt, na katerega so postavili žago, da so lahko odkupovali les za predelavo, predvsem za izdelavo ostrešij in desk. Država nam je dovolila, da smo udarniško posekali les v državnih gozdovih, zadruga je ta les razžagala in deske nazadnje prodala. Ravno tako je od lastnikov gozdov odkupovala les in prodajala deske. Cene lesa so bile po planu 1, cene desk pa po planu 2. Razlika v ceni je bila zelo visoka, zato je zadruga na ta način ustvarila veliko dobička. S tem dobičkom so vaščani pričeli na starih temeljih graditi nove hiše. Da bi gradnja napredovala še bolj intenzivno, so domačini od države dobili pomoč v obliki posojila. V nekaj letih se nas je večina iz barak preselila v nove, zidane hiše. V barakah smo imeli tudi šolo in cerkev ter tudi kulturni dom. Vsak, kdor se je prijavil, da bo gradil hišo, je za gradnjo dobil posojilo, tudi če ni imel nobenega lastnega dohodka.

Ko je bila vas zgrajena, nas je bilo nekaj predstavnikov vaščanov (Ludvik Jelenc, Vinko Frakelj in Franc Lotrič) povabljenih v Železnike. Dobili smo uradno potrdilo, da nam bodo vsa posojila, ki smo jih dobili za gradnjo domov, odpisali.

Vsa leta za čas obnove smo imeli največ težav zaradi pomanjkanja delovne sile, saj ne smemo pozabiti, da je v štiriletni vojni izgubilo življenje 60 domačinov. Naslednja težava, s katero smo se soočili, je bilo pomanjkanje hrane za delavce. Vso hrano smo lahko dobili le na karte, to pa je bilo vsekakor premalo. Zato je bilo treba dobiti hrano na črnem trgu, kar pa je bilo zelo drago.

V teh letih je bila zelo prisotna solidarnost vseh vaščanov. Ko je tovornjak peljal z Rudnega proti Dražgošam, je dal znak, da pelje material za gradnjo. V kratkem času se nas je zbrala večina vaščanov, da smo raztovarjali tovornjak. Nikoli ni bilo važno, komu je bil material namenjen, saj smo vedno pomagali drug drugemu.

Zanimivo je bilo tudi to, da smo imeli svojo apnenco, da smo lahko sami kuhali apno. To apno smo menjali za strešno kritino Kikinda. Iz barake se je kmalu v novozgrajene prostore preselila tudi šola. Pri gradnji šole se je pojavilo nemalo težav. Že kma-

lu po začetku gradnje se je zapletlo, ker je za šolo zmanjkalo denarja. Ni nam preostalo drugega, kot da smo domačini Franc Lotrič, Vinko Frakelj in Ludvik Jelenc obiskali takratnega ministra za šolstvo Franca Kimavca. Imeli smo srečo, saj sem ministra poznal osebno, ker sem bil njegov spremljevalec v zadnji ofenzivi leta 1945, ki je potekala s Primorske v Črnomelj. Minister nam je zagotovil denar, tako da je gradnja šole lahko potekala naprej. Pri gradnji šole mi je v spominu najbolj ostal dogodek, ko smo betonirali ploščo. 11 domačinov je pričelo z delom v zgodnjih jutranjih urah. Delo je potekalo cel dan in celo noč, ves beton smo mešali ročno, plošča je bila zalita naslednje jutro.

Zadnja, ki se je iz barake preselila v zidano stavbo, je bila cerkev. Tudi pri izgradnji cerkve se je pojavilo ogromno težav. Zapleti so se pričeli že pri pridobivanju vseh potrebnih dovoljenj, saj takratnemu sistemu ni bila povšče gradnja cerkvenega objekta. Domačini Andrej Marenk, Silvester Lotrič, Ludvik Lotrič in odbornik Ludvik Jelenc smo obiskali takratnega župana občine Škofja Loka in smo pri njem vztrajali toliko časa, da smo dobili vsa dovoljenja, da se je gradnja lahko pričela.

Iščemo stare fotografije

Spoštovani bralci!

Mogoče tudi vi doma hranite kakšno staro fotografijo,

ki prikazuje vaš kraj, ljudi ali predmete, in mislite, da bi bila zanimiva tudi za druge bralce. Hvaležni bi vam bili, če bi se odločili za objavo v zborniku *Železne niti* in hkrati obogatili foto arhiv Muzejskega društva *Železniki*.

Fotografijo lahko prinesete na sedež podjetja DECOP: **DECOP, d. o. o., Log 1, 4228 Železniki**, kjer vam bomo fotografijo takoj preslikali in vam original vrnili.

Informacije:

Andrej Bogataj, telefon: 04/510-16-20

Muzejsko društvo *Železniki*

Pokopališče v Dražgošah

Janko Pintar
Janko Jelenc

Panorama Dražgoš z označbo lege starega in novega pokopališča.

Nekaj zgodovine

Prvotno je vas Dražgoše spadala pod starološko, kasneje pa pod selško župnijo. Leta 1756, v času Marije Terezije, je bil pri cerkvi sv. Lucije v Dražgošah ustanovljen vikariat. Leta 1876 so Dražgoše postale samostojna župnija.

Pavle Blaznik navaja v Kolonizaciji Selške doline, da je bilo v Dražgošah:

	Leta 1291	Leta 1500	Leta 1825	Današnje stanje
Pri cerkvi	8 kmetij	8 kmetij	8 kmetij + 18 kajž	7 kmetij
Na pečeh	9 kmetij	9 kmetij	9 kmetij + 20 kajž	6 kmetij
V Jelenščah	2 kmetiji	2 kmetiji	2 kmetiji + 3 kajže	1 kmetija

Iz pregleda se vidi, da so bile Dražgoše poseljene že zelo zgodaj. Od 15. stoletja naprej je naraslo število kajzarjev, kar je verjetno povezano z rudarjenjem in pridelavo oglja na Jelovici.

Številni dokumenti in pričevanja iz preteklosti Dražgoš so se v viharnih letih druge svetovne vojne za vedno izgubili ali so bili uničeni.

Prvič se omenja cerkev na dominantnem mestu nad vasjo leta 1535. Bila naj bi manjša in pomaknjena bolj proti pokopališču. V preteklosti so pri kopanju grobov (po pripovedovanju Kališnikarjevega Maksa) naleteli na temelje prvotne cerkve. Pod pečevjem Dražgoške gore je bila v letih 1642–47 na tem mestu sezidana večja cerkev sv. Lucije. Pred njo in delno ob spodnjem zidu je bilo pokopališče.

Dražgoše je za vedno zaznamovalo leto 1942. Od 9. do 11. januarja so Nemci napadli partizane (takrat so jih ljudje imenovali še gošarji), ki so se tu zadrževali. Ko so se partizani umaknili, so se Nemci znesli nad nedolžnim prebivalstvom. Zažgali so hiše, postrelili in zažgali so veliko domačinov, otroke in žene pa odgnali. V naslednjih tednih so razstrelili zidovje hiš, župnišča in cerkev.

Kljub uničenju vasi in množici žrtev pa so Dražgošani vztrajali. Proti koncu vojne so že dosegli, da so začeli z obnovo hiš in zaselkov. Intenzivneje so nadaljevali po letu 1945. Zrasle so barake, med njimi tudi tista za cerkev. Z vračanjem življenja v porušene Dražgoše je rasla tudi želja po obnovi cerkve. 13. junija 1945 so imeli prvo mašo na ruševinah cerkve.

Nato so Dražgošani začeli pravi križev pot v boju za gradnjo nove cerkve.

Številne birokratske ovire so s svojo neomajnostjo premagali in leta 1966 je bila po načrtih arh. Toneta Bitenca zgrajena nova cerkev. Postavili so jo nižje od stare cerkve. Še vedno pa je ostala romarska. Zato ima posebno častno mesto na veliki oltar ni freski prav sv. Lucija, ki jo je slikar Stane Kregar upodobil kot zaveznico preizkušenih, a globoko vernih prebivalcev teh krajev.

Zgodovina, ki si tukaj podaja roko s pobožnostjo ljudi, je tisto, kar tudi danes privablja častilce sv. Lucije v Dražgoše. Kot zanimivost naj omenim, da se v Nadškofijskem arhivu in NUK-u hranita dve knjižici, tiskani leta 1750, v katerih sta opisana dva čudeža, ki sta se zgodila v preteklih letih v Dražgošah.

Staro pokopališče

Staro pokopališče ima parcelno št. 522 in je v lasti Občine Železniki. Veliko je približno 400 kvadratnih metrov. Do leta 1956 pa je bilo, tako kot več drugih parcel (skupno 22), v skupnem lastništvu kmetij in kajzarjev Pri cerkvi.

Stara cerkev je na parcelni št. 118 in je v lasti Župnije Dražgoše.

Po tem, kako je bila stara cerkev skupaj s pokopališčem obzidana z obzidjem in opornimi zidovi ter s stopniščem s spodnje strani, bi lahko sklepali, da je

Stara cerkev s pokopališčem spredaj.

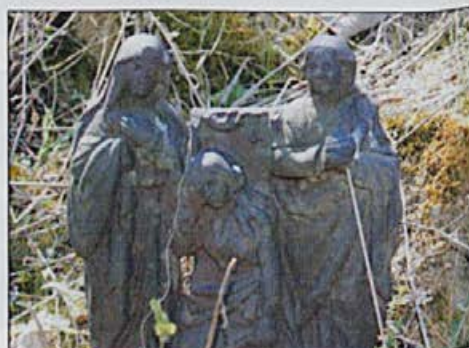

Nova cerkev sv. Lucije in novo pokopališče.

Staro pokopališče

Tloris stare cerkve s pokopališčem.

bil celoten prostor (cerkev in pokopališče) zgrajen v istem času.

Zaradi stalnega prekopavanja in uničenja stare drenaže pri porušitvi cerkve se je oporni zid pod pokopališčem v petdesetih letih prejšnjega stoletja pričel podirati. Sanacija bi bila zelo draga in v tistem času skoraj nemogoča. Pa tudi del pokopališča pod spodnjim zidom cerkve je bil zasut.

Na starem pokopališču je bila tako zadnja pokopana 12. 4. 1961 Primčkova mama – Habjan Marija, stara 66 let.

Nagrobni in nagrobni napisi

Na starem pokopališču najdemo nagrobnike različnih oblik, od bolj mogočnih do enostavnejših. Verjetno so se v različnih obdobjih uveljavljali različni stili. V več stoletjih so se nabrale različne oblike.

Izgled nagrobnikov na starem pokopališču je zelo pester, kar opazimo tudi na fotografijah. Na nagrobnikih najdemo letnice od 1800 naprej. Starejših nisem odkril. Mogoče so uliti nagrobniki starejši, vendar na njih ni letnic.

Prav tako so tudi napisi na nagrobnikih zelo raznoliki. V njih se skriva stara ljudska modrost in moč

na vera. Tiste, ki sem jih uspel razbrati, navajam. Poleg teh napisov so navedeni priimki in imena ter datum rojstva in smrti. Ni pa na njih hišnih imen. Na novem pokopališču so ta navedena pogosto. Veliko grobov pa je bilo le v obliki gomil.

Napisi na nagrobnikih:

*Kratko življenje bridko ločenje
A svidenje srečno bo trajalo večno*

Naj v miru počivajo

*Ne žalujte zapuščeni
Kdor v grobu počiva je srečen
Saj tu kratko je življenje*

*Nasvidenje nad zvezdami
Solza moja grob vam bo rosila*

Dokler naju smrt ne bo združila

*Domovja sreči pravi
Med svetnim hrupom ni
Tam gori na višavi
Naš zlati dom stoji*

Pogreb na starem pokopališču l. 1926.

Novo pokopališče

Za pokopališče je bilo treba poiskati novo lokacijo, ki je bila tako kot lokacija za novo cerkev bližje glavnim prometnicam.

V letu 1959 so pri KO (krajevni odbor) imenovali skupino za izgradnjo novega pokopališča. V njem so bili Ludvik Jelenc – Kopeč, kot predsednik in člani: Andrej Marenk – Pikc, Franc Kavčič – Hkavšč, in Franc Šolar – Tomažovc.

Pri takratnih oblastnikih je ideja o izgradnji novega pokopališča naletela na dokaj negativen odziv. Predlagali so, da bi Dražgošane pokopavali na pokopališču v Selca. S tako rešitvijo se Dražgošani niso strinjali. Vztrajali so, da se novo pokopališče zgradi v Dražgošah.

Dogovorili so se, da bo novo pokopališče na mestu, kjer so do takrat stali Pikcova in Jurcova baraka. Zemljišče je bilo Pikcovo. Pikc je v zameno za to dobil zemljišče Na pečeh, katerega lastnica je bila Obnovitvena zadruga.

Novo pokopališče je sedaj vpisano v katastru pod številko 473/2. Velikost parcele je 1.000 kvadratnih metrov in je v lasti Občine Železniki.

Novo pokopališče je obzidano s kamnitim zidom, visokim 1,7 metra. Tudi pomožni prostori so sezida-

ni iz kamnja. Vse uporabljeno kamenje je Pikcov Polde – sedaj gospodar na Pikcovi kmetiji, navozil z ruševine stare cerkve s konjem. Zidarska in ostala dela so opravili zidarji iz Prekmurja. Financiranje izgradnje novega pokopališča je bilo izpeljano tako, da je vsaka hiša prispevala takratnih 2.000 din. Ostalo je bilo plačano iz vračil posojila, ki ga je dala Obnovitvena zadruga pred ukinitvijo novoustanovljenemu podjetju Tehnica Železniki. Tehnični prevzem pokopališča je bil opravljen 21. 10. 1961. Uporabno dovoljenje je bilo izdano 3. 11. 1961.

10. 3. 1962 je bilo izdano dovoljenje za prekop pokojnikov s starega na novo pokopališče. Tako je bilo, na željo domačih, prekopanih 15 oseb.

Dražgošani so želeli opraviti tudi blagoslovitev novega pokopališča. Z OLO Škofja Loka je 21. 10. 1961 prišla prepoved z obrazložitvijo, da je tak obred predviden samo za cerkvene poganje.

Novo pokopališče leži nekako 100 metrov nižje od nove cerkve. Na novem pokopališču je bila prva pokopana 5. 9. 1961 Šimnova mama – Antonija Habjan, stara 78 let.

Na novem pokopališču se takoj opazi, da so grobovi večji. Tudi površina novega pokopališča je večja – približno 600 kvadratnih metrov. Trenutno je 55 grobov. Nekaj prostorov je še prostih. V zadnjem

Pikcova in Jurcova baraka.

Pogreb Pikcove mame na novem pokopališču.

času je opaziti, da so novi grobovi manjši, ker se vedno bolj uveljavljajo žare.

Nagrobnički so skoraj vsi v obliki marmornih plošč, kar je razvidno tudi s fotografij. Izjemo predstavlja le nagrobnik Nžetove družine (Šolar), ki je prenesen s starega pokopališča.

Napisi so dokaj enotni. Naveden je priimek družine in domače hišno ime. Ob imenu pokojnika je naveden tudi datum rojstva in smrti. Spodaj na plošči je na nekaterih grobovih napis:

- *Počivajte v miru.*
- *Naj počivajo v miru.*
- *N. P. v M.*

Pokopališče deluje nekako 50 let. Kot nagrobnički so se v tem času uveljavile predvsem marmorne plošče brez kakšnih značilnih napisov.

Pokopališki red:

Predpisan s strani občine.

Pogrebni red:

Jamo za pokop pokojnika skopljejo sosedi.

Do druge svetovne vojne je to delal mežnar. Po vojni so grobove kopali Kališnikarjevi.

Zadnji je kopal grobove na starem pokopališču Maks Lotrič. Na novem pokopališču so to prevzeli sosede. Pogreb organizirajo in vodijo sosede: En sosed nosi pogrebno luč, drugi sosed nese pogrebni križ, štirje sosedi pa krsto. Zadnjih nekaj let krsto peljejo na pogrebem vozičku. Nekdaj, pred vojno, so vsi sosede prinesli navito svečo (štreno). Teh pet sveč so potem povili skupaj, kar pa je zelo močno gorelo in povzročilo veliko voska na pogrebčevih rokah in tudi po tleh v cerkvi. Zato je že župnik Hiti uvedel pogrebno svetilko, v kateri je gorela le ena sveča. Pogrebi po pogrebu, ko domači in sorodniki odidejo, grob tudi zasujejo. Duhovnik z ministranti pogreb pričaka na začetku parkirnega mesta pred cerkvijo. Od tu odidejo skupaj v cerkev k pogrebni maši. Včasih, pred vojno, je bil pogreb z mašo vedno dopoldne. Popoldanske maše so bile uvedene po drugi svetovni vojni.

Zvonjenje:

Ko človek umre, domači o tem obvestijo zvonarja. Ta naznani smrt z zvonjenjem z malim zvonom – navčkom. To zvonjenje imenujejo tudi klenkanje:

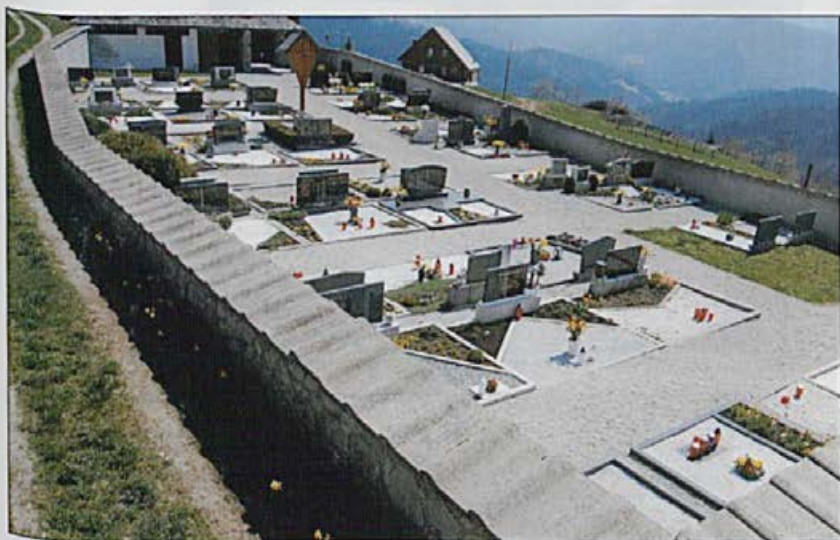
- otroku klenka brez presledka (ne premolkne),
- ženski z enim presledkom,
- moškim z dvakratnim presledkom.

Pred vojno je zvonilo kmetom štiri cuge z vsemi tremi zvonovi, bajtarjem pa le tri cuge.

Po vojni zvoni vsem enako po tri cuge z vsemi tremi zvonovi. Za otroke prav tako po tri cuge, vendar le z malim in srednjim zvonom. Tako se za vsakega umrlega do pogreba zvoni trikrat.

Pri pogrebu:

- Z zvonjenjem se oznanjuje pogrebna maša eno uro in še četrť ure pred pričetkom pogrebne maše. Pred mašo se zvoni še od takrat, ko se z zvonika opazi pogrebni sprevod, do vstopa v cerkev.
- Po koncu maše se zvoni do vstopa pogrebnega sprevoda na pokopališče.

Sodarji sklenili, sodarji nar'dili, sodarji popili

Matevž Trojar
Filip Demšar¹

O sodarstvu je bilo že marsikaj napisano, prav gotovo pa ne dovolj, saj je ta obrt omogočala mnogim prebivalcem Selške doline preživetje ali dodatni zaslužek. Sodarstvo je bilo dolgo časa tesno povezano z železarstvom: če so se prodajali žebli, so se prodajali tudi embalažni sodi.

Foto: arhiv
Tončke Galjot

Sodarstvo in posodarstvo

Človek je že zgodaj v zgodovini odkril postopek pridelave vina. Vinarji so grozdni sok nalili v glinaste posode in mehove iz živalskih kož. Tako naj bi človek že davno tega začel izdelovati posodo.

Kasneje pa naj bi, kot poroča Plinij, obrtniki v Galiji iznašli metodo obdelovanja in sestavljanja lesenih deščic v sode. Ti izvorni sodarji so spretnost izdelovanja takih uporabnih posod prenašali iz roda v rod. Poleg sodov, v katere so lahko shranili le tekočino, so izdelovali tudi sode za sipke materiale, npr. za moko in žito.

Omeniti je treba tudi t. i. koritarstvo. Gre za dolbenje posod iz celega debla ali polovice debla. Ta posoda je tudi marsikje na Slovenskem (Štajerska, Prekmurje, Tolminsko, Bovško) zamenjala posodo, kot so bili škafi, čebri itd. Ta velika korita so uporabljali pri različnih hišnih opravilih in pri delu okrog doma, npr. za pranje perila, mesenje kruha, napažanje živine, shranjevanje semen. Za shranjevanje zrna in raznih drobnih materialov itd. so spretni gospodarji sami izdoblili ali izvrtali pokončne posode iz smrekovine ali kake druge vrste lesa.

Sodi so bili zaradi izbočene oblike ne le močni, ampak jih je bilo lahko tudi premikati, saj je to lahko storil en sam človek. Sodi so bili trdnjši od lončenih posod in zabojujnikov, zato so v prihodnjih stoletjih pospešili tudi razvoj trgovine z raznovrstnimi materiali.

Sodi imajo pomembno vlogo tudi pri pridelavi vina. Vinarji med dejavniki, ki vplivajo na nastanek kompleksnih okusov, dobro poznajo pomen sodov. Sorta grozdja, kakovost zemlje, vreme in še marsikaj dá vinu aromo, hrastov les pa je idealen material za staranje vin. Hrast je tudi edini les, ki je dovolj trd, da se iz njega naredi močne sode, hkrati pa izboljša tudi okus vina. Med degustacijo vin je vinar v vipavski kleti primerjal hrastov sod s pljuči, saj med staranjem vina skozi les počasi prodira kisik in povzroči oksidacijo vina in omehča njegov okus. Medtem uhajata iz soda alkohol in voda ter izhlapiata v ozračje. Na dnu soda se naredi kvasova usedlina, v

vino pa se iz hrastovega lesa počasi izločajo sladkorji in čreslovina, ki dajo vinu značilen in prepoznaven okus. Vinar v vipavski kleti je o pomenu soda pri nastanku vina povedal: "Ko boste uživali v kozarcu kakovostnega vina, ne premišlujte le o tem, koliko časa in truda je bilo treba za pridelavo vina, ampak tudi o spretnosti, potrebni za izdelavo soda, v katerem se je vino razvijalo."

Izdelovalo se je sode in sodčke vseh dimenzij. Posebno izurjeni sodarji so izdelovali velike (ležeče) kletne sode (po več tisoč litrov) in večje kadi za strojenje živalskih kož ipd. Take ogromne posode so izurjeni mojstri izdelali doma, potem pa so izdelek morali razstaviti za prevoz do naročnika in ga nato ponovno sestaviti. Pred leti so bili na Münchenskem sejmu razstavljeni celo sodi z vikend hišicami. Za razna poslovna in osebna darila pa so nasprotno izdelovali majhne ovalne okrasne sodčke in majolike, ki so imeli na čelni strani izrezljane grozde in so bili lakirani.

S stremljenjem po cenejši embalaži in z napredkom tehnike in kemije je prišlo do razvoja kovinske in plastične embalaže. Viličarji so omogočili transport embalaže večjih dimenzij in raznih oblik in sodi so postali nekonkurenčni.

Sodarstvo na Slovenskem

Sodarstvo se je razvijalo v več slovenskih krajih. Tacen pri Ljubljani je treba omeniti na prvem mestu. Tacenski sodarji so bili poznani po hrastovih sodih velikih dimenzij. Sode so izdelovali vse do leta 1965, potem pa so v vinarstvu prišle v uporabo velike kovinske cisterne, v kmetijstvu pa za namakanje sadja in prevoz gnojnice itd. plastični sodi. Ribnica na Dolenjskem je znana po najbolj množičnem izdelovanju posod in domači obrti na visoki strokovni ravni. Ribniškemu in kočevskemu prebivalstvu je že v 15. stoletju zaradi nenehnih turških vpadov Friderik III. podelil poseben patent, s katerim jim je dovoljeval prosto trgovino z lesenimi izdelki. Vsak zdomar je prejel certifikat, s katerim je lahko potoval daleč na-

okoli. Najprej so trgovali po Avstriji, Ogrski, Nemčiji, Grčiji, Španiji, nato po Afriki in celo Indiji. Marija Terezija jim je patent ponovno potrdila, saj jim skopala zemlja ni omogočala preživetja. Desetletje pred drugo svetovno vojno je zabeleženo 360 takih zdomarjev – krošnarjev. Tudi v Ribnici se je na podlagi te obrti razvila industrija stavbnega pohištva Inles. Posodarska dejavnost se je razvila tudi v Črnem Vrhu nad Idrijo, na Tolminskem in na Bovškem, v Bohinju in v okolici Bleda, v Zgornji Savinjski dolini, v Prlekiji in v Prekmurju.

Sodarstvo v Selški dolini

V Železnikih, Kropi in Kamni Gorici je v 18. in 19. stoletju živelo železarstvo. V glavnem so izdelovali žeblje. Te je bilo treba dostaviti kupcem. Ugotovili so, da so za pakiranje in transport najbolj uporabni sodi, predvsem zato, ker so okrogli. V Selški dolini so izdelovali sode iz smrekovega lesa. V te so pakirali kislo zelje in ga razvažali po Kranjskem. Po naročilu železarjev so začeli izdelovati sode velikosti 12 in pol, 25, 50, 75 in 100 litrov. Največ teh sodov so izdelovali na Rudnem, kjer so bili skoraj vsi kajžarji sodarji. Več jih je bilo v Dražgošah, na Česnjici in v Kališah. V drugih vaseh so se s sodarstvom ukvarjali le posamezniki. Izdelovali so tudi sodčke za prodaj

jalce suhih rib v velikosti od 5 do 35 litrov. Letno so jih izdelali več kot 5 tisoč, tudi za Trst in druge obmorske kraje. V tem času so sodarji imeli dovolj dela, kar pomeni, da je bil zaslužek ugoden. Cene so bile višje predvsem v jesenskem času. Kdor je imel prostore, ugodne za skladiščenje, je lahko delal na zalogo. Sode za žeblje so prodajali tudi v Kropo. Tja so jih nosile ženske iz Dražgoš in Kališ. En sod je ženska nosila na svitku na glavi, štirje pa so ji viseli po hrbtu navzdol. Za triurno pot je dobila štiri groše.

Delo sodarja se je začelo že pomladi. V maju in juniju se je začelo delo v gozdu. Že ob podiranju smrek je ugotovil, iz katerih bo lahko krojil doge. Smreka je morala imeti enakomerno raščeni les in v vencu razporejene veje ter biti posončna. Le iz tako raščene smreke je sodar lahko krojil ravne doge. Doge je zložil v pilo. Sušil jih je do jeseni, ko jih je zvozil domov, in v zimskem času predelal v sode. Sodar, ki ni imel lastnega gozda, je les kupoval pri lastnikih gozdov. Sodar, ki je imel lasten gozd, je bil na boljšem, saj je imel dvojni zaslužek. Sodarstva zadruška je zaslužek vlagala v razvoj sodarstva, delno pa v nakup gozdov z namenom, da bi les lahko uporabljali tudi sodarji, ki niso imeli lastnega gozda.

Sode so izdelovali ročno. Delo, razen krivljenja dog, ni bilo težko. Sodar je dogo segrel na ognju, da se je les lahko krivil. To delo je bilo zahtevno. Na tinali v višini kolen so bile zabite tri ostre železne

Sodarska zadruga v Česnjici na Gorenjskem, ustanovljena l. 1902., članov 54, promet l. 1923. — 1.495.841 Din. (Slika nam kaže centralo in skladišče ob Soti.)

Sodarska zadruga na Česnjici, Železniki. Foto: Lesna zadruška Česnjica, Železniki

šine, na nasprotni strani sodarja pa zabita klamfa do višine debeline dog. Sodar je pomaknil dogo proti sebi, s kolenom pa pritiskal na tnalno. Trpele so roke, noge in predvsem desno koleno.

Ta način krivljenja dog se je uporabljal do leta 1899, sodar Jakob Šolar z Rudnega pa je izumil stroj, ki so ga imenovali krvilnica. Delo na tem stroju je bilo veliko lažje. Z roko je vrtel železni zobati valj, ki je lahko vlekel dogo naprej ali nazaj. Z nogo je potiskal dva lesena valja. Na dogo je položil že ukrivljeno jekleno šino, ki je preprečila lomljenje dog.

Ob koncu 19. stol. se je začelo razvijati zadružništvo. Na pobudo dr. Janeza Kreka so leta 1897 ustanovili Gospodarsko zadrugo v Selški dolini. Njen namen je bil izboljšati gmotne razmere članov. Sodarji z njenim poslovanjem niso bili zadovoljni. Pojavili so se interesi ustanoviti samostojno sodarsko zadrugo, registrirano z omejeno zavezo. 27. decembra 1902 je bila sodarska zadruga vpisana v zadružni register. Prodajala je sodarske izdelke in oskrbovala člane s sodarskimi potrebščinami. V prvi odbor so bili izvoljeni: Ivan Megušar, Jakob Šolar, Valentin Demšar, Franc Nastran, Franc Luznar, Ivan Marenk, Aleš Šolar, Alojz Lotrič, Matevž Lotrič, Luka Megušar, Ivan Luznar in Jakob Gortnar. Načelnik zadruga je bil Lov-

ro Eržen. Prvi član nadzornega odbora je bil Franc Demšar, člana pa Franc Gortnar in Anton Pintar.

Sodarji, ki so bili člani zadruga, so med obema vojnama stanovali v naslednjih vaseh: na Rudnem 14, v Dražgošah 13, na Češnjici 8, v Kališah 5, v Ojstrem Vrhju 3, na Studenu 2, v Selcih 2 in v Železnikih 1.

Šele ko so imeli sodarji lastno zadrugo, se je sodarstvo v Selški dolini ugodno razvijalo. Zadruga si je leta 1907 zraven skladišča na Češnjici zgradila tudi skladišče na Rudnem. To skladišče je bilo zgrajeno za vasi Rudno in Dražgoše. Vpeljali so nadzor kakovosti izdelkov. Vsak sodar je dobil žig z imenom zadruga in s številko sodarja. Vsak izdelek je pri prevzemu v skladišče moral biti ožigosan. Zadruga je poslovala z dobičkom. Tako je lahko z lesom pomagala tistim, ki niso imeli svojega gozda. Izdelovali so le sode iz mehkega lesa. S pomočjo Obrtnopospeševalnega zavoda na Dunaju je zadruga priskrbel učitelja, ki je sodarje učil izdelovati sode iz smrekovega in hrastovega lesa.

V prvih letih je imela zadruga večkrat denarne težave. Z veliko požrtvovalnostjo in s sposobnim vodstvom je po nekaj letih že dosegala lepe uspehe. Promet je narasel in začeli so razmišljati o izpopolnitvi in širitvi obrata. Po posredovanju Urada za raz-

Člani Sodarske zadruga Češnjica v letu ustanovitve. Foto: arhiv Filipa Demšarja

voj obrti v Ljubljani so leta 1912 na Sori (na mestu današnjega Alplesa) zgradili hidroelektrarno. Zraven so uredili delavnico z novimi stroji. Obnovili so tudi vodno žago za hlode. Deželni odbor je zadrugi nakazal 20 tisoč kron brezobrestnega posojila.

V zadrugo je bilo od njene ustanovitve pa do začetka prve svetovne vojne včlanjenih kar lepo število članov, največ leta 1904 in 1905, potem pa je število padalo. Leta 1919 je bilo članov 44. Naslednje leto se je število članov dvignilo na 50. To število se je z manjšimi spremembami ohranilo do začetka druge svetovne vojne.

Med prvo svetovno vojno se je promet skoraj ustavil. Po vojni je bilo treba najprej popraviti škodo na obratu. Novoizvoljeni odbor so sestavljali Janez Megušar, Jakob Prevc, Franc Šolar, Valentin Demšar, Peter Prevc in Anton Gajgar. Vodstvo je prevzel Primož Lotrič, njegov namestnik pa je postal Jurij Blaznik. V nadzorni odbor so bili imenovani Franc Lotrič, Jernej Nastran in Matevž Jelenc.

Ko so ugasnili plavži in vigenjci v Železnikih, se je prodaja sodov za žeblje zmanjšala. Povečala se je prodaja sodov za zelje, kolomaz, razne kemikalije in tanin. Sode za žeblje so prodajali kroparskim žebjarjem in Kranjski industrijski družbi.

Če primerjamo cene sodov, opazimo, da so dokaj različne. Včasih je cena soda z manjšo mero višja od cene soda z večjo. Zaslužek sodarja je bil večji, če je sam prispeval les. Nekateri sodarji so vodili tudi knjigovodstvo, npr. Tomaž Eržen iz Ojstrega Vrha. Njegovi zapisi so ohranjeni v domačem arhivu.

Primer:

Ime in priimek sodarja	Leto	Število sodov za zelje			Zaslužek (din)
		25 kg	50 kg	100 kg	
Tomaž Eržen Ojstri Vrh	1935	92	156	48	3.998,00
	1936	86	167	84	5.034,00
	1937	74	268	81	6.967,00
	1938	227	193	45	7.517,00
	1939	112	157	20	4.521,50

Podatki iz arhiva nam povedo, da je zadruga nekaj časa delovala tudi med vojno. V letu 1942 so izdelali lepo število sodov za kroparske žeblje.

V času druge svetovne vojne je zadrugo vodil odbor, ki je bil izvoljen leta 1941. Načelnik je bil Franc Lotrič, njegov namestnik Janez Demšar, predsednik nadzornega odbora Anton Šolar, podpredsednik pa Janez Megušar. Odborniki so bili: Primož Lotrič, Franc Demšar, Vencelj Šolar in Jurij Blaznik.

Po osvoboditvi se je Sodarska zadruga priključila Lesnopredelovalni zadrugi za Selško dolino. Ta je s priključitvijo Sodarske zadruge pridobila elektrarno, žago venecijanko na Češnjici ter sodarski delavnici na Češnjici in v Železnikih. Poleg tega so zgradili zaboarno na Češnjici in polnojarmenik v Podzaverniku v Selcih. Venecijanko na Češnjici so spremenili v polnojarmenik.

Toda to stanje ni trajalo dolgo. Lesnopredelovalna zadruga je razpadla v deset novih kmetijskih zadrug. Obrate na Češnjici je prevzela Kmetijska zadruga Češnjica. V okviru te se je oblikoval sodarski odsek. Ta odsek je vodil predsednik Jože Blaznik, člani odbora so bili Jože Prevc s Studena, Jakob Gajgar in Franc Vidmar s Češnjice, Rudolf Eržen in Franc Demšar z Rudna, Janez Božič iz Kališ in Matija Lotrič iz Dražgoš. Nadzorni odbor sta sestavljala Jakob Lotrič s Češnjice in Jože Nastran z Rudna.

V začetku leta 1952 se je dopolnjevala pogodba, ki je bila podpisana z združitvijo Kmetijske zadruge leta 1946. Sodarski odsek je zahteval, naj bodo vse gozdne parcele in stavbišča last sodarskega odseka, naj sodarski odsek vodi svoje materialno in mezno knjigovodstvo in naj dobi svoj odsekovni odbor, ki mu je predsednik odgovoren za vsa tekoča in poslovna dela. Vse zadeve, ki se nanašajo na sodarski odsek, naj rešuje njegov predsednik. Na mesečnem sestanku, na katerem je bila prisotnih večina sodarjev, je predsednik Kmetijske zadruge Češnjica Janez Prevc tem zahtevam zadostil.

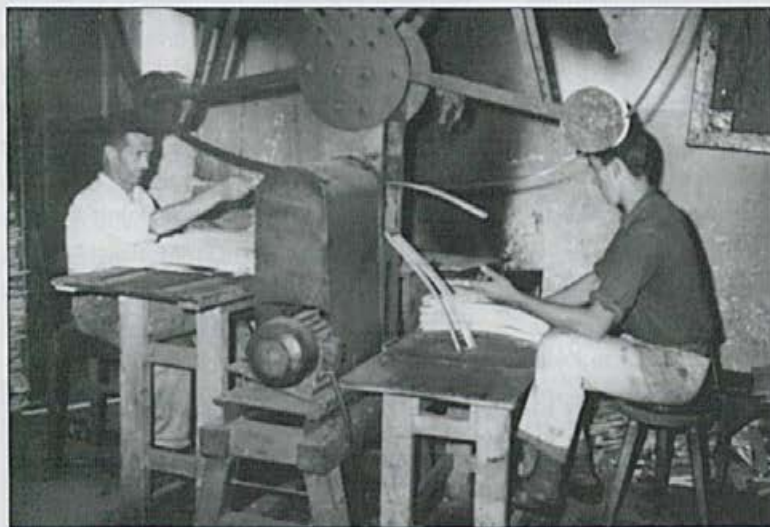
V manj kot desetih letih se je ime gospodarske organizacije menjalo trikrat. Kljub temu da so sodarji ob združitvi predlagali in zahtevali svoje pravice, so postajali vedno manj pomembni. Politika je

stalno dirigirala in spreminjala sistem upravljanja v delovnih organizacijah.

V letu 1953 je prišlo do združitve sodarskega odseka Kmetijske zadruge Češnjica in sodarjev iz Železnikov. Združeni sodarski odsek je štel 33 sodarjev – 22 jih je bilo s Češnjice in 11 iz Železnikov. Predsedniške posle je še naprej opravljal Jože Blaznik, novi odbor pa so sestavljali Anton Šmid, Anton Lotrič, Fran Mlakar, Jakob Gajgar, Rudolf Eržen in Jože Prevc.

Po sprejetju zakona o samoupravljanju leta 1954 se je leta 1955 Zadružno lesnoindustrijsko podjetje ločilo od Kmetijske zadruge in se preimenovalo v Medzadružno lesnoindustrijsko podjetje Češnjica. Kmetijske zadruge Selške Doline so bile njegove ustanoviteljice.

Kot izvemo iz zapisnikov sej, so leta 1957 v sodarskem obratu Češnjica izdelali 70.448 sodov, v sodarskem obratu Železniki pa 40.358 sodov. Veliko pogodb so sklenili s kemičnimi tovarnami. Leta 1953 je kemična tovarna v Domžalah naročila 4.000 sodov z železnimi obroči po 100 litrov in 8.000 sodov z železnimi obroči po 50 litrov. Kemična tovarna Moste pri Ljubljani je naročila 4.000 sodov z lesenimi obroči po 100 litrov. Tovarna barv Dol pri Ljubljani je naročila 5.000 sodov z lesenimi obroči po 100 litrov in 5.000 sodov z lesenimi obroči po 50 litrov. Industrija boja Beograd je naročila 1.500 sodov z železnimi obroči po 100 litrov, 4.000 sodov z lesenimi obroči po 100 litrov in 6.000 sodov z lesenimi obroči po 50 litrov.

Strojno krivljenje dog v novi sodarski delavnici. Pri stroju levo Jakob Eržen iz Ojstrega Vrha, desno pa Matevž Trojar iz Železnikov. Foto: arhiv Betke Eržen, Ojstri Vrh

Mlade delavke in delavci pred novo delavnico. Foto: arhiv Tinke Kallan, Na Kresu, Železniki

Embalažne sode so večinoma do kupca prevažali s tovornjakom in z železnico. Embalažni sodi so bili okovani z valjancem (to je železen trak, vezan z zakovicami; število obročev se je po potrebi spreminjalo) ali z leskovimi obroči (sodarji so jih izdelovali sami iz leskovih palic; sodar je palico razcepil na pol, jo obrezal in pomeril obroč; vsak sodar je uporabljal svoje obročje, saj je bila njihova kakovost zelo različna).

Sodarski odsek je imel po združitvi sodarjev iz Železnikov in sodarjev s Češnjice tri delavnice, tri skladišča, žago, hidroelektrarno in gozdove. Z izgradnjo nove delavnice je bilo sodarstvo po domovih ukinjeno. Nekaj časa je bil sistem dela isti. Pozneje so se delovna mesta tehnološko začela izboljševati. Čas izdelave sode se je skrajšal. Rezultat proizvodnje je bil večje število sodov.

Glavni kupci sodov so bili Železarna Jesenice, ki je kupovala sode za žeblice, Kemična tovarna Domžale in Kemična tovarna Moste. Tovarna barv Dol pri Ljubljani je kupovala v glavnem sode z lesenimi obroči, Tovarna barv Beograd pa sode z železnimi obroči. Sode z lesenimi obroči so delali za shranjevanje rib. V tistem času je bilo v sodarstvu zaposlenih 83 delavcev, 69 moških in 14 žensk. Organi samoupravljanja so težili k izboljšanju proizvodnega procesa. Delalo se je na tem, da bi izdelovali razstavljene (demontažne) sode, vendar jih nikoli niso začeli izdelovati.

Kljub velikemu povpraševanju po sodarskih izdelkih je sodarstvu na Selškem kmalu odzvonilo. Organi samoupravljanja so zahtevali izboljšanje proizvodnega procesa. V letu 1960 so se lotili temeljite rekonstrukcije. Sode se je prenehalo izdelovati leta 1963. Sodarno so spremenili v delavnico za izdelovanje okvirčkov za navijanje blaga v bale. S tem je bilo pokopano stoletja živeče sodarstvo Selške doline. Starejši delavci so se upokojili. Nekaj se jih je zaposlilo na žagi, v zaboarni in mizarni, v kateri je bil sistem proizvodnje industrijski. Šli pa so tudi v sosednja podjetja: v Iskro, Niko in Tehnico.

Za izučene sodarje je bil to težak udarec. Po nekaj letih so ugotovili, da bo v resnici prišlo do propada sodarstva. Tovarne so začele uporabljati kartonsko

embalažo, zelo hitro pa tudi plastično. Ta ima še to prednost, da se proizvaja v raznih oblikah in po nižjih cenah. Pri transportu so se začele uporabljati palete, ki jih premešča viličar.

Filip Demšar

Sodarjeva zgodba

V prvem desetletju tega stoletja se večkrat spominam na čas pred stotimi leti. V prvih desetih letih je sodarstvo doseglo največje uspehe in rezultate v dobi obstoja. Tiste čase je bilo sodarstvo pomembna obrtna dejavnost, ki je kajzarjem zagotavljala delo in zaslužek. Sodarji v teh krajih so se s sodarstvom ukvarjali vse mesece razen od maja do julija. Maja in junija so bili gozdni delavci, julija pa so se ukvarjali s spravilom lesa in delom na polju.

V moji družini so bili sodarji praded in ded po očetovi strani, ded po materini strani, oče, stric in brata. Podedoval sem dom, kjer se je rodila mama. Oče in teta sta mi svetovala: "Za sodarja se izuči. Orodje že imaš, les boš pa tudi imel doma. Sodariti se boš pa tako doma naučil." Tako je oče naučil sodariti tri sinove. Nismo pa bili edini tak primer. V več družinah so sinovi delali isto kot oče. V največ družinah se je tisti, ki je ostal doma, izučil sodarstva. Zakaj pa ne. Sodarstva se je bilo lahko naučiti, dela je bilo dovolj in ni bilo slabo plačano. Starejši so dejali: "Sodarstvo je donosna obrt." To je zelo držalo, predvsem za tistega, ki je imel svoj les.

Ko so v Železnikih zgradili novo, večjo šolo, so ustanovili obrtniški oddelek. Štiri ure sem se učil v delavnici, štiri ure v popoldanskem času pa v šoli. Tu so se učili bodoči kovinarji, sodarji, mizarji, čevljarji in šivilje. Pri šolskih predmetih smo bili skupaj, pri strokovnih pa ločeni. Sodarje je učil mojster sodarstva Jože Blaznik. Šolski pouk in učna doba za sodarja sta trajala dve leti. Po končani šoli je bilo treba opraviti dva izpita: teoretičnega v šoli, praktičnega pa v delavnici. Po uspešno opravljenih izpiti si prejel spričevalo.

Kajzarji so imeli hiše večinoma izven vasi, v bregu. V spodnjem prostoru, ki je bil delno v zemlji, je bila delavnica. V njej je bil zidan šporget. Na njem je sodar grel doge. Bile pa so tudi kajže, ki niso imele delavnice. V teh se je sodarilo v hiši (hiša je danes dnevna soba). V tem prostoru se je ponavadi popravljalo kmečko orodje, predlo, pletlo in še kaj drugega. Prostor so uporabljali tudi za družabna srečanja. To je bil največji prostor v stavbi, ogrevala ga je kmečka peč.

Postal sem samostojni sodar in član sodarske zadruge. Pri teti sem si uredil delavnico in dokupil orodja, kar ga je manjkalo, ter pričel delati. Na domovih smo takrat izdelovali čebre za kisanje zelja, večje in manjše škafe. Deže, pine, golide in 50-litrške sode za zelje smo izdelovali samo po naročilu. Z očetom sva skupaj pripravljala les za doge. Nekaj sva ga dobila v domačem gozdu, če pa ga je bilo premalo, sva ga kupila. Doge sva krojila v gozdu. Ukrivljene doge sva zložila v skladovalnico in jih pustila v poletnih mesecih sušiti se v gozdu do jeseni, ko sva jih zvozila domov.

Sodarska zadruga je od Gozdnega gospodarstva Bled izprosila dovoljenje, da smo na Jelovici, kjer je bil posekan les, sodarji lahko sodarce, kot smo jih imenovali, krojili v doge. To ugodnost pridobivanja lesa za sodarstvo smo koristili kar nekaj let. Ob žagi, hidroelektrarni in sodarski delavnici je sodarski odsek začel graditi večjo delavnico. Namen gradnje je bil prenehati s sodarjenjem po domovih. Poenostavila bi se dobava proizvodnega materiala, nadzor dela in povečala bi se proizvodnja.

Leta 1952 smo pričeli z delom v novi sodarski delavnici. Sistem dela je bil še vedno enak: sodar je iz svojega materiala naredil izdelek sam. Količina proizvodnje se bistveno ni povečala, še zmeraj pa je bila prodaja manjša od možne prodaje embalažnih sodov.

Tehnični oddelek je sklenil spremeniti sistem proizvodnje in uvedel je delitev dela, in sicer na dva oddelka: strojni in ročni del proizvodnje. V strojnem se je pripravljalo doge, v ročnem oddelku pa se je krivilo doge, sestavljalo sode, pripravljalo dno sodov, delalo utore, vlagalo dno, okovalo sod z železnimi obroči in na koncu pritrdilo lesene obroče. Zahtevnjša dela so opravljali sodarji, ostala delovna

mesta pa so zasedali neizučeni delavci. Zaposlili so tudi ženske. Povečala se je proizvodnja in potrebam kupcev je bilo zadoščeno.

Moj oče mi je pripovedoval, da sodarji niso bili samo dobri in varčni delavci, poskrbeli so tudi za vesele, prijetne trenutke. Udeleževali so se raznih kulturnih prireditev in družabnih srečanj. Torek po binkoštni nedelji je bil sodarski praznik. Udeležili so se njim namenjene svete maše, sledilo je skupno kosilo in družabno srečanje (danes piknik). Ta srečanja so bila na Prtovču, v Dražgošah in na Zalem Logu. Enkrat so šli tudi na Šmarno, drugič pa na Sveto goro. V letu, ko sem bil vajenec, je bilo organizirano srečanje na Sveti gori. Tja smo se peljali s tovornjakom. Kasneje je sindikat organiziral izlete po Gorenjski, Primorski, Dolenjski ...

Do leta 1960 je delo v sodarskem oddelku potekalo normalno. Vendar se je stanje na trgu spreminjalo. Kupci so zahtevali cenejše sode. S tako organizacijo proizvodnje in pri taki ceni lesa nismo pristali na njihove zahteve. Sklep samoupravnih organov je bil, da se sodarski odsek ukine, delavce pa zaposli v ostalih oddelkih, na žagi, v mizarstvu, v zabojarini in v masivni predelavi lesa. Posebno zaskrbljeni smo bili izučeni sodarji. V trenutku se ti je podrl cilj, ki si si ga mlad zastavil: sodar bom in v življenju bom izdeloval sode. Biti sodar je bilo lepo in taki so tudi moji spomini na to delo.

Sodarji Selške doline so bili znani po kakovostnih izdelkih in priznani daleč izven doline. Avtorja čutiva hvaležnost in spoštovanje do prednikov, ki so si s sodarstvom služili vsakdanji kruh. S tem prispevkom želiva spodbuditi vse, ki o sodarstvu kaj vedo, da o tem kaj napišejo in s tem prispevajo k širjenju vedenja o obrti, ki je v preteklosti poleg železarstva in klekljarstva dajala kruh in življenjski smisel našim prednikom.

Sodarji na praznovanju vsakoletnega sodarskega praznika v Dražgošah. Foto: arhiv Filipa Demšarja

Letni sindikalni izlet sodarjev po Primorski. Foto: arhiv Filipa Demšarja, Rudno

Izlet sodarjev v deželo dobrega vina. Foto: arhiv Tinke Kalan, Na Kresu, Železniki

Filip Demšar z vnukinjo Blažko v domači delavnici pri izdelavi 750-litrskih kadi za namakanje sadja. Foto: arhiv Filipa Demšarja, Rudno

Opombe:

¹ Avtorja sta oba izučena sodarja. Sodarstvo sta podedovala od prednikov. Filip Demšar je od sodarstva živel 15 let, Matevž Trojar eden izmed zadnjih poklicnih sodarjev v Selški dolini. Ob odprtju muzeja v Železnikih je v sodelovanju s sorodnikom Matevžem Lotričem, Tinetovim iz Dražgoš, opremil tudi muzejsko sodarsko delavnico.

Viri in literatura:

Bras, Ljudmila: *Lesne obrti na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1979.

Jugoslovansko pronalazaštvo II, 2. Beograd: Udruženje jugoslovenskih pronalazača, 1961.

Les: revija za gozdno gospodarstvo XVIII, 5-7. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesne industrije SR Slovenije, 1966.

Osební pogovori z Jožetom Blaznikom v letih 2000-2005.

Primožič, Aleš: *Alplesovih petdeset let*: (kratek skok v zgodovino s sprehodom od nastanka podjetja do danes). Železne niti: zbornik Selške doline, 2. Železniki: Muzejsko društvo Železniki, 2005.

Savremeno pakovanje: časopis za pitanja ambalaže, pakovanja i unutrašnjeg transporta II, 3-4. Beograd: Koordinacionalni odbor za ambalažu Jugoslavije, 1961.

Javhova – Demšarjeva žaga na Zadnji Smolevi

Vincencij Demšar

V času, ko postaja vprašanje o modri porabi kakršne koli energije vedno bolj zanimivo in tudi nujno, nam je lahko v lep poduk zgodovinska uporaba vodne sile. Vodni tok so med prvimi pri nas izkoriščali plaviči za spravilo lesa, nato mlinarji, kovači in žagarji. Kot zadnje so se pred malo več kot sto leti pojavile elektrarne.

Za srednjeveškega in novoveškega zemljiškega gospoda ali državo je bila vodna energija ravno tako kot druga zemlja vir dohodka. Zato so žage popisane v urbarjih ali drugih seznamih. Avstro-ogrška država je napravila za vsako okrajno glavarstvo pravi register obratov, ki so izkoriščali vodno silo, v t. i. vodni knjigi. Za loško področje je ohranjena vodna knjiga za čas od druge polovice 19. stoletja do leta 1941.¹ Okoli leta 1890 so bili na Loškem podrobno popisani vsi mlini in žage ne glede na to, ali so obratovali leto in dan ali zaradi pomanjkanja vode samo nekaj mesecev. Pa niso bili samo popisani, temveč tudi izrisani z natančnimi merami jezov, rak in samih stavb. Tudi za Javhovo žago imamo iz tega časa tak opis in načrt.²

Čeprav je imel in še ima Martinj Vrh veliko gozdov in sorazmerno precej stalno količino vode v potoku Smoleva, je na tem področju prva žaga postavljena sorazmerno pozno. Ob koncu osemdesetih let 19. stoletja jo je postavil Jurij Vidmar, Javh iz Martinj Vrha. Načrt je podpisal Luka Košmelj. Ker je o njenem obratovanju ohranjenih kar precej podatkov, jo je vredno predstaviti.

Postavitev nove žage

Jurij Vidmar je 6. junija 1889 zaprosil preko občine Selca Okrajno glavarstvo Kranj za ogled in dovoljenje za žago s četrtinsko turbino s horizontalno osjo na vodni pogon na Zadnji Smolevi. Po obrtnem redu, stavbnem redu in vodni postavi za Kranjsko je moral razglas vseti na oglasni deski na občini in biti razglašen v nedeljo po maši pred cerkvijo na krajevno običajen način. Z razglasom je bilo povedano, kdaj in kje bo komisijski ogled ter da lahko pridejo zainteresirani zraven in povedo svoje pripombe. Oboje se je po postavi v Selcih tudi zgodilo.

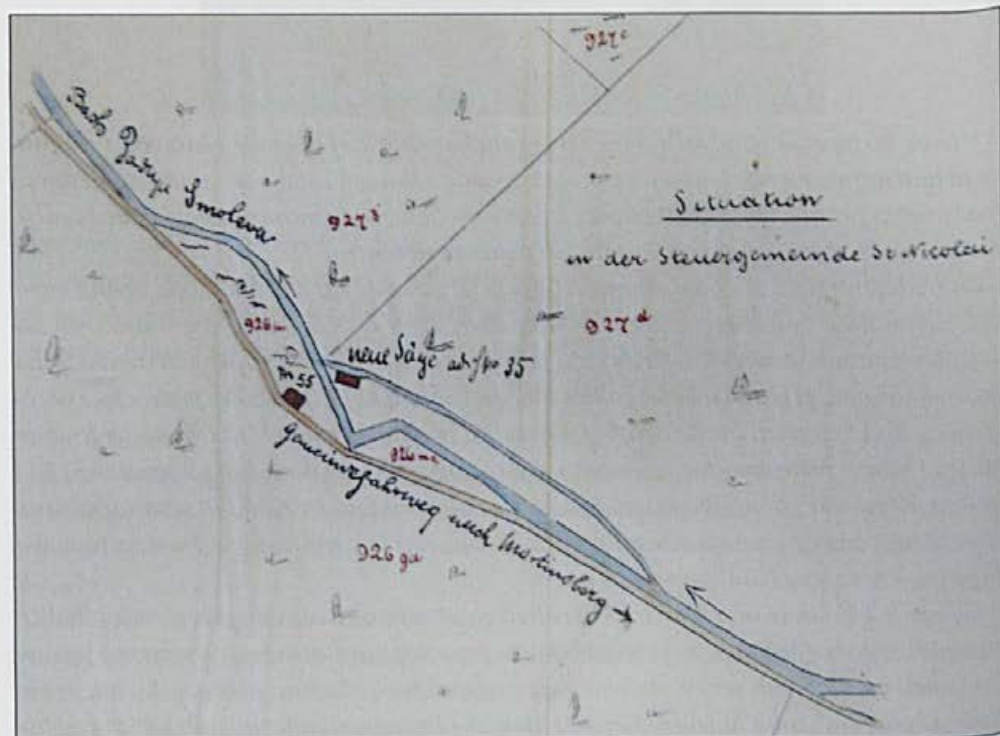
Komisijski ogled je bil opravljen prvokrat 3. julija 1889 ob 10. uri. Poleg predstavnikov Okrajnega glavarstva je bil kot сосед žage prisoten še Janez Šturm, novohišar, Martinj Vrh 55. Ta gradnji ni nasprotoval, če bo le narejena po predloženem načrtu. Prisoten je bil tudi zastopnik občine Selca in upravnik – zastopnik Globočnikove fužine na Jesenovcu. Posebej je omenjeno, da lastnik sosednje parcele s

št. 926 Davčne občine sv. Nikolaja oz. levega brega potoka Smoleve Matija Tušek, Martinj Vrh 33, ni bil prisoten. Prav tako ni prišel h komisijskemu ogledu Mihael Ceferin s konca Smoleve. Desni breg, parcela št. 927 Davčne občine Sv. Nikolaja, je bil last graditelja Vidmarja. Po njegovem zemljišču je zgrajen tudi vodotoč (prekopa).

Za jez, ki naj bi bil širok 8 metrov, se je dovolilo v vodo potoka dati le en tram, saj je tu naravna stopnja. Ob levem bregu potoka teče občinska pot, ki se jo mora zato povišati in utrditi 15 metrov nad jezo in 15 metrov nižje od njega. Pot je treba "utrditi z nasipom in suhim zidom do višine občinske poti, oz. tako visoko, kot so zabili kole ob komisijskem ogledu, da ne bo poplavljal pot". Pot je bila doslej ustrezno zavarovana pred poplavami.

Jez mora biti 1,25 metra nižji od znaka, ki je komisijski vdelen v skalo na desnem bregu.

Vodotoč (prekopa) za žago se prične ob desnem bregu na koncu jezu in teče po parceli št. 927 po desnem bregu. Dolg naj bi bil 160 metrov in širok 1 me-

Situacijski načrt nove Javhove žage. Foto: arhiv Vincenca Demšarja

ter. Na koncu ob žagi je 4 metre dolgo in 1 meter široko leseno korito. Celotnega padca vode naj bi bilo okoli 8 metrov. Pomembno je, da se uredi korito za odstranjevanje gline in peska. Hišica za žagarja naj bi bila pozidana in stala naj bi okoli 4 metrov stran od žage zaradi požarne varnosti. Tehnični predstavnik glavarstva ni imel več pripomb na načrt in tudi drugi prisotni ne.

19. avgusta 1889 so ob ogledu določili in postavili na skali vizirni kol (nem. Haimstock), in sicer na levem bregu potoka, 24 metrov nad jezom. Vizirni kol – mesto na skali, je 2,5 metra od brega potoka in 2,2 metra od občinske poti. Občinska pot je široka okoli 2 metra.

Ob komisijskem ogledu 19. avgusta 1889 so vse izravnali in določili stalne točke. Jez je bil narejen 0,5 metra previsoko, zato je treba nasuti in utrditi občinsko pot. Posebej je poudarjeno, da mora biti dobro poskrbljeno za varnost delavca na žagi, prostor za žagarja pa mora biti ločen z zidano steno od same žage. Ognjišče in dimnik morata biti ločena od vseh lesenih delov. Ta komisijski ogled je stal 52 goldinarjev in 50 krajcarjev. Dogovorili so se še, da je treba vse omenjene pomanjkljivosti odpraviti do 1. novembra 1889 in da investitor mora zaprositi za nov ogled. Ker se Vidmar ni držal določenega roka, ga je glavarstvo 27. novembra 1889 z dopisom obvestilo, da se ni držal dogovorjenega in naj hitro opravi pomanjkljivosti in potem prosi za kolavdacijo. Vidmar jim je 14. decembra 1889 odgovoril, da je žago ustrezno uredil že do 15. novembra 1889 in da prosi glavarstvo za ponovni pregled in končno odobritev. Verjetno tega ni bilo, saj je po oglasu napovedana kolavdacija nove vodne naprave šele 17. maja 1890. Pa tudi te ni bilo, saj so 9. junija tega leta z glavarstva sporočili, da je obravnava prestavljena na naslednji mesec. Dejansko je bila šele 19. avgusta 1890. Prisotni so bili okrajni gradbenik Tekavčič, okrajni inženir Žužek in lastnik Javh. V zapisniku, ki so ga naredili 22. avgusta 1890, so lastniku nove žage očitali, da je dejanska izvedba precej drugačna, kot je bilo zahtevano od ogledu pred letom dni, zlasti ob jezu. Tehnični strokovnjak Žužek je imel

največ pripomb. Jez ni širok 6 metrov, temveč 5,2 metra. Predvsem pa je za 0,412 metra previsok, kar ogroža javno pot ob jezu. Na jezu so še krajniki, tako da je jez v celoti višji za 0,712 metra. Tudi pot je utrjena le 11 metrov navzgor in enako navzdol, moral pa jo bi za 15 metrov. Ne zahtevajo več suhega zidu, temveč le, da nasuje ob jezu pot v dolžini 30 metrov in v višino za 0,5 metra. V uti za žagarja mora speljati železno cev za dimnik skozi zid. Sama žaga je dejansko dolga 9,9 metra, široka pa 4,05 metra. Uta za žagarja je dolga 2,5 metra in široka 2,05 metra. Ima zidan štedilnik. Zaradi vsega tega so morali popraviti tudi končni izris dimenzij do vizirnega kola na načrtu. Postavili so dvomesečni rok za odpravo vseh pomanjkljivosti. Oblasti so mu obljubile, da mu bodo izdale obrtno dovoljenje, ko bo vse to izvršeno. Posebej so ga opozorili na vizirni kol, ki je stalnica, in da vsako poškodbo le-tega mora sporočiti politični oblasti.

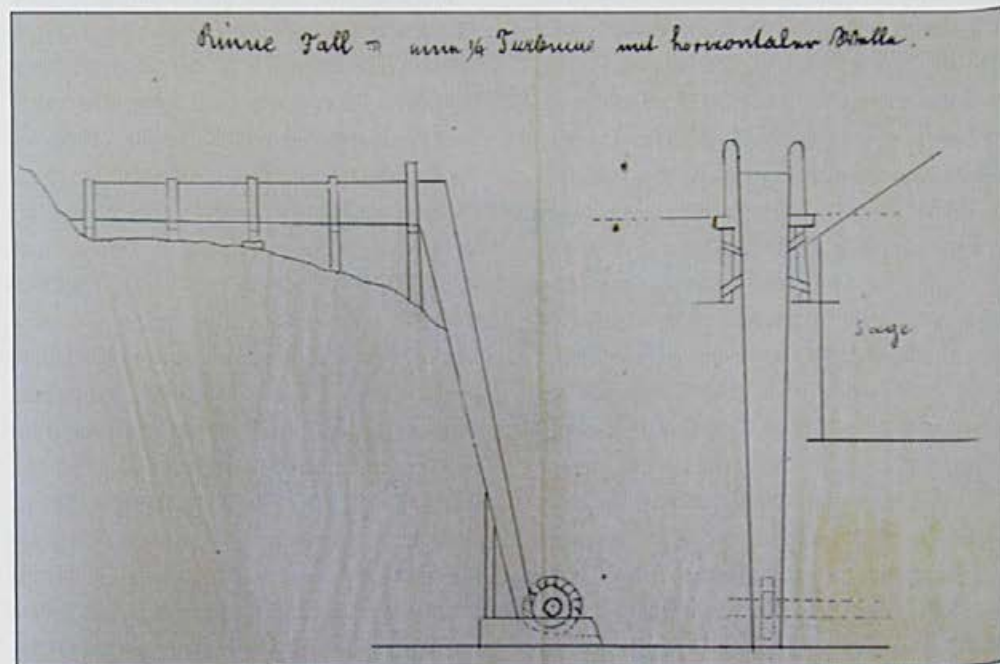
Javhova domačija in lastništvo žage

Kdo je bil Jurij Vidmar, Javh iz Martinj Vrha 35? Bil je kmet (nemško bi rekli Grundbesitzer) s sorazmerno veliko kmetijo, ki je obsegala v spodnjem delu doline Smoleve njen desni in levi breg (Kratki brd). Uradno je bila le tretjinska kmetija – kajža. Ves čas je imela in še ima hišno številko Martinj Vrh 35. Po doslej znanih podatkih so se pisali v 19. stol. sprva Urbančič, kmalu pa Vidmayer oz. Vidmar.³ Jurij je imel več bratov in sester. Poročil se je s Frančiško Mohorič, rojeno leta 1864. Iz tega zakona je otroška leta preživela le hči Marija, rojena leta 1888. Jurij je umrl sorazmerno mlad, 8. junija 1901. Avgusta istega leta so napravili po sklepu sodišča inventarni popis in opravili zapuščinsko razpravo, ki je dosodila celotno posest ženi, sedaj vdovi, Frančiški Vidmar. Slednja se je ponovno poročila 27. junija 1904 in posestvo na levem bregu Smoleve, vredno 7300 kron, izročila leto mlajšemu možu Janezu Trdina, Bohincovemu iz Martinj Vrha. Zase je obdržala v isti katastrski občini "parcelo št. 927/5, pašnik, z enim delom

čez potok zgrajeno žago z vsem svetom pod prekop, in kar ga je čez potok, ki se bo po geometrični razdelitvi zaznamovalo s stavbno parcelo št. 4 žage in z zemljiško parcelo št. 972. To se je pripisalo še isti dan na izročiteljico Franciško Trdina.⁵ V tem zakonu je bil rojen jeseni 1907 le sin Francišek, ki je pa umrl star manj kot mesec dni.⁶ Hči Marija iz prvega zakona se je leta 1911 omožila na Zali Log. Gospodar Trdina je umrl 17. februarja 1928 brez testamenta. Po zakonu je pripadala polovica posesti pokojnega Trdina njegovi ženi, druga polovica pa njegovim sorodnikom. Po imenu je naštetih kar 15 ljudi v različni stopnji sorodstva s pokojnim gospodarjem. Vdova Javhovka je kmalu po smrti moža zapustila podedovani delež po možu nečaku Janezu Vidmarju iz Topolj. Levi breg, tj. Kahki brd, in žago je še obdržala zase. V hiši Pri Javh si je izgovorila samo "čimnato" zase in za svojo hči Marijo, ki je kmalu ovdovela in ostala brez otrok.

Po letu 1935 je Anton Demšar, p. d. Demšar, rojen leta 1904, iz Martinj Vrha, že kot izučen mizar začel z odkupi okroglega lesa. Verjetno so ga mu razžagovali tudi na Javhovi žagi, ki jo je s pogodbo

13. novembra 1939 tudi uradno vzel od lastnice France Trdina v najem skupaj z Jakobom Tavčarjem iz Rovta za pet let. Manjše stroške popravil sta bila po pogodbi dolžna kriti najemnika, popravila bajerja in les zanj pa so bili obveza lastnice. Javhovka je umrla 28. februarja 1945 in vse zapustila svoji hčeri Mariji Vidmar, poročeni Šmid. Nazadnje je stanovala v Martinj Vrhu 48.⁷ Ker je za slednjo zadnja leta do smrti 28. decembra 1948 veliko skrbela Demšarjeva družina in ker je bila brez svojih otrok, je vse zapustila možu svoje sestrične Jerice, Antonu Demšarju, ki je bil tudi najemnik žage iz leta 1939. Preden so na sodišču v Kranju izdali odločbo o dedovanju, so volilo komisijso ocenili 7. marca 1949: "1. Žaga je cenjena na din 5000, in sicer iz razloga, ker ista ni bila v teku 50 let nič popravljena. 2. Naprave v žagi so cenjene na din 1500, pri tem ni všteto pogonski jermen, krožna žaga ter žagni listi. Ostalo je v slabem stanju..."⁸ Odvetnik Šink iz Škofje Loke je dediču Antonu Demšarju 27. februarja 1950 sporočil: "V redu ste prepisani na nepremičnini, ki ste jih podedovali po pok. Mariji Šmid. Poslana mi potrdila so ostala na sodišču."⁹

Za žago je predvidena enočetrtinska turbina z vodnim padcem 8 metrov. Foto: arhiv Vincenca Demšarja

Žaga po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni je Javhova žaga začela žagati tudi za Lesno produktivno zadrugo za Selško dolino na Češnjici.¹⁰ Prvi obračuni so ohranjeni že iz leta 1945, več pa jih je iz kasnejših let. V prvih po-vojnih letih so na tej žagi razžagali samo za to zadrugo mesečno 50 do 60 kubičnih metrov lesa. Žagali so tudi ponoči, saj so mesečno porabili za zadrugo v zimskem času okoli tri kilograme karbida, približno toliko masti in kilogram in pol strojnega olja.¹¹ Lesna zadruga na Češnjici je plačevala tudi socialno zavarovanje za žagarja Mohoriča. Samo maja in junija leta 1947 so za Lesno zadrugo Češnjica razžagali 115 kubičnih metrov. To je bilo tudi leto največje dejavnosti Obnovitvene zadruge za Selško dolino.¹² Deske, remeljne in plohe so za Lesno zadrugo vozili s konjem do ceste. O tem, koliko so žagali drugim, ni točnih podatkov. Ohranjen je seznam Martinjvrharjev po hišnih številkah in imenih za žagarijo v novembru in decembru 1946. Zanje so razžagali 36 kubičnih metrov lesa.¹³ Žagar je bil plačan po 12 din na uro, voznik s konjem pa je na dan zaslužil 175 din, razrez kubičnega metra hlodov je leta 1947 stal 25 din.

Začetek leta 1947 so žagali že zadružne hlode.¹⁴ Omenjeno je "trebljenje bajerja", kar pa je treba bolj razumeti kot čiščenje prekope (vodotoča) kot pa kot čiščenje zbiralnika vode za jezo.

Jeseni leta 1952 so tik nad turbino ob žagi zgradili betonski jašek, visok nekaj metrov, s ciljem povečati zmogljivost žage.¹⁵

Nacionalizacija in denacionalizacija žage

V času množičnih nacionalizacij privatnega premoženja pred 50 leti je tudi Občinski odbor Železniki sprejel sklep o nacionalizaciji Javhove žage.¹⁶ 4. avgusta 1959 so pisno obvestili lastnika, da predlagajo občinski komisiji za nacionalizacijo sklep, da

je žaga venecianka "na dan 26. 12. 1958 kot nacionalizirana prešla v družbeno lastnino". Sklep za več kot pol leta nazaj je pravo ogledalo pravnega reda tiste dobe. Komisija je res sprejela tak sklep in 28. septembra 1959 izdala odločbo s tako formulacijo. Dodali so še, da je z žago nacionalizirano "za nemoteno obratovanje (...) potrebno zemljišče". V obrazložitvi so napisali, da žago uporablja Kmetijska zadruga Martinj Vrh, zato jo po 28. členu zakona o nacionalizaciji najemnih zgradb in gradbenih zemljišč štejejo kot poslovno zgradbo. Lastnik Demšar se je v pritožbenem roku pritožil oktobra istega leta. Ugovor je utemeljeval, da žaga ni v najemu, temveč "kvečjemu v zakupu", saj Kmetijska zadruga uporablja žago "proti odškodnini od m³ razrezanega lesa". Odprti prostor se ne more imenovati poslovni prostor. Žago pa je tudi sam vzdrževal in nosil stroške zavarovanja. Žaga tudi ni imela večjega pomena za družbene potrebe "kot ostale žage našega okoliša". Istoimenska komisija pri OLO Kranj je 20. novembra 1959 zavrnila pritožbo. Pritrdili so občinskemu sklepu, da je žaga dana v najem Kmetijski zadrugi. "Način in vrsta plačila nimata nobenega vpliva na nacionalizacijo. Lastnik žage ne uporablja sam ..." Pri pravnem pouku so še zapisali, "da v rednem upravnem postopku ni nadaljnje pritožbe in ni mogoč upravni spor." Demšar je vztrajal pri svojem in dosegel, da je 15. junija 1960 Svet Komisije za nacionalizacijo pri Izvršnem svetu ljudske skupščine LRS "na opozorilo predsednika" te komisije odpravil obe predhodni odločbi in odločil, da "žaga venecianka (...) ni predmet nacionalizacije". Republiška komisija je "na podlagi spisov in ogleda na kraju samem ugotovila, da je predmetna žaga venecianka z lesom opažena uta, z ene strani odprta in krita z opekami, v kateri je montirana žaga na dva lista in ena žaga cirkularka. Gre torej za lesen montažni objekt, ki ga ni mogoče smatrati za poslovno stavbo v smislu 28. člena zakona o nacionalizaciji ..." Odločbo so poslali v vednost na več naslovov, tudi Komisiji za nacionalizacijo pri Zveznem izvršnem svetu v Beogradu.

Opombe:

- ¹ Največ podatkov o vodnih obratih ima Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Enota v Škofji Loki, za škojeloško področje pa nekaj tudi ZAL, Enota v Kranju.
- ² ZAL, Enota v Škofji Loki, Okrajno glavarstvo Škofja Loka, Vodna knjiga. 380/198 Vidmar – Smoleva.
- ³ ZAL, Enota Škofja Loka, Zemljiška knjiga, K. o. sv. Nikolaj.
- ⁴ Številka stavbne parcele ni navedena, verjetno je še ni bilo.
- ⁵ Frančiška Trdina verjetno ni znala pisati in se je na sodišču le podkrižala.
- ⁶ Župnijski arhiv Zali Log, Status animarum Zali Log (Popis duš), str. 86.
- ⁷ Martinj Vrh 48 ima domače ime Kopiše, Status animarum Zali Log, str. 92.
- ⁸ Hišni arhiv Demšarjevih, Zapisnik cenilne komisije, Martinj Vrh, 7. marca 1949.
- ⁹ Isto kot št. 8, dne 27. februarja 1950.
- ¹⁰ Ena izmed prednic današnjega Alplesa.
- ¹¹ Obračun žagarije in socialnih dajatev do 31. marca 1946, včasih so porabili tudi več olja.
- ¹² Spominski zapis vodje zadruga Antona Demšarja, hišni arhiv Demšarjevih.
- ¹³ Rokopis s svinčnikom, za ta razrez obstaja račun v višini 900 din.
- ¹⁴ Obračun z dne 10. aprila 1947.
- ¹⁵ Andrej Demšar, Studeno 28, Železniki, je delal tu tedaj s svojim bratom Petrom. Izjava 25. maja 2008.
- ¹⁶ Dokumentacija o nacionalizacije Javhove žage je v hišnem arhivu Demšarjevih, Martinj Vrh 24.

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Novozgrajeni sokolski dom v Železnikih. V stavbi so bili oder in društveni prostori.

Ob stoletnici ustanovitve Telovadnega društva Sokol v Železnikih

Jože Dolenc

Avgusta letos mineva sto let, kar so napredno misleči krajanje Železnikov ustanovili to društvo po vzoru že delujočih bližnjih sokolskih društev, zato je prav, da to okroglo obletnico primerno počastimo in izrazimo polno spoštovanje do vseh nekdanjih sokolov.

Orli in sokoli, klerikalci in liberalci, staroslovenci in mladoslovenci, konzervativci in naprednjaki ... Ko so se v naši nekdanji gostilni možakarji o tem razgovorili, so me bila sicer sama ušesa, a mi neka-ko ni bilo jasno, za kaj jim je vse skupaj pravzaprav šlo. Eni in drugi so uprizarjali gledališke igre – prav! Telovadili so tako eni kot drugi – tudi prav! Vmes so kdaj pa kdaj spregovorile pesti – stare šege in običa-

ji pač! A to je bilo tudi vse, kar mi je bilo kolikor toliko razumljivo in vsakemu vprašanju je sledil vedno enak odgovor: "Si še premlad, da bi to razumel!" Še posebej mi niso bile jasne predstave o tem, zakaj so se sokoli in liberalci na splošno imeli za napredno stranko v odnosu do svojih političnih nasprotnikov klerikalcev. V njihove pogovore zato nisem več posegal in raje sem se odpravil ven, najraje k Sori, kjer je bilo vedno kaj novega in zanimivega. Ne da bi se zavedal, sem očitno že takrat preizkušal tisto več kot dvainpoltisočletno Heraklitovo misel, da vse teče (panta rei – πάντα ρει), kajti dvakrat ne moremo stopiti v isto reko, ker nas zmerom oblije druga voda ...

Od takrat dalje si s temi vprašanji vse do nastanka naše mlade države nisem več belil glave. Takrat so mnogi začeli dvigovati glave, zavrgli so barvo, ki jim je do takrat zagotavljala dobro in dostikrat lagodno eksistenco, zaklinjajoč se: "Jaz rdeč?! Nikoli! Jaz sem bil vendar vedno naš, vedno na pravi strani!" Torej je izgubljeni in znova najdeni sin (Nova zaveza) končno sprevidel in spregledal. Prav zato sem se odločil, da nastanek Sokola v Železnikih pospremem s svojim razmišljanjem o takratnih dogodkih, kolikor jih bom mogel rekonstruirati v luči ohranjenih zapisnikov Sokola v Železnikih in pripovedi nekdanjih, zdaj večinoma že preminulih članov in somišljenikov.

O tem je kot nekdanji Sokol v Loških razgledih (LR 26/1979) pisal že moj pokojni oče, a ker imajo, kot radi pravimo, "vsake oči svojega malarja", želim še jaz pristaviti svoj piskrček. Pač se glede sokolov in orlov, liberalcev in klerikalcev itd. nikoli nisva popolnoma ujemala, a to zlahka pripišemo medgeneracijskim razlikam. Ko prebiram njegovo pisanje, bi kakopak marsikaj izpustil, marsikaj dodal, nekaj spremenil in ostalo pustil ...

Besede liberalen, liberalec idr. imajo skupen koren v latinskih besedah "liber", "liberalis", "libertas", tj. "svoboden", "samostojen", "svobodomiseln", "svoboda" ... Ti pojmi so po zaslugi prosvetljenstva vzniknili ob francoski revoluciji leta 1789 kot upor proti preživetemu fevdalnemu redu, kar je šlo in še vedno gre v nos še zlasti Cerkvi kot t. i. tretjemu stebru tega reda, ki na novotarije nikoli ni gledala z naklonjenostjo, še posebej ne na tiste, ki so posegale v dotlej za vekomaj pridržana ji področja družbenega življenja, še zlasti kajpada vzgojo in šolstvo. S tega stališča gledam torej na nastanek in razvoj Sokola in liberalne stranke, pri čemer ne pozabljam na odklone. Liberalno gibanje, še zlasti v rajni Avstriji, se mi zdi, je bilo predvsem upor proti okostenelemu družbenemu redu, potrebnemu korenitih sprememb (kar spomnimo se zakasnelih reform zadnjega avstro-ogrškega cesarja Karla v zadnjih dveh letih prve svetovne vojne). Tudi o tem, kaj so pravzaprav hoteli, si naši predniki niso bili enotni. Še celo več:

rekel bi, da so vedeli predvsem, česa nočejo, ne pa tudi, kaj in predvsem kako hočejo, medtem ko je stranka, ki je branila stari red, to pač zelo dobo vedela. Kot odpor proti germanizaciji jim je bil blizu tudi panslavizem ("Kdor Slovan, ta sokol!"). Tako se po eni strani ne smemo čuditi, da so bili ob propadu ranjke Avstrije kot "ječe narodov" navdušeni nad jugoslovanstvom, proti kateremu je kritično nastopil tudi Ivan Cankar z že znano primerjavo, da sta si slovenski in tirolski kmet bolj podobna kot slovenski in vojvodinski oz. srbski kmet. Zato tudi ni čudno, da je začetnemu navdušenju kmalu sledila hladna prha. Po drugi strani je prav Cerkev kot institucija odločno stala na branikih starih privilegijev. A tudi v njej so bile med duhovniki častne izjeme, tudi v naši dolini (za primer naj omenim le Antona Korbiča in Antona Hribarja; v svoji knjigi *Železniki skozi čas* Vida Košmelj piše o obeh; resnici na ljubo jima ob bok stopa kar nekaj mlajših sedanjih duhovnov, a sodobniki pač nismo predmet zgodovine, marveč o njej le pišemo, oni pa so jo ustvarjali). Tako sta si torej v enem taboru podajala roki uporniška svobodomiselnost in panslavizem, v drugem pa je prevladovala le težnja po ohranitvi, konzervaciji starega in odpor proti vsakovrstnim novotarijam. Zanimivo je to, da je sokolom pripisoval svobodomiselnost tudi škof Jeglič. V svojem dnevniku ob ustanovitvi telovadnega društva Orel na Jesenicah namreč piše: "Kako je dobro, da je na Jesenice prišel namesto Zabreta kaplan Čuk, ki zna telovadbo, pa je zato zbral fante v telovadnem društvu Orel, da ustavi vpliv Sokola, ki je svobodomiseln." (Anton Kamnik: Rožman – duhovni vodja Orlov, Rožmanov simpozij v Rimu, Celje 2001). Če je grešno svobodomiselnost pripisoval nasprotni strani, potem je na njegovi očitno ni moglo in tudi smelo biti, kajti svobodomiselnost mu je bila resnično mrzka in celo bogokletna. V tej luči bi bilo pripisano mu očetovstvo "mazaške afere" pravzaprav razumljivo: gole muze vrh Prešernovega spomenika v Ljubljani, ki se je zdela pohujšljiva, so se namreč lotili kar z gnojnico. Sicer mu duhovnega očetovstva mazaške afere morda res ni mogoče dokazati, nasprotoval ji pa tudi ni ...

Na karikaturi (glede na slog bi rekel, da jo je narisal mladi Maksim Gaspari) škof Jeglič z gnojnico obliva muzo na Prešernovem spomeniku v Ljubljani (politično-satirični tednik OSA, 11. 11. 1905, letnik I., št. 1, zasebni arhiv); karikaturu spremlja še zbadljiva pesmica neznanega avtorja, ki je v zadnji kitici napisal tole:

Kaj potlej škof naredil je,
na prvi strani vidi se:
po muzi zлил je žlindrin zos,
ves narod se držal je za nos.

Pričujoči zapis je posvečen nekdanjemu Telovadnemu društvu Sokol, ki ga ne čisto slučajno v mnogočem dopolnjujejo še neobjavljeni spomini nekdanjega učitelja v Železnikih in člana Sokola Hinka Klavore, ki ga je fašizem pregnal iz rodne Trente. Poleg tega se v tem zapisu omejujem le na obdobje od ustanovitve društva do izgradnje in predaje sokolskega doma v uporabo.

Razpredanja o (ne)naprednosti kakšne stranke, gibanja itd. bi naš okvir žal premočno preseglal, saj bi moral poseči globoko v zgodovinska dogajanja,

iz katerih bi kaj lahko potegnil en sam zaključek: ničesar ni v zgodovini in sedanjosti, čemur bi brez pomislekov smeli pripisati to lastnost. Vsaka stranka se, če je predolgo na oblasti, zagotovo prelevi v svoje lastno nasprotje. "Historia magistra nostra," bi rekli stari Latinci, kar bi po naše pomenilo, da je zgodovina naša učiteljica. Vse na svetu je relativno in absolutno je le to, da absolutnega ni, isto bi lahko rekli tudi za naprednjake in konzervativce. Navsezadnje odloča o tem, kam ga lahko uvrstimo, le človek – posameznik s svojimi dejanji, ki mu bo po dejanjih tudi sojeno. Te besede pripisujemo sicer le enemu, a menim, da je ta misel dosti starejša od domnevnega avtorja, ki jih je sicer morda le ponovil, a takšne preproste resnice je pač treba vedno znova poudarjati še zlasti v današnjih časih, ko skušamo "prevrednotiti vrednote".

Naprednost običajno povezujemo z besedama naprej in napredek, zato skušajmo najprej pojem naprednosti opredeliti, da nas ne bi kasneje privedel do nesporazumov. Čeprav je vsaka definicija že sama po sebi nepopolna, naj vseeno poskusim: za napredno bi lahko npr. imeli, ko nekdo ponudi nekaj novega in boljšega v splošno blagodat v nasprotju s tistim, ki hoče ohraniti le staro z vsemi dobrimi in slabimi lastnostmi vred. Eden naših prvih naprednjakov je bil nedvomno Primož Trubar, čigar 500-letnico rojstva praznujemo prav v letošnjem letu. Kot slovenski pridigar in začetnik naše tiskane besede, knjižničarstva, šolstva je bil skupaj s svojimi somišljeniki in sodelavci marsikomu trn v peti, zlasti uradni Cerkvi, ki je hotela še naprej prodajati odpustke in neuko ljudstvo puščati v nevednosti, čemur so se s knjigo in besedo kot prvi upirali prav naši protestanti, a so se v reformam nenaklonjenem okolju morali umakniti. Tudi po Charlesu Darwinu in njegovi teoriji evolutivnosti so pljuvali, a je čas vseeno opravil svoje. Ne povsod: celo v tehnološko tako napredni državi, kot so ZDA, hočejo tam nekateri namesto teorije evolutivnosti (razvojne teorije) v šolah poučevati teorijo kreativnosti (teorijo stvarjenja sveta). Smešno, če ne bi bilo resnično! V teoriji kreativnosti, kot je zapisana že v Stari zavezi, tiči

tako rekoč izvirni greh naše zahodne civilizacije: po njej je človek gospodar vse žive in nežive narave, posledica česar so vedno hujše podnebne spremembe z vsemi grozečimi pojavi vred (Pomisli, dragi bralec, samo na pomore čebel, izumiranje mnogih živalskih in rastlinskih vrst itd. Res smo dobri gospodarji!).

O naprednosti in zlasti liberalizmu dandanes lahko razpravlja prav vsak. Konzervativci po njima pljujejo, liberalno misleči ju kujejo v nebo, resnica pa se kot vedno sramežljivo skriva po tistem znanem ponarodelem izreku, da "ni vse zlato, kar se sveti, in ne vse drek, kar smrdi". Zato o naprednosti oz. konzervativnosti določenega gibanja ne moremo soditi kar tako počez, marveč le po prispevku k osebni in narodovi rasti. Za naš zbornik bi bilo poglobljeno splošno razmišljanje preširoko in prezahtevno, zato se raje omejim na krajevna dogajanja pred sto leti, na dogajanja med liberalci in klerikalci, med sokoli in orli ter se posvetim zgodovinskim dejstvom, kakor nam jih izpričujejo zapisniki Telovadnega društva Sokol v Železnikih vse od samega začetka.

Staro reklo "Najprej štalca, nato pa kravca!" ponazarja prizadevanja Telovadnega društva Sokol vse do začetka prve svetovne vojne in nekaj let po njej. Najprej se je zbralo nekaj zagnanih posameznikov, ki so s pripravljanim odborom zadevo pripeljali tako daleč, da so 23. avgusta 1908 končno lahko sklicali ustanovni občni zbor Sokola. Med temi posamezniki naj še posebej omenim takrat še študenta in kasneje doktorja prava Franja Košmelja ml. (1885–1918), polbrata moje pokojne mame, pri katerem so svobodomiselnost, sokolske in panslavistične ideje med študijem prava na dunajski univerzi padle na rodovitna tla. Bil je pobudnik ustanovitve Sokola v Železnikih, v času študijskih počitnic pa je bil še mentor nekajletnemu tajniku sokolskega društva Matevžu Klopčiču.

Tako je bil podan institucionalni okvir. Brez materialnih pogojev dela društvo seveda ni imelo izglede za uspeh! Vedeli so sicer, kaj in zakaj hočejo nekaj početi, toda na vprašanja kako, kdaj, kje itd. zaenkrat še ni bilo odgovorov. Društvo, ki želi skrbeti za telesno in duhovno rast svojega članstva, potre-

buje tako prostor kot opremo in razmeroma stalne finančne vire, saj so določena finančna sredstva potrebna celo za prostovoljno delo.

In tako lahko iz zapisnikov najprej razberemo začetno evforično navdušenje za ustanovitev telovadnega društva, čemur je sledilo tako rekoč vsakodnevno reševanje finančnih težav, kajti viri so bili omejeni (vsaka podobnost z današnjimi razmerami ni slučajna). Začeti je bilo treba tako rekoč od nič. Ni bilo dvorane, telovadnega orodja, primerne obutve in obleke, drugih pripomočkov, skratka ničesar, tudi denarja ne. Zato so ga morali začeti zbirati. Za začetek so si pomagali s članarino. Zelo zaželeni so bili seveda tudi podporni člani in simpatizerji sokolske dejavnosti, med katerimi se je med krajevnimi imoviteži že od vsega začetka še posebej odlikoval Jozef Globočnik.¹ Poglavitni finančni vir so bili t. i. sokolski plesni večeri, katerih čisti dobiček so namenili nabavi najnujnejše opreme (po zadnji vojni poznamo gasilske veselice).

Ustanovni občni zbor (zapisnik priložen) je bil bolj kot ne slavnostne narave, saj so na njem izvolili predvsem organe sokolskega društva (starosto, podstarosto, načelnika in odbornike) in sprejemali pozdrave sosednjega sokolskega društva, društva iz Škofje Loke. V zapisnikih nisem zasledil omembe prve javne telovadbe avgusta 1908, ki je bila na Placu pred cerkvijo, kjer so telovadili sokoli iz Škofje Loke. S prireditvijo so hoteli popularizirati pravkar ustanovljeno Telovadno društvo Sokol, pri čemer nikakor ne gre zanemariti naslednjega dejstva: takratni župnik Anton Korbič je bil nad telovadbo tako navdušen, da je telovadcem osebno prinesel svoje vino. A zlomek je vedno buden in čuječ: njegovo dejanje je skozi okno farovža spremljal kaplan, ki je o dogodku takoj poročal naprej, čemur je sledila takojšnja zamenjava župnika Korbiča s Krekovim prijateljem Valentinom Marčičem, do takrat župnikom na Bohinjski Bistrici,² kamor je dr. Krek rad zahajal preko Ratitovca (o tem, kakšno spremstvo je dr. Krek imel, sem že pisal). Leta 1909 župnika Korbiča ni bilo več v Železnikih, čez dve leti (1911) pa je v resignaciji umrl.

Javna telovadba je bila uspešen uvod v začetek sokolskega dela in uresničevanja gesla "Zdrav duh v zdravem telesu". Sklenili so kupiti telovadno orodje: drog, bradljo in skakalnico (odskočno desko). O tem, v kakšnih pogojih so telovadili, govori že podatek, da so jim za razsvetljavo telovadnice (ni znano, kje je bila; iz zapisnikov sledi le to, da je prostor zanj dal na razpolago Jozef Globočnik) služile cele štiri petrolejke ... Poleti so telovadili pod kakim kozolcem. Telovadni drog so postavili najprej v salonu Gabrijela Thalerja, ustanovnika Sokola.

Ob ustanovitvi Sokola v Železnikih so hkrati organizirali še odsek v Dražgošah, kjer so prav tako takoj začeli s telovadbo. V ta namen so Železnikarji Dražgošanom prepustili telovadni drog, čemur je takoj sledil poduk, da naj se za telovadbo na drugem orodju bratje iz Dražgoš potrudijo priti telovadit v Železnike. Vaditeljski zbor v Dražgošah, izvoljen 14. aprila 1909, so sestavljali: podnačelnik Blaž Luznar, namestnik podnačelnika in orodjar Karol Jelenc (Birtov), vaditelja Aleš in Gregor Jelenc (Beštrova), vaditelj pripravnik Tomaž Megušar, blagajnik Franc Fajfar, zapisnikar učitelj Ivan Stupica (oče slikarja Gabrijela Stupice).

V Thalerjevem salonu so 20. januarja 1909 sklenili prirediti prvi sokolski plesni venček, kar samo po sebi niti ne bi bilo ne vem kako omembe vredno. Takrat so se še odločali, katere godce naj povabijo – Bovčane ali "ljubljski sekstet na lok" (verjetno godalni ansambel). Za časa rajnje Avstrije jim je kljub večji oddaljenosti večinoma godla cenejša bovška godba. Da pa so na vseh plesnih venčkih pazili tudi na spodobno obnašanje, priča dogodek s članom Sokola Matejem Koscem, ki se je svarilom načelnika surovo upiral, ko ga je le-ta svaril zaradi nespodobnega obnašanja. Odbor Sokola mu je zato izrekel pismeni ukor. Raje niti ne pomislim, kako bi na svarilo in ukor reagirala današnja mladina ...

Sokoli so za različne slavnosti nosili t. i. kroje, ki so si jih običajno morali plačati sami. Le najrevnejšim je priskočilo na pomoč društvo, še zlasti pa je to veljalo za naraščaj, dečke in deklice. Vsako nošnjo

krojev je odbor Sokola odobril vnaprej, sicer jih člani v javnosti niso smeli nositi, dasiravno so jih sami plačali. Vsakršno paradiranje v kroju, postavljanje ali celo izzivanje ne bi prispevalo k ugledu društva Sokol. Morda so tudi orli glede svojih uniform imeli podobno zapoved.

Že prvo leto po ustanovitvi Sokola so začeli uresničevati zamisel o gradnji sokolskega doma. V ta namen je odbor najprej povprašal Gabriela Thalerja, prav tako odbornika Sokola, ali društvu proda svojo Njivico, ki pa ni bila tista Njivica, kot jo poznamo danes, kjer je nogometno igrišče. Sedanja Njivica je bila nekdanja last Janeza (bolj znanega kot Johan) Globočnika, omenjena Thalerjeva njivica pa je bila tam, kjer so kasneje res zgradili sokolski dom, iz katerega je potem po drugi svetovni vojni nastal Dom TVD Partizan in ga zdaj poznamo kot kulturni dom.

Dokler niso zgradili svojega doma, so venomer morali reševati težave s prostorom za telovadbo. Če jim je prostor kdo odpovedal (za stalno ali tudi le začasno), so se morali znajti drugače. Aprila 1909 jim je Gabriel Thaler čez poletje odpovedal salon, pa so sklenili naprositi Josipa Bonceljna, da bi jim odstopil prostor "pri Omanu" (kot so tedaj rekli Bonceljnovi hiši).

Zelo zgovorno je naslednje: člana odbora Franjo Vidmar in Matevž Klopčič sta aprila 1909 odboru predlagala, naj odbor Sokola izprosi pri županstvu oz. občinskem odboru, da bi na kaplaniji poleg orlov smeli telovaditi tudi sokoli. Iz nadaljnjih zapisnikov lahko sicer sklepamo, da jim to kajpak ni uspelo, toda zadeva je pomembna iz čisto drugega zornega kota: verjetno je bila kaplanija občinska last, kajti za dovoljenje običajno vprašamo lastnika, mar ne?! Enako poučna je še naslednja zgodba, ki sem jo navedel že v uvodnem delu, zdaj pa jo prikažimo v celoti takšno, kot se je odvijala junija 1909:

Očitno se je železnikarskega Sokola v pridigi lotil že prej omenjeni župnik Marčič, pa so ga člani odbora sklenili povabiti na sejo odbora, kajti njim "v cerkvi ni dovoljeno debatirati". Naj raje dobesedno navedem tako sklep odbora kot tudi pismo župniku Marčiču.

Sklep odbora:

Vsled opetovanega izzivanja od strani domačega g. župnika na leci sklene odbora povabiti k prvi odborovi seji, ker nam v cerkvi ni dovoljeno debatirati oziroma naj g. župnik odboru prijavi, kaj ima zoper naše društvo, nad katerim se vsako nedeljo med pridigo spodtika. Sploh naj se pa gospod župnik Marčič naprosi, naj našega društva pri vsaki pridigi ne izziva, ako pa upa, da bode skozi izzivanje kaj dosegel, pa tudi lahko se v bodoče nadaljuje svoje započeto udrihanje po našem društvu, katero nima nikakor namen upogniti tilnika poštenim potom pred našim častitim gospodom župnikom Marčič-om.³

Pismo, poslano dne 19. 6. 1909 Valentinu Marčiču, župniku v Železnikih:

*Velečastiti gospod Valentin Marčič,
župnik v Železnikih*

Spodtikali ste se že opetovano nad našim društvom, če tudi baš do sedaj niste imeli nikakega povoda, ker naše društvo je samo telovadno in izobraževalno ter tako tudi ostane. V dokaz Vam lahko pošljemo na vpogled društvena pravila, katera so za nas kot društvenike tudi merodajna. Nikakor pa nima naše društvo namena škodovati osobito veri ali drugim cerkvenim prireditvam. Apelujemo na Vas, gospod župnik, da nepotrebno izzivanje v cerkvi v bodoče opustite oziroma nadaljujete, ako pri tem postopate z gotovim namenom. Mi tilnika pred Vašim terorizmom ne bomo uklonili.

Z velespoštovanjem

Na pismo se župnik seveda ni odzval (vsakršna podobnost z nekaterimi predstavniki sedanje oblasti ni naključna). Tudi kakega vidnega napredka v odnosih med obema stranema ni bilo zaslediti, pač pa lahko dve leti kasneje preberemo v pogodbi med Slovenskim telovadnim društvom Sokol in Slovenskim bralnim društvom v Železnikih dne 8. malega srpana 1911 med drugim tudi naslednje:

- bralno društvo se zaveže najeti stanovanje za 10 let proti letni stanarini 100 K,
- društvo Sokol ima v slučaju, da Bralno društvo pride vsled volitev v roke pristašev S.L.S., pravico četrtnetne odpovedi brez navedbe vzroka.

Duhovi se do prve svetovne vojno očitno niso pomirili; med vojno so c.-kr. oblasti dejavnost Sokola kot nosilca panslavistične ideje vrhu vsega še prepovedale. No, po drugi svetovni vojni so vsem skupaj zapele druge strune ...

Na seji odbora društva dne 8. julija 1909 so sklenili prirediti javno telovadbo na Placu pred cerkvijo, ki naj bi bila 8. avgusta, ter za dovoljenje zaprosili županstvo (kar pomeni, da je bil Plac občinski). Javna telovadba bi kmalu padla v vodo, če jim ustreznega lokala na prigravarjanje Frana Košmelja ml. ne bi dal na razpolago Anton Globočnik, za kar so se mu zahvalili s pismom z naslednjo vsebino:

Preblagorodni gospod veleposestnik blagovolil sprejeti najiskrenejšo zahvalo za svojo veliko naklonjenost, katero izkazuje vsikdar zgoraj omenjenemu društvu, katero pa je zopet pokazal s tem, da je blagovolil nakloniti društvu brezplačni telovadni prostor.

Kmalu so tudi od c.-kr. okrajnega glavarstva prejeli dovoljenje za javno telovadbo in ljudsko veselico, na podlagi česar so poslali vlogo še na Občino Železniki:

Telovadno društvo "Sokol" v Železnikih priredi dne 22. avgusta 1909 na trgu pred cerkvijo javno telovadbo ter prosi sl. Občinski urad v svrhu tega tekom 8 dni pismeno potrdilno dovoljenje.

V zapisniku lahko preberemo še kratko novičko, da je "dne 22. avgusta 1909 prirejena 2. javna telovadba na trgu z ljudsko veselico pri Thalerju v kljub slabemu vremenu izborna izpadla. Pri telo-

vadbi so postavili svojo vrsto tudi bratje Sokoli in sestre Sokolice iz Škofje Loke. Ljudska veselica je trajala v splošnem razpoloženju do ranega jutra."

Organizirali so tudi t. i. bratske sestanke, katerih namen je bil prijateljsko druženje s hkratnimi predavanjem o pomenu telovadbe, ki ga je imel Fran Košmelj ml., ter o pomenu Gorenjske sokolske župe, pri katerem se je kot odlični govornik izkazal Matevž Klopčič (kar v svojih Spominih piše tudi Hinko Klavovra). Nikakor ne gre spregledati zanimivega dejstva, da so se vsi člani Sokola med seboj imenovali "bratje", članice pa "sestre". Očitno so vsaj v lastnih vrstah hoteli odpraviti naslavljanje z gospodi ... Morda je to vpliv panslavizma, ki je tako zelo šel v nos tako Nemcem in nemčurjem kot tudi klerikalni stranki. Klerikalni Orel se je v tistem času brez težav odpravil gostovat na Koroško, kot lahko beremo v že omenjenem patronatu škofa Rožmana nad orli, medtem ko Sokol takšnega oblastnega dovoljenja ni dobil. V zapisniku lahko namreč preberemo, da so 4. 5. 1910 prejeli dopis c.-kr. okr. glavarstva v Kranju, "s katerim se naznanja, da je glavarstvo v Beljaku povedalo izlet Gorenjske sokolske župe v St. Jakob na Koroško ter se društvo sviri, se tega izleta ne udeležiti. Ta izlet se seveda ni vršil, ker imajo pač koroški Nemci prevelik strah pred sokolstvom."

O sokolskem plesu v soboto, 23. januarja 1910, velja prebrati celoten zapis:

Kakor je bilo sklenjeno v zgoraj omenjeni odborovi seji, se je tudi res uprizoril sokolski ples 23. 1. 1910. Krasno dekorirana dvorana, za kar gre v prvi vrsti toplo zahvala bratu Petru Primožiču in sestri Reziki Demšar, je bila natlačeno polna. V delu dvorane, ki je bil namenjen za občinstvo, so bile mize nabito polne, tako da si komaj našel prostor, da bi svoje od plesa utrujene ude postavil malo k počitku. V drugem delu dvorane, ki je bil odmerjen samo za ples, je bila taka gneča s početka, da si bil lahko srečen, ako si dobil toliko prostora, da si zamogel zavrteti svojo krasotico v par krogih mamljivega valčka. Šele pozneje se je napravilo toliko prostora – ko so se najhujši

plesalci že malo upehali in si šli popravljati usta z različnimi slaščicami – da so se tudi bolj komodni plesalci lahko spustili na plesišče ter si tako zopet obudili spomin na prejšnje dni. Med plesom pa so prav marljivo prodajale gđc.: Agata Primožič, Rezika Demšar, Francka Košmelj in Ančka Košmelj, koriandole (dolge papirnate barvaste trakove), razglednice in srečke. Tudi licitacija med odborom se je prav izborno obnesla. S prav dobro pijačo je goste prav zadovoljil brat Gabrijel Thaler in pohvalno z izborno kuhinjo pa gospa Thaler. Ob 1h so na dano znamenje iz načelnikove trobke šli bratje sleči kroj in potem zopet v civilni obleki prihiteli nazaj na plesišče. Marljiva godba nas je razveseljevala do ranega jutra. Kakor rečeno, je ta ples nad vse sijajno uspel, kar kažejo nastopne številke: dohodki K 290,10, stroški 89,41, torej čisti prebitok K 200,09. Uspel pa bi bil ta ples še sijajnejše, ako ne bi bila tako slaba pot, katera je zadržala mnogo znancev in prijateljev iz okolice, da se niso mogli udeležiti te prireditve. Vsem pa, ki so količkaj pripomogli, da je ta ples dobro uspel, bodisi z gmotno podporo, bodisi z delom, izreka odbor najtoplejšo zahvalo, kajti ta ples je postal temeljni kamen našega Sokolskega doma.

Podpisana Ivan Demšar, starosta, in za tajnika Fran Košmelj.

V zapisniški knjigi preberemo tudi novico, ki bi pravzaprav spadala v črno kroniko, in sicer:

Na poti proti domu 28. avgusta 1910 je Ivana Tuška, ⁴ posestnika iz Megušnice in člana Telovadnega društva Sokol v Železnikih, ubil njegov svak Franc Šušteršič, posestnik v Ojstrem vrhu. (Razlog ni naveden, op. p.)

Na sestanku septembra 1910 so med drugim navdušeno sklenili začeti z gradnjo sokolskega doma. Za gradbeno parcelo v Njivici so se pogodili z Gabrielom Thalerjem, ki je postavil dokaj ugodno ceno (4 krone za kvadratni meter). Izredno se je izkazal Jozef Globočnik (ustanovni član in eden najpomembnejših podpornih članov Sokola), ko se je obvezal pri-

Sokolski sprevod v Železnikih Pod zijavko leta 1939; v ospredju z leve proti desni Karol Dolenc, trgovec in gostilničar, Franjo Vidmar, krojač, in Fran Benedik, ključavničar. Foto: zasebni arhiv

spevati četrtino kupnine ter priskrbeti 10.000 kosov gradbene opeke fco. gradbišče. Starosta Ivan Demšar je obljubil polovico potrebnega lesa za ostrešje, kamen iz svojega kamnoloma pa je prepustil brezplačno. Vse to je navzoče članstvo kajpada navdalo z velikim optimizmom in z gradnjo doma so sklenili začeti takoj naslednjo pomlad, torej leta 1911.

Odtlej skoraj ni bilo sokolskega sestanka, ko ne bi govorili o gradnji sokolskega doma (oz. narodnega doma, kakor so ga na začetku imenovali). Starosta Ivan Demšar (Jožov Janko) je izjavil, da bo v kratkem dobil načrte in tudi inženirja gradbeništva, če pa bi se ta načrt izjalovil, bo za vse to poskrbel njegov brat dr. Jernej Demšar. Dr. Jernej Demšar, kasnejši priznani dermatovenerolog, je bil izredno zadovoljen s prodajo rojstne hiše legendarni zdravnici dr. Valeriji Strnadovi, ki je prav v istem letu (1921) nasledila pokojnega zdravnika dr. Konstantina Hierscheja, pokopanega v Železnikih.

Dejavnosti društva tja do začetka prve svetovne vojne so bile torej poleg same telovadbe še prizadevanja za sokolski dom, v katerem naj bi za primerno najemnino svoje prostore dobilo tudi Bralno društvo (dobilo naj bi celo stanovanje!). Zbirali so gradbeni material (les, zidake in strešno opeko), s čistim dohodkom od plesnih večerov in veselic poskrbeli za vedno preskromna denarna sredstva (le kako se zgodovina v tem pogledu ne spreminja ...!). Med vojno je bila dejavnost društva prepovedana, medtem ko ta prepoved ni veljala za društvo Orel,

mnogi moške so pa morali odriniti na fronto (večji del na soško fronto), kjer je božja dekla na žalost imela preobilno žetev.

Zadnja seja odbora Telovadnega društva Sokol pred prvo svetovno vojno je bila 19. svečana 1912. Zakaj se do vojne niso več sestali, ni znano. Morda so nekako čutili prihajajoče usodne dogodke in je sokolska dejavnost sama od sebe usahnila že neka-ko pred vojno, medtem ko je bila med vojno, kot že rečeno, strogo prepovedana.

Že 28. grudnia (decembra) 1918, torej že v času Kraljevine SHS,⁵ se je odbor društva spet sestel in sklenil nadaljevati z delom. Načelnik Alojz Demšar je poročal o finančnem stanju društva (saldo K 2.561.66). Spomnil se je tudi preminulih članov društva bratov dr. Frana Košmelja, Melhiorja Dolenca, Egona Jezerška, Josipa Luznarja in ustanovnika Frana Košmelja. Navzoči so se stoje in z molkom spomnili naštetih članov. Odrekli so se tudi sokolskemu plesu, kajti "v sedanjih žalostnih razmerah, ko naši bratje še krvavijo na ogroženih mejah, ne bi bilo umestno, da bi mi plesali, medtem ko drugi trpijo za narodno svobodo".

Po težkih vojnih letih, ko se rane niti še niso zacelile in smo računali na izgubljeno vojno v dobršni meri plačali prav Slovenci tako, da je Italija zarezala globoko v naše narodno telo, so železnikarski sokoli sklicali prvi povojni občni zbor društva. Naj ob tej priliki navedem del govora staroste Karola Dolenca, mojega starega očeta, kakor stoji v zapisniku dobesedno napisan:

Del govora Karola Dolenca na prvem povojnem občnem zboru društva Sokol:

Z žalostjo se spominjamo preminulih med vojno; to so blagi bratje dr. Franjo Košmelj, Melhior Dolenc, Jože Luznar, Egon Jezeršek, ustanovni član društva Franjo Košmelj starejši in Ivan Potočnik (po domače Ratijin Janez). Brat dr. Franjo Košmelj je bil ustanovitelj našega danes tako častno zastopane sokolskega društva. On je bil eden prvih s pokojnim starostom Ivanom Demšarjem, ki sta sprožila v našem trgu sokolsko idejo. Brat dr. Franjo Košmelj je bil na 1. občnem zboru dne 23. 8. 1908 duša vsega začetnega delovanja in se posvetil vsikdar društvenemu življenju z največjim navdušenjem, kadarkoli mu je čas dopuščal, ko je prihajal po nekaj dni na počitnice ob času, ko je vršil svoje juridične študije na Dunaju. Njegova zasluga je, da ima naše društvo danes tako izborno telovadno orodje, ki pa žal seveda sedaj ni v uporabi, in upajmo, da bode društvu kmalu dana priložnost, se razvijati po navodilih sokolske ideje – to je krepiti se!

Blagopokojni Francelj je bil pa tudi v obče vsih krogih zelo priljubljen družabnik in tovariš ter je z njegovo prijaznostjo in z njegovim ugledom pridobil našemu društvu mnogo članov – celo tudi ustanovnikov, ki so z izdatnimi svotami stopili našemu "Sokolu" na pomoč in tako financijelno pripomogli k obstoju društva. Ob vsaki priložnosti je naš pok. Francelj tudi z veseljem in ponosom v kroju nastopal in ni ga manjkalo pri nobenem nastopu ako je bil doma. Mnogo si je pridobil še raznih drugih zaslug, katerih se pa žal ne more vsih omenjati in za njegovo požrtvovalnost, katero je posvečal našemu društvu, pa ostane pri nas v trajnem spominu.

Dalje je preminul na bojnem polju, soški fronti – hribu sv. Gabrijela, zadet od šrapnela v letu 1917 naš blagi pokojni brat Melhior Dolenc, nadučitelj našega trga. Skozi ves čas njegovega bivanja pri nas je z največjo vneto deloval pri našem društvu kot odbornik in skozi več let tudi kot tajnik. Mnogo se je trudil za gradbo stavbe "sokolski dom" ali žal vse njegovo marljivo delovanje ni imelo pričakovane uspeha ter se z gradbo sokolskega doma ni moglo po njegovi želji pričeti – ker je nasprotovala temu ob istem času v našem trgu zelo močno razvita klerikalna stranka, ki je s pomočjo vsih različnih oblastev v deželi vsako delovanje napredni stranki onemogočala. Pokojni brat Miha pa ostane tudi po njegovem poklicu kot nadučitelj nepozabljiv, ker si je znal srca naše mladine na sebe prikleniti kot dober učenik in ostane tedaj tudi pri naši deci v najboljšem spominu. Poleg tega je bil naš brat Miha tudi zelo ljubezniv družabnik in je v vseh krogih našega trga užival največji ugled in spoštovanje.

Tudi brata Egona Jezerška je žal kruta usoda vojne pograbila. Brat Jezeršek si je pridobil zlasti v začetku obstoja društva pri ustanovitvi telovadnega odseka in naraščaja kot telovadni učitelj največje zasluge.

Premnul je žal tudi naš blagi brat Jože Luznar, ki je skozi nekaj časa deloval kot odbornik in telovadec ter ob vsaki priložnosti društvenega nastopa z njegovo orjaško osebnostjo delal čast našemu Sokolu.

Valovi svetovne vojne so ugrabili tudi našega brata Janeza Potočnika, kateri se je tudi vedno rade volje odzval društvenemu pozivu.

Slednjič je ugrabila neizprosna smrt tudi življenje blagega ustanovnika brata Franja Košmelja starejšega (po domače očeta Popčca), ki je bil skozi celo njegovo gospodarsko dobo v obče zelo ugleden in spoštovan mož. Bil je večletni župan našega trga in načelnik izborno organizirane požarne brambe ter je ob ustanovitvi našega Sokola tudi eden izmed prvih pristopil kot ustanovnik.

Blag jim spomin!

Franjo Vidmar je vse navzoče zborovalce še pozval, "naj se prijavijo v prostovoljno legijo na koroško fronto" (k Maistrovim borcem, op. p.), ter izjavil, da če se razmere tekom enega tedna ne obrnejo na bolje, odide tudi on na koroško fronto; obenem izjavi še več navzočih, da se mu tudi pridružijo in z njim skupaj odrinejo v boj za osvoboditev naših tlačanih koroških bratov.

Kar sem že v uvodnem delu omenil, da so takratni liberalci pač vedeli, česa nočejo, a hkrati le slutili, kaj in kako hočejo, nam postane očitno pri naslednjem nadvse vznesenem navedku govora staroste (mojega starega očeta), kot je zapisan v zapisniku seje odbora dne 6. julija 1919: "Bratje, dne 12.-tega meseca se bode Jugoslavija odela v praznično oblačilo. Troimenski narod praznuje rojstni dan svojega ljudskega vladarja, kralja Petra I. prvič pod svobodnim solncem. Dolžnost nam velevala, da ta izredni dogodek dostojno praznujemo." Naj bo vsebina navedka (o troimenmskem narodu) deležna našega prizanesljivega nasmeška! In res: na ta dan se je Sokol udeležil tudi službe božje v domači župni cerkvi v počastitev kralja Petra I.

V zapisniku izrednega občnega zbora dne 28. julija 1921 lahko preberemo, da so ta občni zbor sklicali prvenstveno zaradi najetja posojila za gradnjo sokolskega doma. Sklenili so, da bi si potrebni denar izposodili pri Okrajni hranilnici in posojilnici v Škofji Loki.

Pri tozadevni debati, katere so se udeležili skoraj vsi bratje, se je sklenilo enoglasno brez nikakega ugovora sledeče:

a) Telovadno društvo Sokol v Železnikih naj najame pri Okrajni hranilnici in posojilnici reg. zadr. z neomejeno zavezo v Škofji Loki stavbni kredit do K 250.000 (dvestopedesettisoč kron) na zadolžno pismo sledečih bratov:

1. Jakob Dermota,	
usnjar in pos. Železniki	K 100.000
2. Karol Dolenc,	
trg. in posest. Železniki	K 10.000

3. Joško Weber,	
trgovca Zalilog	K 20.000
4. Luka Markelj,	
posestnik Škovine - Železniki	K 5.000
5. Janko Demšar,	
posestnik Železniki	K 10.000
6. Janko Bogataj,	
trgov. les.	K 10.000
7. Alojzij Demšar,	
usnjar in posestnik	K 10.000
8. Leopold Košmelj,	
mesar in pos.	K 8.000
9. Franc Bogataj,	
mesar in pos.	K 10.000
10. Franc Gartner,	
mlinar, Češnjica	K 10.000
11. Tilka Demšar,	
trg. in pos. Železniki	K 10.000
12. Josip Demšar,	
usnjar, Češnjica	K 10.000
Skupna svota	K 213.000

b) Naprositi je navedeni denarni zavod naj z ozirom narodne in kulturne cilje, ki jih zasleduje naše društvo, dovoli omenjeni kredit na najnižje obrestih.

c) Ta kredit naj se dovoli le za toliko časa za gori označene poroke, dokler ne bode stavba pod streho in se bode potem zastavopravno zavarovala na podlagi le v ostalem znesku po odbitku vseh dotedajnih odplačil in z amortizacijskim odplačevanju po dogovoru, ki temu še sledi.

d) Naše društvo naj pristopi kot posojiljemalec k navedeni hranilnici kot zadržnik v smislu njenih pravil ki so temu zapisniku priložena.

Ta zapisnik se vložijo hranilnici in posojilnici v Šk. Loki.

V zapisniku lahko preberemo še naslednje:

V stavbni odsek so izvoljeni sledeči bratje: Jakob Dermota, načelnik, Janko Bogataj, blagajnik, Hinko

Klavora, zapisnikar, Ignac Pegam za preskrbo lesa, Metod Demšar za preskrbo voznikov, Janko Demšar in Joško Demšar za preskrbo peska. Matej Pegama se naprosi, da prevzame kamnolom, pogajanja z lesarskim mojstrom prevzame Gabrijel Thaler, kakor tudi da naprosi g. Rafael Thalerja, da posreduje za olajšavo posojila pri hranilnici.

Za drugo potrebno orodje se naprosi g. Franc Dolenc v Stari Loki.

V letih 1921 in 1922 so se člani po kolikor toliko rešenih finančnih zadevah posvečali predvsem gradnji narodnega oz. sokolskega doma, v katerem so že priredili silvestrovanje za slovo od starega leta 1922. Učitelj Hinko Klavora se v svojih Spominih takole spominja začetka delovanja Sokola v novo zgrajenem narodnem oz. sokolskem domu:

Kmalu po mojem prihodu v Železnike smo ustanovili Društvo za izgradnjo sokolskega doma. Društvu je predsedoval Jaka Dermota, tajnikoval sem jaz, načelnik je bil pa Mirko Demšar (Dagari-nov). Zavihali smo rokave, ostinili dlani in poleti leta 1922 je bil sokolski dom že odprt ob veliki udeležbi sokolstva in drugega občinstva od blizu in daleč. Kip sokola z razprtimi peruti, katerega je mojstrsko izdelal samouk Grošelj Josip iz Selc, je krasil pročelje doma.

No, v zapisnikih Telovadnega društva Sokol lahko preberemo malce drugače: ni šlo za Društvo za izgradnjo sokolskega doma, marveč le za stavbni odsek v Sokolskem društvu, kajti odbor Sokola je na svoji seji 14. aprila 1921 Hinka Klavoro izvolil za odbornika tega stavbnega odseka, ki je moral imeti tudi svojega tajnika, torej nekoga, ki je vse sproti beležil. Hinku Klavori ne smemo torej očitati potvarjanja dejstev, rahlo nenatančnost v izražanju mu pa lahko oprostimo. Dom so v resnici zgradili leta 1922 in v domu priredili tudi silvestrovanje. Obratovalno dovoljenje so pridobili šele leta 1924, ko so ga lahko tudi slovesno odprli.

Med sokoli in orli je sicer prevladovala strpnost, a ne vedno, kot lahko preberemo v že omenjenih Klavorovih Spominih:

Neko nedeljo se je vršila v Sokolskem domu popoldne gledališka predstava ob polni udeležbi občinstva, istočasno so pa telovadili v Katoliškem domu Orli. Pa pripojejo mimo Katoliškega doma trije fantje iz bližnjih Selc s pesmijo "Čuk se je oženil". Ko so Orli zaslišali to pesem, so se čutili užaljene, ljudstvo jim je dalo namreč posmehljiv vzdevek "čuki";⁶ pridrveli so iz telovadnice na cesto in tu se je vnel med fanti in Orli hud besedni dvoboj in končno še pretep. Nastal je krik in vik, ki je privabil na cesto in trg ljudi obojih taborov, večinoma pa somišljenikov Orla, med drugim tudi župnika Noča. Namesto da bi ta dušni pastir ljudi miril, jih je podpihoval in kažoč proti Sokolskemu domu vpil, da je tam gori leglo vsega zla in dodal je še marsikako grdo cvetko na račun Sokola.

Na tem mestu želim poudariti še naslednje: kljub dejstvu, da je bila večina sokolov globoko vernih (orli so bili seveda kar vsi), so se razlikovali tudi v tem, da se je pri sokolih in liberalno, tj. svobodomi-selno, mislečih začela porajati misel, da vere ne gre enačiti z institucijo, medtem ko je bila orlom in pripadnikom nasprotnega političnega tabora ta misel naravnost bogokletna. Opisani pripetljaj je takšno ločevanje le še okrepil, vendar so ta dogodek kmalu potisnili v kraj, saj, kot se spominjam pripovedovanj mojega očeta in mame (oba sta bila sokola), pa tudi Gradnikarjeve Tonike – Antonije Ramovš, je bilo kulturno ustvarjanje v obeh taborih na zgledni višini in igre so hodili gledat tudi iz nasprotnega tabora, še posebej če so bile to t. i. spevoigre, kot je bil to npr. Kovačev študent, ki ga je po besedilu Ivana Kovačiča uglasbil primorski narodni buditelj Vinko Vodopivec, župnik v Kromberku pri Gorici.

O leseni skulpturi sokola, ki je krasil pročelje sokolskega doma v Železnikih, tale zgodba, katere del je le verjetna rekonstrukcija dogajanj, kako se je ta leseni kip končno znašel pri nas doma, kjer me je kot mulca strašil s svojim srepim pogledom:

Kip sokola, ki ga je v dveh mesecih dela mojstrsko izrezljal rezbar Josip Grošelj iz Selc, meri čez krila slabih 170 cm, v višino in globino ca. 80 centimetrov (od začetka druge svetovne vojne do maja 2008 je

Lesena skulptura sokola. Foto: Jože Dolenc

imel svoje mesto v moji rojstni hiši, zdaj pa je dobil svoje mesto v sokolski zbirki Muzeja Železniki). Da bi mi pokojni ata pravil o tem, kako je leseni kip pravzaprav prišel v našo hišo, ni bilo prave priložnosti, zdaj pa je žal prepozno. Izvedel sem le to, kot sta mi povedala Lado Pegam – Graparjev, in Franc Bertonec – Pavlonovc, da so sokola našli v Sori. Kdo ga je vrgel vanjo, ni znano. Da bi ga noter kot prvi in kratkotrajni okupatorji vrgli Italijani, ni preveč verjetno. Umestneje bi bilo to pripisati Nemcem, ki jim vloga kipa na pročelju stavbe zagotovo ni bila znana. Če bi jim namreč bila, bi ga še v tistem trenutku vrgli v ogenj. Glede na takratne vojne razmere bi celo lahko rekel, da sta si ga ata in mama, ki je bila takrat še tajnica na občini (župan je bil sudetski Nemec Hornitzky⁷), verjetno izprosila pri Hornitzkem in ga pripeljala domov. Nemški žandarmerijski posadki bi se gotovo zdelo na moč sumljivo, čemu vlačijo lesenega ptiča iz vode in ga peljejo na Jesenovce.

S svečanim odprtjem sokolskega doma leta 1924 končujem prvi del zapisa o Telovadnem društvu Sokol, kajti delovanje društva se je z novo zgrajenim domom tako na telovadnem kot kulturno-umetniškem področju takrat pravzaprav šele lahko na široko razmahnilo. O tisti že prej omenjeni kravci pa, dragi bralec, v naslednji številki našega in vašega zbornika *Železne niti*, če bo usoda vsem nam in tudi *Železnim nitim* vsaj toliko naklonjena kot doslej.

Zapisnik ustanovnega občnega zbora Telovadnega društva Sokol

I. Občni zbor železnikarskega Sokola dne 23. avgusta 1908 v Železnikih

- A) pozdrav načelnika pripravljalnega odbora ter pozdrav bratom sokolom iz Škofje Loke za potek k ustanovnemu občnemu zboru Železniškega Sokola. Konstatira sklepčnost
- B) br. Franc Košmelj pozdravi goste ter da tajniško in blagajniško poročilo pripravljalnega odbora
- C) br. Gaber pozdravi v imenu škofjeloškega Sokola, zagotavlja lepo bodočnost "Sokolu", razloži na kratko pomen in namen "Sokola" in oriše veličastnost organizacije Sokola
- D) volitve (po vzkliku)

starosta: br. Ivan Demšar

podstarosta: br. Jakob Dermota

načelnik: br. Janko Pengov

odborniki: (vsí navzoči člani so zadovoljni, da se tudi drugi odborniki volijo po vzkliku in sicer so bili voljeni:)

br. Thaler Gabrijel

br. Košmelj Franc st.

br. Vidmar Franc

br. Kosem Janko

br. Klopčič Matevž

br. Demšar Karol

br. Helmich Bogomir

br. Dolenc Karol

namestnik: br. Košmelj Josip mesar

preglednika

računov: br. Košmelj Josip irhar

br. Hafner Anton

- Slučajnosti
- a) br. tajnik pripravljalnega odbora Košmelj naznani pozdrav Sl. S. Z. (Slovenski sokolski zvezi) ter predlaga, da pristopi društvo k Sl. S. Z. – soglasno sprejeto.
 - b) br. načelnik priporoči, da si naroči društvo vse letnike časopisa "Sl. Sokol" (soglasno sprejeto)
 - c) br. Gaber priporoča, da naroči vsak član časopis "Sokol" (sprejeto)

Opombe:

- ¹ V zapisnikih Jozefa Globočnika vztrajno imenujejo Josip, čeprav se ga vsi spominjamo le po imenu Jozef (pa tudi ne Jožef), zato tudi za naprej uporabljam ime Jozef.
- ² Bralca bo zagotovo motila raba "na Bohinjski Bistrici", toda to je lokalna raba, kajti Bohinjci še vedno (žal vedno manj) uporabljajo "na Bistrici" in ne "v Bistrici"; lokalna raba še vedno velja kot predpis, tako npr. "v Sorici", "na Zalem Logu" itd.
- ³ Bralca bo verjetno motil tako tale pomišljaj med priimkom in obrazilom kot tudi napačna raba obrazila, saj bi moralo biti napisano -em, torej Marčičem.
- ⁴ Hinko Klavora v svojih Spominih pomotoma navaja Gregorja Tuška.
- ⁵ Država Slovencev, Hrvatov in Srbov (krajše Država SHS) je bila država konfederalnega tipa, ki je nastala 29. oktobra 1918 in je obsegala ozemlje južnoslovanskih narodov nekdanje Avstro-Ogrske. Obstajala je le do združitve s kraljevino Srbijo 1. decembra 1918.
- ⁶ Po kaplanu Čuku, ki je na Jesenicah ustanovil Orla.
- ⁷ Zadolžen je bil za izselitev Železnikarjev, zato so konec poletja 1941 skušali nanj napraviti atentat; nekega poletnega dne leta 1941 se je sončil na nekdanjem farovškem vrtu, ko je nenadoma mimo njega prižvižgala svinčenka. Skočil je pokonci in zagledal domnevnega strelca v senožeti nad cerkvijo v Strmici ter stekel do orožnika, mu vzel puško in nekajkrat ustrelil proti temu človeku in na srečo zgrešil ... Po tem dogodku je postal, kot mi je pravila Dragica Demšar – Antonova Dragica, ves "pasji" in se še bolj zavzeto posvetil svoji nalogi, namreč izvajanju izseljevanja. No, ni trajalo dolgo, ko so ga na Jelovici zares ustrelili. Za njim so Nemci za župana imenovali Joška Demšarja, Dragičinega moža, o čemer pa je že precej napisanega.
- ⁸ Matevž Klopčiča (1880–1922) pišejo v zapisnikih večinoma z imenom Matej, na nagrobniku pa je Matevž.

Prvi polet z zmajem v Sloveniji

Rado Goljevšček

Nebo je čisto, le nekaj lepih zaobljenih in snežnobelih kumulusov plava po njem. Pihlja rahla sapica, ki jo je vzbudila termika poletnega dne. V tem prelepem dnevu sedem po opravljeni službi na klop pred hišo in se zasanjam: "Kje so že leta, ko sem tak dan izkoristil za letenje?" In misli poletijo v čas, ko se je vse skupaj začelo.

Bilo je davnega leta 1973, ko sem v reviji Življenje in tehnika, na katero smo bili doma že od nekdaj naročeni, prebral kratek članek, ki me je povsem prevzel. Pisal je o napravi, ki so jo sestavili v Ameriki in s katero je mogoče leteti. V začetku je članek opisoval pradačno željo človeka, da mu ne bi bilo treba ostati celo življenje na trdni zemlji, ampak bi lahko zaplaval po zraku, skoraj kot ptica. Vsi poznamo antično pripovedko, ki opisuje beg Dedala in njegovega sina Ikarja iz ujetništva na grškem otoku Kreta. Iz ptičjega perja sta si sestavila krila tako, da sta posamezna peresa zalepila z voskom, in poletela. Bila sta presunjena in navdušena nad prečudovitim pogledom na zemljo ter se hkrati veselila

svobode. Vendar je nesreča vedno prisotna. Ikar je v svojem navdušenju poletel previsoko in prišel preblizu sonca. Njegova vročina je raztopila vosek, perje je Ikarju odpadlo s peruti in strmoglavil je na zemljo. Oče Dedal je letel nižje in srečno priletel v svobodo. Vendar je to le pripovedka, ki kaže na to, da se je človek že pred tisočletji oziral v nebo in zavidal pticam, ki se lahkotno in svobodno preletavajo po širnih zračnih prostranstvih. Želja po letenju je bila človeku delno izpolnjena, ko je v srednjem veku izumil balon, potem so prišla prva letala, okorna in zahtevna. Konec 19. stoletja so letala dobila motorje in razvoj je hitro napredoval. Smer tega razvoja je bila večinoma taka, da so letala in druge letalne na-

prave postajale vse večje, močnejše, dražje in zahtevnejše. Torej so bile namenjene prevozu večjega števila ljudi ali večje količine materiala, medtem ko je posameznik še vedno ostajal sam na zemlji in se še vedno s hrepenenjem oziral v nebo in zavidal pticam, ki le razprejo krila in že lahko poletijo.

Toda članek, ki sem ga bral v reviji, je opisoval preprosto napravo, namenjeno letenju enega človeka. Mogoče jo je bilo zložiti in prepeljati kamor koli. Če ni bilo ceste, jo je bilo mogoče tudi prenašati, saj ni bila pretežka. Naprava se je imenovala Rogallovo krilo, zapleteno ime pa so že takrat poslovenili kot "zmaj", pač zaradi podobnosti z zmaji, ki jih spuščajo otroci. Napravo je konstruiral in pozneje patentiral inženir Francis Melvin Rogallo, vodja raziskav v vetrovniku pri Langley Research Centre v Virginiji. Za novost se je takoj začela zanimati ameriška vesoljska agencija NASA, saj je izum omogočal letenje pri zelo nizkih hitrostih, napravo pa je odlikovala velika stabilnost v zraku. Nemirni in inovativni duh izumitelja in verjetno njegovih sodelavcev pa je ugotovil, da bi s tako napravo lahko leteli tudi ljudje. Napravo so nekoliko prilagodili in poleteli. Rezultati so bili vzpodbudni in že so se začeli porajati klubi somišljenikov, ki so si želeli leteti svobodno, kot ptica. O nekem takem poletu je pripovedoval članek v reviji.

Ob tem bi moral povedati še nekaj. Že od nekdaj, odkar se zavedam, sem občudoval letenje. Spomnim se, kako sem ure in ure opazoval ptice in se jim čudil. Če je priletelo letalo, smo otroci tekli ven, da smo ga videli visoko na nebu. Če pa je letalo nizko preletelo domačo vas, smo vedeli, da bo izpustilo letake, s katerimi so včasih organizatorji obveščali, da bo na sporedu kakšna zanimiva prireditev. Vendar zame prireditev sploh ni bila pomembna. Pomembno je bilo to, da je obvestilo priletelo izpod neba, da ga je odvglo letalo.

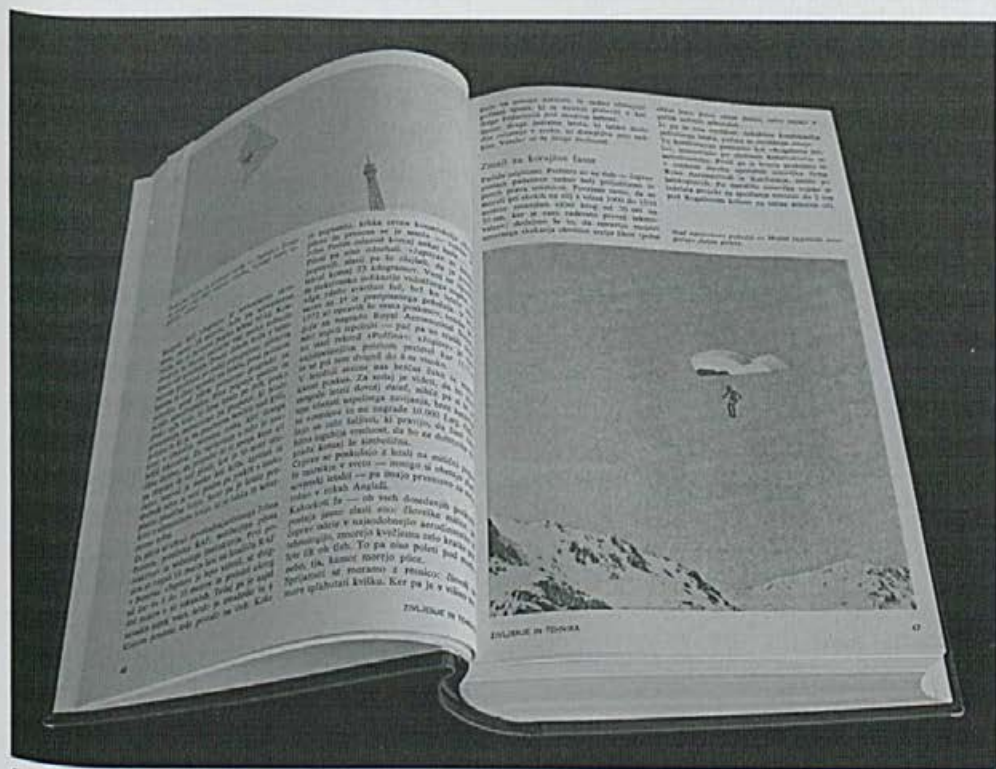
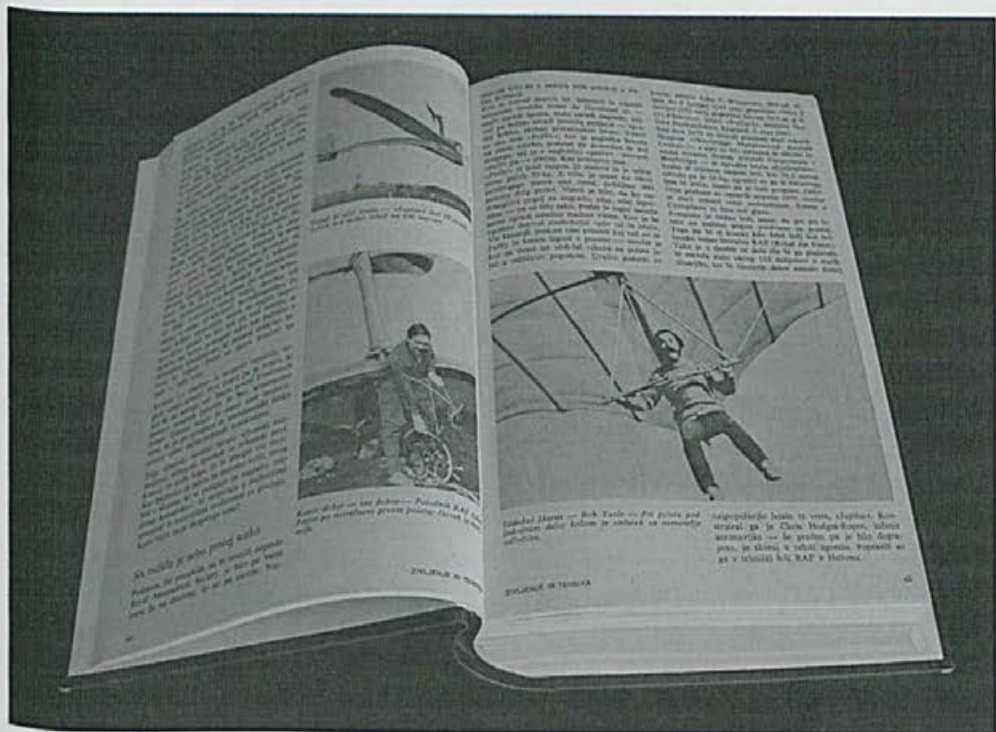
Vrnimo se spet k članku v reviji. Kot že rečeno, sem ga prebral z velikim zanimanjem in si v mislih predstavljal, kako bi bilo, če bi tudi sam imel tako napravo. O tem sem seveda govoril tudi s takratnim sodelavcem Janezom Lotričem - Kekcem iz Železnikov. Ni ga bilo treba dosti prepričevati, da se je

navdušil tudi on. In tako se je začelo, ekipa je bila sestavljena.

Že na začetku sva se dogovorila, da najina naprava ne sme biti predraga. Resnici na ljubo moram povedati, da za to ni bilo potrebnega kakšnega velikega dogovarjanja. Oba sva bila zaposlena šele nekaj let in sva imela drugih izdatkov toliko, da si nisva mogla privoščiti še dodatnih stroškov. Zato sva jih želela kar najbolj zmanjšati.

Kje torej začet? Brez načrta ne gre, zato je bilo treba najprej dobiti podatek, kako velika naj bo stvar, da bo lahko nosila človeka. Članek v reviji je bil napisan brez takih podrobnosti, bil je le splošen opis z nekaj fotografijami zmaja med poletom. Znašla sva se "po tehnično". Predvidela sva, da je pilot na sliki visok 180 cm. S to velikostjo sva potem primerjala vse ostale dimenzije zmaja: razpon krila, dolžino posameznih stranic, mesto vpetja in ostale dimenzije. Tako je bil načrt hitro izdelan. Sledilo je vprašanje, iz česa naj bo zmaj narejen. V članku je sicer pisalo, da je konstrukcija večinoma narejena iz aluminijastih cevi, med katerimi je napeta tkanina. Midva pa sva se odločila, da bodo lesene letve, ki so bile namenjene temu, da bodo nosile strešno opeko na strehi Janezovega brata, ravno pravi material za ogrodje. Ker so bile letve dolge 4 metre, midva pa sva rabila dolžino 5 do 6 metrov, sem jih enostavno podaljšal. Kaj pa tkanina? Pojma nisem imel, kaj bi ustrezalo, zato sem upošteval očetovo pripombo, da so med vojno padalci imeli padala, ki so bila izdelana iz svile. Če je letelo takrat, bi moralo leteti tudi sedaj. Menili smo, da moč ni tako bistvena, kot je pomembno to, da je material tanek in lahek. Spet so zagrozili stroški, zato sem po minimalni ceni kupil ostanke umetne svile, ki naj bi se uporabljala za odeje. Ker sva potrebovala precej blaga, da sva prekrila celotno površino, ki so jo omejevale 5 metrov dolge letve, je bilo treba pokupiti vse ostanke, ki so jih imeli v trgovini. To pomeni, da so bili ostanki vseh mogočih barv, in tak je bil pozneje tudi zmaj. Glede šivanja ni bilo težav, saj je bila mati šivilja.

Šivalni stroj je bil tako doma in mati je imela tudi izkušnje, kako je treba blago sešiti, da ne bo pozneje

Fotografije, iz katerih sva črpala ideje, objavljene v reviji Življenje in tehnika 1/1973.

preveč gub. Toda kaj, ko si je ona vso stvar predstavljala po svoje. Najprej je dvomila, da bo tako enostavna stvar sploh letela, če pa slučajno bi letela, se je bala, kdaj in kako bo padla na zemljo. Na srečo se je del mojega navdušenja prenesel tudi nanjo vsaj toliko, da mi je pomagala z nasveti, kako vso množico majhnih kosov blaga prav sešiti. Trikotnik za vodenje zmaja in vezne vijake je pripravil Janez in tako je prišla na vrsto montaža, ki pa ni bila hudo zahtevna. Na srednjo letev je bilo jadro pritrjeno z zankami, na stranski dve letvi pa je bilo enostavno pribito. Krmilni trikotnik – strokovno bi se reklo triangel, je bil pritrjen na vogale zmaja z nekoliko močnejšo konopljeno vrstico.

Sestavljen zmaj je pred domačo hišo, kjer sva ga prvič postavila, prav lepo izgledal, zato sva z Janezom sklenila, da ga bova preizkusila. V začetku marca 1973, ko smo naložili zmaja na fička in se odpeljali v Davčo, je ležal še sneg. Pri tej prvi preizkusni vožnji se nama je pridružil še sodelavec Avgo Lotrič. V bližini ceste, pod Podmejačevo domačijo smo ugedali nekoliko nagnjen travnik brez dreves in "strokovno" ugotovili, da je to pravi teren. Sestavili smo zmaja in ga postavili na vrhu vzpetine. Janez je zlezel podenj, si privezal improviziran sedež – nekaj podobnega sva videla na slikah – in se pogнал po strmini. Zmaj se je že po nekaj pretečenih metrih z nosom zapicil v zemljo. Prestavili smo vpetje pilota malo nazaj in spet poizkusili. Rezultat je bil podoben. In potem še nekajkrat, tako da smo po uri ali dveh brezplodnih poizkusov zmaja sestavili in se odpeljali domov. V naslednjih dneh sva še enkrat premerila fotografije, upoštevala projekcijo, korigirala višino pilota na sliki zaradi njegovega sedečega položaja in ostale majhne, ampak pomembne podrobnosti in ugotovila, da je treba prečno letev, krmilni trikotnik in vpetje pilota prestaviti bistveno nazaj. Poleg tega sva pri prvem poskusu ugotovila, da hitrost pri vzletu, ki jo lahko doseže pilot s tekom, ne bo zadostovala. Zato sva se odločila, da se bo treba spustiti s smučmi in vzleteti.

Spremenila sva vpetje trikotnika in počakala primerno vreme. Medtem sva se pozanimala tudi, kje

bi bil dovolj velik in strm travnik, kjer bi zmaja lahko preizkusila. Pogoj je bila tudi zasneženost, saj se bo treba pri startu posmučati. Tak teren sva dobila v Bitenčevi senožeti na pobočju Koprivnika v Martinj Vrh. Teren je bil bolj strm kakor v Davči, po senožeti so rasla le posamezna sadna drevesa, vse skupaj pa je bilo še na debelo pokrito s snegom.

Tako smo se ekipa, v kateri so bili poleg mene še Janez Lotrič, šofer Avgo Lotrič in Jernej Osenčič, ki se nam je priključil zadnji hip, 23. marca 1973, odpeljali v Martinj Vrh preizkusit prenovljeno napravo. Zmaja smo prenesli do vznožja senožeti, ga postavili in sestavljenega prenesli na mesto, ki smo ga izbrali za start. Bilo je strmo, da sem se kar ustrašil. V globini, daleč spodaj, je bila Škrobova domačija.

Dogovorili smo se za vrstni red letenja. Najprej bo poletel Janez, ki je bil takrat kar dober smučar. Poteptali smo sneg in nekoliko uredili vzletni prostor. Janez se je namestil pod zmaja in pritrdil sedež. Jernej in Avgo sta pomagala pri nameščanju zmaja, jaz pa sem šel nekoliko nižje, da bi dogajanje fotografiral.

Start. Zmaj se je zapeljal po strmini, se toliko dvignil, da je odlepil pilota od tal, takrat pa se je pretrgal trak, ki naj bi predstavljal sedež. V naglici in pri vseh pozornosti, ki smo jo posvečali zmagu, smo povsem pozabili bolje preizkusiti sedež. Tako se je Janez znašel na tleh, zmaj pa se je sam odpeljal in po kakšnih štiridesetih metrih razmeroma lepo pristal v snegu. Mala nevšečnost nam ni vzela poguma in volje. Iz nekoliko močnejše vrvi smo naredili improviziran sedež in prenesli zmaja nazaj na startni položaj. Janez se je spet postavil pod zmaja, ostali pa smo še enkrat zavzeli položaje kot prvič. Pri ponovnem startu je šlo že bolje. Start je uspel in pilot se je odlepil od tal, letel kakšnih dvajset metrov nekoliko nad tlemi, se narahlo dotaknil tal, se še enkrat dvignil in po kakšnih štiridesetih metrih mehko pristal.

Navdušenje je bilo neizmerno in zamenjali smo položaje. Jaz sem obul smučarske čevlje in si nataknil smuči, Janez pa je prevzel vlogo fotografa. Za trenutek me je stisnilo v grlu, ko sem stal pod veliko ponjavo, pod mano pa le strmina. Vendar sem se

spustil, saj je bila želja po letenju in po neznanem bistveno večja od podzavestnih opozoril o nevarnosti. Verjetno sem zmaja nekoliko dlje držal v položaju, da je bilo krilo vzporedno s pobočjem, in sem tako pridobil nekoliko večjo hitrost kakor Janez. Ko sem nekoliko odrinil trikotnik, sem se znašel v zraku. Bilo je čudovito. Zmaj je letel povsem mirno. Pod mano je bilo strmo pobočje, preletel sem bližnje drevo. Hitrost se je začela zmanjševati in zaradi tega se je zmaj začel počasi spuščati. Vendar bi rad ostal vsaj še malo v zraku in mislil sem le na to, kako božansko je leteti. Da bi zaplaval višje, sem nekoliko odrinil trikotnik. Vpadni kot zmaja se je povečal, po domače bi rekli, da se je nos zmaja nekoliko dvignil. To pa je povzročilo ravno nasproten učinek, kot sem želel. Zračni upor zmaja se je še povečal, hitrost se je še zmanjšala in zmaj se je počasi začel spuščati. Zakoni fizike so nezadržno delovali in tako sem po kakšnih petdesetih preletenih metrih mehko pristal.

Potem je poletel Jernej. Ne vem, kakšne občutke je imel na startu on, vsekakor pa je vsem nam primanjkovalo znanja, izkušenj pa sploh nismo imeli. Zato je bil tudi naš startni poligon nekako nesrečno izbran, saj je na senožeti raslo nekaj redkih dreves, primer-

nega izteka pa sploh ni bilo. Tako se je Jernej spustil po strmini in se kar ni in ni preprijel za spodnji del krmilnega trikotnika. Zaradi tega je zmaj le pospeševal hitrost, ni pa se mogel dvigniti, hkrati pa v takem položaju zmaja tudi ni možno krmariti. Jernej je torej hitro pridobival hitrost in z enako hitrostjo se mu je približevalo drevo, ki je raslo nekoliko nižje. Nekoliko prirejen fizikalni zakon pravi, da zmaj ne more leteti, če mu je na poti drevo. In prav ta zakon je zakrivil, da se je pri tem tretjem poskusu Jernej zaletil v krošnjo drevesa, zmaj pa se je polomil. K sreči so vse kosti ostale cele in tudi vse glave so ostale na svojih mestih. Letenje se je torej za tisti dan končalo in k sreči se je za vse nas, ki smo sodelovali, končalo za daljši čas, za nekatere za vedno. K sreči pravim zato, ker smo imeli zares srečo, da se ni nikomur nič zgodilo. Takrat nismo hoteli niti pomisliti, da je lahko stvar tudi nevarna, celo hudo nevarna.

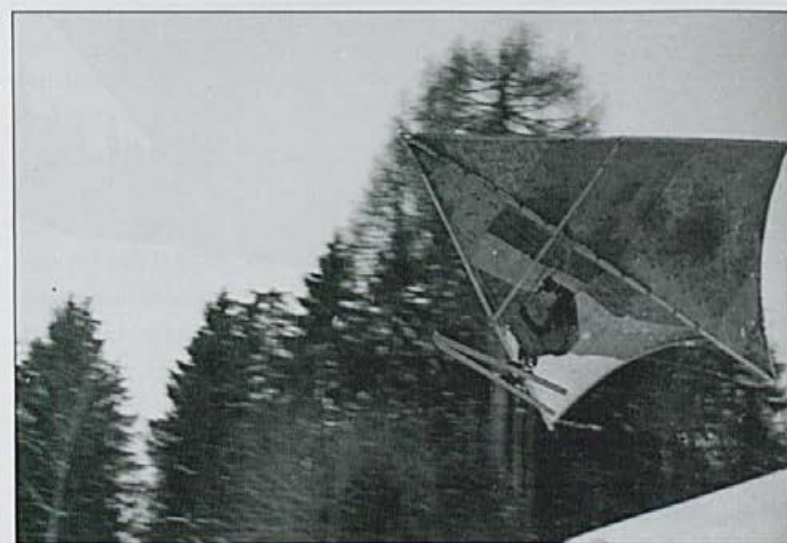
Pa se pomudimo še malo pri nadaljevanju zgodbe, saj "zgodovinskega" dneva še ni bilo konec. Odnegli smo zmaja do hiš v vasi in ga pri sodelavcu Pavletu Benedičiču še enkrat pregledali. Vse tri letve so bile na sprednjem delu zlomljene, blago pa je ostalo skoraj nepoškodovano. Nekoliko smo se še pogovorili, navdušenja seveda ni mogoče opisati, in

Priprave na start. Foto: arhiv avtorja

Prvi polet.
Foto: arhiv avtorja

Drugi polet.
Foto: arhiv avtorja

sklenili smo, da je pač treba spraviti zmaja v začetno stanje, če bomo hoteli še leteti. Pospravili smo torej razbitine na avto in se odpeljali domov. V današnjih dneh že kar pozabljamo, da so bili fotografski postopki pred 35 leti drugačni kot danes. Želje, da bi videl pravkar zaključeno dogajanje tudi na fotografiji, pa so bile enake današnjim, ko samo pritisnemo na ustrezen gumbek na digitalnem fotoaparatu in že lahko vidimo vse, kar se je pravkar dogajalo. Ko sem prišel domov, sem torej takoj pripravil priročno temnico in pravkar posnet film razvil. Vse naprave pa tudi potrebne kemikalije sem imel doma in tako mi bilo težko razviti film ter izdelati slike. Na teh slikah pa se je pokazalo marsikaj, kar smo v tistih kratkih trenutkih pod zmajem spregledali. Aerodinamika zmaja je bila pomanjkljiva in teh slik sem se spomnil tudi pozneje, ko sem slišal izrek, da vse leti po zraku, samo hitrost mora biti dovolj velika. Na zadnjem delu, kjer je bilo blago le zarobljeno in ojačano z nekoliko močnejšim trakom, sta nastala dva velika balona. Na slikah v reviji, ki so služile kot osnova za najino konstrukcijo, so se na teh mestih videle nekakšne črte. Šele pozneje sem ugotovil, da so te črte pomenile letvice, ki so preprečevale razvlečenje tkanine in oblikovanje balonov. Javno se je tudi videlo, zakaj se je tretji polet končal med vejami drevesa. Fotografije pa so postale dokumentarni posnetek prvega poleta z zmajem v takratni Jugoslaviji.

Sneg je skopnel, preden smo popravili zmaja, in pognala je trava. To pa je pomenilo, da smo izgubili preizkusni poligon. Zato smo se domislili, da bi lahko potrebno hitrost pridobili tudi tako, da bi zmaja potegnili z avtom. Ta poskus smo opravili nekega lepega majskega popoldneva v Žablah v Dolenji vasi. Rezultat je bil tak, da smo bili po dveh urah neznanško hitrega teka po travi in makadamski poti še vedno na tleh, vendar na srečo s celimi kostmi. Kakšna praska in od trave zelene hlače pa pri tako veličastnem projektu tako ali tako ne pomenijo nič in spadajo tako rekoč zraven.

Potem je moja dejavnost v zraku za nekaj časa povsem zamrla. Bile so druge obveznosti – družina,

šola, stanovanje in tudi spoznanje, da je stvar sicer zelo zanimiva, vendar je neznank še toliko, da jih je težko razrešiti s tako samostojno akcijo, kot smo jo imeli mi v Martinju Vrhu. Vseeno pa so se kmalu potem začele stvari razvijati tudi pri nas v takratni Jugoslaviji in to v neposredni bližini. Tudi drugi so brali članke o letenju in podobno, kot midva z Janezom so tudi drugi zaslutili priložnost, da se jim lahko izpolnijo skrite želje po letenju. V raznih slovenskih krajih so se začele zbirati skupinice navdušencev, ki so proučevali konstrukcije, študirali teorijo in preizkušali modele. Pozneje so se začeli ustanavljati zmajarski klubi, od katerih je bil zelo dejaven in znan tudi po odličnih rezultatih klub Let iz Škofje Loke.

Sam sem se v to dejavnost ponovno vključil leta 1979. Dobil sem jadro že delno odsluženega zmaja, ki ga je poklonil Niko Žumer, v letih razvoja tega športa navdušen zmajar iz Železnikov. Pri Stanetu Kranjcu, enem prvih in hkrati najuspešnejših letalcev z različnimi letalnimi napravami, sem dobil načrt, dokupil sem manjkajoče blago, aluminijaste cevi in ostali material ter se lotil dela. Nastal je prav simpatičen zmaj, ki sem ga uporabljal vsaj pet let. Resnici na ljubo pa moram povedati, da sem z njim letal le z manjših vzpetin v okolici Selc. Nisem štel, kolikokrat sem bil na Ledini ali na Kuelju in se poskušal v spretnostih letenja, vendar mislim, da se je takih skokov nabralo vsaj petsto.

Spet je preteklo nekaj let, ko se je vse moje letenje zožilo na poželjive poglede v nebo, v oblake, letala in posameznike, ki so upali poleteti. Čas pa je prinesel tudi razvoj. Razvijali so se zmaji, ki so medtem postali zanesljive in sposobne naprave, začela pa so se pojavljati tudi prva jadralna padala. Ta padala so se razvila iz padal, s katerimi so padalci skakali iz letal. Prvič sem tako padalo videl leta 1987 na nekem planinskem izletu v Avstrijo. Spet se je pojavilo tisto znano ščemenje neke globoko v telesu, spet se je zbudila želja po letenju. Planinec je na vrh hriba prinesel velik nahrbtnik in razgrnil njegovo vsebino po travniku. Vsebina je bila velika pisana ponjava iz tkanine, na katero je bilo pritrtjenih nešteto vrvic, ki so se na koncu združile na nosilnem traku. Pla-

Polet z drugim zmajem, Ledina v Selcih, 12. 10. 1981. Foto: arhiv avtorja

Eden od poletov s padalom, Površnica, 6. 1. 1991. Foto: arhiv avtorja

ninec si je nadel še nekakšen sedež, ki je še najbolj spominjal na plezalni pas, se pripel na vrvice in se zagledal v pobočje pred seboj. Ko je zapihal ugoden nasprotni veter, je potegnil za vrvice, ponjava se je premaknila in se oblikovala v podolgovato padalo, ki se je dvignilo nad pilota. Pri pospeševanju teka je padalo obdržalo pilota v zraku in skupaj sta zaplavalila v dolino. Brez hrupa, brez posebne muke, mirno, kot se zapelje kanja nad pobočjem, ko si išče hrano. Kmalu sem tudi sam kupil svoje prvo padalo in se začel učiti. Sprva sam, potem pa sem se priključil fantom v Železnikih, ki so se že poskušali v teh spretnostih. Lahko bi rekel, da je Površnica pri Dražgošah postala naša glavna vzletna baza, in z navdušenjem smo si na travniku na Rudnem, kjer smo pristajali, pripovedovali, koliko minut in koliko sekund je bil kdo v zraku. Kmalu smo ustanovili klub jadralskih padalcev Krokari in leta 1990 uredili vzletišče na Dražgoški gori. V začetku je bila tam nakladalna rampa in zgornja postaja žičnice za spravilo lesa z Jelovice v dolino. Po drugi svetovni vojni je žičnica prenehala obratovati in pozneje, okoli leta 1975, so zmajarji tam uredili most za vzletanje zmajev. Potem

je zmajarstvo v Selški dolini počasi zamrlo in mesto na robu Dražgoške gore so si izgovorili padalci. Ker je za vzletanje padal potrebno več prostora, smo poravnali grbine, zasuli luknje, ki so ostale od starega "premza", razširili ravnico in posekali nekaj dreves.

Tako sem s padalom letel kar 12 let in medtem preizkusil različne terene predvsem na Gorenjskem, večkrat pa smo, večinoma v pomladanskem času, odšli na Primorsko in včasih na Štajersko.

Bilo je lepo! Najprej pri skokih in kratkih poletih, nepozabno je bilo, ko sem se prvič dvignil nad start. Pozneje sem neskončno užival, ko se mi je posrečil kakšen daljši prelet. Bilo je lepo, ko sem dolgo iskal zračni steber, ki bi me dvignil, pa sem drsel le vse nižje in nižje, končno pa se je pojavil in me dvignil do oblaka. In bilo je lepo, ko sem iz samega veselja lahko pljunil kilometer globoko. Kilometer globine in kilometri svobode vsenaokoli.

Potem sem tako priljubljeno dejavnost počasi opustil in sedaj le še s spoštovanjem in občudovanjem gledam fante in dekleta, ki zaplavajo po zraku. In vedno znova se spomnim lepe misli, da je človek ukradel letenje pticam in bogovom.

Viri:

Življenje in tehnika, št. 1, 1973.

Vanič, Zlato: *Leteti*. Radovljica: Didakta, 1991.

Osebni arhiv.

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Mladi sokoli posneti za razglednico, na kateri piše: "Za "Sokolski dom" v Železnikih".

Stoletne ujme, ki so prizadele Železnike s Selško dolino

Vida Košmelj

Potresi

Prvega opisanega v naših krajih omenja Valvazor za leto 792, vendar brez podrobnosti. (Po Mercallijevi lestvici se moč potresa ocenjuje od 1 do 10.) Na Kranjskem je omenjen tudi močnejši potres leta 1081 brez podrobnejših poročil ...

Leta 1348 je bil do danes menda najhujši potres, ki je prizadel skoraj polovico južne Evrope. Po nekdanjih kriterijih je dosegel najvišjo možno, deseto stopnjo. Epicenter potresa je bil v Beljaku, ki ga je popolnoma razrušil. Tedaj se je preklala koroška gora Dobrač in s kamenjem zasula 17 vasi ter zajela reko Ziljo. Pod preostalo goro je reka naredila jezero in končno predrla novonastalo oviro, da je nesrečno Ziljsko dolino prizadela še povodenj.

Ta potres so čutili preko Balkana in severovzhodno celo do Leipziga. Po nekaterih ocenjevanjih je umrlo 16 do 20 tisoč ljudi. Sigurno je moč ujme zajela tudi Loko in Selško dolino, vendar to ni nikjer opisano.

Potres leta 1511 je bil najmočnejši na ozemlju Slovenije. Razrušil je veliko mest. Znan je zlasti po tem, da je porušil v Škofji Loki grad na Kranceljnu. Nov grad so zgradili nižje na današnjem mestu. Sigurno je med drugim prizadel tudi dolino in Železnike. Mogoče je bila prizadeta tudi najstarejša hiša Plnada. Zaključek stolpiča z medvedovo glavo je identičen onemu na Homanovi hiši v Škofji Loki. Sigurno ju je krasila ista roka, vendar opisa ni.

Kobilice

Po ljudskem izročilu so dvakrat priletele na Gorenjsko, vendar že v manjši množini in je niso prizadele tako kot ravninsko Štajersko. Znano je bilo, da so se kot v oblakih razširile iz Azije, se med potjo razmnoževale in uničevale vse, kar je bilo zelenega. Letnici teh dveh ujm nista opisani, pač pa se je po izročilu dogodek prenašal iz Štajerske. Na polju so dosegle človeka s konjem, ju napadle in obžrle do kosti. Ko so kobilice priletele do Loke, so se sigurno razpršile tudi v obe dolini.

Bolezni

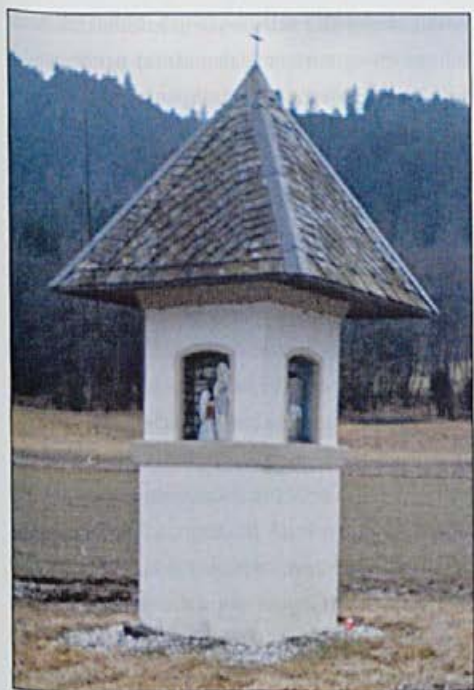
Zgodovina v teku stoletij po naselitvi Selške doline beleži veliko hudih, nalezljivih epidemij. Med najhujše in tedaj skoraj neozdravljive bolezni prištevajo kugo, imenovano tudi črna smrt (Male žilice, kapilare so zamašili krvni strdki. Zaradi neprekrvljenosti je tkivo postalo črno, nekrotično. Kdor je bil okužen, je skoraj sigurno umrl. Mortalitet je bila 90 odstotna! Nekdaj so molili: Kuge, vojske in lakote, reši nas o Gospod. Tudi porednim otrokom so matere še do nedavnosti govorile, da se obnašajo kot kuga. Otroci niso vedeli, kaj naj to pomeni. Baccile kuge so prenašale na človeka bolhe, ki so živele na podganah.) V Sloveniji, na Kranjskem je opisanih veliko epidemij, ki so zajemale tudi mesta in okolico Ljubljane ter Škofje Loke. Najhujše je bolezen divjala v 16. in 17. stoletju. Od leta 1542 do leta 1649 je bilo deset velikih epidemij. Ko se je bolezen razširila po loški okolici, se je sigurno razširila tudi v Selško in Poljansko dolino. Za obseg v dolini je malo zapisanega. Za Železnike v letu 1680 jo bežno omenja dr. Anton Globočnik. Kranjski dekan, Železnikar, Anton Koblar je o kugi veliko napisal, krajev v Selški dolini pa ne omenja. Kjer je divjala kuga, so postavili spomenike, kužna znamenja. Daleč od vasi in mest so na samem pokopavali nesrečne žrtve v skupnih grobovih brez krst. Trupla so posipali z negašenim apnom, kar je bila za tedanje čase dobra

dezinfekcija. Bolezen se je širila iz Azije. Poznali so jo že v antičnih časih. Opisal jo je starogrški zdravnik Hipokrat.

Šiljastih spomenikov v obliki stebra je precej v okolici Kamnika, nekaj v Št. Vidu in eden v Medvodah. V okolici in obeh dolinah jih ni. Šele v zadnjem času je postalo znano, da so samotna štirioglasta znamenja, podobna kapelicam, pripisali domačini kužnim spomenikom. (Značilna takšna "kapelica" stoji na bukovškem polju. Pod njo se je okoli leta 1935 zatekla pred nevihto žanjica s srpom, ki je pritegnila nase strelo, ki jo je ubila. Podobno štirioglasto znamenje je vzdano v Kranju v ograjo Savnikove vile, ki ga stari domačini imenujejo kužno znamenje.) Vas Britof pri Kranju so poimenovali po kužnem pokopališču kranjskih meščanov.

Črne koze ali osepnice je bila zelo nalezljiva vročinska bolezen s precej veliko smrtnostjo. Najprej se pojavijo gnojni mehurčki po glavi in udih. Kdor je ozdravil, je imel veliko okroglih, udratih brazgotin zlasti na obrazu, to so imenovali kozav obraz. Bilo je veliko epidemij v srednjem veku in mnogo v 19. stoletju. Angleški zdravnik Jenner (1749–1823) je prvi odkril cepljenje z oslabljenim virusom kravjih koz, ki se lahko prenašajo na ljudi. Bolezen se je širila iz Indije in etiopskega višavja. (Z obveznim cepljenjem otrok v stari Avstriji in Jugoslaviji ter po Evropi je bolezen izginila. Carica Katarina Velika je poklicala angleškega zdravnika in dala prva cepiti lastnega sina, kar je povzročalo po tedanji Evropi silno začudenje in negodovanje.)

Epidemije, ki so večkrat povzročale ne samo obolenja, ampak tudi smrt, so bile: tifus, griža, koler. V 19. stoletju je v letih od okoli 1830 do 1850 leta zbolelo za davico, v Železnikih imenovano vratnico, veliko otrok, ki so večinoma umrli zaradi zadušitve. Dolgo je bila poznana tuberkuloza, ki se je širila predvsem med revnim prebivalstvom. Ti so zbolevali zaradi neopornosti vsled slabe prehrane in neustreznih stanovanj. Kovačice so kovalle do popadkov in že nekaj dni po porodu so bile zopet pri nakovalih. Številne nosečnosti brez presledkov so jih izčrpavale in so zato v najlepših

Kužno znamenje v obliki kapelice na bukovškem polju.
Foto: arhiv avtorice

letih življenja dobesedno usahnile. Velika je bila mrtvorojenost otrok ali pa so se rodili slabotni otroci, ki so kmalu po rojstvu zaradi pomanjkanja in neustrezne prehrane umirali. Veliko je bilo tudi rahitisa. Tisti, ki so preživeli, so ostali doživljenjski težki invalidi – zvita hrbtenica, izpahi sklepov, spački itd.

Španska gripa, ki se je v letih 1918–1919 razširila iz Španije skoraj po vsem svetu, je terjala več kot 20 milijonov življenj, mnogo več kot štiriletna vojna ...

Turki

Pogostejši turški vpadi so se pričeli predvsem v 15. stoletju. Za leto 1476 je znano, da so dvakrat pridrli v Poljansko in Selško dolino, Škofje Loke pa niso nikoli osvojili. Kadar je pretela nevarnost Loka, so morali Železnikarji poslati v Loko kot pomoč določeno število oboroženih mož na konjih.

Visoko kužno znamenje v obliki obeliska iz Medvod. Več jih je v ljubljanski okolici (Št. Vid), na Mengeškem in Kamniškem polju. Foto: arhiv avtorice

Ko je nevarnost minila, so se vrnili domov. Grmade so gorele na Lubniku, na Miklavževi gori in na Snegovniku. Nekoč, ko ljudje niso bili obveščeni, so pridrli po Soteski iz Loke, se obrnili pravokotno na pot proti Knapom in jih zasedli. Pobili so dojenčke in starce, zažgali vas, mlade ljudi pa odgnali v sužnost. Tako je ostalo v ljudskem spominu. Za Železnike ni znano, da bi jih kdaj osvojili, pač pa so pridrli do Češnjice in Otokov, ki so jih Železnikarji s pomočjo Martinjvrharjev z uničenjem nasipov ob Sori poplavalili. V Otokih je nastalo jezero z močvirnim dnom. Konji so se udirali v blato, branilci so jim prebadali trebuhe. Preostali Turki so večinoma peš bežali po dolini. Kot spomin na Turke se še danes imenuje v Selcih hiša na hribčku Na Taboru. Domače ime hiše na Rudnem, delno prislonjene v hrib, je pri Tabrovcu. Kasnejši turški vpadi so se vršili običajno jeseni, ko so bili pridelki že pospravljeni. Zato napadalci, prebivalci Bosne, niso čutili potrebe, da bi se morali posvetiti poljem in skrbeti za pridelovanje hrane.

Povodnji

Zaradi stoletja neukročene divje reke Sore, piše dr. Andrejka, ki je stalno menjavala strugo in poplavljala, so prebivalci postavljali hiše na vzpetinah in čim bolj oddaljene od nepredvidljive reke. Kljub temu je reka s pritoki večkrat narasla, preplavila polja in uničila hiše. Leta 1922 se je utrgal oblak nad Martinj Vrhom. Narasla je sprednja Smoleva, ki je s silo udarila preko levega brega Sore ter preplavila pritliče Lukelnove in Dermotove hiše z usnjarno. Ogromen val je odplaval dva mlina v Grapi. V enem je odneslo mlinarja. Truplo so našli šele nekaj dni kasneje v dolini. Obenem je ta povodenj podrla tudi mlin Pavla Tavčarja v Ovčji vasi. Starši so nam pripovedovali o veliki povodnji leta 1926 v Selški, Poljanski dolini in v dolini reke Hrastnice, ki je odnesla nekaj hiš s prebivalci vred. Bilo je več smrtnih žrtev. Oba kamnita mostova v Železnikih, na Grivi in na Klovžah, zgrajena leta 1840 oziroma 1837, sta poplavo odlično prestala. Le mostu na Klovžah je odnesla belo tablo z letnico nastanka. (Zadnja največja poplava 18. septembra 2007 je uničila in odnesla del mostu na Klovžah.) 1. novembra 1990 je bila večja povodenj, ki je prizadela predvsem kraje od Železnikov navzdol. V Železnikih je odneslo del ceste in škarpe pod Žumrom. V Soteski je bilo nekaj dni samo morje vode, ceste ni bilo videti. Od leta 2000 do 2006 so bile štiri večje povodnji na Racovniku.

Lakote

Lakote so nastajale sporadično zaradi obubožanja prebivalstva. To je bilo najbolj vidno v Železnikih. V 16. stoletju, ko je cvetelo kovaštvo, lakot skoraj ni bilo. Ko je začelo primanjkovati rude, oglja, celo dela, so cene uvoženih živil poskočile, denarja ni bilo, prihajalo je do lakot. Zadnja znana je bila okoli leta 1830. Tedaj je propadel tudi denar. Tri leta so bile slabe letine. Ljudje so pojedli tudi seme za naslednje leto. Od tedaj je znana velikonočna jed aleluja. Iz posušenih olupkov repe, namočenih nekaj časa

v vodi, skuhanih z malo moke in kakšnim koščkom suhega mesa, nastane slaba, skoraj neužitna jed. Jedo jo še nekateri starejši kot spomin na stare čase.

Požari

Še pred začetkom 19. stoletja je bila večina nizkih kmečkih hiš po dolini narejena iz lesenih brun in pokrita s slamnato streho. V Železnikih pa so bile enonadstropne v pritličju zidane iz kamnja, nadstropje in streha pa sta bila lesena. Enako je veljalo za vigenjce in manjše ješe, le obadva tedanja plavža sta bila v celoti sezidana iz kamnja, ki ga je vezalo močno kovano železje. Ni znano, s čim sta bila pokrita. Šele po obnovi Železnikov po velikem požaru leta 1822 so pričeli pokrivati strehe s škrliljem.

V rokopisni zapuščini dr. Rudolfa Andrejke so ostali opisi treh večjih požarov, ki so divjali v Selcih. 13. 12. 1668 je požar poleg vasi upepelil tudi župnišče, cerkvi pa je prizanesel. Leta 1738 je z vasjo pogorela tudi cerkev do tal. Med francosko okupacijo je 10. marca 1809 izbruhnil velik požar, v katerem je tudi cerkev hudo trpela. Zgorel je zvonik in cerkveno ostrešje, oltarji so se ohranili, prav tako tudi krstni kamen.

Dr. Anton Globočnik v nemškem opisu kronike Železnikov od 1348. do 1858. leta (izdano leta 1867, slovenski prevod leta 1999 Jože Dolenc) omenja za leto 1620 požar, ki je popolnoma upepelil Železnike, brez komentarja. Fran Erjavec, sošolec profesorja Ivana Tuška iz Megušnice, ga je dvakrat obiskal na domu in opisal pot: iz Ljubljane v Železnike, ki so že dvakrat pogoreli!

Globočnik piše o strašnem požaru v Železnikih: 1822. 23. maja je ob enih popoldne zagorelo v vigenjcu za Warlovo hišo v Gorenjih Železnikih. Veter ga je v zelo kratkem času zanesel v ostali del Gorenjega konca, nato pa še na Trnje, Racovnik, Škovine, Češnjico in Studeno, tako da je bila dolina že v nekaj urah v plamenih in je veter vroč pepel prinesel celo do Kranja (29 km). Zrak je bil tako vroč, da je topil steklo in kovino, in komaj je bilo mogoče prebresti

vodo. Ni čudno, da pri podivjanem elementu niso ničesar mogli rešiti in da je v požaru vse izginilo. Škoda je bila neznanska in stiska velika. Šest ljudi je našlo smrt v plamenih, med njimi tudi ena ženska in poslednji zakrament jim je lahko podelil selški župnik, kajti niti tega niso mogli več rešiti. V Železnikih je pogorelo 109, na Škovinah 5, na Češnjici 16 in na Studenem 16 hiš skupaj s pripadajočimi gospodarskimi poslopji, župna cerkev z vsemi oltarji, bogoslužnimi oblačili in drugimi cerkvenimi potrebščinami, monštranca in ciborij. Zvonovi so treščili na oboke cerkvenega kora. Pogoreli sta tudi obe fužini, 62 vigenjcev z bajerji, vodnimi kolesi in mehovi in spodnji pokriti most čez Soro.

Vesti o strašnem požaru, ki so ga kljub dnevni svetlobi opazili celo v Ljubljani, so se z bliskovito naglico širile po vsej deželi in vsepovsod vzpodbudile zbiranje pomoči. Že takoj naslednji dan so pomoči potrebnim iz Ljubljane poslali zbrano vsoto denarja (zbiranje je organiziral ljubljanski magistrat) v skupnem znesku 500 gld. 19 kr in tri vozove žita, iz Kranja pa šest voz živil (kruha, prekajenega mesa, moke idr.) ter denarni znesek 20 gld. za prvo silo. C.-kr. Ilirski gubernij je takoj ukazal zbiranje pomoči v deželi, dvorna pisarna pa tudi v vsej državi. Kako splošen je bil odziv, je razvidno že iz tega, da so samo vojaške oblasti v Gradcu zbrale 55 gld., častniški zbor v Ljubljani 60 gld., goriški študentje 104 gld. in 8 kr., deželna vlada v Linzu preko 600 gld., trgovci 258 gld in 45 kr. Vsega denarja skupaj je bilo mnogo tisočev goldinarjev. Vlada je oškodovancem in ponesrečenim odobrila davčne olajšave v znesku 540 gld. in hkrati nakazala 10.000 gld kot 5-odstotno predplačilo iz deželnega sklada. Okrožna komisija je ocenila škodo v naslednjih zneskih:

Spodnji Železniki	148.468 gld. 43 kr.
Zgornji Železniki	12.221 gld. 54 kr.
Škovine	4.929 gld. 51 kr.
Češnjica	25.597 gld. 43 kr.
Studeno	15.546 gld. 19 kr.
Skupaj	204.764 gld. 30 kr.

Prejete zneske je komisija, katere člani so bili župnika iz Selnice in Železnikov, sodnik in štirje prebivalci, ki niso utrpeli škode, razdelila med pomoči potrebne.

31. maja je med drugo in tretjo uro popoldne spet izbruhnil ogenj v nekem skednju, ki je upepelil 13 hiš skupaj z gospodarskimi poslopji, dve kovačnici (vigenjca) s 16 ješami in več skladišč oglja ("kolpernov").

Oče mi je pripovedoval, da ga je kot otroka čuvala zelo stara Tminka (Tolminka), ki je bila v času požara v Železnikih stara 12 let. Veliko ljudi je bežalo čez Škovine v Draboslovico. Požar je trajal dve noči in tri dni. Ponoči so gledali razsvetljeno nebo, kot pri severnem siju. Požar je za fužinco zanetila skupina otrok. Tedaj je bil močan veter, kar je bilo za tisti čas nenavadno. Hud veter je trajal še v času moje mladosti tri dni, navadno koncem novembra, sicer pa je po dolini vedno po malem pihalo. Več kot 100 let so govorili v Železnikih o požaru na binkoštni četrtek. Sedaj bo pa trajalo najmanj toliko časa, da ne bo pozabljen najhujša povodenj 18. septembra 2007 in se bo izročilo predajalo iz roda v rod. Zanimivo je, da se je po požaru zganil velik del Avstrije in je pomoč prihajala od različnih krajev. Tako se je zgodilo tudi ob povodnji, le da celotni zneski pomoči, darovalci in to, kdo vodi komisijo, niso bili še nikjer objavljeni.

Leta 1930 se je vžgala lesena bajta na Škarjencu, ki je poleg vigenjca in cerkve sv. Frančiška med velikim požarom leta 1822 edini ostal cel. Bajta je bila stara, posušena, vsa iz lesa in je z velikim ognjem hitro pogorela. Gasilci so se zelo trudili, da so obvarovali pred ognjem bližnjo Egrovo žago. Bajta je bila zanemarjena in v njej je živel veliko golazni. Začuden gasilci in opazovalci so doživeli enkrat prizzor, ki ga ni še nihče videl. Pred ognjem so bežale podgane, miši, do 5 cm veliki ščurki, mravlje itd., vsaka golazen posebej v svoji vrsti eden za drugim. Dogodek leta dolgo ni bil pozabljen. Bilo je še nekaj posameznih požarov do druge svetovne vojne. Tako je dvakrat gorela hiša s hlevom pri Benceljnu – Veber na Jesenovcu, enkrat Kemperlova žaga. Leta

1944 je med boji med Nemci in partizani pogorel del Trnja s cerkvenim zvonikom in ostrešjem ter Levičnikovo hišo na Racovniku.

Druge nesreče

Nekaj ljudi je ubila strela na Ratitovcu. Bilo je več smrti oziroma doživljenjskih invalidnosti zaradi plazov Pod Zijavko. Enkrat se je v Plnadi pod tovrnjakom podrl most, že po vojni je zaradi starega avtobusa z okvarjenim krmilnim sistemom v Luši zdrsnil poln avtobus v Soro, vendar hujših poškodb ni bilo. Na koncu 19. in v začetku 20. stoletja sta bila dva uboja.

V prvi svetovni vojni je padlo nekaj Železnikarjev, več jih je bilo v ujetništvu, nekaj pa trajno pogrešanih. Druga svetovna vojna je zdesetkala predvsem mladino. Padli so v bojih, kot talci in trpeli oziroma umrli v taboriščih. Cele družine so bile preseljene.

Dodatek k ujmam v starih Železnikih

Jožef Levičnik (1826–1909), Železnikar, učitelj, organist, župan, pesnik, dopisnik Novic, Zgodnje danice in Šolskega prijatelja, je bil gonilna sila krajevnega dogajanja v sredi 19. stoletja. Pisal je v različne

revije in časopise, včasih s podpisom, včasih brez. Velja pa, da je avtor vseh opisanih obeležij:

1. Dne 11. junija 1853 je bil nad Železniki hud nalive. Smolevska grapa je podivjala. Pridrla je kot plaz in v Volčji grapi (star izraz za Ovčjo vas) pretrgala jez. Ogrožen je bil tudi mlin v Kodermacu.
2. 7. septembra 1859 je narasla Sora odnesla ogromno naplavljenih drv. Nevarnost je grozila fužinskim jezovom.
3. V noči med 17. in 18. avgustom 1881 se je nad zgornjo dolino utrgal oblak. Sora je preplavila Železnike. Ljudje so se reševali v zgornja nadstropja. Dve uri je voda hrumela, odnašala mostove, hlode in drevesa. Pri fužini na Racovniku je predrla jez. Fužina, 28 vigenjcev, dva mlina in 2 žagi so ostali brez pogona. Jez so obnavljali, nova povodenj 11. septembra ga je zopet zrušila. Veli ko ljudi je bilo dalj časa brez dela in zaslužka.
4. 25. avgusta leta 1890 je divjal silen vihar nad celo dolino. Polomil je sadno in gozdno drevje, razkril mnogo streh in podrl nad 100 kozolcev. (V Selški dolini so bili značilni kozolci z zidanimi oporniki, zlasti v hribih na levi strani Sore.)

Hude zime z veliko količino snega so bile v letih 1855, 1858, 1859 in 1891. Vodna kolesa pri fužinah, vigenjih in v mlinih so bila zamrznjena. Kljub odstranjevanju ledu se niso vrtela. Ljudje so zmrzovali in zaradi brezdelja stradali.

Misli ob poplavni ogroženosti Železnikov in njihove okolice

France Giacomelli

Foto: Tine Benedičič

O poplavi 18. septembra 2007 je bilo že veliko izgovorjenega in tudi veliko se je od takrat že naredilo. Toliko, da danes površen obiskovalec Železnikov skoraj ne zazna ničesar, po čemer bi sklepal, kaj se je tu dogajalo pred letom dni. Verjetno opazi novo podobo obnovljenih fasad in tako naprej. Bolj pa ko se pomikaš navzgor proti Zalemu Logu in Davči, bolj so rane, ki jih je zadala vodna ujma, vidne.

Ljudje Selske doline verjetno še sedaj razpravljajo o teh dogodkih, iščejo vzroke za lansko razdejanje, morebitne krivce za to, da je voda tako "poskočila", da je vzela tudi troje življenj. Nekateri vidijo razloge v napačni urbanizaciji Železnikov, drugi spet v prenizkih škarpah, tretji spet stavijo na šlampasto spravilo lesa, jez itd. V glavnem gre tu za nekatera dejstva, ki imajo sicer dobršen vpliv v določenem spletu okoliščin, temeljni vzrok pa zagotovo niso. Železniki so danes pač taki, kot so, dolgo so nastajali, niso od včeraj. Nastali so iz povsem določenega razloga, vse to lahko vidimo v muzeju. Do današnjih dni so se razvili v manjše industrijsko mesto, ki daje kruh dobršnemu delu prebivalcev in njihovim družinam. Ker pa je lega kraja načrtana na najozjem delu doline z velikim vodnim zaledjem, so Železniki kot urbanizirana celota zelo poplavno ranljivi. V tem prispevku bi se rad dotaknil temeljnih vzrokov za katastrofo v letu 2007 ter omenil ali pa, če hočete, predlagal nekaj možnih ukrepov, ki bi v osnovi zmanjšali grožnjo, da se to Železnikom še kdaj ponovi.

Naj začnem s posledicami globalnega segrevanja planeta. Te nam postrežejo, ne več v sto letih, ampak kar v desetletju (in celo manj) z zelo velikimi odmiki od povprečnih padavin na tem območju. Spomnimo se samo poteka nevihtnih ujm z debelo točo poleti 2008 v Sloveniji! Če smo pred leti govorili o toči, debeli kot jajce, letos že omenjajo velikost teniške žoge. Vsako leto smo priča vse močnejšim sunkom vetra, padavin, debelejši toči in tako naprej. Pri vsem tem pa je komajda mogoče zaznati kakšna značilna odstopanja padavin od dolgoletnih letnih povprečij. In v tem grmu tiči zajec.

Dolgoletno sezonsko povprečje nam pove, koli-

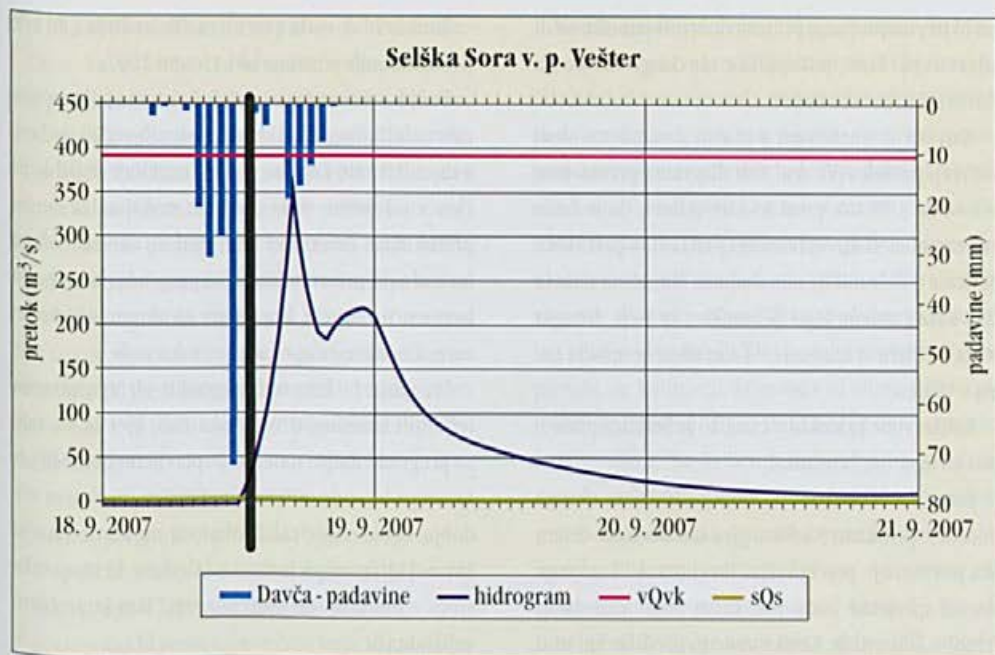
ko in v kakšnem obdobju lahko z večjo gotovostjo pričakujemo neko količino padavin. Klimatske spremembe, ki se dogajajo planetu Zemlja, pa povzročajo predvsem večja odstopanja od pričakovanih povprečij! To dejstvo se je realiziralo tudi ob lanskim polavi v Železnikih. Največji pretok vode skozi Železnike v tem času je znašal cca. 300 m³/sek. Če primerjamo to z maksimalnim pretokom leta 1995, ko je bil cca. 150 m³/sek, vidimo, da se je največji vodni sunek podvojil. V dobrem desetletju skok z indeksom 100! To pa že ni mačji kašelj. V letu 2007 pa ni bistvenega odstopanja od dolgoletnega letnega povprečja!

Torej nam tako imenovana "povprečja" vsako leto povedo manj. Bolj zgovorna pa so odstopanja od teh povprečij. Selska dolina ima vodno zaledje cca. 100 km², Železniki sami pa cca. 80 km². Vsak nenormalen odmik od "normalnih" padavin v tem zaledju je že grožnja samim Železnikom. Da bi bila smola še večja, se v zgornjem delu Železnikov od Jesenovca navzdol dolina močno zoži. In skozi ta ozek prehod, ki je poleg vsega še dobro urbaniziran, se mora prebiti vsa voda, ki pada v tlorisu cca. 80 km²!

Poglejmo, kaj se je v meteorološkem smislu dogajalo 18. septembra 2007!

Železniki imajo veliko vodno zaledje (Davča, Martinj Vrh z delom Škojeloškega hribovja, Sorica do Petrovega Brda, Ratitovec z Dašnico, Jelovica ...).

Vse vode tega zaledja se zlivajo v Črno morje preko Železnikov. Še preden te vode pridrejo do Železnikov, zlasti pri izrazito povečanih padavinah, povzročajo močno erozijo tal. Večina teh voda opravi precejšnjo višinsko razliko, zlasti tista iz Porezna in Davče, pa tudi iz verige Ratitovec-Petrovo Brdo. Višinska razlika vode med nivojem pri Davških slapovih in nivojem Železnikov je okroglo 500 m. Tako smo pri zadnji poplavi imeli slučaj "veliko vode z veliko kinetične energije". Ta je v pretežni meri prihajala s področja Porezen-Davča, ker je bilo tam največ padavin. Prvi sunek je pokasirala MHE Farji Potok. Stavbo elektrarne je dobesedno preluknjalo vzdolž toka in odplaknilo, če že ne čisto uničilo notranjost.

Drugi del, po posledicah sodeč le malo šibkejši, je prihajal iz smeri Zalega Loga, ki ga napaja z leve (gledano navzgor po toku) območje Porezna in Davče, z desne pa območje od Ratitovca do Petrovega Brda. Oba tokova se pri Davškem mostu združita, tok gre pod Sušo naprej, ko se mu priključi še tok iz Martinj Vrha, ki tudi ni zanemarljiv. Niže od plavža se priključi še potok iz smeri Smoleve. In sledi napad na Železnike. Ob veliki vodi, seveda.

Na internetnih straneh (ARSO) si vsakdo lahko ogleda poročilo ARSO o legi in intenzivnosti nevihtnih padavin v Sloveniji ravno za kritični dan 18. 9. 2007. Področje, katerega vode gravitirajo proti Železnikom, pade ravno v območje zelo intenzivnih padavin, ki so močno presegle dolgoletno povprečje. Ocenjeno je bilo, da je v nekaj urah padlo okoli 300 l/m². Pred tem pa so bila tla že tako dobro namočena, da površina ni več absorbirala padavin v tolikšni meri.

Zgornji diagram z zamikom dobro opisuje dogajanje 18. septembra 2007 (oznaka slike je vzeta iz vira ARSO – Agencije RS za okolje).

Narasi so lokalni vodotoki in hudourniki in vsi skupaj povečali pretok Selške Sore visoko nad mejo,

ki jo še prenese struga Sore v Železnikih. Grafikon nam kaže pretok pri merilni postaji v Veštru, ki deluje od leta 1988, cca. 15 km nizvodno od Železnikov. Tam je bil dosežen največji pretok nekje ob 16.15 v velikosti cca. 350 m³/sek! V Železnikih pa je bil najvišji vodostaj okoli 13.30. Ocenjeni pretok je takrat znašal okroglih 300 m³/sek! To pa je v redu velikosti reke Drave pri velikem pretoku! Sunek vala je potoval do Veštra 2,75 ure, torej s povprečno hitrostjo okoli 5–6 km/h, torej relativno počasi. Ker se Selška dolina zelo razširi zlasti na Bukovškem polju, je tam hitrost majhna, v ozki soteski pa spet naraste. V Železnikih npr. je bila hitrost vode nekajkrat večja zaradi močnega zožanja doline. V glavnem je delovala hidrodinamika.

V grafikonu navpične modre črte od vrha navzdol kažejo urno intenzivnost padavin v mm za Davčo, za katero so postavili oceno cca. 300 l/m² v nekaj urah. Za površino tlorisa 40 km² že polovično povprečje pomeni 6 milijonov tone vode. Seveda se ta ni izlila naenkrat.

Ker je pretok začasno presegel zgornjo mejo, ki jo postavlja prerež struge Selščice, je voda izstopila iz struge in si iskala druge poti za prehod. Naletela je

na ovire, najprej se je pri jezu dobro zvrtnila, sledi zdravstveni dom, pokopališče ter druge stavbe na Racovniku. In tako naprej ...

Največji intenzivnosti padavin z zamikom sledi največji pretok v Veštru! Vrh diagrama prestavimo v levo za 2,75 ure proti levi in vidimo, da je časovni zamik med intenzivnostjo padavin in pretokom Selščice v Železnikih zelo majhen. Navpična debela črta kaže časovno lego Železnikov, in ko je dosegla voda v Veštru vrhunec, je v Železnikih že upadla nazaj v strugo.

Koliko vode je steklo v času, ko je Selščica prestopila strugo, čez Železnike?

Sam "Davški bazen" po zelo grobi oceni obsega področje približno 8×5 km gledano tlorisno, dejanska površina je precej večja. Torej cca. 40 km^2 tega tlorisa sprejema padavine, ki se bodo zlile skozi "režo" v Železnikih. Koliko vode to predstavlja, smo že rekli. Za kakšen boljši izračun, ki bo bližje resnici, nam lahko služi le meritev pri Veštru z oceno $300 \text{ m}^3/\text{sek}$ in se mi zdi kar realna vrednost.

"Udarni val", kot ga nekateri imenujejo, je trajal okoli 30 minut. V pol ure je pri pretoku $300 \text{ m}^3/\text{sek}$ skozi Železnike zdrvelo več kot pol milijona ton vode (nekje okrog 540.000 m^3).

Vsak ukrep, ki bo v bodoče zmanjšal ogroženost kraja, bo moral neizogibno in v celoti upoštevati preprost imperativ:

Preprečiti, da bi takšna količina vode šla skozi Železnike v tako kratkem času!

Ali drugače: Velikost pretoka mora biti vedno manjša od dovoljenega maksimalnega pretoka.

Čisto realno je verjeti, da je možno večjo količino vode zadrževati tako, da bo namesto v pol ure stekla čez Železnike v "podajšanem" času, npr. v nekaj urah.

Škoda, ki jo napravi voda, je po hitrem fizikalnem preudarku prenosorazmerna s kvadratom pretoka ali drugače: dvakrat večji pretok bo napravil štirikrat več škodo! Z zadrževalniki bi dosegli, da trenutni pretok nikoli ne bi presegel maksimalnega možnega (ta je nekje okrog $100 \text{ m}^3/\text{sek}$), kot ga določa struga v Železnikih, in bi zmagali.

Tudi če bi se voda vseeno razlila malo čez, bi bile posledice mile v primerjavi z letom 2007.

Podpiram namero o izgradnji sistema polpropustnih vodnih pregrad, ki bodo vodo ob večjih padavinah zadrževale v toliko, kolikor narekuje najšibkejši člen v tej verigi, to je ocenjeni maksimalni možni pretok skozi Železnike! V normalnih okoliščinah pa bo voda preprosto tekla skozi pregrade, ki ne bodo hermetično zaprte, ker ne gre za akumulacijsko jezero, ampak le za upočasnitev toka vode.

Pregrade bi bilo treba zgraditi ob upoštevanju reliefnih značilnosti vodotoka tam, kjer bi nastalo za pregrado daljše umetno poplavljenno območje, iz katerega bi voda odteкала v daljšem časovnem obdobju. Na srečo je takih območij na tem območju kar nekaj, česar pa recimo za Cerkno, ki nima take sreče z reliefom, ne moremo reči. Tam je problem veliko hujši.

Možne pregrade:

- Nekje pri Podmejaču, preden se Davščica spelje navzdol s poplavnim območjem nazaj proti Davškim slapovom.
- Voda izpod Porezna napravi do spodnjega dela Davče zelo veliko višinsko razliko (do Železnikov 500 m !), gotovo je ravno ta veliko prispevala k udarnemu valu ob zadnji poplavi!
- Pred vstopom Davščice v sotesko s pritokom Zale ali Davška vrata (?).
- Na koncu soteske s pritokom Zale.
- Pri Podroštu.
- Pod Sušo, poplavno območje nazaj proti Zalemu Logu.

Ravno zadnja točka, pod Sušo, je lahko najpomembnejša obrambna točka za Železnike. Ta bi lahko v celoti odrezala vrh maksimalnega pretoka, kot ga vidimo na grafikonu zgoraj, saj je pred vstopom v sotesko pod Sušo dolina razširjena in bi po grobih ocenah lahko začasno zadržala kakšen milijon m^3 ! Tam bi lahko zadržali vodo do višine okrog 10 m , ne da bi poplavlili prvo hišo pred Zalim Logom. Če z nivojem 7 metrov bi prestregli vrh vodnega sunka,

ki je leta 2007 tekel v kritične pol ure čez Železnike.

Cena za pokritje škode začasno poplavljenih polj pod Zalom Logom sploh ni primerljiva s škodo, ki jo deroča voda povzroči v Železnikih! In upam, da se bodo Založani in Železnikarji o tem čim prej pomenili in pametno dogovorili v obojestransko korist. Seveda pa pregrada pod Sušo ne bi rešila ogroženosti prebivalcev Zaloške Davče, ki je je skoraj v celoti zgrajena malo nad nivojem Davščice. Zali Log je ogrožen drugače kot Železniki. Tam so nevarni predvsem zemeljski premiki, vendar se na tem mestu v to ne bi spuščal. Tu bo morala spregovoriti stroka.

Naštete pregrade bi prevzele dvojno vlogo:

- prepuščale bi največ določeni maksimalni pretok, ki ga struga v Železniki naenkrat prenese,
- postopoma bi prestregle večino tega, kar voda naplavi, zlasti les, korenine in podobno.

Tu sem predvsem upošteval, da je na naštetih točkah, razen mogoče v Podroštu, dolina izredno zožana, kar bi seveda pocenilo stroške izgradnje. Seveda je v okolici teh točk mogoče napraviti namesto večje pregrade več manjših, odvisno od položnosti oziroma nagnjenosti reliefa. Tu bi svoje morala povedati stroka!

Izraba vodne energije

Ker zahteva izgradnja takih objektov kar nekaj denarja, bi bilo smotno razmisliti o verigi MHE, malih hidroelektrarn s koncesijami. Z njimi bi se lahko vloženi denar postopoma vračal, projekt bi se lahko z energijo do določene mere samofinanciral! Na višinski razliki 370 m sta dve MHE.

Prostora je še najmanj za tri!

In nazadnje še: informacijski sistem

Slišal sem pripoved, da je na dan poplave nekdo iz Davče poklical na občino, povedal je menda, da val gre navzdol. Menda je dobil odgovor, naj ne zganja panike. Koliko je zgodba resnična ali ne, tu sploh ni pomembno.

Morala zgodbe je v tem, kako pomembno bi bilo, vzpostaviti neki informacijski sistem, ki bi omogočal vpogled v stanje voda na tem območju, velikost pretokov ter vodostajev. Izvajati bi se moral v realnem času na območju pregrad. Ti podatki bi morali biti dostopni na spletni strani, v centru civilne zaščite itd. Skratka, treba je imeti pregled nad situacijo v vsakem trenutku in tudi v kritičnih trenutkih pravočasno obvestiti občane. Nekaj podobnega recimo, kot so si pripravili jadralski padalci z meteorološko postajo na Ratitovcu, ki seveda ni edina v Sloveniji, da bi preverjali, ali so določenega dne pogoji za letenje varni. Na kritičnih točkah bi ob kritičnih dnevih aktivirali kamere, s tem bi lahko spremljali potek dogajanja na enem samem mestu in bi lahko sprejemali kompetentne odločitve. Spomnimo se: kritičen čas zadnje poplave je bil okrog 13.30, odnesel je tri življenja kljub temu, da so bili zaposleni še na delu, otroci še v vrtcih. Če bi se to zgodilo okrog 14.00–14.30, si sploh ne upam predstavljati katastrofe! Ali pa vzamimo, da pride do katastrofe ponoči ... Na srečo so vsi tisti, ki so v času vala peljali po davški cesti, ušli najhujšemu. Kakšna drama se je odvijala dvema naključnima potnikoma v osebнем avtu, priča popolnoma zmečkan avto na koncu sooteske pri Zali, k sreči prazen, ker sta fant in dekle uspela pobegniti v breg!

In kako je danes, po letu dni?

Pred letom dni se je pokazala velika človeška solidarnost, na stotine prostovoljcev je pomagalo nevtralizirati katastrofo. Sedaj poteka obnova cestne in vodne infrastrukture. Cestarji delajo svoje, vodarji svoje, včasih se zdi, kot da eni delajo proti drugim. Ne bom povprek kritiziral.

Le še to bi zapisal, da pa se mi vsiljuje občutek odsotnosti nekega celovitega pogleda na dolgoročno rešitev.

Vprašanje ogroženosti Železnikov je danes odprto nič manj kot pred letom dni!

In to me skrbi, hkrati pa upam, da ne samo mene.

Brez analitičnega pogleda in načrta na dolgi rok bi se lahko še prekmalu zgodilo, da bi bili ob "vodnem skoku" spet ravno tam, kot smo bili, pa naj bo

sama struga Davščice in ostalih vodotokov še tako dobro urejena in sanirana!

Dobro izdelan, strokovno podprt, celovit projekt z vsemi svojimi vsebinskimi elementi bi gotovo lahko konkuriral za evropska sredstva, predvsem voljo do tega bi morali pokazati.

Računam predvsem na medstrankarski in na občinski ljudski konsenz, saj drugače ne bo šlo.

Grožnja ostaja lepotnim operacijam navkljub! Jo bomo uspeli zmanjšati, če že ne čisto ukiniti, preden nas bo spet odplaknilo?

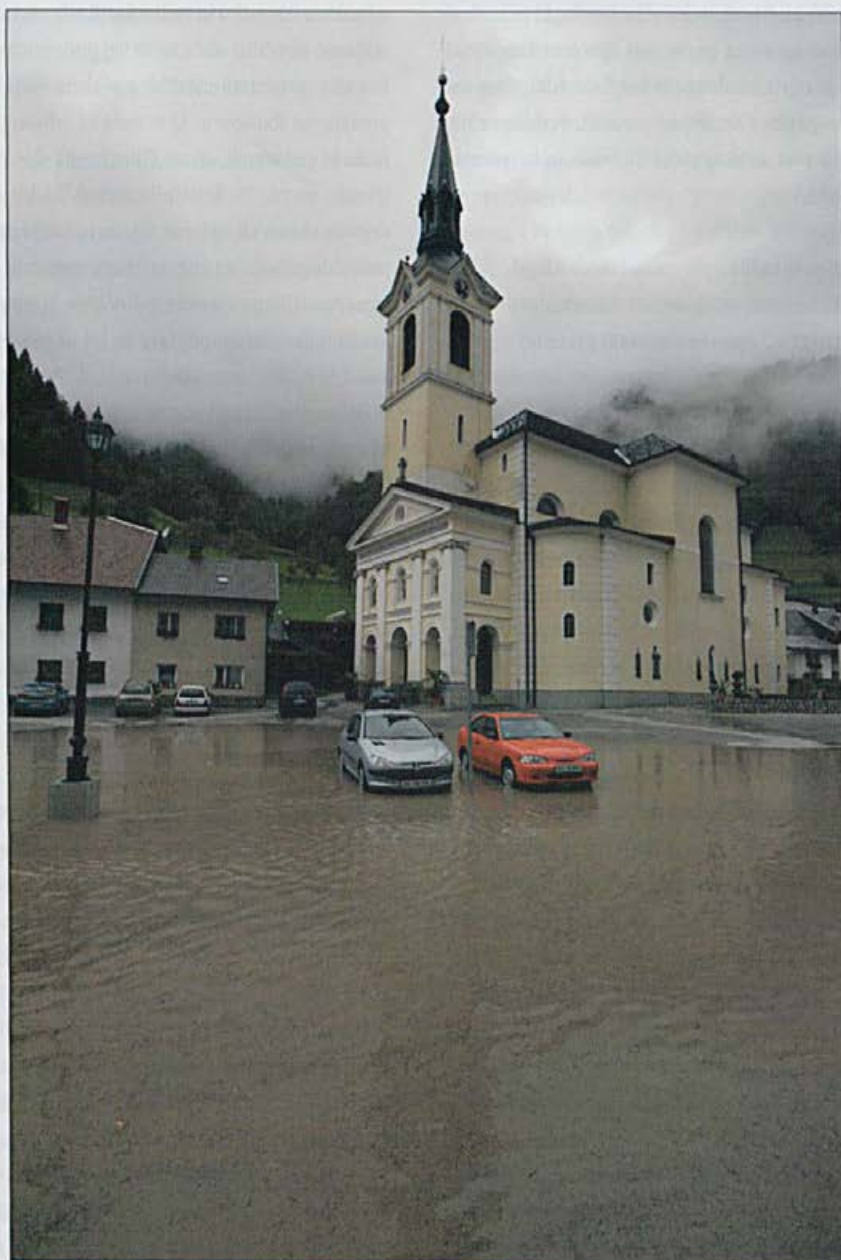

Foto: Tine Benedičič

Foto: Tine Benedičič

Foto: Tine Benedičič

Foto: Tine Benedičič

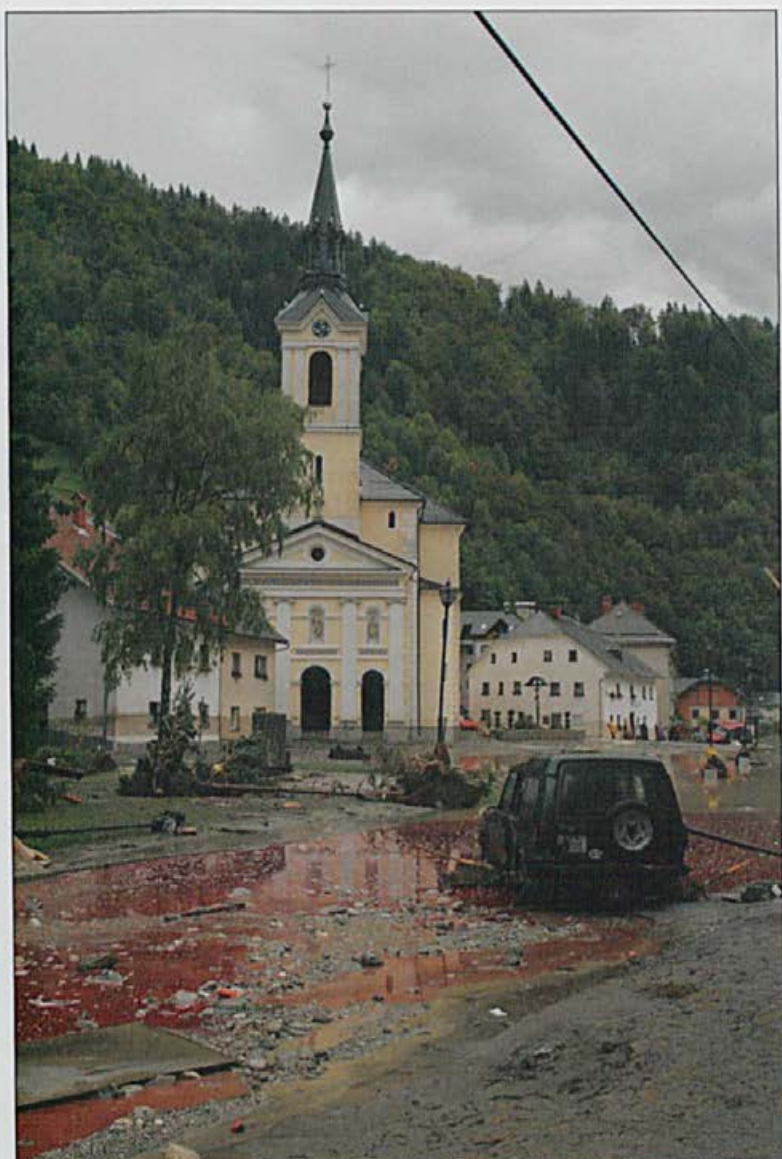

Foto: Tine Benedičič

Foto: Tine Benedičič

Potek reke Sore in poti nekdanj v Selški dolini

Vida Košmelj

Pri prebiranju neobjavljenega rokopisnega gradiva dr. Rudolfa Andrejke, napisanega pred drugo svetovno vojno, sem prvič odkrila opis poteka Sore in nastanka bodočih cest. Že je dolgo znano, da je poleg Sore, ki je tekla skozi stare Železnike, zaradi ozke doline in naselja v njej primanjkovalo prostora za hiše in reko. Ob številnih požarih in povodnjih, ki so večkrat prizadeli kraj, se je struga spreminjala, leseni mostovi preko reke in bajerjev so pogoreli ali jih je odnesla povodenj. Na Racovniku (v spodnjih Železnikih) se je voda ob prihodu prvih naseljencev Furlanov razlivala po celi površini med Kovaškim vrhom in Snegovnikom. Skale, peči na Grivi so zadrževale vodo, da je nastalo malo, neprehodno jezero, prekrito s šašem in trstičjem. Po površini so plavale divje race, odtod je ostalo ime Racovnik. Prvi naseljenci so najprej naredili nekakšen jez na današnjem Trnju, poglobili strugo, odstranili skalovje, da je odtekla voda, in v breg Snegovnika vsekali

tovorno pot. Vsa kasnejša stoletja so se prebivalci borili z vodo, poglobljali strugo, utrjevali bregove in gradili mostove. (Leta 1837 in 1840 so Globočniki zgradili prva dva kamnita mostova v Železnikih na Trnju oziroma na Grivi.) Na planjavi, ki je ločila Železnike od Češnjice, se je voda razlivala brez struge med malimi vzpetinami – otočki, od tod ime Otoki. Kasneje so pod Kovaškim vrhom in Plančevanem skopali strugo, ukrotili reko, planjavo počasi izsušili, na levem bregu Sore pod Snegovnikom pa speljali tovarno pot in naredili njive.

Andrejka piše: Dolina Sore je bila vsa drugačna, kot je danes. Naseljena je bila do leta 1348 samo do Češnjice. Značilno pa je, da so vsa naselja od Češnjice preko Studenega, Selc, Dolenje vasi, Ševelj, Bukovice do Praprotna kolikor moč stran od reke in na vzvišenem kraju. Kar je danes poslopij ob reki ali njeni bližini, so vsa iz novejšega časa, če izvzamemo mlin v Dolenji vasi.

Sora je bila v starih časih vse bolj mogočna, nebrzdana in nevarna. Tekla je po mili volji, zlasti ob velikih povodnjih po celi dolini, si tedaj izkopala novo strugo in pustila opustošenje za seboj. Nekdanja, morda tisoč let stara struga se dá še spoznati po Studenskem in Selškem polju, na prvem ob nekdanjih Thalerjevih travnikih, na drugem pa sredi polja pri Podovnici, na Produ in v Lajšah in naprej proti mlinu na Hudem.

Neznanskega, večstoletnega truda je bilo treba našim prednikom, da so zdržema potiskali in naposled potisnili neugnano gorsko reko proti pobočjem Kovaškega vrha, Miklavške gore, Zavrnik in Blatnika, zaprodni svet očistili dračja in hoste, ga sproti gnojili in počasi spremenili v sedanje plodne njive in travnike. A še mnogokrat je reka ob velikih povodnjih preplavljala tako pridobljeni svet in izpodmlevala bregove, ki so jo utesnjevali.

Pot iz doline je bila sprva samo tovarna pot ali kvečjemu v bližini vasi slab, neposut kolovoz. Značilno pa je, da se je ta pot direktno izogibala vsakemu prehodu čez reko. Držala je s Češnjice ob vznožju Svetokriške gore do Petrovega Brda pri Selcih, tam krenila (v bližini današnje Bernikove hiše) na levo v breg in privedla izpod Gorenj polja pri Blaznikovi kmetiji v vas; odtod je šla mimo Berceta, Mikca in Jakca do potoka Sevnice, odtod pa po brvi mimo Blažeta in ?Stregarja do Mernika (današnjega Tavčarja) in šele tu dosegla današnjo cesto. Potekala je čez klanec Zevšnik do župne cerkve in starega opuščenega pokopališča, okoli njega je bil del stare poti, potem pa je pot zopet krenila na levo v breg (mimo Zaplotarjeve domačije) ter ? do ... šele nad ?Lepišarjem v Dolenjo vas. Tu pa ni šla kakor današnja cesta čez most in Bukovško polje, ampak lepo pod ?Megliškom po današnjem kolovozu v Ševlje, odtod pa mimo Jelenčevega mlina ves čas pod hribom Hrastnikom in prebrodila onstran Praprotna, ves čas na levem bregu Sore, potok Hrastnico, ki pridrvi izpod Planice. Šele odtod je potem potekala skozi Sotesko ob vznožju Križne gore približno v smeri današnje ceste do Veštra pri Stari Loki.

Današnjo cesto so zidali šele v prvi polovici 19.

stoletja, ko je bil okrajni glavar v Škofji Loki odločni in za splošno blagostanje v okraju vneti Janez Pajk. V Selcih je bila glavna pisarna cestnogradbenega urada nastanjena pri takratnem nadžupanu Šlibarju. Seveda cesta ni bila široka 6 metrov kakor danes, ampak le kake 3 metre; razširjena je bila šele v prvi svetovni vojni med letoma 1916 in 1918 in pod banom dr. Natlačenom v letih 1938 in 1939. Kako ozka je bila prvotno, se je najbolj videlo pri farni cerkvi pred prvo svetovno vojno, ko je segala podporno 6 metrov visoko v obzidje starega pokopališča skoraj v polovico današnje ceste nasproti Šlibarjeve in Krmarjeve hiše. Da je bila cesta čisto na novo in umetno zgrajena, se vidi še danes v preseku, ki je osebno ? izkopen od župne cerkve navzdol do novega pokopališča, tako da teče cesta v dokaj globoki dolinici.

V naši dobi drvečih avtomobilov in težko naloženih kamionov ne smemo pozabiti, da cestnega prometa v današnjem smislu v srednjem veku in tudi še tja do polovice 19. stoletja ni bilo. Skozi dolga stoletja se je blago iz doline v Loko le prenašalo samo na tovarni živini in po tovarnih poteh; zato pa je zadoštovala steza ali kolovoz, širok komaj 1 meter. To se ni spremenilo niti tedaj, ko je po letu 1348 v Železnikih zacvetelo žebjarstvo in fužinarstvo, ustanovljeno po Furlanih Muronih in Mondifonih.

Trudne tovarnike in njih živinčeta so vabile na tej poti številne gostilne. Tako piše nadalje Andrejka. Opisuje še številne gostilne od Selc dalje proti Loki. Proti Železnikom pa omenja najiminenitnejšo gostilno pri Marku na Češnjici 12, kjer je v letih 1625–1841 gospodaril Jelenčev rod s svojim najizrazitejšim gospodarjem Markom Jelencem (1711–1789), po katerem je ostal hiši in gostilni domači vzdevek Markc.

V nadaljevanju opisuje Andrejka poleg gostiln še številne mline po dolini, različne obrti: terilnice, tkalstvo, začetek lesarstva v drugi polovici 19. stoletja itd.

Zaradi vijugaste dolge ceste na Bukovškem polju so starejši razlagali, da so pri graditvi ceste načrtovalci "skakali za zajcem". Menda je bilo tedaj obilo prepirov med sosedi, ker so zaradi čuvanja zemlje delali nepotrebne ovinke na mejah njiv in travnikov.

Zaradi priprav na gradnjo Rupnikove linije so gradile občine skupaj z Dravsko banovino v letih 1937–1939 številne močne zidane mostove, širile ceste, zniževale klance (Joškov na Studenem, pri plavžu v Železnikih, na Zalem Logu itd.). Ceste so bile vse makadamske, posute s "šodrom", ki so ga tolkli v Soteski nad apnencama in v Železnikih Pod Drčo. Kupi treh različnih velikosti kamena "šute" za popravilo so bili nasuti ob cesti v razdaljah 100 do 200 metrov. Zaradi težkih vozov, ki so vsakodnevno vozili deske, predvsem pa hlode na kolodvor v Loki, sta bili na cesti dve globoki udrtni od koles. Te so cestarji sicer sproti zasipali, vendar ni dosti pomagalo. Težak voz je sicer zdrobil kamenje, dvigal se je prah, naslednji voz je ponovno naredil kolesnice. Če pa je kdo po nesreči z biciklom zapeljal v utor, je bil padec neizbežen. Gradnja novih širokih kamnitih mostov kot priprava na kasnejši velik promet ob izgradnji Rupnikove linije je potekala po letu 1937. Most v Soteski je povezoval še del na novo narejene skrajšane ravne ceste ob desnem bregu Sore. Šla je naravnost do gostilne Kazina. Stara cesta je za mostom naredila ovinke preko vasi Praprotna in se priključila z zavojem šele pri gostilni na ravno cesto proti Luši. (Ne spominjam se več, kakšni so bili manjši mostovi čez pritoke Luša, Selnice v Selcih in na Jesenovcu zadnje Smoleve, verjetno leseni?) Največji in najlepši je bil most v Dolenji vasi, ki je prečil v enem loku nevarno globino. Nekoliko manjši most je vezal na Jesenovcu nižja bregova Sore. Vsi mostovi preko reke Sore, vključno z davškim, so bili iz klesanega kamena. (Razen zadnjega iz Železnikov na Jesenovec je vse ob kapitulizaciji leta 1941 minirala bežeča jugoslovanska vojska. Nemci so kasneje postavili lesene mostove. Najmočnejšega in največjega v Dolenji vasi so leta 1943 zažgali partizani, da so preprečili selitev partizanskih družin.)

Tovorniška pot in kasneje na njej narejena cesta se je komaj prebijala skozi ožino v Železnikih. Pod Škovinami je bila vsekana v hrib pod Strmico-Štedl vrhom. Trajno, še dandanes, problem povzroča strmina Pod zijavko, kjer beleži ljudski spomin veliko nesreč, tudi smrtnih.

Za Gorenjim koncem je bila po delni ukrotitvi Sore prvotno vsekana pot v hrib na levem bregu reke. Kasneje so le ob plavžu in fužini razširili prostor za odlaganje rude in oglja. Prvotne hiše so postavljali, kjer koli so mogli izkrciti prostor zanje med reko in potjo.

Nadaljnja tovorniška pot se je vila ob vznožju hriba Krasa po dolini. Nad poznejšim jezom na Jesenovcu se je odcepila pot iz doline prečno čez kasnejši travnik na vrh hriba, kjer je dalje vodila v novo naseljene podratitovške vasi (Danje, Sorica itd.). Še po drugi svetovni vojni je bila iz doline dobro vidna prečna trasa poti senožeti, obojestransko obraščena z grmovjem. Tirolski naseljenci so do ustanovitve selške fare spadali najprej pod starološko, kasneje pod selško in šele po pozidavi cerkve v Sorici v soriško faro. Zato je bila ta tovorniška pot zelo "prometna". K maši in cerkvenim obredom (krsti, poroke, pogrebi) so prvotno hodili na daljno Faro, mogoče so tja pokopavali tudi mrlice.

Dolinska pot se je nadaljevala ob levem bregu delno ukročene Sore pod hribi mimo kasneje naseljene vasi Jesenovec čez teren, kjer so pozneje postavili fužino. Nato se je dvignila v sredino hriba in preko vzpetinice Pod Sušo (kjer je leta 1877 zalološki župnik, rojeni Železnikar, postavil romarsko cerkvico) zopet dosegla nižino. Ob Sori vedno po levem bregu je prešla še mimo kasneje naseljenega Zalega Loga do izliva Dajnarske grape v Soro (kasnejši Podrošt iz "Pod Rošt", ki je že pripadal vasi Sorica). Slab kolovoz se je vil ob Zadnji Sori do izvira v grapi pod Petrovim Brdom. Pod Hočem steza s potokom vred skoraj pravokotno zavije in vodi dalje do prelaza Petrovo Brdo (razvodje med Jadranskim in Črnim morjem).

Po Baški grapi je tovorniška pot potekala večinoma pod vrhovi strmih hribov. (V podnožju strmega Hoča je 60 let pred naselitvijo podratitovških vasi nastal zaselek Podporezen pri spodnjem Zgagi. Do tu je najvzhodneje segala naselitev po oglejskih patriarhih iz Baške grape podložnikov Tirolcev iz okolice Innichena. Kasnejšo naselitev iz istih krajev v Sorico z okolico so naselili freisinški škofje

iz Loke.) Blaznik v Kolonizaciji Selške doline piše, da so Innichen z okolico posedovali delno oglejski patriarhi, delno freisinski škofje. Ker je bila tam velika prenaseljenost ljudi, ki so zato stradali, so se z veseljem odzivali za preselitev v daljne neznane in nenaseljene kraje. Tovorna pot iz Selške doline v Baško grapo je vodila preko Sorice do Petrovega Brda. Železnikarski fužinarji so imeli v 16. stoletju okoli sto tovrnih konj. Na Primorsko so vse tovorili v lesenih bariglah, ki so imele sicer večjo prostornino, za prenašanje in živino pa so bile prikladnejše. Za tovore, ki so jih težje nosili konji skozi Loko na vzhod ali na Reko, pa so uporabljali samo bolj nerodne sode z manjšo prostornino.

Leta 1903 so zgradili cesto iz Podrošta v Spodnjo Sorico. Leto prej so gradili tudi cesto ob Zadnji Sori in potoku v grapi do Petrovega Brda. Na prevalu se je nova cesta obrnila strogo v desno in s serpentinami dosegla dolino v Podbrdu. Ta cesta je bila potrebna, da so po njej vozili material, predvsem kamenje iz Kamnitnika v Škofji Loki za gradnjo daljšega železniškega tunela iz Bohinjske Bistrice. Selška dolina je imela sicer štiri kamnolome, vendar trdota kamnja za gradnjo ni bila primerna. Večina zahodnega tunela je bila zgrajena iz loškega kamnja, vzhodnega iz bohinjske strani pa iz kamnja nekje iz tamkajšnje okolice. Predor je bil odprt okoli leta 1906. (Današnja cesta se na prevalu obrne strogo v levo in se s številnimi zavoji spušča v Podbrdo. Ta odcep so zgradili Italijani ob prihodu v naše kraje.) Škrbinova – Primožič Micka, je pripovedovala, da kadar so vozili s posebnim vozom razstrelivo za miniranje v predoru, je pred vozom jezdil konjenik s trobento. Opozarjal je ljudi, da so se umikali s poti. (Vir: Tone Gortnar)

Dr. Pavle Blaznik opisuje v doktorski disertaciji iz leta 1928 naselitev Selške doline. Iz doline se je širila pod hribe na obeh straneh reke v dolinah, ki so jih naredili potoki in rečice ob izlivu v Soro. Obenem so delali tudi tovarne poti oziroma kasneje kolovoze. Leta 1630 je bila že vsa dolina poseljena. Pred drugo svetovno vojno je bila že večina hribovskih vasi povezana s slabimi cestami ali kolovozi z

dolino (Luša, Bukovščica, Lajše, Potok, Martinj Vrh, Megušnica, Smoleva itd.). V letih 1939–40 je zgradila vojska iz strateških namenov cesto na Prtovč. Najprej je bila trasirana že do Pečane. Iz Zminca na Blegoš je vojska gradila tudi strateško cesto do Kala pod Blegošem. Ta cesta vodi nekaj časa pod vrhovi po Poljanski in delno Selški dolini. Nadaljnjo izgradnjo do vrhov Ratitovca in Blegoša je preprečila svetovna vojna. Istočasno so ob izlivu Davščice v Soro zgradili močan most čez reko in dalje začeli graditi cesto v Davčo. Čez glavno cesto na Zali Log so postavili poleg številnih španskih jezdecov tudi železno dvizno ograjo. To je čuvala stalna vojaška straža. Prehod na Zali Log ali v Davčo je bil dovoljen s posebnimi prepustnicami redkim ljudem (zdravnik, babica itd.). Življenje ljudi je bilo zelo težko. Vse te varnostne zapovedi so bile uvedene zaradi vojne tajnosti pri izgradnji Rupnikove linije. (Vseeno se je dogodilo, da so leta 1940 odkrili v Podporoznu pri Zgagi dva nemška vohuna.) Po vojni pa je večina vasi in zasolkov dobila svoje ceste. Leta 1949 so nemški ujetniki zgradili novo cesto v Dražgoše. V petdesetih letih sta gradila isto cesto iz Bohinja v Selško dolino nekdanji jeseniški in kranjski okraj. Stičišče obeh cest je bilo blizu Rovtarice. Povezali so ceste iz Martinj Vrha na poljansko stran. Prav tako sta povezani cesti iz Bukovščice na Čepulje oziroma iz Davče na Cerkljansko. Leta 1855 je gradila delno vojaška oblast, delno Gozdno gospodarstvo Bled (direktor Pavle Trojar) na predlog kranjskega okraja tudi strateško cesto kot povezavo med Sorico in Podbrdom z možnostjo odcepa na bohinjsko stran. Skoraj vse nekdanje makadamske ceste so danes asfaltirane. Redka samotna hribovska kmetija nima svoje ceste.

Okoli leta 1900 je vznemirila prebivalce doline vest o verjetni zgraditvi železnice od Trate do Podrošta in še mogoče naprej do Podbrda. Najtežje so jo čakali gospodarji gozdov zaradi cenejšega prevoza. Tudi preprosti ljudje so se veselili, ker je bil lokalni promet s konji zelo drag. Do leta 1913 so že pripravili načrte. Trasiranje in izdelavo je preprečila prva svetovna vojna.

Posamezni izseki so iz neobjavljenih poglavij v rokopisni zapuščini dr. R. Andrejke. (Pisava je drobna, minuciozna, večkrat jo je težko dešifrirati.)

Dr. Rudolf Andrejka (1880–1948), pravnik, statistik, zgodovinar ter propagator planinstva in turizma (Enciklopedija Slovenije, prvi zvezek). Napisal je veliko knjig in razprav. Bil je sin Jerneja Andrejke, avstrijskega častnika, ki je napisal knjigo o slovenskih fantih v bojih ob okupaciji Bosne in Hercegovine leta 1878. Do poroke z mnogo mlajšo Miciko Tavčar iz Selc je Selško dolino komaj poznal, kasneje pa ga je očarala. Zasedal je visoka mesta v službi v Ljubljani in Beogradu. Večino dopustov in prostega časa je preživel na ženinem domu v Selcih. Poznal je vse vasi, zaselke in obiskoval domačine. Sestavil je veliko rodovnikov. S pravnim znanjem je zastonj pomagal preprostim ljudem.

Poznala sem ga že od nekdanj, ker je često obiskoval mojega očeta, ki ga je imenoval živa krajevna zgodovina. Z ženo sta se spoznala na plesu v Narodnem domu v Ljubljani. Zakon je bil srečen, le brez otrok. Zelo je spoštoval ženo in svakinjo Vero, ki sta imeli za tedanje čase odlično izobrazbo. To je hčerama nudil imoviti oče Tavčar. Zadnjikrat sem ga videla kratek čas pred smrtjo, ko je pripeljal v našo hišo k očetu dr. Franja Baša, ki je raziskoval kovaško zgodovino.

Ker je bil Andrejka tudi član Akademije znanosti in umetnosti, je precej njegovih zapisov ostalo tam, nekaj pa tudi v Loškem muzeju in pri dedinji, nečakinji žene Micike. Pred leti je bil sicer v Selcih spominski večer, posvečen spominom na Andrejko, vendar bi kot bard Selške doline zaslužil temeljitejšo obdelavo!

40 let vrtca Železniki

1968–2008

Martina Markelj

Prvi oddelek vrtca v Železnikih leta 1968, otroci z Nežo Benedičič, Silvo Pintar in Ivico Gajgar.

Vrtec pri Osnovni šoli Železniki letos praznuje 40-letnico delovanja. Obletnico, ki jo velja počastiti! Ob tej priložnosti se bomo spomnili tistih, ki so postavljali temelje organizirane vzgoje in varstva v Železnikih, pa tudi tistih, ki so v nadaljnjih letih gradili in ustvarjali podobo našega vrtca.

V kroniki vrtca je zadnjih 25 let zelo podrobno opisanih, za prvih 15 pa je podatkov, tako pisnih kot slikovnih, izredno malo. Nekaj sem jih uspela najti.

Misel o oblikovanju oddelka za predšolske otroke se je porodila ravnateljju Osnovne šole Železniki Marijanu Missonu. Tudi sam je imel otroka, ki sta v dopoldanskih urah potrebovala varstvo, zato se je problema lotil še bolj zavzeto. Februarja 1968 so se začela prva dogovarjanja z občino in delovnimi organizacijami. Šola je bila pripravljena odstopiti prostor v eni učilnici, Občina Škofja Loka pa je zagotovila sredstva za opremo in osebje.

Prvega septembra je bil odprt prvi vzgojno-varstveni oddelk za predšolske otroke v Železnikih. V starostno heterogeno skupino je bilo lahko vključenih največ 24 otrok, starih od tri do sedem let. Skrb za otroke v prvem oddelku je bila zaupana vzgojiteljici Jani Zupanek in varuhinji Neži Benedičič. Dogovorjeno je bilo, da bo vrtec v teh prostorih lahko deloval dve leti.

Potrebe po varstvu so se iz leta v leto povečevale. Nujno je bilo razmišljati o drugačnem organiziranju predšolske dejavnosti. S tem problemom se je že ukvarjal ravnatelj osnovne šole Franc Benedik, ki je zamenjal predhodnika leta 1970.

Vrtec je dobil nove prostore šele leta 1972, ko je Skupnost otroškega varstva Škofja Loka od Matevža Šmida odkupila stanovanjsko hišo v neposredni bližini šole in jo preuredila za potrebe vrtca. V novi stavbi za 72 otrok so bile štiri igralnice, garderobe in razdelilna kuhinja. Na otvoritvi 17. novembra 1973 je stavbo predal namenu predsednik skupščine Občine Škofja Loka Tone Polajnar. Pogoji za delo so se izboljšali, ostalo pa je precej pomanjkljivosti, saj zgradba ni bila grajena namensko. V vrtcu sta bili dve veliki igralnici in dve popolnoma premajhni igralnici, vsaka za skupino 14 otrok. Vzgojiteljice smo pogrešale tudi kabinet za didaktični material in večnamenski prostor. Tudi otroško igrišče je bilo opremljeno šele štiri leta kasneje.

Dokler je bilo v vrtcu manj otrok kot prostih mest, je bilo kar v redu. Leta 1978 pa je bil vrtec prvič polno zaseden. Izkazalo se je, da problem otroškega varstva v Železnikih še zdaleč ni rešen. Septembra istega leta so bile prvič organizirane tudi popoldanske dejavnosti za otroke, ki niso obiskovali rednih

Otroci z vzgojiteljico Jano Zupanek leta 1969.

oddelkov, imenovane potujoči vrtec. Vanje so bili zajeti otroci dveh generacij pred vstopom v šolo.

Naslednje leto je zaznamovala menjava v vodstvu šole. Novi ravnatelj je postal Leopold Nastran.

Leta 1982 so se potrebe po organiziranem varstvu pokazale tudi v Selcih. Tamkajšnja podružnična šola je imela pripravljen prostor za dva oddelka predšolskih otrok. 22. avgusta je bil odprt prvi oddelek. Skupino sta vodili Marija Mohorič in Francka Markelj. V šolskem letu 1984/85 so zaradi velikega števila vpisanih otrok odprli še en oddelek, ki je bil prav poseben. Otroci so se zbrali v Železnikih, potem pa se v spremstvu vzgojiteljice s kombijem odpeljali v vrtec Selca in tam preživeli dopoldne. Ob 14. uri so se pripeljali nazaj v vrtec v Železnike, kamor so jih prišli iskat starši.

Že septembra 1985 je bilo v vrtcu Selca otrok dovolj za dva oddelka.

Stanovanjska hiša, ki je v Železnikih služila kot vrtec, je bila za organizirano predšolsko varstvo samo začasna rešitev. Propadajoča stavba in slabi pogoji za delo so privedli do tega, da so se začele dejavnosti za pridobitev zemljišča za novogradnjo. Izdelan je bil tudi idejni načrt za vrtec s sedmimi oddelki. Vse pa je žal ostalo le na papirju. Gradnja novega vrtca se je odmikala. Zapletalo se je z odkupom zemljišča, saj ga lastnik ni hotel prodati, predlagal je gradnjo vrtca ob že obstoječi stavbi. To pa je pomenilo nov zazidalni načrt.

Zgradba starega vrtca.

Leta so tekla, o gradnji novega vrtca pa ni bilo nobenih konkretnih informacij. Kapljo čez rob so dodali vandali, ki so nam avgusta 1993 opustošili zunanje igrišče. Takrat smo vedele, da tako ne gre več naprej.

Vodja vrtca Ljuba Globočnik in delavke smo zahtevale, da se slabo stanje našega vrtca začne reševati. Pri odločitvi nas je podprla tudi tedanja ravnateljica pomočnica Martina Sedej.

Najprej smo razmere v našem vrtcu predstavile Vincenciju Demšarju, predsedniku IS Občine Škofja Loka, in ga s tem ponovno pozvale k aktivnejšemu sodelovanju. Zatem smo povabile na ogled razmer predsednika KS Železniki Alojza Čufarja. Obrnile smo se tudi na javne medije in naš problem predstavile širši javnosti. Ob podpori vodstva šole, sveta staršev vrtca, KS Železniki in s sodelovanjem Občine Škofja Loka je bil 5. novembra 1993 oblikovan gradbeni odbor za izgradnjo vrtca. Sestavljali so ga Primož Šmid, Jože Mohorič, Martina Sedej, Anka Golja in Ljuba Globočnik. Ravnatelj osnovne šole Leopold Nastran je izdelal zasnovo za novogradnjo. Edini prostor, ki ga je bilo mogoče pridobiti, je bilo zemljišče ob obstoječi stavbi. Primožu Šmidu, Jožetu Mohoriču in tajniku KS Darku Gortnarju je uspelo prepričati lastnico zemljišča Štefko Zupan, da je 19. januarja 1994 zemljišče prodala. Kljub temu da so se stvari premaknile z mrtve točke, pa zapletov še ni bilo konec.

24. februarja 1994 je župnijski urad Železniki gradbeni odbor seznanil, da potekajo aktivnosti za ustanovitev katoliškega vrtca. Ta naj bi rešil problem varstva v kraju. Izgradnji še enega vrtca ni nihče nasprotoval, vendar s tem ne bi rešili slabih razmer v obstoječem. Gradbeni odbor je vztrajal, da od novogradnje ne odstopa in da se kljub velikim pritiskom posameznikov vrstnega reda gradnje družbenih objektov ne sme spreminjati.

Sledila je priprava potrebne dokumentacije in pridobitev gradbenega dovoljenja. Po razpisu za izdelavo idejnih projektov se je gradbeni odbor na predlog Projektnega ateljeja Ljubljana odločil za gradnjo vrtca v dveh fazah. Najprej bi zgradili igral-

Gradnja novega vrtca.

nice, potem pa bi podrli obstoječi objekt in zgradili gospodarski del. Za izvajalca del je bilo izbrano gradbeno podjetje Rudis Trbovlje, za nadzor gradnje pa Lokainvest Škofja Loka. Investitor gradnje sta bila Občina Škofja Loka in Ministrstvo za šolstvo in šport.

Junija 1995 se je upokojila ravnateljeva pomočnica Martina Sedej. Na njeno mesto je bil imenovan Franc Rant, ki jo je nadomestil tudi v gradbenem odboru za vrtec. Da tokrat gre zares, smo spoznali 24. julija 1995, ko je bila postavljena zaščitna ograja med vrtcem in gradbiščem, na katerem so se takoj naslednji dan oglasili delovni stroji. Delavci so delali od jutra do večera in nova stavba je hitro rasla. Septembra istega leta se je že odločalo o notranji opreми. Po zamisli arhitektke Gordane Leško jo je začelo izdelovati domače podjetje Alples.

1. marca 1996 so se nam uresničile dolgoletne želje. Otroke smo sprejele v novih prostorih. Pogoji za delo so bili izjemni. Imeli smo sedem igralnic, od tega so bile zasedene le štiri, in še dodaten večnamenski prostor. A tolikšnega razkošja smo bile deležne le do septembra, saj smo takrat odprli še oddelk prvega starostnega obdobja, pridružila pa sta se nam tudi dva oddelka priprave na šolo.

Slovesna otvoritev novega vrtca je bila 31. avgusta 1996. Prostore sta svečano predala namenu minister za šolstvo in šport Slavko Gaber in župan (takrat že) Občine Železniki Alojz Čufar.

Leta 1999 je bila Osnovna šola Železniki izbrana za poskusno izvajanje programa devetletne osnovne šole. Število otrok v vrtcu se je nekoliko znižalo. Dve igralnici so zasedli otroci prvega razreda devetletke, štiri otroci iz vrtca, ena igralnica pa je bila eno leto prosta. Že naslednje leto so jo napolnili otroci iz vrtca.

Zanimanje staršev za vpis otrok v vrtec se je še kar povečevalo. Kmalu je postalo jasno, da v obstoječe oddelke ne bomo mogli sprejeti vseh otrok. Počasi smo se začeli dogovarjati, da bi prva razreda devetletke preselili v prostore osnovne šole. To se je naslednje leto res zgodilo. Vrtec je obiskovalo 138 otrok. Vseh sedem oddelkov je bilo polno zasedenih.

V naslednjih letih smo urejali zunanje igrišče. Leta 2003 smo na vrt postavili hišico, v kateri se otroci z veseljem igrajo. Na žalost pa so jo nočni nepridipravi zelo kmalu poškodovali. Potrgali so kritino s strehe, pogosto pa še tudi zdaj razbijajo okenske šipe.

Aprila 2006 so nam na vrt postavili sodobno večnamensko igralo, ki smo ga dobili v akciji podjetij Mercator Henkel in RTV Slovenija Za čiste otroške želje. Prijavili smo se na nagradni natečaj, bili izbrani med 180 vrtci in prejeli igralo v vrednosti milijon tolarjev oziroma dobrih 4000 €.

Kako pa je danes? Lepo. Vrtec je polno zaseden. Z otroki in za otroke dela v ustreznih prostorih krasna ekipa ustvarjalnih ljudi, ki se med seboj dobro razumemo.

Zgodovina, pravijo, pa se stalno ponavlja. Od otvoritve vrtca je preteklo 12 let. Nihče ni predvideval, da bo po tako kratkem času obstoječa stavba premajhna. Pa je. Že najmanj pet let ne moremo sprejeti vseh otrok, ki bi potrebovali varstvo.

Spet smo na začetku te zgodbe. Kje bomo dobili ustrezne dodatne prostore za nove oddelke?

Otvoritev novega vrtca:
dr. Slavko Gaber in župan Alojz Čufar.

Otvoritev novega vrtca.

Vrtec danes.

Kratek pregled nastanka in delovanja Muzejskega društva Železniki

Muzejsko društvo Železniki

Plavčeva hiša,
danes stavba
muzeja v Železnikih.
Foto: Anton Sedej

Muzejsko delovanje v Železnikih pred organiziranjem društva

Pričetek varovanja kulturne dediščine in s tem začetek muzejske dejavnosti v Železnikih sega v leto 1941, tik pred začetek druge svetovne vojne. Takratni lastniki plavža so brezposelnim delavcem namreč obljubili, da jim pripade ves gradbeni material plavža in da ga lahko prodajo, če plavž podrejo. Dela so se lotili 14. marca 1941. Takratna tajnik Prosvetnega društva Železniki Blaž Gortnar in župan Železnikov Niko Žumer pa sta takoj pričela z akcijo, ki naj rušenje ustavi. Zavedala sta se namreč pomena edinega še ohranjenega objekta več kot 600-letne železarske zgodovine kraja. Za pomoč sta telefonsko zaprosila Franceta Steleta, takratnega referenta za umetnostno zgodovino na banovini. Ta je takoj spoznal vrednost ohranitve plavža in izdal dekret, ki je plavž imenoval za tehnični spomenik. Žandarmerija je tako dobila dokument, s katerim je rušenje lahko zakonsko ustavila. Celotna akcija je trajala le nekaj ur, plavž pa je že bil porušen do zgornjih lin. Takojšnjo obnovo je preprečila vojna. Leta 1949 je Zadruga kovinarjev Niko pričela z obnovo plavža in jo končala leta 1952. Tako se Železniki danes lahko ponašajo s plavžem, edinim ohranjenim objektom take vrste v Sloveniji in prvim zaščitnim tehničnim spomenikom.

Ravno z obnovo plavža je v zadrugi kovinarjev zaživela tudi želja po zbiranju in shranjevanju predmetov, povezanih z železarjenjem, saj so zadrugniki začutili zgodovinsko povezanost svoje dejavnosti s tradicijo. Veliko pa je k taki usmeritvi prispevala tudi udeležba na republiški razstavi izdelkov lokalne industrije, organizirane v letu 1949 na tehniški srednji šoli v Ljubljani. Zadrugi je bil dan na razpolago prostor ene učilnice, mnogo več, kot so za predstavitev svojih izdelkov potrebovali. Da bi prostor vendar zapolnili, so s poudarkom na svojem železarskem poreklu pripravili razstavo pod geslom "Železniki nekoč in danes". Želeli so predstaviti dejavnost starih železarjev, zato so izdelali maketo obstoječega plavža in maketo vigenjca. Obe so opremili z gi-

bajočimi se figurami, za popestritev pa so razstavili še do takrat zbrane zgodovinske predmete. Drugi del razstave so predstavljali izdelki iz tekoče proizvodnje takratnega programa. Razstava je vzbudila veliko zanimanje in ugoden odmev tako stroke kot javnosti in je bila nagrajena s srebrnim priznanjem. Deležna je bila tudi obiska načrtovalcev gospodarskega razvoja Jugoslavije (B. Kidrič). Tudi ti so izrazili zadovoljstvo nad doseženim in pripravljenost za pomoč ter vabilo k sodelovanju. Že kmalu za tem je bila zaduga na njen predlog vključena v petletni gospodarski načrt kot proizvajalka mehanskih izdelkov. Po razstavi so bili eksponati prepeljeni nazaj v Železnike in shranjeni v zadruginih prostorih. Aktivnosti pri zbiranju zgodovinskih predmetov je podkrepil še Tehniški muzej Slovenije, ki je v Železnikih odprl zbirni center. Po adaptaciji plavža v letu 1952 so se v kraju pojavila nesoglasja in napadi na zadrugo, češ, "s kakšno pravico si lasti preteklost, to je vendar last kraja". Zadruga je zato prenehala z nadaljnjimi aktivnostmi ter eksponate, čeprav so bili njena lastnina, odstopila kraju. Ta pa takrat na to ni bil pripravljen. Eksponate je sicer prevzel, ni pa imel prostora, kamor bi jih shranil. Tako so jih uskladiščili pod nekim napuščem, kjer so rjaveli in propadali.

Prej živahna dejavnost in ideja o organiziranju lokalnega muzeja je bila s tem za dolgo vrsto let odrinjena v pozabo.

Prva organizirana oblika muzejske dejavnosti: Pododbor Muzejskega društva Škofja Loka v Železnikih

Nekako v letu 1963 pa je nekaj zanesenjakov spet pričelo resno razmišljati o krajevni zbirki. Omeniti je treba vsaj tri, ki so tako ali drugače sodelovali že od vsega začetka in so tako pobudniki organizirane muzejske dejavnosti ter nekako očetje današnjega muzeja. To so bili Niko Žumer, Blaž Gortnar in Valentin Pintar. K delu so pritegnili še nekaj mlajših in skupaj so pričeli iskati ustrezen prostor, da bi

shranili propadajoči maketi in zbrane predmete vsaj pod streho. Že takrat so videli primeren prostor za zbirko v Plavčevi hiši, in ker se je ponudila priložnost, so maketi prepeljali na dvorišče te hiše. Po pomoč so se obrnili tudi na Muzejsko društvo v Škofji Loki. Tu so občudovali delo zagnancev, in da bi njihovo delo bolje in bolj strokovno steklo, je Muzejsko društvo Škofja Loka leta 1965 ustanovilo svoj pododbor v Železnikih. Njegovi člani so s še večjo vnemo pričeli zbirati gradivo in eksponate ter aktivno iskati prostor za zbirko. Njihov glavni cilj je bil namreč odpreti manjši krajevni muzej. V njem naj bi prikazali pestro in bogato zgodovino železarstva ter lesnopredelovalnih dejavnosti. Prva večja na zunaj opazna aktivnost pododbora je bila 28. novembra 1965 odprta razstava gozdno-lesnega gospodarstva Selške doline na prostoru pred plavžem. Bila je zelo dobro obiskana in ravno v tem času so se uspešno razpletla tudi dogovarjanja o odkupu

ene najstarejših in najbolj ohranjenih hiš v Železnikih, Plavčeve hiše, za muzejsko zbirko. Kmetijska zadruga Martinj Vrh, ki stavbe ni več uporabljala, se je odločila za prodajo. Sredstva za nakup pa je zagotovila Občina Škofja Loka in vse tovarne v Železnikih. Odkupljeno je bilo pritličje ter del prvega nadstropja. Člani društva so takoj pričeli z zbiranjem denarja ter obnovo prostorov, hkrati pa tudi z zasnovo zbirk, izdelovanjem in popravilom maket. Leta 1968 so bile čez poletje za obiskovalce že odprte zbirke o železarstvu, gozdno-lesnem gospodarstvu ter čipkarstvu. Pozimi 1968/1969 je bila zbirka preurejena, dopolnjena ter tako pripravljena za uradno otvoritev muzeja v Železnikih, ki je bila 31. avgusta 1969. Članom društva je k ureditvi prostorov ter pripravi zbirk uspelo pritegniti veliko ljudi. Navdušenje za zbiranje eksponatov so širili med ljudmi in v tem času je pododbor v Železnikih imel preko 200 članov.

Sprednja stran Plavčeve hiše še v lasti Kmetijske zadruge Martinj Vrh. Zanimiv prehod z malimi oboki na prehodu iz pritličja v prvo nadstropje. V drugem nadstropju je balkon iz zelenega perachiškega tufa s kovano železno ograjo. Levo je še viden del zidanega oboka, ki je zapiral dvorišče.

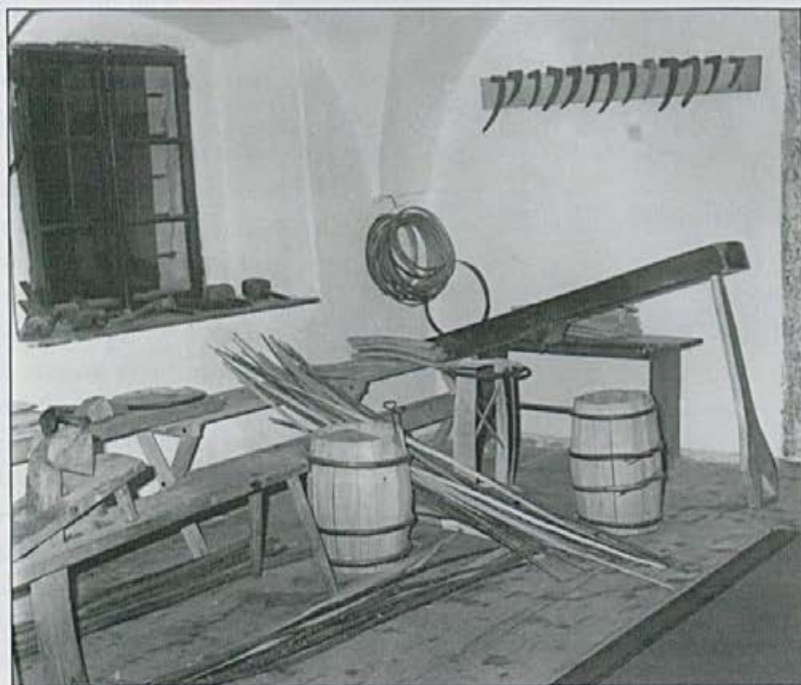
Muzejsko društvo v Železnikih

Nekatere prostore muzejske Plavčeve hiše so še zasedali stanovalci. Z njihovim izseljevanjem se je muzej skozi leta počasi večal. Člani društva so zato izdelali nov razstavni načrt ter počasi urejali nove prostore. Pokazala se je tudi potreba po večjem razstavnem prostoru za občasne razstave. Na dvorišču Plavčeve hiše je bilo tudi gospodarsko poslopje, potrebno celovite obnove. Tudi tega so se člani lotili in z veliko prostovoljnega dela ter akcij zbiranja denarja jim je do leta 1978 uspelo gospodarsko poslopje povsem preurediti in v njem odpreti galerijo. Ob istem času pa so odprli tudi nove zbirke v drugem nadstropju. Muzej se je razširil z zbirkami o skrilu, o društvenem delovanju ter s spominsko sobo akad. prof. dr. Franceta Koblarja – železnikarskega rojaka. Prenovljeni sta bili tudi zbirki o žagarstvu in gozdarstvu, v nov prostor pa so predstavili zbirko o čipkarstvu. Tudi te akcije so dodobra povezale ljudi različnih poklicev, ki so z veseljem sodelovali pri delu društva. Poleti tega leta je bila tudi uradna otvoritev novih zbirk in galerije.

Veliko število obiskovalcev prireditve je bilo dokaz, da se je muzej v kraju dobro prijel in da ljudje z veseljem spremljajo in sodelujejo pri delu društva. Tudi zato so člani pododbora ob spremembah zakonodaje na področju društvene dejavnosti v letu 1979 pričeli razmišljati o samostojnem muzejskem društvu. Ustanovni občni zbor Muzejskega društva v Železnikih je bil 11. julija 1979. Sporazumno z Muzejskim društvom v Škofji Loki mu je bila za območje delovanja določena Selška dolina. Društvo je postalo pravna oseba s pravico, da zaposli delavce. Od takrat dalje je v muzeju društva redno zaposlen vodič – kustos.

Nadaljnje delovanje društva

Še vedno je prevladovalo delo pri dodatnem urejanju zbirk muzeja. Zbirke so bile dopolnjene z maketo oglarstva, lovskim paviljonom ter zbirom debel dreves, ki rastejo v Selški dolini. Zelo aktivno so člani delali tudi pri pripravljanju razstav v galeriji. Najbolj odmevne so bile razstave likovne skupine

Sodarski oddelek: pripomočki za skobljanje dog in sestavljanje sodov.
Foto: M. Mehora

V stavbi na levi so nameščene muzejske zbirke v rudarskem, metalurškem, žagarskem, sodarskem in čipkarskem oddelku. Desno Boncljeva hiša. Foto: M. Mehora

Vstopna soba muzeja z vitrinami delovnih organizacij iz Železnikov: Niko, Iskra, Tehnica, Čevljarna Ratitovec, Alples. Spodaj viden tudi relief Selske doline.

Iskra iz Železnikov, razstava metuljev, razstava kiparja Toneta Logondra, najbolj obiskana pa je bila vsako leto razstava čipk ob Čipkarskem dnevu, ki je tudi našla svoj prostor v novi galeriji.

Ena od pomembnih usmeritev društva je postalo tudi obeleževanje rojstnih hiš znanih in zgodovinsko pomembnih mož Selške doline. Tako sta spominske plošče v tem času dobila akad. prof. dr. France Koblar ter Anton Dermota. Tudi prva pobuda za postavitev kipa slikarju impresionistu Ivanu Groharju je prišla prav iz Muzejskega društva v Železnikih.

Prav tako so veliko časa člani društva namenjali širjenju članstva ter prodaji Loških razgledov, vsaki dve leti pa so skrbno pripravili tudi občni zbor društva.

Na žalost pa čas proti koncu osemdesetih let kulturi ni bil najbolj naklonjen. Društvo je imelo velike denarne težave in mnogo zamisli je ostalo neizpeljanih. S težavo so zagotavljali sredstva za redno odprtje muzeja in plačo vodički. Sponzorska sredstva delovnih organizacij v Železnikih, ki so bila prej osnova mnogim akcijam in dejavnostim,

so se zelo zmanjšala in počasi skoraj ugasnila. V zasluženi pokoj je odšla tudi dolgoletna vodička Tonika Ramovš in treba je bilo poiskati nove moči za delo v muzeju. Na pomoč je priskočila Kulturna skupnost občine Škofja Loka, ki je zagotovila polovična sredstva za plačo ter nekaj sredstev za materialne stroške. Še vedno pa se je društvo komaj prebijalo iz meseca v mesec, nemogoče je bilo misliti na prenove zbirk.

Šele do leta 1994, do praznovanja 25. obletnice delovanja muzeja, je bilo mogoče zbrati denar za ureditev še zadnjega prostora v Plavčevi hiši. Vanj so prestavili čipkarsko zbirko, ki je šele tukaj zasijala v polni lepoti. V izpraznjeni sobi so skupaj z borci pripravili kratek pregled obdobja druge svetovne vojne v Selški dolini in Železnikih ter jo za javnost odprli maja 1996. Tega leta se je uresničila tudi dolgoletna želja Muzejskega društva, da bi primerno obeležje na rojstni hiši dobil eden od začetnikov muzejske dejavnosti, pobudnik kovinske industrije ter oče muzeja, Niko Žumer.

Fotografija iz zbirke čipkarstvo: vidni so panoji z razstavljenimi čipkami, skrinja, veliki punkelj, priprava za navijanje klekeljnov. Foto: Anton Sedej

S temi aktivnostmi je društvo spet zaživel. Velik zagon mu je dal tudi posluh za muzejsko dejavnost novo ustanovljene Občine Železniki. Ta je s proračunom zagotovila sredstva za zaposlenega kustosa ter vodiča in sredstva za materialne stroške muzeja. Tako je lahko društvo v muzeju zaslužen denar namenilo za svoje akcije ter urejanje zbirk. V tem času se je občina aktivno vključila tudi v zagotavljanje sredstev za temeljito prenovo muzejske stavbe.

Prenova muzejske Plavčeve hiše

Leta 1996 je bil izdelan izvedbeni načrt za prenovo celotne stavbe. Ker je to zelo zahteven projekt, se je vanj vključila tudi občina, skupaj pa smo zaprosili tudi za sredstva na ministrstvu za kulturo. V letu 1997 je bil že izveden prvi del prve faze prenove; urejena je bila nova kotlovnica. Naslednji dve leti je preko zime potekala prenova pritličja. Plavčeva hiša je spet dobila zunanjo podobo, kot jo je imela pred preureditvijo v Jašketovo trgovino, s centralnim vhomom je bila spet vzpostavljena glavna veža, s prebojem na stopnišče v prvo nadstropje pa stavbe ni bilo treba več zapuščati. Pritličje je dobilo nove tlače, s centralnim ogrevanjem ter sanacijskim ometom pa je bila odpravljena nadležna vlaga. Na podoban način je bilo v kasnejših letih sanirano tudi prvo in kasneje tudi drugo nadstropje. Stavba muzeja je bila v celoti injektirana in tako tudi statično sanirana. Dobila je novo kritino, ravno v tem času pa se pripravlja tudi projekt nove fasade. Hkrati s prenovo stavbe je potekala tudi nova postavitev in posodobitev zbirk.

Med samo prenovo je potekal tudi prenos lastništva muzejske stavbe na Občino Železniki. Prej je bila namreč zemljiškoknjižno vodena pod Loški muzej, po reorganizaciji občin pa je ob delitveni bilanci najprej izpadla in je bilo zato treba postopek preknjižbe ponoviti. Takrat se je šele izkazalo, da Muzejsko društvo Železniki nikoli ni bilo lastnik Plavčeve hiše, sedaj pa je lastnik Občina Železniki.

Med prenovo pa se je dogodila še ena organizacijska sprememba. Občina je namreč ustanovila javni zavod za področje športa, turizma in kulture. Nanj je prenesla upravljanje nepremičnin pa tudi zaposlene. Tako sta bila tudi kustos in vodička prezačena z Muzejskega društva Železniki na Javni zavod Ratitovec. Vse muzejske zbirke so ostale v lasti Muzejskega društva Železniki, društvo tudi pobira vstopnino za muzej ter s tem denarjem skrbi za prenovo in postavitev novih zbirk. Želimo pa si, da bi se ta način organizacije muzejske dejavnosti v Železnikih tudi formalno-pravno uredil s podpisom pogodbe o ustanovitvi muzeja. V muzeju sodelujejo: Občina Železniki kot lastnik Plavčeve hiše, Muzejsko društvo kot lastnik eksponatov in opreme ter Javni zavod Ratitovec, v katerem so zaposleni v muzeju zaposleni. Odnos med temi subjekti pa še ni dokončno rešen. Kraj in občina bi tako pridobila pravilno formiran kulturni subjekt, ki bi v okviru Javnega zavoda Ratitovec lažje pridobival tudi finančna sredstva na razpisih ministrstva za kulturo in tudi evropska sredstva.

Pomembnejše aktivnosti društva danes

S prenosom finančnega bremena stavbe ter zagotavljanja sredstev za plače z društva na občino ter javni zavod je Muzejsko društvo Železniki spet zadhalo s polnimi pljuči. Končno je napočil čas, da društvo uresniči dolgoletne želje in načrte. Močno se je razmahnila razstavna dejavnost v galeriji muzeja.

Največji uspeh v zadnjem času pa za društvo prav gotovo pomeni izdajanje Zbornika za Selško dolino Železne niti. Na pobudo in predlog Primoža Pegama je UO MD Železniki imenoval uredniški odbor, ki pod vodstvom Primoža Pegama pripravlja že peto številko, ki je pred vami. Vsi lahko samo upamo, da entuziazem ne bo ugasnil in bo ta lepa in potrebna edicija med nami živela še mnogo let in vsako leto prinašala pomembne prispevke za zgodovino Selške doline.

Več časa in finančnih sredstev pa v zadnjih letih društvo namenja tudi prenovi in novim postavitvam zbirk v muzeju. Z lastnimi močmi skušamo zbirke posodobiti, približati obiskovalcem, jih narediti lepše in atraktivnejše. Posodabljammo jih tudi z avdio-vizualnimi sredstvi ter jih skušamo tako narediti bolj žive in privlačne.

Pomladi leta 2008 je bila tako na novo postavljena spominska soba našega rojaka profesorja Franceta Koblarja. Poleti in v jesenskem času bomo še zadnje prenovljene prostore muzeja opremili z zbirkami, ki jih že dolgo načrtujemo. V posebnem delu bomo predstavili delo naše dolgoletne zdravnice dr. Valerije Strnad, v zbirki Društva pa bomo postavili pregled 100-letne zgodovine ter delovanja Planinskega društva za Selško dolino ter predvojnega društva Sokoli. Za obe zbirki smo pridobili nekaj pomembnih in enkratnih eksponatov, ki bodo tvorili središče zbirk.

Članstvo – za delovanje društva jutri

V zadnjih letih je v Muzejskem društvu Železniki okrog 60 članov, od tega kakih 20 aktivnejših. Za široko zasnovano in razvejano dejavnost to postaja premalo. Zato se obračamo na vas, zveste bralce zbornika. Pridružite se nam, pomagajte nam uresničiti naše načrte. Potrebujemo nove sodelavce, ki nam bodo v razmislek prinesli nove ideje in nam pomagali pri izvedbi projektov. Včlanite se v Muzejsko društvo Železniki in se skupaj z nami veselite novih uspehov. Tudi prostovoljno in neplačano delo prinaša veliko zadovoljstva, še posebej ob uspešno izvedenih akcijah, ob velikem številu obiskovalcev in predvsem ob njihovih pohvalah.

V letu 2009 bomo praznovali kar dva jubileja. Najprej v juliju 30-letnico samostojnega delovanja Muzejskega društva, v avgustu pa bo minilo že 40 let od uradne otvoritve muzeja. Vabimo vas, da se prireditev ob obeh praznovanjih udeležite, skozi celo leto pa vas vabimo k ogledu muzejskih zbirk, ki so bile po poplavih na novo urejene.

Prireditve in dogodki, ki so Železnim nitim utirale pot med bralce

Tadeja Šuštar

Dogodek leta 2004!

Janez Lotrič

tenorist

+ zbornik

Železne niti

Nedelja, 22. avgusta ob 20. uri
Športna dvorana Železniki

Predprodaja vstopnic:
 Zavod za pospeševanje
 turizma BLEGOS 04/517-06-00

Pano, ki je vabil na predstavitev prve številke zbornika Železne niti.

Sponzorji koncerta:

Muzična družba Železniki, Na prosti ul. Železniki, 5000, Trzin, Slovenija 20004

Jure Rejec in Andreja Kenda sta z žlahtno besedo povezovala niti programa v celoto. Foto: Anton Sedej

Primož Pegam je med drugim dejal: "Besede našega rojaka spoštovanega prof. Koblarja so nam bile osnova in vodilo pri našem delu, napraviti zapisek in izpričevati resnico. Trudili smo se in se bomo tudi v prihodnje, zapisovati po resnici. Vabim vas, da se nam pridružite pri zapisovanju dogodkov okoli nas. Vsakega novega pisca bomo zelo veseli." Foto: Anton Sedej

Tadeja Šuštar je želela zbornik ne samo predstaviti, ampak kar v celoti prebrati. Foto: Anton Sedej

Navdušeno občinstvo oziroma bodoči zvesti bralci Železnih niti. Foto: Anton Sedej

Uredniški odbor Železnih niti, ki ga je preudarno zbral in povezal odgovorni urednik Primož Pegam, in Muzejsko društvo, ki mu je leta 2004 predsedoval Anton Tavčar, sta se strinjala, da zbornik, v katerem avtorji s svojimi prispevki zapisujejo in s tem ohranjajo kulturno izročilo ter kulturno identiteto Selške doline v njenem materialnem, duhovnem in socialnem smislu, zasluži, da ga bralcem poklonita na svečan, slovesen način. Tako pisci kot muzealci so se zavedali, da pomembnost knjige za dolino in njene bodoče rodove morajo na neki način izraziti z veličino dogodka ob njenem rojstvu in nato ob vsaki naslednji izdaji zbornika. Trikrat jima je načrt uspel: prvič s koncertom svetovno znanega domačina, tenorista Janeza Lotriča, drugič s skrivnostnim gregorijanskim koralom v izvedbi profesorja Toneta Potočnika in njegovih študentov in tretjič, ko je nastopil glasbeni pedagog in zborovodja France Čufar s svojimi prijatelji in učenkami. Ob četrti številki sta načrt in priprava veličastnega dogodka s tenoristom Janezom Trilerjem in Slovenskim oktetom uspela, žal pa je samo izvedbo preprečila vodna ujma s poplavami.

Prve Železne niti je v nedeljo, 22. avgusta 2004, med bralce veličastno pospremil čudovit koncert domačina svetovnega slovesa, tenorista Janeza Lotriča v športni dvorani v Železnikih. Tenorist ga je Selški dolini poklonil, da bi omogočil zborniku lepše rojstvo. Koncert sta obogatila še orkester Akord iz Celja pod taktirko Matjaža Brežnika in nonet Jubilate, ki ga je vodila Ana Prevc - Megušar. Koncertni program, v katerem je Janez Lotrič skupaj z orkestrom in nonetom Jubilate ušesa in srca poslušalcev napolnil s čudovito glasbo, ki jo je izbral iz cele palete glasbenih vrst: od domovinske, narodno-zabavne glasbe, glasbe iz sveta muzikala, operete do italijanske cancone in opere, sta povezovala Andreja Kenda in Jure Rejec. V predstavitvenem delu, ki je bil posvečen zborniku, je odgovorni urednik Primož Pegam predstavil namen in pomen Železnih niti, Tadeja Šuštar pa njihovo vsebino. Svoj pozdrav je zborniku v imenu občine Železniki izrekel tudi župan Mihael Prevc.

Tenorist Janez Lotrič in orkester Akord z dirigentom Matjažem Brežnikom. Foto: Anton Sedej

KONCERT

ob predstavitvi zbornika *Železne niti*

Tone POTOČNIK
organist

Janez LOTRIČ
tenorist

Andreja ZAKONJŠEK
sopranistka

Sobota, 25. junij ob 21. uri
Cerkev sv. Antona v Železnikih

Predprodaja kart:
Muzej Železniki, tel.: 514-73-56
Trgovina Nika-šiv, Češnjica 9
tel.: 514-72-72

Uredniški odbor je držal svojo obljubo in v slabem letu dni pripravil drugo številko Zbornika Selske doline *Železne niti* in ponovno poskrbel za odmeven koncert. Drugo knjigo je na pot med bralce 25. junija 2005 v cerkvi sv. Antona pospremil koncert organista in pianista Toneta Potočnika, docenta na Akademiji za glasbo, kjer poučuje klavir, partiturno igro in gregorijanski koral. Uvodni del je bil posvečen predstavitvi *Železnih niti* in pozdravu s strani gostitelja, župnika msgr. Franca Dularja. Nato je v prvem delu Tone Potočnik skupaj s svojimi študenti izvedel pesmi gregorijanskega koral in nekaj odlomkov iz Škofjeloškega pasijona. Moderatorja, Špela Pegam in Rok Pintar, sta poslušalcem izčrpno predstavila gregorijanski koral tako, da sta orisala njegovo zgodovino in vsebino. Organist Tone Potočnik, ki je svojo glasbeno pot začel tudi na koru župnijske cerkve sv. Antona, je drugi del koncerta obogatil še z nastopom svojih prijateljev: tenorista Janeza Lotriča, sopranistke mariborske opere Andreje Zakonjšek in Franceta Čufra na baritonu.

Plakat, ki je vabil na predstavitev druge številke zbornika *Železne niti*.

Orgelska spremljava Toneta Potočnika prijatelju, tenoristu Janezu Lotriču. Foto: Vavpetič

Tone Potočnik s svojimi študenti ob izvedbi gregorijanskega koral ter z moderatorjema Špelo Pegam in Rokom Pintarjem. Foto: Vavpetič

Od leve proti desni: Janez Lotrič, Andreja Zakonjšek, Tone Potočnik, France Čufar – ustvarjalci koncerta. Foto: Vavpetič

Drugi številki na pot, Primož Pegam. Foto: Vavpetič

Pevca v pogovoru z gostiteljem koncerta župnikom msgr. Francem Dularjem. Foto: Vavpetič

Srečanje prijateljev, Janeza Lotriča in Filipa Gartnerja. Foto: Vavpetič

Plakat, ki je vabil na predstavitev tretje številke zbornika Železne niti.

France Čufar, zborovodja Lovskega pevskega zbora Škofja Loka. Foto: Anton Sedej

France Čufar, zborovodja Mešanega pevskega zbora Domel. Foto: Anton Sedej

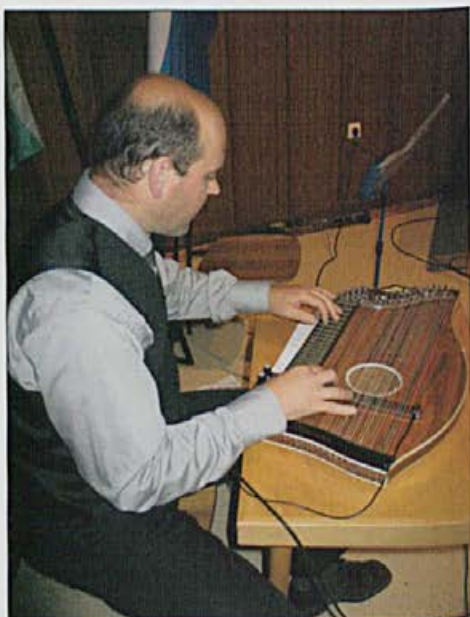
Tretja številka Železnih niti je luč sveta ugledala 7. julija 2006 s koncertom Franceta Čufra in njegovih prijateljev v kulturnem domu v Železnikih. Na prireditvi, ki ji je slabo vreme preprečilo, da bi se odvijala na Boncljevem dvorišču, smo spoznali Franceta Čufra, glasbenega umetnika iz Železnikov, v vlogi glasbenega pedagoga, zborovodje in pevca. Ob tem so seveda sodelovali tudi njegovi prijatelji: profesor Tone Potočnik, pevci Mešanega pevskega zbora Domel in Lovskega pevskega zbora Škofja Loka, pevci Župnijskega pevskega zbora pod vodstvom zborovodkinje Ane Prevc - Megušar, citrar Tomaž Plahutnik, klarinetist Branko Zupanc in učenke Glasbene šole Škofja Loka, ki jih poučuje v oddelku v Železnikih.

V prvem delu koncerta smo slišali njegove priredbe, njegov bas v Župnijskem cerkvenem zboru in učenke, ki jih poučuje v glasbeni šoli: Lucijo Tolar in Tino Kamenšek, obe na kljunasti flauti ob spremljavi profesorja Toneta Potočnika, ter Tino Šubic na kitari. Župnijski cerkveni zbor je pod vodstvom zborovodkinje Ane Prevc - Megušar in ob spremljavi profesorja Toneta Potočnika pel o življenjski poti svetega Franciška Ksaverja, kot jo je v verzih pred dobrimi stotimi leti zapisal Josip Levičnik. Vmesni čas je zapolnila predstavitev Zbornika za Selško dolino, ki sta jo kot vedno podala odgovorni urednik Primož Pegam, ki je Železne niti vpel v širši kontekst, in Tadeja Šuštar, ki je orisala vsebino tretje številke.

V drugem delu koncerta smo spoznali Franceta Čufra predvsem kot zborovodjo, saj sta zapela njegova dolgoletna zborovska sestava, Mešani pevski zbor Domel in Lovski pevski zbor Škofja Loka. Ob koncertu je k sodelovanju povabil tudi citrarja Tomaža Plahutnika in klarinetista Branka Zupanca, ki sta poleg pianista Toneta Potočnika poskrbela za spremljavo.

Četrta številka Železnih niti je kljub smelim načrtom glede promocijskega koncerta z Janezom Trilerjem in Slovenskim oktetom bralce osvojila šele po hudi vodni ujmi, ki je 18. septembra 2007 prizadela zgornji del Selške doline.

Uredniški odbor Železnih niti si bo še naprej prizadeval, da bodo izpod peres različnih avtorjev nastajali prispevki, ki bodo ohranjali kulturno izročilo in identiteto Selške doline. Trudili se bodo še naprej zapisovati po resnici, da ne pozabimo, in odstirati tančice, ki skrivajo pomembna dejstva o življenju na tem čudovitem koščku zemlje. Vztrajati moramo v smislu zapisa prof. dr. Franca Koblarja v knjigi Moj obračun: "Če bi kdaj poprej utegnil ali čutil, da je važno napraviti kak zapis o dogodkih okoli nas, bi bilo danes vendarle prav; saj je naš spomin tako šibak in nam izpuhti marsikaj, kar je za spoznanje in izpričevanje resnice vsaj malo važno." Obenem bo uredniški odbor poskrbel, da bodo številke Železnih niti vedno znova med bralce zakorakale na prav poseben, svečan način.

Citar Tomaž Plahutnik. Foto: Anton Sedej

Zvesti bralci in pozorni poslušalci. Foto: Anton Sedej

Mladi umetniki na kljunasti flavti, Lucija Tolar in Tina Kamenšek, ki sta nastopili ob klavirski spremljavi Toneta Potočnika, sta učenki Franceta Čufra. Foto: Anton Sedej

Življenjsko pot Frančiška Ksaverja smo spremljali skozi prepletanje petja Župnijskega cerkvenega pevskega zbora, ki ga vodi Ana Prevc Megušar in v katerem poje tudi France Čufar, ter recitiranja Andreje Kenda.

Foto: Anton Sedej

SLOVENSKI OKTET

Muzejno gradivo Železniki

Železne niti 4/2007

Zbornik Selške doline

gost
**JANEZ
LOTRIČ**

Športna dvorana Železniki
Sobota, 29. september ob 20. uri

Prodaja vstopnic: Muzej Železniki, Bazen Železniki,
Diskont Mercator Železniki, LTO Blegoš Škofja Loka

Plakat, ki bi vabil na predstavitev četrte številke zbornika Železne niti, ki pa je zaradi vodne ujme v zgornjem delu Selške doline odpadla.

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Poplave 8. 9. 1995.
Deroča voda pod
mostom na Klovžah.

Zgodovina v sedanjosti

Aleksander Čufar

EFIAP/b, PPSA, KMF FZS, MF FDG

Foto: Aleksander Čufar

Vse bolj se zavedamo pomena dogodkov in ostankov iz preteklosti za kraj in državo. Obnavljajo se stare zgradbe, ki so bile nekoč pomembne in še danes kažejo veličino nekdanje slave in običajev, kjer dandanašnji ohranjamo dela in šege takratnih prebivalcev. Še ne dolgo nazaj v naših krajih ni bilo videti stavbe, ki bi sijala v vsej svoji veličini, vendar je na srečo to že zgodovina. Danes je obnovljenih nekaj krasnih zgradb, ki so v ponos kraju in stanovalcem, predvsem pa bodo še našim otrokom kazale, kako pomembne so bile nekdaj in so še danes.

Pred leti zapostavljene stare hiše so sedaj nadomestili nam vsem poznani kozolci. Neverjetno je, kako malo je v naši dolini teh lepotev še ohranjenih in uporabljenih. Bojim se, da bomo čez nekaj let priča množičnemu razpadu nekdaj zelo veličastnih in prepoznavnih objektov. Novi, moderni načini spravila krme so njihovo funkcijo povsem spremenili. Sedaj največkrat služijo reklamnim oglasom.

Pomniki zgodovine so tudi cerkve in znamenja, ki jih je v naši dolini kar lepo število. Zanimivi so pogledi s hribov iznad doline, ko naenkrat vidiš tudi več cerkva, ki že tako lepo pokrajino naredijo še lepšo. Različne naravne svetlobe in uporaba umetne jih naredijo še bolj vidne.

Boljši časi se kažejo pri ohranjanju tradicije klekljanja v naših krajih. Čipkarska šola uspešno deluje in vsako leto se več učenk in učencev nauči tudi bolj zahtevnih prvin klekljanja. S sodelovanjem na razstavah in festivalih si samo še pridobivajo nove izkušnje. Morda bi nekaj podobnega poizkusili še s kovaštvom in bi se znanje kovanja žebeljv ohranilo prihodnjim rodovom.

Upam, da bom v naslednjih zbornikih lahko prikazal še več uspešno ohranjenih stavb in običajev, ki bodo prihodnjim rodovom kazale bogastvo krajev Selske doline.

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

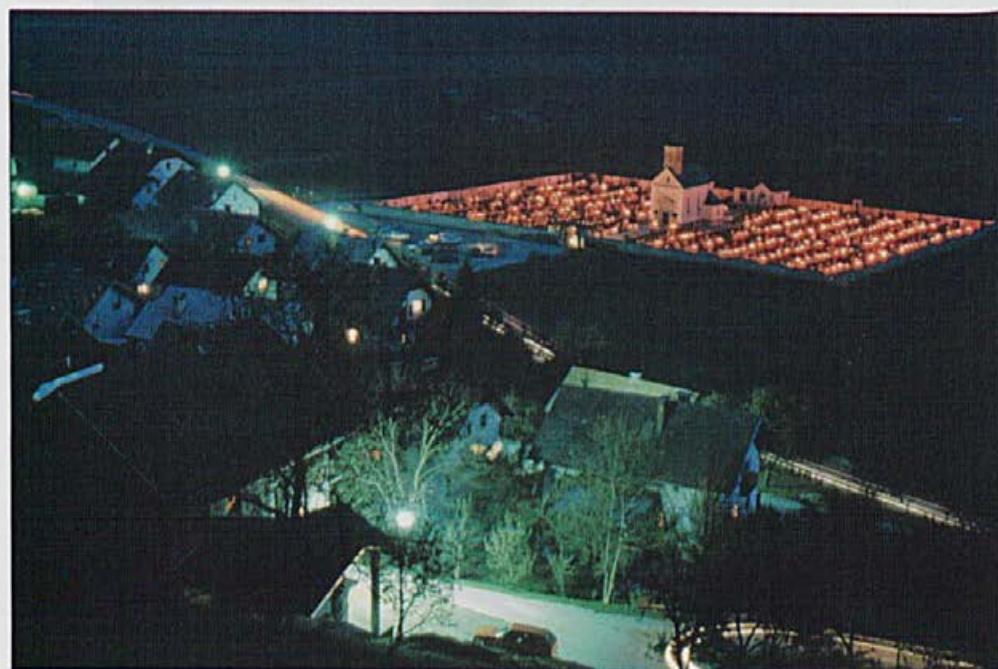

Foto: Aleksander Čufar

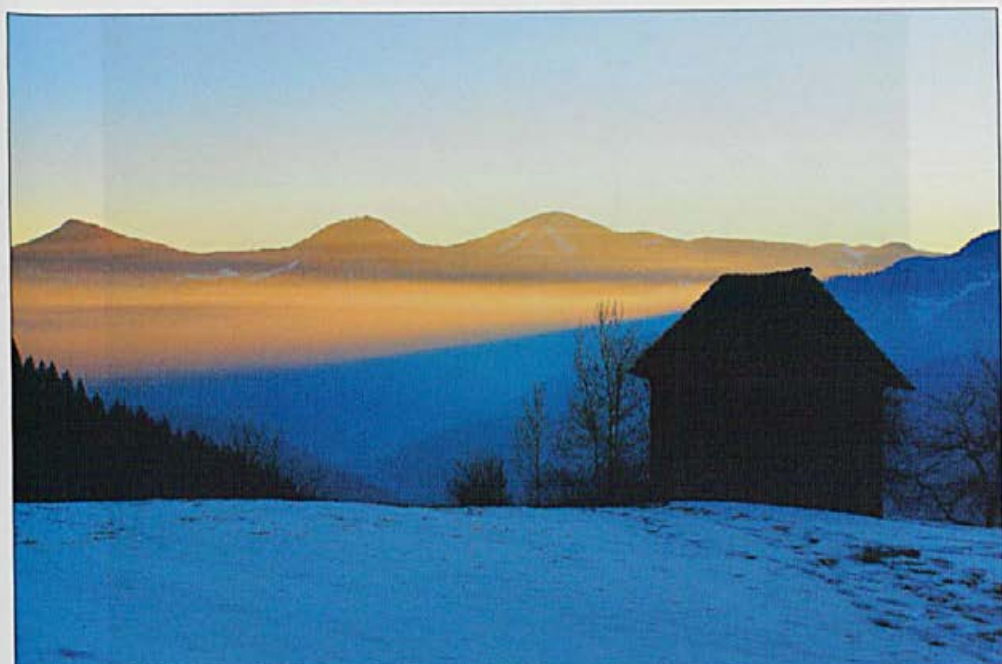

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

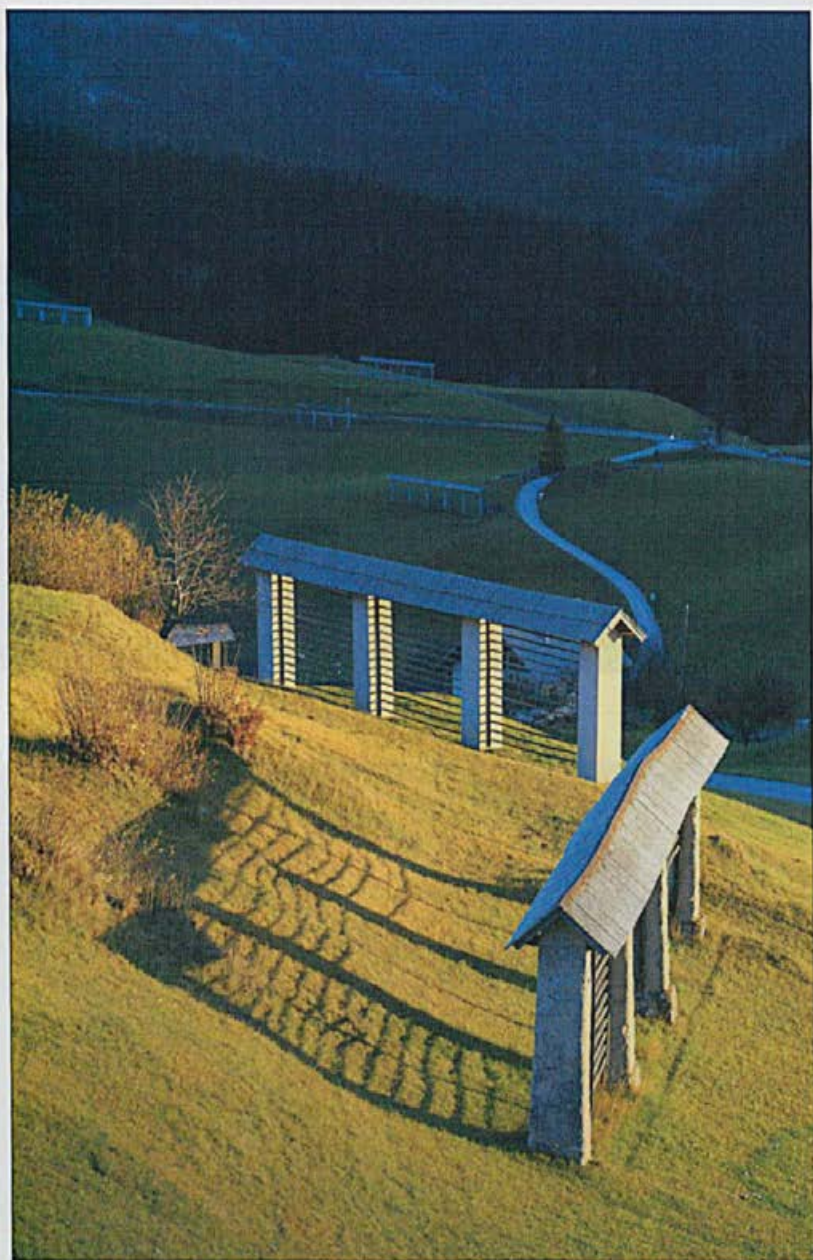

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

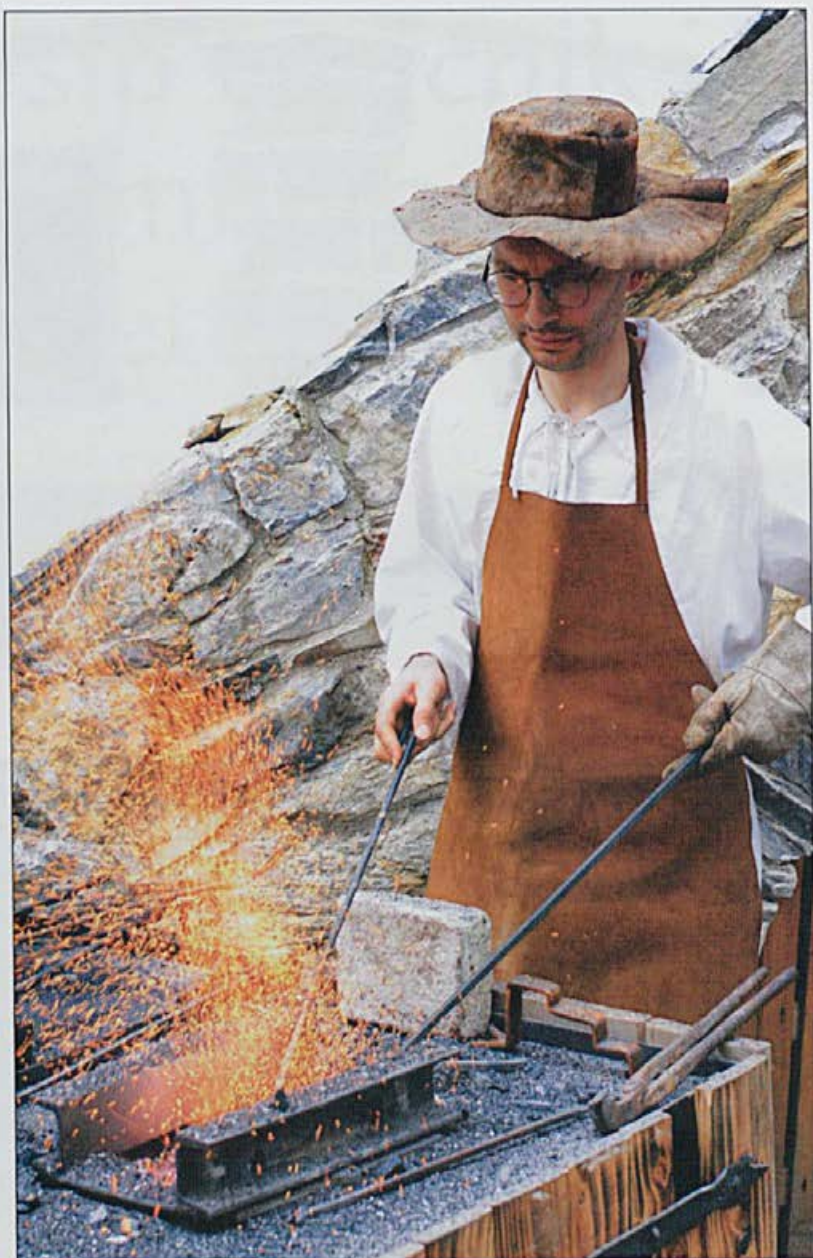

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

Foto: Aleksander Čufar

Josip Levičnik in pesmi Frančiškove devetdnevnice

France Čufar

Ana Prevc - Megušar

Josip Levičnik v devetdesetih letih 19. stoletja.

Vir: www.dlib.si

Med osebnosti, ki so pomembno zaznamovale svoj domači kraj in tudi širši nacionalni prostor, prav gotovo lahko uvrstimo tudi Josipa Levičnika (1826–1909). S svojim za današnji čas neverjetnim vsestransko razvejanim delovanjem je močno zaznamoval kulturno življenje Železnikov v drugi polovici 19. stoletja. Poleg tega, da je bil glasbenik, kot glasbenika ga bova v prispevku predstavila nekoliko bolj natančno, je bil pisatelj, zgodovinar, šolnik, potopisec ... Njegova prizadevanja niso ostala le v mejah Selške doline, ampak je presegel njihov okvir in se uveljavil tudi v širšem slovenskem prostoru. V prispevku bova Levičnikovo življenje in delo osvetlila zelo na kratko, le kot uvod k partituram njegovih pesmi Frančiškove devetdnevnice, v prihodnosti pa bi bila vsekakor zanimiva poglobljena obravnava njegovega dela tako z zgodovinskega, muzikološkega kot literarnega in pedagoškega vidika.

Izhajal je iz stare rodbine Levičnik iz Železnikov, ki jo lahko zasledujemo le do Janeza, ki je umrl okoli leta 1766, kajti župnijske matične knjige so bile uničene v velikem požaru leta 1822. Janez je imel sinova, Jurija in Blaža, Blažu pa sta se rodila sinova Gregor in Luka, ki sta se "s pridnostjo in poštenostjo povzpela od žebjarjev do večjih trgovcev z železnino, zlasti z žebli, in postala fužinarja. Trgovala sta, posebno Luka, večidel peš v Trst, na Reko. V letih 1816 in 1817 sta bila velika dobrotnika Železnikov in okolice, ker sta skrbela ljudem za delo in zamenjevala železninske izdelke za žito. Luka je zaposloval 16–40 oseb." (Koblar & Premrl 1925–1932, str. 647). Luka je imel z ženo Nežo Koblar sedem otrok – pet sinov in dve hčeri. Vse sinove je oče dal študirat. Najstarejši Jernej je bil duhovnik in je deloval v različnih župnijah na Koroškem. Bil je sošolec Prešernovega brata Jurija in velik občudovalec pesnika. Dve leti po njegovi smrti (1951) je napisal njegov prvi življenjepis. Tudi brat Franc Ksaver je bil duhovnik, medtem ko sta bila brata Peter in Jurij pravnik.

Josip se je učil najprej v domači šoli, leta 1835 v Ljubljani, v letih 1836–38 v Celovcu, gimnazijske razrede je obiskoval v Ljubljani v letih 1839–41. Ker ga je oče določil za gospodarja na domu, je hodil v Mahrovo šolo, nato se je pol leta učil orgljanja pri Gregorju Riharju in leta 1843 je postal domači organist. Na prigovarjanje župnika Blaža Kersnika se je po smrti prvega železnikarskega učitelja Jakoba Demšarja začel pripravljati na učiteljski izpit in ga opravil leta 1857. V Železnikih je poučeval do leta 1903. Na njegovo pobudo je bilo že leta 1854 v Železnikih ustanovljeno bralno društvo, ustanovil je tudi farno knjižnico. Bil je poverjenik Mohorjeve družbe, občinski odbornik, v letih 1866 in 1885 celo župan. Kot novičar, kronist, zgodovinar – zase je pisal podrobno kroniko in zgodovino Železnikov, pesnik in pisatelj je sodeloval pri Slovenskem narodu, Domu in svetu, Zgodnji danici, Šolskem prijatelju, Drobntincah, Vodnikovem albumu, Učiteljskem tovarišu, Koledarju Mohorjeve družbe in drugih takratnih slovenskih publikacijah. Pod članke se je podpisoval z zani-

mivimi psevdonimi: Joža Orglovski, Rodoljub Podratitovski, Jože Žlindrovič, Jože L. Železodolski, Neduhoven, Laicus.

Kot zgodovinar je opisal narodne običaje v Železnikih (Šolski prijatelj, 1854). Za zgodovino družine in kraja pa je zanimiv življenjepis njegovega očeta (Drobntince, 1869).

Pisal je tudi potopise in še pred Levstikom uporabil zanimiv tip potopisa, ki vključuje opis kraja, zgodovinsko legendo in arheološke dokumente.

V poučevanju je bil izrazit Slomškov učenec. Nadarjene učence je spodbujal k nadaljevanju študija. Svoje članke z vzgojno-izobraževalno tematiko je objavljaj najprej v Šolskem prijatelju, potem pa v Učiteljskem tovarišu, ki je na njegovo zahtevo vseboval tudi občasne glasbene priloge.

Kot pesnik je pisal vzgojne in nabožne pesmi, največ evharistične in Marijine pesmi ter pesmi v čast sv. Frančišku.

V široki paleti področij delovanja pa je glasbeni pečat, ki ga je vtisnil domačemu kraju in širšemu slovenskemu prostoru, najpomembnejši. Več kot šestdeset let je opravljal službo organista v Železnikih, vodil pevski zbor in tako skrbel za lepoto bogoslužja v cerkvi sv. Antona Pušcavnika. Ker je bilo notnega gradiva v tistem času zelo malo in je bilo tudi težje dostopno, se je Josip Levičnik tako kot številni drugi organisti tega obdobja lotil tudi skladateljskega dela. Tako je večina njegovih skladb nastala za potrebe petja v domači cerkvi. Pomembnejše cerkvene slovesnosti je krstil z novimi skladbami: npr. skladba Vzvišeni praznik sv. cerkvenega žeganja je nastala ob posvetitvi nove cerkve leta 1874 (dejstvo, da je prav on izdelal tudi prvo skico načrta nove cerkve, kaže na to, kako vsestranska je bila njegova dejavnost), s krstno skladbo je pozdravil tudi nove Rojčeve orgle, ob pogrebu Josipine Globočnik je napisal skladbo v njeno slovo in jo kasneje predelal v pesem, ki so jo peli na dan vernih duš.

Njegov opus šteje več kot dvesto napevov, med njimi je največ cerkvenih. Večina teh skladb je ostala v njegovi rokopisni zbirki, ki jo je zapustil svoji

učenki ge. Tereziji Demšar, roj. Rant, učiteljici na Malenskem Vrhu. Nekaj teh skladb je danes ohranjenih v prepisih Franca Kramarja, organista v Poljanah. V pripisu, ki ga je Kramar dodal prepisom leta 1958, ko jih je zapustil Glasbeni zbirki v NUK-u, navaja, da se je originalna rokopisna zbirka Levičnikovih skladb žal izgubila (Glasbena zbirka NUK, Glasbena mapa Josipa Levičnika). Slovenski biografski leksikon (str. 651) našteva skladbe, ki se nahajajo v tej zbirki: 7 latinskih maš, med njimi 10 Tantum ergo, 4 latinski moteti, 1 adventna pesem, 16 božičnih, 2 na čast sv. družine, 3 velikonočne, 1 za križev teden, 2 za vnebohod, 3 za binkošti, 3 za telovo, 10 obhajilnih, 6 v čast Srcu Jezusovemu, 27 Marijinih, 44 svetniških in druge.

Nekaj svojih skladb je Levičnik objavil v takratnih časnikih, ki so prinašali tudi glasbene priloge, največ v *Zgodnji danici*. Kot samostojni tiski so izšle naslednje njegove skladbe:

Glasi radosti – slovenska polka s petjem (ob prihodu cesarja in cesarice leta 1857), Slava Bogu na višavah – dva božična napeva (leta 1864) in Mali slovenski pevec – 17 dvoglasnih šolskih napevov (leta 1869). Že po njegovi smrti so leta 1929 v Čadeževi zbirki izšli trije božični napevi: Bodi pozdravljeno detece sveto, Pokonci narodi in Prišla je noč. Te pesmi so našle svoje mesto tudi v kasnejših zbirkah božičnih pesmi in danes predstavljajo "železni" božični repertoar slovenskih cerkva. Slovenska zbor Consortium musicum in Slovenski komorni zbor sta te pesmi posnela tudi na svojih zgoščenkah. V seznam božičnih pesmi pa se je Levičnik zapisal tudi kot avtor besedila znane Štolcerjeve pesmi Rajske strune. Še bolj kot božične pesmi pa je cerkvenim pevcem poznana Levičnikova pesem Večerja zadnja v harmonizaciji Franca Kimovca, ki zazveni v večini slovenskih cerkvah na veliki četrtrek.

Kot je bilo v sestavku že večkrat omenjeno, je Levičnikova dejavnost odmevala v širšem nacionalnem okviru. Tako ga Fran Rakuša v svojem delu Slovensko petje v preteklih dobah (1890) uvršča med pomembnejše še živeče glasbene ustvarjalce

tistega časa. Ko je bila v Ljubljani leta 1872 ustanovljena Glasbena matica, je Levičnik postal njen član in pomagal širiti njen vpliv kot "poverjenik" za Železnike. V povezavi s to njegovo dejavnostjo je nastal Levičnikov portret, ki ga je poleg upodobitev še drugih zaslužnih in pomembnih članov ustanove izdelal znani slovenski slikar in skladatelj Saša Šantel.

Levičnikovo skladateljsko delo je zaznamovalo polletno šolanje pri skladatelju Gregorju Riharju, ki je bil je regens chori ljubljanske stolnice in vodilni skladatelj slovenske cerkvene glasbe v prvi polovici 19. stoletja. V cerkvene pesmi je vnašal ljudski, posvetno zvoneč duh. Začel je pisati napeve, ki naj bi jih verniki zaradi prijetne melodike radi peli. Njegov glasbeni prispevek je bil bogat in pomemben in se je hitro širil po slovenskih cerkvah.

Levičnik je globoko spoštoval svojega učitelja in posnemal njegov stil ustvarjanja. Proti koncu 19. stoletja je ceciljanska cerkvena reforma in njeni predstavniki, ki so povzdigovali Palestrinov stil latinskega cerkvenega petja, do Riharjeve "ljudske" glasbe imela zelo odklonilen odnos. Levičnik je kljub temu ostal njegov velik občudovalec. "Po smrti Riharjevi podal je Slovencem v Mohorjevem koledarju životopis tega mojstra ter mu pel v istem spisu pa tudi drugje slavo. Zaradi tega jeli so ga tisti, katerim Rihar s svojimi skladbami ni bil po godu, črtiti, kar ga je tako užalilo, da ne pošlje več svojih skladb v svet, četudi je še na polju glasbe vrlo delaven." (Rakuša 1890, str. 161)

Levičnikove skladbe so večinoma tehnično manj zahtevne. Ritmično so preproste, formalno oblikovane kot enodelne, dvodelne pesemske oblike. Stilno zvenijo klasicistično, mestoma v harmoniji prinašajo slutnjo romantizma. Melodika je lahkotna, emotivna, blizu ljudskemu duhu in vabljiva za preproste ljudi.

V Levičnikovem skladateljskem repertoarju je največ (44) svetniških pesmi. Med svetniki sta bila najbolj opevana sv. Anton Puščavnik, zavetnik glavne cerkve v Železnikih, in sv. Frančišek Ksaverij, zavetnik baročne cerkve na pokopališču. V ta sklop

spadajo tudi pesmi t. i. Frančiškove devetdnevnice. Devet dni pred praznikom sv. Frančiška (3. decembra) so se ljudje zbirali v cerkvi pri devetdnevnici. Za vsak dan je Josip Levičnik napisal svojo "Frančiškovo" pesem in jo tudi uglasbil. Slovenski muzikolog Aleš Nagode njihovo glasbeno podobo označu-

je: "ciklus obsega devet kratkih skladb, ki nas tudi danes osvojijo s svojo preprostostjo in iskrenostjo. Poudarjena spevnost Levičnikovih melodij jasno kaže izjemen vpliv, ki ga je na skladatelja imel Gregor Rihar" (Nagode 2001). Napevi pesmi so bili zapisani (dve pesmi sta namreč ohranjeni v Kramarje-

Levičnik

I.

Va, cer-ja za-bera-jem in- la-bera-vo- le-ča- se- jo- la- hval- na-
 pe-tem omel-ki- la- vo- bi- ho- je- in- za- lep- no- Na- me- la- lu- ma- milo- si- je, na-
 Of-fer- ga- vo- za-ble- ti- je- Na- Of-fer- ga- vo- za-ble- ti- je-.

II.

An-ge-les! Pro-ji- na- ves-ki- za- lu- bo, Ko-ri-š-ku- je- Pro-ji- se- vi-! Je-za- rae-
 Za-ble- ti- si- bi- pro-ji- na- za- lu- bo, Pro-ji- na- bi- le- de- za- ri-! Je-za- rae-
 bi- le- na- Je-za- fi- mi, za- lu- bo- za- lu- bo- za- lu- bo, bi- le- na- Je-za- fi- mi, za- lu- bo- za- lu- bo- za- lu- bo-
 Je-za- fi- mi- Je-za- fi- mi, za- lu- bo- za- lu- bo- za- lu- bo, Je-za- fi- mi- Je-za- fi- mi, za- lu- bo- za- lu- bo- za- lu- bo-

BIBLIOTHECA LITURGICA

Levičnikov rokopis: Večerja zadnja. Vir: Glasbena zbirka NUK

vih prepisih, ki jih hrani NUK), notni zapisi pa se v Železnikih niso ohranili. Pesmi Frančiškove devetdnevnice, ki so se potem verjetno pele vsako leto, so se prenašale po ustnem izročilu in se tako ohranile do danes. Glede na svojo glasbeno in etnološko vrednost predstavljajo pomembno kulturno dediš-

čino Železnikov. Glasbenik in zborovodja France Čufar je ohranjene "ponarodele" napeve zapisal in jih harmoniziral. Mešani pevski zbor župnije Železnike jih je v letu 2001 posnel in izdal na zgoščenki z naslovom Vsi časi zapojte.

Sr. Frančišek Slavovnik *Josip Levičnik*

tube

X. *duhke pa-ru-tu-er i-me-ti du-sa mo-ja si-a-li, gor-og-be-se*

se po-spi-ti ni-rah-fu-vo-hu-ra-mi, du-bi-va-te-ja Frančiška

po-ia-sti-da ga-za du-vo in-te-to po-moi po-si-la.

N. *Sr. Frančišek daj skloniti mi glavo do net du-ni-ro, v po-si-vi-le to po*

da-mo svo-je za-daj po-si-vi-le to po da-mo svo-je za-daj po-si-vi-le

LJUBLJANA M. X. 628/38

Josip Levičnik: Frančiškova devetdnevica (prepis). Vir: Glasbena zbirka NUK

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

1. Pristopimo, počastimo

Spesnil: Josip Levičnik

Priredil: France Čufar

Copyright © -26518 by F. Čufar

1. Pri-sto - pi - mo, po - ča - sti - mo dons Fran - či - ška sve - te -
 2. Ro - jen v_sla - vi in bli - šča - vi grad Ksa-ver-ski dom mu
 3. Zgo-daj že - ne hre - pe - ne - nje tja v_Pa-riz mla-de - ni -

1. ga. Pe - smi sve - te, naj mu pe - te bo - do
 2. bil. Le - pih če - dnost i - no ve - dnost se od
 3. ča. Se u - či - ti um bi - stri - ti ve - se -

1. s_sr - ca vse - te - ga, bo-do s_sr - ca vse - te - ga.
 2. star - šev je u - čil, se od star - šev je u - čil.
 3. li Ksa-ve - ri - ja, ve-se - li Ksa-ve - ri - ja.

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

2. V cerkev smo tvojo se danes mi zbrali

Spesnil: Josip Levičnik

Priredil: France Čufar

Copyright © -26518 by F. Čufar

1. V_cer - kev smo tvo - jo se da - nes mi zbra - li,
 da bi ti sr - čno hva - le - žnost ska - za - li,
 2. Zdav - naj že pre - dni - ki na - ši ča - sti - li
 v_mno - gih te - ža - vah to - la - žbo do - bi - li,
 3. In po njih zgle - du tud mi se zbe - re - mo
 Sprej - mi če - šče - nje, ki ti ga da - je - mo,

1. sve - ti Fran - či - šek, oj slav - ni sve - tnik,
 2. Te - be v_tej cer - kvi so vne - to zve - sto,
 3. več - krat v le - tu pred tvoj svet ol - tar.

1. ker si v_ne - be - sih naš zvest po - mo - čnik.
 2. mar - si - kak ču - dež po - tr - di nam to.
 3. pro - šenj tud na - ših ne zvr - zi ni - kdar.

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

3. Svetla zvezda zasijala

Spesnil: Josip Levičnik

Priredil: France Čufar

Copyright © -26518 by F. Čufar

1. Sve - tla zve - zda za - si - ja - la je v Ksa - ve - rij na zem - ljo. In - di -
 2. Svet Fran - či - šek že v mla - do - sti le - pi zgled je dru - gim bil, ve - re
 3. Kaj člo - ve - ku to po - ma - ga, a - ko cel svet pri - do - bi, če e -

1. ja - nom pot ka - za - la bo za Je - zu - som v ne - bo. Zve - zda
 2. luč in u - če - no - sti med u - čen - ci je go - jil. Vse la -
 3. di - no du - ša dra - ga se na ve - čno po - gu - bi? Svet I -

1. je Fran - či - šek svet, ves za bo - žjo sla - vo vnet, zve - zda
 2. hko bi znal i - met, met, kar po - nu - ja svo - jim svet, vse la -
 3. gna - cij kli - če ga, v_no - vo dru - žbo Je - zu - sa, svet I -

1. je Fran - či - šek svet, ves za bo - žjo sla - vo vnet,
 2. hko bi znal i - met, met, kar po - nu - ja svo - jim svet,
 3. gna - cij kli - če ga, v_no - vo dru - žbo Je - zu - sa.

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

4. Lahke perutnice imeti

Spesnil: Josip Levičnik

Copyright © -26518 by F. Čufar

1. La - hke pe - ru - tni - ce i - me - ti du - ša mo - ja si že - li, gor v ne -
 2. Ne za - vr - zi pe - smi mo - je, slav - ni raj - ski po - mo - čnik, ki jo
 3. Usli - ši tu - di pro - šnje mi - le, ki se k - te - bi dvi - ga - jo in o -

1. be - sa se po - spe - ti ne - izre - klji - vo hre - pe - ni. Da bi sve - te - ga Fran -
 2. v po - če - šče - nje tvo - je ti da - ru - jem, o sve - tnik. Naj po vseh po - kraj - nah
 3. tmi vse hu - de si - le te, ki k - teb vzdihu - je - jo. Svet Fran - či - šk, ču - do -

1. či - ška po - ča - sti - la, ga za du - šo in te - lo po - moč pro - si - la.
 2. zem - lje se gla - si - la in na ve - ko - maj te, svet Frančišk, sla - vi - la.
 3. del - nik se jim ska - ži, v vseh te - ža - vah in na - dlo - gah jih to - la - ži.

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

5. Kristjani vzdignimo svoj glas

Spesnil: Josip Levičnik
Copyright © -26518 by F. Čufar

1.-3. Kri-stja-ni vzdi - gni-mo svoj glas, svet-ga Fran - či - ška po - ča -

1. sti - mo, lju - be - čo pe - sem mu za - poj - mo.
2. sti - mo, pro - sil - no pe - sem mu za - poj - mo.
3. sti - mo, za - hval - no pe - sem mu za - poj - mo.

1. Med vse - mi sve -
in žar - ke na
2. So pre - dni - ki
lju - be - zen mu
3. Šte - vil - ne do -
po vi - dnih nam

1. tni - ki kot zve - zda on si - je,
cer - kev ka - to - li - ško li - je,
2. na - ši to cer - kev zi - da - li,
sr - čno so s tem iz - ka - za - li,
3. bro - te nam on je že spro - sil,
ču - de - žih iz ne - ba no - sil.

1. Fran - či - šek, in - di -
2. Fran - či - šek kot
3. Fran - či - šek, do -

1. jan - ski a - po - stol, sla - vi, lju - bi - mo ga to - rej tud mi.
2. do - bri pa - tron naš sla - vi, lju - bi - mo ga to - rej tud mi.
3. bro - tnik naš ve - lik, sla - vi, hva - le - žni bo - di - mo mu vsi.

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

6. Verni vsi se pridružite

Spesnil: Josip Levičnik

Copyright © -26518 by F. Čufar

1. Ver - ni vsi se pri - du - ži - te in gla - so - ve po - vzdi -
 2. Ro - mar - ji le sem hi - ti - te, vne - to z_na - mi vsi ča -
 3. Pred ol - tar zdaj po - kle - kni - mo, vro - če sr - čno vsi vzdi -

1. gni - te v_čast Fran - či - ška sve - te - ga. Pe - sem na - ša
 2. sti - te sve - tlo zve - zdo, kra - sni blišč. O - na k_zo - ram
 3. hni - mo. Pro - si, svet' Fran - čiš'k, za nas! Da bi tu le -

1. naj o - pe - va in v_ne - be - sa naj od - me - va čast pa -
 2. bo bu - di - la, le - po - sjaj - no nam sve - ti - la, vsem na -
 3. po ži - ve - li, en - krat v_ra - ju pa ve - se - li bli pri

1. tro - na na - še - ga, čast pa - tro - na na - še - ga.
 2. po - ti v_pa - ra - diž, vsem na po - ti v_pa - ra - diž.
 3. te - bi ve - čni čas, bli pri te - bi ve - čni čas.

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

7. Rajska zvezda ti

Spesnil: Josip Levičnik
Copyright © -26518 by F. Čufar

1. Raj-ska zve-zda ti, Fran-či-šek sve-ti, mi-lo da-nes se o-zri na
 2. Slav-na zbra-ne tu ti hva-lo pe-ti, na-ših
 3. Te v_Pa Špa-ni-ja ti dom je bi-la, si v_Ksa-verskem gradu se ro-
 ver-nost bla ti zve-zda mi-la, da le
 ri-zu šo-la je spre-je-la, ko-maj star si o-sem-najst bil
 bolj-še te u-čen-ce šte-la, že pre-

1. mi-lo da-nes se o-zri na
 2. si v_Ksaverskem gradu se ro-
 3. ko-maj star si o-sem-najst bil

1. nas, glej nas ti po-slu-šaj pro-šenj glas! Svet Fran-či-šek, slav-ni ti sve-
 2. dil, star-šev do-bre-ga si se u-čil. Ka-zal zgo-daj že Fran-či-šek
 3. let, med naj-ti na-puh te-be pre-vzet. Svet I-gna-cij pa te pod-u-

1. tnik, bod pri Bo-gu naš pri-po-ro-čnik. Svet Fran-čnik.
 2. si, da tvoj duh za-na-uk ves go-ri. Ka-zal ri.
 3. či: „Vse zgu bi, kdor du-šo po-gu-bi.“ Svet I-bi.”

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

8. Cvetja venec

Spesnil: Josip Levičnik

Copyright © -26518 by F. Čufar

1. Cve - tja ve - nec ra - di sple - tli, svet Fran - či - šek, bi ti v_dar, za ve -
 2. Ker za - mr - le so cve - tli - ce, ker za - sta - la jim je rast, na - še
 3. Me - sto ro - žic, pe - smi gla - sne sprej - mi, lju - bi naš pa - tron, ti že -

1. zi - lo ga pri - ne - sli, te - bi tu pred tvoj ol - tar, A - li
 2. ti že - le ro - či - ce zvit du - hov - ni ve - nec v_čast. Svet Fran -
 3. li - mo ve - čne ča - se, s_pe - smi - jo sla - vit tvoj tron. Svet Fran -

1. zi - ma že ne - mi - la cvet - kam rast je za - mo - ri - la, a - li
 2. či - šek, sprej - mi mi - lo le te že - lje za da - ri - lo, svet Fran -
 3. či - šek, sprej - mi mi - lo pe - smi na - še za ve - zi - lo, svet Fran -

1. zi - ma že ne - mi - la cvet - kam rast je za - mo - ri - la.
 2. či - šek, sprej - mi mi - lo le te že - lje za da - ri - lo.
 3. či - šek, sprej - mi mi - lo pe - smi na - še za ve - zi - lo.

FRANČIŠKOVA DEVETDNEVNICA

9. Svet Frančišek zdaj končamo

Spesnil: Josip Levičnik

Copyright © -26518 by F. Čufar

1. Svet Fran - či - šek, zdaj kon - ča - mo tvo - jo de - vet-dnev-ni -
 2. Za-dnjič glas svoj po-vzdi - gni - mo prav kre - pko k_slo-ve - su
 3. Stoj na stra - ni v_ssa-ki si - li, svet Fran - čišk, zve - sto nam

1. co, v_po-slo vi - lo ti po - da - mo svo - jo
 2. zdaj, vsi tu zbra - ni še vzdi - hni - mo z_Bo-gom,
 3. ti. Bod nam va - ruh, o - če mi - li, v_vseh po -

1. za - dnjo pe-smi - co, v_po-slo - za - dnjo pe - smi - co,
 2. z_Bo - gom, mi - li kraj, vsi tu z_Bo - gom, mi - li kraj!
 3. tre - bah za-dnjih dni, bod nam tre - bah za - dnjih dni.

Viri in literatura:

Cvetko, Dragotin (1991). *Slovenska glasba v evropskem prostoru*. Ljubljana: Slovenska Matica.Koblar, Franc in Premrl, Stanko (1925–1932). *Jožef Levičnik*. V: Slovenski biografski leksikon A–L. I. knj.Levičnik, Jožef (1896). *Ob stoletnici Riharjevega rojstva*. V: Dom in svet.

Mapa Josipa Levičnika. Glasbena zbirka NUK.

Nagode, Aleš (2001). *Spremna beseda k zgoščenki Vsi časi zapojte. Železniki*: Župnija Železniki.Rakuša, Fran (1890). *Slovensko petje v preteklih dobah*. Ljubljana: Narodna tiskarna.Trobina, Stanko (1972). *Slovenski cerkveni skladatelji*. Maribor: Založba Obzorja.

Mavrica neba 2008

Večjezični literarni maraton

Tomaž Šturm

Literarni maraton Mavrica neba smo organizirali v letu 2008 že petič po vrsti. Zgodil se je Na plavžu v Železnikih v soboto, 7. junija 2008, z začetkom ob 16. uri. Letošnji maraton je jubilejni, peti po vrsti in v mnogih pogledih presežek preteklih let, pokazale pa so se tudi smernice, po katerih lahko plujemo v naslednjih letih.

Prizorišče letošnjega maratona je bilo dvorišče in galerija Muzeja Železniki. Narava nas je letos skozi celo prireditve bogato obdarila z dežjem in soncem, mavrice pa nismo videli na nebu, ampak na obrazih ljudi.

Literarni maraton se je začel z nizkim startom učencev superfinalistov literarnega natečaja Mavri-

ca neba, ki je potekal v sodelovanju z Osnovno šolo Železniki. Komisija je izbrala pet najboljših del učencev z razredne in s predmetne stopnje, ki so nastopili na maratonu. Po zaključku predstavitve najmlajših udeležencev maratona smo prišli na vrsto z visokim startom tisti malo starejši. Uvodni del maratona je trajal okoli ene ure in v tem času smo se že dodobra ogreli za nadaljevanje. Nadaljevali smo s popotovanjem v zgodovino, na katero nas je popeljala Turistično društvo Davča s prikazom predelave lanu po starih običajih. Skozi predstavitev smo izvedeli veliko zanimivega o postopku pridelave in predelave lanu, kakor tudi o življenju na podeželju, ki je bilo močno povezano z naravo in njenimi danostmi.

Sledil je krajši premor za okrepcilo ter umiritev misli in že so se začeli nastopi avtorjev po naključnem vrstnem redu. Ob 19.30 je bila predstavitev druge knjige tu živeče bosanske pesnice Senade Smajić z naslovom *Z njenih robov*. Predstavitev knjige so pripravili Neža Maurer, Antonija Baksa Snel in Senada Smajić. Neža Maurer je o pesmih Senade Smajić zapisala: "Berite njene pesmi počasi, raje na glas kot potihom – in prevzele vas bodo kot poletno sonce, pretresle kot nagrada, odnesle v svoj svet kot veletok. Tako je, kot bi v teh verzih bilo shranjenih mnogo življenj ..."

Po končani predstavitvi in daljšem premoru smo začeli z glasbenim programom. Najprej se je predstavila glasbena skupina Zaton, ki deluje v okviru KD Gorenja vas - Trata, z ljudsko glasbo, nadaljevali pa smo z jazz skupino Trio. Sledil je še zadnji del maratona, v katerem so se predstavili še preostali avtorji. Po uradnem zaključku, ugotovili smo namreč, da nam še ni dovolj poslušanja in branja pisane besede, so se zvrstila ponovna branja nekaterih avtorjev. Navdušenje poslušalcev in ambient prireditve sta izvalila iz avtorjev tisto najboljšo v njih,

zato smo bili priča odličnim, na trenutke fantastičnim nastopom.

Na letošnjem maratonu je nastopilo 39 avtorjev iz cele Slovenije, od Idrije, Železnikov, Jesenic, Žalca, Domžal pa do Maribora, Metlike, Ljubljane ... Veseli nas dejstvo, da poleg avtorjev, ki stalno sodelujejo na maratonu, mavričarjev, vsako leto pride več novih avtorjev, ki še dodatno popestrijo prireditev.

Maraton združuje literarne ustvarjalce iz cele Slovenije v vseh jezikih, združuje pa tudi veliko kulturnih društev na območju občine Železniki. Vsako posebej prispeva pomemben del, da se maraton razvija naprej. Z njihovo pomočjo na maratonu vsako leto znova prijetno presenetimo obiskovalce in nastopajoče, da zapustijo naš kraj z mislijo, da se naslednje leto spet vrnejo. Tako so pri letošnji organizaciji maratona sodelovala naslednja društva iz Železnikov in okolice: KD Scena, KD Rov, Muzejsko društvo Železniki, TD Železniki, TD Davča, Javni zavod Ratitovec, Društvo tabornikov Rod zelene sreče, Zavod za mladinske dejavnosti Snop in Klub študentov Selške doline.

Prizorišče maratona, dvorišče Muzeja Železniki.
Foto: Teddy

Literarni natečaj

Literarni natečaj Mavrica neba je potekal v sodelovanju z Osnovno šolo Železniki, na njem so lahko sodelovali samo učenci šole, njihova dela še niso smela biti objavljena. Z natečajem smo začeli v mesecu novembru 2007 in ga zaključili 25. marca 2008. Do zaključka natečaja so člani komisije prejeli 48 prispevkov, od tega so jih 29 poslali učenci z razredne, 19 pa učenci s predmetne stopnje. Člani komisije pesnica Neža Maurer, pesnik Tomaž Šturm in mentorica literarnega krožka Katarina Primožič so pravljice, razmišljanja in pesmi prebrali in se v torek, 20. maja 2008, srečali v Škofji Loki.

Izbrali so deset prispevkov mladih avtorjev, pet z razredne in pet s predmetne stopnje.

Vseh deset nagrajencev je na prireditvi ob zaključku šolskega leta prejelo simbolično nagrado. Ula Dolenc, mlade pesnice iz Dražgoš, Janez Demšar, Jernej Primožič in Tajda Koblar pa so bili nagrajeni še z nastopom na 5. literarnem maratonu Mavrica neba in so se tako predstavili širšemu občinstvu.

Vsem nagrajenkam, nagrajencem in njihovim mentoricam še enkrat iskreno čestitamo.

Nagrajeni avtorji z razredne stopnje so:

1. Andraž Pinterič iz 4. c, ki je napisal pravljico o princu, ki ni mogel najti prave kraljične,
2. Sara Kežar iz 2. b z zgodbo, v kateri se sreča ta Pika Nogavička in Rdeča kapica,
3. Ula Dolenc iz 4. c, ki je nasnula Rime o zimi,
4. Špela Kavčič, Jerca Kavčič, Tina Nastran in Zala Prevc, pesnice iz 2. in 3. razreda iz Dražgoš, s pesmijo Dražgošani,
5. Aleš Pfajfar iz 5. a z zgodbo Dva volkova.

Nagrajeni ustvarjalci s predmetne stopnje so:

1. Jernej Primožič iz 8. a, ki je napisal nenavadno Urškino pismo domačim,
2. Janez Demšar iz 7. c z domiselno zgodbo o volkodlaku,
3. Tajda Koblar iz 6. c s potopisno pravljico V pravljicni deželi,
4. Brigita Prevc iz 7. c z napeto zgodbo Pomagala mi je dobra vila,
5. Erika Kokl iz 9. d, ki je zanimivo razmišljala ob naslovu Jaz, ti, on – vsak je nekaj posebnega.

Zmagovalci natečaja
Mavrica neba.
Foto: Katarina Primožič

Vsako leto pa se še posebej trudimo, da bi nas prišlo pogledat čim več obiskovalcev iz Železnikov in okolice. Na ta način poskušamo vzgojiti ljubezen do knjig in branja leposlovja. Literarni natečaj, ki smo ga organizirali v osnovni šoli, je prvi korak v to smer, saj so posredno vpleteni tudi starši, ki preko svojih otrok spoznavajo čudoviti svet leposlovja.

Pomembna pa je ne nazadnje tudi naravna in kulturna dediščina Selske doline in Železnikov, ki jo predstavljamo na maratonu. Obiskovalcem poskušamo približati naše kraje in ljudi ter jim tako vzbuditi občutek domačnosti, da vedo, kam so prišli in od kod segajo naše korenine.

Dogajanje se je zaradi dežja preselilo v galerijo.
Foto: Teddy

Predstavitev druge knjige Senade Smajić
Z njenih robov.
Foto: Teddy

TD Davča je prikazalo, kako so včasih predelovali lan.
Foto: Teddy

Glasbena skupina Zaton.
Foto: Teddy

Jazz bend Trio.
Foto: Teddy

RIME O ZIMI

*Zima bela je prišla,
prinesla mnogo je snega.
Vsi otroci srečni so,
ker se po snegu valjajo.*

*Zima mrzla je zelo,
ubogi ptički jočejo.
V noge zebe jih močno,
zato ker čevljev nimajo.*

*Sneg je mrzel in mehak,
iz njega izdelan je snežak.
Snežene tudi kepe so,
ki jih za snežake rabimo.*

Ula Dolenc, 4. c

Mentorica: Marjeta Potočnik

**DRAŽGOŠANI
(himna)**

*Smo veseli, razigrani,
mi smo, mi smo Dražgošani!
Punc nas je zelo veliko,
zmeraj me imamo zadnjo piko.*

*Fantje smo zelo pogumni,
petošolci pa so vrli, umni.
V naši šoli vlada mir,
tukaj ni doma prepir.*

*Radi rišemo, se igramo,
dobro malico imamo.
Čeprav pišemo naloge,
so učiteljice naše stroge.*

*Like vse že mi poznamo,
telovadbo radi imamo.
V šolo hodimo le mladi,
ki jo imamo strašno radi.*

Špela Kavčič in Jerca Kavčič, 3. r. PŠ Dražgoše
Tina Nastran in Zala Prevc, 2. r. PŠ Dražgoše
Mentorica: Francka Frakelj

VOLKODLAK

Nekoč je živel na videz normalen deček po imenu Mirko. Bil je eden "srečnežev", ki so v tistih časih hodili v šolo. A on je ni maral, saj so se mu vsi posmehovali. Trije pretepači Borut Prekla, Karli Tesar in Luka Pačič so od njega včasih celo zahtevali denar. Tega pa Mirko doma ni upal povedati, saj so ga pretepači zelo ustrahovali.

Nihče pa ni vedel, da se Mirko ponoči spremeni v VOLKODLAKA. To je bilo zanj zelo naporno in utrudljivo, saj je bolj malo spal in cele noči tulil. Tako je preživel otroštvo do svojega dvanajstega leta. Takrat pa se je odločil, da ima dosti "trio" pretepačev, kot so jih klicali v šoli. Mirko je sklenil, da jim bo malo ponagajal. Dobil je odlično idejo.

Tako je "trio" pretepačem poslal sporočila, da se dobijo ob polnoči v Samotnem gozdu, kjer jim bo spet dal denar. Pretepači so bili začudeni, ko so to prebrali. A vabilu se niso mogli upreti. Ob polnoči so bili v Samotnem gozdu. Tam jih je pričakal Mirko, spremenjen v Volkodlaka s trenersko čepico na glavi.

"Dajmo, fantje, trenirat!" jim je ukazal. Ker so se pretepači bali Volkodlaka, so začeli teči, a on je bil

hitrejši, saj je tekel kot volk. In tako jih je podil, dokler niso v rekordnem času prišli okoli Zemlje nazaj v Samotni gozd.

Od takrat so bili "trio" pretepači zelo prijazni z drugimi ljudmi. Vsako noč so pridno trenirali tek. Mirku, za katerega še vedno niso vedeli, da je Volkodlak – njihov trener, so vrnili ves denar, ki so mu ga vzeli.

Čez deset let je Mirko bral v časopisu tole novico:

NOVI OLIMPIJSKI PRVAKI IN REKORDERJI V MARATONU SO DO STOTINKE IZENAČENI:

Borut **PRE**kla, Karli **TES**ar in Luka **PAČIČ**.

Mirko in trije bivši pretepači so živeli srečno do konca svojih dni. To pa še ni konec zgodbe. Moram povedati, da je Mirku zdaj vseč, da je Volkodlak, in da tega ne skriva več. Razen seveda pred fanti slovenske maratonske reprezentance. Kako bi jih pa treniral, če bi izdal to skrivnost. Podpisal je tudi pogodbo!

Janez Demšar, 7. c

Mentorica: Anja Golek

URŠKA PIŠE PISMO SVOJIM DOMAČIM

Pozdravljeni. Moje ime je Jernej Primožič in se mi je zgodilo nekaj zelo čudnega. Kot veste, tudi pošta kdaj pa kdaj zaide. No, to se je zgodilo tudi meni. Dobil sem neko res čudno pismo. Preberite si ga:

Podvodno kraljestvo, 18. 7. 1840

Dragi domači!

Kako ste kaj? Naj vam pojasnim, kaj se je zgodilo mesec nazaj, ko sem bila na tistem plesu. Najprej sem si iskala primerne, seveda bogatega in lepega, soplesalca. A na žalost ni bilo nikogar po mojem okusu. Ko se je naredil mrak, sem pri kamniti mizi opazila mladeniča. Stopila sem k njemu in ga začela osvajati. On je takoj vstal in zaplesala sva. Plesala sva hitro, lepo ter lahkotno. Plesala sva tako lepo, da so vsi ostrmeli. Še orkester je nehal igrati, a moj soplesalec po imenu ??? se je ujezil. Potem me je stisnil tesno k sebi in odvihrala sva proč, skočila v Ljubljano ter plavala tri dni in tri noči. Takrat se mi je posvetilo, da je to povodni mož. Nazadnje sva le prispela do sotočja Donave in Save. Naenkrat se je pokazal čudovit grad (seveda pod vodo). Jaz sem se na takšno življenje pod vodo navadila, se-

veda pa nosim tudi posledice. Med prsti sem dobila plavalno kožico, za ušesi pa imam škrge. Povodni mož mi je pripravil res lepo dobrodošlico. To je bila ogromna gostija, na katero je prišlo tudi veliko drugih povodnih mož. Ko je bilo gostije konec, so bili vsi "nacuzani", le midva ne. To pa zato, ker ko so ga drugi "žingali", sva midva šla počet saj veste kaj!!! Potem pa se zgodi čudna stvar. Po komaj dveh tednih nosečnosti sem rodila čudovitega povodnega možička. Moj dragi, katerega ime mi je še vedno neznano, mi je povedal, da je pri njih to povsem normalno. Sedaj, ko sva mladoporočenca, načrtujemo, da bi vas obiskala. Prideva pa 20. 7., zato se kar pripravite. In mami, prosim ne vabi svojih prijateljic. Hvala.

Lepo se imejte in se vidimo.

Urška

P.S. Prosim vas tudi, da se me ne ustrašite. Malo sem že porasla z algami.

Jernej Primožič, 8. a

Mentorica: Dorica Prevc

V PRAVLJIČNI DEŽELI

Sončnega dne sem se iz šole vračala proti domu in pred seboj na cesti opazila veliko luknjo. Pogledala sem vanjo in videla, da je to dolg tunel. Nenadoma se je pred menoj prikazala deklica. Bila je na las podobna Piki Nogavički, junakinji meni najljubše zgodbe mojega otroštva.

"Hej! Si ti Tajda?" me je vprašala.

Prikimala sem in rekla mi je: "Pridi z mano. Razkazati ti moram našo pravljico deželo. Lahko ti pokazem tudi kraj, kjer živim."

Skočila je v tunel in kmalu je zadonelo: "Pridi no že enkrat!"

Pogledala sem po cesti in obotavljajoče skočila v temno luknjo. Bilo je zabavno. Kakor da bi se peljala po vodnem toboganu. Bilo je zelo temno. A na koncu vožnje skozi tunel je posvetilo sonce.

Ko sem pogledala okrog, sem našla Piko pri ograji iz čokolade in slaščic.

"Pridi. Najprej te bom peljala v moj domači kraj," je rekla Pika in zažvižgala. Po cesti se je nekaj pripejalo. Avtomobil? Avtobus? Težko bi mu tako rekli, saj je bilo to vozilo še najbolj podobno velikemu plastičnemu psu na kolesih. Ustavil se je in iz njegove glave se je spustila lestev. S Piko sva se povzpeli nanj. Sedli sva. Bili sva edini potniki. Roka, ki je pripadala robotu, je prinesla dva kozarca soka.

Robot je spregovoril: "Bi-mo-go-če-še-senč-nik?"

Pika je odkimala in roka se je vrnila tja, od koder je prišla. "Avtopes" je ustavil, splezali sva ven in ob-

stali pred veliko tablo z napisom Astrid Lindgren. Najprej nisem vedela, kaj zdaj to pomeni. Kaj tam počne pisateljčino ime? A ko sem stopila na ulico, sem ugotovila, kako je s to stvarjo.

Na cesti in na vrtovih so se igrali junaki njenih zgodb. Tu so bili Emil, Anica in Tomaž, bratec s Kljukcem s strehe, Erazem s potepuhom Oskarjem in mnogi drugi. Seveda je v tej ulici živela tudi Pika Nogavička.

Nenadoma je sonce zašlo za oblak in nekaj je počilo. Pogledala sem v nebo in videla obraz Astrid Lindgren, sklonjen nad velik papir. V naslednjih trenutkih je z neba priletela ptica, za njo pa še deklica. Vsi so planili k njej.

"Si ti nova junakinja zgodb Astrid Lindgren?" jo je vprašala Pika. Deklica je prikimala. Vsi stari znanci pa so jo zasuli z različnimi vprašanji.

Jaz pa sem odšla naprej in našla ulico z napisom H. Ch. Andersen. Vstopila sem. Tu so ulico obkrožale same lične hiške. Majhne in velike. Na cesti pa sem srečala Palčico, malo za njo mamó raco z račkami, med katerimi je racal tudi malo drugačen raček, ki so se ravno vračali domov.

Nenadoma pa je nekaj zazvonilo. Bila je budilka. Zbudila sem se v svoji sobi in razmišljala, kakšne sanje sem imela. Pa je nekdo vstopil. Bila je Pika Nogavička, ki mi je prinesla zajtrk.

Tajda Koblar, 6. c

Mentorica: Mira Šmid

JAZ, TI, ON – VSAK JE NEKAJ POSEBNEGA

Vsi ljudje smo si na splošno zelo podobni, vsak posebej smo si pa vsi različni. Vsak ima svoje mnenje in svoje razmišljanje.

Ko smo mlajši, ponavadi nimamo prav veliko svojih mnenj, mislimo, da so prava tista, ki jih imajo naši starši, starejši bratje, sestre ... Toda ko odraščamo, pridobivamo vedno več izkušenj v življenju in ob tem si ustvarjamo svoja mnenja.

Mislim, da mora vsak povedati svoje mnenje, hkrati pa seveda paziti, da koga z njim namerno ne užali. Krivično se mi zdi, da bi ljudi označevali in ocenjevali po tem, kako se oblačijo, kakšno glasbo poslušajo, iz kakšne družine prihajajo, so revni ali bogati ... Ljudi moramo spoznati in potem se med seboj čustveno povežemo. Težko je nekomu, ki se ne vključi v družbo in je na nek način izločen. Tako mu družba niti ne da možnosti, da bi ga spoznali.

Spomnim se, da ko sem bila mlajša, se mi je zdelo prav vse, kar je rekel kdo, ki je bil od mene starejši. V letih odraščanja spoznavam veliko različnih ljudi in si ustvarjam svoja mnenja. Zanimivo je, da četudi smo vsi ljudje, se vsak obnaša drugače. Nekateri so si med seboj podobni, drugi popolnoma različni.

Sama se, včasih, ko sem slabe volje, odzovem na stvari veliko prehitro. Včasih bi morala pred reagiranjem malo bolj razmisliti. Razlog je v tem, da vedno menjavam razpoloženja in se v sebi še iščem.

Velikokrat se sprašujem, kaj si v življenju želim postati, kaj me veseli. Zdaj, v devetem razredu osnovne šole, mislim, da imamo pred sabo zelo pomembno odločitev v svojem življenju: vpisati se moramo v srednjo šolo. Saj še nismo vsi prepričani, kaj si želimo ali če nam bo zeleno uspelo.

Krivično se mi zdi, da tako rekoč nismo med seboj enakovredni. Bogati ljudje si privoščijo stvari, ki jih pravzaprav sploh ne potrebujejo, medtem ko revni razmišljajo, kaj bodo jedli. Vsi bi morali imeti enake možnosti. Podobno se dogaja med posamezni državami. Morale bi imeti možnosti, da se osamosvojijo, stopijo v Evropsko unijo ipd.

Mislim, da se danes ljudje premalo posvečamo svojim bližnjim in veliko prehitro samo hitimo skozi življenje. Preveč komuniciramo preko spleta, telefonov. Premalokrat se s človekom pogovarjamo tako, da ga vidimo. Razvoj tehnologije ima veliko prednosti, a tudi pomanjkljivosti.

Moje mnenje pa je, da ljudje moramo pokazati svoje sposobnosti in jih razvijati. S tem lahko pomagamo tudi večini ljudem. Prav je tudi, da povemo svoje mnenje, da govorimo o krivicah in da stojimo za svojimi besedami. Vsi smo le ljudje in vsi imamo svoje pravice.

Erika Kokl, 9. d

Mentorica: Majda Tolar

POMAGALA MI JE DOBRA VILA

Nekega poletnega popoldneva sem se s kolesom odpravila skozi gozd k prijateljici Katji v sosednjo vas. V Katjini družbi je vedno veselo, saj je zelo družabna. Zato grem pogosto k njej.

Tokrat sva igrali vojno, potem pa še šah. Res ne vem, zakaj me Katja zmeraj premaga. Ker sem preveč mislila na konje, trdnjave, kmete itd., nisem opazila, da se je zunaj že stemnilo. S Katjo sva pospravili figure in se poslovili.

Stopila sem na hišni prag. V trenutku sem dobila kurjo polt, tako me je bilo strah. Sedla sem na kolo in se odpeljala v črno temo skozi gozd. Nisem se še dolgo peljala, ko sem prispela do razpotja. Oblil me je srh. Nisem se mogla spomniti, v katero smer moram zaviti. Tvegano sem zavila na desno in se peljala naprej. Kolesarila sem že deset minut, ko sem ugotovila, da se vozim v krogih. Stopila sem s kolesa, iz žepa vzela mobilni telefon in poklicala mamo.

Telefon je dolgo zvonil, a mama se ni oglasila. Vtipkala sem še očetovo številko. Tudi tu vse zaman. Ko pa sem hotela poklicati še sestro, sem z grozo ugotovila, da se mi je izpraznila baterija. S solzami v očeh sem sedla nazaj na kolo in se počasi peljala naprej. A spet v krogih. Ustavila sem, sedla za bližnje drevo in bridko zajokala.

Čez nekaj časa se je pred mano čudno zasvetilo. Stopila sem pogledat. Videla sem, da proti meni prihaja deklica. Pomela sem si oči in res zagledala deklico, oblečeno v tančico. Imela je dolge svetle lase, ki so ji segali prav do kolen. Bila je prelepa.

"Zakaj vekaš?" me je vprašala, ko je pristopila k meni.

Nisem hotela odgovoriti, saj me je bilo preveč strah. Nekaj časa je bilo vse tiho, potem pa je spet spregovorila.

"Sem vila. Prihajam izpod Gorjancev. Česala sem si svoje zlate lase, ko sem zaslišala jokanje. Priletela sem k tebi, da ti pomagam. Prosim, povej mi, zakaj jokaš."

V zadregi sem ji odgovorila: "I...I...I..., izgubila sem se. Ne najdem poti domov."

"Ne skrbi. Tu sem zato, da ti pomagam. Skoči na moja ramena. Odnese te bom domov. Kolo pa pusti tu in ga pridi iskat skupaj s starši," me je umirila lepa deklica.

Vesela sem vili skočila na ramena. Poletela je visoko v nebo. Z višine sem videla vse hiše v naši vasi in polno pisanih lučk. Pokazala sem ji, kje sem doma. Trikrat je zaokrožila okoli naše hiše in pristala na dvorišču.

"Kako naj se ti oddolžim?" sem jo vsa srečna vprašala.

"Nikomur ne povej, da si me videla!" mi je naročila v odgovoru.

Pokimala sem ji, se ji še enkrat zahvalila ter odšla v hišo. Nikomur pa nisem črhnila niti besedice o vili, ki mi je pomagala. To je bila do danes moja skrivnost.

Brigita Prevc, 7. c

Mentorica: Bernarda Kežar

PIKA NOGAVIČKA IN RDEČA KAPICA

Pika Nogavička se je sprehajala in je srečala Rdečo kapico. Vprašala jo je: "Kam greš?"

"K babici," je odgovorila Rdeča kapica.

"Ali lahko grem s teboj?" je vprašala Pika Nogavička.

"Seveda, babica bo zelo vesela, ko te bo videla," je rekla Rdeča kapica.

Potem sta hodili in trgali lepe pisane cvetlice za babico, dokler nista prišli do lepe rumene hišice. Potrkali sta na vrata in babica jima je odprla. Sedle so za mizo in se malo pogovarjale. Babica jima je postregla s piškoti in sokom. Deklici sta ji nanosili drva. Pometli sta hiško, pobrisali prah, zalili rože in pomili posodo. Šopek, ki sta ji ga prinesli, je babica dala v največjo vazo in ga postavila na mizo, pogrnjeno z novim prtom. Od veselja je kar prepevala. Sonce je že zahajalo, ko sta se Pika Nogavička in Rdeča kapica poslavljali od babice.

"Hvala, ker sta prišli. Pa srečno pot nazaj domov. Pa še kdaj pridita, ker sta mi tako polepšali popoldan," jima je v slovo rekla babica.

"Tudi tebi hvala, babica. Lepo se imej, kmalu bova spet prišli. Na svidenje!"

Sara Kejžar, 2. b. Mentorica: Andreja Rant

POGUMNI PRINC

Nekoč je živel princ, ki ni mogel najti prave kraljične. Nekega dne, na neki zabavi na gradu, jo je zagledal. A prav takrat je odšla. Sledil ji je. Prišel je do vrat. In ko je kraljična ravno stopila skozi, so se zaprla.

Čez nekaj tednov je princ izvedel, da so kraljično ujeli škrti. Pozanimal se je, kje škrtje domujejo. Povedali so mu, da mora priti skozi velik labirint. Rekli pa so mu tudi, da kdor je šel tja, se še ni vrnil.

Prinčev pogum mu ni dopustil, da ne bi šel rešiti princeze. Šel je v labirint. Stopil je skozi jeklena vrata, ki so se za njim zaprla. Šel je naprej. Že po nekaj korakih je pred njim na tleh zagorel ogenj. Skočil je čezenj in šel naprej. Spet je moral skozi jeklena

DVA VOLKOVA

Nekega lepega dne je volk čakal Rdečo Kapico, ker je vedel, da bo šla k babici na obisk. Naenkrat je v grmovju nekaj zašumelo. Volk se je že obližoval.

Iz grmovja so prileteli trije prašički, za njimi pa volk. Tekali so sem in tja, volk pa za njimi. Skakali so čez hlode, volk pa za njimi. Naenkrat pa je volk odnehal.

Volk, ki je čakal Rdečo Kapico, je prišel k volku, ki je lovil tri prašičke. Nekaj časa sta se samo ogledovala, potem pa sta se počasi začela pogovarjati. Ugotovila sta, da sta si zelo podobna, da imata skoraj enaka kožuha, da sta doma v istem gozdu ... Nazadnje sta ugotovila tudi, da imata isto mamo in da sta brata.

Bila sta zelo vesela – tako zelo, da sta pozabila na Rdečo Kapico in tri prašičke. Rdeča Kapica je volkoma v zahvalo, da je še živa, pustila košaro z dobrotami. Volkova, trije prašički in Rdeča Kapica pa so postali prijatelji in se niso več preganjali.

Aleš Pfajfar, 5. a

Mentorica: Majda Demšar

vrata in prišel je v majhno sobo. Jeklena vrata so se zaprla. Vse stene so se začele pomikati proti njemu. Princ ni mogel ne naprej ne nazaj. Tedaj pa je opazil ročico in jo premaknil. Stene so se umirile in iz stroga je padla vrv. Po njej je splezal iz sobe. Zagledali so ga škrti in pred princa sprožili velika kladi. Preskočil jih je.

Zdaj je zagledal kraljično, ki jo je varoval zmaj s tremi glavami. Na srečo je imel princ v žepu čarobno ogrlico. Zmaj jo je videl in postal prijazen.

Princ in princesa sta se poročila, za domačo žival pa sta imela zmaja. Skupaj so srečno živeli do konca svojih dni.

Andraž Pinterič, 4. c. Mentorica: Marjeta Potočnik

Evropski program Comenius

V treh letih do spodbudnejšega učnega okolja v OŠ Železniki

Tadeja Šuštar

V okviru evropskega programa Comenius, ki je namenjen sodelovanju šol in učiteljev, je OŠ Železniki sodelovala s šolami iz Avstrije, Latvije, Slovaške in Škotske. V Železnikih so izkoristili možnost, ki jo daje Evropska skupnost, da so z vključitvijo v program Comenius razvijali poznavanje in razumevanje evropske kulturne in jezikovne raznolikosti. Program, ki je v prvi vrsti namenjen dvigu kakovosti šolskega izobraževanja v Evropi, jim je omogočil, da so v letih od 2005 do 2008 preoblikovali in razvijali svoje učno okolje na različnih ravneh.

Evropski projekt Za spodbudno učno okolje, v katerem so sodelovale osnovne šole Železniki, Schlee-dorf, Liepaja, Kopčany, Glenisla in Linthraten, je bil usmerjen v ustvarjalno razvijanje šolskega okolja na različnih ravneh, torej ne samo v šolske prostore in opremo, temveč tudi v odnose med udeleženci vzgoje in izobraževanja – učenci, učitelji, starši ... Imel je tri glavne cilje:

1. dvigniti okoljevarstveno in okoljsko zavest učencev ter povečati skrb za lastno zdravje z različnimi dejavnostmi v okviru vsebin učnih načrtov,
2. izboljšati šolsko učno okolje s poudarkom na zdravju, varnosti in estetiki ter
3. vključiti tudi kulturno izmenjavo.

Namen projekta je bil, da bi učenci ob uresničevanju ciljev, v katerega so bili aktivno vključeni, postali bolj motivirani za učenje in bi se bolj zavedli svojega delovnega in učnega okolja, ki bi ga tudi bolj spoštovali. Ob koncu so vsi udeleženci ugotovili, da je okolje, ki so ga učenci s svojo ustvarjalnostjo sooblikovali in estetsko uredili, zanje spodbudnejše in je v njem veliko lažje ustvariti in ohraniti delovno vneto.

V vseh šolah, ki jih je projekt Za spodbudno učno okolje povezal za tri leta, so oktobra 2005 prejeli obvestilo, da je njihov projekt sprejet in da je vanj

vključenih šest osnovnih šol: Volksschule Schlee-dorf iz Avstrije, Liepajas Ezerkrasta iz Latvije, Zakladna škola Kopčany iz Slovaške, Glenisla Primary School in Linthraten Primary School iz Škotske ter Osnovna šola Železniki. Obenem so tudi izvedeli, da se projektu ne moreta pridružiti šoli iz Turčije in Romunije. Zato so za prvi projektni sestanek, ki naj bi ga izpeljala turška šola, morali določiti novo gostiteljsko šolo. Odločili so se, da ga bodo pripravili v Železnikih, kjer se bodo podrobno dogovorili, kako bodo potekale projektne aktivnosti v naslednjih treh letih sodelovanja. Glede na to, da je v projektu sodelovalo šest med seboj zelo različnih šol, ki imajo vsaka svoje specifične potrebe in ki so umeščene v različna okolja, so se odločili, da vsaka na svoj način izpelje ustvarjalno razvijanje svojega učnega okolja. Sklenili so, da si vsaka sama izbere svoj način in svoje dejavnosti, s katerimi bo uresničila zastavljene cilje, ki so jih povzeli v tri tematske sklope: varnost, zdravje in estetika. Določili so tudi tri akcije, izmed katerih je vsaka sodelujoča šola morala izbrati in izpeljati vsaj eno, lahko tudi dve ali vse tri, in sicer: evropski vrt, stezo za razvijanje čutnega zaznavanja in mozaik. Izbrane akcije so šolam omogočile primerjavo napredka med sodelujočimi šolami ter izmenjavo konkretnih idej in vzpodbud. Evropsko dimenzijo projekta so uresnili predvsem

Del projektne skupine.
Foto: Jože Reya

s kulturnimi izmenjavami ob projektnih srečanjih.

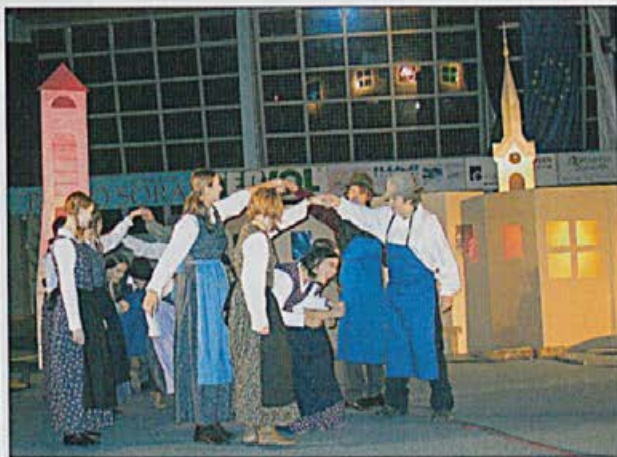
V OŠ Železniki so projekt začeli z anketo, s katero so ugotovili, kakšno mnenje imajo učenci o šolski stavbi in vrtu ter kakšne spremembe in izboljšave predlagajo. Anketo sta pripravili in izvedli psihologinja Danica Bradeško in pedagoginja Nataša Zavrl. Rezultati so pokazali, da učenci potrebujejo: učilnico na prostem, prijaznejše hodnike s klopcami, več rastlin in barv, garderobne omarice, prostor, v katerem bi se lahko učili, družili in počakali na pouk, itd.

Na podlagi teh rezultatov so sestavili načrt nalog in dejavnosti, ki so ga tudi v celoti izpeljali.

Prvi projektni sestanek, ki ga je pripravila OŠ Železniki, je potekal v Sorici novembra 2005. Na njem so natančno določili naloge, dejavnosti in akcije, ki naj bi omočile, da šole dosežejo zastavljene cilje projekta. Ugotovili so, da v prvi vrsti morajo upoštevati dejstvo, da različnost rodi pestrost in bogastvo, torej da do zastavljenih ciljev vodi najmanj toliko poti, kot je sodelujočih v projektu, in da je vsaka prava.

Ko so določili tematske sklope estetiko, zdravje in varnost, je zunaj močno snežilo.
Foto: Marjeta Demšar

Mentorica dramskega krožka Majda Demšar in učiteljica glasbe Marjeta Naglič sta pripravili slikovito predstavo, ki je udeležence projektnega sestanka in ostale gledalce popeljala skozi zgodovino stanh običajev v Železnikih.
Foto: Anton Sedej

KAJ JE OŠ ŽELEZNIKI S PROJEKTOM ZA SPODBUDNO UČNO OKOLJE PRIDOBILA:

Teme	Estetika	Zdravje	Varnost	Skupne naloge: • mozaik, • steza za razvijanje čutnega zaznavanja, • evropski vrt
2005/2006	kulturni center v šolski jedilnici, osebna izkaznica učencev	zeleni kotički	klopi, garderobne omarice, ozvočenje, širša dovozna pot do šole	
2006/2007	mozaik iz rečnih kamnov, ki predstavlja čipko	ločeno zbiranje odpadkov	učilnica na prostem, evropski vrt, steza za razvijanje čutnega zaznavanja, varovalna ograja	
2007/2008	nova celostna podoba šole	poznavanje zdravega načina življenja in knjiga receptov zdrave prehrane	varnost na cesti	

IZBOLJŠAVE V ŠOLSKEM LETU 2005/2006

Estetika

- Šolsko jedilnico so preuredili v estetsko prijeten prostor, ki je namenjen učenju in kulturnim dejavnostim. V njem je stalna razstava likovnih izdelkov učencev.
- Mentorici šolske skupnosti Janja Janc in Ana Fajfar sta v vseh razredih izpeljali anketo o tem, kdo so učenci OŠ Železniki, kakšni so in kaj imajo radi itd. Na podlagi zbranih odgovorov in predlogov sta skupaj z učenci izdelali osebno izkaznico in jo predstavili na plakatu.

Zdravje

- Učiteljica gospodinjstva pouka Damjana Kaplja je s svojimi učenci ob pomoči Hajrije Dindić nasadila rože in zelenje ter tako popestrila hodnike.

Varnost

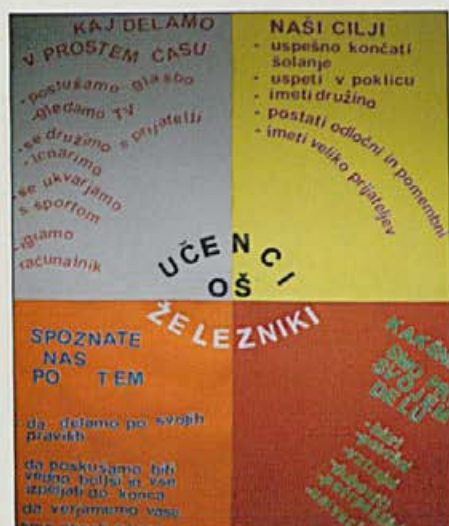
- Prijaznejši hodniki in barvite garderobne omarice v barvah, ki jih je izbral likovni pedagog Janez Hafner in s tem določil šolske barve.
- Z novim ozvočenjem je slišnost boljša.
- Razširjena je bila dovozna pot do šole.

Janez Hafner je s svojimi učenci ustvaril barvit prostor za druženje in učenje. Foto: Primož Šmid

Mnogi kotički šole so ozeleneli. Foto: Janez Hafner

Na stopnišče je na ogled osebna izkaznica učencev OŠ Železniki. Foto: Primož Šmid

Ravnatelj Franc Rant je poskrbel za novo ozvočenje. Foto: Primož Šmid

Hodnike so opremili z novimi garderobnimi omaricami in klopmi. Foto: Primož Šmid

Širjenje poti je organiziral Franc Rant. Foto: Primož Šmid

DEJAVNOSTI V DRUGEM LETU PROJEKTNEGA SODELOVANJA

Estetika

- Mozaik iz rečnih kamnov na tleh ob vhodu v šolo pozdravi vsakogar, ki vstopa v šolsko stavbo.
- V podružnični šoli Sorica so ustvarili mozaik in stezo za razvijanje čutov.

Zdravje

- Vse učilnice so bile opremljene s posodami za ločeno zbiranje odpadkov, tako da učenci, učitelji in ostali zaposleni v šoli lahko bolje skrbijo za okolje. Gospod Štalec iz podjetja Loška komunala je pripravil predstavitev ločenega zbiranje odpadkov.

Varnost

- Šolski vrt je bil zavarovan z varovalno ograjo, ker se v njem nahaja učilnica na prostem. Ograja bo sčasoma tudi ozelenela. V učilnico na prostem smo namestili nove klopi in mize. V bližini smo zasadili tudi evropski vrt.

Janez Hafner je vodil računalniško oblikovanje vzorcev za čipke. Najboljšega je ustvarila Laura Benedičič.

Po Laurinem vzorcu so učenci na tleh ob vhodu v šolo zgradili mozaik iz rečnih kamnov z imenom Čipka. Foto: Primož Šmid

Mozaik v Sorici. Foto: Andreja Šolar

Učenci podružnične šole Sorica lahko razvijajo svoje zaznavanje na stezi, ki je temu namenjena. Foto: Andreja Šolar

V podružnični šoli Davča so učenci izdelali svoj mozaik Življenje lanu.

Foto: Martina Peternej

Mize in klopi sta zasnovala gospod Janez Maček in Janez Hafner. Razporedila sta jih v najbolj primerno obliko. Foto: Primož Šmid

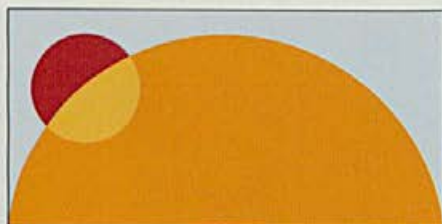
NALOGE, IZPELJANE V ŠOLSKEM LETU 2007/2008

Estetika

- Likovni pedagog Janez Hafner, računalničarka Alenka Bertoncelj in knjižničarka Katarina Primožič so s pomočjo likovnih izdelkov, ki so jih ustvarili učenci Jan Gortnar (14 let), Jernej Primožič (14 let), Nejc Bevk (14 let) in učenci 5. a z razredničarko Majdo Demšar oblikovali novo celotno podobo naše šole, ki zajema:

- izbrane šolske barve,
- šolska priznanja za športne, plesne, kulturne inbralne dosežke ter spričevalo za čipkarsko šolo,
- zastavo,
- mapo,
- kazalke,
- preproge ob vhodu v šolo ter
- novo tablo nad vhodnimi vrati.
- Spesnjena in uglasbena je bila tudi himna.

- Likovni pedagog Janez Hafner je k ustvarjanju pritegnil vse učence in nato najboljše stvaritve izbral za oblikovanje posameznih elementov celostne podobe šole. Zastava, na primer, je nastala tako, da so vsi učenci iz izbranih šolskih barv oblikovali vsak svojo zastavo. Vsak oddelek je izbral najboljše, ki so dobile svoje mesto v jedilnici, na šolski razstavi zastav. Šolsko zastavo so nato izbirali vsi učenci in zaposleni šole. Vsak je glasoval za zastavo, ki se mu je zdela najboljša, in ko so glasove sešteli, je bila izbrana šolska zastava, ki jo je oblikovala Petra Benedik iz 6. c.

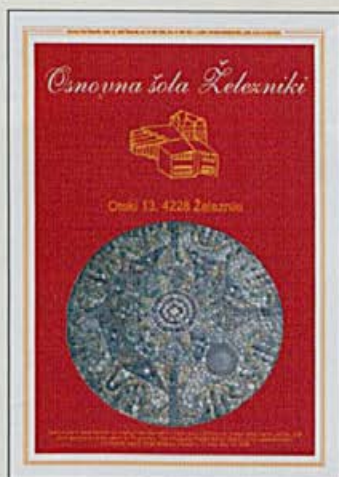
Šolska zastava, ki jo je pod mentorstvom Janeza Hafnerja oblikovala Petra Benedik.

Priznanje zvestim bralcem v tretjem triletnem obdobju. Računalniško ga je oblikoval Jan Gortnar pod mentorstvom Janeza Hafnerja.

Tabla nad vhodnimi vrati.

Mapa. Računalniško sta jo oblikovala Janez Hafner in Alenka Bertoncelj.

Napisana in uglasbena je bila šolska himna, ki vključuje ideje z osebne izkaznice učencev. Pri ustvarjanju so sodelovali vsi oddelki, vsak po svojih najboljših močeh. Najboljši besedili sta ustvarili dve skupini deklet, eno Tajda Koblar (12 let), Katja Trampuš (12 let) in Irena Tavčar (12 let), drugo pa dekleta iz 7. a. Besedili sta v celoto združili Marjeta Naglič in Katarina Primožič.

HIMNA OŠ ŽELEZNIKI

*Iz ozke dolin'ce smo doma,
v njej leži naša šolica.
Ko tam Siddharta se oglasi,
vsem glavam v šoli se k pouku mudi.*

*Odmora je konec,
pouk se začne:
učenci delavni, marljivi,
med poukom nagajivi
svoja pravila radi ustvarimo,
bistrih naših glav navada je to.*

*Čipke bele klekljamo,
kruhi medeni pečemo.
Pišemo o mnogih stvareh,
vse preberete v Naših poteh.*

*Delo končano,
zabava se začne,
glasba in pr'jat'i,
to skupaj dobro gre.
Radi zaplešemo in se vrtimo,
v Železnikih šolo pokonci držimo.*

*Radi zaplešemo in se vrtimo,
v Železnikih šolo pokonci držimo.*

Himna OŠ Železniki

*Irena Tavčar, Katja Trampuš, Tajda Koblar in dekleta iz 7. a.
besedila: Katarina Primožič in Marjeta Naglič*

Marjeta Naglič

iz - oz - ke do - lin' - ce - smo do - ma, v - njej - le - ži - naša - šo - li - ca, ko - tam - Sid - dharta - se - og - la - si, v - sem - gla -vam - v - šo - li - se - k - pou - ku - mu - di.

od - mo - ra - je - ko - nec, pou - k - se - za - čne: uč - en - ci - de - lav - ni, mar - lj - vi, med - pou - kom - na - ga - ji - vi, svo - ja - pra - vi - la - ra - di - us - tva - ri - mo, bis - tri - h - naš - ih - gla -v - na - va - da - je - to.

čip - ke - be - le - kle - kl - ja - mo, kru - hi - me - deni - pe - če - mo. pi - še - mo - o - mn - o - gi - h - st - va - reh, vse - pre - be - re - te - v - naš - ih - po - teh.

de - lo - kon - ča - no, za - ba - va - se - za - čne, gla - sba - in - pr' - ja - t'i, to - sku - paj - do - bro - gre. ra - di - za - ple - še - mo - in - se - vr - ti - mo, v - Že - le - zni - ki - h - šo - lo - po - kon - ci - dr - ži - mo.

ra - di - za - ple - še - mo - in - se - vr - ti - mo, v - Že - le - zni - ki - h - šo - lo - po - kon - ci - dr - ži - mo.

Šolska himna. Besedilo: učenke 6. in 7. razreda, Marjeta Naglič in Katarina Primožič, glasba: Marjeta Naglič.

Zdravje

- Projektna sobota v decembru 2007 je bila posvečena zdravemu načinu življenju. Pod vodstvom učiteljice gospodinjstva Damjane Kaplja so se učenci učili o zdravi prehrani in izbrali recepte, ki so skupaj z recepti partnerskih šol zbrani v knjigi receptov mednarodne zdrave prehrane. Takrat smo se veliko pogovarjali tudi o športnih aktivnostih in pravilnem prehranjevanju, še posebno pozornost smo posvetili zajtrku. Dnevu so se pridružile tudi podružnične šole Selca, Dražgoše, Davča in Sorica.

Začeli smo z jutranjo telovadbo in zajtrkom.
Foto: Primož Šmid

Jedi, ki so bile izbrane za knjigo receptov zdrave prehrane:

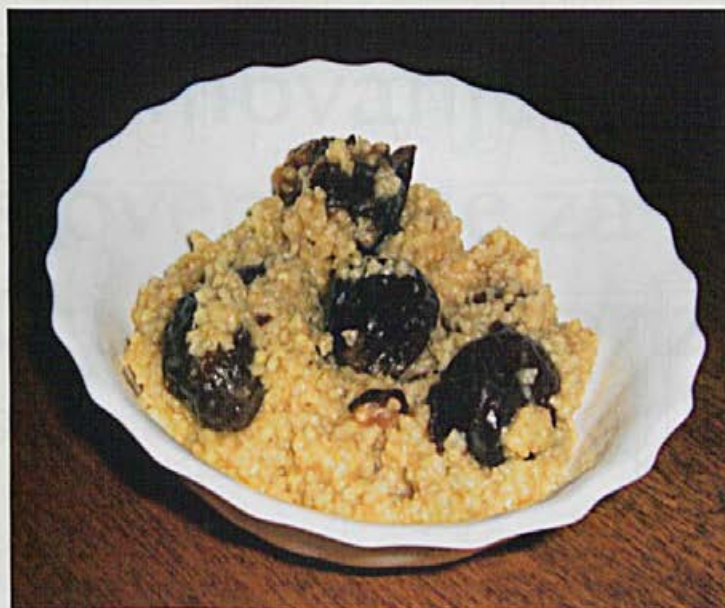
Predjedi	• Sirova nabodala • Multimešana solata
Glavne jedi I (zdrave tradicionalne slovenske jedi)	• Kokošja obara • Sirovi štruklji z drobtinicami • Kompot iz suhih jabolk
Glavna jed II (za vroče poletne dni)	• Kraljeva solata
Sladice (zdrave tradicionalne slovenske jedi)	• Prosena kaša s suhimi slivami • Jabolčni zavitek
Prigrizki	• Kroglice iz suhega sadja • Sadna nabodala

Varnost

- Varni poti v šolo so se tako kot vsako leto posvetili v nižjih razredih, kjer so o varni poti ter obnašanju v prometu najprej govorili, nato pa so vse varne poti tudi prehodili skupaj s policistom.

Ustvarjanje.
Foto: Primož Šmid

Prosenka kaša
s suhim slivami.
Foto: Damjana Kaplja

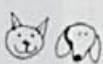
In ko so izpeljali vse naloge ...

S sodelovanjem v projektu so v OŠ Železniki zadovoljni, saj se lahko pohvalijo s številnimi pridobitvami. Poleg prej omenjenih materialnih pridobitev so bogatejši za večjo povezanost znotraj šole in samozavest, da znajo sodelovati z drugimi ter uspešno izpeljati zastavljene naloge. Rezultati projekta v Železnikih, čeprav drugačni, so popolnoma primerljivi z dosežki šol iz drugih držav. V letih sodelovanja v mednarodnih projektih so potrdili, da so odprti za nove ideje. Koristi projekta za učence in učitelje so številne. Vsi imajo več znanja o učnem okolju in se bolj zavedajo njegovih učinkov in pomembnosti. V kolektivu se čuti večja povezanost in

zaupanje, saj učitelji različnih predmetnih skupin in nivojev sodelujejo med seboj. Poleg tega se je v projekt izredno aktivno vključeval ravnatelj šole Franc Rant, zaradi česar je bilo delo še toliko lažje in motivacija večja.

Ob zaključku projekta so v šoli v Železnikih veseli, da so uspeli pridobiti evropska sredstva, da jih je finančno podprla Občina Železniki ter da so bili na Nacionalni agenciji vedno pripravljeni odgovoriti na njihova vprašanja in jim priskočiti na pomoč. Vse omenjeno je skupaj z njihovim ustvarjalnim delovanjem in sodelovanjem pripomoglo k uspešni uresnitvi pred tremi leti zastavljenih ciljev.

ZAKAJ ČRTI PES MAČKO, A MAČKA MIŠ

narisala: ERIKA GAJGAR 6.a

Zakaj črti pes mačko, a mačka miš.
 Avtorica: Erika Gajgar, 6. a

Tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje

Šolsko leto 2006/2007

Marija Prevc

Avtor: Tadej Marenk, 2. b

Tudi v šolskem letu 2006/2007 so se naši devetošolci pomerili v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje.

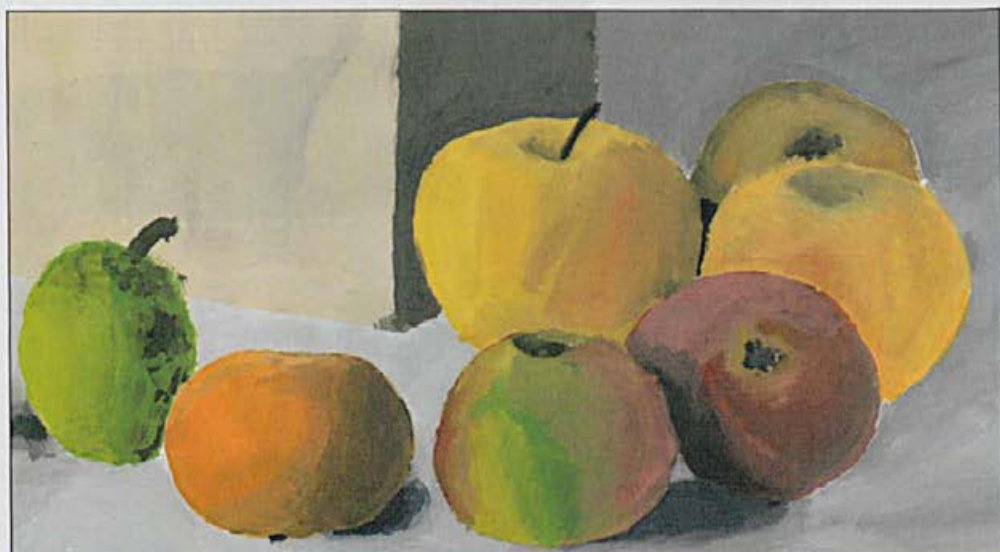
S tokratnim razpisom sta Slavistično društvo Slovenije in Zavod Republike Slovenije želela usmeriti pozornost mladih bralcev v različna kratka besedila literatov, ki so ustvarjali v 20. stoletju. Tako so tekmovanje za osnovno šolo naslovili *Kratka proza nekoč in danes*. Z učenci smo se poglobljali v izbrana besedila Ivana Cankarja, Zofke Kvedrove, Milana Puglja, Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca, Cirila Kosmača, Lojzeta Kovačiča, Toneta Partljiča in Igorja Bratoža.

Posamezna besedila smo pri urah dodatnega pouka razčlenjevali, jih idejno, motivno in tematsko primerjali. Pozorni smo bili na avtorjevo književno perspektivo (npr. humornost, predvsem pri Partljiču), na karakterizacijo književnih oseb ter pripovedno tehniko besedil. Spoznali smo tudi temeljne značilnosti kratke proze in pomembnejše avtorje.

Tako na šolskem kot tudi na državnem tekmovanju so učenci kot običajno reševali naloge objektivnega tipa iz jezika in književnosti ter pisali spis, oboje se je nanašalo na dano literaturo. Najboljših pet učencev s šolskega tekmovanja se je udeležilo vseslovenskega tekmovanja v Kranju, od koder so se Kristina Nastran, Erika Mohorič in Luka Debenec vrnili s srebrnimi priznanji.

Prilagam spise treh učencev s šolskega tekmovanja. Naslov spisa *Ata naj pride v šolo* se je navezoval na kratke zgodbe Toneta Partljiča, v katerih je pripovedoval o svojih in bratovih mladostnih doživetjih. Oba sta v otroški naivnosti in preprostosti v obdobju po drugi svetovni vojni, ko so otroci prisluškovali razgovorom odraslih, v katerih so nekaj slišali pa malo razumeli ter si stvari po svoje razlagali, povedala ali naredila v šoli kakšno neumnost in učiteljica je zahtevala, naj pride oče v šolo.

Naši učenci so pri svojem pisanju izhajali iz svojih doživetij, vendar so si dovolili tudi nekaj pisateljske svobode.

Jabolka. Avtor: Jan Gortnar, 8. a

ATA NAJ PRIDE V ŠOLO

Bilo je v 5. razredu takrat še osemletne šole. V razredu nas je bilo 24, 13 punc in 11 fantov. Zanimiva stvar pri razdelitvi punc je bila ta, da smo bile vse "poparčkane", tj. v parih po dve ali v trojkah. A če se je katera punca skregala z drugo, se je deklška skupina razdelila v dva tabora, kot v nekakšni vojni. V bistvu je to bila vojna.

A tokrat je bilo drugače. Začelo se je popolnoma običajno, s preprirom dveh mojih sošolk, Anje in Tine: "Opravljala si me! Najboljši prijateljci sva bili, ti pa si me opravljala! Skregana sem s tabo!" In to je bilo to.

Najprej smo mislile: ah, to je popolnoma običajen prepir, v enem tednu bosta spet prijateljici. Pa smo se zmotile. Prepri je namreč šel še dlje. Začeli sta ustvarjati strani in kmalu smo vse punce potegnile z Anjo, fantje pa s Tino. To je bila prva neobičajna stvar. Čez čas pa so se začele težave. Ker sem bila takrat še kar hudobna, sem dala pobudo, da napišemo kratko pesmico za Tino. In to nenavadno pesmico. Pesmico, v kateri bi naštele vse njene napake in napačna dejanja. Rečeno, storjeno.

V začetku smo se s tem početjem še zabavale, kmalu pa smo opazile, da je v razredu vedno manj smeha, in vzdušje je postalo moreče. Tišina med odmori – to nam ni bilo podobno, zato so se začeli vpletati učitelji. Najprej naša razredničarka, ki ji ni šlo v glavo, zakaj včasih nerazdružljivi Anja in Tina ne sedita več skupaj pri pouku.

Ko pa so spremembe v razredu začele opazati še ostale učiteljice, je bilo tihega ugibanja dovolj.

Na razredni uri se je odprlo: učiteljica (razredničarka) nas je najprej vprašala, kaj se gremo. Kdo se je skregal, zakaj smo se skregale. Nič. Tišina. Noben ni hotel začeti, saj je vedel, da bo s tem sprožil plaz obtoževanja: "A si moral povedati? Sedaj bomo pa vsi 'nasrkali'!" In ko je bilo tako še na naslednjih štirih razrednih urah, je bila potrebna drastična sprememba, nujen in oster ukrep.

Do takrat je učiteljica že ugotovila "poglarje obeh tolpa". Seveda Anje in Tine ni bilo med njimi, saj na koncu bitka sploh ni več bila med njima, tem-

več sem v naši skupini prevzela "stolček" jaz, v nasprotni pa Jasna. In ko je to učiteljica ugotovila, je bil možen stavek le še eden: "Ata naj jutri pride v šolo, da se pogovorimo."

In ko naslednje popoldne moj ati pride domov, moram reči, da pogled ne izraz na njegovem obrazu ni bil posebno prijeten. Gledal je globoko izpod čela, oči pa so se mu svetile, kot bi z enim samim pogledom izstrelil veliko ploho strel. "Ojej," sem pomislila, "danes se mi pa ne piše dobro." A motila sem se. Takoj, ko me je ati zagledal, se mu je razjasnil obraz in usta so se mu raztegnila do ušes. "No, Kristina, pa eni strani sem prav vesel, da ste se skregale. Sedaj boš svoje znanje vsaj lahko delila z drugimi."

Pogledala sem ga kot, daj, hitro povej, kaj je bilo. In na mojo nesrečo mi je oče prav to povedal! "Ker te je učiteljica ugotovila za glavno krivko, ti je 'dosedila najhujšo kazen': dajala boš učno pomoč učenki iz paralelke." Kako dobro je vedel, kaj najbolj sovražim. Učno pomoč. Čeprav se dobro učim, ne maram pomagati drugim!

Seveda se je prepri po tem obisku staršev v šoli počasi, a vztrajno polegal. Čez kakšen teden ali dva smo bile že prijateljice, čeprav pa se je na našem odnosu zarisalo neizbrisno znamenje tega dogodka, ker si potem nikoli več nismo tako zaupale, kot smo si včasih.

Čeprav sem bila obtožena za glavno krivko tega prepira, pa se mi sedaj, ko gledam nazaj, zdi to naše početje popolnoma nesmiselno, tako kot vsi prepri v osnovni šoli. Tako pa mislim zato, ker sem spoznala, da se ti sčasoma vrne vse, kar si drugemu storil. In meni se je, saj se je potem kmalu meni naredilo prav to, kar se je Anji in Tini.

In če primerjam svoje izkušnje z izkušnjami Toneta Partljiča, opazim, da se odnos med učiteljem in učencem vedno bolj spreminja. Učitelji se vedno bolj trudijo izboljšati odnose med učenci v razredu, za kar pa jim včasih, v njegovih šolskih časih, vsaj po mojem mnenju, ni bilo preveč mar.

Kristina Nastran, 9. c

ATA NAJ PRIDE V ŠOLO

Bilo je nekega lepega pomladanskega dne. Sonce je ravno te dni lepo sijalo, bilo je toplo, pa še šolsko leto je šlo h koncu. Tiste dni mi je sicer vse šlo kot po maslu, saj nisem dobil nobene slabe ocene, pač pa le cel kup dobrih. Imam dobre prijatelje, ki so vsi po vrsti zagreti za šport, in jaz nisem nobena izjema. Nasprotno, sem eden tistih, ki obožujejo šport, še posebej tiste zvrsti, ki so z žogo.

Tisti dan smo v učilnici za glasbo igrali roket na balonasto žogo. Vsi smo bili navdušeni, hitro smo prihajali na vrsto, vedno močnejše smo streljali ... In ker smo metali v steno, kjer so bila okna, sem jaz enkrat premočno vrgel, žoga mi je ušla iz rok in zletela ravno v največje okno. Naredilo je bum in šipa je počila ter padla na tla v učilnico. Postal sem zelo rdeč, sošolci so se smejali kot že dolgo ne, pa še odmor je bil že povsem pri koncu. Bil sem tako zbegan, da nisem vedel, kaj naj storim. Nazadnje sem storil najslabše – nič. Samo debelo sem gledal, čakal in strmел v vrata, ki bi se zdaj zdaj morala odpreti. In kmalu se je zgodilo ... Sporočili so nam, da je učiteljica za glasbo odsotna, zato naj nas bi tisto uro imel pomočnik ravnatelja. Rekel sem si: "Ah, saj stvari ne morejo iti na slabše!" To me je malo pomirilo, a kaj, ko sem se motil. Najprej je v učilnico res stopil učitelj oz. pomočnik ravnatelja, nato pa je še največji nerodnej v razredu Rok po nesreči padel na tisto steklo in se porézal. Naš nadzornik tisto uro je ob vstopu zaloputnil z vrati, ob pogledu na okno pa ga je skoraj kap. Stal je pred klavirjem in kar ni mogel verjeti. Nato pa je vprašal, kdo je bil. Šele takrat je opazil Roka, ki so ga potem odpeljali v bolnišnico na pregled. Razred je bil nekaj časa tiho, nato pa je učitelj začel s tistimi svojimi grožnjami in tako sem se vdal. Pogumno sem dvignil roko in rekel: "Jaz sem bil." Sedaj je onemu šlo na smeh, stopil je do mene in nekaj časa obljubljal, da mi bo še isti dan napisal položnico. Sošolci so držali z mano in ugovarjali, da tega nisem storil nalašč, drugače pa so bili tiho, saj so vsi postali zelo žalostni, potem ko sem stolkel okno.

Vendar tega pogovora oz. prepira s pomočnikom

ravnatelja še zdavnaj ni bilo konec. Grdo me je prijel za roko in odvedel v tajništvo, kjer je kakšnih 5 minut vlek iz mene številko mojega očeta. Številka moje mame ga ni zanimala, saj je vedel, da ni nič kaj stroga, medtem ko moj ati zagotovo je. No, na koncu sem le izdihnil tistih devet cifr in učitelj je začel vrzeti številko. Zvonilo je eno minuto, dve, tri, a ni bilo odgovora. Naslednjo šolsko uro me je spet pripeljal v tajništvo, kjer sva zopet poklicala očeta.

Tokrat se je oglašil. Pričakoval sem zelo jeznega očeta in pa ogromen račun za steklo. Ko sta se tako pogovarjala, je nenadoma moj oče rekel, da se je njemu to tudi velikokrat zgodilo, a da ne bo plačal. Pogovor je potekal še nekaj minut, nato je učitelj odložil slušalko, me pogledal s svojim venomer resnim pogledom in rekel: "Tvojemu očetu ne bo treba plačati nič!" Jaz sem planil v zrak in se veselil. Šel sem v razred in ves navdušen sporočil novico. Tudi sošolcem in sošolkam je odleglo.

Čez kakšno uro ali dve pa me pride iskat učitelj za geografijo in me odpelje v zbornico. Tam so bili zbrani vsi učitelji in so premišljevali, kakšno kazen bi mi naložili. Pomočnik ravnatelja je dejal, da sta se z očetom že zmenila, da opravi 10 ur koristnega dela, a da so morali to sprejeti tudi ostali učitelji. Moram priznati, da sem bil zares živčen, kaj se bo zgodilo, ampak na koncu mi je res odleglo. Tistih par ur sem seveda že opravil, vendar se bom drugič potrudil, da ne razbijem več oken.

Ta dogodek me je malo umiril, je zelo poučen, vbi-
lo mi je v glavo, da šola le ni telovadnica in kako se je torej treba vesti, drugače te seveda doleti kazen.

Podobno kot z mano je bilo tudi s Francijem, le da bi on moral biti kaznovan zaradi ocen, jaz pa zaradi materialne škode. Srečno sva se oba zmazala in nihče od naju ni bil kaznovan. No, mogoče sem jo jaz malo slabše odnesel, a vseeno moram biti zadovoljen. Tudi atiju ni bilo treba priti na razgovor v šolo in se je vse lepo in prav končalo.

Klemen Mesec, 9. a

Poplave. Avtor: Jan Gortnar, 8. a

Avtorica: Kaja Ozanič, 2. a

ATA NAJ PRIDE V ŠOLO

Bilo je pred nekaj leti, s sošolci sem sedela v razredu in čakala učiteljico. Zunaj je pihal mrzel jesenski veter in listje je poplesavalo po zraku kakor baletke po odru. Petindvajset učencev, preplašenih in bledih, nas je tiho čakalo. Bil je prvi dan pouka in prvi dan na predmetni stopnji.

Učiteljica je stopila v razred. Njen obraz je bil lep, a strog. Nos je bil nekoliko prifrknjen, usta majhna in stisnjena. Prelepe modre oči so nas premerile vse po vrsti. Obrvi se bile lepo usločene, a ko je bila jezna, so se spremenile v strele in čakale, da treščijo. Nasmehnila se je, ko je videla, da smo prijeten razred. Vsi smo vedeli, da je to obraz, ki nas bo spremljal še nekaj let.

Učiteljica je sedla na udoben stol in naslonila roke na nekoliko razmajan kateder. Predstavila se je, nato pa s svojimi našiljenimi prsti pokazala na vsakega od nas in ta se je predstavil še sam. Vse je teklo gladko kot po maslu, dokler ni pokazala na sošolca z imenom Benjamin. Duhovit kot vedno je dejal, da mu je ime Pepe. Učiteljica je seveda vedela, da to ne drži, saj v redovalnici ni bilo nikogar s takim imenom. Zahtevala je resnico, a on je vztrajal pri svojem. Učiteljica je odnehala in se ni več ozirala nanj, a vsi smo vedeli, da Benjamin še ni naredil dovolj vtisa nanjo in da bo še poskušal.

Med odmorom za malico smo bili vsi mirni in tihi. Učiteljica je z zadovoljstvom gledala, kako uživamo v hrani, in se smehljala. Toda mir ni trajal dolgo, saj je razredni norček spet začel zganjati vragolije. Olu-pil je pomarančo, ki smo jo dobili za malico, in jo vrgel v tablo. Oranžni koščki so se razleteli po skoraj polovici razreda, a največ jih je priletelo ravno učiteljici v prelepe miše rjave lase, spletene v figo, ter na kateder pred njo. Njen mili obraz je postajal vse bolj rdeč, sinje oči so postale jezne, obrvi sta se spremenili v dve streli, roke so se ji začele tresti in nič več ni bila prijazna kot malo prej. Hitro je vstala s stola in odhitela iz razreda. Vsi smo bili zelo šoki-

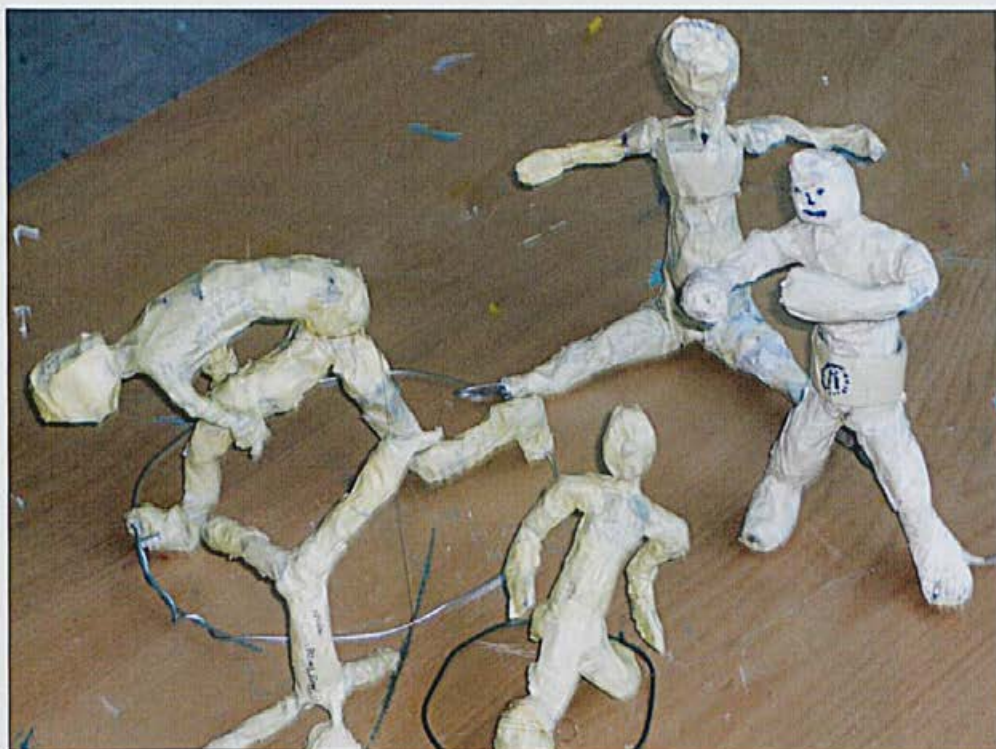
rani, le Benjamin se je smejal na vsa usta. To s pomarančo mu še ni bilo dovolj, zato je vzel umazano gobo za brisanje table in jo metal po razredu. Fantje so se mu smejali in še sami vrgli gobo, a to le zato, da jih Benjamin ne bi zmerjal z mevrzami. Svetle majice in bele bluže, ki smo jih nosila dekleta, so bile kmalu popikane z umazano vodo iz gobe. Ko se je učiteljica vrnila, ni mogla verjeti svojim očem. Razred je bil pravi smetnjak. Neka sošolka se je, ob-jokana zaradi umazane bluže, odpravila h katedru. Učiteljici je povedala, kaj se je zgodilo, in kmalu smo ji začeli vsi prikimavati. Vsi razen Benjamin. Učiteljica ni izgubljala besed, rekla je samo: "Ata naj pride v šolo!" Nato je zvonilo za konec prvega šolskega dneva.

Ne vem točno, kaj se je tistega popoldneva zgodilo, a Benjamin je povedal, da je bil njegov oče zelo jezen, ko je izvedel, da mora v šolo, saj je takrat nameraval obiskati svojo sestro v bolnici. Povedal je tudi, da jih je močno dobil po riti, ko se je oče vrnil, in da je dobil tudi kazen. Kakšno, ni hotel povedati, najbrž ga je bilo sram. Benjamin se je po tem dogodku umiril, saj je vedel, kaj ga čaka v nasprotnem primeru.

Mislil pa, da smo se takrat vsi nekaj naučili, saj veljamo za zelo priden razred. Učiteljica se ni nikoli več tako razjezila in nikoli več niso obrvi, podobne strelam, švigale po razredu. Čeprav je bil kaznovan samo en učenec, se je zdelo, kot da smo bili vsi.

Tudi Partljič je bil podobno navihan kot Benjamin, le da se on ni zavedal, da dela kaj narobe. Ni se zavedal svojih dejanj, ker je bil premlad, da bi razumel politiko. Če bi sedaj napisal tisto pesmico o Rusih pa o bickih, bi se mu najbrž vsi smejali. Njegova učiteljica pa je želela govoriti z njegovim očetom podobno kot naša, ki je zahtevala, naj Benjaminov oče pride k njej v šolo.

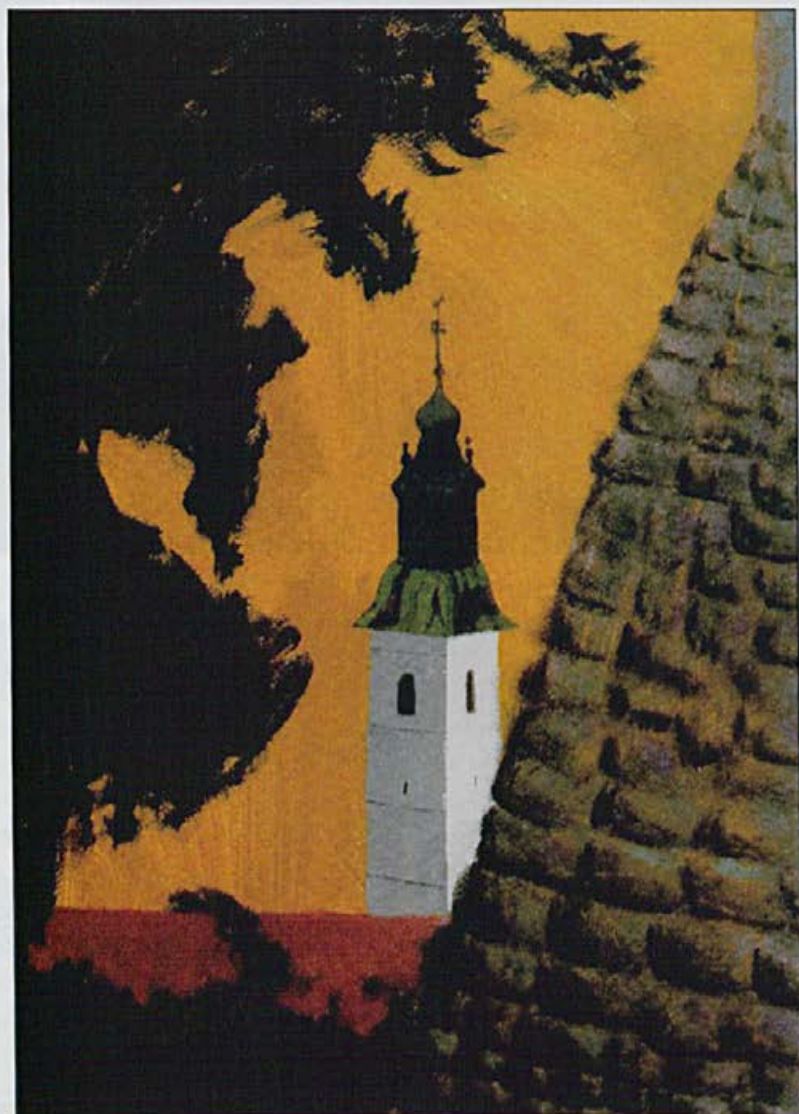
Laura Benedičič, 9. a

Avtorji: učenci 7. razreda

Avtorji: učenci 7. razreda

Avtorica: Jerneja Šubic, 9. c

Tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje

Šolsko leto 2007/2008

Marija Prevc

Avtorji: učenci
4. razreda

V začetku letošnjega šolskega leta (2007/2008) nas je učitelje in učiteljice slovenščine Slavistično društvo Slovenije, dolgoletni organizator tekmovanj za Cankarjevo priznanje, presenetilo z novico, da tokrat ne bodo organizirali tekmovanja v znanju slovenščine. Vzroki za tako odločitev niso bili toliko organizacijske kot finančne narave, kajti Ministrstvo za šolstvo in šport RS je bilo pripravljeno nameniti temeljito posodobljenemu Cankarjevemu tekmovanju le računalniško, ne pa zadostne finančne podpore.

Sredi oktobra pa nas je Zavod Republike Slovenije za šolstvo obvestil, da tekmovanje za Cankarjevo priznanje tudi letos bo, in sicer v organizaciji zavoda samega. Slovenistom se nam je taka odločitev zdela pravilna, saj bi bilo zelo čudno in skoraj neverjetno, da po tridesetletnici obstoja tekmovanja le-tega ne bi bilo ravno v Trubarjevem letu, v obdobju predsedovanja Slovenije Evropski zvezi ter v evropskem letu medkulturnega dialoga.

Skupna tema letošnjega tekmovanja je bila *Drug svet in svet drugega*.

Učenci zadnjih razredov osnovne šole so kot temeljno literaturo brali knjigo Janje Vidmar Nimaš pojma, poleg te pa še deli Prijatelja ter Princeska z napako iste pisateljice.

LetoŹnje tekmovanje je bilo kar precej prenovljeno, saj so učenci pisali samo razlagalni spis na razpisano temo (do sedaj pa tudi test objektivnega tipa), prav tako pa so prvič tekmovali na treh ravneh: na šolskem, regijskem in državnem (do sedaj samo na šolskem in državnem) in prvič je bilo tekmovanje podprto računalniško, z informacijskim strežnikom DMFA.

Na osnovnih šolah do sedaj razlagalnih spisov nismo pisali, zato smo se tudi mentorji morali spoznati z njimi. Mladi bralci (tekmovalci) so morali najprej temeljito prebrati izbrana dela, nato pa so pisali o svojem razumevanju knjiŹevnega besedila. Bistvenega pomena je bilo, da so učenci znali povzeti in povezati vsebino besedila, razumeti posredna sporočila ter razložiti vse glavne slogovne prvine. Pri vsem tem so morali pokazati tudi precejšnjo mero knjiŹevnega znanja, saj je bilo treba opredeliti vrsto besedila ter ga označiti glede na temo, čas nastanka oziroma avtorja. Besedilo so morali primerno razčleniti na uvod, jedro in zaključek, uporabljali naj bi tudi navedke, misli izražali jasno in sistematično ter praviloma pisali brez pravopisnih napak. Nazadnje pa so morali besedilo tudi komentirati glede na svojo izkušnost, in sicer podati mnenje o jeziku, ki ga uporablja pisateljica, dodati primere iz lastnega Źivljenja oziroma iz svojega okolja ...

Šolsko tekmovanje je potekalo 17. januarja 2008. Najboljših pet tekmovalcev se je udeležilo regijskega tekmovanja v Škofji Loki, na katerem se je najbolje odrezala Manca Potočnik, ki je osvojila srebrno priznanje ter se obenem uvrstila na državno tekmovanje. Tudi iz Ljubljane se je ta naša vsestransko talentirana učenka vrnila z zlatim priznanjem.

V nadaljevanju lahko preberete najboljše spise s šolskega tekmovanja. Učenci so morali napisati razlagalni spis z naslovom *To naše pasje Źivljenje*. Svoje razumevanje besedne zveze *pasje Źivljenje* so morali predstaviti ob ravnanju in spreminjanju ravnanja osrednjih knjiŹevnih oseb (treh prijateljev Pikstija (PrimoŹa), Sineta (Aleksandra) in Nejca). Opredeliti so morali tudi njihov odnos do Snupija (zapuščene kuŹka, ki si ga prilastiŹo). Utemeljevali so svoje razumevanje usode treh prijateljev ter izpostavili osebo, ki jim je bila zaradi svojega ravnanja in razmišljanja še posebej blizu. Svoja spoznanja o tej osebi naj bi primerjali s katero od knjiŹevnih oseb iz drugih del Janje Vidmar. Ob tem so morali na kratko predstaviti tudi bistvene podatke o pisateljici in o njenih delih, seveda paziti na odstavke ter biti pozorni na jezikovno pravilnost in slogovno ustreznost.

TO NAŠE PASJE ŽIVLJENJE

Pisateljica Janja Vidmar je trenutno ena izmed naših najplodnejših pisateljic za mladino. Piše zgodbe za otroke, najstnike ter tudi prehodne romane. Poskusila se je tudi s pisanjem za odrasle, vendar rajši ustvarja za mladino.

V svojih zgodbah se pisateljica dotika aktualnih tem, kot so ksenofobija, hujšanje. Zato njena dela delimo v šest žanrov: socialno-psihološke povesti, socialno-psihološke romane, grozljivke, realistično kratko prozo, avanturistično-realistične pripovedi, fantastične povesti. Knjiga Nimaš pojma spada med socialno-psihološke romane.

V zgodbi o treh prijateljih z naslovom Nimaš pojma Piksi, Sine in Nejc odkrivajo pomen prijateljstva. Stari približno deset let ter otroško naivni so prepričani, da bodo ostali najboljši prijatelji za celo življenje. Ko v mlaki ulovijo tri paglavce, ki potem plavajo družno na dnu kozarca, jih primerjajo s samimi seboj. Odločijo se, da bodo za celo življenje ostali takšni prijatelji, da če gre eden od njih v Ameriko, mu druga dva sledita. V to so tako prepričani, da se odločijo, da bodo prisegli. Piksi predlaga krvno prisego, saj mu je mama brala o tem iz knjig. Ko pripravljajo načrt za to slovesnost, jih zmoti cviljenje za četrtim grmom, števisi z desne. Srce jim pade v hlače in ropota kot galop tridesetih konj. Ko se cviljenje ponovi, se odločijo, da bodo raziskali, za kaj gre. Z očmi na hrbtu se počasi približajo grmu ter odkrijejo, da za njim krotko leži shiran kužek. Piksi se mu je prvi približal in se tisti trenutek s Snupijem povezal močneje kot njegova prijatelja. Tisti trenutek je bil začetek njunega prijateljstva.

Tisti teden so preživeli v slogi, toda njihovo prijateljstvo se je počasi krhalo. Simbolno bi lahko rekli, da je umrlo v trenutku, ko je Sine prevrnil paglavce v sestrino obrazno masko. Paglavci so prenehali plavati v isto smer in tudi fantovsko prijateljstvo je tonilo. Preden so tako sklenili prisego, je njihovo prijateljstvo načelo več manjših preprirov. Zgodili so se predvsem zaradi različnih značajev, ki so se z odraščanjem le še bolj razlikovali.

Snupi je po končnem prepiru pripadal Piksiju, ker ga ostala dva nista mogla obdržati – Sine zaradi sestrine alergije na pasjo dlako; starši pa so se odločili, da ima Nejc dva brata za družbo ter da edinec Piksi bolj potrebuje njegovo družbo. Kot otroci so imeli Snupija vsi radi. Sine se je z odraščanjem močno spremenil, zato je hotel potlačiti v sebi tisti del in skušal pozabiti na Snupija. Toda Nejc je s Snupijem še vedno čutil pristno vez in je bil ljubosumen na Piksija, ker ga je lahko obdržal. Zato ga je tudi zasmehoval in mu težil na poti domov.

Najbolje sem lahko stopila v vlogo Piksija, zato mi je tudi najljubša oseba v tej zgodbi. Všeč mi je bil, ker podobno kot jaz ne pusti, da bi mu drugi narekovali, kaj naj obleče ali posluša. Ravno to sta po mojem mnenju storila Nejc in Sine, saj sta se oba le pretvarjala, da bi ju prijatelji občudovali. To lahko povežem s pisateljičino zgodbo Punce za znoret, kjer glavna junakinja, ravno nasprotno kot Piksi, spremeni svoj stil in se pridruži dekliški klikli razgrajac. Ko pa punce začnejo zasmehovati invalidnega fanta, spozna, kako je ravnala. To dejanje kasneje obžaluje.

Piksi si tudi, za razliko od svojih dveh prijateljev, najde resničnega prijatelja Snupija. Nič ga ne moti, da je žival, saj ga Snupi posluša in ga "razume". Zato pa je Piksiju toliko bolj hudo, ko se mora zaradi boleznih posloviti od prijatelja. Ker je bolj romantična duša, poskuša pridobiti bivša prijatelja, da bi mu stala ob strani. A njima se to zdi neumno. Na koncu zgodbe oba spoznata, da v resnici nimata prijateljev. Nejc si to upa na glas priznati, ko Piksiju našteva imena svojih prijateljev, na koncu pa doda: "V bistvu nihče."

Naslov spisa To naše pasje življenje lahko razumem na več načinov. Opisuje lahko, kako je pes človekov najboljši prijatelj, saj v zgodbi lahko razberemo povezanost prijateljev s Snupijem, kužkom, ki je bil simbol njihovega prijateljstva. Iz tega lahko razberemo, kako pomembna je izbira pravih prijateljev, ki ti pomagajo skozi življenje. Pes v tem primeru simbolizira idealnega prijatelja, ki ti je zvest

in te ne kritizira, prijatelja, ki te s svojimi zvestimi očmi spodbuja in podpira, ter prijatelja, ki te nikoli ne bi izdal. Ker imam sama tudi psa, lahko dobro razumem Piksija, kaj mu pomeni izguba takšnega prijatelja. Priznam, da je bila zgodba na koncu tako doživeto napisana, da sem se globoko poglobila v Piksija in se tudi razjokala, saj vem, kako mu je bilo.

Po branju te knjige sem spoznala, kako pomembno je pravo prijateljstvo ter kako hitro ga lahko izgubiš. Mislim, da bom od zdaj naprej še posebej natančno izbirala svoje prijatelje, ker te lahko izbira slabega prijatelja spelje s tvoje življenjske poti.

Manca Potočnik, 9. c

TO NAŠE PASJE ŽIVLJENJE

Knjiga Janje Vidmar z naslovom Nimaš pojma govori o treh prijateljih, ki mislijo, da so nerazdružljivi. Ne zavedajo pa se, kako so si v resnici različni. Da bi svoje prijateljstvo še bolj potrdili, se odločijo tudi za krvno prisego. Nekega dne odkrijejo pristrčnega majhnega kužka, ki mu takoj nadenejo ime Snupi. Odločijo se, da ga bo vsak imel pri sebi nekaj časa. Nato se med seboj hudo sprejo, Snupija pa obdrži Piksi. Čeprav se zdi, da krvna prisega drži prijatelje skupaj, je na koncu Snupi tisti, ki prijatelje spet združi, da ga zaradi njegove smrtni bolezni odpeljejo k veterinarju, da ga uspava ...

To naše pasje življenje je besedna zveza, ki dobro opisuje življenje Nejca, Sineta in Piksja. Na začetku so največji prijatelji, čeprav se že takrat po značaju močno razlikujejo. Ko se skregajo, so njihovi značaji že tako različni, da njihovo prijateljstvo ni več trdno.

V drugem delu, ko pisateljica opisuje vsako knjižno osebo posebej, se vidi, da je Nejc bolj razgrajške narave, ki se ne uči in se rad pretepa ter uničuje stvari. Njemu nasproten pa je Piksi, ki je zelo mirne narave in ima v šoli zelo dobre ocene. Potem pa je še Sine, ki ga bolj kot knjige, potepanja in razgrajanja

privlači punce. Vsak zase pa si misli, kako sta druga dva navadni zgubi.

Sporočilo Janje Vidmar v njeni knjigi, ki večinoma govori o prijateljstvu, je, da vsak potrebuje prijatelje in da prijatelji potrebujejo stvari, ki jih vodijo skupaj in ne razdružujejo. Čeprav je bil Snupi pes, je bil njihov najboljši prijatelj, saj je bil ravno on tisti, ki je te "nepremagljive prijatelje" spravil skupaj in ne neka neumna krvna prisega. Prijatelji se pogovarjajo v slengu, kar je normalno za dečke njihove starosti. Nejčeva mama, ki se je priselila v Slovenijo, pa slovensko govori še bolj slabo.

Še posebej blizu mi je bil Piksi, saj je poslušal glas svoje vesti, ko so v parku nastavili "umetno bruhanje". Čeprav so se nato zaradi njegove reakcije spričkali, mislim, da je ravnal prav. Na koncu pa se on odloči poiskati Nejca in Sineta, da pospremijo Snupija na njegovo zadnjo pot.

Janja Vidmar se v svojih knjigah vedno loti aktualnih tem in napiše stvari takšne, kot so. Mislim, da je v knjigi Nimaš pojma dobro predstavila pomen prijateljstva. Prijateljstva, ki ga potrebuje vsak izmed nas.

Jošt Prevc, 9. a

TO NAŠE PASJE ŽIVLJENJE

Pisateljica Janja Vidmar piše predvsem knjige za otroke. Kot otrok je najraje imela knjigo z naslovom *Mary Poppins*, ni pa marala *Pike Nogavičke*. V mladosti se je začela ukvarjati s spisi in pisala je stripe. Kmalu je začela pisati knjige za otroke in pravi, da je velikokrat vprašala svojo hčer za mnenje o knjigi, ki jo je ravnokar napisala. Veliko njenih knjig so tudi prevedli v tuje jezike.

Nimaš pojma je socialno-psihološki roman, saj govori o treh dečkih in njihovih odnosih med seboj. Knjiga je razdeljena na dva dela, in sicer na dogodke prej in potem. Pisateljica v knjigi opisuje predvsem prijateljstvo med današnjo mladino in okoljem.

Knjiga Nimaš pojma govori o Piksiju, Sinetu in Nejcu. Prva dva imata vzdevka, drugače pa jim je ime Aleksander, Primož in Nejc. Trije prijatelji so nerazdružljivi in vedno počnejo vse stvari skupaj. Nekega dne, ko se zberejo pri mlinu, v travniku zagledajo psička. Presenečeni so, saj je bila žival prestrašena, umazana in na pogled je izgledala kot kup volne. Domenili so se, da bo eden izmed njih prinesel hrano, drugi obliže, tretji pa ga bo odpeljal domov. Prijatelji so psička toplo sprejeli in ga poimenovali Snupi. Ko pa se je bilo čas odločiti, kdo ga bo odpeljal domov, so se domenili, da bo odšel s Piksijem, saj je bil edini otrok v družini. Z njim je lepo ravnal. Doma mu sicer niso pustili imeti kužka, a Piksi se je staršem zlagal, da ga mora paziti samo nekaj dni in da je drugače prijatelj pes.

Po petih letih se otroci spremenijo. Niso več majhni dečki. Njihov odnos med seboj se zelo spremeni in drug drugega začno grajati. Vsak si dobi nove prijatelje, a na koncu ugotovijo, da nihče ni imel res pravih prijateljev. Nejcu se že v šestem razredu zalomi in ponavlja razred. S tem se njihov odnos skrha. Snupija obdrži Piksi, ki mu starši to končno dovolijo.

Prijatelji niso več pravi prijatelji, saj vsak nadaljuje svojo pot. Nejc in Sine se zelo spremenita, Piksi pa je še vedno brez pravega prijatelja, a na srečo ima vsaj Snupija. Zanj je lepo skrbel in kuža je imel dovolj hrane in toplote.

Njihovo prijateljstvo se po petih letih ne zdi več pravo, saj se raje skregajo med seboj, kot pa da bi se pobotali.

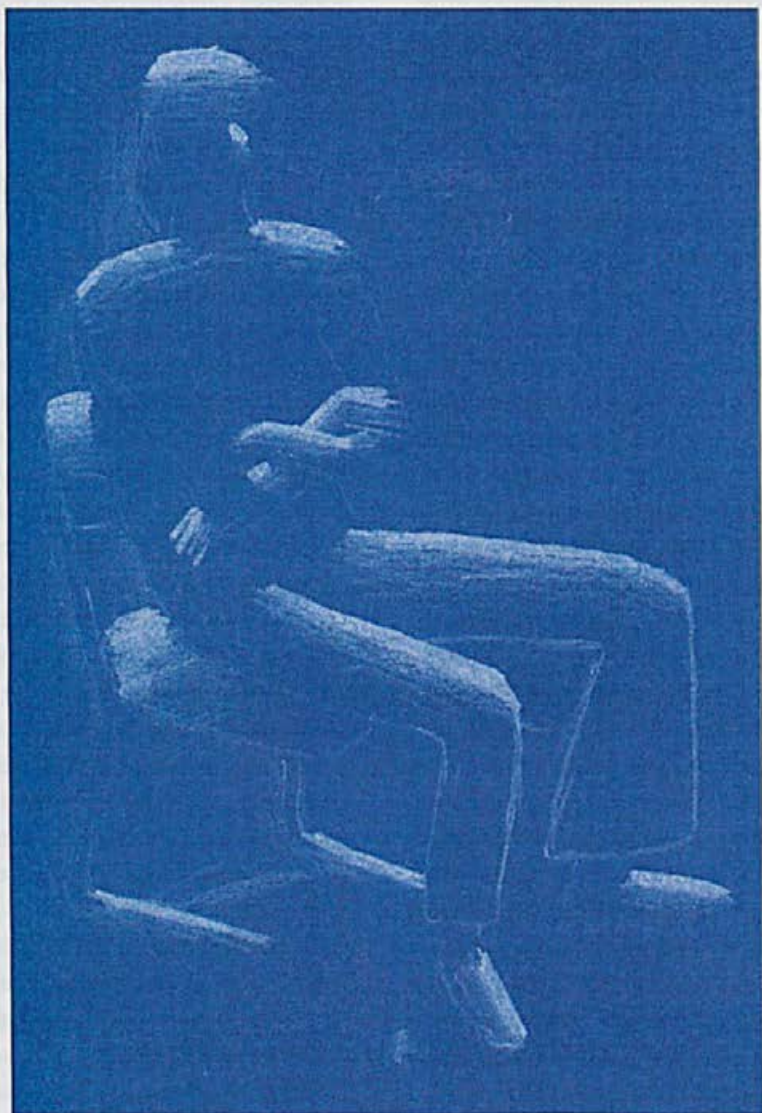
Knjiga Nimaš pojma je podobna knjigi o dveh prijateljih, a imata različen konec. Prebrala sem tudi *Princesko z napako* in mislim, da pisateljica v svojih knjigah vedno opisuje odnose med otroki in okoljem.

V socialno psihološkem romanu mi je bila najljubša oseba Piksi, saj je najbolje skrbel za Snupija. Tudi ko so ga morali uspraviti zaradi bolezni, je Piksi povabil Nejca in Sineta. Tega ne bi naredil vsak. Piksi ni govoril žaljivk in grdih besed. Rad je imel Snupija, in ko je kuža umrl, se je počutil osamljenega.

Nejc se je v drugem delu potem zelo spremenil. Na njegovo slabo vzgojo so vplivali tudi starši, saj so mu dovolili, da počne, kar hoče. Tako je doma razbijal vaze in steklenice. Starša sta že dolgo nazaj obupala nad njim.

Sporočilo te knjige je, da pravih prijateljev med seboj ne sme razdvojiti en sam hud pripetljaj in da se v življenju moramo posvečati drug drugemu. Med seboj se ne smemo prepirati in moramo si pomagati. Pravega prijatelja spoznaš v nesreči. Nikoli te ne sme izdati. Če je prijatelj res pravi, mu lahko zaupaš najgloblje skrivnosti, svoja čustva in mišljenja. Tudi ti ga potem moraš poslušati, ga spodbujati in nikoli mu ne smeš škodovati. Včasih najdeš tudi prijatelja, ki te izda, a življenje gre dalje. Nimaš vedno sreče in ne vedno nesreče, a to je naše pasje življenje.

Ana Habjan, 9. a

Avtorica: Manca Potočnik, 9. c

Jaz, ti, on – vsak je nekaj posebnega

Razmišljanja devetošolcev

Majda Tolar

Včasih se nam odraslim zdi, da se mladi sploh ne zavedajo, kako lepa je mladost. Zdi se nam tudi, da živijo preveč brezskrbno, da v njih ni prave radosti, da ne premišljujejo o prihodnosti.

Pa vendarle ni tako. Večino mladih skrbi, kako bodo naredili šolo in kako se bodo vklopili v družbo. So pa tudi taki, ki že v osnovni šoli premišljujejo o tem, kako bodo prišli do poklica in do zaposlitve, kje bodo živeli in kaj vse bodo počeli v življenju.

Nekateri mladi razmišljajo zelo poglobljeno o sebi, o svoji vlogi v družbi ter o svetu okrog sebe. O tem pričajo razmišljanja devetošolcev, ki so jih pisali kot šolske spise.

Nekateri so se lotili razmišljanja o odnosu med mladimi in starejšimi, drugi so razmišljali o nadaljnjem šolanju in poklicu, ki ga želijo opravljati, tretji pa o podobnostih in razlikostih med ljudmi ter o tem, kako pomembno je, da damo ljudem možnosti, da pokažejo in razvijejo svoje sposobnosti ter da lahko povedo svoja mnenja.

MLADI IN STARI Z ROKO V ROKI ZA LEPŠE ŽIVLJENJE

Mladi in stari. Dve različni besedi, dva različna pomena, dve različni življenjski obdobji in dva zelo različna pogleda na svet. Pa vendar smo si tako blizu kot noč in dan. Življenje starejših in življenje nas mladih se mi zdi nekako povezano. Če ne bi bilo starejših, tudi nas ne bi bilo.

Življenje starejših se mi zdi umirjeno, počasno in uživajo svoje življenje do konca. Medtem ko mladi mislimo, da moramo živeti hitro, da se nam mudi, da se mora ves čas nekaj dogajati, da moramo vse stvari v mladosti preizkusiti – tako dobre kot slabe, stvari znamo zakomplicirati in obrniti na glavo. S tem pa znamo tudi naše starše včasih zelo dobro spravljati ob živce. Mladi se vsi spoznamo na računalnike, mobitele in na splošno na novosti našega časa, medtem ko starejši tega ne poznajo. Danes ima skoraj vsak otrok v drugem ali tretjem razredu osnovne šole prenosni telefon. To se mi zdi popolnoma brez smisla. Če bi vprašali starejše ljudi, bi včasih malo začudeno spraševali, kaj je to, zakaj ga bo tako majhen otrok sploh potreboval. Starejši se na te novosti ne spoznajo prav veliko. Če pa jih vprašam za nasvet pri kuhi, bolezni, zdravilnih čajih, prav gotovo ne potrebuješ nobene kuharske knjige in nobenega zdravnika. Prav tako nam starejši znajo dati modre nasvete za življenje. Poslušajte jih, pa četudi se vam trenutno zelo mudi, počakalo bo. Prisluhnite jim in to poskušajte tudi kdaj uporabiti. Starejši to dobro znajo, saj so v življenju že marsikaj poskusili. Verjemite!

Če pa pomislim na težave, se mi zdi, da jih imamo mladi več. Ali pa samo mi tako mislimo in se zato še toliko bolj z njimi obremenjujemo. Težave nas mladih so predvsem tiste, kako bom naredil šolo, kakšen sem na videz, kako sem oblečen, koliko imam mozoljev ali sem v šoli oz. na faksu priljubljen. In včasih pridejo poleg tega še srčne težave; ali sem mu všeč, me opazi, zakaj me ne vpraša, če sem mu všeč ... ampak te "velike" težave imamo predvsem najstniki. Kaj pa starejši? Ali jih sploh imajo? Šole ne

obiskujejo več, da bi jih skrbelo, mozoljev tudi nimajo, postava in videz jih ne zanimata več tako zelo, svojega življenjskega sopotnika imajo. So brez skrbi – vsaj nam se tako zdi.

Ampak včasih so vse delali sami, vozili so se po opravkih, na obiske, zdaj, ko pa so starejši, pa marsikdo od njih tega ne zmore več, in ker to delajo njihovi otroci ali vnuki, se včasih zdi, da so le še v napoto, da so dodatni problem v hiši. Ampak to ni res. Pri nas so vedno dobrodošli. Njihova modrost, pripravljenost za pomoč in sprejemanje življenja. Pa vendar se mi zdi, da je med mladimi in starimi most, ki nas povezuje in združuje. Povezujejo nas skupno delo, druženje, veselje do življenja. Nasprotujemo pa si v marsičem. Npr., nekateri mladi menijo, da bi bilo življenje brez dela, brez obveznosti idealno. Ne bi pa obstajalo življenje brez računalnikov, televizije, mobilnih, prostega časa ... Starejši pa bi dejali ravno obratno. Njim to nič ne pomeni, pomenita pa jim delo in čas za drugega. Življenja brez starih ljudi si ne morem predstavljati. Kdo bi nam dajal modre nasvete, nas podpiral, nam pomagal? Nekateri boste rekli, da so za to starši. Saj so! Pa vendar so stari starši bolj izkušeni, ker so tudi že bolj "utrjeni," ker so vse to že preživeli. Medsebojno pomoč si lahko delimo obojestransko. Mladi, ki smo bolj pri močeh, jim pomagamo pri hišnih opravilih, preoblačenju, če tega ne zmorejo več sami. Tudi če jim pomagamo samo vrečko prinesiti iz trgovine, boste videli, da vam bodo zelo hvaležni. Pa ne tista hvaležnost na zunaj, da vam dajo plačilo za to, ampak so vam hvaležni iz srca, ker ste jim pomagali. Spominjam se, da smo v četrtem razredu imeli učenci nalogo, da naredimo anketo s starimi starši. Meni to ni bilo težko, ker imam stare starše nekaj metrov stran od hiše. Mama in ata sta mi oba z veseljem pomagala odgovoriti na vsa vprašanja in mi povedala še marsikaj koristnega, kar ju sploh nisem vprašala in sta menila, da bi mi v življenju koristilo. Takrat sem videla, da sem lahko res hvaležna, da imam tako do-

bre in prijazne stare starše. Včasih se premalokrat zavedamo, da imamo tako prijazne in dobre ljudi ob sebi. Res je, da je včasih zelo težko pomagati starim staršem ali staršem pri opravih, ampak ko to opraviš, se počutiš veselo, zadovoljno, ker si to naredil za nekoga, ki tega sam ne bi mogel storiti ali pa si mu s svojo pomočjo olajšal delo. Medsebojna pomoč nam tako mladim in starejšim prinaša veselje, zadovoljstvo, mir, ker smo to naredili za nekoga drugega.

Moja izkušnja je taka, da se lahko vedno z njima pogovorim, vedno sem dobrodošla in rada imata vse svoje vnuke in pravnuke, čeprav nas je veliko. Nekaj časa nazaj sta praznovala 50-letnico svoje poroke. Imeli smo sveto mašo, po njej pa kosilo in zabavni program. V zabavnem programu smo vnuki

tudi nekaj zaigrali. Videti sta bila zelo vesela, čeprav pesmi nismo najbolje zaigrali. Še vedno se rada zabavata in zaplešeta skupaj z nami. Da smo bili lahko tistega dne skupaj, je dokaz, kako sta znala v življenju prebroditi dobro in slabo.

Danes sta še oba v zelo dobrem stanju, čeprav je ata nekaj časa po praznovanju imel nesrečo. Pobral se je, ker je zelo delaven in "trpežen" človek.

Pisala sem iz svojih izkušenj. Vesela sem, da imam v bližini starejše ljudi. Tudi vi se ozrite okoli sebe in jim prisluhnite, ker imajo včasih bolj prav kot mladi. Tudi če vam govorijo čisto o neki tretji stvari, ki vas ne zanima, jim namenite nekaj pozornosti. Zagotovo vam bo to nekoč prišlo prav.

Lucija Šolar, 9. d

*Nobena pot ni ravna,
Nobena pot ni revna,
a vsaka je zahtevna
in tvoja ena sama – glavna.
(Tone Pavček)*

Res je, da je mladost najlepši čas v našem življenju, saj smo v tem času vsi brezskrbni in polni življenja. Najbolj se to pozna v osnovni šoli. Takrat bi se vsi samo zabavali. Potem pa kar naenkrat pride čas, ko se moramo odločiti, kje bomo nadaljevali šolanje, za kakšen poklic se bomo odločili itd.

Ko pride čas vpisa v srednje šole, je večina šolarjev zbeganih in ne vedo, ne kod ne kam. Veliko pa je tudi takih, ki so že vnaprej trdno odločeni za svoj poklic. Med njimi sem tudi jaz, saj že dve leti vem, da se bom vpisal na gimnazijo in nato na študij veterine. Odločitev se mi ni zdela težka, saj imam rad živali. Velikokrat sem že opazoval veterinarja pri njegovem delu in rekel sem si, da bom nekoč tudi jaz opravljal ta poklic. Ko sem to povedal staršem,

so me podprli pri tej moji odločitvi. Pri poklicu me navdušuje to, da pomagaš bolnim in ranjenim živalim, pa tudi drugim iz kakršnega koli razloga. Vem, da je v tem poklicu velika odgovornost, saj nikoli ne veš, ali ti bo uspelo ali ne. Poznam veterinarja, ki mi je povedal že marsikaj o svojem delu. Res, da je to precej stresna služba, a on je z njo zadovoljen. Tudi sam se zavedam, da je to naporen poklic. A če bi gledal samo na to, se zanj gotovo ne bi odločil. Če pa človeka nekaj veseli, ga na poti do tega nič ne ustavi.

Vem, da bo pot do tega poklica težka, a tako pač je. Obiskoval bom druge šole kot sošolci iz osnovne šole, zato se bomo le redko videvali, a bom že preživel. Novo šolo sem si že ogledal in to ne bo veterinarska, saj mi je veterinar povedal, da na njej težko narediš maturo. Zato sem se raje odločil za gimnazijo, ki je tudi bliže mojemu domu. Na informativnem dnevu sem obenem ugotovil tudi to, da jo bo obiskovalo kar nekaj učencev z naše šole. Gimnazija mi je všeč, saj je še kar dobro urejena in ima dobro

opremljene učilnice. Mogoče mi kasneje ne bo všeč ravno vse, a tako je. Saj pravijo, da v življenju ni vse z rožicami posejano.

Strinjam se s pesnikom, saj se v življenju srečuješ z ovirami, ki so polne nekih dogodkov, ki obogatijo tvoj spomin na preteklost. Vedno se najde kaj, česar

ti ni težko narediti, še več pa je težkega. In tako kot pesnik pove, da živiš samo enkrat in takrat je glavno, da zajemaš življenje s polno žlico, torej da uživaš, se zabavaš ... To tudi stori!

Marko Bevk, 9. d

Avtor: Matej Kavčič, 7. b

Uspehi učenk in učencev OŠ Železniki na državnih tekmovanjih 2006/2007:

Zbral: Primož Šmid

Predmet	Uspeh	Učenec in razred	Mentor
Slovenščina	Srebrno Cankarjevo priznanje	Kristina Nastran, 9. c Erika Mohorič, 9. c Luka Debenec, 9. b	Marija Prevc
Nemščina	Zlato priznanje za bralno značko	Laura Benedičič, 9. a Urban Dolenc, 9. a Vid Vodopivec, 9. b	Majda Tolar
Matematika	Zlato Vegovo priznanje	Manca Potočnik, 8. c Jaka Kavčič, 9. c	Bernarda Kavčič Brigita Rustja
	Srebrno Vegovo priznanje	Jan Gortnar, 7. a Jernej Primožič, 7. a Luka Markelj, 7. a Žan Ambrožič, 7. c Andraž Bevk, 7. d Manca Potočnik, 8. c Žiga Pirih, 8. c Jan Demšar, 9. b Jaka Kavčič, 9. c	
Angleščina	Srebrno priznanje na državnem tekmovanju	Laura Benedičič, 9. a Klemen Mesec, 9. a Kristina Nastran, 9. c Tadeja Tolar, 9. c	Tadeja Šuštar Jana Kusterle
	Zlato priznanje za bralno značko	Laura Benedičič, 9. a Klemen Mesec, 9. a Jan Tavčar, 9. a Kristina Nastran, 9. c	
Zgodovina	Zlato priznanje	Erika Mohorič, 9. c	Janja Janc Damjana Demšar
	Srebrno priznanje	Katarina Tolar, 9. b Luka Debenec, 9. b	
Kemija	Zlato Preglovo priznanje	Manca Potočnik, 8. c Žiga Pirih, 8. c Vid Vodopivec, 9. b	Magda Šlibar Mihela Lahajnar
	Srebrno Preglovo priznanje	Katarina Tolar, 9. b	
Znanje o sladkorni bolezni	Zlato priznanje	Polona Peternelj, 9. d	Mihela Lahajnar
	Srebrno priznanje	Urška Bradeško, 9. c Kristina Nastran, 9. c	

Predmet	Uspeh	Učenec in razred	Mentor
Fizika	Zlato Stefanovo priznanje	Manca Potočnik, 8. c	Alenka Bertoneclj Ivanka Pogačnik
	Srebrno Stefanovo priznanje	Vid Vodopivec, 9. b Jaka Kavčič, 9. c Katarina Tolar, 9. b Žiga Pirih, 8. c Nejc Thaler, 8. c	
Logika	Zlato priznanje	Manca Potočnik, 8. c Jaka Kavčič, 9. c	Monika Čemažar Vesna Božič
	Srebrno priznanje	Hana Bernik, 7. d Nejc Thaler, 8. c	
Vesela šola	Zlato priznanje	Eva Megušar, 4. a Nejc Kokalj, 5., Selca Matic Pogačnik, 5., Selca Vid Megušar, 6. c Matic Prevc, 6. d Jan Tavčar, 9. a Erika Mohorič, 9. c	Marija Pohleven Danica Mohorič Marija Ceferin Majda Tolar
	Srebrno priznanje	Brigita Prevc, 6. c Andraž Bevk, 7. d	
Likovni pouk	priznanje na mali Groharjevi koloniji	Laura Benedičič, 9. a	Janez Hafner
Ples	Zlato priznanje	Anže Bertoneclj, 9. b Irena Kokalj, 9. b	Valentina Pintar
Tekmovanje v klekljanju	Srebrno priznanje	Ida Kramar, 6. a	Irena Benedičič
Športna vzgoja	Ekipno 4. mesto na prvenstvu v krosu	ekipa OŠ Železniki	Učitelji ŠVZ
	Ekipno 2. mesto na prvenstvu v atletiki za dekleta	starejše deklice	Valentina Pintar
	Rokomet - polfinale DP	starejši dečki	Leopold Nastran
Regijsko tekmoanje MPZ	Bronasto priznanje	MPZ Železniki	Marjeta Naglič

Uspehi učenk in učencev OŠ Železniki na državnih tekmovanjih 2007/2008:

Zbral: Primož Šmid

Predmet	Uspeh	Učenec in razred	Mentor
Slovenščina	Srebrno in zlato Cankarjevo priznanje	Manca Potočnik, 9. c	Marija Prevc
Matematika	Zlato Vegovo priznanje in prva nagrada	Manca Potočnik, 9. c	Bernarda Kavčič
	Zlato Vegovo priznanje	Vid Megušar, 7. c	Anka Arko
	Srebrno Vegovo priznanje	Teja Rakovec, 7. a Matic Prevc, 7. d Jan Šmid, 7. d Jan Gortnar, 8. a Andraž Bevk, 8. d Jernej Primožič, 8. a Žan Ambrožič, 8. c Žiga Pirih, 9. c Manca Potočnik, 9. c Miha Rant, 9. d	Anka Arko Anita Logar Bernarda Kavčič
Fizika	Srebrno in zlato Stefanovo priznanje	Manca Potočnik, 9. c Žiga Pirih, 9. c	Sabina Murnik
	Srebrno Stefanovo priznanje	Jan Gortnar, 8. a Ana Špik, 8. c Gašper Čemažar, 9. b	
Nemščina	Zlato priznanje za bralno značko	Jošt Rakovec, 7. c Matija Grohar, 7. d Martin Ambrožič, 7. d	Majda Tolar
Zgodovina	Srebrno priznanje	Manca Potočnik, 9. c Anja Rakovec, 8. c	Damjana Demšar Janja Janc
Kemija	Zlato Preglovo priznanje	Manca Potočnik, 9. c	Magda Šlibar
Sladkorna bolezen	Zlato priznanje	Manca Potočnik, 9. c	Magda Šlibar Mihela Lahajnar
	Srebrno priznanje	Gašper Čemažar, 9. b Andraž Bevk, 8. d	
Biologija	Zlato Proteusovo priznanje	Manca Potočnik, 9. c Tina Šubic, 9. c	Magda Šlibar
	Srebrno Proteusovo priznanje	Gašper Čemažar, 9. b	
Logika	Zlato priznanje	Nejc Thaler, 9. c	Irma Zarnik
	Srebrno priznanje	Žiga Pirih, 9. c Manca Potočnik, 9. c	

Predmet	Uspeh	Učenec in razred	Mentor
Angleščina	Srebrno priznanje v znanju angleščine	Jošt Prevc, 9. a	Tadeja Šuštar
	Zlato priznanje za bralno značko	Matic Prevc, 7. d Urška Čufar, 7. d Ana Špik, 8. c Andraž Bevk, 8. d Tina Šubic, 9. c Ana Habjan, 9. a Janez Demšar, 7. c Tim Nadrag, 7. c Nadja Kaplja, 6. a Katja Trampuš, 6. a Irena Tavčar, 6. a Lucija Tolar, 6. a Jernej Primožič, 8. a Anja Rakovec, 8. c Teja Rakovec, 7. a Ajda Šmid, 7. b Lara Čemažar, 7. b Ida Kramar, 7. a Ema Jensterle, 6. b Neža Zupanc, 6. c Nejc Peternejl, 6. b Zala Tolar, 6. b Tajda Koblar, 6. c	Tadeja Šuštar Marija Prevc Mojca Debeljak Slavica Knežević Damjana Demšar
Vesela šola	Srebrno in zlato priznanje	Žan Kramar, 4. b Eva Megušar, 5. a Matija Rihtaršič, 5., Selca	Marija Pohleven Danica Mohorič Marija Ceferin Majda Tolar
	Srebrno priznanje	Miha Benedičič, 4. a Špela Bernard, 4. a Lucija Tolar, 6. a Teja Čufer, 6. a Andraž Bevk, 8. d	
Tekmovanje v klekljanju	Zlato priznanje	Špela Bernard, 4. a Jera Šuštar, 6. b Ida Kramar, 7. a Erika Berce, 7. a Ana Habjan, 9. a	Irena Benedičič
	Srebrno priznanje	Tajda Koblar, 6. c Tina Thaler, 7. c	
Likovna vzgoja	Nagrada male Groharjeve kolonije	Jerneja Šubic, 9. c	Janez Hafner

Predmet	Uspeh	Učenec in razred	Mentor
Ples	Zlato priznanje plesni pari	Klara Demšar, 9. c Jošt Rovtar, 9. c Jelka Šuštar, 9. d Erik Čemažar, 9. d Katja Šmid, 9. d Marko Bevk, 9. d	Valentina Pintar
	Zlato priznanje Plesne zveze Slovenije	Tina Thaler, 7. c Nina Pohleven, 7. a Tajda Pirih, 7. a Maja Ive, 7. c Teja Rakovec, 7. a	
Športna vzgoja	3. mesto Državno prvenstvo (atletika ekipno)	Barbara Kutin Nika Kofler Špela Tolar Ajda Šmid Špela Bešter Anja Jensterle Špela Peternej Klara Demšar Anja Pintar Manca Potočnik Tadeja Bogataj Mirjam Tolar Nataša Bevk Tina Šubic Maša Šlegl Šmid	Valentina Pintar Jože Reya
	1. mesto Državno prvenstvo - tek 300 m (atletika posamično)	Ajda Šmid, 7. b	Jože Reya
	3. mesto – kros ekipno Državno prvenstvo osnovnih šol	15 učencev in 15 učenk od 5. do 9. razreda	Učitelji športne vzgoje
	1. mesto Državno prvenstvo Tek trojk	Barbara Kutin Eva Pretnar Ajda Šmid	Jože Reya
	1. mesto Državno prvenstvo v veleslalomu (ne kategorizirani)	Špela Tolar Nina Gartner Klemen Šturm Matic Bradeško	Jože Reya
	5. mesto Štafeta 4 x 25 m državno prvenstvo v plavanju	Manca Potočnik, 9. c Tadeja Bogataj, 9. b Katja Lotrič, 9. c Špela Tolar, 9. a	Učitelji športne vzgoje

Iščemo stare fotografije

Spoštovani bralci!

Mogoče tudi vi doma hranite kakšno staro fotografijo,

ki prikazuje vaš kraj, ljudi ali predmete, in mislite, da bi bila zanimiva tudi za druge bralce. Hvaležni bi vam bili, če bi se odločili za objavo v zborniku *Železne niti* in hkrati obogatili foto arhiv Muzejskega društva *Železniki*.

Fotografijo lahko prinesete na sedež podjetja DECOP: **DECOP, d. o. o., Log 1, 4228 Železniki**, kjer vam bomo fotografijo takoj preslikali in vam original vrnili.

Informacije:

Andrej Bogataj, telefon: 04/510-16-20

Muzejsko društvo *Železniki*

Učiteljici Ladi Trojar in Martina Sedej
se spominjata ...

Razpeti med družino, šolo in kulturo

Katja Mohorič Bonča

Ladi Trojar (v prvi vrsti prva z leve) in Martina Sedej (v zadnji vrsti druga z desne)
na izletu z nekdanjimi sodelavci v Vipavi, 2007. Foto: arhiv Zore Bonča

V letošnjem letu praznujemo za slovenski jezik pomembni obletnici. Prva je 500-letnica rojstva Primoža Trubarja. Od Trubarja naprej se je slovenščina pisala in takrat se je začela razvijati slovenska književnost. Druga obletnica pa je obletnica bralne značke. Obe obletnici sta tesno povezani s knjigo, knjiga pa z učiteljicama slovenskega jezika na osnovni šoli v Železnikih. Pa se malo pomudimo pri knjigi. Zanima me, kdaj se je začelo vajino prijateljstvo s knjigo.

Trojarjeva: Mama, predvsem pa oče, sta brala. Moje prijateljstvo s knjigo se je začelo že v zelo zelo rani mladosti, mislim, da že v predšolskem času, seveda kolikor je bilo to sploh mogoče. Bil je povojni čas in knjig ni bilo toliko na razpolago, kot jih imajo otroci danes. Traja pa še vedno. Predvsem v zadnjem času mi je najbližja in najboljša prijateljica.

Sedejeva: Pri meni je bilo zelo podobno. Tudi jaz sem odraščala v taki hiši, kjer smo radi brali, v delavski družini, pa vendar v družini, zelo naklonjeni knjigi. Miklavž je za darilo vedno prinesel tudi knjige. Veliko smo znali na pamet. Mama je še čez leta povedala pesmico, ki jo je brat kot majčken fantek znal na pamet. Najljubše družinske knjige so bile na polici, vedno dosegljive. Znali in uporabljali smo mnogo citatov iz njih. Ena takih je bila Ptčki brez gnezda.

Torej nista brali skrivaj pod odejo ...

Sedejeva: Pod odejo nisem brala. Kljub naklonjenosti do knjig pa je bilo pomembno, da so bila narejena druga opravila.

Trojarjeva: Starši so morali večkrat ostro nastopiti, da sem spustila knjigo in šla kaj narediti. Raje kot nabirala dračje v bližnjem gozdu, bi brala. Ko sem že hodila v šolo, sem stalno iskala razloge, da sem lahko brala in da ni bilo treba delati česa drugega.

Obstaja knjiga, ki se vaju je še posebej dotaknila? Knjiga, brez katere ne bi bili taki, kot sta?

Trojarjeva: V rosi mladosti Miškolin, kasneje pa Via mala, ki sem jo prebrala gotovo desetkrat. Ne vem zakaj, a ta mi je najljubša. Od naših del bi izpostavila Pod svobodnim soncem. Je težka, a mi je zelo všeč.

Sedejeva: Župančičev Ciciban. Pa Charles Dickens in Dostojevski. V teh delih je prisotna socialna nota in to me privlači.

Je bil študij slovenščine logična posledica navezanosti na branje, na knjigo?

Trojarjeva: Mogoče res tudi to. Pa sodelovanje v različnih krožkih že v osnovni šoli v Retečah, v dramskem in pevske, pa stiki z ljudmi, otroki in odraslimi ... In seveda želja, da bi razdal naprej tisto, kar sam gledaš, vidiš, čutiš.

Spevoigra Pri belem konjičku, Reteče, 1958. Foto: arhiv Ladi Trojar

Sedejeva: Že zelo dolgo sem si želela biti učiteljica. Ko pomislim nazaj, iz mojega otroštva v Šiški sveti obraz Vere Bajerjeve. Še danes sva prijateljici. Ni bila učiteljica, vendar izreden naraven pedagoški talent. Nas pionirke je kmalu po vojni zbrala in nas učila igrice. Spominjam se, kako je znala skozi prireditve stopnjevati vzdušje in kako smo s hrepenejem pričakovali prihod Dedka Mrza. K temu je pritegnila tudi mojo mamo, ki nas je učila peti. Vera nas je večkrat povabila na svoje dvorišče in spominjam se, da sem tam zbranim otrokom brala. Brala pa sem tudi očetu, ki je bil čevljar. Delal je v zadrugi in tudi doma in ni mogel toliko brati. Prosil me je, naj mu kaj berem. Sedela sem na mizi z nogami na stolu in brala. Tam je bila primerna luč, drugje ne, zato sem sedela na mizi. Čutila sem, da je branje nekaj vredno. Vendar takrat tega še nisem tako ubesedila. Da, želela sem postati učiteljica, in sicer tujega jezika, nemščine. Sedemnajstletno me je vleklo tudi v psihologijo, vendar ko sem enkrat prišla v slovenščino, je bilo to nekaj čudovitega. Poučevanje je bilo sicer sod brez dna. Česar koli si se lotil, si lahko obravnaval in dalje razvijal. Kdaj pa kdaj sem imela občutek, da česa z učenci nismo dovolj utrdili, ker pač za vse enostavno ni bilo časa.

Gospa Trojarjeva, v Železnike ste prišli kot učiteljica slovenščine. Kako je bilo čisto na začetku?

Trojarjeva: Prišla sem eno leto pred Martino, leta 1961. Septembra sem diplomirala in na osnovno šolo sem prišla 1. oktobra. Bila sem loška štipendistka in na občini mi je profesor Podnar dal na izbiro delovno mesto ali v Žireh ali v Železnikih. Nobelega kraja nisem poznala, in zakaj sem se odločila za Železnike, ne vem. Na avtobusni postaji v Škofji Loki nisem vedela, ne kam naj grem ne kateri avtobus kam pelje. Vprašala sem nekega gospoda, sedaj vem, da je bil to Franc Kalan, kam naj grem. Povedal mi je tudi, kje naj izstopim, kje naj grem v šolo. Na urniku sem imela šesto uro v osmem razredu. Ko sem zakorakala v razred, tam ni bilo nikogar. Otroci so mislili, da me tisti dan še ne bo, in so na rokometnem igrišču zraven šole igrali rokomet. V šoli sem sedela na robu mize, ko je prišla noter ena tovarišica, me potrkala po rami in rekla: "Ti punčka, kaj pa ti tukaj delaš?" To je bila tovarišica Sepova.

Nihče mi ni povedal, kaj na počenjam, kako naj počenjam. V ljubljanski šoli smo imeli dve uri praktičnega pouka in to je bilo vse. Pa se znajdi, plavaj ali utoni. Takratni ravnatelj Polde Kejžar me je pripe-

Ladi Trojar z učenci, 30. 5. 1968. Foto: arhiv Ladi Trojar

ljal v takratni šesti razred in rekel: "To je vaša nova razredničarka Abina Ladislava." To je bilo vse, kar je bilo navodil. Ničesar drugega. Prvi učenci osmega razreda so bili le osem let mlajši od mene. Spomnim se, da sem jih slovenščino poučevala iz zvezkov, iz katerih sem sama študirala. Cankarja, recimo. Narekovala sem, da ni bilo ne konca ne kraja. Ne vem, kdaj me je prešinilo, da to ne gre in da je treba za-devo prilagoditi. Zvozili smo. Trije učenci so nekoč naredili načrt, kako bi me spravili ob živce, in res so me, tako da sem šla z razreda. Ampak zgodilo se je prvič in zadnjič.

Poučevanje se mi je zdelo zelo lepo, prijetno, in če bi še enkrat zbirala poklic, bi izbrala enako. Ne vem pa, kako bi se zdaj znašla v razredu. Sicer je pa tako, da ko se postaraš, greš v pokoj in mlajši prevzamejo tvoje delo.

Kje ste stanovali po prihodu v Železnike?

Trojarjeva: Stanovala sem v Logu pri Kopišarju. Tam sem se počutila zelo dobro. Če sem imela popoldne obveznosti, so mi celo zakurili. Lepo je bilo tam. Jedla pa sem v gostilni pri Turku, z značilno Tončko. To so bile tudi zanimive stvari. Zanimivo je bilo kosilo ob petkih. Ogromno, ogromno ... Fiziolova juha do roba kroznika, cela klobasa, krvavica in kisla repa s fizolom. To je bilo nemogoče pojesti. Kolega Zajc mi je povedal, kako je treba pojesti, samo o tem ne bi zdajle in tule.

Gospa Sedejeva, kako je bilo z vašo prvo izkušnjo prihoda v Železnike?

Sedejeva: Sama sem tisto leto šele absolvirala. Čakali so me še trije izpiti. Prišla sem na občino v Škofjo Loko, kjer sem izvedela, da imajo v Železnikih nemščino še kot učni predmet. Rekli so, da če hočem to službo, moram priti takoj, 1. septembra 1962. Želela sem, da bi vsaj za mesec dni odložili, da bi opravila vsaj en izpit. Pa niso bili za to. Ampak to službo sem res želela. Pripeljala sem se na konferenco 31. avgusta. Zelo lepo so me sprejeli. Ravnatelj je bil Kne, tudi sam šele prvo leto. Rekel je, da je zelo lepo, da sem prišla, da jim manjka slavistka. Ne sla-

vistka, nemščino sem prišla poučevati! Ravnatelj mi je odgovoril, da so zadnji učenci z nemščino junija odšli iz šole. Tako sem ostala kot učiteljica slovenščine. Skrbelo me je. Ladi je bila tu le eno leto prej in ni bilo pričakovati kakšnega mentorstva. Celo učni načrt sem sama iskala po Državni založbi Slovenije v Ljubljani. Ampak sva se znašli. Zvezke sva takoj popravljali, spise, vse je lepo teklo – z začetniškimi težavami seveda. Normalno. Spominjam se, kako je bilo težko prvič nekaj z rdečim svinčnikom popraviti v spisje.

Kje pa ste vi sprva stanovali?

Sedejeva: Pri Peskarjevih nasproti Iskre, takrat je bil to pravzaprav še Niko. Skrbni gospod Matevž Šmid, predsednik šolskega odbora, me je odpeljal tja. Sprejela me je nadvse prijazna gospodinja. Sobica je gledala proti šoli, proti Škofji Loki in proti Ljubljani. Štirikrat na dan je mimo pripeljal avtobus, namenjen proti vzhodu, kjer so bili moji domači. To me je veselilo in pomirjalo.

Kako so vas Železnikarji sprejeli?

Sedejeva: Ravnatelj Kne me je takoj določil za članico Svobode Češnjica, Ladico, ki je bila igralka, pa za članico Svobode Železniki. Takrat sta bili to še ločeni društvi. V Železnikih so z režiserjem Matevžem Šmidom pripravljali igro Vohunka 007. Ladi je igrala glavno vlogo in me je prosila, da bi posneli moj glas, ki bi govoril o mislih glavne igralka, ona pa bi medtem igrala le z mimiko. Sprejela sem in v Vrtu smo to posneli.

Še tisto šolsko leto sem pripravila tudi proslavo za Prešernov dan 8. februarja, ki je bila zelo odmevna. Takrat je bil predsednik Svobode Železniki Franc Peternelj. V združenem domu smo imeli vaje člani obeh društev in vse počitnice sem ostala v Železnikih. Z Nikom sva se že poznala, zato mi je to kar ustrezalo. Uprizorili smo Povodnega moža, naučila sem nekaj mladih parov korake iz četvorke, vmes so bile pevske točke in veliko deklamacij. Vse na pamet, brez papirjev v rokah. Krasna stvar, res mi je bilo všeč. Domačin Tone Lotrič, učitelj glasbe, je

prepeval Mornarja, na klavirju ga je spremljala njegova žena Zlata. Sodelovalo je polno recitatorjev, ki so bili obenem odlični igralci: Franc Kavčič, Tone Kosec, Tone Tavčar, Mara por. Kociper in drugi. Tudi Ladi bi lahko kaj povedala o tem, saj so naju proslavile ves čas spremljale.

Trojarjeva: Že tisto leto, ko sem prišla v Železnike, smo s Svobodo igrali Našo kri. Spominjam se še igre Vohunka, drugih pa ne. Ko smo z igro Vohunka šli gostovat v Selca sredi zime, ko je bila prava zima, smo šli s sankami in s konjsko vprego. Imamo slike. Mi in Matevž Šmid, Marjan Kramar, Franc Kavčič, Niko Sedej, Franc Peternejl.

Sedejeva: Spomina vredna slika ...

Trojarjeva: Matevž Šmid je bil izredno zanimiva osebnost. Vedno je želel, da so igralci močno namazani. Okoli tega sva imela ostre spore, ostre v narekovajih. Mene je to motilo, on je pa hotel, da si močno namazan. Imel je veliko energije, idej in mislim, da smo ga kar preveč pozabili. Skušali smo že obeležiti njegovo dejavnost, vendar mislim, da ga še nismo dovolj predstavili. Poskušali smo pred leti na razstavi KUD-a France Koblar v Galeriji Muzeja Železniki. Tam smo predstavili Matevževe stvari, ki so nam jih posodili domači.

Sedejeva: Sama imam vsaj majčkeno zadoščenje v zvezi z njim. Intervjuvala sem ga in ga predstavila na radiu Sora. Bilo jim je zelo všeč, tudi njegova hčerka je bila vesela. Tudi v Naših poteh smo objavili daljši pogovor z njim.

Trojarjeva: Učence sem zbrala tudi v dramskem krožku. Že prvo leto po mojem prihodu na Osnovno šolo Železnike smo igrali igro Milčinskega Mogočni prstan. Igrala sta Polde Nastran in Micka Potočnik, njiju se najbolj spomnim. Imenitna je bila v vlogi gospe Prezelj Tajk. Pri kulisah in nasploh pri organizaciji mi je ogromno pomagal Marjan Kramar. Vsako leto smo igrali dve predstavi. Eno za novo leto, drugo pa za zaključno prireditve, ki smo jo igrali za šolo in za izven. Vedno je bilo dosti obiska. Pripravljali smo tudi igre za obisk Dedka Mraza. Ravno zadnjič me je srečal in mi je rekel: "No, babica Zima, že petintrideset let ..." Ravno petintrideset ne, je pa že dolgo tega, kar smo sodelovali. Te prireditve in pustne zabave so se dogajale v vili v Vrtu. To je bilo shajališče kulturnikov, prijetno še pa še.

Bili ste igralka in režiserka?

Trojarjeva: Ja, oboje. Na začetku v Svobodi igrala, kasneje v šoli pa režiserka.

Igralska skupina DPD Svoboda Železniki v sezoni 1962/63; odhajajo gostovat v Selca z igro Vohunka 007. Zgoraj: režiser Matevž Šmid, Niko Sedej, Franc Kavčič, Tone Sedej; spodaj: Joža Mohorič, Ladi Trojar, Martina Sedej, – Franc Peternejl, Marjan Kramar. Foto: arhiv Martine Sedej

Je dramski krožek na osnovni šoli spadal pod okrilje društva Svoboda?

Trojarjeva: Ne, na šoli smo imeli šolsko kulturno umetniško društvo Naša beseda. Sem so bili vključeni šolski pevski zbori, folklor, literarni krožek, dramski krožek, radio. Sodelovali smo na šolskih prireditvah, pa tudi na prireditvah za širšo javnost. Vedno so nam s Svobode priskočili na pomoč. Na različnih obletnicah, praznikih, ko je režiral Matevž Šmid, pa smo sodelovali tudi z učenci osnovne šole.

Glede na vse povedano ste se bili primorani hitro vključiti v lokalno skupnost ...

Sedejeva: Ja, ampak zelo rada.

Trojarjeva: Takoj.

Kako je bilo pa z vašo diplomom, gospa Sedejeva?

Sedejeva: Kar tri leta sem poučevala brez diplome, potem pa je ravnatelj Marjan Kne poskrbel, da sem ostala brez službe. Zoprno je bilo to, da je istega leta nastopila gospodarska reforma, katere posledica so bile med drugim 80-odstotne plače. Z Nikom sva imela že družino in kar naenkrat smo se znašli ob eni in še to skromni plači. Sem pa zato v tistem letu potem diplomirala in so me sprejeli nazaj. Takrat je Kne odšel in kot novi ravnatelj je prišel Marjan Misson.

Ste učili še kak predmet?

Trojarjeva: Poučevala sem še srbohrvaščino v sedmem in osmem razredu. Srbohrvaščino učiti iz tistih predavanj, ki smo jih imeli na pedagoški, ni bilo tako enostavno. Profesor za književnost je predaval v srbohrvaščini in iz tega smo delali izpit. To je bilo vse. Za slovnico pa isto. Učbeniki za osnovnošolce so bili pa zelo v redu. Učili smo se cirilico. Še dandanašnji srečam kakega bivšega učenca, ki mi pove, da cirilico še vedno zna. S cirilico je kot s slovensko abecedo ali poštevanke: ko se je enkrat naučiš, je zlepa ne pozabiš. Imam zelo "zmahano" knjigo z abecedo. V zadnjih letih sem jo že velikokrat posodila različnim ljudem, ki potrebujejo cirilico zaradi posla ali

potovanj, a sem jo k sreči vedno tudi dobila nazaj. Kasneje je bila srbohrvaščina samo fakultativni pouk in ocenjena z opisnimi ocenami. Vedno sem imela veliko učencev. Ne vem, mogoče zato, ker sem bila tako dobrohotna in je najbrž komu dobra ocena iz tega predmeta pomagala do boljšega spričevala. Dobro smo se razumeli, veliko smo brali. Neki učenec mi je zadnjič rekel: "Noge v blatu, glava v zlatu." Namreč če smo naredili, kar je bilo predpisano, smo brali to imenitno Čopićevo knjigo. Tudi to knjigo bi lahko štela med svoje priljubljene. Krasna, smešna, žalostna, duhovita.

Ko je bil pouk srbohrvaščine ukinjen, sem naprej učila samo slovenščino.

Pa vi, gospa Sedejeva?

Ste kdaj učili nemščino?

Sedejeva: Nekaj let sem imela tudi to možnost, ja. K pouku nemščine smo povabili učence, ki so imeli v angleščini zelo dobro oceno. Vedno me je izredno zanimala metodika. Veliko sem premišljevala o metodiki, o tem, kako kaj predstaviti učencem. Poučevala sem jezikovno zelo sprejemljive učence. Šla sem tudi na nekaj seminarjev in uspešno preizkušala nove načine poučevanja. Malce sem prišla tudi v nemške vode.

Kako pa je bilo v kolektivu?

Trojarjeva: Takratni ravnatelj Polde Kejžar je imel motor in z njim se je pripeljal na Godešič ter me povprašal, kdaj bom prišla na šolo v Železnike. Zraven je prišel še tovariš Plešec, govorim še tako, kot smo takrat rekli. Kasneje me je na tem motorju peljal na Prtovč. Bil je zanimiv motor. Zadnji sedež je bil veliko višji in spominjam se, da sem se tresla, ko sem se peljala z njim. Bil je imeniten ravnatelj. Na pamet je znal ogromno stvari in je kdaj postregel s takimi verzami, ki jih še nikoli nisem slišala, pa mislim, da veliko vem in da sem veliko prebrala. Bil je človeški. Nekoč mi je rekel, da bom že spoznala kakega Železnikarja. "Ne, Železnikarja pa nikoli!" sem si rekla. In točno to se je zgodilo. Čez tri mesece sem imela Železnikarja. Kasneje je ravnatelj Kejžar napredoval in bil nekaj

časa v Ljubljani na ministrstvu, ampak kjer koli in kadar koli je srečal Železnikarja, ga je pozdravil.

Sedejeva: Naj se navežem nanj. Odhajal je tisto leto, ko sem prišla. Septembra je povabil kolege, tudi mene, na poslovilni večer v Zadrugo. Sedeli smo okrog dolge mize. Poslovil se je prav od vsakega posebej. Stojte. Mene še ni poznal. Vedel je le, da sem slovenistka in da še nimam diplome. Tistega leta pa je izšel tudi novi Slovenski pravopis. Rekel je, da mi želi, da ne bi bila pri diplomu vprašana česa težkega iz novega pravopisa.

Trojarjeva: Ti se tega še spomniš?

Sedejeva: Užitek je bilo biti učiteljica in biti v kolektivu. Ker imam septembra rojstni dan, sem vprašala, kako praznujejo rojstne dneve. Kolege sem povabila v zbornico. Neža Dolenc, ki je bila zaposlena v šolski kuhinji, mi je pomagala. Naredili sva francosko solato.

Trojarjeva: Praznovali smo rojstne dneve. Imenitna praznovanja so bila. Imenitna so bila tudi novoletna praznovanja. Kolektiv je bil res povezan. V kuhinji smo vse pripravile, zabavali smo se do jutra, potem pa smo še vse pospravili. Spominjam se, da je bila enkrat Anči Bogataj določena, da pospravi. Na enem koncu smo pele me, Veronika Gartner in Martina Gartner, dvojčici, ki sta takrat pri nas učili, in jaz, ona nas je pa z omelom potiskala iz kota v kot.

Sedejeva: Take luštne stvari. Koliko spominov!

Trojarjeva: Šli smo se tudi vlak, tako igrice. Se spomniš?

Sedejeva: Seveda.

Trojarjeva: Pri tej igrici smo sedeli na stolu, nekdo pa je bil strojevodja in nas je vse po licih namazal s sajami, da smo bili vsi črni. Kolektiv je bil enkraten. Do upokojitve.

Sedejeva: Tisti mali kolektiv je bil sploh idealen.

Koliko učiteljev je bilo takrat, ko sta vidve začeli?

Sedejeva: Ne vem natančno. Bili sta po dve paralelki.

Trojarjeva: Recimo dvajset učiteljev.

Sedejeva: Prvi dan nas je po pouku Pavle Zajc po-

vabil: "Ob treh pri Turku." Pozanimala sem se, kaj to pomeni. Ob treh se kolegi dobimo pri gostilni Turk. Šli smo v Kališe, naprej v Dražgoše in potem nazaj. To je bil zabaven sprehod.

Trojarjeva: Po vsaki konferenci smo šli k Turku. Gostilničarka Tončka nas je imela zelo rada in nam je pripravila malico in vedno smo se morali skoraj skregati, da smo lahko plačali. In še to po navadi samo pijačo. Ko sem se poročila, sem imela tam dekliščino. Namesto da bi mi računala, mi je prinesla še salamo, rekoč, da bom imela sedaj toliko stroškov in da jih bo manj, mi daje to salamo. Imenitna ženska. To je toliko nekih spominov. Sploh se ne pogovarjamo nič o šoli, pripovedujemo samo o zabavi!

Nič zato. Tudi to sodi zraven. Še malo šolskega. Se vam je kakšna učna tema zdela prijetnejša od drugih in ste jo še z večjim veseljem podajali učencem?

Trojarjeva: Veliko raje sem imela književnost kot jezik. Zdi se mi, da sem se v književnosti včasih kar izgubila. Že to, da sem hotela, da o Cankarju učenci vedo toliko kot jaz, nekaj pove. To sem kasneje že znala omejiti. Od književnosti mi je bil najljubši Tavčar. (Saj Tavčar je nekaj posebnega, pritrđi tudi gospa Sedejeva.) Spominjam se Šarovčeve slive in pri razrednih urah, ko smo se pogovarjali o usmerjenem izobraževanju, sem vedno dopovedovala učencem, naj gredo na šolo, ki jih veseli, tudi če ne bodo takoj dobili zaposlitve. Enkrat se bo že odprlo. Sploh učenkam sem dopovedovala, kako je pomembno, da so samostojne, neodvisne. Ne vem, zakaj sem bila s tem tako prežeta, saj sama nisem imela takih izkušenj. Samo beračiti ne, kot pravi Tavčar v Šarovčevi slivi. Saj niti ne gre za beračenje, ampak za svoj poklic, za svojo samostojnost. Mogoče sem koga res prepričala. Hoditi v službo ali delati s srcem je 150-odstotna razlika. Ampak rada sem imela tudi slovnico. Mislim, da smo se veliko naučili. Spomnim se, da so bivši učenci, tvoja mami Zora (Bonča, op. K. Mohorič Bonča), Breda Kosec in še nekateri, prišli k meni pred maturo, da smo ponovili slovnico.

Mentorica literarnega krožka Martina Sedej z učenkami Majo Korošak in Štefko Zadavec med intervjujem z Matejem Borom, 12. 12. 1973. Foto: arhiv Martine Sedej

Ste tudi vi raje kot slovnico učili književnost?

Sedejeva: Rada sem imela književnost, uživala sem, ko sem brala. Bivši učenci mi še sedaj kdaj rečejo, kako lepo je bilo poslušati literarne odlomke. Rada sem brala pesmi. Goetheja, Župančiča, Prešerna. Prelep je, a vsebinsko mogoče za osnovnošolce kdaj pretežak. Slovo od mladosti so brali pri štirinajstih, petnajstih! Zanimivo je bilo tudi podoživljanje prebranega. Ne da takoj planeš in se začneš pogovarjati o pesmi. Pomembna je tudi tišina. Želela pa sem tudi, da učenci dobro in lepo berejo. Naročala sem, posebno nekaterim, da tudi doma kdaj glasno berejo. Pomembno je, ali beremo povezano, razumljivo, s poudarki in naglasi, lepo. Brez polglasnikov za predlogi s/z, v, k/h. Na tem sem vztrajala. Po tistem branju, kakršnega je v življenju največ, sem na razne načine ugotavljala, ali učenci razumejo prebrano. Rada pa sem imela tudi slovnico. Rdečo nit pri slovnici, tisto, kar naj bi šlo z učenci v srednje šole in še naprej v življenje, sem toliko poudarjala, da so znali. Hkrati so brusili tudi svoj občutek za jezik. Veliko smo ponavljali. Če smo se nečesa naučili septembra, smo to ponovili tudi še februarja in maja. Če sem videla, da učenci česa še ne razumejo, sem za poglobljanje ali ponovno razlago porabila še kakšno dodatno uro. Ni mi bilo

škoda ure. To mi je res v zadoščenje in to mi bivši učenci tudi priznajo. V veliko veselje mi je bilo biti učiteljica, da imam ugodne povratne informacije tudi čez leta, je pa sploh sijajno. Da, rada sem imela jezik. Med šolanjem smo se ga veliko naučili, zlasti pri latinščini. Tudi pouk drugih jezikov ni zaostajal. Naš profesor slovenščine, Rudolf Benulič, zgled odgovornega, doslednega in zahtevnega učitelja, nas je v nižji gimnaziji naučil tisto, kar smo potrebovali na višji in potem na pedagoški šoli.

Katere vrline mora torej imeti dober učitelj?

Sedejeva: Koga naj gledamo, vzornega učitelja – partizana Staneta Žagarja, Pestalozzija? Moj vzornik je bil učitelj četrtega razreda, vendar le delno, če ga pogledam podrobneje, le ni bil tak strašen vzornik. Tako je: vsi smo ljudje.

Trojarjeva: Mislim, da moraš imeti ljubezen, nagnjenost do poučevanja v sebi. Da si s srcem to, kar si. Pravičen moraš biti, čeprav je včasih težko. Poznati moraš okolje, v katerem učenec živi, čeprav je te okoliščine težko raziskovati. Moraš biti obenem dober in strog. Meja se včasih zabriše in učitelj lahko postane preveč dober, v škodo obeh. Rad mora imeti svoj poklic. To je začetek in konec vsega.

Sedejeva: Podpišem vse to. Dober učitelj ima tenak

občutek za človeka. In spomin na lastno otroštvo. Mislim, da je pomembno, kako si bil vzgajan sam. Da veš, kakšno moč ima beseda. Je pa učitelj samo človek z vrlinami in napakami, vendar res ni vsakdo za ta poklic.

Trojarjeva: Prav je tudi, da priznaš, da ne veš vsega. Če so me učenci vprašali kaj, na kar takoj nisem znala odgovoriti, sem jim odgovorila kasneje, ko sem pogledala kam, ali pa sem jim svetovala, kam naj sami pogledajo. Pomembno je, da učenci ne mislijo, da si začetek in konec stvarstva na svetu.

Sedejeva: Pogosto sem na roditeljskih sestankih pohvalila starše, da imajo lepo vzgojene otroke. Na pogovornih urah starše sprejmemo s spoštovanjem, najprej pohvalimo otrokova močna področja, dokažimo, da otroka poznamo kot osebo, da ni le številka. Ko nazadnje razložimo, kje so težave, bodo starši sprejeli marsikaj. Željni so vsestranskih informacij o svojem otroku, ne le podatkov o ocenah.

Trojarjeva: Mene je pred roditeljskimi sestanki skrbelo petintrideset let in pol. Ne vem zakaj, saj sem se s starši vedno dobro razumela, a sem čutila veliko odgovornost pred njimi. Težko mi je bilo star-

šem povedati slabo o učencu. Vedno sem razmišljala, kako bi to staršu povedala. Eni so se lahko učili, eni se niso, eni se niso marali učiti ..., različno.

Torej mora biti učitelj tudi dober psiholog?

Obe: Absolutno.

Mi lahko povesta, katere vloge sta odigrali na Osnovni šoli Železniki?

Trojarjeva: Bila sem tudi knjižničarka. Ob nastopu službe je v starem delu šole, ki sedaj ne stoji več, na zgornjem hodniku ob določenih dnevih delovala knjižnica. Knjig je bilo kar veliko. Radi so prihajali brat.

Nekaj časa sem bila mentorica mladinske organizacije. Sodelovala sem pri organizaciji zaključka bralne značke, imela dodatni pouk slovenščine in pripravljala učence za Cankarjevo nagrado. Sodelovali smo pri najrazličnejših razpisih in prejeli kar nekaj nagrad.

Bila sem mentorica dramskega, recitacijskega in nekaj sezon tudi lutkovnega krožka ter kulturnega društva ŠKUD Naša beseda. Z dramskim krožkom

Zadnjikrat razredničarka Martina Sedej z učenci, šolsko leto 1992/93. Foto: arhiv Martine Sedej

smo dolga leta zaigrali dve predstavi. Z njimi smo gostovali v pobrateni občini Rupa - Peč in v Cerknem. Seveda sem sodelovala tudi z drugimi mentorji, predvsem z Anči Bogataj. S člani teh krožkov smo organizirali in izvedli nešteto šolskih in krajevnih, v času občine Škofja Loka tudi občinskih proslav.

Skupaj z Anči Bogataj sva za učence naše šole in vsa podjetja v kraju pripravili novoletna praznovanja, seveda skupaj z Dedkom Mrazom, ter prireditve za 8. marec. Z njimi smo gostovali tudi v Martinju Vrhu in Podlonku. Pripravljala sem žalne slovesnosti ob spomeniku na Trnju ter slovesnosti ob nešteti odkritjih spominskih plošč na najrazličnejših krajih Selške doline.

Sodelovala sem tudi v samoupravnih organih in sindikatu.

Uživala sem v učiteljskem poklicu, posebno ob uspehih, ki so jih učenci dosegali.

Sedejeva: Razredništvo je bilo poleg poučevanja seveda najpomembnejše. Sem so poleg dela z učenci spadale tudi pogovorne ure, roditeljski sestanki in drugi stiki s starši. Pa pogozdovanje in zaključni izleti. Z njih je bilo (in je) treba pripeljati vse otroke žive in zdrave.

Že prvo leto sem postala mentorica mladinske organizacije, katere odlična predsednica je bila osmošolka Anka Potočnik, zdaj Golja. "Najmlajša si, torej ti je to področje najbližje," je menil ravnatelj. In če sem se dala vpreči, sem morala vleči.

Kot slovenistka sem pripravljala proslave in pripravljala scenarije zanje. Učila sem otroke nastopanja. Skušali smo doseči stik z gledalci, in to tako, da so nastopajoči znali besedila na pamet. Kvizi za kulturne dneve so bili prav tako večkrat moje delo.

Kot skoraj vsi sem nadomeščala odsotne kolege v šoli, nekoč celo vzgojiteljico v vrtcu.

Seveda sem bila tudi knjižničarka in vsa leta bralne značke sem se z učenci pogovarjala o prebranih knjigah.

Ko sem vodila občinski aktiv slovenistov, smo strnili vrste in s skupnimi močmi izdelali uporabne učne liste za svoj predmet. Učenci so zelo radi delali z njimi. Nekaj časa sem vodila aktiv tudi na šoli.

Ob koncu šolskega leta smo z učenci pripravljali razstave. Na misel pa mi hodi zelo odmevna razstava ob kulturnem prazniku: zbrali smo predmete iz Prešernovih časov oz. iz 19. stoletja.

Več kot dvajset let sem vodila literarno-dopisniški krožek in prav toliko let šolsko glasilo Naše poti. Tudi pri pouku sem spodbujala učence, da so pošiljali sestavke na razna uredništva. Pri nagradnih natečajih Slovenskih železnic je bilo več razredov oz. oddelkov nagrajenih z izletom po Sloveniji. S krožkom in uredniškim odborom smo doživeli marsikaj lepega, dobrega, zanimivega, posrečenega, smešnega ... Za vse to gre velika zahvala učencem, njihovim sposobnostim, domiselnosti, vztrajnosti, delavnosti. Veseli so bili nagrad - obiskov vrstnikov in bivanja pri njih v različnih krajih Slovenije. Naše poti so izhajale enkrat, dvakrat, kdaj tudi trikrat na leto. O takem delu lahko sodi le tisti, ki je kaj podobnega kdaj poskusil.

S Tončko Jelenc (rojeno Ferlan), Francetom Čufrom in Rudijem Rejem ter s skupino izraznega plesa in recitatorke Hedo Potočnik, zdaj poročeno Kankelj, smo pripravili odmevno predstavo Borove pesnitve Šel je popotnik skozi atomski vek. Žirija kulturnih organizacij nas je poslala na gostovanje po Sloveniji, prišli pa smo tudi na televizijo.

Zadnje leto pred upokojitvijo sem bila "polovična" ravnateljeva pomočnica, odgovorna za razredno stopnjo in vrtec.

Še ena tema je neločljivo povezana s poučevanjem slovenščine in obe sta jo že omenjali. To je branje za bralno značko. Znano je, da sta bralno značko leta 1960 osnovala pisatelj Leopold Suhadolčan in Stanko Kotnik, profesor slovenščine na osnovni šoli v Prevaljah. Se spominjate začetkov organiziranega branja za bralno značko na osnovni šoli v Železnikih?

Trojarjeva: Začeli smo kmalu, letnice ne vem točno. Otroci so se hitro odzvali, radi so brali. Program ni bil tako razširjen, kot je sedaj, predpisanih je bilo nekaj knjig. Vedela sem, da moram knjigo dobro poznati, če se želim o tem z otrokom pogovarjati.

Pisatelj Anton Ingolič in Gitica Jakopin na zaključku bralne značke skupaj z ravnateljem Marjanom Missonom, Ladi Trojar, Martino Sedej in značkarji. Foto: arhiv Ladi Trojar

Sedejeva: Ker letos praznujemo 40-letnico bralne značke, bi bilo logično, da se je začelo leta 1968, vendar je Katarina (Primožič, op. K. Mohorič Bonča) našla podatke, ki dokazujejo, da se je tudi pri nas bralo že prej.

Se mogoče spominjate, katere knjige so brali prvi bralci?

Trojarjeva: Čisto nič se ne spomnim, pa ti, Martina?

Sedejeva: Ena je bila Vaška komanda Vladimirja Kavčiča.

Potem družno ugotavljata.

Trojarjeva: Je bila Bevkova Pestrna ali so bili Grivarjevi otroci?

Sedejeva: Katera od teh. Ena in druga prečudovita. Prekrasni deli. To je zame slovenski Dostojevski. Tudi tu sem imela veselje, da vpeljeva nove metode v pogovore o knjigah. Na začetku smo imeli točno določeno, kaj je moral učenec narediti. Kasneje se je to blažilo. Lahko sem poslušala o knjigi, ki jo je prebral otrok, jaz pa ne. Učencu sem rekla, naj nas poskuša navdušiti, da jo bomo prebrali tudi mi. Včasih

sta dva učenca kak prizor tudi odigrala. V vseh letih sem dobila samo enega, da knjig ni prebral in je prišel goljufat (smeh). Eno pesmico je moral vsak znati na pamet. Nekateri so mi pripovedovali otročje, ne samo otroške, pesmice. Lahko bi bila bolj dosledna.

Zaključek bralne značke je bil in je vedno slavnosten, pa naj gre za obisk kakega literata ali za nagradni izlet v kraje, povezane s slovensko književnostjo. Kako je bilo s tem čisto na začetku?

Trojarjeva: Povabili smo pesnike, pisatelje, igralce, ilustratorje, glasbenike. Vedno je bila krasna prireditve. Prijetna srečanja v telovadnici so bila to. Od vsega mi je bil najbližji Ciril Kosmač. Prišel je na oder, nikoli ni imel nič napisanega. V knjigo njegovih zbranih del mi je narisal ladjico in mi napisal, naj bo ugoden veter za jadranje skozi življenje.

Všeč mi je bilo tudi, ko smo hodili v kraje, kjer so ti literati živeli: na Trubarjevino, v Vrsno, v Zakojco. Tja smo peljali tiste učence, ki so tekmovali. Tudi tam so izvedeli in videli marsikaj novega. To je bila spet neka posebna nagrada.

Poleg poučevanja na osnovni šoli pa sta bili tudi pionirki pri dveh pomembnih šolskih dejavnostih. Vi, gospa Ladi Trojar, ste združili mlade igralce v dramskem krožku, vi, gospa Martina Sedej, pa ste ustanovili šolsko glasilo Naše poti. Pa se malo pomudimo najprej pri dramskem krožku. Tudi v vašem primeru velja, da je vsak začetek težak?

Trojarjeva: Igrala sem že v Retečah. Imeli smo zelo zagnanega vodjo Franca Ranta. Bili smo tudi prvi tamburaši. Uprizarjali smo spevoigre, odlomke iz oper. Kot režiserka pa sem bila čista začetnica. Hodila sem na seminarje za šolske dramske skupine, drugače pa se v tem smislu nisem izobraževala. Nedavno, po premieri zadnje igre za odrasle, ki sem jo režirala, Mama je umrla dvakrat, me je igralec jeseniškega gledališča pohvalil. Dejal je, da je važna dolžina tvojega dela. To navdušenje za igro sem prinesla s seboj, malo so me navdušili tudi pri Svobodi in tako sem skupaj zbrala učence in odigrali smo prvo igro Mogočni prstan. Vseh iger se ne spomnim. Naj naštejemo le nekatere, ki so mi najbolj ostale v spominu: Tonček, Ptčki brez gnezda, Pogumni Tonček, Palčki, Sneguljčica, Trnjulčica. Vsa besedila in vse, kar smo o tem imeli napisano, je šlo v povodnji. Mesec dni pred povodnijo smo

arhiv prenesli v spodnje prostore kulturnega doma.

Torej je moje vprašanje, katere igre ste z učenci pripravili, na tem mestu popolnoma odveč? Mogoče vsako leto ena igra krat petintrideset let ... Dobimo približno število?

Trojarjeva: Ja, mislim, da bi jih trideset verjetno res bilo. Spominjam se odličnih igralcev, ki so začeli z dramskim krožkom že v prvem razredu s tvojo babico, Jožico Markelj, in so potem igrali v vseh razredih osnovne šole. Ko pa so bili že v srednji šoli, smo igrali Jurčka. Eni igrajo še danes. Jure Rejec, Alenka Bertonec, Tanja Gartner, Tončka Kemperle. Vsi, ki igrajo danes, razen Joža Dolenca, izhajajo iz teh šolskih nastopov. Vaje smo imeli v šoli, pri sceni sta mi pomagala Rudi Rejc in Matej Šubic. Naša šola je bila pobratena s šolo iz Cerkna in vedno smo hodili na izmenjave. Pripravili smo igre, sodelovali pa smo tudi na različnih drugih nastopih skupaj s folkloro, ki jo je vodila Anči Bogataj, pa s pevskim zborom. Sprejem v mladino 25. maja je bil včasih pri nas, včasih v Davči, včasih v bolnici Franji. Imeli smo tudi skupne pohode v osmem razredu. Loška občina je bila pobratena s Selom na Koroškem in s Sovodnjim ob Soči. Tudi tja smo hodili igrat.

Režiserka in mentorica dramskega krožka Ladi Trojar, učiteljica Vera Završan in učenci dramskega krožka v igri Pogumni Tonček. Foto: arhiv Ladi Trojar

Ladi Trojar je našla seznam iger, ki jih je pripravila skupaj z učenci v dramskem krožku Osnovne šole Železniki, ki pa ni popoln. Vidimo, da je teh iger krepko čez trideset.

• Ptički brez gnezda	• Medvedek Pu	• Domača naloga na potepu
• Mogočni prstan	• Matilda	• Krojaček hlaček
• Kamnožer Gurgl	• Srce igračk	• Janko in Metka
• Sneguljčica	• Mucolin in volk	• Čudežna srajca dopetajca
• Mojca Pokrajculja	• Kdo je napravil Vidku srajčico	• Mucin dom
• Pogumni Tonček	• Tonček	• Cenček in Dedek Mraz
• Kekec (trikrat)	• Modra vrtница (dvakrat)	• Paša in medved
• Jurček	• Cesarjeva nova oblačila	• Štirje fantje muzikantje
• Silni bič	• Pavliha in krčmar	• Bedak Pavlek (dvakrat)
• Velikaška norost	• Tajno društvo PGC	• Ostržek
• Čudežna čepica	• Pet pepelk	• Pika Nogavička
• Kraljevi smetanovi kolački	• Palčki	

Ste v KUD-u France Koblar postali aktivni z upokojitvijo?

Trojarjeva: Že prej. S to skupino smo skupaj že deset let. Najprej smo igrali igre za otroke. Ena prvih je bila Čarovnik iz Oza, nato Magnetni deček, Figole Fagole, Mačeha in pastorka. Ne vem, zakaj smo s tem končali in se lotili iger za odrasle. Besedilo Jare meščanke sem dobila od sosedu na Godešiču. Uspeli smo in pridno nadaljevali.

Letos ste navdušili s predstavo Mama je umrla dvakrat. Imeli ste polno dvorano na premieri in na obeh ponovitvah. Iskrene čestitke. Ste pričakovali tako pozitiven odziv javnosti?

Trojarjeva: Hvala. Mene je zadeva zelo skrbela. Premiera je padla v čas, ko je umrl moj mož, in skrbel me je odziv ljudi. Že prej me je skrbelo, kako bodo ljudje igro sprejeli. Na vajah sem večkrat sitnarila, pa so me igralci tolažili, češ da bodo ljudje to sprejeli kot igro. Zato sem bila neverjetno presenečena. V dvorani sem videla ljudi, ki se jih s prejšnjih predstav ne spomnim, in tudi take, ki imajo do vsebine igre drugačen odnos, drugačen odnos do žare, do pepela, kot ga ima igra, pa igre niso mogli prehvaliti in so mi v nedeljo po telefonu čestitali. Razdelitev vlog je bila pravilna. To je bil zadetek v polno. Igral-

ce zelo dobro poznam, saj že dolgo delam z njimi. Tudi igralci so prispevali veliko idej. Ideje sem sprejela in skupek vsega je bila tale igra.

Že kaj razmišljate o prihodnji sezoni?

Trojarjeva: Skupini se je pridružil France Žaberl in on dobro pozna območje jeseniškega in radovljiškega gledališča, napeljane ima niti po teh gledališčih in mislim, da z besedili ne bo težav. Izbranega pa še nimamo ničesar. Za začetek sezone imamo namen to igro še enkrat igrati v Železnikih. Tudi dvorana bo že urejena. Letos smo delali v takih razmerah, da se čudim, da ni nihče zbolel. Oder smo ogrevali s prenosnimi pečmi, jaz v dvorani pa sem zmrzovala. Res sreča, da ni nihče zbolel. Volja jih je vlekla. Na vajah smo se zelo nasmejali. Besedilo je ena a, to je Vinko Möderndorfer.

Sedejeva: Spominjam se, da je Niko hodil na vaje k režiserju Matevžu Šmidu. Sama sem bila tam nekajkrat prisotna, sicer bolj v ozadju, ampak sem videla, kakšen užitek je res to.

Trojarjeva: Kar nekaj let v zimskem času nastopamo tudi z lutkami. Letos smo imeli v Žireh v galeriji, ki je zelo velika, toliko obiska, da niso mogli vsi noter. Podobno je bilo v Škofji Loki v Kašči. Na teh krajih smo bili že nekajkrat in nas kar pričakujejo.

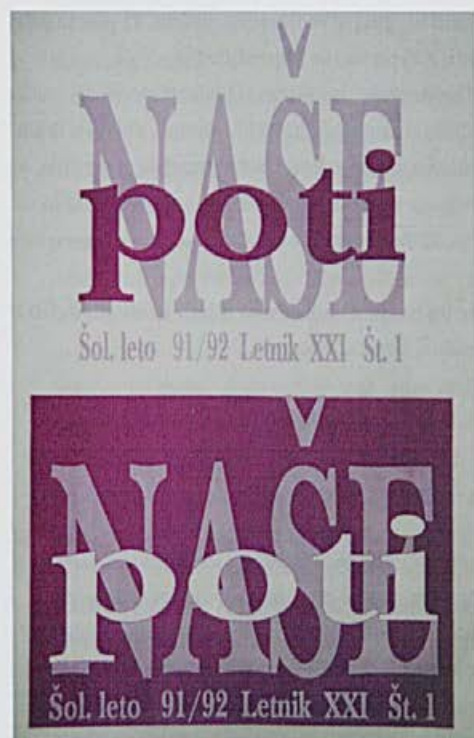
Režiserka Ladi Trojar in igralci KUD-a France Koblar v črni komediji *Mama je umrla dvakrat*, 2008.
Foto: Igor Mohorič Bonča

Gospa Sedejeva, kako je prišlo do ideje o šolskem glasilu in kdaj ste izdali prvo številko?

Sedejeva: Leta 1970 je prišel za ravnatelja Franc Benedik. Vedel je, da želim ustvarjati literarno glasilo, in dal je pobudo za osnovanje literarnega krožka. Vključili so se krasni učenci z idejami, imeli smo pobudo in spodbudo z ravnateljeve strani. Druga številka 1. letnika je bila posvečena 25-letnici zadruga Niko (1971). Pripravili smo intervjuje z ustanovnimi člani. To so bili zgodovinski podatki. V republiki so to takoj opazili in so nas že po prvem letniku, po dveh številkah, povabili, da smo šli na srečanje dopisnikov kot nagrajenci. To nam je bilo v potrditev, da smo na pravi poti, in dalo nam je voljo, da vztrajamo. Učenci so se sicer menjali, seveda.

Tematske številke, ki pogosto niso zgolj šolsko glasilo, ampak se dotikajo širše lokalne skupnosti, so res nekaj posebnega. Ob katerih priložnostih ste jih še izdali?

Sedejeva: Od otrok je prihajalo ogromno zamisli. Pisali so pisateljem, slikarjem, kostumografski, igralcem, tako smo predstavili zanimive manj znane poklice. Dvajseto številko smo nemanili nekdanjim sodelavcem glasila. Pisali smo o prvem dnevu svobode. Objavili smo pogovore otrok s starši, objavili smo pisma. Pisali smo o 175-letnici šole v Železnikih. Na pisma so nam odgovorili nekdanji učitelji, precej manj pa aktualni učitelji. Pisali smo o spolnosti, o knjigah. Spominjam se glasila o gorenjski partizanski tehniki, o trilofu in o Prešernovi Zdravljici, ki ga je pripravila Vera Završan z zgodovinskim krožkom. Ena tematska številka je izšla tudi ob 40-letnici kovinarstva. Sodelovali so direktorji, sekretarji. Žal so sekretarje drugih podjetij otroci intervjuvali, Nika Sedeja, mojega moža, pa ne. Mislila sem, da bi se zdelo preveč družinsko, pa ga nismo povabili zraven. Nepopravljiva napaka! Učenci so intervjuje posneli, jih prepisali, naredili povzetke. Garanja še pa še, vendar je bilo vredno: dober izdelek, spet

Slika naslovnice glasila ob 175-letnici šolstva v Železnikih. Foto: Igor Mohorič Bonča

nagrajen, otroci pa so pri delu dobili pomembne izkušnje.

Literarni krožek sem večkrat peljala v Ljubljano v Jakopičevo galerijo, v Narodno galerijo, v Cankarjev dom, v opero. Rekla sem si, da če otrok odpre vrata v katero koli galerijo, mu to ne bo tuje tudi, ko bo večji. Da so te prelepe hiše za vse nas, da je to naše.

Po upokojitvi me je zbolelo, ko sem videla, da ni več Naših poti, namesto njih pa je izšel Pehar novic. Kako leto kasneje pa sem bila močno zadovoljna, ko je neka kolegica prevzela glasilo in se vrnila k Našim potem, trenutno pa je mentorica glasila moja hči Katarina (Primožič, op. K. Mohorič Bonča). Pred Našimi potmi so na osnovni šoli že izdajali glasila, vendar ne vem, kako so se imenovala. Ivo Zorman je nekaj pripravljaj.

Pod koliko številčk ste se podpisali kot mentorica šolskega glasila?

Sedejeva: Točnega števila ne vem. Od leta 1970

- 25-letnica zadruga Niko
- Otvoritev nove šole v Selcih
- 175 let šolstva v Železnikih
- 40-letnica kovinarstva v Železnikih
- 35 let pionirske organizacije
- Jubilejni 20. letnik (sodelavci Naših poti in dramski krožek)
- Jakob Aljaž in naše gore (urednik učenec Marjan Pogačnik)
- 40 let svobode
- 50 let Čevljarne Ratitovec
- Gorenjska partizanska tehnika, Trilof, Zdravljica
- Poimenovanje šole po partizanski narodno-osvobodilni brigadi Franceta Prešerna
- Filmski scenariji naših učencev, ki jih je ovrednotil režiser Igor Šmid
- Glasilo o Svetlani Makarovič (sodelovanje vrtca in osnovne šole)

Tematske številke Naših poti, ki so bile izdane, ko je bila mentorica glasila Martina Sedej (1970–1994).

do 1994 je bilo 24 letnikov. Vsako leto je izšla ena, včasih dve, tudi tri. Spomnim se, kako garaško delo je bilo to na začetku, ker še ni bilo računalnikov. Veliko smo pretipkavali. Vanja Šmid je ogromno pretipkala, tudi sama sem. Živim s prijetno zavestjo, da so Naše poti nekaj vredne. Tako, kot je rekel Martin Krpan, ko je premagal Brdavsca, češ, mogoče bodo še pesmi o tem sestavljali, če ne bo dal minister Gregor drugače zapisati (smeh).

Želela sem, da bi sodelovalo veliko otrok. Razumeli boste, da so bile to zanje pomembne življenjske izkušnje. Na začetku iz neкакšne skromnosti nismo pisali kolofona, to je vseh podatkov o ustvarjalcih glasila, uredniškem odboru, likovnem in literarnem mentorju, pretipkovalcu, nakladi, tiskarni ipd. Vendar kolofon mora biti, pa če si še tako skromen.

Gospa Martina Sedej, pogosto vas srečam na prehodu z možem, ko sprehajata psička Bo-

rija. V bistvu vas nikoli ne srečam brez Borija. Kaj vas poleg sprehodov še veseli?

Sedejeva: Dela imam ogromno, pa gospodinjstvo postavljam na konec, čeprav brez tega ne gre! Pišem, precej. Tudi objavijo mi kaj. Pogosto grem v knjižnico. Z možem hodiva v gledališče. Pa na izlete in spominske svečanosti z Zvezo borcev. K telovadbi hodim in k Zimzelenkam, izredno prijetni skupini prijateljic. Ohranjam pisemske in telefonske stike z meni ljubimi ljudmi. Zadnje mesece mi bogati internet, pa dopisovanje v angleščini. Vrtnarim. Opazujem vnuke, kako se veselijo življenja. To počnem.

Tudi vi, gospa Trojarjeva, pišete. Vi pišete pesmi. Kaj pa vas še zaposluje?

Trojarjeva: Ja, pišem. Izdala sem dve pesniški zbirki v samozaložbi. Veliko berem, delam v dramski skupini, pevskem zboru, muzejskem društvu, se vračam na Godešič, skrbim za vrt, rože, hodim na sprehode in preveč samevam ...

Lepa hvala za besede in misli, ki ste jih delili z mano. Srečno obema.

Ladi Trojar

Rodila sem se 30. 5. 1939 materi gospodinjki in očetu pilarju, in sicer v Ljubljani. Od tu smo se preselili na Godešič in kasneje v Reteče, kjer sta bila starša hišnika. Vojnih let se ne spominjam veliko, spominjam se le več eksplozij, v katerih so Nemci požgali šolo, železniško postajo in kulturni dom. Najbolj pa se spominjam rojstva svojega edinega brata, in sicer leta 1944. Takoj po osvoboditvi sem prestopila šolski prag. Učilnica je bila pusta, velika, a me to ni motilo, ker sem se šole zelo veselila. Šolanje sem nadaljevala na Viču, tudi gimnazijo. Nekaj časa sem stanovala v Ljubljani, kasneje pa sem se vsak dan vozila. To je bilo kar naporno, pa vendar je bil v teh vožnjah tudi poseben čar. Takrat vlaki niso bili tako moderni kot danes, pa vendar. Vsak dan isti sopotniki, prijatelji, klepet, reševanje vsakodnevnih težav, tudi učenje. Med počitnicami sem se vedno zaposlila in si s privarčevanim denarjem privoščila kakšno "razkošje". Medtem smo na Godešiču zgradili svojo hišo. Pri gradnji sva z bratom zelo pomagala. Spomnim se, da sva prelagala še vroče zidake, vozila samokolnice in kar je bilo treba.

Ves čas sem ostala bolj navezana na Reteče. Že od osnovne šole naprej sem sodelovala v pevskem zboru, v dramski skupini in v prvi zasedbi tamburic. Takrat smo pod vodstvom dobrega, prizanesljivega Franceljna ogromno nastopali. Celo odlomkov iz operet smo se lotevali in spevoiger. Res, preživljala sem prekrasno otroštvo in mladost. Nisem imela ne vem kakšnega bogastva, ampak v našem domu je vladala ljubezen in prijateljstvo. Ker sem prihajala pozno iz šole, mi je sosedja prinesla večerjo, da sem šla kar z vlaka na vajo. Po njej pa so me pospremili domov.

Tako sem končala pedagoško akademijo in treba je bilo izbrati delovno mesto.

V Železnikih sem si ustvarila dom, v katerem sta zrasla dva fantiča. Danes sta Zoran, magister ekonomije, ki živi v Ljubljani, in Darijan, profesor športne vzgoje in trener tenisa, ki živi na Godešiču. Kolikor jima dopušča današnji tempo življenja, se vračata v Železnike in mi pomagata pri težjih opravilih. Sploh pa sta mi posebej zdaj, ko sem ostala sama, v veliko oporo.

Družina Trojar: gospa Ladi z možem Ivom in sinovima Zoranom in Darijanom.
Foto: arhiv Ladi Trojar

Martina Sedej

Zgornja Šiška je bila v mojem otroštvu ljubljansko predmestje. V štirirazredno osnovno šolo na Vodnikovih cesti sem stopila nekaj let po drugi svetovni vojni. Spominjam se, kako so starši pomagali udarniško graditi športno dvorano društva Partizan v Jami, pri gradnji stanovanjskega bloka v naši bližini pa sem sodelovala tudi sama. Otroci smo pomagali razkladati opeko s kamionov: postavili smo se v vrsto in si jo podajali. Živelimo v skromnih razmerah delavske družine, vendar nisem čutila pomanjkanja. Kako pa sta bila starša neumorno pridna od zore do mraka, da je bilo tako! Veliko in rada sem se igrala. Sama ali z otroki, se žogala, delala potičke ob makadamski cesti in šivala punčkam oblekice. Čeprav ne zlahka, so starši vsem trem otrokom kupili nekaj igračk: pravo nogometno žogo z dušo, šah, voziček in punčko. In knjige. Sicer smo hodili v ljudsko knjižnico na Celovški cesti, a tudi doma je počasi rasla knjižnica. Pri starših, ki sta oba močno cenila pridnost in znanje, je bilo samoumevno, da bomo otroci razvijali svoje interese, sposobnosti in talente. Tako smo vsi trije hodili v glasbeno šolo, o čemer sem že pred leti pisala v *Otroku* in družini. Pa k tabornikom seveda. Ob koncu osnovne šole, ko sem šla s povabljenimi učenci zadnjih razredov osnovnih šol ter nižjih in višjih gimnazij za nagrado na slavnostno kosilo na Bellevue, v hotel nad Staro cerkvijo, sem bila tudi prvič v pravem plavalnem bazenu v Dolenjskih Toplicah. Plavati pa sem se naučila na Gradaščici, našem priljubljenem kopališču. Ne na morju, kje pa! Naš Jadran sem prvič videla šele, ko mi je bilo deset let. V šoli so po četrtem razredu predlagali staršem, da me vpišejo na klasično gimnazijo v Ljubljani. Na tiste čase imam veliko spominov. Sploh na otroštvo: na uprizoritve iger, deklamiranje, na igre med dvema ognjema na Trikotniku v Tivoliju, na badminton na našem dvorišču, na počitniške kolonije, na učenje stenografije in strojepisja, pletenja in vezenja, na taborniške izpite, tudi kurjenje ognja, pa na mnoge izlete po krasnem Krasu

Družina Sedej: gospa Martina z možem Nikom in hčerkama Natašo in Katarino, 9. 12. 1973.
Foto: arhiv Martine Sedej

s profesorjem Pavlom Kunaverjem, odličnim pedagogom, resničnim ljubiteljem narave in mladine. Radovedna sem v Slovenski matici poslušala Frana Saleškega Finžgarja, ko je prišel med mladi rod. Se drugi nepozabni ljudje so pustili sled v meni: Milena Lušicky, profesorica klavirja, Maks Jurca, profesor glasbene teorije, izredna človeka. Kako sta bila videti zadovoljna, ko sem uspešno opravila sprejemni izpit na Srednji glasbeni šoli v Ljubljani! Profesor Jurca je že na nižji glasbeni šoli razvijal posebno metodo učenja petja po notah in je dosežek prikazal tudi z mojim nastopom na izpitu. Na klavirju sem spremljala nastope članov telovadnega društva Partizan v Zgornji Šiški, pa mešani perverski zbor, ko je pod vodstvom dirigenta Bučarja pel prelepo pesem Zarja spava za gorami. Mlajši brat mi je obračal note. Dvakrat sem šla tudi v mladinsko delovno brigado. Prvič na Unec, drugič v južno Srbijo, v bližino Vranja.

Rada sem pela in plesala. Vsako soboto in nedeljo je bil mladinski ples z živo glasbo. Na Taboru, v Narodnem domu, še največkrat pa v Šercerjevem domu v Šiški. Dopisovala sem si z mladimi iz Evrope v nemščini in angleščini. In seveda – učila sem se za šolo. V višji gimnaziji sem vsake počitnice za en mesec hodila delat v Prehrano, poznejšo Emono, za tri tedne pa kot vodička s kolonijami na morje in na Rakitno. Živo živo je bilo v mojih mladih letih, res.

Po maturi sem se vpisala na višjo pedagoško šolo v Ljubljani. V Stškem dvorcu na Starem trgu je bila. Izpolnila se mi je želja, da postanem učiteljica. Tudi naša mama, izredno nadarjena za pedagoško delo, je nekoč želela biti učiteljica. Predaleč od šol je bila njena vas, preveč bi stalo njene starše. Niso zmogli. Pogosto je rekla: "Pubertetniki, ti so posebno zanimivi." Kako je znala ne le z nami, svojimi otroki, ampak tudi kasneje z vnuki! Oba z atom sta dočakala tudi nekaj pravnukov in jih pestovala. Mama me je rada poslušala, kadar sem ji pravila o šoli. Z zanimanjem. Od nje in od ata smo bili otroci deležni tudi resnične domovinske vzgoje, nevsiljive, iskrene, tople. "Naša lepa Slovenija!", "Vse je vihar razdjal, a narod zmeraj stal, gledal nad Triglavom neba oblok!" smo peli. Vsi v družini smo radi peli. Večglasno. Posebno mama in oba brata so imeli tudi izreden posluh. Sicer smo pa vsi, vseh pet, peli v zborih. Klasična gimnazija je imela marsikatero Prešernovo proslavo tudi v Filharmoniji, kjer smo peli pod vodstvom prof. Danila Cerarja.

V Železnikih sem rada učila. Spoznala sem zelo dobre, sposobne otroke. Delavne in tudi manj delavne, seveda. A vedela sem: Tukaj sem; ne zato, da jih božam, ampak da od njih zahtevam, da kar najbolj razvijejo svoje sposobnosti. Spoznala sem tudi dobre starše teh otrok. Kar vsi po vrsti so jim želeli le dobro. Biti vzgojitelj pa ni enostavno. Vesela sem bila, kadar je bilo na predavanjih v šoli veliko staršev. Med njimi so bili krasni očetje in matere, od katerih sem se marsičesa naučila, ob katerih sem marsikaj vrednega spoznala. Delo z odraslimi v delovodski šoli, osnovni šoli in v tečajih nemščine je bilo prav tako neprecenljiva izkušnja.

Tudi družino sva si z možem Nikom Sedejem ustvarila v Železnikih. Da se s hčerkama Natašo in Katarino, z vnuki Katjo, Ano in Jernejem ter z njihovima očkoma dobro razumemo, se mi zdi poseben dar mojega življenja.

Pesmi: Ladi Trojar**LJUDJE**

Pravijo, da pišem
le žalostne besede,
pravijo, da le redko
me še nasmeh obide;
pravijo, da sem za
resne le stvari,
pravijo, da me nikoli
več sreča ne doleti.
Kaj pravijo in
česa ne pravijo,
mi je vedno manj mar,
saj ne postavljam
nikomur besed svojih v preudar.

Zapišem to,
kar srce izpovedati želi,
pa naj me to boli
ali me zvedri.

MATI

Mati, tvoj obraz je kakor podoba srca.
Zmračí se, kadar te žalimo,
zasije, kadar te razveselimo.

Tvoje blage oči so podobne
sončnim žarkom,
ki prepode meglo
in ogrejejo naša srca.

Tvoje ljubeče zgarane roke
nas stisnejo v svoj objem
in potolažijo.

Naj ostane tvoj obraz
podoba srca, naj bodo
tvoje oči sončni žarki,
naj bodo tvoje roke
naša tolažba še dolgo dolgo ...

SAMOTNE POTI

Rada ubiram samotne poti,
kjer se mi srce boleče umiri,
tam pobožam rožo jesensko,
pomaham v slovo ptici v letu,
ki obstane in odleti,
kot dušo trenutek lep
prešine in se izgubi.

Na življenje naše me
ta pot spominja,
na mladost z vedrino
in pričakovanjem, prijatelji,
z druženji prijetnimi prepletena;
a kaj, ko v vsakem tem
življenju je le ena.

Kot ta osamela roža v jeseni
tako se vse osipa
okrog mene in v meni,
prijatelji se drug za drugim
izgubijo in v srcu rano zapustijo.

Zato rada ubiram
samotne poti,
da se mi srce boleče umiri.

SREČA

*Sreča, kakšna čudna stvar
ali pojem?*

*Zdaj jo imaš, pa ti spolzi iz rok,
se ti izmuzne, izgine in spet prikaže.
Le za hip. In če si prepozen v
tistem trenutku, ko se ti zasmije –
spet izgine.*

*Daj, pridi in ostani z menoj,
da bo moj obraz spet vesel nasmeh,
moj glas zveneče petje
in da mi v prsih ne bo ležal
težak kamen.*

TRENUTEK

*Vidim plico v letu,
žarek na nebu,
čutim piš vetra,
vidim val v reki,
slišim smeh otroka,
odmev tvojega glasu.
Vse le za trenutek
in spet je tu vsakdan
in človek je spet sam.*

SLOVO

*Odhajaš, odhajaš za vedno.
Zakaj?*

*Zakaj zamrl je ogenj
v tvojih očeh?*

*Zakaj izginil vesel
je tvoj smeh?*

*Zakaj utihnil tvoj
vedri je glas?*

*Zakaj sklanja tvoj
vitki se stas?*

*Zakaj zakaj
to večno vprašanje,
kdo ve odgovore nanje?*

*A jaz ostajam sama
brez tvojega nasmeha,
brez vedrega glasu
in nikjer, prav nikjer
ne najdem več miru.*

Martina Sedej

ZGODILO SE JE DECEMBRA

Nekaj neskončno dragocenega sem dobil tistega davnega decembra. Se je moja mati zavedala, kaj mi je dala?

Komaj sem stopil v prvi razred, pa sem že moral za pestrno v oddaljeno vas. Kamor se je omožila ena od polsester.

Naša mati je namreč vzela skoraj trideset let starejšega vdovca s sedmimi otroki, našega očeta. Najstarejši pastorek je bil že od vojakov, dekleta, komaj kaj mlajša od naše mame, skoraj zrela za možitev. Najmlajši še ne enoleten.

Mati je dobila tudi svoje otroke. Bil sem njen četrti.

Prišel sem na svet, da bi me radi imeli in da bi imel koga rad.

Nisem še dopolnil sedem let, ko so me dali od doma. "Kakšne hlače boš pa le dobil, sine!"

Joj, kako težko sem šel od mame! Kako sem jo še potreboval! Njeno bližino, njen glas, njene oči ... Saj njene zgarane roke me niso objemale. Sem pa vedel: Tole je naša hiša, dvorišče, drvarnica, naš hlev, naše jablane. Tu sem doma. V hiši je mati. Pri njej sem sprejet in varen.

Kaj more otrok?! Odpeljali so me služiti: pazit otroke, še mlajše od mene. Nečake. Jokali so, nagajali. Tudi jaz bi bil rad otrok. Čutil sem, da je to moja sveta pravica. Toda ne gospodarju ne gospodinjici to ni bilo prav. Nista lepo delala z mano. Bil sem delovna sila, treba me je bilo izkoristiti.

Dnevi so bili vsi enaki. Same dolžnosti in odgovornosti so me težile. Poigral bi se rad, in sem tudi se, a gorje, če so me zalotili!

Jesenska dela na njivah so šla h kraju. Le kdaj bodo prazniki?!

Vendar je prišel tudi tisti beli decembrski dan, ko sem zagledal mater na pragu.

"Pote sem prišla, sine. Boš za božič in novo leto doma. Pa še potlej kakšen mesec. Saj pozimi te ne potrebujejo, pravijo. Tudi v staro šolo boš spet šel. Kar pojdiva domov, sine!"

Moja mati! Moja zavetnica! Kako toplo je bilo v njeni bližini!

Odpravila sva se proti več ur oddaljenemu domu.

Sneg je ležal vsenaokrog. Bleščeč, da je jemalo vid.

Dve postavi sta se izvili izmed vaških hiš. Prva, ogrnjena v pled in pokrita z ruto, je iz uhojene gazi kmalu zavila v celo. Mati! Njeni veliki čevlji so se ugrezali v sneg. Stopinja za stopinjo je ostajala za njo. Tik za njenim dolgim krilom pa je stopala drobna postavica njenega otroka. Odslužil je za nekaj časa in zdaj ga pelje domov.

V tuji hiši ga ne potrebujejo več. Doma bo treba trikrat na dan dati žlico na mizo tudi zanj. Skleda pa je že tako prazna skoraj precej, ko odmolijo. Zdaj bo še prej! Otroške oči jo bodo lačno gledale. Ah, ne, to je vendar njen otrok! Če ga ne potrebujejo več, mora domov. Nekje mora biti! Ona je njegova mati. Lepo je odpravila vse pastorko od doma, ko so se možile. Pokrižala jih je in jih z dobro mislijo poslala v življenje. Drugo ni bilo v njeni moči. To pa je njen otrok, kri njene krvi!

Mati se je ozrla.

Skoraj zaletel sem se vanjo. Ves sem bil zatopljen v njene stopinje. Pobožno sem jim sledil, položil nogo v vsako, brž ko je nastala. Materina noga je bila še pravkar tam, sled je bila pravzaprav še topla.

Kako blizu sem bil takrat svoji materi! Kako rad sem jo imel! Kako sem bil srečen, da hodim za njo, da jo imam čisto zase!

Užival sem materino bližino, njeno vseobsegajočo navzočnost in se je nisem mogel dovolj naučiti.

Tako bi hodil po materinih stopinjah do konca sveta.

Na svet sem prišel, da bi bil ljubljen in da bi lahko imel koga rad.

Hvala, mati, za tiste dragocene davne stopinje v decembrskem snegu.

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

Sveti

A 2010

Kranj

P GORENJSKA

zgodovina

ZBORNIK ... železne 2008

908(497.4 Selška dolina)(08)

191103237

COBISS ◻

Železne niti